ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1959

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1965

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1959

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1965

Τύποις : Χρήστου Στ. Χρήστου, Ἀναξαγόρα & Ξάνθου, Καλλιθέα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελίς

Εὐεργέται . . . . στ′

Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν τριετίαν 1957-1959 . . ζ′

Ἐπίτιμος πρόεδρος . . . . η′

Ἐπίτιμοι ἀντιπρόεδροι . . . . η′

Ἐπίτιμοι σύμβουλοι . . . . η′

Ἐπίτιμοι ἑταῖροι . . . . θ′

Ἀντεπιστέλλοντες ἑταῖροι . . . . ι′

Τακτικοὶ ἑταῖροι . . . . ια′-ιγ′

Ἔκθεσις τοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας περὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς κατὰ τὸ ἔτος 1959 . . . . 1 - 4

Α′ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

1. Ἀνασκαφαὶ νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ Ἰ. Μηλιάδη . . . . 5 - 7
2. Ἀνασκαφαὶ Ἀρχαίας Ἀκαδημείας ὑπὸ Φοίβου Δ. Σταυροπούλλου . . . . 8 - 11
3. Ἀνασκαφὴ μυκηναϊκῶν τάφων Περατῆς ὑπὸ Σπυρ. Ἰακωβίδη 12 - 17
4. Ἀνασκαφαὶ Βραυρῶνος ὑπὸ Ἰωάννου Παπαδημητρίου . . . 18 - 20
5. Ἀνασκαφαὶ Ἄρνης (Γκλᾶ) Κωπαΐδος ὑπὸ Ἰ. Θρεψιάδη . . . 21 - 25
6. Ἀνασκαφαὶ Αὐλίδος ὑπὸ Ἰ. Θρεψιάδη . . . . 26 - 33
7. Ἀνασκαφὴ βασιλικῆς Κλαυσείου ὑπὸ Ἐμμανουὴλ Χατζηδάκη 34 - 36
8. Ἐργασίαι εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον Νέας Ἀγχιάλου ὑπὸ Παύλου Λαζαρίδη 37
9. Ἀνασκαφὴ βορείως τῆς βασιλικῆς Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης ὑπὸ Στυλιανοῦ Πελεκανίδη . . . . 38 - 41
10. Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι εἰς Ἀμφίπολιν ὑπὸ Δημ. Λαζαρίδη 42 - 46
11. Ἀνασκαφὴ τύμβου Νικησιάνης ὑπὸ Δημητρίου Λαζαρίδη . 47 - 48

Σελίς

12. Ἀνασκαφὴ Ὀκταγώνου Φιλίππων ὑπὸ Στυλ. Πελεκανίδη . 49 - 58
13. Ἀνασκαφὴ νεκροταφείου Βεργίνης ὑπὸ Μαν. Ἀνδρονίκου . 59 - 70
14. Ἀνασκαφὴ μεγάλου Μακεδονικοῦ τάφου παρὰ τὰ Λευκάδια τῆς Ναούσης ὑπὸ Φωτίου Πέτσα . . . . 71 - 84
15. Ἀνασκαφὴ Λευκαδίων Ναούσης ὑπὸ Εὐσταθίου Στίκα . . . 85 - 89
16. Ἀνασκαφὴ βασιλικῆς Δ Νικοπόλεως ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου . . . . 90 - 97
17. Δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ ἐπαύλεως ἐν Νικοπόλει ὑπὸ Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου — Δ. Πάλλα 98-113
18. Ἀνασκαφαὶ Δωδώνης ὑπὸ Δημητρίου Εὐαγγελίδη 114
19. Ἀνασκαφὴ ἐν Παλαιοπόλει τῆς Κερκύρας ὑπὸ Βασιλείου Καλλιπολίτη 115-119
20. Ἀνασκαφὴ ἐν Σάμη τῆς Κεφαλληνίας ὑπὸ Βασ. Καλλιπολίτη 120-125
21. Ἀνασκαφὴ βασιλικῆς Λεχαίου ὑπὸ Δ. Πάλλα 126-140
22. Ἀνασκαφὴ Μυκηνῶν ὑπὸ Γεωργίου Ἐ. Μυλωνᾶ 141-145
23. Ἀνασκαφὴ Μυκηνῶν: «Δυτικὴ οἰκία» ὑπὸ Νικολάου Βερδελῆ 146-154
24. Δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος Βασσῶν ὑπὸ Ν. Γιαλούρη 155-159
25. Ἀνασκαφὴ παρεκκλησίου ἐν Μυστρᾷ 160-161
26. Ἀνασκαφὴ Μεσσήνης ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου . . . 162-173
27. Ἀνασκαφαὶ Πύλου ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου 174-179
28. Ἀνασκαφαὶ Νάξου ὑπὸ Νικολάου Μ. Κοντολέοντος 180-187
29. Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου ὑπὸ Ἰωάννου Δ. Κοντῆ 188-194
30. Ἔρευνα εἰς Κῶ ὑπὸ Ἰωάννου Δ. Κοντῆ 195
31. Ἔρευνα εἰς Πάτμον ὑπὸ Ἰωάννου Δ. Κοντῆ 196
32. Ἀνασκαφὴ μετανακτορικοῦ μινωικοῦ συνοικισμοῦ εἰς Κεφάλι Χόνδρου ὑπὸ Νικ. Πλάτωνος 197-206
33. Ἀνασκαφὴ μεσομινωικοῦ οἰκίσκου-ἱεροῦ εἰς Ρουσσὲς Χόνδρου ὑπὸ Νικ. Πλάτωνος 207-209
34. Ἀνασκαφὴ Ἀχλαδιῶν Σητείας ὑπὸ Νικ. Πλάτωνος . . . 210-219
35. Ἀνασκαφὴ Χερσονήσου Κρήτης ὑπὸ Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδου 220-229
36. Ἀνασκαφὴ βυζαντινῆς βασιλικῆς εἰς Βερὰν Ἐπισκοπὴν Κρήτης ὑπὸ Κων. Δ. Καλοκύρη 230-239

Σελίς

Β' Ἀναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων 240-244

Γ' Ἀνέγερσις Μουσείων καὶ ἐπανίδρυσις ἀρχαίων ἐν αὐτοῖς . . 245

Δ' Ἀπαλλοτριώσεις καὶ ἀγοραὶ 246

Ε' Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δρᾶσις 247-248

Ζ' Τακτικὴ συνέλευσις κατὰ τὸ ἔτος 1959 249-250

Η' Ἔκτακτος γενικὴ συνέλευσις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 251-252

Θ' Ἔκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας τοῦ ἔτους 1959 . 253-263

Ι' Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ ἔτους 1959 264-265

ΙΑ' Κίνησις τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1959 266-276

ΙΒ' Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1959 277-280

ΙΓ' Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 281-287

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝῼ ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ROUX
ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
HEINRICH SCHLIEMANN
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΒΕΝΙΑΜΙΝ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΕΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
GEORGES CLEMENCEAU
A.E.H. GOEKOOP
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΦΟΙΒΟΣ ΦΑΡΜΑΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

WILLIAM PATON
ΜΙΧΑΗΛ Π. ΒΛΑΣΤΟΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1957 - 1959

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ
(μέχρι 22/11/59)

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΖΕΠΟΣ
(ἀπὸ 3/6/57)

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΟΥΖΟΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΤΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΛΗΣ
(μέχρι 19/5/57)

ΑΝΔΡΕΑΣ ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ
(ἀπὸ 23/12/59)

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΠΕΠΠΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΕΠΙΤΙΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΗΣ

Η Α. Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΠΑΥΛΟΣ Ο Α΄

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

Sir John Davidson Beazley. — 100 Holywell, Oxford, England.
Carl William Blegen. — Πλουτάρχου 9, Ἀθῆναι.
Charles Picard. — 16 Av. de l'Observatoire, Paris VIe, France.
Louis Robert. — 31 Av. du Parc Montsouris, Paris XIVe, France.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος
Oscar Broneer. — Παλαιὰ Κόρινθος.
Ward M. Canaday. — 500 Security Bldg., Toledo 4, Ohio, U.S.A.
William Bell Dinsmoor. — Σουηδίας 54, Ἀθῆναι.
Sam Eitrem. — Oslo, Norvège. Majorstuveien 32A.
† **Georg Karo.**
Pierre de la Coste - Messelière. — Les Ousches, par Melle, Deux-Sèvres.
Benjamin Dean Meritt. — Institute for Advanced Study, Princeton, New Jersey, U.S.A.
Alfred Merlin. — 5, rue de Villiers, Neuilly sur Seine, France.
Charles H. Morgan. — Amherst College, Amherst, Mass., U.S.A.
Martin P. Nilsson. — Bredgatan 25, Lund, Suède.
† **Gorham Phillips Stevens.**
Homer Thompson. — Institute for Advanced Study, Princeton, N. J., U.S.A.
Eugene Vanderpool. — Σουηδίας 54, Ἀθῆναι.
Otto Walter. — Kreuzbergpromenade 9, Salzburg-Parsch, Österreich.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Helmuth Berve. — Historisches Seminar der Universität, Erlangen Deutschland.

Veselin Čaikanovič. — Gledstonova 22, Belgrade, Yougoslavie.

Rhys Carpenter. — «Jerry Run», R.D.2, Downington, Pa, U.S.A.

John Caskey. — University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio, U.S.A.

George W. Elderkin. — 11 Haslet Ave., Princeton, N.J., U.S.A.

Sir John Forsdyke. — 13 Sandringam Road, London, N.W. 11, England.

Stanislaw J. de Gasiorowski. — Ul. Jozefa Pilsudskiego 6, Cracovie. Pologne.

Henri Grégoire. — 45 rue des Bollandistes, Bruxelles, Belgique.

Hâmit Zübeyr Kosay. — T.C. Kültür Bakanliği, Ancara, Turquie.

Scarlat Lambrino. — Università di Combra, Portogallo.

Ernst Meyer. — Universität, Zürich, Schweiz.

Kazimierz Michalowski. — Brzozowa 12, Varsovie, Pologne.

Kurt Müller. — Dahlmannstr. 10, I, Göttingen, Deutschland.

Jeanne Robert. — 31 Av. du Parc Montsouris, Paris XIVe, France.

Otto Rubensohn. — St. Alban-Ring 166, Basel, Schweiz.

Henri-Arnold Seyrig. — Institut français, B.P. 1424 Beyrouth, Liban.

Hidenaka Tanaka. — Imperial University, Kyoto, Japan.

Lincoln Mac Veagh. — Casa das Laranjeiros, Estoril, Portugal.

Carl Weickert. — Devrientweg 6, Berlin Lichterfelde, Deutschland.

Arthur Maurice Woodward. — 21 Byng Road, Tunbridge Wells, Sussex, England.

Walther Wrede. — Allmandweg 47, Nagold, Deutschland.

Gerard Mackworth-Young. — Burleigh Court, Stroud, Glos. England.

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΕΣ ΕΤΑΙΡΟΙ

Pierre Amandry. — Av. de la Marseillaise 6, Strasbourg, France.

Richard David Barnett. — British Museum London, W.C. 1.

Henri Ducoux. — 37 avenue de Versailles, Paris, France.

Karl Kübler. — Linsenbergstrasse 25, Tübingen-Lustnau, Deutschland.

Paul Lemerle. — École des Hautes Études, Sorbonne, Paris, France.

Ibraim Noshy. — Egyptian University of Cairo, Egypt.

William Stuart Thompson. — 250 Park Ave., New York 17, N.Y. U.S.A.

Iwan Velkoff. — Musée National, Sofia, Bulgarie.

ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1959

Σημ.— Οἱ δι' ἀστερίσκου σημειούμενοι ἑταῖροι εἶναι ἰσόβιοι.

1. *'Αγγελόπουλος Θεόδωρος
2. 'Αλεξανδρῆς Κωνσταντῖνος
3. 'Αλεξανδρῆ Ὄλγα
4. 'Αλεξόπουλος Θεοφάνης
5. *'Αλεξόπουλος Νικόλαος Κ.
6. *'Αλιβιζᾶτος 'Αμίλκας
7. *Ἄμαντος Κωνσταντῖνος
8. *'Αναγνωστόπουλος 'Ιωάννης
9. *'Αναστασιάδης 'Αναστάσιος
10. 'Ανδρόνικος 'Εμμ.
11. 'Αντωνιάδης 'Ιωάννης
12. Βαβρίτσας 'Ανδρέας
13. *Βαλάσης Θωμᾶς
14. *Βάλληνδας Πέτρος Γ.
15. *Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου Ε.
16. Βασσενχόβεν Λουδοβῖκος
17. *Βελουδίου Μαρία
18. *Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.
19. Βερδελῆς Νικόλαος
20. *Βερναρδάκης Κωνσταντῖνος
21. *Γαλανὸς Σπυρίδων
22. *Γεωργακόπουλος Κωνσταντῖνος
23. *Γεωργόπουλος Μελέτιος
24. Γεωργούλης Κωνσταντῖνος Δ.
25. *Γιαννόπουλος Δημήτριος
26. Γιαννουλάτου 'Αρτεμισία
27. Δάκαρης Σωτήριος
28. *Δέγλερης 'Αλέξανδρος
29. *Δηλιγιάννης 'Επαμεινώνδας
30. Δημαρᾶς 'Ιωάννης
31. Δημητρακάκης Δημήτρ. Κων.
32. *Διαμαντόπουλος 'Ανδρέας
33. *Διαμαντόπουλος Διονύσιος
34. *Διαμαντοπούλου 'Αγνὴ
35. Δοντᾶς Γεώργιος Σπ.
36. *Δουκάκη Εὐανθία
37. Δραβίλλας Γεώργιος Θ.
38. *Δραγούμης Φίλιππος Στεφ.
39. Δρανδάκης Νικόλαος
40. *'Εξαρχόπουλος Νικόλαος
41. *Ἔξαρχος Νικόλαος
42. *'Εὐαγγελίδης Δημήτριος
43. Ζαφειρόπουλος Νικόλαος
44. Ζέπος Παναγιώτης
45. Ζυγαδινὸς Νικόλαος Ε.
46. 'Ηλιόπουλος Γεώργιος
47. Θανασουλόπουλος 'Ιωάννης
48. Θανασουλοπούλου Αἰκατερίνη
49. *Θεοφανείδης Βασίλειος
50. Θεοχάρης Δημήτριος
51. *Θρεψιάδης 'Ιωάννης
52. 'Ιακωβίδης Σπυρίδων
53. *'Ιγγλέσης Σωτήριος
54. *'Ιωαννίδης 'Ιωάννης Γ.
55. *Καζαμίας Θωμᾶς
56. *Καλιτσουνάκης Δημήτριος
57. *Καλιτσουνάκης 'Ιωάννης
58. Καλλίας Κωνσταντῖνος
59. Καλλιγᾶς Μαρῖνος
60. Καλλιπολίτης Βασίλειος
61. Καλοκύρης Κωνσταντῖνος
62. *Κανελλόπουλος Παναγιώτης

63. *Καντᾶς Ἠλίας
64. *Καπερώνης Νικόλαος
65. *Καπρουλᾶς Γεώργιος
66. *Καραγιαννόπουλος Γεώργιος
67. *Καραθανάσης Δημήτριος
68. *Καρανδρέας Ἀπόστολος
69. Καράσσος Χρῆστος
70. *Καροῦζος Χρῆστος
71. *Καρούζου—Παπασπυρίδη Σ.
72. *Κάτσανος Νικόλαος
73. Kent John
74. *Κεραμόπουλλος Ἀντώνιος
75. Κεραμόπουλλος Δημήτριος Ἀ.
76. Κόλιας Γεώργιος
77. Κόλλας Περικλῆς
78. Κονιδάρης Γεράσιμος
79. Κοντῆς Ἰωάννης
80. Κοντολέοντος Εὐρυδίκη
81. Κοντολέων Νικόλαος
82. Κοντόπουλος Ἀλέξανδρος
83. Κορρὲς Στυλιανὸς
84. Κορωναῖος Δημήτριος
85. *Κοσμόπουλος Δημήτριος
86. *Κοτζιᾶς Νικόλαος
87. *Κουγέας Σωκράτης
88. *Κούζης Ἀριστοτέλης
89. Κουρμούλης Γεώργιος
90. *Κρητικὸς Εὐάγγελος
91. *Κριεζῆς Ἀνδρέας
92. Κριεζῆς Ἀντώνιος
93. *Κριεζῆς Ἐμμανουὴλ
94. *Κριμπᾶς Ἀθανάσιος
95. *Κριμπᾶς Βασίλειος
96. *Κριμπᾶς Ἠλίας
97. Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος
98. *Κωνσταντίνου Ἰωάννα
99. *Κωττάκης Λεωνίδας
100. Λαζαρίδης Δ.
101. Λαζαρίδης Παῦλος Ἡρ.
102. *Λάππας Γεώργιος
103. *Λιβιερᾶτος Σπυρίδων
104. *Λογοθέτης Κωνσταντῖνος
105. *Μαγιάσης Σωτήριος
106. *Μακαρόνας Χαράλαμπος
107. Μακκᾶς Λέων
108. Μανούσακας Μανοῦσος
109. Μαντζούνης Παναγιώτης Δ.
110. *Μαντζούφας Γεώργιος
111. *Μαντούδης Μιχαὴλ
112. *Μαριδάκης Γεώργιος
113. *Μαρινᾶτος Σπυρίδων
114. Μαρκεζίνης Σπυρίδων
115. Μαστροκώστας Εὐθύμιος
116. Μαυρομμάτης Κ.Γ.
117. *Μαυρούλιας Ἰωάννης
118. *Μέγας Γεώργιος
119. *Μεσολωρᾶς Παναγιώτης
120. *Μηλιάδης Ἰωάννης
121. *Μητσόπουλος Χρῖστος
122. Μιράσγετζης Δημοσθένης
123. Μιτσὸς Μάρκελλος
124. *Μιχαηλίδης Μιχαὴλ
125. Μιχελῆς Παναγιώτης
126. Μόστρας Βασίλειος
127. *Μπαβαβέας Ἀδαμάντιος
128. Μπάρλα Χαρίκλεια
129. Μπενάκης Λουκᾶς Α.
130. Μπόμπορας Ἀθανάσιος
131. Μπόννης Κωνσταντῖνος
132. Μπότσαρης Δημήτριος Τ.Μ.
133. Μπουφίδης Νικόλαος
134. *Μυλωνᾶς Γεώργιος
135. Μυλωνᾶς Παῦλος Κ.
136. *Νομικὸς Μᾶρκος
137. Νταῆς Ἀστέριος
138. *Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας
139. *Ὀρλάνδος Ἀναστάσιος Κ.
140. *Πάλλας Δημήτριος

141. *Παμπούκας Ἀπόστολος
142. *Πανταζόπουλος Νικ.
143. *Παντελίδης Ἐμμανουὴλ
144. Παπαγιαννόπουλος-Παλαιὸς Ἀ.
145. *Παπαδάκης Κωνσταντῖνος Ν.
146. *Παπαδημητρίου Ἰωάννης
147. *Παπαδόπουλος Θωμᾶς
148. *Παπαθανασίου Πάνος
149. *Παπαϊωάννου Ἰωάννης
150. *Παπαϊωάννου Κωνσταντῖνος
151. *Παπαϊωάννου Πάνος
152. *Παπακωνσταντίνου Κωνστ. Δ.
153. Παπαντωνίου Γεώργιος
154. Παπασταύρου Ἰωάννης
155. *Παπαστράτος Εὐάγγελος
156. *Παπαφλέσσας Γρηγόριος
157. *Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος
158. Παρασκευόπουλος Περικλῆς
159. Πελεκανίδης Στυλιανὸς
160. Πελεκίδης Χρύσης Εὐ.
161. *Πέππας Ἀριστοτέλης
162. *Πεσματζόγλου Γεώργιος
163. *Πετρακόπουλος Θεόδωρος
164. *Πετρόπουλος Γεώργιος
165. Πέτσας Φώτιος
166. *Πίστης Νικόλαος
167. *Πλυτᾶς Ἀμβρόσιος
168. Πολίτης Λῖνος Ν.
169. Πολυγένης Ἰωάννης Κ.
170. *Πουλίτσας Παναγιώτης
171. *Πουλόπουλος Ἀπόστολος
172. *Πουρῆς Μιλτιάδης
173. *Πρινάρης Κίμων
174. Πρωτονοταρίου Εὐαγγελία Π.
175. *Ρινόπουλος Μιχαὴλ
176. *Ροζάκης Σταμάτιος
177. *Ρουμπάνης Γεώργιος
178. *Ρούνιος Κωνσταντῖνος
179. *Ρωμαΐδης Ἰωάννης
180. *Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος
181. *Σακελλαρίου Γεώργιος
182. Σακελλαρίου Μ.Β.
183. *Σάρρου Αἰμιλία
184. *Σεργόπουλος Ἰωάννης
185. *Σκάσσης Ἑρρῖκος
186. Σπυριδάκις Γεώργιος
187. *Σπυρόπουλος Παναγιώτης
188. *Σταθακόπουλος Παναγιώτης
189. *Σταθάτου Ἑλένη
190. Σταθάτου Χριστίνα
191. *Σταμούλης Μιλτιάδης
192. *Σταυρόπουλος Κωνστ. Ἀγγ.
193. *Σταυρόπουλλος Φοῖβος
194. *Στεργιόπουλος Δημήτριος
195. Στίκας Εὐστάθιος
196. Συνοδινὸς Ἐλευθέριος
197. *Σωτηρίου Γεώργιος Α.
198. Σωτηρίου Μαρία
199. *Τεγόπουλος Στυλιανὸς
200. *Τεγοπούλου-Ἠλιοῦ Ἀλεξάνδρα
201. Τοὺλ Χάρης
202. *Τραυλὸς Ἰωάννης Μ.
203. *Τριανταφυλλίδης Περικλῆς
204. Τριανταφυλλόπουλος Ἰωάν.
205. Τσιριντάνης Ἀλέξανδρος
206. Τωμαδάκης Νικόλαος
207. Φιλιππάκη Βαρβάρα
208. *Φουντούλης Δημήτριος
209. *Φραγκιδάκης Ἰωάννης
210. *Χαβιαρᾶς Νικήτας.
211. *Χαρίτος Ἰωάννης
212. Χαριτωνίδης Σεραφεὶμ
213. Χατζηδάκης Ἐμμανουὴλ
214. Χατζηκακίδης Ἀθανάσιος Δ.
215. Χατζηνικολάου Ἄννα
216. *Χόνδρος Δημήτριος
217. Χρήστου Χρύσανθος
218. *Χριστόπουλος Μιχαὴλ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΑΥΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1959

Ἀγαπητοὶ Ἑταῖροι, Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Πρὸ τῆς ἐκθέσεως τῶν πεπραγμένων αὐτοῦ κατὰ τὸ 1959 τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας, κατ' ἐπικρατῆσαν σεβαστὸν ἔθιμον, θὰ στρέψῃ καὶ ἐφέτος εὐγνώμονα καὶ εὐλαβῆ τὴν ἀνάμνησιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀποθανόντας ἑταίρους καὶ συναδέλφους, τοὺς πιστῶς ἀφοσιωθέντας εἰς τὸν σκοπὸν τῆς Ἑταιρείας καὶ τὴν θεραπείαν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης.

Ἐκ τῶν τακτικῶν ἑταίρων αὐτῆς ἐθρήνησεν ἡ Ἑταιρεία τὴν ἀπώλειαν τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ Βασιλείου Αἰγινήτου, ὅστις, πλὴν τῶν εἰδικῶν περὶ τὴν Φυσικὴν ἐργασιῶν αὐτοῦ, ἠσχολήθη εὐδοκίμως καὶ περὶ ἀρχαιολογικὰ θέματα, διὰ δὲ τῆς πείρας καὶ τῶν γνώσεων αὐτοῦ πολλὰ ὠφέλησε τὴν Ἑταιρείαν.

Μεγάλην θλῖψιν ἐπίσης ἐδοκίμασεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τὸν θάνατον τοῦ παλαιοῦ φίλου καὶ ὑποστηρικτοῦ τοῦ Ἱδρύματος πρώην πρεσβευτοῦ Χρήστου Μητσοπούλου, ὡς καὶ τῶν ἐπίσης παλαιῶν καὶ ἀφωσιωμένων αὐτῆς ἑταίρων Ἰωάννου Ἀποστολοπούλου, ἀρεοπαγίτου, Πολυβίου Τσακαλώτου, ἐκδότου, Μιχαὴλ Ρινοπούλου, Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Δήμου Πειραιῶς,

καὶ τοῦ μηχανικοῦ Ἀθανασίου Δραγάτση, υἱοῦ τοῦ ἄλλοτε Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας καὶ πολλαπλᾶς εἰς αὐτὴν ὑπηρεσίας παρασχόντος Ἰακώβου Δραγάτση.

Οὐχὶ ὀλιγώτερον ὀδυνηρὰ ὑπῆρξε δι' ἡμᾶς καὶ ἡ ἀπώλεια τοῦ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν διατελέσαντος βιβλιονόμου τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας Δημητρίου Πελεκίδη, ὡς καὶ τοῦ ἐπανειλημμένως ἐκλεγέντος μέλους τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας τοῦ Ἱδρύματος Νικολάου Καπερώνη καὶ τέλος τοῦ πρὸ ὀλίγων μόλις μηνῶν ἐκλεγέντος ἑταίρου, ἐνθέρμου δὲ φιλοτέχνου Φιλώτα Χατζηλαζάρου.

Τῶν ἀνωτέρω νεκρῶν τὴν χορείαν καθιστᾷ πενθιμωτέραν ἐφέτος τὸ βαθὺ τραῦμα, τὸ ὁποῖον ὁ θάνατος κατέφερε πρὸ τετραμήνου, εἰς αὐτὸ τὸ Συμβούλιον, ἀφαρπάσας τὸν ἐκλεκτὸν αὐτοῦ ἀπὸ 15ετίας Σύμβουλον, Δημήτριον Εὐαγγελίδην.

Ἐκ Φιλιατῶν τῆς Ἠπείρου καταγόμενος ὁ πολύκλαυστος συνάδελφος εἰσῆλθε νεαρὸς εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν κλάδον. Ὡς ἐπιμελητὴς κατ' ἀρχὰς καὶ ὡς ἔφορος ἔπειτα ἐνήργησεν ἐπιτυχεῖς ἀνασκαφὰς εἰς Μυκήνας, Σάμον, Μυτιλήνην καὶ ἀλλαχοῦ, ἰδίᾳ ὅμως, ἀπὸ 30ετίας, εἰς τὴν Ἠπειρωτικὴν Δωδώνην, τῆς ὁποίας ἔφερεν εἰς φῶς ἀξιόλογα μνημεῖα καὶ χρησμούς. *Μοῖρα* ὅμως *ὀλοὴ* δὲν τοῦ ἐπέτρεψε, φεῦ, νὰ ἴδῃ δημοσιευόμενον τὸ συνολικὸν περὶ τοῦ Δωδωναίου μαντείου σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον συντόνως παρεσκεύαζεν ἐσχάτως ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ κ. Σ. Δάκαρη. Τρανὰ ἐν τούτοις πρόκεινται εὐτυχῶς δείγματα τῆς ἀρχαιολογικῆς σοφίας καὶ ὀξυνοίας τοῦ ἀνδρὸς πλεῖσται ἄλλαι ἀρχαιολογικαὶ μελέται του αὐτοτελεῖς ἢ κατεσπαρμέναι εἰς ἐπιστημονικὰ περιοδικά. Μέγα δ' ἀφ' ἑτέρου τεκμήριον τῆς πρὸς τὴν πατρίδα του Ἤπειρον στοργῆς ἀποτελεῖ καὶ τὸ περὶ Βορείου Ἠπείρου βιβλίον του. Καίπερ δὲ εἰς ἐμβριθεῖς ἀρχαιολογικὰς μελέτας ἐγκύψας, ὅμως δὲν ἐλησμόνησεν ὁ Εὐαγγελίδης ποτὲ τὸν ποιητήν. Ὅλας του σχεδὸν τὰς μελέτας διαπνέει πράγματι μία ἐλαφρὰ ποιητικὴ πνοὴ καὶ μία ἀπαράμιλλος εὐγένεια διατυπώσεως. Οὐδ' ὑπῆρξε περιωρισμένος μόνον εἰς τὴν ἀρχαίαν

ἑλληνικὴν τέχνην ὁ πνευματικός του ὁρίζων, ἀφ' οὗ ἐξ ἴσου ἰσχυρῶς εἵλκυσαν τὸ διαφέρον του καὶ ἡ βυζαντινὴ καὶ ἡ νεωτέρα καὶ ἡ σύγχρονος ἀκόμη τέχνη, εἰς τὰς ὁποίας ἐτελειοποιήθη ἐν Εὐρώπῃ καὶ περὶ τῶν ὁποίων πλεῖστα καὶ ἐνδιαφέροντα ἐδημοσίευσεν ἄρθρα εἰς ποικίλα περιοδικά, ἄρθρα μαρτυροῦντα ὄχι μόνον τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῶν θεμάτων τὰ ὁποῖα ἐπραγματεύετο ἀλλὰ καὶ τὴν πολυμάθειαν καὶ τὴν ὑγιᾶ αἰσθητικήν του κρίσιν, συνάμα δὲ καὶ τὴν λεπτότητα τοῦ αἰσθήματος.

Πάντα ταῦτα τὰ ἐφόδια τοῦ Εὐαγγελίδη ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὸ ἀξιάγαστον ἦθός του, τοῦ ἐξησφάλισαν, κατὰ μὲν τὸ 1929 τὴν εἴσοδόν του ὡς καθηγητοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης, κατόπιν δὲ καὶ εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον, εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν Σχολὴν τοῦ ὁποίου εὐδοκιμώτατα ἐδίδαξεν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν Γενικὴν Ἱστορίαν τῆς Τέχνης, μεταδώσας τὰ πλούσια νάματα τῆς πολυσχιδοῦς του μορφώσεως καὶ τῆς αἰσθητικῆς του καλλιεργείας εἰς τοὺς νεαροὺς σπουδαστὰς ἀρχιτέκτονας.

Ὁ θάνατος τοῦ Δημητρίου Εὐαγγελίδη δὲν στερεῖ μόνον τὴν ἐπιστήμην ἑνὸς σοφοῦ καὶ φωτισμένου θεράποντός της καὶ τὴν Ἑλλάδα ἑνὸς ἐκλεκτοῦ τεχνοκρίτου, ἀλλ' ἀφαρπάζει ἀπὸ ἡμᾶς, τοὺς φίλους καὶ συναδέλφους του, τὸν ἄνθρωπον μὲ τὰ ἐξαιρετικὰ χαρίσματα τῆς καλωσύνης, τῆς προσηνείας καὶ τῆς εὐγενείας, τὰ ὁποῖα ἐχάραξαν ἀνεξίτηλον εἰς τὴν μνήμην μας τὴν γλυκεῖαν μορφήν του.

Εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν ἐκ τοῦ θανάτου κενῶν ἐξέλεξε τὸ Συμβούλιον κατὰ τὸ 1959 Σύμβουλον μὲν αὐτοῦ τὸν καὶ πρὸ ἐτῶν διατελέσαντα τοιοῦτον, ὁμότιμον δὲ νῦν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καθηγητὴν κ. Ἀ. Ξυγγόπουλον, ἑταίρους δὲ τοὺς ἐν ἐνεργείᾳ ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων Ἀγγελικὴν Ἀνδρειωμένου, Αἰκατερίνην Φατούρου, Ἀδαμαντίαν Οἰκονομίδου, Ἔβην Στασινοπούλου, Βασίλειον Πετράκον, Γρηγόριον Κωνσταντινόπουλον καὶ Γεώργιον Παπαθανασόπουλον, τὸν πρόεδρον τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου κ. Γεώργιον Φραγκούλην, τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἀκαδημαϊκὸν κ. Ἰω. Σταματάκον, τὸν Διευθυντὴν

τοῦ Δημοσίου Λογιστικοῦ κ. Ἐμμ. Δαλαμάγκαν, τὸν ἐν ἀποστρατείᾳ στρατηγὸν κ. Βλαδίμηρον Κολοκοτρώνην, τὸν ἔγκριτον νομομαθῆ κ. Θεμιστοκλῆ Τσάτσον, τὸν δικηγόρον κ. Ἄγγελον Πετρόπουλον, τὸν συμβολαιογράφον κ. Γεώργιον Σεργόπουλον καὶ τέλος τὴν ἔκτακτον ἐπιμελήτριαν Καν Ἁγνὴν Σακελλαρίου.

Ἂς ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἔργου τῆς Ἑταιρείας, τὸ ὁποῖον ἐφέτος ὑπῆρξεν ὁμολογουμένως γονιμώτατον.

. . . .

. . . .

(Ἕπεται ἡ ἔκθεσις, περὶ τῆς ὁποίας βλ. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1959).

. . . .

. . . .

Τοιοῦτο καὶ τοσοῦτο ὑπῆρξε, Κυρίαι καὶ Κύριοι, τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1959. Ἔργον ἐκπροσωποῦν σπουδαιοτάτην ἐκδήλωσιν τῆς πνευματικῆς κατευθύνσεως τοῦ Ἔθνους, ἔργον ἀντάξιον, νομίζω, τῆς ὑπερεκατονταετοῦς ἱστορίας τοῦ Ἱδρύματος καὶ εὐοίωνον διὰ τὴν συνέχειαν αὐτῆς.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

1. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΟΤΙΩΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς μελέτης ὁλοκλήρου τοῦ χώρου ἀπὸ τῆς προσόψεως τοῦ Ὠδείου Ἡρώδου μέχρι τῆς νέας ὁδοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου ἠρευνήθη καὶ ἡ πρὸ τοῦ Ὠδείου αἴθουσα στοᾶς, ἥτις ἔχει τὸ αὐτὸ μῆκος μὲ τὴν σκηνὴν (37.80 μ.) καὶ πλάτος 5 μ. Τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ τριπλῆς σειρᾶς πηλίνων πλακῶν 0.33×0.35 μ. Ἐπειδὴ ὅμως διεπιστώσαμεν ὅτι τὸ δάπεδον τοῦτο ἦτο μεταγενέστερον τοῦ Ὠδείου, ἠναγκάσθημεν νὰ τὸ ἀφαιρέσωμεν τμηματικῶς διότι ὑπ' αὐτὸ ὑπάρχει θαυμάσιος ψηφιδωτὸς τάπης κατακαλύπτων ὁλόκληρον τὸ ἀρχικὸν δάπεδον τῆς αἰθούσης (πίν. 1α). Τὸ πολύχρωμον ψηφιδωτὸν ἀπαρτίζεται ἀπὸ ψηφῖδας λευκάς, μελανάς, ἰοχρόους καὶ κεραμοχρόους, διὰ τῶν ὁποίων διαμορφοῦνται ἐννέα πίνακες πλήρεις γεωμετρικῶν κοσμημάτων. Ἀνθρώπιναι μορφαὶ ἢ ζώων δὲν ὑπάρχουν.

Πρὸ τῆς δυτικῆς εἰσόδου τοῦ Ὠδείου ἀνεσκάφησαν μερικοὶ πτωχικοὶ τάφοι τοῦ 4ου πρὸς τὸν 5ον αἰ. μετὰ Χριστόν, οἵτινες ἀπέδωσαν ἐλάχιστα κτερίσματα.

Εἰς τὸ ΒΔ. ἄκρον τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἤτοι τεσσαράκοντα μέτρα νοτίως τῆς δυτικῆς ἄκρας τοῦ Ὠδείου, ἀπεκαλύφθησαν δύο δωμάτια ὑστεροαρχαϊκῆς οἰκίας, τῶν ὁποίων οἱ λιθόκτιστοι τοῖχοι σώζονται εἰς ὕψος 0.90 μ., τὰ δάπεδα τῶν δωματίων εἶναι ἀπὸ πεπατημένην γῆν καὶ οἱ τοῖχοι φέρουν ἐσωτερικῶς ἐπάλειψιν διὰ πηλοῦ. Τὸ νοτιοανατολικὸν τμῆμα τῆς οἰκίας ταύτης κατεστράφη κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν, ὅταν ἠνοίχθη ἐκεῖ βαθὺ φρέαρ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἀνοιχθῇ ἐντὸς τῆς κιμιλιᾶς κοίτη μεγάλου ὑδραγωγείου βαίνοντος ἐξ Α. πρὸς Δ. Ὁ πήλινος ὑδραγωγὸς εἶναι σύνθετος: τὸ κάτω μέρος του ἔχει σχῆμα ἀνεστραμμένου πεῖ ⊔, τὸ δὲ ἄνω μέρος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μεγάλα κοῖλα κεραμίδια, ἀπὸ τὰ χρησιμοποιούμενα ὡς «δακτυλίδια», ἐπενδύσεως φρεάτων. Ταῦτα ἦσαν τοποθετημένα ὄρθια καὶ ἡνοῦντο εἰς ὕψος κατὰ τὴν ἔννοιαν γοτθικοῦ τόξου. Τὸ ὅλον ὕψος τοῦ ἀγωγοῦ φθάνει τὰ 2.50 μ. τὸ δὲ πλάτος 1.10 μ.

Ἡ κατασκευὴ τοῦ ὑδραγωγείου τούτου ὁμοιάζει πολὺ μὲ ἀγωγὸν ἐρευνηθέντα ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν ὑπὸ τὴν Στοὰν τοῦ Ἀττάλου. Ἡ πορεία τοῦ ἡμετέρου ἀγωγοῦ φαίνεται ὅτι κατηυθύνετο πρὸς τὴν Πνύκα καὶ τὴν «ἐννεάκρουνον» τοῦ Dörpfeld.

Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἡ ἐπίχωσις ἔφθανε τὰ ἑπτὰ μέτρα, ἐπιμελῶς δὲ καθαρισθεῖσα, ἐφανέρωσε τὸ νότιον τμῆμα ἑνὸς περιβόλου μετὰ θύρας, ὅστις διὰ τῶν ὀστράκων τῶν θεμελίων του χρονολογεῖται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰ. π.Χ.

Νοτίως αὐτοῦ διεπιστώθησαν τρεῖς ἀναλημματικοὶ τοῖχοι εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ὁ εἷς ἀπὸ τὸν ἄλλον. Ὁ πρῶτος ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τοῦ 6ου αἰ., ὁ μεσαῖος εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ. καὶ ὁ τελευταῖος εἶναι τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἔμπροσθεν τοῦ παλαιοτέρου περιβόλου ὑπῆρχε πλατεῖα, ἡ ὁποία ἐχρειάσθη ἐπανειλημμένως νὰ ἐπεκταθῇ πρὸς Νότον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔδαφος εἶναι κατηφορικόν, οἱ ἀλλεπάλληλοι ἀναλημματικοὶ τοῖχοι ἦσαν ἀπαραίτητοι. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ἀρχαιότερος περίβολος ἦτο πιθανῶς περίβολος παλαιοῦ τινος ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ ζητηθῇ ὀλίγον ΝΔ. τῆς δυτικῆς ἄκρας τοῦ Ὠδείου.

Νοτιώτερον τῶν ἀναφερθέντων τοίχων καὶ δυτικῶς τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ τῆς Νύμφης, τοῦ πρὸ δύο ἐτῶν ἀποκαλυφθέντος, διεπιστώθη διὰ τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ χώρου μέχρι τῆς κιμιλιᾶς ὅτι ὑπῆρχε παλαιότατον νεκροταφεῖον τῶν γεωμετρικῶν χρόνων καὶ μάλιστα τῆς τελευταίας περιόδου, πλὴν μιᾶς ταφῆς καύσεως γυναικός, τῆς ὁποίας τὰ ὀστᾶ εὑρίσκοντο ἐντὸς ἀμφορέως τῆς μεταβατικῆς περιόδου ἀπὸ τῆς πρωτογεωμετρικῆς εἰς τὴν γεωμετρικήν. Πλὴν ἄλλων, ἐκ τῶν τάφων τούτων προέρχεται καὶ ὡραία μεγάλη πρόχους θαυμασίας διακοσμήσεως τοῦ ρυθμοῦ τοῦ Διπύλου (πίν. 2β).

ΒΔ. τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ τῆς Νύμφης εἴχομεν ἀνεύρει κατὰ τὸ 1957 τὸ στόμιον σπηλαιώδους ἀνοίγματος μὲ λαξευτὰς ἐπὶ τῆς κιμιλιᾶς βαθμίδας. Εἴχομεν πιστεύσει τότε ὅτι ἐπρόκειτο περὶ σπηλαίου λατρευτικῆς σημασίας ἀλλ' ἦτο λίαν ἐπικίνδυνος ἡ διείσδυσις εἰς αὐτό. Σήμερον γνωρίζομεν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει διαφόρως. Διὰ μιᾶς ἀποκαλυφθείσης ἀρχαίας παραβιάσεως τῆς κιμιλιᾶς, εἰσήλθομεν ἐκ τῶν ἄνω ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, τὸ ὁποῖον καὶ ἐκαθαρίσαμεν. Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ἐπιμήκους τούτου σπηλαιώδους ἀνοίγματος καὶ εἰς βάθος 14 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, εἶχεν ἀνοιχθῇ τάφρος καὶ ἐντὸς αὐτῆς εἶχον τοποθετηθῇ μετὰ πάσης προσοχῆς οἱ ὑδροσωλῆνες ἀρχαϊκοῦ ὑδραγωγείου φερομένου ἐξ Α. πρὸς Δ. καὶ δυναμένου νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ Πεισιστράτειον (πίν. 2α). Τὸ ὑδραγωγεῖον ἐκαθαρίσαμεν εἰς μῆκος 30 μ. καὶ διεπιστώσαμεν τὴν τεχνικὴν ἱκανότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς τὴν ἐργασίαν ἀγάπην τῶν κατασκευαστῶν ἑνὸς ἔργου, τὸ ὁποῖον οὐδεὶς ἐπρόκειτο νὰ ἴδῃ ὑπὸ τὴν γῆν.

Δυτικῶς τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ τῆς Νύμφης καὶ ἔμπροσθεν τῆς μεγάλης ρωμαϊκῆς δεξαμενῆς ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια καὶ εἰς μικρὸν ὕψος οἱ τοῖχοι οἰκίας τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, ὡς ἀπεδείχθη διὰ τῶν εὑρεθέντων ὀστράκων. Τὸ πρὸς Β. τμῆμα τῆς οἰκίας κατεστράφη ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς δεξαμενῆς. Ἡ κλασ-

σικὴ οἰκία πρέπει νὰ ἐσχετίζετο μὲ τὸ γειτονικὸν ἱερὸν τῆς Νύμφης. Ὀλίγον δυτικώτερον ταύτης ἀπεκαλύφθη τμῆμα πολυγωνικοῦ τοίχου τοῦ α΄ τετάρτου τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. μὲ μέτωπον πρὸς Ἀνατολάς (πίν. 1β). Ὁ τοῖχος εἶναι ἐξαιρέτου κατασκευῆς διὰ μεγάλων ἀσβεστολίθων κυανιζόντων καὶ ὑπερύθρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται κατὰ σύστημα μικρότεροι τεφροὶ παραπληρωματικοὶ λίθοι. Ἴσως εἶναι ὁ καλύτερος τῶν ἐν Ἀθήναις διασωθέντων τοίχων, φαίνεται δὲ ὅτι ἦτο ἀναλημματικὸς μιᾶς λοφοειδοῦς ἐξάρσεως τοῦ ἐδάφους δυτικῶς αὐτοῦ.

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἐβοήθησαν δύο ἑλληνίδες ἀρχαιολόγοι, ἡ Κα Χαρ. Κανελοπούλου καὶ ἡ δὶς Μάρω Τσώνη, πρὸς τὰς ὁποίας ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΑΔΗΣ

2. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΚΑΔΗΜΕΙΑΣ

Συνεχισθείσης καὶ κατὰ τὸ 1959 τῆς κατὰ τὴν Ἀκαδήμειαν Πλάτωνος ἀνασκαφῆς ὡλοκληρώθη σχεδὸν ἡ ἀπὸ τριετίας ἀρξαμένη ἐξερεύνησις τοῦ παρὰ τὸν χῶρον τῆς Ἀκαδημείας καὶ εἰς τὸ Δημόσιον πλέον ἀνήκοντος ἀγροκτήματος. Ἡ ἀνασκαφὴ περιωρίσθη ἐφέτος εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ ἀγροκτήματος τὸ περιλαμβανόμενον ἐντὸς τοῦ τελείως ἤδη ἀποκαλυφθέντος εἰς μῆκος 100 καὶ πλέον μέτρων περιβόλου, ὅστις, ὡς ἤδη ὑπεστηρίξαμεν, ἀποτελεῖ πιθανῶς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ *Ἱππάρχου τειχίου*.

Ὁ ἀνασκαφεὶς χῶρος, ἐκτάσεως 50×70 μ., ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἐπιχώσεως πάχους ἄνω τῶν 2 μ., εἰς τὸ κάτω στρῶμα τῆς ὁποίας συνελέχθησαν ὄστρακα τοῦ 6ου, τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ὡς καὶ μικρὰ ἀντικείμενα ἐκ χαλκοῦ, νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν, ὡς καὶ πολλὰ τεμάχια μαρμαρυγιακοῦ σχιστολίθου, προερχόμενα ἀσφαλῶς ἐκ πινακίδων σχολείου (ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐπὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν σωζομένη ὀπὴ ἀναρτήσεως) ἄνευ ὅμως γραμμάτων. Τὰ εἰρημένα τεμάχια εὑρέθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον περὶ τὸν παρὰ τὸ «τειχίον» τοῖχον (εἰκ. 1,Ι), τοῦ ὁποίου δυστυχῶς οὐδεμία συνέχεια ἀπεκαλύφθη.

Ἐντὸς τῆς ὑπὸ τοῦ «τειχίου» περιβαλλομένης ἐκτάσεως ὑπάρχουν καὶ τὰ λείψανα δύο ἱερῶν τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος (εἰκ. 1, ΙΙ καὶ ΙV) ἀπέχοντα τοῦ τειχίου κατὰ 40 μ., κείμενα δὲ τὸ μὲν ΙΙ κατὰ τὸ ΒΑ., τὸ δὲ ΙV κατὰ τὸ ΝΑ. ἄκρον τοῦ ἀγροκτήματος. Ἡ ὕπαρξις τοῦ πρώτου «ὡς μικροῦ ἀρχαίου ἱεροῦ» ἦτο γνωστὴ ἀπὸ τὰς ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἀριστόφρονος γενομένας ἐρεύνας. Διὰ τῶν ἐφετινῶν ἐρευνῶν ἦλθεν εἰς φῶς ἐλάχιστον αὐτοῦ μέρος (ἡ ΝΑ. γωνία), τοῦ ὑπολοίπου συνεχιζομένου κάτωθεν τῆς παρακειμένης ἰδιοκτησίας, ἥτις ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκόνος 1 σημειοῦται δι' ἐστιγμένης γραμμῆς. Τὸ σχετικῶς καλῶς διατηρούμενον θεμέλιόν του παρουσιάζει ἐπιμελῆ ἐργασίαν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δεύτερον ἱερὸν (εἰκ. 1, ΙV) ἐλάχιστα δύναταί τις περὶ αὐτοῦ νὰ εἴπῃ, ἐπειδὴ ὑπέστη, ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὁλοσχερῆ καταστροφήν. Ἡ διατηρουμένη ὑποθεμελίωσίς του, διαστάσεων 6×9 μ., διευθύνεται ἀπὸ Β. πρὸς Ν. (πίν. 3α).

Ἀξιολογώτερα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς παρὰ τὸν περίβολον ἀρξαμένης εἰς βάθος ἐρεύνης. Μεγάλαι δοκιμαστικαὶ τάφροι ἀνοιχθεῖσαι ἐκεῖ ἐπιστοποίησαν, ὅτι ὁ εἰρημένος χῶρος ἀπετελεῖτο, κατὰ τὸν 8ον π.Χ. αἰῶνα, ἐξ ἑνὸς ἢ πλειόνων χθαμαλῶν γηλόφων, τὰ μεταξὺ τῶν ὁποίων κενὰ ἐπληρώθησαν

διὰ χωμάτων μεταγενεστέρως καὶ δὴ πιθανώτατα κατὰ τοὺς χρόνους κατασκευῆς τοῦ «τειχίου». Τὸ συμπέρασμα τοῦτο συνάγεται ἀπὸ τὰς προκεχωρημένων γεωμετρικῶν χρόνων ταφάς, αἱ ὁποῖαι ἀπεκαλύφθησαν τόσον παρὰ τὸ «τειχίον», ὀλίγον ὑποκάτω τοῦ ἀρχαίου στρώματος, ὅσον καὶ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ὅλου χώρου, ἐκεῖ ὅμως εἰς πολὺ μεγαλύτερον βάθος ἤτοι εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ γηλόφου. Ὑπεράνω μιᾶς τοιαύτης ταφῆς εὑρίσκεται ἡ δυτικὴ μακρὰ πλευρὰ τοῦ ἱεροῦ IV (πίν. 3β).

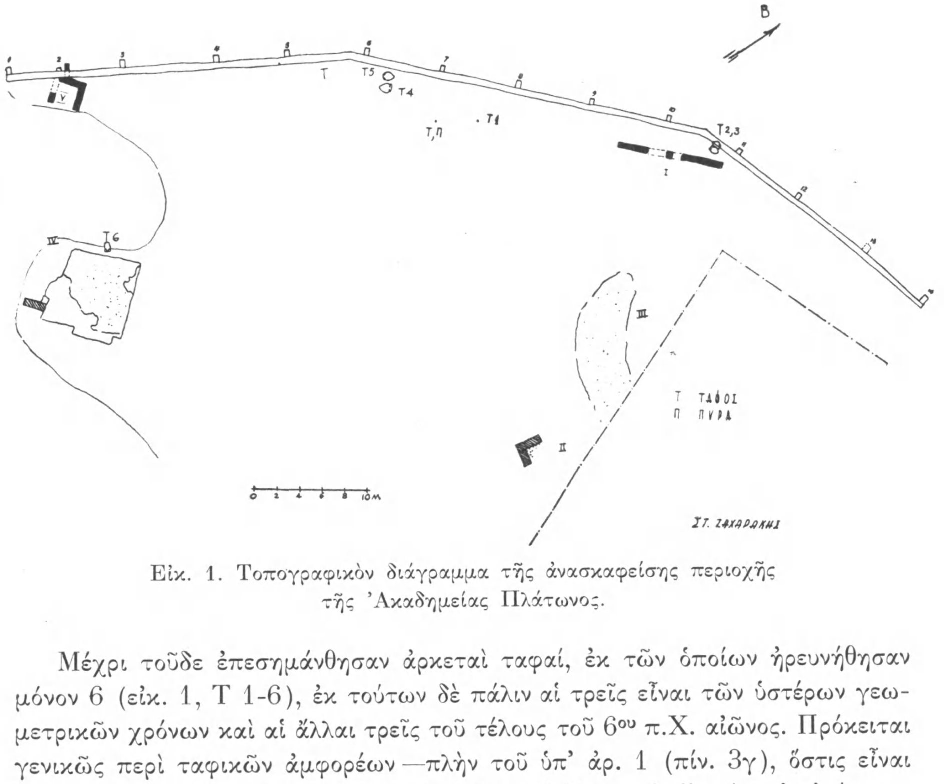

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς ἀνασκαφείσης περιοχῆς τῆς Ἀκαδημείας Πλάτωνος.

Μέχρι τοῦδε ἐπεσημάνθησαν ἀρκεταὶ ταφαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἠρευνήθησαν μόνον 6 (εἰκ. 1, Τ 1-6), ἐκ τούτων δὲ πάλιν αἱ τρεῖς εἶναι τῶν ὑστέρων γεωμετρικῶν χρόνων καὶ αἱ ἄλλαι τρεῖς τοῦ τέλους τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος. Πρόκειται γενικῶς περὶ ταφικῶν ἀμφορέων—πλὴν τοῦ ὑπ' ἀρ. 1 (πίν. 3γ), ὅστις εἶναι κρατηροειδὴς πίθος ὕψους 0.60 καὶ πλάτους 0.45 μ.— ὁριζοντίως ἐν ὀρύγματι τοῦ ἐδάφους τεθειμένων, ἐπιπωματισμένων δὲ τῶν μὲν τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς δι' ἀγγείων, τῶν δὲ ἄλλων διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν. Τὰ σχετικὰ κτερίσματά των εὑρέθησαν ἄλλοτε ἐντὸς καὶ ἄλλοτε ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ἀγγείων.

Ἐκ τῶν τάφων σημαντικώτεροι ἦσαν οἱ ὑπ' ἀριθμ. 2 καὶ 4. Ὁ 2 χρονολογούμενος μετ' ἀσφαλείας ἐκ τῶν κτερισματικῶν του ἀγγείων εἰς τὸ τέλος τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. εὑρέθη κεχωσμένος ἐντὸς τοῦ περιβολοτοίχου, τοῦ ὁποίου καὶ κατέστρεψε μέρος τῆς ἐσωτερικῆς παρειᾶς, τοῦθ' ὅπερ ἐνισχύει τὴν ἄποψιν ἡμῶν

ὅτι ὁ περίβολος εἶναι τὸ «Ἱππάρχου τειχίον». Τοῦ δὲ 4ου τάφου ἡ ἀξία ἔγκειται εἰς τὸ περιεχόμενόν του, ὅπερ ἀπετελεῖτο ἐκ κτερισμάτων τοῦ ὡρίμου γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, ἐν οἷς καὶ κρατηρίσκος μὲ λαβὰς εἰς σχῆμα ἁπλῶν ἢ μετὰ διχαλωτῶν ἀποφύσεων κολούρων, ἤτοι σαφῶν ἀπομιμήσεων μεταλλικῶν ἀγγείων.

Τέλος τοῦ ὑπὸ τὴν νοτίαν ἄκραν τοῦ «τειχίου» ἐπισημανθέντος γεωμετρικοῦ ἀλλ' ἀγνώστου μέχρι τοῦδε προορισμοῦ κτίσματος (εἰκ. 1, V) ἡ συμπληρωματικὴ ἔρευνα ἀφέθη διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

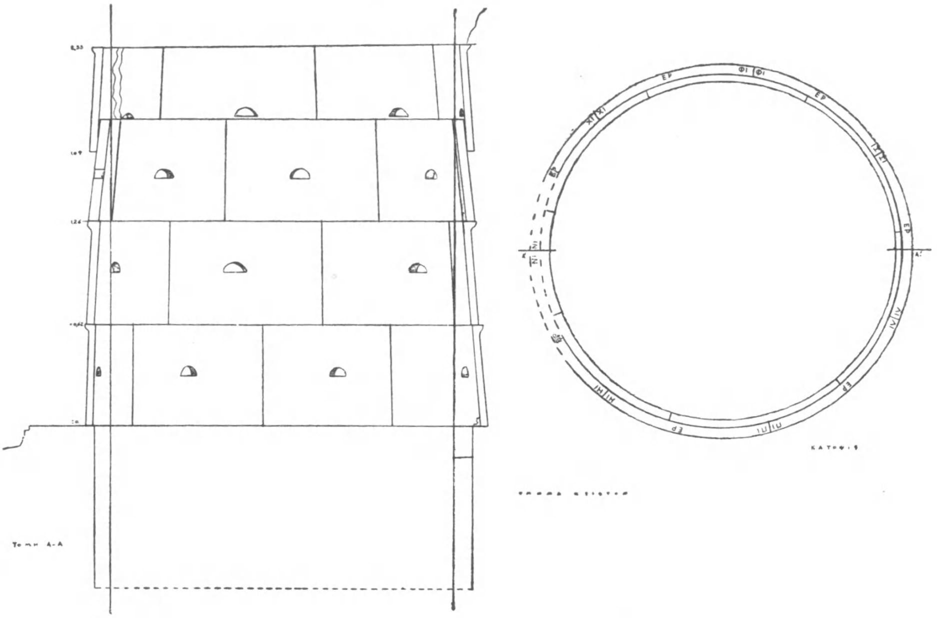

Εἰκ. 2. Κατακόρυφος καὶ ὁριζοντία τομὴ τοῦ πηλίνου φρέατος.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὸ ἐντὸς ἰδιωτικοῦ οἰκοπέδου βορείως τοῦ ἀγροκτήματος ἀποκαλυφθὲν καὶ μέχρι βάθους 6 μέτρων διῆκον φρέαρ, τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ὅπερ ἀνήκει μὲν εἰς τὴν γνωστὴν κατηγορίαν τῶν φερουσῶν πηλίνην ἐπένδυσιν φρεατιῶν, εἶναι ὅμως μοναδικὸν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ μεγέθους τῆς διαμέτρου του (2.30) (πίν. 4α καὶ εἰκ. 2). Τὸ φρέαρ ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων καθ' ὕψος δακτυλίων, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἀπαρτίζεται ἐξ 7 τεμαχίων. Οἱ δακτύλιοι καὶ τὰ τεμάχιά των συνδέονται πρὸς ἄλληλα διὰ μολυβδίνων συνδέσμων (πίν. 4α.β) φέρουσι δὲ καὶ ἡμικυκλικὰς ὀπὰς διευκολυνούσας τὴν κατάβασιν. Τὰ ἐπὶ τοῦ χείλους ὁριζοντίως καὶ κατὰ τὰ ἄκρα τῶν καθ' ἕκαστον τεμαχίων σωζόμενα γράμματα ἐχαράχθησαν ἐπὶ τοῦ πηλοῦ πρὸ τῆς

ὀπτήσεως αὐτοῦ, πρὸς καθοδήγησιν τῆς ἀκριβοῦς ἑκάστου τεμαχίου τοποθετήσεως.

Τοῦ φρέατος συντελεῖται ἤδη ἡ μεταφορὰ καὶ ἀνασύστασις ἐντὸς τοῦ ἀνασκαπτομένου ἀγροκτήματος, μεθ' ἣν θέλει καταστῆ δυνατὴ καὶ ἡ λεπτομερεστέρα μελέτη πάντων τῶν δακτυλίων.

ΦΟΙΒΟΣ Δ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ

3. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΩΝ ΤΑΦΩΝ ΠΕΡΑΤΗΣ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν παρελθόντων ἐτῶν εἶχεν ἐρευνηθῆ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐκτάσεως τὴν ὁποίαν καταλαμβάνει τὸ νεκροταφεῖον τῆς Περατῆς[1], καὶ συγκεκριμένως ἡ περιοχὴ ἡ ὁριζομένη πρὸς Α. ὑπὸ τῆς κοινοτικῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν τοποθεσίαν Τουρκοβούνια. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ δὲν καλύπτει τὸ σύνολον τοῦ νεκροταφείου, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται περισσότερον πρὸς Ἀνατολάς, ἀποτελεῖ ὅμως τὸ κυριώτερον καὶ ἐντατικώτερα χρησιμοποιηθὲν τμῆμά του. Χάρις εἰς πίστωσιν χορηγηθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατέστη δυνατὴ ἡ ἐξαγορὰ διὰ λογαριασμὸν τοῦ Κράτους τοῦ χώρου αὐτοῦ παρέχοντος χάρις εἰς τὴν ἔκτασίν του, τὴν διάταξιν, κατασκευὴν καὶ διατήρησιν τῶν τάφων του καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν σχημάτων των θέαμα ἐντυπωσιακὸν δι' οἱονδήποτε ἐπισκέπτην, ἐνδιαφέρον δὲ καὶ διδακτικὸν διὰ τὸν ἀρχαιολόγον.

Ἐφέτος ἠρευνήθη τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ χώρου τούτου, ἡ δὲ ἀνασκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς 15 νέους τάφους (πίν. 5α καὶ σχέδ. εἰκ. 1). Ἐξ αὐτῶν οἱ 8 ἦσαν θαλαμοειδεῖς ἀσύλητοι (οἱ 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93 καὶ 94), οἱ δύο θαλαμοειδεῖς συλημένοι (οἱ Σ43 καὶ Σ44) καὶ τρεῖς λακκοειδεῖς (οἱ 83, 84, καὶ 85). Ἕνας (ὁ 86) ἀπετελεῖτο ἀπὸ μικρὸν πλακοσκέπαστον λάκκον μὲ ὑποτυπώδη δρόμον καὶ ἦτο πλήρης ὀστῶν πυκνότατα ἀλλ' ἀκατάστατα συσσωρευμένων, προφανῶς προερχομένων ἐξ ἀνακομιδῶν (πίν. 5β), ὁ τελευταῖος δὲ (ὁ 95) συνίστατο εἰς ταφὴν τοποθετημένην ἐπὶ στρώματος χαλίκων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, κτερισμένην μὲ μικρὰν ἐλλιπῆ ὑδρίαν καὶ σκεπασμένην μὲ λιθίνας πλάκας.

Ἡ διάταξις τῶν τάφων αὐτῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ ἐδάφους, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχουν ἀνοιχθῆ, εἶναι πολὺ διδακτική. Ἡ ἐπανειλημμένως σημειωθεῖσα παρατήρησις ὅτι οἱ κατασκευασταί των ἀπέφευγαν τὸ σχετικῶς σκληρὸν καὶ βραχῶδες πέτρωμα, ὅπου τὸ συνήντων, ἐπηληθεύθη καὶ ἐφέτος. Οὕτω, εἰς τὸ τελευταῖον πρὸς Δυσμὰς ὕψωμα, πλὴν δύο μικρῶν θαλαμοειδῶν ἀνοιγμένων εἰς τὰς παρυφάς του (τῶν Σ43 καὶ Σ44) ὑπῆρχον μερικοὶ λακκοειδεῖς ἐπὶ τῆς κορυφῆς του, εἰς δὲ τὸ ἀμέσως πρὸς Ἀνατολάς του ὅμοιον, ὅπου ὁ βράχος κεῖται βαθύτερα, εὑρέθησαν οἱ ὑπόλοιποι (σχέδ. εἰκ. 1). Τὰ διάφορα σχήματα τῶν τάφων οὐδόλως σημαίνουν χρονολογικὴν διαφοράν, ὅπως ἀποδει-

---

[1] Βλ. ΠΑΕ 1953, σ. 88-102. 1954, σ. 89-103. 1955, σ. 100-108. 1956, σ. 62-71. 1957, σ. 35-41 καὶ 1958, σ. 18-26.

κνύεται ἐκ τῶν εὑρημάτων, ἀλλ' ἁπλῶς ὀφείλονται εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὴν σκληρότητα τοῦ ἐδάφους, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐσκάφησαν.

Οὐδεὶς ἐκ τῶν θαλαμοειδῶν (πλὴν τοῦ Σ43) εἶχε διατηρήσει τὴν θόλον του. Ἑνὸς μάλιστα ἐξ αὐτῶν, τοῦ 90, φαίνεται ὅτι κατέρρευσεν ἤδη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς

Εἰκ. 1.

κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ νεκροταφεῖον ἦτο ἐν χρήσει, διότι ἐπάνω ἀπὸ τὰς ταφὰς τὰς εὑρεθείσας ἐπὶ τοῦ δαπέδου του ἔκειντο δύο ἄλλαι, νεώτεραι, ἀκτέρισται, καλυπτόμεναι ἐν μέρει διὰ σειρᾶς λίθων τοποθετημένων διαγωνίως πρὸς τὸ βάθος τοῦ τάφου καὶ κρυπτόντων τὰ κρανία των. Ὁ 91 ἀφ' ἑτέρου παρουσιάζει τὴν ἰδιοτυπίαν ὅτι, προκειμένου νὰ τοποθετηθῇ ἐντὸς αὐτοῦ ἡ ταφὴ τὴν ὁποίαν

εὑρέθη νὰ περιέχῃ, ἀφῃρέθη τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τμῆμα τῆς λιθοδομῆς τῆς εἰσόδου, μετὰ τὴν ταφὴν δὲ ὀλίγοι μόνον λίθοι ἐτοποθετήθησαν κατὰ τρόπον ἀμελῆ εἰς τὴν θέσιν των, οἱ δὲ ὑπόλοιποι εὑρέθησαν ἐν σωρῷ παρὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ δρόμου του (πίν. 6α). Τοῦ 93 τέλος ἡ ὀροφὴ εἶχε βυθισθῆ εἰς μεγάλα τεμάχια καὶ εἰς μικρὸν βάθος ἀρκετὸν διάστημα ἀφοῦ εἶχε παύσει χρησιμοποιούμενος, εἶχον δὲ διατηρηθῆ ἀνέπαφα τὸ ὑπέρθυρον καὶ ἡ τείχισις τῆς εἰσόδου. Ὁ τάφος αὐτός, ὅπως ὅλοι οἱ ἐπὶ μακρὸν διάστημα χρησιμοποιηθέντες μυκηναϊκοὶ τάφοι, εὑρέθη ἀναστατωμένος καὶ μὲ ἐλάχιστα κτερίσματα, μετακινημένα καὶ αὐτά, ἦτο δὲ φανερὸν ὅτι εἶχεν ἀφεθῆ εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἔκτοτε. Τοῦτο ἀποδεικνύει διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ ἀπόγονοι οὐδένα σεβασμὸν ἢ δέος ᾐσθάνοντο πρὸς τοὺς ἀποθανόντας συγγενεῖς των, τοὐλάχιστον μετὰ τὴν ἀποσύνθεσιν τῶν νεκρῶν, καὶ ὅτι ἡ ἀφαίρεσις τῶν ἀξιολόγων κτερισμάτων καὶ ἡ ἀναστάτωσις τῶν ὀστῶν τῶν ταφῶν ἦτο πρᾶγμα σύνηθες.

Οἱ λακκοειδεῖς τάφοι γενικῶς παρουσιάζονται πτωχότεροι εἰς κτερίσματα ἀπὸ τοὺς θαλαμοειδεῖς. Τοῦτο ἰσχύει ὄχι μόνον διότι περιέχουν ὀλιγωτέρας ταφὰς (συνήθως μίαν μόνον) ἀλλὰ καὶ ἀπολύτως. Καθὼς φαίνεται, ὑπῆρχε μία διαβάθμισις εἰς τὴν δυνατότητα κατοχῆς τάφου, οἱ δὲ θαλαμοειδεῖς κατείχοντο ἀπὸ οἰκογενείας περισσότερον εὐκαταστάτους. Εἰς τὸν κανόνα αὐτὸν ὑπάρχουν βεβαίως ἀρκεταὶ ἐξαιρέσεις, γενικῶς ὅμως ἰσχύει[1].

Ὁ τρόπος τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν εἶναι ὁ ἤδη γνωστὸς καὶ ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἔτη. Κατὰ κανόνα σχεδόν, οἱ νεκροὶ ἐτοποθετοῦντο ὕπτιοι μὲ τὰ γόνατα ὑψηλὰ καὶ τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους ἢ ἐπὶ τῆς κοιλίας, κάποτε τεταμένας κατὰ μῆκος τοῦ σώματος. Ὅταν ὁ τάφος ἐγέμιζεν, αἱ παλαιότεραι ταφαὶ καὶ ὅσα ἐκ τῶν κτερισμάτων δὲν ἐκρίνοντο ἄξια ἀνακτήσεως ἀπωθοῦντο φύρδην μίγδην πρὸς τὰ τοιχώματα τοῦ θαλάμου, ἡ δὲ νέα ταφὴ ἐτοποθετεῖτο εἰς τὸν οὕτω κενούμενον χῶρον. Ἐνδεχομένως, ὅπως ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀνευρέσεως τεμαχίων τοῦ ἰδίου ἀγγείου καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ τάφου, οἱ μικρότεροι καὶ συνεπῶς ὀλιγώτερον εὐρύχωροι τάφοι ἐξεκενοῦντο κατὰ καιροὺς προχείρως, τοῦτο ὅμως λόγῳ τῆς συχνῆς καὶ ταχείας καθιζήσεως τῶν θόλων των ἀσφαλῶς δὲν θὰ συνέβαινε συχνά.

Τὴν χαρακτηριστικὴν αὐτὴν εἰκόνα παρουσιάζει κυρίως ὁ τάφος 92 (πίν. 6β καὶ σχ. εἰκ. 2). Τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ τάφου κατελάμβανε μία κατὰ χώραν εὑρεθεῖσα ταφή. Ὁ νεκρὸς ἔκειτο μὲ τὰς χεῖρας σταυρωμένας ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τὰ γόνατα ὑψηλά. Ἦτο κτερισμένος μὲ δύο ἀρκετὰ μεγάλους ψευδοστόμους ἀμφορεῖς τοποθετημένους παρὰ τὴν κεφαλήν του καὶ κυαθίσκον εὑρεθέντα ἐπὶ τοῦ στήθους του. Πλησίον τοῦ κυαθίσκου εὑρέθη καὶ μικρὰ ψῆφος

[1] Βλ. καὶ ΠΑΕ 1958, σ. 19.

ἀπὸ στεατίτην. Αἱ ὑπόλοιποι προγενέστεραι ἀσφαλῶς ταφαὶ ἦσαν ἀτάκτως συσσωρευμέναι εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ τάφου, ὅπου ἔκειντο ἀναμὶξ ἀγγεῖα, ὀστᾶ καὶ 3 κρανία καθὼς καὶ δύο ἀργυροῖ δακτύλιοι, ἕνας σφηκωτὴρ ἐκ λεπτοῦ χρυσοῦ σύρματος καὶ τεμάχιον κτενίου ἐξ ἐλεφαντοστοῦ. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κ.χ. ταφῆς εὑρέθησαν καὶ ψῆφοι ὅρμου ἐκ σαρδίου, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἀνῆκον εἰς αὐτὴν ἀλλὰ εἰς ἄλλην, προγενεστέραν.

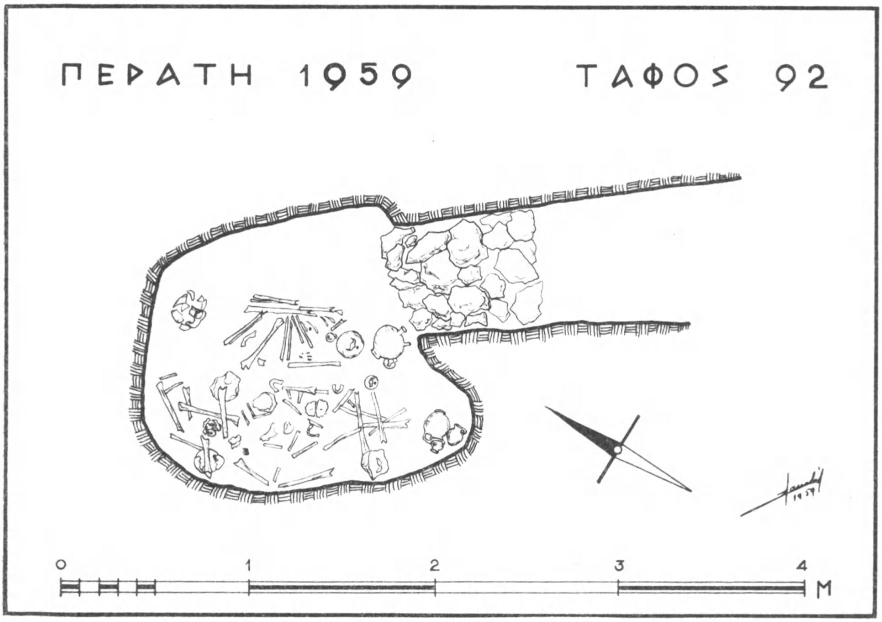

Εἰκ. 2.

Πλούσιος σχετικῶς εἰς κτερίσματα ἦτο καὶ ὁ τάφος 90, ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ὁποίου ἔκειντο δύο ταφαί, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα σύγχρονοι (πίν. 7α). Ἡ μία, πρὸς τὸ βάθος τοῦ τάφου, ἀνῆκεν εἰς ἄτομον ἐνήλικον, πιθανώτατα γυναῖκα, κτερισμένην μὲ 6 ἀγγεῖα καὶ χαλκίνην βελόνην, ἡ δὲ ἄλλη, πλησίον τῆς εἰσόδου, ἀνῆκεν εἰς βρέφος μὴ ἔχον συμπληρώσει ἀκόμη τὴν πρώτην ὀδοντοφυΐαν, κτερισμένον μὲ δύο θήλαστρα (πίν. 7β) καὶ μὲ μικρὸν αἰγυπτιακὸν σκαραβαῖον ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ.

Τὰ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, χαλκοῦ, ἡμιπολυτίμων λίθων, χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ φαγεντιανῆς μικρὰ εὑρήματα (εἰς τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ἐκ στεατίτου εὑρεθέντα κομβία) ἦσαν καὶ ἀρκετὰ καὶ ποικίλα. Τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα ἐξ αὐτῶν εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Αἰγυπτιακὸς σκαραβαῖος ἐκ κιτρινολεύκου φαγεντιανῆς, σώζων ἐπὶ

τῆς ἐπιφανείας του ἐλάχιστα ἴχνη πρασίνης ὑαλώσεως. Ἀρίστης διατηρήσεως. Ἐπὶ τῆς ράχεως καὶ τῶν πλαγίων τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐντόμου (ρύγχος, ἔλυτρα, κεραῖαι κλπ.) παρίστανται μὲ προσοχὴν καὶ ἄνευ ὑπερβολικῆς σχηματοποιήσεως. Εἰς τὴν βάσιν του φέρει μὲ ἱερογλυφικὰ ψηφία τὴν ἐπιγραφὴν *«Φθᾶ ὁ κύριος τῆς ἀληθείας»*[1] ἐντὸς λεπτοῦ χαράγματος ἀκολουθοῦντος τὴν περίμετρον. Ἔχει μῆκος 18 χιλ. καὶ πλάτος 9.5 χιλ. Εὑρέθη ἐντὸς τοῦ τάφου 90 (πίν. 8α).

2) Ἀργυροῦς δακτύλιος, διαμέτρου 19 χιλ., ἐκ τοῦ τάφου 92. Ἐσωτερικῶς, προφανῶς πρὸς περιορισμὸν τῆς διαμέτρου του, ἔχει στερεωθῆ κατὰ τρόπον χαλαρὸν λεπτὸν χρυσοῦν σύρμα (πίν. 8β).

3) Ψῆφοι ὅρμου ἐκ σαρδίου, εὑρεθεῖσαι εἰς τὸν τάφον 92. Ἔκειντο διεσκορπισμέναι, ἀρχικῶς δὲ θὰ ἦσαν περισσότεραι. Εἶναι ὡς πρὸς τὸ σχῆμά των τριῶν εἰδῶν: Ἑπτὰ σταγονόσχημοι μὲ ἐπίπεδον βάσιν καὶ διάτρηται εἰς τὴν κορυφήν, μὲ μήκη ποικίλλοντα ἀπὸ 21 ἕως 44 χιλ., μία ὁμοία, μεγαλυτέρα μὲ τὴν ὀπίσω ἐπιφάνειαν ἐπίπεδον, προφανῶς προοριζομένη διὰ τὸ μέσον τοῦ ὅρμου, μήκους 21 χιλ., καὶ 9 μικραί, κυκλικαί, διαμέτρου 7-8 χιλ., διάτρηται (πίν. 8γ).

4) Μαχαιρίδιον χάλκινον, μὲ τριγωνικὴν λεπίδα καὶ σχοινοειδῶς συνεστραμμένην λαβήν, ἀπολήγουσαν εἰς μικρὸν κρίκον, προφανῶς διὰ νὰ συγκρατῆ τὴν ἐπένδυσιν τῆς λαβῆς. Ἔχει συνολικὸν μῆκος 142 χιλ. Εὑρέθη ἐντὸς τομῆς τοῦ ἐδάφους πρὸς Βορρᾶν τοῦ τάφου 89, ἡ ὁποία πιθανώτατα ἦτο ἐγκαταλειφθεῖσα ἀπόπειρα πρὸς διάνοιξιν θαλαμοειδοῦς τάφου (πίν. 9α).

5) Χαλκίνη τριχολαβίς, συνολικοῦ μήκους 109 χιλ., διακοσμημένη ἐπὶ τῆς ράχεως μὲ λεπτὸν χάραγμα κατὰ μῆκος τῆς περιμέτρου της. Εὑρέθη ὁμοῦ μετὰ τοῦ μαχαιριδίου (πίν. 9α).

Τὰ ἀγγεῖα, 48 ἐν συνόλῳ, ἀνήκουν ὅλα εἰς τὰ γνωστὰ σχήματα καὶ εἰς τοὺς αὐτοὺς (ΥΕ ΙΙΙΓ) χρόνους. Οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς εἶναι, ὡς κατηγορία, τὰ καλύτερα εἰς διακόσμησιν καὶ ποιότητα. Ἕνας δὲ ἐξ αὐτῶν, ἐκ τοῦ τάφου 92 (πίν. 9β, ἀρ. 715) μᾶλλον μικρὸς τὸ μέγεθος καὶ ὄχι ἰδιαιτέρως καλῆς ποιότητος, πρέπει ἐν τούτοις νὰ μνημονευθῆ εἰδικῶς λόγῳ τοῦ πρωτοτύπου τῆς διακοσμήσεως τοῦ ὤμου του. Εἰς τὸ μεταξὺ τῶν λαβῶν πεδίον εἶναι ζωγραφισμένος ἵππος (πίν. 9γ). Ἡ κεφαλή του, τριγωνικοῦ σχήματος, ἔχει εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὀφθαλμοῦ μεγάλον ἐξηρημένον κύκλον, ἡ δὲ χαίτη δηλώνεται μὲ πυκνὰς κροσσωτὰς γραμμάς. Οἱ πόδες, παράλληλοι μεταξύ των καὶ κάθετοι πρὸς τὸ σῶμα δεικνύουν τὸ ζῷον ἐν στάσει, ἡ δὲ οὐρά, ὑπὸ μορφὴν καμπύλης, ὑψώνεται πρὸς τὰ ἄνω. Μία λεπτὴ γραμμή, ἀρχίζουσα ἀπὸ τὴν κεφαλὴν καὶ κατα-

[1] Τὴν ἐπιγραφὴν ἀνέγνωσεν ὁ ἐπιμελητὴς τῆς αἰγυπτιακῆς συλλογῆς τοῦ Ἐθν. Ἀρχ. Μουσείου κ. Ν. Μπουφίδης, τὸν ὁποῖον καὶ εὐχαριστῶ θερμότατα διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν πληροφορίαν.

λήγουσα ἐλευθέρως παρὰ τὴν οὐράν, ὑποδηλώνει προφανῶς ἕνα εἶδος φορβιᾶς. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν ράχην του, εἰς τὴν θέσιν ἀκριβῶς τοῦ ἀναβάτου, εἶναι ζωγραφισμένον ἕνα 8σχημον περίγραμμα ἀδήλου σημασίας, πολὺ στοιχειῶδες ὥστε νὰ δηλώνῃ ἄνθρωπον. Ἡ ὅλη παράστασις, μᾶλλον πρόχειρος καὶ χωρὶς πολλὰς λεπτομερείας, ἔχει ἐν τούτοις μίαν ζωτικότητα καὶ μίαν κίνησιν ὄχι συνήθη εἰς τὴν αὐστηρὰν σχηματοποίησιν τῆς διακοσμήσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν.

Ἐκ τῶν ὑπολοίπων ἀξιόλογα διὰ τὸ σχετικῶς παράδοξον τῆς διακοσμήσεώς των εἶναι μία πρόχους (πίν. 9β, ἀρ. 712), φέρουσα τεθλασμένην γραμμὴν ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ σπείρας ἐπὶ τοῦ ὤμου, καθὼς καὶ κυαθίσκος φέρων ἐξωτερικῶς σειρὰν κύκλων, τῶν ὁποίων τὸ ἐσωτερικὸν γεμίζει μὲ διαφόρους συνδυασμοὺς γραμμῶν καὶ στιγμάτων, προδίδοντας μεγαλυτέραν ἔφεσιν ποικιλίας παρὰ ἐπιδεξιότητα καὶ φαντασίαν (πίν. 9β, ἀριθμ. 714). Ὑπάρχουν δὲ καὶ ἐφέτος μερικοὶ ἀπὸ τοὺς χαρακτηριστικοὺς τῆς Περατῆς κυαθίσκους, τῶν ὁποίων ἡ διακόσμησις ἀποτελεῖται ἀπὸ ἡμιελλείψεις ἐξωτερικῶς, αἱ ὁποῖαι ὑπερπηδοῦν τὸ χεῖλος καὶ συνεχίζονται πρὸς τὸ ἐσωτερικόν (πίν. 9β, ἀριθ. 728).

Ὁ πηλὸς καὶ ἡ βαφὴ ποικίλλουν εἰς ποιότητα ἀπὸ ἀγγείου εἰς ἀγγεῖον, κυρίως ὅμως ἀπὸ κατηγορίας εἰς κατηγορίαν ἀγγείων. Γενικῶς, οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς εἶναι κατεσκευασμένοι ἀπὸ λεπτότερον καὶ καλύτερα ψημένον πηλόν, ἡ δὲ βαφὴ εἰς αὐτοὺς παρουσιάζεται ἀνθεκτικώτερη καὶ περισσότερον ὁμοιόμορφος. Εἰς τὰ ἄλλα, καὶ ἰδίως εἰς τὰς πρόχους, ὁ πηλὸς εἶναι χονδροειδὴς καὶ ἀκάθαρτος, ἡ δὲ ὄπτησις συνήθως πλημμελής. Διατηροῦνται ὅμως ἀρκετὰ καλὰ καὶ ὑπάρχουν μερικὰ τὰ ὁποῖα ἔχουν ὄψιν σχεδὸν ἐντελῶς καινουργῆ.

ΣΠ. ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ

4. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΒΡΑΥΡΩΝΟΣ

Καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος ἐξηκολούθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Βραυρῶνι τῆς Ἀττικῆς.

Σκοπὸς τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἐτάχθη ἡ πλήρης ἐξερεύνησις τῆς περιοχῆς μεταξὺ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῆς πρὸς Β. αὐτοῦ ἀποκαλυφθείσης Στοᾶς, τῆς ὁποίας μέρος μόνον εἶχε μέχρι τοῦδε ἀνασκαφῆ καὶ δὴ τοῦ στυλοβάτου καὶ τοῦ μεσαίου τοίχου, πρὸ τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη πέρυσι σειρὰ ὡραίων ἀναγλύφων καὶ ἀγαλμάτων νεαρῶν κορῶν, τῶν λεγομένων ἄρκτων. Τὸ πλῆρες σχέδιον τῆς Στοᾶς εἶχεν ἤδη καθορισθῆ πέρυσιν, ὁπότε εἶχε διαπιστωθῆ καὶ ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς οἰκοδομήσεως αὐτῆς μεταξὺ τοῦ 430 καὶ τοῦ 420 π.Χ. ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιγραφῆς εὑρεθείσης κατὰ τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τῆς Στοᾶς συνταχθείσης δ' ἐπὶ Ἀριμνήστου ἄρχοντος, κατὰ τὸ 416/415.

Ἡ ἀνασκαφὴ ὑπῆρξε καὶ ἐφέτος δύσκολος ἀφ' ἑνὸς λόγῳ τῶν ὑδάτων, τῶν ὁποίων ἡ στάθμη εὑρίσκεται ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ μαρμαρίνου στυλοβάτου, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς συσσωρευθείσης καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου ἰλύος. Ἡ ἀνασκαφὴ κατέστη δυνατὴ μόνον διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως καὶ δευτέρας μηχανῆς πρὸς ἄντλησιν τῶν ὑδάτων τῆς λόγῳ τῶν ἀνασκαφῶν σχηματισθείσης εὐρείας ὑδατίνης λεκάνης.

Καὶ νοτίως μὲν τοῦ στυλοβάτου εὑρέθησαν κατὰ χώραν τὰ πώρινα γεῖσα τῆς Στοᾶς καὶ οἱ κάτω σφόνδυλοι τῶν κιόνων (πίν. 10α), ἐνῷ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀπεκαλύφθη μέγα τμῆμα τοῦ πωρίνου στυλοβάτου τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους, ὅστις, ὡς διεπιστώθη ἐκ τῆς περαιτέρω πρὸς Νότον σκαφῆς, προχωρεῖ καὶ πέραν τῆς νοητῆς γραμμῆς τοῦ βορείου ἀναλήμματος τοῦ ναοῦ, ἐξικνούμενος πιθανῶς μέχρι τῆς ἱερᾶς οἰκίας. Ἐκλείετο δηλαδὴ ὁλόκληρος ἡ μεταξὺ τῶν δύο σκελῶν ἐσωτερικὴ αὐλὴ τῆς Στοᾶς καὶ ἐξ Ἀνατολῶν, σχηματιζομένου οὕτω μετὰ τῶν πρὸς Νότον κτισμάτων τοῦ ναοῦ, τοῦ βωμοῦ, τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἰφιγενείας καὶ τῆς ἱερᾶς οἰκίας περικλείστου πανταχόθεν χώρου ἐν εἴδει ἐσωτερικῆς αὐλῆς.

Ἀνασκαφὴ ἐγένετο ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ δυτικὸν σκέλος τῆς Στοᾶς πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν αὐτοῦ, εὑρέθη δὲ ὅτι κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ δυτικοῦ τούτου σκέλους ἐσχηματίσθη εἰς μεταγενεστέρους τῆς πρώτης οἰκοδομήσεως τῆς Στοᾶς χρόνους εὐρεῖα εἴσοδος, τῆς ὁποίας τὸ δάπεδον ἐσχηματίσθη ἐξ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ ληφθέντος καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Στοᾶς καὶ ἐξ ἄλλων κτηρίων. Τοῦτο ἄγει ἡμᾶς νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ εἴσοδος αὕτη ἐσχηματίσθη πιθανώτατα

μετὰ τὴν καταστροφὴν ὁλοκλήρου τοῦ πρὸς Βορρᾶν τμήματος τῆς Στοᾶς ἤτοι πιθανῶς κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος ἐκ πλημμυρῶν τοῦ ποταμοῦ Ἐρασίνου, ὅστις ἔρρεε βορειότερον, διότι τοῦ οἰκοδομικοῦ τούτου ὑλικοῦ, ἐξ οὗ ἐσχηματίσθη τὸ δάπεδον, οὐδὲν μέλος δύναται νὰ χρονολογηθῇ μεταγενεστέρως (πίν. 10β). Εἰς τὸ αὐτὸ μέρος εὑρέθη καὶ τμῆμα κορμοῦ γυναικείου ἀγάλματος ἀρχαϊκῶν χρόνων πανταχόθεν ὅμως ἀποκεκρουμένου.

Εὐρυτέρας ἐκτάσεως σκαφικαὶ ἔρευναι ἐνηργήθησαν κατὰ τὸ πρὸς Β. καὶ Δ. ἀνάλημμα τοῦ ναοῦ. Καὶ δυτικῶς μὲν ἀνεσκάφη πλήρως τὸ ἰσχυρὸν κρηπίδωμα, ὅπερ ἔκλειε τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ ἱεροῦ χώρου τοῦ σχηματιζομένου νοτίως τοῦ ναοῦ εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, ὅπου εὑρίσκεται σήμερον ἡ μεταβυζαντινὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Διὰ τὴν ἐκ Δυσμῶν ἀνάβασιν πρὸς τὸ ἱερὸν τοῦτο ἐσχηματίζετο κατὰ τὸ νοτιώτερον ἄκρον τοῦ κρηπιδώματος κλῖμαξ, ἧς εὑρέθησαν αἱ δύο κατώτεραι βαθμίδες. Κατὰ τὸν νότιον τοῖχον τῆς κλίμακος ταύτης ἐξωτερικῶς ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν πλῆθος ὀστράκων καὶ πηλίνων εἰδωλίων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ἀρίστης δὲ τέχνης (πίν. 11. 12α). Ὑποθέτω ὅτι ὁ χῶρος οὗτος ἐχρησίμευεν ὡς ἀποθέτης ἢ βόθρος τοῦ ὕπερθεν μικροῦ ἱεροῦ. Βορειοδυτικῶς καὶ βορείως τοῦ ἀναλήμματος ἀνεσκάφη ὁλόκληρος ὁ χῶρος, ὅστις εἶχε καὶ παλαιότερον ἀλλ' ἐλλιπῶς καὶ μερικῶς μόνον ἐρευνηθῇ. Ἀνευρέθησαν δὲ ἐκεῖ πολλὰ τεμάχια ἐπιγραφῶν καὶ δὴ ὀπισθογράφων καταλόγων ἀναθημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁλόκληρος μαρμαρίνη στήλη ὀπισθόγραφος μετὰ μικρᾶς μόνον ἀποκρούσεως περιλαμβάνουσα 400 περίπου στίχους.

Εὑρέθησαν ἐπίσης πολλαὶ μαρμάριναι κεφαλαὶ κορῶν ἄρκτων (πίν. 12β-δ), θαυμάσιον μαρμάρινον ἀνάγλυφον τοῦ τέλους τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, μετὰ παραστάσεως Ἀρτέμιδος καὶ αἰγῶν (πίν. 13α), μαρμαρίνη κεφαλὴ αἰγὸς ἐκ τῶν ἀκρωτηρίων πιθανῶς τοῦ ναοῦ, πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων καὶ πήλινα εἰδώλια, χρυσᾶ τινα καὶ χαλκᾶ ἀφιερώματα καὶ ἄλλα.

Βορειοανατολικῶς τοῦ ἀναλήμματος (πίν. 13β) ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησεν εἰς βάθος πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ ἀνατολικοῦ δωματίου τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς Στοᾶς. Διότι, ὡς παρετηρήθη καὶ πέρυσιν, ἡ κιονοστοιχία τῆς Στοᾶς δὲν ἐξικνεῖτο καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν πλαγίων σκελῶν ἀλλ' ἀπὸ τοῦ δευτέρου κίονος ὑπῆρχε τοῖχος μέχρι τοῦ τέρματος τῶν σκελῶν σχηματιζομένων οὕτω δύο ἀλλεπαλλήλων δωματίων. Ἀπεκαλύφθη δὲ πράγματι καὶ ὁ τοιχοβάτης τοῦ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐλῆς τελευταίου πρὸς Νότον δωματίου τοῦ δυτικοῦ σκέλους.

Εἰς ἀπόστασιν ὅμως ἑνὸς περίπου μέτρου ἀπὸ τοῦ τοιχοβάτου τούτου ἀπεκαλύφθη τοῖχος πάχους 1 περίπου μέτρου ἐκτισμένος διὰ πωρίνων τετραγώνων πλακῶν καὶ ἑδραζόμενος ἐπὶ ἰσχυρᾶς ὑποθεμελιώσεως ἐξ ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν. Τοῦ τοίχου τούτου διεσώθησαν δύο ἀλλεπάλληλοι δόμοι (πίν. 14α). Ἐκ τούτων

ὁ κατώτερος στηρίζεται ἐπὶ τῆς 6ης ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω βαθμίδος τοῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου προηγήθη ἡ κατασκευή, καίτοι ἡ ὑποθεμελίωσις ἐξ ἀσβεστολίθων καὶ γενικῶς ὁ ἐξαίρετος καὶ ἐπιμελημένος οἰκοδομικὸς τρόπος τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀποκαλυφθέντος τοίχου, μεθ' ὑποτομῆς εἰς ἕκαστον δόμον, ἀναβιβάζουν τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ εἰς τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους μὲ τὸν ναόν, δηλονότι εἰς τὸ α' ἥμισυ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

Ὁ μνημονευθεὶς οὗτος τοῖχος βαίνει παραλλήλως πρὸς τὸν τοιχοβάτην τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς Στοᾶς μέχρις ἀποστάσεως 3.90 μ. ἀπὸ τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ναοῦ, καμπτόμενος εἶτα κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ἐξικνούμενος μέχρι τοῦ ἐσωτερικοῦ τοιχοβάτου τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τῆς Στοᾶς (πίν. 14β). Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι δὲν ἐτερματίζετο κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἀλλ' ὅτι ἐπροχώρει καὶ πέραν τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τῆς Στοᾶς, κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὁποίου, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἐκόπη ὁ τοῖχος ἀκόμη δὲ καὶ ἡ ὑποθεμελίωσις αὐτοῦ. Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ βορείου τμήματος ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς στροφῆς αὐτοῦ πρὸς Ἀνατολὰς δὲν διεσώθησαν οἱ ἀνώτεροι ἐκ πωρίνων πλακῶν δόμοι ἀλλὰ μόνον ἡ ὑποθεμελίωσις ἐξ ἀκανονίστων ἀσβεστολίθων ἐστρωμένων κατὰ πολυγωνικὸν ἐπιμελῆ τρόπον. Πιστεύω ὅτι ἡ καταστροφὴ αὕτη θὰ ἐγένετο κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς Στοᾶς, καίτοι ἀσφαλῆ συμπεράσματα περὶ τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς χρονολογήσεως τοῦ τοίχου τούτου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθοῦν πρὸ τῆς τελείας ἀνασκαφῆς τοῦ χώρου. Ὁπωσδήποτε ὅμως δὲν πρόκειται περὶ τοίχου ἀνήκοντος εἰς ἰδιαίτερον κτήριον ἀλλὰ περὶ τοίχου ἀντιστηρίξεως μεγάλου ἀνδήρου (ταρράτσας) σχηματιζομένου ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ. Ὅτι δὲ ἐπὶ τοῦ ἀνδήρου τούτου εὑρίσκετο ὁ βωμὸς οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία· διότι ὁλόκληρος ἡ ἐπίχωσις πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τοίχου, πρὸς Νότον δηλαδή, ἀπετελεῖτο ἐκ τεφροχωμάτων, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρέθησαν πλῆθος ὀστράκων καὶ πηλίνων εἰδωλίων ἀπὸ τοῦ 7ου μέχρι τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος (πίν. 15α), ὡς καὶ οἱ μελανόμορφοι κύβοι οἱ εἰκονιζόμενοι ἐπὶ τοῦ πίνακος 15γ. Ἐπὶ δὲ τοῦ θεμελίου εὑρέθη καὶ τεμάχιον ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ. ἀποκεκρουμένης ὅμως πανταχόθεν (πίν. 15β).

Πολὺς χρόνος καὶ ἐργασία κατηναλώθη ἐφέτος διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ὅλου χώρου, ἀπαλλοτριωθέντος περαιτέρω πρὸς Βορρᾶν δαπάναις τοῦ Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Ἀπαλλοτριώσεων, ἐνῷ ἐξ ἄλλου ἐπιμελείᾳ τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως κατηδαφίσθη ὁ νεωτέρας κατασκευῆς νάρθηξ τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἐκτίσθη παραπλεύρως διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν πιστῶν μικρὸν κελλίον εἰς τὴν θέσιν τοῦ κατηρειπωμένου παλαιοτέρου. Ἐδενδροφυτεύθη δὲ καὶ ἡ γύρω περιοχὴ καὶ ἐλπίζομεν ὅτι πολὺ συντόμως διὰ τῶν νέων ἐργασιῶν διαμορφώσεως καὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἡ Βραυρὼν θέλει ἐξελιχθῆ εἰς ἐξαίρετον ἀρχαιολογικὸν καὶ τουριστικὸν χῶρον.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

5. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΑΡΝΗΣ (ΓΚΛΑ) ΚΩΠΑΪΔΟΣ

Αἱ ἐργασίαι ἀπομακρύνσεως τῶν ὀγκολίθων τοῦ τείχους τῆς προϊστορικῆς ἀκροπόλεως (πίν. 16 καὶ 17), οἱ ὁποῖοι ἔφρασσον τὰς εἰσόδους τῶν τεσσάρων πυλῶν, αἱ ἀρξάμεναι κατὰ τὸ 1955, ἔληξαν οὐσιαστικῶς κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφήν μας, ἀφοῦ ἀπεμακρύνθησαν καὶ οἱ τελευταῖοι έναπομείναντες πέρυσιν ὀγκόλιθοι ἀπὸ τὴν Νοτίαν καὶ τὴν Βόρειον πύλην. Ἤδη δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τῆς μὲν Νοτίας πύλης ἐπετεύχθη σχεδὸν ἡ πλήρης ἀνασκαφή, ἐνῶ τῆς Βορείου εἶναι ἀνάγκη νὰ συμπληρωθῇ κατὰ τὴν προσεχῆ περίοδον ἡ ἔρευνα τῆς μεταξὺ θυρωρείου καὶ ὑποστέγου ἀφεθείσης ἐπιχώσεως.

Τῆς Νοτίας Πύλης ἠρευνήθη λεπτομερῶς ὁλόκληρος ἡ βαθμιδωτὴ δίοδος, ἡ ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν γωνιῶν τῶν ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου πύργων ἀρχομένη καὶ ἐξικνουμένη μέχρι τῶν πρώτων παραστάδων καὶ τοῦ ἑνοῦντος αὐτὰς κατὰ τὴν βάσιν των ἐγκαρσίου τοίχου (βλ. ΠΑΕ 1958, σχεδ. εἰκ. 1, σ. 38 καὶ 39).

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν αὐτὸν ἐβεβαιώθη ὁ τρόπος κατασκευῆς τοῦ δαπέδου τῶν βαθμίδων, τὸ ὁποῖον συνίστατο ἐκ λίθων μικρῶν διαστάσεων, γῆς καλῶς πατημένης καὶ ἐνιαχοῦ ἐκ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὁ ὁποῖος εἶχε λαξευθῆ, ὅπου ὑπερεῖχε τοῦ οὕτω κατεσκευασμένου δαπέδου.

Ὁμοία περίπου ἦτο καὶ ἡ στρῶσις τοῦ ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ θυρωρείου (πίν. 18α), ἐνῶ τοῦ ὑποστέγου τὸ δάπεδον ἀπετελεῖτο ἐκ λίθων πλακοειδῶν, τινὲς τῶν ὁποίων ἐσώθησαν κατὰ χώραν (πίν. 18β).

Ἡ εἰς βαθύτερα στρώματα λεπτομερεστέρα αὐτὴ ἔρευνα δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχὴς εἰς εὑρήματα· παντελὴς σχεδὸν ἀπουσία ὀστράκων καθιστᾷ προβληματικὴν τὴν χρονολόγησιν τῆς βαθμιδωτῆς κατασκευῆς τῆς διόδου. Νὰ ἀνήκῃ ἆρά γε αὕτη εἰς τοὺς Μακεδονικοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους πιθανώτατα ἐχρησιμοποιήθη καὶ πάλιν ἡ ἀκρόπολις; (Βλ. ΠΑΕ 1958, σ. 42).

Ἐκεῖνο πάντως, περὶ τοῦ ὁποίου εἴμεθα βέβαιοι, εἶναι ὅτι ἡ τελικὴ καταστροφὴ τῆς πύλης προῆλθεν ἐκ μεγάλης πυρκαϊᾶς, ὡς πιστοῦται ἐκ τῆς ἀνευρέσεως παχυτάτου στρώματος αἰθάλης εἰς τὴν δίοδον, τὸ θυρωρεῖον καὶ τὸ ὑπόστεγον. Τὴν ἔντασιν δὲ τῆς πυρκαϊᾶς αὐτῆς μαρτυροῦν ἀκόμη καὶ τὸ ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῆς διόδου, παρὰ τὴν πρώτην ἀριστερὰν παραστάδα καὶ κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἀριστεροῦ ἐπίσης θυρωρείου, εὑρεθὲν παχύτατον στρῶμα ἀσβεστοποιημένων λίθων, καθὼς καὶ λείψανα τῶν πλίνθων καὶ ξύλων τῆς ἀνωδομῆς του, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς πυρακτώσεως μετεβλήθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς χῶμα κοκκινωπόν.

Ἀλλ' ἂν ἀπουσιάζουν τὰ ὄστρακα ἐκ τοῦ βαθμιδωτοῦ δαπέδου τῆς διόδου, δὲν λείπουν ὅμως καὶ ἀπὸ τὴν πέριξ τῶν βορείων πλευρῶν τῶν ἑκατέρωθεν τῆς πύλης θυρωρείων ἐπίχωσιν, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἐπίχωσιν τὴν περὶ τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τῆς ἐπικλινοῦς ἀνόδου (rampe) τῆς ὁδηγούσης εἰς τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τοῦ τείχους καὶ τοῦ δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ πύργου (βλ. ΠΑΕ 1958, σ. 39).

Ἡ ἔρευνα ἐδῶ ἐγένετο διὰ δύο τάφρων καὶ ἀπεκάλυψε τὰ σημεῖα τῆς ἐπὶ τῶν βράχων ἑδράσεως τῶν τοίχων, καθὼς καὶ τὴν κατάλληλον, ἁδρὰν βεβαίως, λάξευσιν τοῦ βράχου πρὸς ὑποδοχὴν τῶν λίθων. Τοῦ δυτικοῦ θυρωρείου ἠρευνήθη ὁλόκληρος ἡ βόρειος πλευρά, ὁμοῦ μετὰ τῆς δυτικῆς παραστάδος τῆς ἐσωτερικῆς θύρας τῆς πύλης, διὰ τάφρου μήκους 6 περίπου μέτρων, πλάτους 1.45 μ. καὶ βάθους ποικίλλοντος ἀπὸ 0.25-0.50 μ., ὅσον ἦτο τὸ πάχος τῆς ἐπιχώσεως, ἡ δὲ δυτικὴ πλευρά του ἕως ἐκεῖ ὅπου ἑνώνεται μὲ τὸ σκέλος τοῦ τείχους διὰ παρομοίας ἀλλὰ μικροτέρας τάφρου, πλάτους μόνον 0.80 μ. Τὸ διασωθὲν ὕψος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀπὸ τῆς ἑδράσεώς της κατὰ τὸ σημεῖον τῆς συνδέσεώς της μετὰ τοῦ τείχους εἶναι 1.10 μ., τῆς δὲ βορείου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτῆς ἄκρον, δηλ. κατὰ τὴν παραστάδα, 1.00 μ. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἠρευνήθη καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ θυρωρείου-ὑποστέγου ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς παραστάδος τῆς ἐσωτερικῆς θύρας τῆς πύλης μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπικλινοῦς ἀνόδου, διὰ τάφρου μήκους 4.80μ., πλάτους 1.20 μ. καὶ βάθους, ὅσον τὸ πάχος τῆς ἐπιχώσεως, 0.70 μ. Τὸ ὕψος τῆς ἀποκαλυφθείσης πλευρᾶς ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ βράχου ἑδράσεώς της εἶναι κατὰ μὲν τὸ σημεῖον τῆς μετὰ τῆς ἐπικλινοῦς ἀνόδου συνδέσεώς της 2 μ., κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν αὐτῆς ἄκρον, ἤτοι κατὰ τὴν παραστάδα, 1.25 μ.

Ἡ ἔρευνα συνεπληρώθη διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ὄψεως τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ἐπικλινοῦς ἀνόδου, τὴν ὁποίαν ἀπέκρυπτον μέχρι τοῦδε οἱ ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν τῆς ἀνόδου καὶ τοῦ πύργου καταπεσόντες ὀγκώδεις λίθοι. Ἡ πλευρὰ αὐτὴ τῆς ἀνόδου ἔχει κτισθῆ κατὰ τὸν πολυγωνικὸν ἢ ψευδοπολυγωνικὸν τρόπον, ἐνῶ οἱ πύργοι καὶ αἱ πλευραὶ τῆς διόδου τῆς πύλης κατὰ τὸν ἰσοδομικὸν (πίν. 19α), πιστεύομεν δέ, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, ὅτι οἱ δύο τρόποι εἶναι σύγχρονοι.

Ἡ πλευρὰ αὐτὴ τῆς ἐπικλινοῦς ἀνόδου ἐκαθαρίσθη καὶ ἠρευνήθη μέχρι τῆς ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου ἑδράσεώς της, ἀπηλευθερώθη δὲ καὶ ἐκαθαρίσθη καὶ ἡ βόρειος ἄκρα αὐτῆς, δηλαδὴ ἡ ἀρχή της.

Τὰ κατὰ τὰς ἐρεύνας μας ταύτας περισυλλεγέντα ὄστρακα εἶναι ἐπίσης ΥΕ ΙΙΙ ἐποχῆς, πρᾶγμα ποὺ ἐπιβεβαιώνει καὶ πάλιν τὴν γνώμην μας, ὅτι ἡ πύλη καὶ τὸ τεῖχος, τὰ ὁποῖα ἐκτίσθησαν συγχρόνως, ἀνήκουν εἰς αὐτοὺς τοὺς χρόνους. Τὰ περισσότερα ὅμως τῶν περὶ τὴν Νοτίαν Πύλην κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφήν μας ἀνευρεθέντων ὀστράκων μᾶς ἔδωσεν, ὡς εἴπομεν ἤδη, ἡ παρὰ

τοὺς βορείους τοίχους τῶν δύο θυρωρείων καὶ παρὰ τὴν ἐξωτερικήν των ὄψιν ἔρευνα, εἶναι δὲ ταῦτα κυρίως θραύσματα ὑψιπόδων κυλίκων. Ἐπίσης ὄστρακα φέροντα ἴχνη γραπτῆς διακοσμήσεως. Εἰς δὲ τὸν μεταξὺ τῶν δύο θυρωρείων διάδρομον, ἐκεῖ ὅπου κατὰ τὰς περυσινὰς ἀνασκαφάς μας ἀνεύρομεν τὰ μεγάλα χαλκᾶ ἐλάσματα, συνελέξαμεν πέντε ἀκόμη χαλκοῦς ἥλους καὶ ὀλίγα ἄβαφῆ ὄστρακα. Τέλος εἰς τὸ ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ θυρωρεῖον καὶ ἰδίως πρὸ τῆς κατὰ τὴν νοτίαν αὐτοῦ πλευρὰν τετραγώνου κόγχης εὑρέθησαν ὀλίγα ἄβαφῆ ὄστρακα καὶ δύο ἐξ ὠχροκιτρίνου πηλοῦ μὲ ὑπομέλαιναν διακόσμησιν.

Μία ἀκόμη διαπίστωσις τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν μας ὑπῆρξεν ἡ ἑξῆς: Ἐδῶ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν θύραν τῆς πύλης ἀρχίζει ὁδὸς κατευθυνομένη πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἀκροπόλεως καὶ συνδέουσα προφανῶς τὴν μεγαλοπρεπῆ αὐτὴν Νοτίαν Πύλην πρὸς τὸν περίβολον τῆς λεγομένης Ἀγορᾶς καὶ δι' αὐτῆς πρὸς τὸ Ἀνάκτορον. Τοῦ δρόμου αὐτοῦ, τὸν ὁποῖον μόλις ἠρχίσαμεν ἀνιχνεύοντες καὶ τοῦ ὁποίου ἡ κατασκευὴ εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ παρὰ τὴν Βόρειον Πύλην ἀνευρεθέντος, ἐσώθη τμῆμα χαμηλοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου καταλήγοντος παρὰ τὴν ἀνατολικὴν παραστάδα τῆς ἐσωτερικῆς θύρας τῆς πύλης. Αἱ προσεχεῖς ἀνασκαφαί μας θὰ καθορίσουν, ἐλπίζομεν, καλύτερον τὴν κατεύθυνσιν καὶ τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ.

Τέλος πρὸς συμπλήρωσιν τῆς περὶ τὴν Νοτίαν Πύλην ἐρεύνης μας ἐξετελέσαμεν ἀνασκαφὴν εἰς τὸν ἀνηφορικὸν δρόμον τὸν ὁδηγοῦντα ἀπὸ Νότου ἐκ τῆς πεδιάδος εἰς τὴν εἴσοδον αὐτῆς.

Τὴν ὕπαρξιν τοῦ δρόμου αὐτοῦ παρετηρήσαμεν διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1958 (βλ. ΠΑΕ 1958, σ. 42), ἡ τότε ὅμως γενομένη ἔρευνα ὑπῆρξε λίαν περιωρισμένη. Ἐφέτος ἐκαθαρίσαμεν αὐτὸν εἰς ἀρκετὸν μῆκος, 95 μ. περίπου, χωρὶς νὰ φθάσωμεν ἀκόμη μέχρι τῆς εἰσόδου τῆς πύλης, ἐπειδὴ εἰς τὸ ἐναπομένον τμῆμά του χρειάζεται μακροτέρα ἐργασία ἕνεκα τῶν μεγάλων ὀγκολίθων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν κυλήσει ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τοῦ τείχους. Τὸ ἀνασκαφὲν πάντως τμῆμα ἀπεκάλυψεν, ὅτι τὸν δρόμον αὐτὸν στηρίζει κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἀπότομον πλευράν του ἰσχυρὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος πλάτους 1.50 - 2 μ. καὶ ὕψους σωζομένου εἰς πολλὰ σημεῖα ὑπὲρ τὸ μέτρον. Καθ' ὅσον μάλιστα πλησιάζει πρὸς τὴν πύλην, τὸ πλάτος αὐτοῦ, χάριν ἀσφαλείας, γίνεται μεγαλύτερον καὶ οἱ λίθοι αὐτοῦ ὀγκωδέστεροι. Τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ δρόμου προστατεύει, ὡσὰν φυσικὴ τρόπον τινὰ ὀχύρωσις, ἡ ἀπότομος ἐδῶ κλιτὺς τοῦ λόφου, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο σχηματίζει ἰσχυρὰν προβολὴν ἐντὸς τῆς πεδιάδος ἕως ἐκεῖ ἀκριβῶς ἀπ' ὅπου ἀρχίζει ὁ ἀνηφορικὸς δρόμος (πίν. 20).

Ἐπίσης ἐξηκριβώσαμεν ὅτι τὸ πλάτος τοῦ δρόμου τούτου δὲν εἶναι τρία μέτρα, ὡς ἐνομίσαμεν κατ' ἀρχάς (βλ. ΠΑΕ 1958, σ. 42), ἀλλὰ διπλάσιον, ὅσον δηλαδὴ τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου τῆς πύλης καὶ εἴς τινα

μάλιστα σημεῖα, μακρὰν τῆς εἰσόδου εὑρισκόμενα, καὶ ἀκόμη μεγαλύτερον.

Μικροὶ λίθοι καὶ οἱ ἐπιμήκεις πλακοειδεῖς λίθοι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τοῦ ἀναλημματικοῦ αὐτοῦ τοίχου συνθέτουν τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου, ὅστις ἀποτελεῖ προφανῶς τὴν κατάληξιν τῆς ὁδοῦ τῆς συνδεούσης τὴν ἀκρόπολιν μετὰ τῶν πρὸς Νότον αὐτῆς περιοχῶν. Δεῖγμα τῆς λιθοστρώσεως τῶν ὁδῶν ἀποτελεῖ τὸ καλῶς διατηρούμενον τμῆμα τῆς διόδου τῆς Δυτικῆς Πύλης (βλ. ΠΑΕ 1955, πίν. 40β).

Εἷς ἄλλος δρόμος πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην τῆς ἀκροπόλεως εἶναι ὁ πλησίον τῆς Διπλῆς Πύλης καταλήγων, ἴχνη τοῦ ὁποίου, ἤτοι τὰ ἑκατέρωθεν τούτου λίθινα ἀναλήμματα, φαίνονται ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς πύλης ἔκτασιν τῆς πεδιάδος[1], ὅπου εἶναι δυνατὸν νὰ τὸν παρακολουθήσῃ τις μέχρι σχεδὸν τῶν βορειοδυτικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Πτῴου, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς Κωπαΐδος δὲν ἀπέχουν πολὺ τῆς Ἄρνης (πίν. 21).

Αἱ εἰς τὴν Βόρειον Πύλην ἔρευναι (πίν. 19β καὶ 22). Ἐδῶ ὑπελείπετο ἡ ἐξέτασις τῆς ἐπιχώσεως ὁλοκλήρου τῆς διόδου τῆς πύλης ἀπὸ τῆς βορείου προσόψεως τῶν ἑκατέρωθεν τῆς πύλης πύργων μέχρι τῶν νοτίων ἄκρων τοῦ θυρωρείου καὶ τοῦ ὑποστέγου.

Ἐφέτος ἐπετεύχθη ἡ ἔρευνα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ἡμίσεος σχεδὸν τμήματος τῆς διόδου, τοῦ περιλαμβανομένου ἀκριβῶς μεταξὺ τῶν δύο πύργων. Ἡ σκαφὴ ἐδῶ ἔφθασε μέχρι τοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον ἦτο κατεσκευασμένον διὰ μικρῶν λίθων καὶ πατημένης γῆς. Ἐπίσης συνεπληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ θυρωρείου (πίν. 19β).

Ἐδῶ, εἰς τὴν Βόρειον Πύλην τὰ εὑρήματά μας ὑπῆρξαν εἰς μὲν τὴν δίοδον ὄστρακα κυρίως ἀβαφῆ, πολλὰ μετὰ παραλλήλων αὐλακώσεων, εἰς δὲ τὸν πρὸ τῆς πύλης χῶρον καὶ εἰς τὸν ἐκ τῆς πεδιάδος ἀνερχόμενον δρόμον ἐπίσης ὄστρακα ἀβαφῆ ἀπὸ ἐρυθρωπὸν ἢ μέλανα πηλόν, τινὰ μὲ παραλλήλους αὐλακώσεις, βάσεις ὑψιπόδων κυλίκων καὶ μία λαβὴ φέρουσα χρῶμα καστανόν.

Τέλος ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη καὶ πέραν τῆς πύλης, βορειότερον ἐντὸς τῆς πεδιάδος, αἱ δὲ ἐξ αὐτῆς παρατηρήσεις μας ἔχουν ὡς ἑξῆς: Ἀπέναντι ἀκριβῶς τῆς εἰσόδου τῆς πύλης καὶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν σῴζονται, κατὰ χώραν προφανῶς, μεγάλοι ὀγκόλιθοι. Οἱ λίθοι οὗτοι, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκονται εἰς τὴν προέκτασιν περίπου τοῦ ἄξονος τῆς πύλης, ἀποτελοῦν πιθανώτατα τὰ ὑπολείμματα πύργου ὑπάρχοντός ποτε ἐκεῖ καὶ χρησιμεύοντος διὰ τὴν κατόπτευσιν τῆς πεδιάδος καὶ τὴν πρόληψιν αἰφνιδιαστικῆς ἐμφανίσεως ἐχθροῦ,

[1] Σήμερον δυστυχῶς τὸ ἀνάχωμα τοῦτο, παρὰ τὰς ἐντόνους διαμαρτυρίας μας, καὶ οἱ ἀναλημματικοὶ αὐτοῦ τοῖχοι κατεστράφησαν τελείως ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας τῆς Κωπαΐδος, οἱ δὲ λίθοι ἔχουν συσσωρευθῆ κατὰ διαστήματα εἰς μικροὺς σωρούς.

ἐπειδὴ ἡ πρὸς τὰ ΒΔ. προβολὴ τοῦ βράχου τῆς ἀκροπόλεως ἠμπόδιζεν εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν πύργων φρουροὺς τῆς πύλης τὴν θέαν πρὸς τὴν πεδιάδα καὶ τὴν ἀπὸ Ὀρχομενοῦ καὶ Κωπῶν ἐρχομένην ὁδόν. Ὁ πύργος αὐτὸς κατοπτεύσεως θὰ ἐπροστάτευεν ἴσως καὶ τὴν ὁδὸν τὴν συνδέουσαν τὴν ἀκρόπολιν πρὸς τὰς ἄλλας γειτονικὰς ἀκροπόλεις καὶ ἰδίως τῆς Ἁγίας Μαρίνας ἐπὶ τῶν ΒΑ. ὑψωμάτων τῆς Κωπαΐδος.

Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ

6. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΑΥΛΙΔΟΣ

Συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος αἱ ἐν Αὐλίδι τῆς Βοιωτίας ἀνασκαφαί μας, αἱ δὲ ἔρευναι, μὲ τὴν πολύτιμον βοήθειαν τοῦ νεαροῦ ἀρχαιολόγου κ. Κωστῆ Δαβάρα καὶ τὴν ἔμπειρον ἐπίβλεψιν τοῦ ἐπιστάτου ὅλων τῶν ἀνασκαφῶν μας κ. Γεωργίου Κεχαγιᾶ, διεξήχθησαν εἰς τρία κυρίως σημεῖα: ἐντὸς τοῦ ναοῦ, νοτίως αὐτοῦ καὶ εἰς τὰς δυτικὰς ὑπωρείας τοῦ βραχώδους λόφου, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου σώζεται τὸ τεῖχος τῆς προϊστορικῆς ἀκροπόλεως.

α) Ἐντὸς τοῦ ναοῦ.

Ἐδῶ ἡ ἔρευνα ἐπανελήφθη εἰς τὸ ἄδυτον, τὸν σηκὸν καὶ τὸ προστῷον.

Ἡ ἐντὸς τοῦ σηκοῦ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε παλαιοτέρας ὑποθεμελιώσεις τῶν κιόνων καὶ ἀπέδειξεν ὅτι αἱ σωζόμεναι ρωμαϊκῶν χρόνων βάσεις των ἑδράζονται ἐπὶ τῶν παλαιοτέρων αὐτῶν ὑποθεμελιώσεων καὶ ὅτι ἑπομένως ἡ γενομένη κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἐπισκευὴ τοῦ ναοῦ οὐδόλως μετέβαλε τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ διάταξιν.

Αἱ παλαιότεραι αὐταὶ ὑποθεμελιώσεις τῶν κιόνων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος εἶναι κατεσκευασμέναι διὰ τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου ἔχουν κτισθῆ καὶ οἱ τοῖχοι τοῦ ναοῦ τῶν αὐτῶν χρόνων, δηλ. δι' ἐγχωρίου ἀσβεστολίθου, αἱ δὲ πρὸ τοῦ ἀδύτου βάσεις τῶν κιόνων σώζουν ἀκεραίαν τὴν παλαιοτέρων χρόνων ὑποθεμελίωσίν των, ἡ ὁποία μάλιστα εὑρίσκεται ἀρκετὰ βαθύτερον τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

Μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ σηκοῦ, μεταξὺ τῆς ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸ ἄδυτον ὑψηλῆς τετραγώνου βάσεως μετὰ τόρμου καὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, ἀπεκάλυψε τμῆμα λιθοστρώτου, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα παλαιᾶς ὁδοῦ, τὸ ὁποῖον προχωρεῖ ὑπὸ τὸν τοῖχον τοῦ 5ου αἰῶνος (πίν. 23β). Ἡ ἔρευνα ὅμως δὲν συνεπληρώθη καὶ θὰ πρέπῃ κατὰ τὴν προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον νὰ μελετηθῇ προσεκτικώτερον, διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ἂν ὑπάρχει σχέσις μεταξὺ τοῦ λιθοστρώτου τούτου, τοῦ τοίχου τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω, καὶ τῶν πρὸς Δυσμὰς τῆς κρήνης κατὰ τὰς περυσινάς μας ἀνασκαφὰς ἀποκαλυφθέντων παρομοίων τμημάτων λιθοστρώτου. Ἐξ αὐτῶν τὸ πρῶτον τμῆμα, ἀρχόμενον ἀπὸ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ λιθίνου τετραγωνικοῦ, ἀγνώστου δὲ προορισμοῦ, περιφράγματος καὶ ἀκολουθοῦν τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευράν, προχωρεῖ πρὸς

Δυσμὰς ὑπὸ τὸ ἄσκαπτον ἔδαφος, δηλ. ὑπὸ τὴν σημερινὴν δημοσίαν ὁδόν. Τὸ ἄλλο, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς ἠναγκάσθημεν νὰ καταστρέψωμεν κατὰ τὴν ἀνασκαφήν, ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ πωρίνου περιβόλου τῆς κρήνης, βαῖνον δὲ πρὸς Δυσμὰς ἐκρύπτετο καὶ αὐτὸ ὑπὸ τὸ ἄσκαπτον τοῦ δημοσίου δρόμου.

Κατὰ τὰς ἐντὸς τοῦ σηκοῦ ἐργασίας ἀπεμακρύνθη ἐκ τῆς πρὸ τοῦ ἀδύτου, δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ, θέσεως, ὅπου ἀρχικῶς εὑρέθη, ὁ ἐξ ἀμυγδαλίτου λίθου θησαυρὸς καὶ μεταφερθεὶς ἐτοποθετήθη ἐπὶ τῆς ἐκ πωρολίθου βάσεως τῆς εὑρισκομένης κατὰ τὸ ΒΑ. ἄκρον τοῦ σηκοῦ, δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ καὶ ὀλίγον μετὰ τὴν ἐκ τοῦ προστῴου εἰς τὸν σηκὸν εἴσοδον. Ἡ βάσις αὐτὴ δὲν εἶναι ἐκείνη, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡδράζετο ἄλλοτε ὁ θησαυρός, ὁ ὁποῖος εἶναι μεταγενεστέρων τῆς βάσεως χρόνων. Εἶναι πάντως βέβαιον ὅτι καὶ ἡ βάσις αὐτὴ ἀνῆκεν εἰς θησαυρὸν τοῦ 5ου αἰ., ὅστις ὅμως δὲν ἀνευρέθη δυστυχῶς κατὰ τὰς ἀνασκαφάς μας (πίν. 24α).

Ἐπίσης ἀπεσπάσθησαν ἐκ τῆς μεταγενεστέρων χρόνων στρώσεως τοῦ προστῴου καὶ τοῦ σηκοῦ τὸ κιονόκρανον τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, τὸ τμῆμα δωρικοῦ κίονος καὶ λίθοι τῶν βαθμίδων τοῦ προστῴου τοῦ ναοῦ (βλ. ΠΑΕ 1958, σ. 45 καὶ εἰκ. 2), ἀφέθη ὅμως κατὰ χώραν ἐντὸς τοῦ σηκοῦ τμῆμα ἀγωγοῦ τοῦ ὑστερορρωμαϊκοῦ λουτροῦ (πίν. 24β).

Τὸ κιονόκρανον καὶ τὸ τμῆμα τοῦ δωρικοῦ κίονος προέρχονται ἐκ τῆς τετραστύλου κιονοστοιχίας τοῦ προστῴου, ἡ δὲ εἰς ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἀναγωγή των ἀποδεικνύει ὅτι καὶ τὸ διὰ πωρολίθων κατασκευασθὲν προστῷον τοῦ ναοῦ ἀνήκει εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους. Διαπιστώνομεν οὕτω μίαν ἀκόμη μορφὴν τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία δοθεῖσα εἰς αὐτὸν κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους διετηρήθη πιθανώτατα μέχρι τῆς καταστροφῆς του, ὁπότε εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἀκριβῶς ἐθεμελιώθη τὸ λουτρὸν τῶν ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων.

Ὅτι δὲ τὸ προστῷον εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι αἱ πλευραὶ αὐτοῦ δὲν φαίνεται νὰ συνδέωνται ἀπολύτως ὀργανικῶς μὲ τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ τοῦ 5ου αἰῶνος.

Ἑπομένως ἄλλη θὰ ἦτο ἡ μορφὴ τοῦ ναοῦ τοῦ 5ου αἰ. καὶ ἄλλη ἡ τῶν ἑλληνιστικῶν καὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἂν αἱ ὑποθέσεις μας εἶναι ὀρθαί, τότε ἔχομεν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν δύο μετασκευὰς τοῦ ναοῦ καὶ τρεῖς μορφὰς αὐτοῦ: α) τὴν ἀρχικὴν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., κατὰ τὴν ὁποίαν ἀντὶ τοῦ προστῴου ἔχομεν πρὸς Α. πρόδομον μὲ δύο μόνον κίονας μεταξὺ τῶν παραστάδων, τρίκλιτον σηκὸν καὶ ἄδυτον (σχεδιογράφημα εἰκ. 1), β) τὴν τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων μὲ μεταβολὴν μόνον τῆς προσόψεως, ὅπου προστίθεται τὸ προστῷον μὲ τέσσαρας κίονας (βλ. τὰ βοιωτικὰ ταναγραϊκὰ νομίσματα τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων) καὶ γ) τὴν τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων μὲ μικρὰν ἀλλαγὴν ἐντὸς τοῦ σηκοῦ δι᾿ ἀντικαταστάσεως τῶν κιόνων, οἱ ὁποῖοι ὅμως δὲν μετακινοῦνται ἀπὸ τὰς θέσεις

των, ὅπως φαίνεται καθαρὰ ἐκ τῶν ὑπὸ τὰς βάσεις των σωζομένων ὑποθεμελιώσεων τῶν κιόνων τοῦ 5ου αἰ.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν τριῶν αὐτῶν περιόδων καὶ μορφῶν τοῦ ναοῦ τῆς Αὐλιδείας

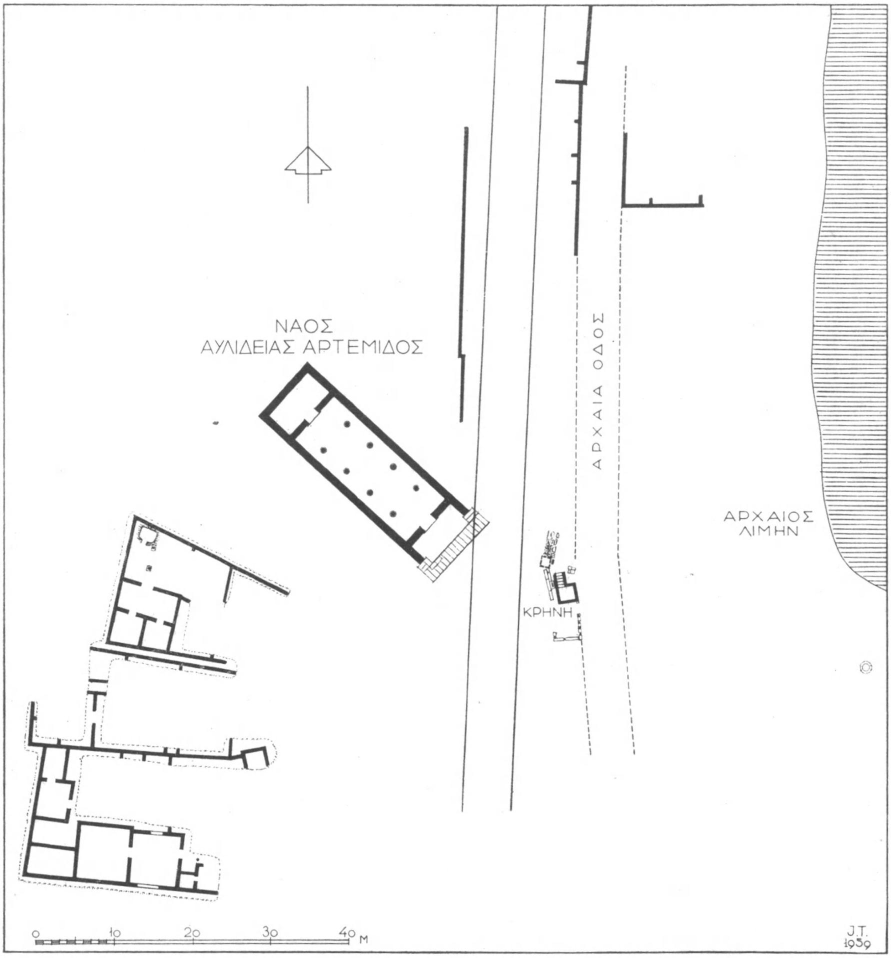

Εἰκ. 1. Γενικὴ κάτοψις τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Αὐλίδος.

Ἀρτέμιδος, ἔχομεν πιθανὸν μίαν ἀκόμη, παλαιοτάτην, τὴν τῶν γεωμετρικῶν χρόνων.

Κατὰ τὰς ἐφετινάς μας ἀνασκαφάς, εἰς τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ προστῴου καὶ πρὸς Ἀνατολὰς τῆς θεμελιώσεως τοῦ μεταξὺ σηκοῦ καὶ προστῴου διαχωριστικοῦ τοίχου, ἀπεκαλύφθη τμῆμα καμπύλου τοίχου (πίν. 23α) καὶ παρ'

αὐτὸ ἄφθονα ὄστρακα μεγάλων ἀγγείων, ἀμφορέων κ.ἄ., τῶν τελευταίων γεωμετρικῶν χρόνων, ἐνδείξεις δηλαδὴ ὅτι εἰς τὴν θέσιν αὐτήν, τὴν τόσον πλησίον τῆς κρήνης, ὑπῆρχε παλαιότατον καμπυλόγραμμον οἰκοδόμημα (πβλ. τὸν ναὸν τοῦ Θέρμου καὶ τὸν ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ τῆς Προπυλαίας Ἀρτέμιδος εἰς Ἐλευσῖνα ἀποκαλυφθέντα καμπύλον τοῖχον τῶν γεωμετρικῶν χρόνων).

Ἂν τοῦτο ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς, δὲν δυνάμεθα βεβαίως ἀκόμη μετὰ πεποιθήσεως νὰ ὑποστηρίξωμεν, ἡ θέσις ὅμως ὅπου τὸ τμῆμα τοῦτο εὑρέθη—ὑπὸ τὸ προστῷον καὶ ἐγγὺς τῆς κρήνης—καὶ τὰ ὄστρακα τῶν ἀγγείων μᾶς ὁδηγοῦν μὲ πιθανότητα εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν.

Τέλος μετὰ τὰς ἀνωτέρω ἀνασκαφικάς μας ἐρεύνας προέβημεν εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀποκατάστασιν τοῦ ναοῦ διὰ τῆς συμπληρώσεως τῆς βορείου αὐτοῦ πλευρᾶς ἐκ τοῦ ὑπάρχοντος πέριξ διεσκορπισμένου ὑλικοῦ, τῆς ἀφαιρέσεως ἐκ τοῦ δαπέδου τῆς στρώσεως τῶν διαφόρων ἀρχιτεκτονικῶν τοῦ ναοῦ τεμαχίων καὶ τῆς συγκεντρώσεως αὐτῶν ἐπὶ τοῦ νοτιοανατολικοῦ θεμελίου τοῦ προστῴου.

Οὕτω τὸ διάγραμμα τοῦ ναοῦ ἀποκατεστάθη σχεδὸν πλήρως καὶ ἡ παρεχομένη σήμερον ἐκ τοῦ ὅλου κτηρίου ἐντύπωσις εἶναι ἀδιάσπαστος.

β) Νοτίως τοῦ ναοῦ.

Αἱ ἔρευναι νοτίως τοῦ ναοῦ ἔγιναν εἰς τὰ δύο κυρίως ἐκ τῶν τριῶν οἰκοδομημάτων (βλ. σχεδιογράφημα εἰκ. 1), διότι τοῦ δευτέρου ἀπὸ Νότου, εὑρισκομένου μεταξὺ τῶν δύο ἄλλων, μόλις ἠρευνήθησαν αἱ δύο πλευραί, ἡ βόρειος καὶ ἡ νοτία.

Τοῦ πρώτου ἐσημειώθη ἤδη ἡ ἀνεύρεσις κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ παρελθόντος ἔτους (βλ. ΠΑΕ 1958, σ. 52). Τοῦ ἄλλου, τρίτου κατὰ σειρὰν ἀπὸ Νότου, εἶναι ἡ μὲν θέσις μεταξὺ τοῦ ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντος δευτέρου καὶ τῆς νοτίας τοῦ ναοῦ πλευρᾶς, ἡ δὲ ἀποκάλυψις ἔγινεν ἐπίσης κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἐργασίας, ἀμφοτέρων ὅμως δὲν συνεπληρώθη ἀκόμη ἡ ἀνασκαφή.

Τοῦ πρώτου κτηρίου, τοῦ κληθέντος Μ, ἡ ἔρευνα περιωρίσθη εἰς τὴν νοτίαν καὶ τὴν δυτικὴν πλευράν του, καθὼς καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν δωματίων του.

Εἰς τὸ διάγραμμά του (βλ. σχεδιογράφημα εἰκ. 1) βλέπει κανεὶς μέγα δωμάτιον διαστάσεων 7×6.40 μ., αὐτὸ τὸ ὁποῖον μᾶς ἔδωκε τὴν ἀφορμὴν νὰ ἀποκαλέσωμεν τὸ ὅλον οἰκοδόμημα Καταγώγιον (πίν. 25α). Πρὸς Ἀνατολάς, Δυσμὰς καὶ Βορείως τούτου ὑπάρχουν ἄλλα, μικρότερα ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, διαμερίσματα.

Τὸ δωμάτιον τοῦτο δυνάμενον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν διαστάσεων καὶ τῆς ὅλης αὐτοῦ διατάξεως, νὰ δεχθῇ ἕνδεκα κλίνας, δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἑνδεκάκλινον, τὰ δὲ περὶ αὐτὸ διαμερίσματα ὡς βοηθητικοί του χῶροι καὶ ὡς δωμάτια διαμονῆς τῶν ξένων. Ὅτι δὲ τοῦτο ἀπετέλει τὸν σπουδαιό-

τερον χῶρον τοῦ οἰκοδομήματος ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ κατὰ χώραν σωθέντος κατωφλίου τῆς θύρας του, ἡ ὁποία—καὶ τοῦτο εἶναι χαρακτηριστικὸν—εὑρίσκεται πλησιέστερον πρὸς τὴν δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ βόρειον πλευράν του (βλ. πίν. 25α.β καὶ σχεδ. εἰκ. 1). Ἂν καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ οἰκοδομήματος Μ δὲν συνεπληρώθη καὶ οὐδὲν ἀσφαλὲς συμπέρασμα δύναται ἀπὸ τοῦδε νὰ διατυπωθῇ, ἐν τούτοις σύγκρισις αὐτοῦ πρὸς τὰς μέχρι τοῦδε εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν Ἀττικὴν ἐν γένει, τὴν Δῆλον, τὴν Ὄλυνθον καὶ ἀλλαχοῦ ἀνασκαφείσας οἰκίας ἠμπορεῖ νὰ βοηθήσῃ εἰς τὸν ἀκριβέστερον ἴσως χαρακτηρισμόν του. Διότι ἐκ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ γενομένων εὑρημάτων, ἀγγείων, μαγειρικῶν σκευῶν, οἰκιακῶν ἀντικειμένων, ὡς π.χ. ἑνὸς τμήματος πηλίνου νεροχύτου, κ.ἄ., μᾶλλον πρὸς πολυτελῆ οἰκίαν δύναται νὰ παραβληθῇ.

Οἱ τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος Μ, ὅπως καὶ τῶν δύο πρὸς Βορρᾶν αὐτοῦ ἀποκαλυφθέντων, εἶναι ἐκτισμένοι δι' ἀργῶν λίθων μετὰ πηλοῦ. Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ τὸ νότιον τμῆμα τοῦ δυτικοῦ αὐτοῦ τοίχου, τὸ ὁποῖον ἔχει κατασκευασθῇ διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων πωρολίθων, πιθανὸν παλαιοτέρας χρήσεως, ἰσοδομικῶς τοποθετημένων (πίν. 26).

Εἴς τινα τῶν διαμερισμάτων τοῦ οἰκοδομήματος τούτου καὶ εἰς μίαν γωνίαν αὐτῶν ὑπάρχει χαμηλὸς τοῖχος σχήματος καμπύλου περιορίζων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν δύο πλευρῶν τῆς γωνίας χῶρον ὑπενθυμίζοντα ἑστίαν (τζάκι). Ἐν τούτοις τὸ ἐντὸς αὐτοῦ χῶμα οὐδὲν ἴχνος τέφρας ἢ αἰθάλης περιέχει. Πρόκειται λοιπὸν μᾶλλον περὶ χωρίσματος ἐν εἴδει ἑρμαρίου, ὅπου οἱ ξένοι ἐτοποθέτουν τὰ εἰς τρόφιμα ἐφόδιά των, καὶ κυρίως ὀξυπυθμένους ἀμφορεῖς οἴνου. Εἰς τὴν εἰκόνα (πίν. 25α) εὐκρινῶς διακρίνεται τὸ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ πρὸ τῆς ἑνδεκακλίνου τραπέζης διαμερίσματος τοιοῦτον κατασκεύασμα, καθὼς καὶ τὸ παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ πρὸς Δυσμὰς τοῦ ἑνδεκακλίνου μικροτέρου δωματίου ὅμοιον τοιοῦτον.

Ἀπὸ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ κτηρίου Μ καὶ ἀπὸ τῆς βορείου αὐτῆς ὄψεως ἐκκινοῦν, μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Βορρᾶν, τοῖχοι ἄλλου οἰκοδομήματος ὀλίγον μόνον ἀνασκαφέντος (πίν. 27).

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ὅμως ἀποκαλυφθέντων καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῆς εἰς μίαν γωνίαν του, τὴν νοτιοδυτικὴν τοῦ δευτέρου ἀπὸ Δυσμῶν διαμερίσματος, ἀποθηκευμένης μεγάλης μάζης κεραμικοῦ πηλοῦ, συμπεραίνομεν ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἦτο ἀγγειοπλαστεῖον.

Τοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ εἶναι καὶ τὸ παραπλεύρως τοῦ δευτέρου τρίτον κτήριον, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἔχει κοινὴν μετὰ τοῦ δευτέρου πλευράν, ὡς ἔχει τὸ δεύτερον μετὰ τοῦ πρώτου, τοῦ Μ, ἀλλὰ μεσολαβεῖ μεταξύ των στενὸς διαχωριστικὸς δρόμος, περίδρομος (πίν. 28).

Εἰς τὸ ἀνασκαφὲν τμῆμα τοῦ τελευταίου τούτου κτηρίου διακρίνονται τέσσαρα τοὐλάχιστον διαμερίσματα (βλ. σχεδιογράφημα εἰκ. 1 καὶ πίν. 29α), εἰς τὸ

βορειότερον τῶν ὁποίων καὶ κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν αὐτοῦ γωνίαν ὑπάρχει διὰ πηλοῦ καὶ εἰδικῶν χονδρῶν ὁμοιομόρφων πλίνθων κατεσκευασμένος ἀπιδιόσχημος κεραμικὸς κλίβανος ἐσωτερικῶν διαστάσεων 3×1.80 μ. (πίν. 29β).

Πρὸ τῆς θύρας τοῦ κλιβάνου, κατὰ τὴν νοτίαν αὐτοῦ πλευρὰν καὶ εἰς μικρὰν ἀπὸ αὐτοῦ ἀπόστασιν, ὑπάρχει ἐκ γῆς ἐπικεχρισμένης διὰ πηλοῦ πλατεῖα ἐργαστηριακή, θὰ ἔλεγε κανείς, τράπεζα, ἀσφαλῶς ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὸν κλίβανον. Πρὸ δὲ τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας τοῦ κλιβάνου σώζεται κατὰ χώραν λιθίνη βάσις καὶ εἴς τινα ἀπὸ ταύτης πρὸς Νότον ἀπόστασιν ἄλλη ὁμοία. Ἐπὶ τῶν δύο αὐτῶν βάσεων θὰ ἐστηρίζοντο ξύλινοι κίονες ὑποβαστάζοντες προφανῶς προστατευτικὸν τοῦ κλιβάνου καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἐργαστηριακοῦ χώρου ὑπόστεγον (βλ. σχεδιογράφημα εἰκ. 1).

Τὰ ἐντὸς τοῦ ὅλου κτηρίου καὶ ἰδίως τοῦ κλιβάνου εὑρεθέντα ἀγγεῖα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σκεύη οἰκιακῆς χρήσεως ρωμαϊκῶν χρόνων, χρονολογοῦν τὸ κτήριον τοῦτο, καθὼς καὶ τὰ δύο προηγούμενα, τοὐλάχιστον κατὰ τὴν δευτέραν των μορφήν.

Καὶ τὰ τρία αὐτὰ κτήρια ἔχουν τὰς εἰσόδους των πρὸς Ἀνατολάς, ἡ δὲ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἔντονος σύγκλισις αὐτῶν μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν συσχέτισίν των πρὸς τὸ συγκρότημα τῆς κρήνης καὶ τῆς παρὰ τὴν δυτικὴν πλευράν της διερχομένης λιθοστρώτου ὁδοῦ, σαφῆ ἴχνη τῆς ὁποίας εἴχομεν ἀποκαλύψει κατὰ τὰς ἐν ἔτει 1958 ἀνασκαφάς μας.

Ἐξ ἄλλου ὁ πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον προσανατολισμὸς τοῦ ναοῦ ὑποδηλοῖ σαφῶς ὅτι ἐδῶ, περὶ τὴν κρήνην ἢ ὀλίγον νοτιώτερον αὐτῆς, πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ τὸ κέντρον τῆς ἀρχαιοτάτης λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος.

Δυστυχῶς ἡ ἀνασκαφὴ ἐνταῦθα, δηλ. μεταξὺ τῆς κρήνης ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ ναοῦ καὶ τῶν ἄλλων κτηρίων ἀφ' ἑτέρου, δὲν εἶναι εὔκολος, διότι ἐντεῦθεν διέρχεται ἡ σημερινὴ ὁδός (βλ. σχεδιογράφημα εἰκ. 1), ἡ ὁποία κατὰ τὴν χάραξίν της πιθανώτατα πολλὰ ἀρχαῖα ἐρείπια ἐξηφάνισεν, ἐνῶ ἄλλα ἀσφαλῶς εὑρίσκονται κάτωθεν αὐτῆς.

Κ ι ν η τ ὰ ε ὑ ρ ή μ α τ α. Ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἀνευρεθέντων ἀναφέρομεν: κέραμον ἐνσφράγιστον, κυάθιον μετὰ καθέτων γραμμῶν, τεμάχιον ὀψιανοῦ, λύχνον μετ' ἀνθεμίου, δύο λύχνους μετ' ἐρωτιδέων, τέλος δὲ ὄστρακον λύχνου μετὰ μηνίσκου καὶ ἄλλον μετὰ κεφαλῆς Ἀθηνᾶς.

Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τοῦ πρώτου κτηρίου Μ καταλέγονται ἄφθονα ὄστρακα μεγαρικῶν σκύφων μὲ ἔκτυπον διακόσμησιν (φυτικὴν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ) καὶ ἄλλα ἀτρακτοειδῶν ληκυθίων, ἀμφορέων, πινακίων, ἡ ἀκτὶς ἑνὸς τῶν ὁποίων εἶναι 0.47μ., λύχνων καὶ ἀγγείων οἰκιακῆς χρήσεως ἐξ ἀκαθάρτου πηλοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀκέραια τοιαῦτα. Ἀριθμὸς σιδηρῶν ἢ χαλκῶν ἥλων προέρ-

χεται πιθανώτατα ἐκ τῆς στέγης τοῦ κτηρίου. Ἀρκεταὶ ὑπῆρξαν αἱ ἀγνῦθες ἐκ πηλοῦ ἢ μολύβδου, ὡς καὶ αἱ ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ἀμφορέων. Ἐπὶ τεμαχίου εἰργασμένου μέλανος λίθου διακρίνονται τὰ γράμματα:

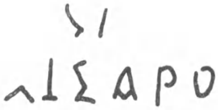

Ἂς ἀναφέρωμεν τέλος μίαν μολυβδίνην ὀρθογώνιον πλάκα, διαστάσεων 0.08×0.073μ., ἕνα μολύβδινον τροχόν, διαμ. 0.042, ἕνα στρογγύλον πήλινον δίσκον ἀβαφῆ, διαμ. 0.27, καὶ τμῆμα μαρμαρίνης λεκάνης.

Εἰς τὸ τρίτον ἀπὸ Νότου κτήριον, ὅπου ὁ κεραμικὸς κλίβανος, εἴχομεν περίπου τὰ αὐτὰ εὑρήματα ὅπως εἰς τὸ κτήριον Μ, κυρίως δὲ ἀγνῦθας καὶ ἀτρακτοειδῆ ληκύθια, σημειώνομεν ὅμως ἰδιαιτέρως ἕνα κέραμον ἡγεμόνα ἀνθεμωτὸν μετὰ πρασίνου βάθους, λεπτῆς τέχνης, ὁ ὁποῖος εὑρέθη ἔξω τοῦ κτηρίου, παρὰ τὴν βόρειον αὐτοῦ πλευράν. Ἐκ τοῦ κεραμικοῦ τέλος κλιβάνου, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ὁμοίων εὑρημάτων, προέρχεται εἷς δίσκος δίωτος μετὰ περιχειλώματος, ὡς καὶ ἱκανὸς ἀριθμὸς μεγάλων λοπάδων καὶ ἄλλων ἀκεραίων ἀγγείων, τοποθετημένων προφανῶς πρὸς ὄπτησιν ἐντὸς τοῦ κλιβάνου κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς καταστροφῆς.

γ) Εἰς τὰς δυτικὰς ὑπωρείας τῆς ἀκροπόλεως.

Ἡ ἔρευνα εἰς τὰς δυτικὰς ὑπωρείας τῆς ἀκροπόλεως, τοῦ βραχώδους δηλ. λόφου τὸν ὁποῖον σήμερον οἱ βοσκοὶ ἀποκαλοῦν Νησὶ ἢ Γελαδοβούνι[1], ἀπεκάλυψε μακροὺς ἐκ μεγάλων λίθων τοίχους περιβόλου(;), οἱ ὁποῖοι ἐκ τῶν πέριξ αὐτῶν γενομένων εὑρημάτων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνήκουν εἰς τοὺς ὑστεροελλαδικοὺς χρόνους (βλ. πίν. 31). Τὰ πρὸς Βορρᾶν καὶ Νότον ἄκρα τοῦ μακροτέρου ἐξ αὐτῶν κάμπτονται πρὸς τὰ Βορειοδυτικά, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ περιβάλουν προστατευτικῶς τὴν μεταξὺ τοῦ τοίχου καὶ τοῦ ναοῦ καὶ τῆς κρήνης ἔκτασιν (βλ. πίν. 32). Πρὸς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἑπομένως θὰ πρέπῃ νὰ στραφῇ μελλοντικῶς μέρος τῆς ἐρεύνης μας.

Τέλος μικρὰν σκαφὴν ἢ ἀκριβέστερον ἐργασίας καθαρισμοῦ καὶ εὐτρεπισμοῦ ἐξετελέσαμεν εἰς τὰ Βορείως τῆς κρήνης καὶ παρὰ τὸν ἀρχαῖον μυχόν,

[1] Νησὶ καλεῖται, διότι κατὰ τὴν παράδοσιν εἰς παλαιοτάτους χρόνους ἀπετέλει νῆσον. Ὀφείλεται δὲ ἡ παράδοσις αὕτη εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Μικρὸ Βαθὺ πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἐργοστασίου Τσιμέντων Χαλκίδος καταχώσεώς του εἰσεχώρει βαθέως πρὸς Νότον ἐντὸς τῆς ξηρᾶς, οὕτως ὥστε ὁ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Μεγάλου Βαθέος ἀφιέμενος λαιμὸς ν' ἀποτελῇ στενὸν χαμηλὸν ἰσθμόν, ἡ δὲ προϊστορικὴ ἀκρόπολις νὰ ὁμοιάζῃ πράγματι μὲ ἀπόκρημνον βραχώδη νῆσον.

ἤδη κατακεχωσμένον, τοῦ Μικροῦ Βαθέος κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφήν μας ἀποκαλυφθέντα λείψανα τῶν κτηρίων τοῦ λιμένος (πίν. 30).

Ἐκ τῶν ἐπιτευγμάτων τῶν ἐφετινῶν μας ἀνασκαφῶν σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἐκτὸς τῶν ἄλλων εὑρημάτων καὶ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ κεραμικοῦ κλιβάνου, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ θέσις τόσον πλησίον τοῦ ναοῦ καὶ ἡ ἐντὸς τόσον εὐρυχώρου καὶ ἐπιμελῶς ἐκτισμένου κτηρίου στέγασις ἐπιβεβαιώνει τὴν περὶ σπουδαιότητος τῆς κεραμικῆς τέχνης ἐν Αὐλίδι μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου λέγοντος εἰς τὸ «Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι» 2 : *Τὴν δὲ τράπεζαν ἡ καλὴ Αὐλὶς... ἀντικοσμήσει τοῖς κεραμεοῖς καθαρωτέροις οὖσι τῶν ἀργυρῶν*[1]. Ἐκτὸς τούτου ὅμως προστίθεται ἓν ἐπιπλέον δεῖγμα εἰς τοὺς ὀλίγους μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντας κεραμικοὺς κλιβάνους, ἡ δὲ διαφορετικὴ διάταξις αὐτοῦ εἶναι διδακτικὴ διὰ τὴν μελέτην τοῦ σχεδίου τῶν κλιβάνων καθ' ὅλου[2].

Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ

---

[1] ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Ἠθικὰ V.

[2] Βλ. Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Τὰ Ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τεῦχος 1, σ. 87-93.

7. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΚΛΑΥΣΕΙΟΥ

Κατὰ τὸ 1959 συνεχίσθη ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Ἐμμ. Χατζηδάκη καὶ συνεπληρώθη δι' ὀλιγοημέρου ἀνασκαφῆς ἡ ἀποκάλυψις τῆς κατὰ τὸ 1958 σκαφείσης τρικόγχου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς παρὰ τὸ χωρίον Κλαυσεῖον (Κλαψὶ) Εὐρυτανίας (βλ. Ἔργον 1958, σ. 63-68. BCH 1957, σ. 581 καὶ 1959, σ. 662-664. ΠΑΕ 1958, σ. 58-63, βλ. καὶ Ἔργον 1959, σ. 31-32 καὶ BCH 1960, 734 κ.ἑξ.). Οὕτω ἀπεκαλύφθησαν πλήρως αἱ δύο πλάγιαι κόγχαι τοῦ ναοῦ διατηροῦσαι τὸν ψηφιδωτὸν διάκοσμον τοῦ δαπέδου, ὁ ὁποῖος ἔχει τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα μὲ τὸν μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντα, ἀλλὰ πιθανώτατα δὲν εἶναι ἐντελῶς σύγχρονος, διότι εἰς τὴν βορείαν ἡμικυκλικὴν κόγχην μεταξὺ δύο μεγάλων ἀντωπῶν δελφίνων ἀναγινώσκεται ἡ διὰ μελανῶν ψηφίδων ἐπιγραφή:

ΕΠΗ ΤΩΝ ΚΕΡΩΝ
ΔΙΔΥΜΟΥ ΚΡ
ΕΚΕΝΤΗΘΗ

τῆς ὁποίας τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων διαφέρει ἐκείνου τῶν λοιπῶν ἐπιγραφῶν, ἰδίᾳ κατὰ τὰ γωνιώδη Ε (πίν. 33β). Ἐξ ἄλλου, ὁ ἀναφερόμενος Δίδυμος δὲν ταυτίζεται πρὸς οὐδένα τῶν πολυαρίθμων ἐκκλησιαστικῶν, τοὺς ὁποίους μνημονεύουν αἱ λοιπαὶ ἐπιγραφαὶ τοῦ ναοῦ· πλὴν τῶν δύο δελφίνων εἰς τὸ αὐτὸ ἡμικυκλικὸν διάχωρον παριστάνονται καὶ ἄλλοι μικρότεροι ἰχθύες καὶ εἷς πελαργός (πίν. 33α). Τὸ διάχωρον περιθέει διπλοῦν πλαίσιον φέρον εἰς τὸ μὲν ἐσωτερικὸν κυμάτιον πλάτους 28-29 ἑκ., εἰς δὲ τὸ ἐξωτερικὸν κόσμημα ἀβακωτὸν ἐκ τριγώνων, ἀνίσου πλάτους (11-32 ἑκ.), προφανῶς διὰ νὰ διορθώσῃ ἐπὶ τὸ γεωμετρικώτερον ἐλευθέραν χάραξιν τοῦ ἡμικυκλικοῦ τοίχου τῆς ἀψῖδος. Τὸ συνεχόμενον μεταξὺ τῆς κόγχης καὶ τοῦ ἱεροῦ ὀρθογώνιον διάχωρον φέρει πλέγμα ὀκταγώνων ἀνάλογον ἀλλ' ἀτελέστερον σχεδιασμένον πρὸς τὸ τοῦ κεντρικοῦ κλίτους· περιέχονται παραστάσεις ἰχθύων καὶ πτηνῶν εἰς ζωηρὰς στάσεις (πίν. 34 α.β καὶ 36α), στροβίλων καὶ ἄλλων κοσμημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων πλεονάζει εἶδος κρινανθέμου· τὸ πλέγμα πλαισιώνει πλοχμὸς πλάτους 40-45 ἑκ.

Εἰς τὴν νοτίαν κόγχην ἀπεκαλύφθη καλῶς διατηρουμένη παράστασις μεγάλου κανθάρου μετὰ κληματίδος καὶ μικρῶν πτηνῶν ραμφιζόντων βότρυς (πίν. 35α.β), τὸ δὲ συνεχόμενον μεταξὺ κόγχης καὶ ἱεροῦ ὀρθογώνιον φέρει πλέγμα κύκλων καὶ τετραγώνων τεμνομένων, ὥστε νὰ προκύπτουν σταυρο-

ειδῆ καὶ ἄλλα σχήματα. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι τὸ στρῶμα τῶν ψηφίδων τῆς κόγχης ἐπεκτεινόμενον πρὸς τὰ ἄνω καλύπτει καὶ μικρὸν μέρος —ἕως 10 ἑκ.— τοῦ ὀρθίου τοίχου.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν δύο πλαγίων κογχῶν διεπιστώθη, εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰς ψηφῖδας, λεπτὸν στρῶμα ἀπηνθρακωμένον, περὶ τὸ μέσον δὲ τῶν κογχῶν κοίλωμα καὶ φθοραὶ ἐκ πτώσεως βαρέος ἀντικειμένου. Αἱ διαπιστώσεις αὐταὶ εἶναι χρήσιμοι διὰ τὴν ἀκριβεστέραν διάγνωσιν τοῦ τρόπου καταστροφῆς τοῦ ναοῦ.

Κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς βορείας κόγχης διεπιστώθη ὅτι παρὰ τὸν ἀνατολικὸν αὐτῆς τοῖχον καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ναοῦ διετηρήθη ἄθικτος, ὀγκώδης ἐπιμήκης βράχος, ἔχων πλάτος ποικίλλον ἀπὸ 0.90 ἕως 1.80 μ., μῆκος δὲ 4 μ. καὶ ὕψος περίπου 0.80 μ., βαίνων παραλλήλως καὶ εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ τοίχου (πίν. 36β). Τὴν φυσικὴν μορφὴν τοῦ βράχου ἐσεβάσθησαν ἀπολύτως οἱ κτίσται τοῦ ναοῦ, τοῦτο δὲ φαίνεται καὶ ἐκ τῆς φροντίδος, μετὰ τῆς ὁποίας οἱ ψηφοθέται ὄχι μόνον ἠκολούθησαν τὸ ἀνώμαλον περίγραμμα τῆς βάσεως αὐτοῦ (πίν. 36γ), ἀλλὰ καὶ ἐτοποθέτησαν ὁλόκληρον τὸ ὀρθογώνιον διάχωρον ἐκτὸς τοῦ ἄξονος τῆς κόγχης διὰ νὰ μείνῃ ἀνέπαφος ὁ βράχος.

Ὁ ἡμικυκλικὸς τοῖχος τῆς βορείας κόγχης ἑδράζεται ἐπὶ βραχώδους ἐδάφους καὶ διατηρεῖται εἰς ὕψος 1.30 μ. εἰς τὸ ἀνατολικώτερον σημεῖον αὐτοῦ χαμηλούμενος βαθμιαίως εἰς τὸ ὕψος τῶν 0.50 μ. εἰς τὸ δυτικώτερον, ἀκολουθῶν εἰς τὴν κλίσιν αὐτὴν τὴν κατωφέρειαν τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν δύο πλαγίων κογχῶν ἀφῃρέθησαν ὅσα μεταγενέστερα τειχία δὲν εἶχον ἀφαιρεθῆ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος καὶ τὰ ὁποῖα ἐπεκάθηντο τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, οὕτω δὲ διεγράφησαν καθαρώτερον τὰ ἀρχικὰ μέλη τοῦ κτηρίου, εἰδικώτερον δὲ διεπιστώθησαν τὰ ἑξῆς:

α) Τὸ βόρειον διαμέρισμα χωρίζεται ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ διὰ διαχωριστικῆς ζώνης, ὅπως καὶ τὸ νότιον, ἐκ σειρᾶς μὲν πλακῶν κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ, κατὰ τὸ ἕτερον δὲ ἥμισυ πρὸς Δυσμὰς διὰ λωρίδος ψηφιδωτῆς μετὰ πελταστοειδῶν κοσμημάτων. Ἡ μεσαία καὶ μεγαλυτέρα πλὰξ ἔχει ἀφαιρεθῆ.

β) Ἡ νοτία κόγχη δὲν ἐφάπτεται, κατὰ τὴν δυτικὴν ἀπόληξιν αὐτῆς, τοῦ τοίχου ἀλλ' ἀφήνει πέρασμα πλάτους 60 ἑκ. ὅπου συνεχίζεται τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον. Πιθανῶς τοῦτο ὡδήγει εἰς παρακείμενον διαμέρισμα ἀλλὰ λόγῳ τῆς κατολισθήσεως τοῦ ἐδάφους τοῦτο δὲν σώζεται· ἴσως ὅμως ἦτο καὶ ἁπλῆ πλαγία εἴσοδος.

γ) Ἐπεβεβαιώθη ὅτι ἡ εὐθυντηρία τῆς τοξοστοιχίας εἶναι ἐντελῶς στοιχειώδης καὶ ἑπομένως καθίσταται ἀσφαλέστερον τὸ συμπέρασμα ὅτι πεσσοὶ κτιστοὶ θὰ ἦσαν οἱ ἀνέχοντες τὰ τόξα.

Ἐκαθαρίσθη ἐπίσης τὸ σωζόμενον μέρος τοῦ νάρθηκος καὶ εὑρέθη τμῆμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἀμελεστέρας κατασκευῆς. Ἐπίσης ἐξωτερικῶς τοῦ

βορείου τοίχου τοῦ ναοῦ εὑρέθη μικρὸς ἐγκάρσιος τοῖχος, πιθανῶς τμῆμα μικροτέρου δωματίου. Αἱ κατολισθήσεις τοῦ ἐδάφους δὲν ἐπιτρέπουν περαιτέρω διαπιστώσεις.

Ἔρευνα γενομένη πρὸς Ἀνατολὰς τῆς ἁψῖδος δι' αὔλακος μήκους 15 μ. πρὸς διαπίστωσιν ὑπάρξεως περιβόλου ἢ ἄλλου κτηρίου οὐδὲν ἀπέδωσε.

Τὰ κινητὰ εὑρήματα ἦσαν ἀσήμαντα τεμάχια λύχνων μὲ ἐκτύπους παραστάσεις σταυρῶν.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

8. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΧΩΡΟΝ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

Τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Χριστιανικῶν Θηβῶν Θεσσαλίας τοῦ ἔτους 1956, διὰ τῶν ὁποίων ἠρευνήθησαν: ἡ κεντρικὴ λεωφόρος τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ τῶν περὶ αὐτὴν οἰκημάτων καὶ τάφων τῶν συνεχομένων πρὸς τὴν βασιλικὴν Α, ὁ ἐκτεταμένος χῶρος μεταξὺ τῶν βασιλικῶν Α καὶ Β, ὁ τρίκογχος θολωτὸς τάφος καὶ ἕτεροι τάφοι παρὰ τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον (Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1956, Ἀθῆναι 1957, σ. 41-43. ΠΑΕ 1956, σ. 110-118, πίν. 39-41), ἠκολούθησε διακοπὴ τριῶν ἐτῶν, ὀφειλομένη εἰς ἀπασχόλησιν τοῦ ἀνασκαφέως κ. Γ. Σωτηρίου εἰς τὴν τακτοποίησιν ζωτικῆς σημασίας θεμάτων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

Τὸ ἔτος 1959 ἐνηργήθη διὰ πιστώσεως 220.000 δραχμῶν, διατεθείσης ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους, περίφραξις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου καὶ τῶν ἐκτὸς αὐτοῦ μεμονωμένων μνημείων.

Ἡ περίφραξις αὕτη, γενομένη ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν μου, περιέβαλε τὴν ἀκρόπολιν τῆς Πυράσου (πίν. 37α), τὰς βασιλικὰς Α καὶ Β μετὰ τοῦ μεταξὺ αὐτῶν χώρου καὶ τοῦ μικροῦ οἰκίσκου τοῦ χρησιμοποιουμένου ὡς Μουσείου (πίν. 37β), ἤτοι τὸν κυρίως ἀρχαιολογικὸν χῶρον Ν. Ἀγχιάλου, τὸν καθορισθέντα διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. Πρωτ. 67857/3171 ἀπὸ 28-6-1955 (ΦΕΚ 139, τ. Β'. 23-7-1955) Ὑπουργικῆς Ἀποφάσεως, συνολικοῦ μήκους 1122 μέτρων (ΠΑΕ 1956, σ. 110, εἰκ. 1), προσέτι δὲ τὴν βασιλικὴν Δ (ΠΑΕ 1936, σ. 57-67, πίν. Α), μήκους 225 μέτρων, τὸ ἐπισκοπικὸν μέγαρον (ΠΑΕ 1937, σ. 53 κ.ἑ., 1939, σ. 53-61 καὶ 1954, σ. 148-194), μήκους 113 μέτρων, καὶ τέλος τὴν βασιλικὴν Γ (ΠΑΕ 1954, σ. 143-148), μήκους 116 μέτρων.

Συγχρόνως ἐγένετο καθαρισμὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου καὶ τῶν ἄλλων μνημείων.

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συνεστήθη Ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν: α) Νομομηχανικοῦ Μαγνησίας β) τοῦ Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου Βόλου καὶ γ) τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Π. Λαζαρίδη, ἥτις μεταβᾶσα εἰς Νέαν Ἀγχίαλον προέβη εἰς τὴν καταμέτρησιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ὑπ' ἀριθ. 748, 750 καὶ 752 ἰδιωτικῶν οἰκοπέδων, κειμένων ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἐν μέρει ἀνασκαφείσης βασιλικῆς Γ (Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1954, σ. 19. ΠΑΕ 1954, σ. 143-148).

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία προσεφέρθη νὰ καταβάλῃ τὴν δαπάνην διὰ τὴν ἀπαλλοτρίωσιν τῶν ὡς ἄνω οἰκοπέδων, ἵνα συνεχισθῇ ἡ ἀνασκαφὴ πρὸς τελείαν ἀποκάλυψιν τοῦ σημαντικωτάτου τούτου παλαιοχριστιανικοῦ κτίσματος.

ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

9. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΒΟΡΕΙΩΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ἐν συνεχείᾳ τῶν πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τοῦ Γ. Σωτηρίου γενομένων σκαφικῶν ἐρευνῶν, βορείως τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ συγκεκριμένως μεταξὺ τοῦ βορείου ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ καὶ τῆς ὁδοῦ Κάδμου, ἐξετελέσθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὑπὸ τοῦ Γ. Σωτηρίου καὶ ἐμοῦ σκαφικὴ ἔρευνα πρὸς ἀποκάλυψιν τῶν κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην προσκτισμάτων τῆς βασιλικῆς καὶ διαπίστωσιν τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἤρξατο ἐκ τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν καθέτως αὐτῆς διερχομένην ὁδὸν Ἁγίου Νικολάου. Εἰς βάθος 2.40 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σημερινοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ διεπιστώθη ἡ συνέχεια τοῦ πρὸ ἐτῶν (1949) ἀποκαλυφθέντος λιθοστρώτου τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ (εἰκ. 1, πίν. 38α). Τοῦτο ἔχει πλάτος 3 μ., συνίσταται δὲ ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων ἀκανονίστων πλακῶν πάχους 0.05 μ.—0.06 μ. Ἡ ὁδὸς ἔχουσα τὴν αὐτὴν περίπου κλίσιν, οἵαν καὶ ἡ σύγχρονος τοῦ Ἁγίου Νικολάου, συνεχίζεται ὑπὸ τὴν ὁδὸν Κάδμου καὶ ὑπὸ τὸ κτίσμα τοῦ παλαιοῦ τουρκικοῦ λουτρῶνος (νῦν κινηματογράφος Αἴγλη). Καθέτως τῆς παλαιᾶς αὐτῆς ὁδοῦ ἐσημειώθη ἐν θεμελίοις τοῖχος ἐξ ἀργολιθοδομῆς βαίνων παραλλήλως πρὸς τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς βασιλικῆς καὶ ἀπέχων ἀπ᾽ αὐτῆς 13.50 μ. Ὁ τοῖχος οὗτος, ὁ ὁποῖος εἰς ἐλάχιστα σημεῖα ἔχει ὑπερύψωσιν ἑκατοστῶν τινων τοῦ μέτρου ὑπὲρ τὸ παλαιὸν δάπεδον, παρουσιάζει εἰς τὴν ΒΑ. αὐτοῦ πλευρὰν μικρὸν τοξωτὸν ἄνοιγμα ὑπὲρ τὸ στενὸν στόμιον ἀβαθοῦς σήμερον φρέατος, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο διακόπτει τὴν θεμελίωσιν τοῦ τοίχου.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν καὶ καθέτως πρὸς τὸν περιγραφέντα ἀπεκαλύφθη ἕτερος τοῖχος, διατηρούμενος εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου ὑπὲρ τὰ 2.00 μ. καὶ φέρων κατ᾽ ἀποστάσεις ἀβαθεῖς κόγχας, αἵτινες μεταγενεστέρως ἐπληρώθησαν δι᾽ ἀργολιθοδομῆς. Ἐπίσης βορείως τοῦ παλαιότερον ἀποκαλυφθέντος τετρακιονίου προπύλου τῆς ΒΑ. εἰσόδου τῆς βασιλικῆς (πρβ. Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Ἀθῆναι 1952, 81) καὶ κατὰ προέκτασιν καὶ εὐθυγραμμίαν τῆς ΒΑ. βάσεως αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη εἰς ἀπόστασιν 2.25 μ. ἑτέρα ὁμοία βάσις, ἐν συνεχείᾳ δὲ αὐτῆς καὶ κατὰ διαστήματα 2.55 μ. καὶ 2.05 μ. δύο πεσσοὶ ὀρθογώνιοι διαστάσεων 1.30 μ. ×0. 70 μ. Τὸ δάπεδον τοῦ ὁριζομένου Α. ἐκ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, Β. ἐκ τοῦ ἁπλοῦ μετὰ τοῦ φρέατος τοίχου, Δ. ἐκ τοῦ τοίχου μετὰ κογχῶν καὶ Ν. ὑπὸ τῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς χώρου, ἐμβαδοῦ 350 $μ^2$. περίπου, διετηρήθη εἰς ἐλάχιστα σημεῖα, ἤτοι

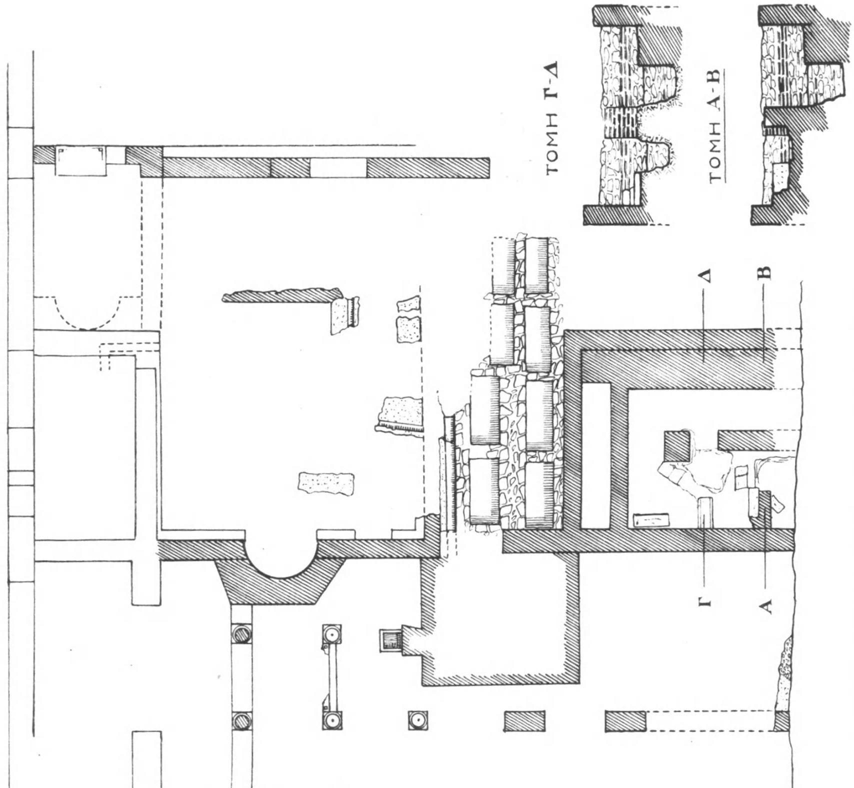

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ ἀνασκαφέντος Β. τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγ. Δημητρίου χώρου.

παρὰ τὴν βάσιν τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ πρὸ τοῦ προπύλου, ἔνθα ἐπὶ τοῦ παχέος κεραμεικοῦ κονιάματος ἐσημειώθησαν ἴχνη ἀκανονίστου μαρμαροθετήματος.

Μεταξὺ τῶν πεσσῶν καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἀπεκαλύφθη καμαροσκέπαστος δεξαμενὴ διαστάσεων 5.40 μ. × 4.25 μ., μεταγενεστέρα τοῦ πρώτου κτηρίου, τὸ ὁποῖον χρονολογεῖται πιθανῶς εἰς τὸν 5ον αἰῶνα.

Ἡ ἀνασκαφὴ συνεχίσθη δυτικῶς πρὸς τὸ ἕτερον τμῆμα τοῦ οἰκοπέδου συγκοινωνοῦντος μετὰ τοῦ πρώτου δι' εἰσόδου πλάτους 2 μ., ἀνοιγομένης μεταξὺ τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ ἄλλοτε ἀποκαλυφθέντος μικροῦ παρεκκλησίου καὶ τοῦ τοίχου μετὰ κογχῶν.

Ἡ ἔρευνα εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο ἀπεκάλυψεν ὀρθογώνιον κτίσμα, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται κάτωθεν τῆς ὁδοῦ Κάδμου καὶ μετρεῖ ἐσωτερικῶς εἰς μῆκος μὲν 6.30 μ. εἰς πλάτος δὲ 6.00 μ. Τούτου ἡ διάταξις τῶν διαφόρων στρωμάτων, ἅτινα ἀνταποκρίνονται πρὸς διατηρηθέντα τμήματα δαπέδων, τὰ ὁποῖα δηλοῦν καὶ ὡρισμένας χρονικὰς περιόδους, ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω ἔχει ὡς ἀκολούθως:

α) Εἰς βάθος 0.74 μ. δάπεδον ἐστρωμένον διὰ μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εἰλημμένων ἄλλοθεν. Ἐντὸς τῶν κατακρημνισμάτων εὑρέθησαν τεμάχιά τινα κιονίσκων, θωρακίων, πλακῶν ὀρθομαρμαρώσεως καὶ ἐπιστρώσεως, ὡς καὶ θραύσματα ἐκ μεγάλων πίθων φέροντα παραλλήλους χαρακτοὺς κύκλους.

β) Εἰς βάθος 1.02 μ. ὑπολείμματα δαπέδου ἐκ στερεοῦ κεραμεικοῦ κονιάματος. Σύγχρονος πρὸς αὐτὸ εἶναι καὶ ὁ κατὰ τὸ κέντρον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου πεσσός, διαστάσεων 1.00 μ. × 0.82 μ., ἑδραζόμενος, ὡς καὶ τὸ κεραμεικὸν κονίαμα τοῦ δαπέδου, ἐπὶ πεπιεσμένων χωμάτων. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ πεσσοῦ καὶ εἰς βάθος 0.80 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἀκμῆς αὐτοῦ εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν χωμάτων 1) λιθίνη στρογγύλη σφραγὶς εὐλογίας, διαμέτρου 0.09 μ., ἀποκεκρουμένη ἄνω διαγωνίως (πίν. 39α). Εἰς τὸ κέντρον καὶ πρὸς τὸ χεῖλος φέρει προτομὴν τοῦ Χριστοῦ κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς εὐαγγέλιον, κάτωθι αὐτῆς σταυρόν, ὡς καὶ εἰς πολλὰς «εὐλογίας» ἐκ τῆς Ἁγίας Γῆς, φυλασσομένας νῦν εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Monza (A. Grabar, Les ampoules de Terre Sainte, Paris 1958, 23 κ.ἑξ.), καὶ ἑκατέρωθεν δύο ἁγίους, ἐξ ὧν ὁ εἷς, ὁ κρατῶν σταυρόν (ἀπέμεινε μόνον ἡ σταυροφόρος ῥάβδος), εἶναι ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας, ὁ δὲ ἕτερος ἀδιάγνωστος. Κύκλῳ περὶ τὰ χείλη τῆς σφραγῖδος ἡ ἐπιγραφή:

[ΕΥΛ]ΟΓΙΑ Κ(ΥΡΙΟ)Υ ΕΦ ΗΜΑϹ ΚΑΙ [ΤΩΝ Α]ΓΙΩΝ ΑΝΔΡΕΟΥ [....

2) Φιαλίδιον ὑάλινον ἐπίμηκες καὶ 3) ὀστέϊνον κορινθιακὸν κιονόκρανον ἐν μικρογραφίᾳ, προερχόμενον πιθανῶς ἐκ μικροῦ πολυτελοῦς ἐπίπλου.

γ) Εἰς βάθος 2.40 μ. δάπεδον ἐκ πλινθίνων πλακῶν ἐπὶ παχέος κεραμεικοῦ κονιάματος. Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ δαπέδου τούτου, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ ἀρχαιότερον, καὶ εἰς βάθος 1.50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, ἀπεκαλύφθη τοῖχος

πάχους 1.30 μ., ὁ ὁποῖος ἑνοῦται μετὰ τοῦ ἔναντι αὐτοῦ τοίχου, πάχους 0.50 μ. Οὗτος ἀπέχει ἐκ τοῦ παραλλήλου πρὸς αὐτὸν νοτίου τοίχου 1.00 μ. Οὕτω σχηματίζεται στενομήκης χῶρος ἐσωτερικῶν διαστάσεων 1.00 μ. × 4.50 μ. Εἰς τὰς ἐσωτερικὰς παρειὰς τῶν τοίχων αὐτοῦ διατηροῦνται ἐλάχιστα τμήματα τοιχογραφιῶν μετὰ γεωμετρικῶν σχημάτων.

Νοτίως τοῦ περιγραφέντος κτίσματος καὶ ἔχων κοινοὺς μετ' αὐτοῦ τοὺς κατὰ Β. καὶ Ν. τοίχους ἐσχηματίζετο ἄλλοτε ἕτερον κτίσμα ἢ διαμέρισμα, ἀγνώστου σήμερον ἐκτάσεως ἕνεκα τῆς τελείας ἐξαφανίσεως τῶν ὑπολοίπων τοίχων αὐτοῦ. Οἱ ὑπάρχοντες διατηροῦν εἰσέτι λείψανα τοιχογραφιῶν ἀπομιμουμένων μαρμαρίνας πλάκας διχρώμου ὀρθομαρμαρώσεως, ἤτοι ἐντὸς τετραγώνου λευκοφαίου βάθους εἶναι ἐγγεγραμμένος ρόμβος. Ἕκαστον τετράγωνον περιβαλλόμενον δι' ἐρυθρᾶς ταινίας χωρίζεται ἐκ τοῦ ἑτέρου διὰ πλατέος λευκοῦ πλαισίου (πίν. 38β). Ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ κτίσματος τούτου, τὸ ὁποῖον δύναται ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου του νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς νεκρικὸν παρεκκλήσιον, ἀνεσκάφησαν ὀκτὼ τάφοι κιβωτιόσχημοι ἀνὰ δύο, ὁ εἷς παρὰ τὸν ἕτερον, κανονικῶς τοποθετημένοι, ἀδιατάρακτοι οἱ περισσότεροι καὶ κεκαλυμμένοι διὰ λεπτῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν. Ἐντὸς τῶν τάφων τούτων εὑρέθη πλῆθος ὅλων τῶν τύπων βυζαντινῶν ἀγγείων χρονολογουμένων ἀπὸ τοῦ 12ου μέχρι τοῦ 14ου αἰῶνος (πίν. 39β).

Κατὰ τὴν περαιτέρω ἐκσκαφὴν Ν. τῆς συστάδος τῶν τάφων καὶ εἰς τὴν αὐτὴν στάθμην τῆς ἐπιφανείας τῶν καλυμμάτων αὐτῶν εὑρέθη τμῆμα κτιστοῦ καὶ ἀκαλύπτου ὀχετοῦ ἡμικυκλικῆς διατομῆς, μήκους 4.00 μ., ὁ ὁποῖος ἐκβάλλει εἰς τὴν σημειωθεῖσαν ἀνωτέρω δεξαμενήν. Ἐπιχειρήσαντες νὰ διαπιστώσωμεν πόθεν ἄρχεται ὁ ὀχετὸς οὗτος ἠδυνήθημεν νὰ ἀνεύρωμεν ἐλάχιστα λείψανα αὐτοῦ ἐπὶ μικροῦ τοιχαρίου, βαίνοντος παραλλήλως καὶ εἰς ἀπόστασιν 3.40 μ. πρὸς τοὺς ἀπὸ τοῦ 1946 ἀποκαλυφθέντας πεσσοὺς τοῦ μεγάλου καμαροσκεποῦς βορείου προπύλου τῆς βασιλικῆς.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ

10. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΑΜΦΙΠΟΛΙΝ

Συνεχίσθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1959 ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου καὶ μὲ συμμετοχὴν τῆς Ἐπιμελητρίας Ἀρχαιοτήτων Δίδος Αἰκατερίνης Ρωμιοπούλου αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀμφιπόλεως, αἵτινες διήρκεσαν ἀπὸ τῆς 14ης Σεπτεμβρίου μέχρι τῆς 5ης Ὀκτωβρίου. Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ ἔτους τούτου δὲν περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ΒΔ. τῆς Ἀμφιπόλεως μεγάλης ἑλληνιστικῆς νεκροπόλεως, τῆς ἀνασκαπτομένης ἀπὸ τοῦ ἔτους 1956, ἀλλ' ἐπεξετάθησαν εἰς τὴν θέσιν καὶ ἑτέρας νεκροπόλεως, ἐγγὺς τῆς ἀρχαίας πόλεως, διενηργήθησαν δὲ καὶ πολλαὶ δοκιμαστικαὶ ἔρευναι ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς ἐκτάσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως. Κατωτέρω ἐκτίθενται τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν.

1. Κατὰ τὰς ἐρεύνας τοῦ ἔτους τούτου εἰς τὴν νεκρόπολιν ἑλληνιστικῶν χρόνων, τὴν κειμένην ΒΔ. τῆς Ἀμφιπόλεως, ἀνευρέθησαν καὶ ἠρευνήθησαν ἕτεροι 24 τάφοι, ἐξ ὧν 22 λακκοειδεῖς, λαξευτοὶ ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου (πίν. 40α) καὶ δύο (Ι καὶ Κ) ἐκ τῶν λεγομένων «μακεδονικῶν», μετὰ δρόμου, κλίμακος καὶ νεκρικοῦ θαλάμου. Οὕτω τὸ σύνολον τῶν ἐρευνηθέντων μέχρι τοῦδε τάφων ἀνῆλθεν εἰς 357. Διεπιστώθη ὅτι τινὲς τῶν λαξευτῶν τάφων καλύπτονται ὑπὸ κεράμων (πίν. 40β.γ).

Ὁ «μακεδονικὸς» τάφος Ι ἀποτελεῖται ἐκ δρόμου μήκους 6.60 μ. καὶ πλάτους 1.25 μ. μὲ 8 βαθμίδας καὶ καμαροσκεποῦς νεκρικοῦ θαλάμου 2.17×2.10 μ. Ἡ εἴσοδός του ἐφράσσετο μὲ τοῖχον προχείρου κατασκευῆς, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον ἐντοιχισθῆ καὶ δύο βάθρα στηλῶν (πίν. 41α). Ἐντὸς τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου διεπιστώθησαν 4 ταφαί. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ θαλάμου καὶ εἰς ὕψος 0.92 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου, ὑπάρχει λελαξευμένη κόγχη, πλ. 0.50 μ. καὶ ὕψ. 0.29 μ. Ἐντὸς τῆς κόγχης αὐτῆς ὑπῆρχον πυξὶς καὶ δύο δακρυδόχοι.

Ὁ «μακεδονικὸς» τάφος Κ ἀποτελεῖται ἐκ δρόμου μήκους 8.90 μ. καὶ πλάτους 1.65 μ. μὲ 13 βαθμίδας, προθαλάμου 1.50×1.60 μ. καὶ καμαροσκεποῦς λαξευτοῦ εἰς τὸν βράχον θαλάμου 3×3.10 μ. Ἡ εἴσοδός του ἐφράσσετο διὰ 4 πωρολίθων καὶ ἑνὸς μαρμαρίνου βάθρου (πίν. 41β). Ἐντὸς τοῦ προθαλάμου διεπιστώθησαν δύο ταφαί, ἑτέρα δὲ ταφὴ διεπιστώθη ἐντὸς τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου, εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη καὶ μικρὰ ἐπιτυμβία στήλη (πίν. 42α) μὲ τὴν ἐπιγραφήν :

Ἐνπεδοκλῆς
Ἀντιγένους
Ἀντιγένης
Ἐνπεδοκλέους

Ἑτέρα ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή, πρὸς τοὺς Διοσκούρους, κεχαραγμένη ἐπὶ βάθρου ἀποκεκρουμένου ἀριστερά, ἀνευρέθη εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἑτέρου τάφου :

[Ἀπολ] *λοφάνης Ἀπολλοδώ-*
[ρου] *Διοσκούροις.*

Τὰ εὑρήματα τῶν τάφων αὐτῶν ἦσαν σχετικῶς ὀλίγα, ἀποτελούμενα κυρίως ἐξ ἀγγείων, πυξίδων, λύχνων, στλεγγίδων καὶ εἰδωλίων (πίν. 42β).

2. Ἐκτεταμέναι ἔρευναι διενηργήθησαν πρὸς τούτοις εἰς τὴν θέσιν ἑτέρας νεκροπόλεως, ὀψίμων ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, διαπιστωθείσης ἐγγὺς τῆς Ἀμφιπόλεως, ΒΑ. τῆς ὑποθετικῆς γραμμῆς τοῦ ἀρχαίου τείχους, παρὰ τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Νικολάου. Κατὰ τὰς ἐρεύνας ταύτας ἀνευρέθησαν καὶ ἀνεσκάφησαν ἕτεροι 26 τάφοι. Οὗτοι εἶναι λακκοειδεῖς, λαξευτοὶ ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου ἢ τοῦ τύπου τῶν «μακεδονικῶν», μὲ ὑπόγειον νεκρικὸν θάλαμον καὶ μικρὸν πρὸ αὐτοῦ δρόμον. Τάφοι τινὲς ἐκ τῶν λακκοειδῶν, ρωμαϊκῶν χρόνων, φέρουν τοιχία δι' ὀπτοπλίνθων.

Εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν ἠρευνήθη καὶ ὁ ἀνευρεθεὶς πρὸ μικροῦ χρόνου ὑπὸ τῶν τυμβωρύχων ρωμαϊκὸς τάφος τοῦ τύπου τῶν «μακεδονικῶν» μὲ καμαροσκεπῆ πλινθόκτιστον νεκρικὸν θάλαμον (διαστ. 2.55×3.55 μ.) καὶ δρόμον μήκους 3 μ. Εἰς τὰς 3 πλευρὰς τοῦ τάφου καὶ εἰς ὕψος 0.90 ἀπὸ τοῦ δαπέδου εἶναι διηυθετημέναι 5 κόγχαι, ὕψ. 0.40 μ. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου ὑπάρχει ἐπιγραφὴ ἐν μέρει διατηρουμένη, διασῴζουσα τὸ ὄνομα *Σέξτος Ἰούλιος Χαρίτων, ἰατρὸς* καὶ τὴν μακεδονικὴν χρονολογίαν ΒΚΣ ἤτοι 74 μ.Χ.

Τὰ κυριώτερα εὑρήματα τῶν τάφων αὐτῶν εἶναι τὰ εἰδώλια, ἅτινα παρουσιάζουν μεγάλην ποικιλίαν κωμῳδῶν, Ἀφροδίτης μετὰ δελφῖνος ἢ πτηνοῦ (πίν. 43), Ἔρωτος καὶ Ψυχῆς, Ἔρωτος καὶ πτηνοῦ, Τελεσφόρου, γυναικῶν καθημένων (πίν. 44α), Ἐρωτιδέως μετὰ προσωπείου, ζῴων κλπ. (πίν. 44β).

Ἀνευρέθησαν ἐπίσης ἐντὸς τῶν τάφων τούτων διάφορα χονδροειδῆ ἀγγεῖα, πυξίδες, δακρυδόχοι, χαλκᾶ νομίσματα καὶ λύχνοι. Εἷς λύχνος φέρει ἐπὶ τοῦ δίσκου του λίαν ἐνδιαφέρουσαν παράστασιν μονομάχων. Πρὸς τούτοις εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ὑπ' ἀριθ. 22 τάφου, χρησιμοποιηθὲν εἰς β' χρῆσιν, ἀνευρέθη τμῆμα ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου ἀνδρός, καθημένου καὶ προτείνοντος τὴν δεξιάν.

Ἀποσκοπῶν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς Ἀγορᾶς τῆς ἀρχαίας πόλεως ἢ δημοσίων οἰκοδομῶν, προέβην εἰς τὴν διάνοιξιν πολλῶν δοκιμαστικῶν τάφρων ἐπὶ τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον κατελάμβανεν ἡ ἀρχαία πόλις. Τὰ σπουδαιότερα ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν ἦσαν τὰ κάτωθι :

1. Ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Γεωργίου Παπαδοπούλου προέβην εἰς τὴν διάνοιξιν 4 δοκιμαστικῶν τάφρων, διὰ τῶν ὁποίων ἀνευρέθη ἀρχαία οἰκοδομή. Οἱ τοῖχοι ταύτης ἐκτισμένοι διὰ πωροπλίνθων εἶχον καταστραφῆ μέχρι τῶν

θεμελίων. Ἀπεκαλύφθησαν ἐνταῦθα δύο συνεχόμενοι χῶροι διαστάσεων 7.08×2.20 μ. ὁ πρῶτος καὶ 5×4.10 μ. ὁ δεύτερος, οἵτινες φέρουν ἁπλοῦν ψηφιδωτὸν δάπεδον, κατεσκευασμένον ἐκ μικρῶν λευκῶν χαλίκων. Ἀνατολικῶς τῶν χώρων τούτων ἀπεκαλύφθησαν δύο σχεδὸν παράλληλοι σειραὶ πηλίνων ἀγωγῶν ὕδατος, τετραγώνου καὶ κυκλικῆς τομῆς, οἵτινες ἀνεσκάφησαν ἐπὶ μήκους 5.10 μ. (πίν. 45α). Ἐν τέλει ΒΔ. καὶ εἰς ἀπόστασιν μέτρων τινῶν ἀπὸ τῆς οἰκοδομῆς, ἀνευρέθη φρέαρ, λαξευτὸν ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου. Τὸ φρέαρ τοῦτο, ἐρευνηθὲν μέχρι τοῦ βάθους τῶν 7.60 μέτρων, ἀπέδωκεν ἄφθονα καὶ λίαν ἐνδιαφέροντα ὄστρακα ἐρυθρομόρφων καὶ μελαμβαφῶν ἀγγείων τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Διὰ τοῦ καθαρισμοῦ καὶ τῆς συγκολλήσεως αὐτῶν συνεπληρώθησαν πολλὰ ἀγγεῖα, ἀσκοί, κυάθια, σκύφοι, πινάκια κλπ. (πίν. 45β).

2. Ἑτέρα δοκιμαστικὴ ἔρευνα, διενεργηθεῖσα ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Θεοχάρους Σαλτσίδου, ἀπεκάλυψε τὴν ὕπαρξιν δευτέρας τρικλίτου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, τῆς βασιλικῆς Β. (Ἡ βασιλικὴ Α εἶχεν ἀνευρεθῆ μετὰ τὸν α΄ παγκόσμιον πόλεμον ὑπὸ τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ Εὐστρ. Πελεκίδη.) Ἡ βασιλικὴ Β ἠρευνήθη ἐν μέρει μόνον, ἀνευρέθησαν δὲ πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη αὐτῆς ἤτοι κίονες, θωράκια, ἀμφικιόνια κλπ. (πίν. 46α). Ἔχει μῆκος, μετὰ τῆς ἀψῖδος καὶ τοῦ νάρθηκος 26.90 μ. καὶ πλάτος 16.50 μ. Οἱ τοῖχοί της καλύπτονται ἐσωτερικῶς δι' ὀρθομαρμαρώσεως, ἐπὶ τοῦ δαπέδου δὲ τοῦ νοτίου κλίτους ὑπάρχει ψηφιδωτὸν μὲ κύκλους, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπεικονίζονται πτηνὰ καὶ διάφορα γραμμικὰ κοσμήματα (πίν. 46β). Εἰς τὴν κόγχην ἀπεκαλύφθη σύνθρονον (πίν. 47α) διεπιστώθη δέ, δυτικῶς τοῦ νάρθηκος, ἡ ὕπαρξις μεγάλου αἰθρίου.

3. Δοκιμαστικαὶ ἔρευναι ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Κωνστ. Κωνσταντινίδου εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνεύρεσιν καὶ ἑτέρας σημαντικωτάτης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, τῆς βασιλικῆς Γ, διατηρουμένης εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν. Αὕτη εἶναι ἐκτισμένη διὰ πωροπλίνθων, οἱ δὲ τοῖχοί της φέρουν ἐσωτερικῶς ὀρθομαρμάρωσιν, σωζομένην εἰς πλεῖστα σημεῖα. Τὸ δάπεδον τῆς βασιλικῆς καλύπτεται διὰ ψηφιδωτοῦ, εἰκονίζοντος γεωμετρικὰ σχήματα—τετραγωνίδια, ρόμβους, τριγωνίδια, ἀστερίσκους κλπ. (πίν. 47β) ὡς καὶ ἀμφορεῖς, πλοχμούς, φυτικὰ κοσμήματα, σταφυλάς, φύλλα κισσοῦ κ.ἄ. (48α.β). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη—παραστάδες εἰσόδων, κοσμήτης, τμήματα κιόνων, βάσις κλπ.— ἐπὶ δὲ τοῦ ψηφιδωτοῦ, δύο λίαν ἐνδιαφέροντα κιονόκρανα —ὕψους 0.41— ἅτινα ἐκτὸς τῶν φύλλων ἀκάνθης φέρουν προτομὰς κριῶν, βοῶν, λεόντων, ὡς καὶ πτηνά (πίν. 49α.β). Περισυνελέγησαν ἐπίσης πολλὰ τμήματα ψηφιδωτῶν τοῦ τοίχου ἐκ δύο δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπετελέσθη τὸ μεγαλύτερον μέρος προσώπου ἁγίου λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας. Τὸ ἐρευνηθὲν τμῆμα τῆς βασιλικῆς Γ ἀνήκει πιθανῶς

εἰς τὸν νάρθηκα, εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν δύο εἴσοδοι.

4. ΒΑ. τῆς Κοινότητος Ἀμφιπόλεως καὶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν ἀνευρέθη, κατὰ τὰς ἐργασίας οἰκοδομῆς τῆς δεξαμενῆς ὕδατος τοῦ χωρίου, ὑπόγειος λαξευτὴ ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου σῆραγξ, ἥτις καὶ ἠρευνήθη εἰς μέγα βάθος. Κατέρχεταί τις ἐντὸς τῆς σήραγγος δι' ἑλικοειδῶς βαινουσῶν βαθμίδων, αἵτινες πιθανῶς ὡδήγουν εἰς φρεάτιον ἢ ἴσως εἰς πηγὴν ὕδατος. Ἐγγὺς τῆς σήραγγος ἀνευρέθησαν δύο ἀρχαῖα φρέατα. Ἡ ἔρευνα διεκόπη ἐνταῦθα, χωρὶς νὰ ἀνευρεθῇ τὸ τέρμα τῆς σήραγγος, ἐπειδὴ αἱ ἐργασίαι κατέστησαν ἐπικίνδυνοι διὰ τὴν ζωὴν τῶν ἐργατῶν.

5. Εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν ἄκρον τῆς Κοινότητος καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ χεῖλος βαθείας ρεματιᾶς εἶχεν ἀποκαλυφθῇ τυχαίως κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τὸ ἄκρον τοίχου, ἐκτισμένου διὰ μεγάλων πωροπλίνθων. Προερχομένη ἐκ τοῦ σημείου τούτου περισυνελέγη ἐκ τοῦ βάθους τῆς ρεματιᾶς, ἔνθα εἶχε κυλήσει, ἡ κάτωθι λίαν ἐνδιαφέρουσα ἀναθηματικὴ πρὸς τὴν Μοῦσαν Κλειὼ ἐπιγραφή, χρονολογουμένη εἰς τὸ α' ἥμισυ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος (πίν. 50α) :

Εὔμητις
Ἡγησιστράτο
Κλεοῖ
ἀνέθηκεν.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἐγένετο ἀφορμὴ διενεργείας εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐκτεταμένης ἐρεύνης, ἥτις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν μικροῦ Ἱεροῦ [1]. Διεπιστώθη ὅτι ἐξ αὐτοῦ διατηροῦνται μόνον οἱ δύο τοῖχοι, ὁ βόρειος, μήκους 8 μ., καὶ ὁ ἀνατολικός, μήκους 8.75 μ. Ὁ δυτικὸς τοῖχος, εὑρισκόμενος εἰς τὸ χεῖλος τῆς ρεματιᾶς, φαίνεται ὅτι κατεστράφη καθ' ὁλοκληρίαν. Εἶναι ἐπίσης πιθανόν, ὅτι ἡ οἰκοδομὴ ἦτο ἀνοικτὴ ἐκ τῆς νοτίας πλευρᾶς, φέρουσα σειρὰν πεσσῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν τμήματα, ὡς καὶ δύο βάσεις πεσσοῦ, ἐξ ὧν ἡ μία διετηρήθη κατὰ χώραν (πίν. 50β). Οἱ τοῖχοι τοῦ Ἱεροῦ εἶναι λίαν ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, ἐκτισμένοι δι' ἰσοϋψῶν πωροπλίνθων συμφώνως πρὸς αὐστηρὸν καὶ ὡραῖον ἰσοδομικὸν σύστημα. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος διατηρεῖται εἰς ὕψος 1.92 μ. (πίν. 51α), ὁ δὲ βόρειος εἰς 1.84 μ. (πίν. 51β). Τὰ ἄκρα ἀμφοτέρων ἔχουν καταστραφῆ. Ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ περισυνελέγησαν μικραὶ πήλιναι προτομαὶ θεοτήτων, φέρουσαι ἄνω ὀπὴν ἀναρτήσεως, τμήματα εἰδωλίων, μεταξὺ αὐτῶν καὶ Κυβέλης, καὶ ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων.

---

[1] Ἡ ὕπαρξις τοῦ Ἱεροῦ τῆς Κλειοῦς ἐν Ἀμφιπόλει μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ΜΑΡΣΥΟΥ, καταγομένου ἐκ τῶν Φιλίππων: *Ἔστιν Ἱερὸν ἐν Ἀμφιπόλει Κλειοῦς, ἱδρυθὲν ἀπέναντι τοῦ Ῥήσου μνημείου ἐπὶ λόφου τινός.* Βλ. JOHANNES PAPASTAVRU, Amphipolis Geschichte und Prosopographie ἐν Klio Beiheft XXXVII, σ. 52.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἄλλων δοκιμαστικῶν τάφρων, αἵτινες ἐγένοντο εἰς διαφόρους ἄλλας θέσεις τῆς ἀρχαίας πόλεως, δὲν ἦσαν ἀξιόλογα. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν τούτων ἀνευρέθησαν λύχνοι, πολλαὶ ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, τμήματα εἰδωλίων, χαλκᾶ νομίσματα, διαφόρων τύπων καὶ ἐποχῶν, ὡς καὶ τρία τμήματα ἐπιγραφῶν, ἐξ ὧν μία τιμητικὴ ἐπιγραφὴ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀδριανόν.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

II. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΥΜΒΟΥ ΝΙΚΗΣΙΑΝΗΣ

Κατὰ μῆνα Φεβρουάριον τοῦ 1959 ὁμὰς ἰδιωτῶν, ἔχουσα ἄδειαν ἀνασκαφῆς πρὸς ἀνεύρεσιν κεκρυμμένου θησαυροῦ, προέβη εἰς ἐκτεταμένην ἔρευναν μεγάλου τύμβου, εὑρισκομένου ἐπὶ τῆς πεδιάδος, βορείως τοῦ Παγγαίου καὶ εἰς ἀπόστασιν μιᾶς περίπου ὥρας πορείας πρὸς Βορρᾶν τῆς Κοινότητος Νικησιάνης. Ὁ τύμβος οὗτος ἔχει διάμετρον 45 καὶ ὕψος 15 περίπου μέτρων (πίν. 52α).

Οἱ ἐρευνηταὶ τοῦ τύμβου προέβησαν εἰς τὴν διάνοιξιν μεγάλης ὑπογείου στοᾶς, ἥτις ἔχουσα κατεύθυνσιν ΝΑ.-ΒΔ. τέμνει εἰς δύο ὁλόκληρον τὸν τύμβον. Ἐκ τῆς κεντρικῆς ταύτης στοᾶς ἐγένοντο μικρότεραι ὑπόγειοι τάφροι πρὸς τὴν περιφέρειαν τοῦ τύμβου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀνευρέσεως τάφων. Ἡ ἐργασία ὅμως αὕτη ἦτο ἄκρως ἐπικίνδυνος, ἀνὰ πᾶσαν δὲ στιγμὴν ὑφίστατο κίνδυνος ἀμέσου κατολισθήσεως ὄγκων χωμάτων, λόγῳ τῆς σαθρότητος αὐτῶν καὶ τῶν κενῶν, τὰ ὁποῖα εἶχον δημιουργήσει εἰς τὰ στρώματα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τύμβου διάφορα ἄγρια ζῶα.

Ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη ἡμερῶν τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν ἀνευρέθη εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ τύμβου, παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν πλευρὰν αὐτοῦ, εἷς κιβωτιόσχημος τάφος — τάφος 1 — ἐκτισμένος διὰ πλακῶν σχιστολίθου. Ἐν συνεχείᾳ, κατὰ τὰς ἀκολούθους ἡμέρας τῶν ἐρευνῶν, ἀπὸ τῆς 19ης Φεβρουαρίου μέχρι τῆς 3ης Μαρτίου, ἀνευρέθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ κέντρου τοῦ τύμβου ἕτεροι 3 κιβωτιόσχημοι τάφοι (2-4) ἐκτισμένοι διὰ πλακῶν ἀσβεστολίθου. Ἐκτὸς τοῦ τάφου 1, ἔνθα ὑπῆρχε παχὺ στρῶμα ξυλανθράκων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔκειντο τὰ ὀστᾶ τοῦ νεκροῦ, εἰς τοὺς ἑτέρους τρεῖς τάφους δὲν παρετηρήθη καῦσις (πίν. 52β).

Τὰ εὑρήματα τῶν τεσσάρων τούτων τάφων, ἅτινα ἐκτίθενται ἤδη εἰς τὸ Μουσεῖον Καβάλας, εἶναι λίαν ἀξιόλογα. Ἀνευρέθησαν ἐντὸς αὐτῶν ἀξιολογώτατα ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ ἀγγεῖα καὶ σκεύη (σκύφοι, κάνθαροι, ἠθμός, ἀρυτῆρες, κάδος), τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων φέρουν κρουστὴν ἢ ἐμπίεστον διακόσμησιν (πίν. 53α), μελαμβαφῆ καὶ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα καὶ ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς (πίν. 52γ), χρυσᾶ κοσμήματα, τρεῖς χρυσοῖ στατῆρες τοῦ βασιλέως Φιλίππου Β΄ καὶ μέγας ἀριθμὸς ἀργυρῶν καὶ χαλκῶν νομισμάτων τοῦ Φιλίππου Β΄, τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς πόλεως τῶν Φιλίππων (πίν. 54). Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα εἶναι διὰ τὴν τέχνην των καὶ ἔξοχον κατάστασιν διατηρήσεως σειρὰ 7 εἰδωλίων διαφόρων τύπων — εἰδώλια γυναικῶν, Ἐρώτων

(πίν. 55), κουροτρόφων— ἅτινα ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ τετάρτου τάφου καὶ διατηροῦν θαυμασίως τὴν πολυχρωμίαν των. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ εὑρήματος δὲν ἔγκειται μόνον εἰς τὸ ὅτι πρόκειται περὶ ἐξόχων ἔργων τέχνης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ὅτι τῇ βοηθείᾳ τῶν νομισμάτων δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν ταῦτα ἀκριβῶς. Πράγματι, ἐκτὸς τῶν νομισμάτων τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Β', ἅτινα ἐκυκλοφόρουν καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του, ἅπαντα τὰ ὑπόλοιπα νομίσματα εἶναι τῶν χρόνων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Ἡ ἔρευνα τοῦ τύμβου ἐπανελήφθη κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου διὰ τῆς χορηγηθείσης ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πιστώσεως. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀπομάκρυνσις τῆς ἐπιχώσεως καὶ ἡ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ τύμβου ἦσαν λίαν δαπανηραί, περιωρίσθη κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν διάνοιξιν τάφρων, διαφόρου πλάτους, ἐκ τῆς περιφερείας τοῦ τύμβου πρὸς τὸ κέντρον, τὴν διεύρυνσιν τῆς μεγάλης ὑπογείου δοκιμαστικῆς τάφρου καὶ ἐν τέλει τὴν διάνοιξιν μικρῶν ὑπογείων τάφρων ἑκατέρωθεν τῆς μεγάλης, περὶ τὸ κέντρον τοῦ τύμβου.

Κατὰ τὰς ἐργασίας ταύτας καὶ ἐντὸς τοῦ νοτιοδυτικοῦ τεταρτημορίου τοῦ τύμβου ἀνευρέθη ὁ πέμπτος κιβωτιόσχημος τάφος τοῦ τύμβου — μήκ. 1.05 μ. πλ. 0.50 μ. καὶ ὕψ. 0.45μ. — ἐκτισμένος διὰ πλακῶν σχιστολίθου ἐπὶ στρώματος ἀμμοχαλίκου. Ὁ τάφος ἀνῆκεν εἰς ἄνδρα, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀνευρεθείσης ἐντὸς αὐτοῦ στλεγγίδος, ὁ δὲ νεκρὸς ἦτο ἐν μέρει κεκαυμένος. Ἐντὸς τοῦ τάφου τούτου, πλὴν τῆς στλεγγίδος, ἀνευρέθησαν ἐπίχρυσος στέφανος διαλελυμένος, δύο ἐπάργυροι χαλκοῖ κάνθαροι, ραδινῆς μορφῆς μὲ ὑψηλὰς ἐστραμμένας πρὸς τὰ ἔσω λαβάς, ὡς καὶ ἐπάργυρος χαλκοῦς σκύφος μὲ διακόσμησιν ἐκτύπων ἐπιμήκων φύλλων (πίν. 53β), χαλκοῦς ἀρυτήρ, δύο μελαμβαφεῖς σκύφοι, δύο χαλκᾶ ψέλια, εἷς χαλκοῦς καὶ εἷς ἀργυροῦς δακτύλιος, 124 χαλκᾶ νομίσματα (35 τῶν βασιλέων Φιλίππου τοῦ Β' καὶ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ 89 τῆς πόλεως τῶν Φιλίππων) καὶ εἷς ἀρίστης διατηρήσεως καὶ τέχνης χρυσοῦς στατὴρ τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Β' (πίν. 53γ).

Κατὰ τὴν διάνοιξιν τῶν ὑπογείων τάφρων διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις στρώματος ἀμμοχαλίκου, κάτωθεν τοῦ ἐπιπέδου τῶν τάφων, ἄνω δὲ τῶν τάφων ἀγωγῶν ἐξ ὠμοῦ πηλοῦ, οἵτινες ὁδηγοῦν πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τύμβου καὶ προφανῶς ἐχρησίμευον διὰ χοάς.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

12. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΟΚΤΑΓΩΝΟΥ ΦΙΛΙΠΠΩΝ

Κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1959 συνεχίσθη ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀρξαμένη ἀνασκαφὴ (βλ. ΠΑΕ 1958, σ. 84 κ.ἑξ.) ἐκ τῆς ΒΔ. πλευρᾶς τοῦ κτίσματος. Ἀντικειμενικὸς σκοπὸς ἦτο ἡ διερεύνησις τῶν κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῆς στενομήκους αὐλῆς ἀνοιγομένων διαμερισμάτων.

Εἰς τὸ ΒΔ. τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου διεπιστώθη θύρα πλάτους 1.82 μ., διατηροῦσα κατὰ χώραν τὸν μαρμάρινον αὐτῆς οὐδὸν καὶ ὁδηγοῦσα ἐκ τῆς αὐλῆς εἰς τετράγωνον διαμέρισμα διαστάσεων 7.10×6.45 μ. (εἰκ. 1-2, πίν. 56α). Εἰς τὸ μέσον τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ διαμερίσματος ἀνοίγεται ἄλλη εἴσοδος· τρίτη θύρα εἰς τὸν νότιον τοῖχον ὁδηγεῖ εἰς μέγα οἰκοδόμημα. Ἀνατολικῶς τὸ διαμέρισμα τοῦτο ὁρίζεται ὑπὸ τριβήλου ἀνοίγματος συνολικοῦ πλάτους 4.86 μ. Αἱ διαστάσεις ἑκατέρου ἀκραίου ἀνοίγματος εἶναι 1.26 μ., τοῦ δὲ κεντρικοῦ μεταξονίου 1.90 μ. Ἄγνωστον εἰσέτι ποῦ φέρει τὸ τρίβηλον τοῦτο ἄνοιγμα.

Τὸ ἀνασκαφὲν διαμέρισμα διατηρεῖ τοὺς τοίχους αὐτοῦ εἰς ὕψος 2 μ. περίπου. Ἡ δομὴ αὐτῶν συνίσταται ἐξ ἀκατεργάστων λίθων καὶ λεπτῶν ὀπτοπλίνθων. Οὕτως εἰς τὸν νότιον τοῖχον ἡ ἀργολιθοδομὴ φθάνει εἰς ὕψος 0.85 μ. Ἐπακολουθεῖ ζώνη ἐκ τεσσάρων ἐπαλλήλων σειρῶν ὀπτοπλίνθων συνολικοῦ πάχους 0.22 μ. καὶ ἐπ' αὐτῆς συνεχίζεται ἀργολιθοδομή. Ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ σχέσις τοῦ πάχους τῶν πλίνθων πρὸς τοὺς ἐκ κεραμεικοῦ κονιάματος ἁρμούς. Οἱ πλίνθοι ἔχουν πάχος 0.020 μ. - 0.025 μ., ἐνῷ τὸ πάχος τῶν ὁριζοντίων ἁρμῶν εἶναι 0.04 μ. Αἱ γωνίαι, ἐκτισμέναι καθ' ὅλον τὸ ὕψος αὐτῶν ἀποκλειστικῶς δι' ὀπτοπλίνθων, ἐκτείνονται ὁριζοντίως εἰς μῆκος μέχρις 0.60 μ. (πίν. 56β). Ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ μεταξὺ τοῦ πάχους τῶν πλίνθων καὶ τῶν ἁρμῶν σχέσις 1:2, προέρχεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ διαμέρισμα τοῦτο δυνατὸν νὰ χρονολογηθῇ τὸ ἀργότερον εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου ἢ εἰς τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ 5ου αἰῶνος (βλ. A. M. Schneider, Byzanz [Instanbuler Forschungen], Berlin 1936, 2, 13 κ.ἑξ.).

Κατὰ τὸ κέντρον τῆς αἰθούσης ταύτης ἀπεκαλύφθη ὀρθογώνιος βάθυνσις ἐσωτερικῶν διαστάσεων 1.98 μ.×2.50 μ. (εἰκ. 1-2, πίν. 56α). Τὸ δάπεδον αὐτῆς εἰς βάθος 0.19 μ. ἦτο ἐστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, ἐξ ὧν τινες διατηροῦνται κατὰ χώραν. Εἰς τὸ μέσον καὶ ἔξωθί πως τῆς βορείας στενῆς πλευρᾶς σῴζεται κατὰ χώραν κίων ἐμπεπηγμένος εἰς τὸ ἔδαφος καὶ ἐξέχων ἀπ' αὐτοῦ 0.89 μ. Οὗτος φέρει ὄπισθεν καὶ καθ' ὅλον τὸ ὕψος ἐγκοπὴν πλάτους

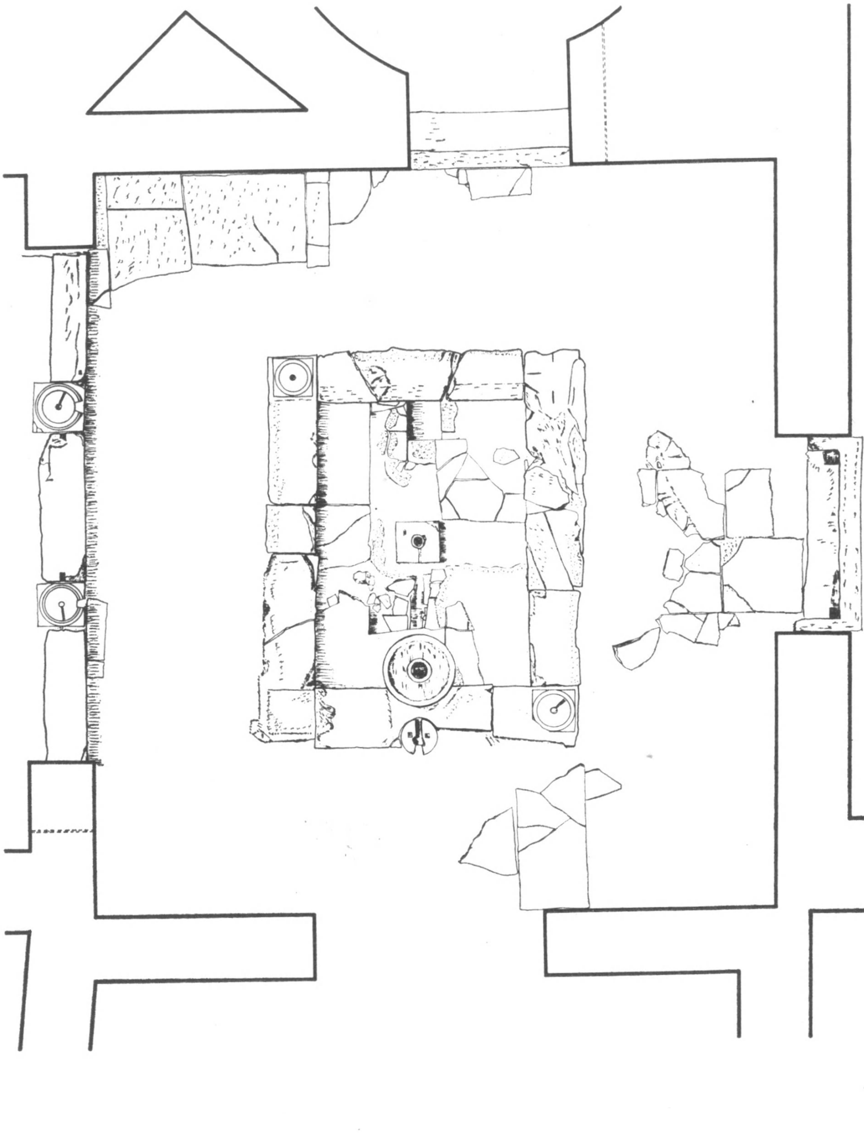

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῆς φιάλης.

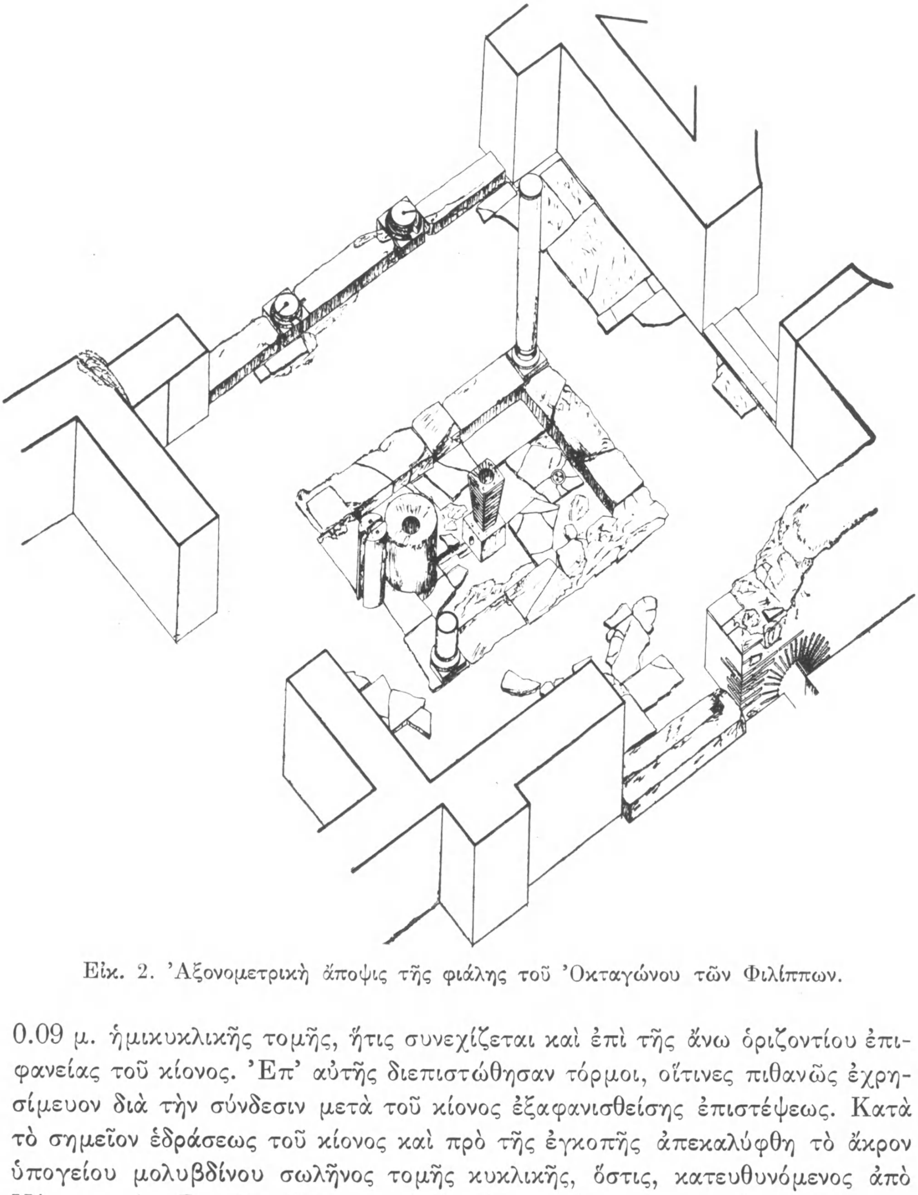

Εἰκ. 2. Ἀξονομετρικὴ ἄποψις τῆς φιάλης τοῦ Ὀκταγώνου τῶν Φιλίππων.

0.09 μ. ἡμικυκλικῆς τομῆς, ἥτις συνεχίζεται καὶ ἐπὶ τῆς ἄνω ὁριζοντίου ἐπιφανείας τοῦ κίονος. Ἐπ' αὐτῆς διεπιστώθησαν τόρμοι, οἵτινες πιθανῶς ἐχρησίμευον διὰ τὴν σύνδεσιν μετὰ τοῦ κίονος ἐξαφανισθείσης ἐπιστέψεως. Κατὰ τὸ σημεῖον ἑδράσεως τοῦ κίονος καὶ πρὸ τῆς ἐγκοπῆς ἀπεκαλύφθη τὸ ἄκρον ὑπογείου μολυβδίνου σωλῆνος τομῆς κυκλικῆς, ὅστις, κατευθυνόμενος ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν, διέρχεται ὑπὸ τὴν εἴσοδον τοῦ βορείως τῆς περιγραφομένης αἰθούσης διαμερίσματος καὶ συνεχίζεται ὑπὸ τὸ δάπεδον διακοπτόμενος ἀποτόμως. Ὁ σωλὴν οὗτος διὰ τῆς ἐγκοπῆς τοῦ κίονος κατακορύφως πρῶτον καὶ ὁριζοντίως ἐν συνεχείᾳ κατέληγεν, ὑποθέτω, εἰς κρου-

νὸν ἄνωθι τῆς ἀποκαλυφθείσης πρὸ τοῦ κίονος μεγάλης καὶ βαθείας λεκάνης ὕψους 0.81 μ. καὶ πλάτους 0.70μ. Τὸ ἄνω μέρος τῆς λεκάνης συνεπληροῦτο διὰ προσθέτου πλατέος στομίου, μορφῆς ἀρχαίας φιάλης, τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει πλέον. Τοῦτο τεκμαίρεται ἀφ' ἑνὸς ἐκ τῆς ἀκατεργάστου κοίλης ἐπιφανείας τῆς λεκάνης ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῆς λοξοτμήτου ὁριζοντίας ἐγκοπῆς, ἡ ὁποία ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ προσθίου μέρους καὶ εἰς ὕψος 0.85 μ. τοῦ περιγραφέντος κίονος καὶ ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς ὑποδοχὴ τοῦ διαπλατυνομένου χείλους τῆς λεκάνης.

Εἰς ἀπόστασιν 0.60 μ. πρὸ τῆς λεκάνης ἐσημειώθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ κατὰ χώραν τετράγωνον μάρμαρον διαστάσεων 0.40 × 0.30 μ., φέρον εἰς τὸ κέντρον τῆς ὁριζοντίας καὶ τῆς πλαγίας πρὸς τὴν μεγάλην λεκάνην πλευρᾶς ἀνὰ μίαν ὀπήν. Αὗται συγκοινωνοῦν μεταξύ των κατ' ὀρθὴν γωνίαν. Τὸ μάρμαρον τοῦτο ἦτο ἡ βάσις ἑτέρας ὑψηλῆς καὶ στενῆς λεκάνης, ἥτις εὑρέθη παρὰ τὴν βάσιν της τεθραυσμένη. Συναρμολογηθεῖσα ἀπετέλεσεν εἶδός τι ἀναβρυτηρίου σχήματος ἀνεστραμμένης κολούρου πυραμίδος μετ' ἐπαλλήλων πριονωτῶν ὁριζοντίων ἐγκοπῶν κατὰ τὰς τέσσαρας ἐξωτερικὰς πλευράς (πίν. 57α). Ἐσωτερικῶς κατὰ τὸ ἄνω τμῆμα εἶναι κοίλη, στενοῦται δὲ πρὸς τὰ κάτω, ὥστε τὸ κυκλικὸν ἄνοιγμα τῆς βάσεώς της νὰ ἐφαρμόζῃ πρὸς τὴν ὁμοιόσχημον ὑποδοχὴν τοῦ τετραγώνου μαρμάρου τῆς βάσεως (εἰκ. 3). Τὸ ὕδωρ εἰς τὸ ἀναβρυτήριον ἤρχετο, ὡς διεπίστωσα, ὑπογείως ἐκ τῆς πρώτης λεκάνης διὰ κτιστῆς ἐκ τεμαχίων κεράμων καὶ κεραμεικοῦ κονιάματος αὔλακος καὶ διὰ τῆς ὀπῆς τῆς βάσεως ἀνήρχετο εἰς τὸ ἀναβρυτήριον, ἐκ τοῦ ὁποίου ὑπερεκχειλίζον κατέρρεε διὰ τῶν πριονωτῶν καθέτων πλευρῶν εἰς τὴν πλακόστρωτον βάθυνσιν. Ἐκ ταύτης διὰ τοῦ διατρήτου ρόδακος (βλ. ἀνωτέρω) παρωχετεύετο εἰς τὸν ὑπὸ τὴν φιάλην διαπιστωθέντα ἀποχετευτικὸν κτιστὸν ἀγωγόν.

Εἰς ἑκάστην τῶν τεσσάρων γωνιῶν τοῦ παραλληλογράμμου, τοῦ περιβάλλοντος ἐν ἐξάρσει, ὡς ἐλέχθη, τὸν πυθμένα τῆς φιάλης, ἐσημειώθησαν αἱ θέσεις τῶν βάσεων τῶν κιόνων. Ἐκ τῶν ἰωνικῶν τούτων βάσεων ἡ τῆς ΒΔ. γωνίας εὑρέθη κατὰ χώραν· αἱ ὑπόλοιποι ἀπεκαλύφθησαν ὑπὸ τὰ κρημνίσματα ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Ἐπίσης μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν καὶ τοῦ τελευταίου στρώματος τῶν χωμάτων καὶ τὸν τελικὸν καθαρισμὸν τοῦ διαμερίσματος τῆς κρήνης διεπιστώθησαν εἰς ἑκάστην τῶν τριῶν γωνιῶν τοῦ παραλληλογράμμου μαρμαρίνου κατασκευάσματος ὑπολείμματα κεραμεικοῦ κονιάματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπεκάθηντο αἱ εἰς ἀπόστασίν τινα ἐκ τῆς θέσεώς των ἀνευρεθεῖσαι βάσεις. Ἐκ τῶν συνανηκόντων αὐταῖς κιόνων, ἁπάντων ἐξ ἀτρακίου λίθου, ἱκανὰ τεμάχια ἔκειντο περὶ τὸ μαρμάρινον χεῖλος τῆς φιάλης. Ταῦτα ἀπαρτίζουν δύο κίονας, ἑκάτερος τῶν ὁποίων ἔχει ὕψος 2.08 μ. Συμπληρωθέντες καταλλήλως οἱ κίονες οὗτοι ἐπανετοποθετήθησαν εἰς τὰς θέσεις των μετὰ

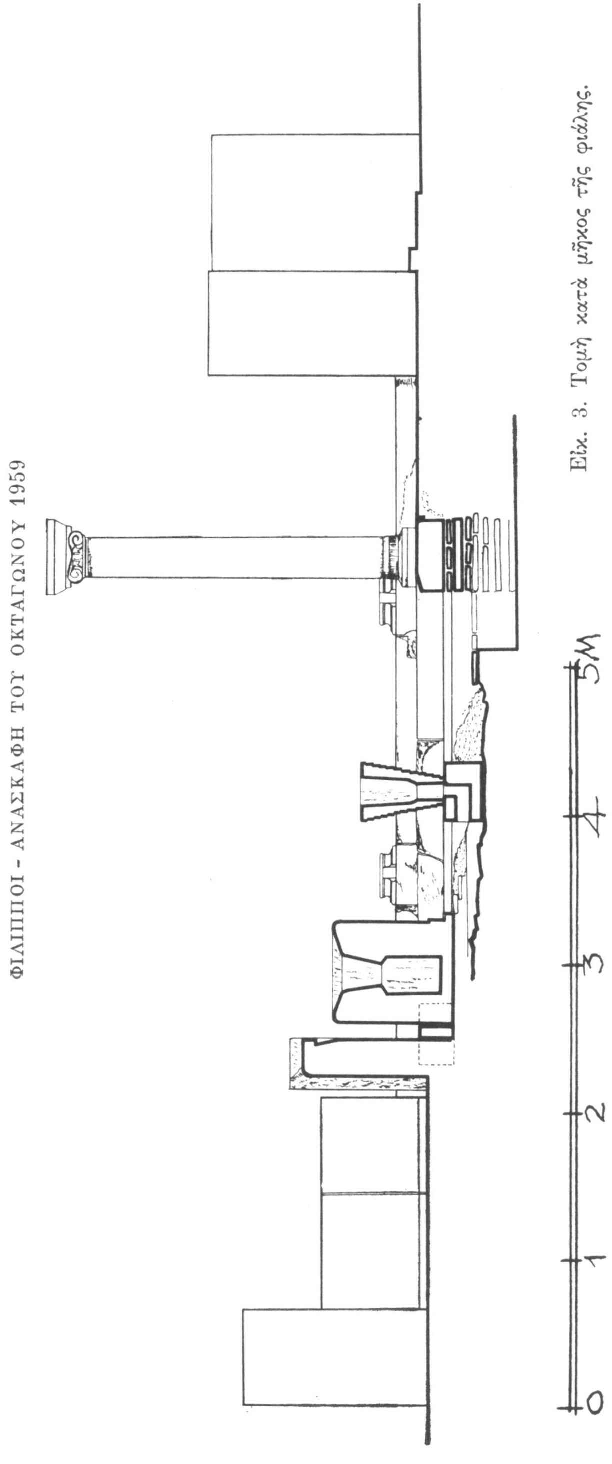

Εἰκ. 3. Τομὴ κατὰ μῆκος τῆς φιάλης.

τῶν εὑρεθέντων παρ᾽ αὐτοῖς καὶ συνανηκόντων ἰωνικῶν συνθέτων κιονοκράνων (πίν. 58).

Ποία ἦτο ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μορφὴ τοῦ χώρου τούτου τῆς φιάλης, ἐὰν δῆλον ὅτι ἦτο κεκαλυμμένος καὶ ἐὰν τὸ κύριον τμῆμα αὐτῆς, ἤτοι τὸ παραλληλόγραμμον κατασκεύασμα, ἐπίσης ἐκαλύπτετο διὰ κιβωρίου ἐντὸς τοῦ κλειστοῦ χώρου, εἶναι δύσκολον νὰ προσδιορισθῇ. Οὐχ ἧττον ἐκ τῶν εὑρεθέντων μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων ὄγκων ἐκ τῶν τοίχων τῆς ἀνωδομῆς, τῶν τόξων τῶν συνδεόντων τοὺς κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ χώρου κίονας τοῦ τριβήλου καὶ πολλῶν κεράμων, στρωτήρων καὶ καλυπτήρων, τεκμαίρεται ὅτι τὸ διαμέρισμα τῆς φιάλης ἦτο ἐστεγασμένον. Ἄλυτον παραμένει τὸ πρόβλημα τῆς στεγάσεως τοῦ κυρίου τμήματος τῆς φιάλης. Οἱ ὑπάρχοντες κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας κίονες ἐπιβάλλουν τρεῖς ἀρχιτεκτονικὰς λύσεις : α) ὅτι οἱ κίονες οὗτοι ἔφερον στέγην θολωτὴν ἢ κωνικήν, β) ὅτι ὑπῆρχεν ἐπίπεδον στέγασμα καὶ γ) ὅτι οἱ κίονες συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλους δι᾽ ἐπιστυλίου ἢ θριγκοῦ, ἔχοντος πιθανῶς κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας κόσμημά τι μαρμάρινον ἢ χαλκοῦν.

Ἀντένδειξις διὰ τὴν πρώτην λύσιν προβάλλεται ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διαμορφώσεως τοῦ συνόλου τοῦ διαμερίσματος. Τοῦτο, ὡς διεπιστώθη ἐκ τῶν εὑρημάτων, ἦτο κεκαλυμμένον. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν συγκροτούντων τὸ διαμέρισμα τοίχων ἀπὸ τὴν κατὰ τὸ κέντρον αὐτοῦ κυρίως κρήνην εἶναι 1.50 μ.-1.90 μ., ἤτοι σχετικῶς στενή. Ἑπομένως τὸ σύνολον τῆς φιάλης μετὰ τοῦ ὑπὲρ αὐτὴν κιβωρίου θολωτοῦ ἢ κωνοειδοῦς ἐντὸς τοῦ κεκαλυμμένου διαμερίσματος θὰ ἦτο, ἕνεκα τῆς στενότητος χώρου, ἐκτὸς κλίμακος. Ἐκτὸς τούτου μεταξὺ τῶν κατακρημνισμάτων οὐδὲν ἴχνος θολωτῆς ἢ ἄλλης κατασκευῆς διεπιστώθη, ἥτις θὰ ὑπεδήλου τὴν ὕπαρξιν θολωτῆς ἢ κωνικῆς στέγης ὑπὲρ τὴν φιάλην. Εἰς τὰς δύο τελευταίας λύσεις, αἱ ὁποῖαι ἀρχιτεκτονικῶς θὰ ἦσαν ἐλαφρότεραι καὶ ἀπὸ ἀπόψεως μορφῆς οὐχὶ ἀσυνήθεις, θὰ περιεκλείετο δὲ τὸ σύνολον τῆς φιάλης μὲ ἄνεσιν εἰς τὸν ἐστεγασμένον χῶρον, προσκρούει ἡ μὴ ἀνεύρεσις καὶ μικροῦ ἔτι τμήματος ἐπιστυλίου ἢ θριγκοῦ ἢ ὁριζοντίων παχέων πλακῶν εἴτε μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων, εἴτε που περὶ τὴν φιάλην, ἐκτὸς ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι τὰ μάρμαρα ταῦτα μετεκομίσθησαν διὰ νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἀλλοῦ. Ὅπως ποτ᾽ ἂν ἦ, ἡ μορφὴ τῆς ἐν κλειστῷ χώρῳ φιάλης καὶ ἡ θέσις αὐτῆς ἐν σχέσει πρὸς τὸν νάρθηκα καὶ τὸ σύνολον τοῦ ἀνασκαπτομένου συγκροτήματος, ἐξ ὅσων τοὐλάχιστον γνωρίζω, εἶναι μοναδική.

Κύριον κτίσμα. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ΝΑ. τῆς φιάλης κτηρίου ἤρχισεν ἐκ δύο σημείων: ἐκ τῆς στενῆς σχετικῶς εἰσόδου, πλ. 1.50 μ., τῆς ἀνοιγομένης εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς φιάλης (εἰκ. 1-2) καὶ ἐκ τῆς εἰσόδου, πλ. 1.90 μ.,

τῆς ἀποκαλυφθείσης εἰς τὸν χῶρον δυτικῶς τῆς φιάλης, ὅστις πιθανώτατα πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν νάρθηκα. Κατὰ τὴν πρόοδον τῶν ἐργασιῶν διεπιστώθη ὅτι εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου ἐσωτερικῶς ἀνοίγεται κόγχη ἀκανόνιστος σχετικῶς, ἐκτεινομένη πέραν τοῦ ἡμικυκλίου. Ὁ χῶρος οὗτος, ὡς καὶ οἱ μέχρι τῆς ὥρας ἀνασκαφέντες, εἶναι πλήρεις κατακρημνισμάτων, συνισταμένων ἐξ ἀργῶν λίθων, κροκάλων, προερχομένων ἐκ τῶν παραρρεόντων χειμάρρων καὶ χρησιμοποιηθέντων διὰ τὴν ἀργολιθοδομήν, πλίνθων καὶ τεμαχίων μεγάλων καὶ μικρῶν ἢ διαλελυμένου κεραμεικοῦ κονιάματος. Μόνον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ἐρειπίων καὶ εἰς ὕψος ±0.30 μ. - 0.50 μ. ὑπάρχει χῶμα ὑπὲρ τὰ κρημνίσματα. Παρὰ τὸ δάπεδον εὑρέθησαν μεγάλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη : μαρμάρινοι πεντάγωνοι πεσσοί, ἔχοντες ἔντονον καὶ προεξέχουσαν τὴν προσθίαν γωνιαίαν ἀκμὴν καὶ φέροντες εἰς τὴν βάσιν τεκτονικὰ σήματα ἐκ τοῦ ἀλφαβήτου, συνανήκουσαι βάσεις, ἐπίκρανα, κίονες, κιλλίβαντες, θωράκια, τεμάχια ἐξ ὀρθομαρμαρώσεως κ. ἄ. (πίν. 57β καὶ 59α.β). Τὸ δάπεδον εἶναι ἐστρωμένον δι' ἑξαγωνικῶν καὶ τριγωνικῶν πολυχρώμων πλακιδίων, τοποθετημένων κατὰ τὸ σχῆμα τῆς κόγχης, τῆς ὁποίας τὴν καμπύλην καὶ τὴν χορδὴν ὁρίζει πλατεῖα (0.20 μ.) ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ταινία (πίν. 60α). Ταύτην ἀκολουθεῖ ἑτέρα στρῶσις ἐκ λευκῶν καὶ πρασίνων τετραγώνων μικρῶν καὶ μεγαλυτέρων μαρμάρων, διαχωριζομένων δι' ὀρθογωνίων πρασίνων σχιστολιθικῶν πλακῶν. Ἡ σύνθεσις τῆς πλακώσεως ταύτης ἔχει διαγώνιον πρὸς τὸ κέντρον κατεύθυνσιν.

Οἱ τοῖχοι τῆς ἀποκαλυφθείσης κόγχης σῴζονται εἰς ὕψος 1.70 μ. ἕως 2.25 μ., διατηρεῖται δὲ εἰς ἱκανὸν ὕψος ὀρθομαρμάρωσις ἐκ λευκῶν πλακῶν πάχους 0.025 μ., συγκρατουμένων ἐπὶ παχέος (0.05 μ.) κεραμεικοῦ κονιάματος διὰ μεγάλων ἥλων μεθ' ὁριζοντίας, κυκλικῆς, σφαιρικῆς καὶ εἰς σχῆμα ταῦ κεφαλῆς.

Σκαφὴ ἐπίσης ἐγένετο καὶ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου, ὅπου διετηρεῖτο εἰς ὕψος 2.30 μ. γωνιαῖος τοῖχος ἐξ ἰσχυρᾶς ἀργολιθοδομῆς, ἵνα διαπιστωθῇ, ἐὰν καὶ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο διεμορφοῦτο ὁμοία πρὸς τὴν ἀνασκαφεῖσαν κόγχη, τοῦθ' ὅπερ ἐπεβεβαιώθη ἐκ τῆς ἐρεύνης. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῆς κόγχης ταύτης, πλὴν τοῦ ἀναφερθέντος γωνιαίου τμήματος, εὑρέθησαν μόνον ἐν θεμελίοις. Ὑπολείμματά τινα ἐκ τῆς πλακώσεως τῆς κόγχης ταύτης δηλοῦν ὅτι ὅμοιον μαρμαροθέτημα πρὸς τὸ τῆς ΒΔ. ὑπῆρχε καὶ ἐνταῦθα.

Οἱ καμπύλοι τοῖχοι ἢ πεσσοί, οἱ σχηματίζοντες τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου, συνίστανται ἐκ τοῦ πυρῆνος, ὅστις εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν ἐγχώρηγος καὶ ἑτέρου περὶ αὐτὸν τοίχου, ὡς περικαλύμματος, μεικτῆς δομῆς ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ ὀπτοπλίνθων (πίν. 60α). Εἰς τὸ κέντρον τῶν πυρήνων τῶν πεσσῶν ἀνοίγονται καθέτως μεγάλαι ὀπαί, τομῆς σκαληνοῦ τριγώνου, διαστάσεων 1.70 μ. × 1.50 μ. × 1.05 μ. καὶ 1 μ. × 0.65 μ. × 0.70 μ. Αἱ τριγωνικαὶ αὗται ὀπαὶ

ἦσαν ὑδραγωγοὶ ἀποχετεύοντες τὰ ἐκ τῆς στέγης τοῦ κτηρίου ὄμβρια ὕδατα εἰς εὐρὺν κτιστὸν ὑπόνομον τομῆς τετραγώνου, εὑρισκόμενον ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς φιάλης καὶ ἐπικοινωνοῦντα μετὰ τοῦ κεντρικοῦ. Οὗτος ἔχων κατεύθυνσιν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον διέρχεται κατὰ μῆκος ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ νάρθηκος ἐκβάλλων πιθανῶς πέραν τῆς νοτίας πλευρᾶς αὐτοῦ. Ὁ σπάνιος σχετικῶς αὐτὸς τρόπος, ἐξ ὅσων τοὐλάχιστον ἔχω ὑπ' ὄψει μου, ἐσωτερικῆς ἀποχετεύσεως κατὰ τὴν βορείαν καὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἀνασκαπτομένου κτηρίου ἦτο ἐπιβεβλημένος ἕνεκα τῆς μεσοτοιχίας αὐτοῦ ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὰ βορείως διαπιστωθέντα μὴ ἀνασκαφέντα δὲ εἰσέτι κτίσματα καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὸν πρὸς Δυσμὰς στενομήκη νάρθηκα.

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κτηρίου ἠρευνήθη ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπισημανθεῖσα κόγχη αὐτοῦ (βλ. ΠΑΕ 1958, σ. 87), ἥτις ἔχει χορδὴν 8.15 μ. καὶ βέλος 5.62 μ. (πίν. 60β). Ὁ ἡμικυκλικὸς τοῖχος αὐτῆς, πάχους 1.40 μ., εἶναι ἐκτισμένος διὰ λίαν ἐπιμεμελημένης πλινθοδομῆς. Μετὰ τὸν ἐξωτερικὸν τοῦτον τοῖχον μεσολαβεῖ κρηπίδωμα, πλάτους 1.85 μ., συνιστάμενον ἐκ λογάδων λίθων καὶ κρημνισμάτων, προερχομένων ἐκ παλαιοτέρου ἴσως κτίσματος, καὶ ἐπικαλυπτόμενον διὰ στρώσεως πλίνθων. Ἐν συνεχείᾳ σχηματίζεται ἡμικυκλικὸν κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα μετ' εὐθυγράμμων ἐν συνεχείᾳ πλευρῶν σύνθρονον ἐκ δύο βαθμίδων, ὕψους ἑκατέρας 0.25 μ. Τὸ δάπεδον τῆς ἀψῖδος πρὸ τοῦ συνθρόνου ἐπλακοῦτο δι' ἀτρακίων λίθων εἰς σχῆμα μεγάλων τριγώνων, ἓν τῶν ὁποίων παρέμεινεν ἀκέραιον κατὰ χώραν.

Εἰς τὸ κέντρον τῆς κόγχης καὶ ἐπὶ τοῦ κρηπιδώματος παρετήρησα ἴχνη προσθέτου τετραγώνου κτίσματος, τὸ ὁποῖον ὑποθέτω ὅτι ἦτο τὸ ὑπόβαθρον ἐπισκοπικοῦ θρόνου, πιθανώτατα κτιστοῦ ἢ ξυλίνου· καὶ τοῦτο διότι οὐδὲν μαρμάρινον μέλος ἤ τι ἄλλο ἐκ τοῦ θρόνου ἀνευρέθη.

Νοτίως τῆς κόγχης καὶ ἐν συνοχῇ μετ' αὐτῆς διεπιστώθη κυκλικὸν κτίσμα, διαμέτρου 3.70 μ., ἐπικοινωνοῦν πρὸς τὸν πρὸ τῆς ἀψῖδος χῶρον διὰ στενοῦ διαδρόμου. Τούτου τὸ δάπεδον εἶναι ἐστρωμένον διὰ ποικίλου πολυχρώμου μαρμαροθετήματος. Ἐκ τῆς ἐρεύνης τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἐν λόγῳ χώρου προέκυψεν ὅτι κάτωθι τοῦ ὑπάρχοντος δαπέδου, ὁμοίου κατὰ τὴν πλάκωσιν καὶ εἰς τὴν αὐτὴν στάθμην τοῦ διαδρόμου, ὑπάρχουν ἕτερα δύο ἐπάλληλα ἀρχαιότερα δάπεδα, ἀχρηστευθέντα σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου. Ὑπὸ τὸ πρῶτον κατ' ἀρχαιότητα διεπιστώθη πρόχειρος ταφή, ἀνευρέθη ἓν κορινθιακὸν κιονόκρανον καὶ τμῆμα μαρμαρίνου γλυπτοῦ καλῆς τέχνης. Ὁ κυκλικὸς οὗτος χῶρος ἐστεγάζετο διὰ θόλου. Τοῦτο τεκμαίρεται ἐκ τοῦ ἀνευρεθέντος ἐπὶ τοῦ νεωτέρου ἐκ τῶν τριῶν δαπέδου τμήματος ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς θόλου (πίν. 61α).

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐρεύνας εἰς τὸ κτήριον, τὸ ὁποῖον μετὰ

βεβαιότητος πλέον δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς χριστιανικὸν ναόν, ἐγένοντο παρατηρήσεις τινὲς καὶ κατὰ μῆκος τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων καὶ κατὰ τὰς γωνίας τοῦ κτηρίου. Οὕτως ἐξηκριβώθη ὅτι ἐξωτερικῶς τὸ κτήριον εἶναι παραλληλόγραμμον, ἀπολῆγον κατ' Ἀνατολὰς εἰς τὴν περιγραφεῖσαν ἡμικυκλικὴν κόγχην. Ἔχει τὴν ΝΑ. πλευρὰν κατὰ 3.50 μ. ἀνατολικώτερον τῆς ἀντιστοίχου ΒΔ. Ἡ τοιαύτη ἀσύμμετρος διάταξις τῶν ἀνατολικῶν τοίχων προέρχεται ἐκ τῆς προϋπάρξεως τοῦ κυκλικοῦ κτίσματος, τὸ ὁποῖον ἐπέβαλλον ἴσως εἰδικοὶ λόγοι νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ νέου κτηρίου. Ἐσωτερικῶς διὰ τῶν κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας σχηματιζομένων κογχῶν, ἐξ ὧν δύο ἀπεκαλύφθησαν πλήρως, μεταβάλλεται τὸ ἐξωτερικῶς παραλληλόγραμμον κτήριον εἰς ὀκτάγωνον.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὕτη μορφὴ εἶναι μοναδικὴ ἐν Ἑλλάδι τοὐλάχιστον μέχρι σήμερον, συγγενεύουσα πρὸς τὰ ὀκτάγωνα κτίσματα τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδιαιτέρως πρὸς τὸν Ἅγ. Γεώργιον εἰς Ἔσδρα τῆς Νοτίου Συρίας (E. Herzfeld ἐν Jahr. d. Preuss. Kunstsammlungen 42, 1921, 121. K.A.C. Creswell, Early Muslim Architecture, Oxford 1932-1940, I, 84. J. Lassus, Sanctuaires chrétiens de Syrie, Paris 1947, 142 εἰκ. 57).

Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ κτηρίου ἀνεσκάφη καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ ὁ νάρθηξ, ὁ ὁποῖος ἐκτείνεται καὶ πρὸ τοῦ διαμερίσματος τῆς φιάλης. Οἱ τοῖχοι τῶν μακρῶν αὐτῶν πλευρῶν, ὡς καὶ ὁ νότιος, εὑρέθησαν μόνον ἐν θεμελίοις, ὥστε νὰ καθίσταται δυσχερὴς ἡ διαπίστωσις τῶν θέσεων τῶν εἰσόδων πρὸς τὸν νάρθηκα καὶ τὸ Ὀκτάγωνον. Μόνον κατὰ τὴν ΒΔ. ἀπόληξιν τοῦ νάρθηκος καὶ εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον αὐτοῦ, ἔναντι τῆς θύρας τῆς κρήνης, διεπιστώθη εἴσοδος, πλάτους 2.50 μ., διατηρηθέντων τοῦ μαρμαρίνου οὐδοῦ καὶ τμήματος τοῦ βορείου σταθμοῦ τοῦ θυρώματος αὐτῆς. Παρὰ ταῦτα κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ νάρθηκος ἐκ τοῦ κατωτάτου τοῦ ἐπὶ τοῦ δαπέδου στρώματος τῶν κρημνισμάτων, εὑρέθησαν κατὰ τὸ κέντρον τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ πρὸ τοῦ ὀκταγώνου ὄγκοι μεγάλοι μαρμάρων διαχωρισθέντες κατακορύφως καὶ πλαγίως, ἄπειρα μικρὰ ἀπολεπίσματα καὶ μέγα μάρμαρον ἀποκεκρουμένον μετὰ κυματίων καὶ ἀνθεμίων εἰς τεχνικὴν Sidamara. Αἱ γλυφαὶ συνθέτουν θριγκόν, τῆς στέψεως αὐτοῦ ἐξεχούσης πρὸς τὰ ἔξω καὶ πρὸς τὰ πλάγια (πίν. 61β)· τινὰ τῶν ἀνωτέρω μαρμάρων φέρουν λοξότμητον τομὴν καὶ ἕτερα λοξοτμήτους γωνίας. Συμπεραίνω ὅτι τὰ βιαίως καταστραφέντα ταῦτα μάρμαρα ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῆς εὑρέσεως καὶ τοῦ πλούτου τῆς διακοσμήσεώς των ἀνήκουν εἰς τὸ περίθυρον τῆς βασιλικῆς εἰσόδου τοῦ Ὀκταγώνου. Οὕτω δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν μετὰ βεβαιότητος καὶ τὴν κεντρικὴν πύλην αὐτοῦ.

Τὸ δάπεδον τοῦ νάρθηκος, πλάτους 6.25 μ., διαιρεῖται διὰ λευκῶν μαρμαρίνων ταινιῶν εἰς ἕνδεκα διάχωρα, ἅτινα πληροῦνται διὰ ποικίλων καὶ πολυ-

χρώμων μαρμαροθετημάτων, συγκειμένων ἐκ τετραγώνων διαγωνίως ἢ καθέτως τεθειμένων καὶ τονιζομένων δι' ἑτέρων μικροτέρων τετραγώνων, ψαροκοκκάλων ὁριζοντίως ἢ καθέτως διατεταγμένων καὶ μεγάλων ἐφαπτομένων ροδάκων (παρένθ. πίν. Α).

Στοά. Ἐν συνεχείᾳ τοῦ πέρυσι βορείως τοῦ νάρθηκος ἐλευθερωθέντος χώρου μετὰ τριβήλων ἀνοιγμάτων κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, τὸν ὁποῖον ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς πρόδομον (βλ. ΠΑΕ 1958, σ. 86), ἡ ἀνασκαφὴ συνεχίσθη διὰ τῆς εἰς τὸν βόρειον τοῖχον ἀνοιγομένης εἰσόδου πρὸς Βορρᾶν. Κατὰ προέκτασιν τῶν στυλοβατῶν τῶν δύο παραλλήλων τριβήλων τοῦ προδόμου ἀπεκαλύφθησαν ἕτεροι στυλοβάται, πλάτους 0.80 μ., οἵτινες διαχωρίζουσι τὸν 12.50 μ. πλάτους χῶρον εἰς τρία μέρη ἢ κλίτη. Εἰς τὸ βάθος τῶν κρημνισμάτων, τὰ ὁποῖα ἀνέρχονται εἰς ὕψος 3 μ. περίπου, ἀνευρέθησαν μονόλιθοι κίονες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀκέραιοι (πίν. 62α), κείμενοι παρὰ τὰς ἑαυτῶν βάσεις, ἐξ ὧν πολλαὶ ἐσημειώθησαν, ἰδιαιτέρως εἰς τὸν ἀνατολικὸν στυλοβάτην, κατὰ χώραν ἢ μετατοπισμέναι εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἐκ τῶν πρωταρχικῶν αὐτῶν θέσεων (πίν. 63α). Αἱ εὑρεθεῖσαι ἰωνίζουσαι βάσεις δὲν εἶναι ὅλαι ὁμοιόμορφοι, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν δευτέραν αὐτῶν χρῆσιν, τὰ δὲ κιονόκρανα εἶναι ἐπιμήκη κολουροπυραμιδοειδῆ μὲ ἀπεστρογγυλευμένας ὅλας τὰς πλευρὰς καὶ ἄνευ διακόσμου (πίν. 62β). Τὸ δάπεδον τῆς τρικλίτου ταύτης στοᾶς ἦτό ποτε ἐστρωμένον δι' ὀρθογωνίων ἀνισομεγέθων μαρμαρίνων πλακῶν, τεθειμένων κατὰ τὰ πλάγια μὲν κλίτη καθέτως πρὸς τὸν μείζονα ἄξονα αὐτῶν, κατὰ τὸ κεντρικὸν δὲ παραλλήλως αὐτοῦ. Ἐξαίρεσιν πρὸς τὴν διάρθρωσιν ταύτην τῆς πλακώσεως ἀποτελεῖ στενὴ ταινία ἐκ τριῶν πλακῶν, ἥτις ἐκτείνεται κατὰ πλάτος τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, συνδέουσα οἱονεὶ τοὺς δύο στυλοβάτας.

Ὁ ἀνατολικὸς μακρὸς τοῖχος τῆς στοᾶς, πάχους 0.60 μ., διετηρήθη εἰς ὕψος 1.50 μ. περίπου. Οὗτος ἦτο ἐπικεχρισμένος διὰ λεπτοῦ καὶ λείου κονιάματος, τῆς βυζαντινῆς *ἀλοιφῆς*, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διακρίνονται χαρακταὶ διακοσμήσεις ἐξ ὁμοκέντρων μικρῶν καὶ μεγάλων πολυχρώμων κύκλων μεταξὺ διπλῶν πλαισίων (πίν. 63β).

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ τελευταίου πρὸς τὸ δάπεδον στρώματος εὑρέθησαν τρία χαλκᾶ νομίσματα: ἓν τοῦ Αὐγούστου, ἕτερον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Α' καὶ τρίτον ἀδιάγνωστον, μὴ δυνάμενον ὅμως ὡς ἐκ τῶν παραστάσεων καὶ τοῦ μεγέθους του νὰ χρονολογηθῇ πέρα τοῦ 4ου αἰῶνος.

Ἡ ἀνασκαφὴ πρὸς ὁλοκληρωτικὴν ἀποκάλυψιν τῆς στοᾶς θὰ συνεχισθῇ.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ

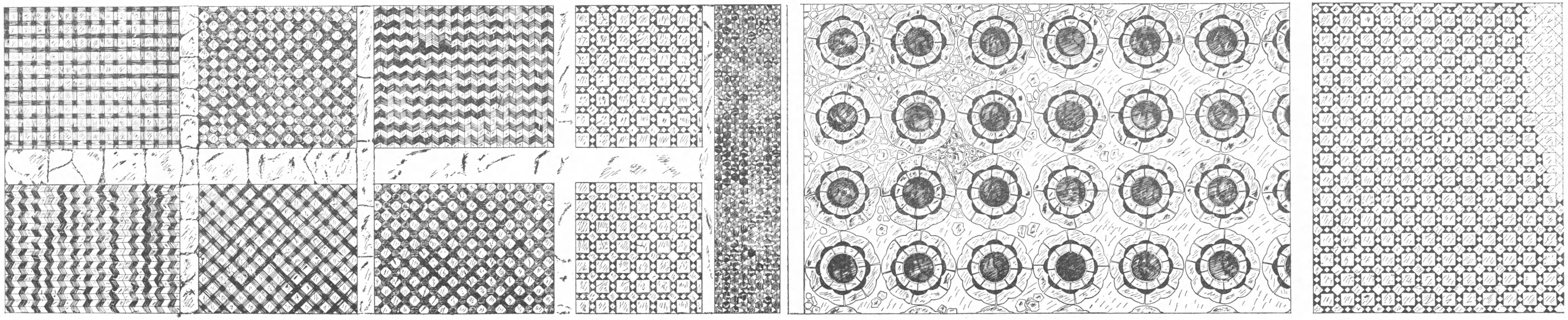

ΜΑΡΜΑΡΟΘΕΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΔΑΠΕΔΟΥ ΤΟΥ ΝΑΡΘΗΚΟΣ ΤΟΥ ΟΚΤΑΓΩΝΟΥ ΝΑΟΥ ΤΩΝ ΦΙΛΙΠΠΩΝ.

13. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ ΒΕΡΓΙΝΗΣ

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1959 συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ προϊστορικοῦ νεκροταφείου Βεργίνης διὰ χορηγίας γενναιοτέρας, διότι ὑπῆρχον πληροφορίαι ὅτι μελετᾶται ἡ ἐκτέλεσις ἀρδευτικῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα κατ' ἀνάγκην θὰ κατέστρεφον σημαντικὸν ἀριθμὸν τύμβων, μάλιστα ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων καί, καθ' ἃ ἠδυνάμεθα νὰ προβλέψωμεν, ἀνεπάφων ἐκ μεταγενεστέρων ταφῶν ἢ ἐρευνῶν τυμβωρύχων. Παρὰ ταῦτα μέγας ἀκόμη ἀριθμὸς ἀπειλουμένων τύμβων παραμένει ἄσκαπτος καὶ ὁ κίνδυνος τῆς καταστροφῆς δὲν ἔπαυσεν ὑφιστάμενος[1].

Ὁ κίνδυνος οὗτος ἀπετέλεσε τὸ κριτήριον διὰ τὴν ἐπιλογὴν τῶν τύμβων, οἱ ὁποῖοι ἀνεσκάφησαν. Οὕτω ἐκ τῶν ὀκτὼ ἀνασκαφέντων τύμβων οἱ ἑπτὰ (Σ-Ω) ἀπετέλουν συστάδα, κειμένην κατὰ τὸ ΒΔ. ἄκρον τοῦ νεκροταφείου, ἐντὸς τῶν ὑπὸ ἄρδευσιν ἀγρῶν τοῦ Δ. Λαζαρίδου καὶ τῶν κληρονόμων τοῦ Ἀβραὰμ Ἀκριβοπούλου, ὁ δὲ ὄγδοος (ΑΑ) εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Θεοδώρου Παυλίδου καὶ εἶχεν ἤδη καταστραφῆ κατὰ τὸ βόρειον αὐτοῦ τέταρτον ὑπὸ τῆς ἐκεῖθεν διερχομένης ὁδοῦ Βεργίνης-Παλατιτσίων.

Ἐκ τῶν προϊστορικῶν τούτων τύμβων οἱ τρεῖς (Σ, Ψ καὶ Ω) εἶχον χρησιμοποιηθῆ διὰ δευτέραν φορὰν κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους καὶ ἐν συνεχείᾳ ἠρευνήθησαν καὶ ἐσυλήθησαν ὑπὸ ἀρχαίων τυμβωρύχων. Εἶναι συνεπῶς εὐεξήγητος ἡ ὁλοσχερὴς καταστροφὴ τῶν παλαιῶν ταφῶν. Εὐτυχῶς ἡ σύλησις τῶν ἑλληνιστικῶν ταφῶν δὲν ὑπῆρξε πλήρης, ὥστε ἀπέμειναν διὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν ἀξιόλογα κτερίσματα.

Ὁ τύμβος Σ, ὕψους 2 μ. καὶ διαμέτρου 18 μ. περίπου, περιεῖχε κτιστὸν ἐκ πωρολίθων τάφον (διαστάσεων 1.80 × 1.80 μ.), ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀποτεθῆ ἡ τεφροδόχος κάλπις, ὡς δεικνύει κοιλότης σχηματιζομένη εἰς τὸ ἔδαφος τούτου. Ὁ τάφος εἶχε καταστραφῆ κατὰ τὰς δύο πλευράς του καὶ τὸ

---

[1] Τὴν ἀνασκαφὴν παρηκολούθησαν, ὡς ἐπιστημονικοὶ βοηθοί, αἱ δίδες Λ. Νάκουτη, Ε. Κουρκουτίδου, Δ. Χατζῆ καὶ οἱ κ.κ. Ν. Νικονάνος καὶ Ἀρ. Μπαλάρης, ἅπαντες φοιτηταὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὡς καὶ ὁ φοιτητὴς τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ ἰδίου Πανεπιστημίου κ. Ἰ. Παρθενίου. Ἡ βοήθειά των ὑπῆρξε πολύτιμος καὶ ἡ ἔκφρασις τῶν θερμῶν εὐχαριστιῶν τοῦ ἀνασκαφέως πρὸς αὐτοὺς δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ τυπικὴ φιλοφρόνησις. Ἐξ ἴσου θερμαὶ εὐχαριστίαι ὀφείλονται καὶ πρὸς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία ἐνίσχυσεν οἰκονομικῶς τοὺς φοιτητάς της, ἵνα δυνηθοῦν καὶ μετάσχουν τῆς ἀνασκαφῆς.

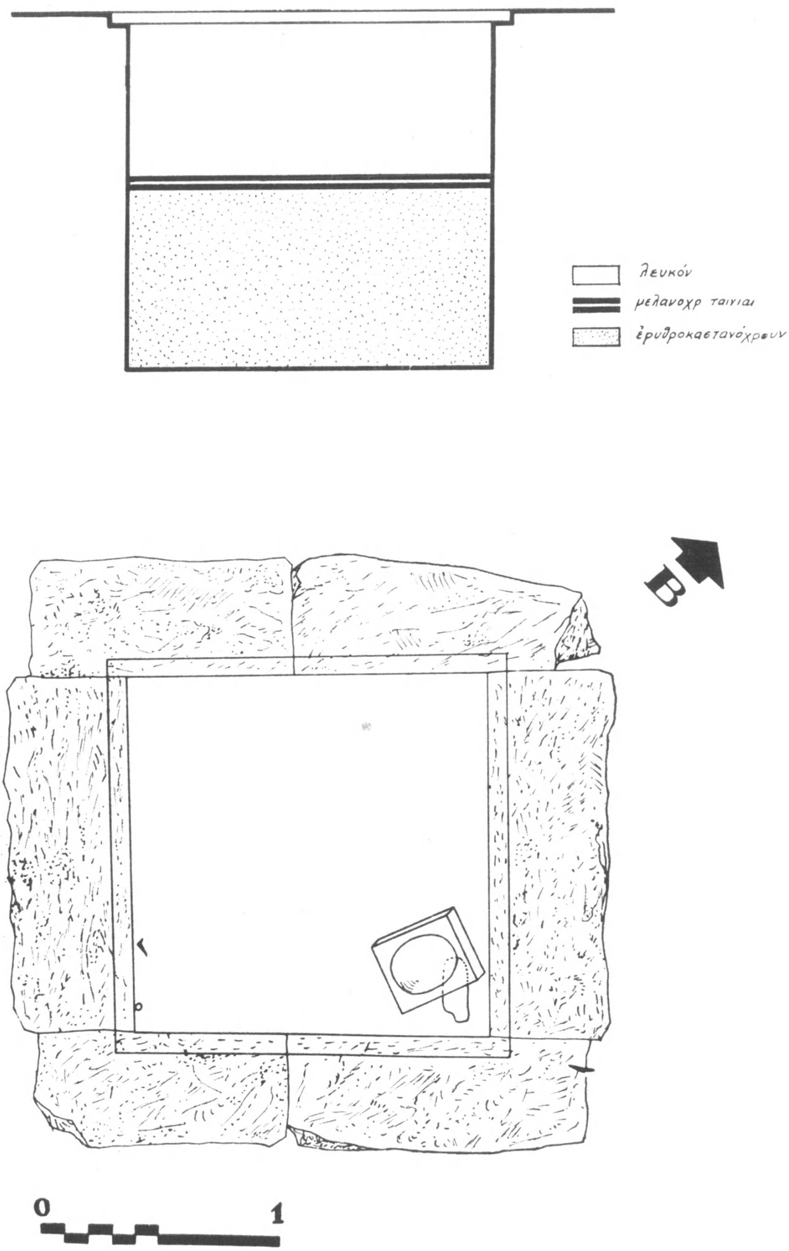

Εἰκ. 1. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ τάφου τοῦ τύμβου Ψ.

περιεχόμενον αὐτοῦ εἶχεν ἀφαιρεθῆ (βλ. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1959, σ. 53, εἰκ. 51). Ἐν τούτοις, εἰς ἀπόστασιν 5 μ. περίπου βορείως τούτου, καὶ ἐπὶ ἐπιπέδου κατὰ 1 μ. ὑψηλοτέρου τοῦ τάφου, ἐσώζετο, ἀνέπαφος κατὰ μέγα μέρος, ἡ ταφικὴ πυρά. Αὕτη ὡρίζετο ὑπὸ ὀρθογωνίου περιχειλώματος, ἀποτελουμένου ἐκ καθαροῦ κοκκινοχώματος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐκ τῆς καύσεως μεταβληθῆ σχεδὸν εἰς ὀπτόπλινθον. Ἐντὸς τοῦ ὀρθογωνίου τούτου χώρου εὑρέθησαν κατὰ χώραν ἄφθονα ὄστρακα τῶν ἐπὶ τῆς πυρᾶς συντριβέντων ἀγγείων, σιδηρᾶ στλεγγίς, βελόνη, ψαλίς, ὀστέϊνα κοσμήματα ἀποτεφρωθέντα, θήλαστρον ἀκέραιον καὶ λύχνος (πίν. 64α). Ἐκ τῶν ὀστράκων ἀπετελέσθη ἐρυθρόμορφος πελίκη, χρονολογουμένη εἰς τοὺς περὶ τὸ 320 π.Χ. χρόνους (πίν. 64β) ὡς καὶ μικραὶ ὑδρίαι (πίν. 64γ), ἄωτα σκυφίδια κλπ. Πολλὰ τῶν ἀγγείων τούτων ἔχουν παραμορφωθῆ κατὰ τὸ σχῆμα ἐκ τοῦ πυρός.

Ὁ τύμβος Ψ, ὕψους 0.70 μ. καὶ διαμέτρου 12 μ. περίπου, περιέκλειε κτιστὸν ἐκ πωρολίθων τάφον (διαστάσεων 2.30 × 2.30 μ.) καλυπτόμενον ὑπὸ τεσσάρων παραλληλεπιπέδων πωρολίθων (εἰκ. 1. Βλ. Τὸ Ἔργον 1959, σ. 54 εἰκ. 52). Ἐσωτερικῶς ἔφερε καλὸν κονίαμα, λευκὸν κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ, ἐρυθρὸν τὸ κάτω· ταῦτα ἐχώριζε τριμερὴς ταινία — μέλαινα, λευκή, μέλαινα. Ἐντὸς τοῦ τάφου, μετακινηθεὶς ἐκ τῆς ἀρχικῆς του θέσεως ὑπὸ τῶν τυμβωρύχων, εὑρέθη παραλληλεπίπεδος λίθος (0.41 × 0.41 × 0.30 μ.), κοῖλος τὸ κέντρον, διὰ νὰ δεχθῇ προφανῶς τὸ τεφροδόχον ἀγγεῖον. Ἡ σύλησις τοῦ τάφου ὑπῆρξε πλήρης. Ἀλλὰ ἔξωθι τούτου, παρὰ τὴν ἀνατολικήν του πλευράν, οἱ τυμβωρύχοι εἶχον ἀπορρίψει τὰ σιδηρᾶ ὅπλα τοῦ νεκροῦ, τὰ ὁποῖα ἀνεύρομεν. Ταῦτα ἦσαν 1) μεγάλη αἰχμὴ δόρατος, σαρίσσης πιθανώτατα, ἀρίστης διατηρήσεως, 2) σιδηροῦς αὐλὸς τοῦ μέσου τοῦ δόρατος, 3) μικρὰ αἰχμὴ δόρατος ἢ ἀκοντίου καὶ 4) θαυμάσιος σαυρωτήρ, συγκείμενος ἐκ τοῦ αὐλοῦ ὑποδοχῆς τοῦ δόρατος, ἐκ τετραμεροῦς πτερυγίου καὶ ἐκ τοῦ πυραμιδοειδοῦς ὀξέος πέρατος (πίν. 65α).

Ὁ τύμβος Ω, ὕψους 0.60 μ. καὶ διαμέτρου 12 μ. περίπου, περιεῖχεν εἰς βάθος 3.50 μ. περίπου ἀπὸ τῆς κορυφῆς του ἑλληνιστικὴν ταφήν, συληθεῖσαν ὑπὸ τῶν τυμβωρύχων, οἱ ὁποῖοι κατέλιπον εὐτελῆ μόνον ἀντικείμενα, ὡς δύο στλεγγίδας, δεσμίδα αἰχμῶν βελῶν, πήλινα κομβιόσχημα κοσμήματα καὶ μικρὰν ἀνάγλυφον κεφαλὴν Ἡλίου μετὰ χρυσῶν ἀκτίνων ἐξ ἀσβεστοκονιάματος, ἡ ὁποία διελύθη εὐθὺς μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν ἐπὶ τόπου φωτογράφησίν της (πίν. 65β).

Οἱ λοιποὶ πέντε τύμβοι περιεῖχον ἀποκλειστικῶς ταφὰς τῆς πρωίμου σιδηρᾶς ἐποχῆς. Ἐκ τούτων μόνον ὁ ΑΑ περιεβάλλετο ὑπὸ λιθίνης κρηπῖδος, περιέκλειε δὲ καὶ ἕνα τάφον κατεσκευασμένον ἐξ ἀργῶν λίθων. Οἱ λοιποὶ ἐστεροῦντο περιβόλου, αἱ ταφαὶ δὲ εὑρίσκοντο, ὡς συνήθως, εἴτε ἐντὸς τοῦ

χώματος τοῦ τύμβου, ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου, εἴτε ἐπ' αὐτοῦ τοῦ δαπέδου εἴτε ὑπ' αὐτό. Δὲν λείπουν καὶ ἀπὸ τοὺς τύμβους τούτους ταφαὶ ἐντὸς πίθων. Πάντες οἱ τύμβοι περιεῖχον πολλὰς ταφὰς ἕκαστος, πάντοτε ἐνταφιασμούς, κατὰ κανόνα δὲ ἑκάστη ταφὴ εἶχε δύο ἀγγεῖα, κείμενα τὸ ἓν παρὰ τὴν κεφαλὴν τὸ ἕτερον παρὰ τοὺς πόδας τοῦ νεκροῦ. Οἱ σκελετοὶ εἶχον πλήρως ἀφανισθῆ, μόνον δὲ ὀδόντες διετηροῦντο εἴς τινας περιπτώσεις. Τοῦτο καθιστᾷ τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς ταφῆς ἐνίοτε ἀδύνατον.

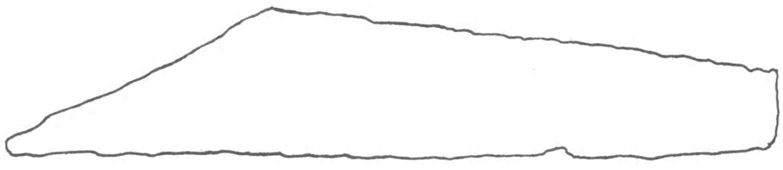

Εἰκ. 2. Μάχαιρα ταφῆς Τ IX.

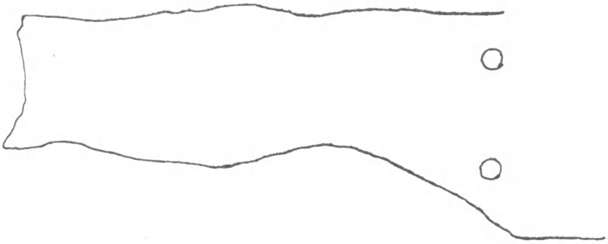

Εἰκ. 3. Λαβὴ ξίφους ταφῆς Τ I.

Ὁ τύμβος Τ, ὕψους 1.10 μ. καὶ διαμέτρου 15 μ. περίπου, περιεῖχε 13 τοὐλάχιστον ταφάς, ἐκ τῶν ὁποίων δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν μὲ ἀσφάλειαν 10. Ἐκ τούτων αἱ ὀκτὼ φαίνεται ὅτι ἦσαν ἀνδρικαί, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων σιδηρῶν ὅπλων, ἤτοι ξιφῶν, μαχαιρῶν, αἰχμῶν δοράτων, βελῶν κλπ. (πίν. 66α, εἰκ. 2 καὶ 3). Ἐκ τῶν ὑπολοίπων δύο ἡ μία μόνον περιεῖχε δύο χαλκᾶς ὀκτωσχήμους πόρπας, ἐνῷ ἡ ἑτέρα ἀπέδωσεν ἀσήμαντα μικρὰ ἀντικείμενα. Τοῦτο εἶναι ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτον, διότι κατὰ κανόνα εἰς τοὺς τύμβους τῆς Βεργίνης πλεονάζουν αἱ ταφαὶ γυναικῶν ἤ, ἀκριβέστερον, αἱ ταφαὶ γυναικῶν καὶ νεκρῶν ἄνευ ἐνδεικτικῶν τοῦ φύλου των ἀντικειμένων.

Ἐκ τῶν ταφῶν τοῦ τύμβου τούτου προῆλθον 31 ἀγγεῖα, ἅπαντα χειροποίητα.

Ὁ τύμβος Υ, ὕψους 0.60 μ. καὶ διαμέτρου 14 μ. περίπου, κείμενος μεταξὺ τῶν τύμβων Σ καὶ Τ, ἀπέδωσε 16 ἀγγεῖα, ἀλλὰ μόνον 3 ταφὰς δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἀσφαλῶς, ἐκτὸς τῶν ταφῶν τῶν δύο ταφικῶν πίθων, οἱ ὁποῖοι ὅμως εἶχον κατὰ μέγα μέρος καταστραφῆ ἐκ τῆς ἀρόσεως. Ἐκ τῶν

ταφῶν τοῦ τύμβου Υ δύο ἦσαν ἰδιαιτέρως ἀξιόλογοι : ἡ Υ I καὶ ἡ Υ III. Ἡ Υ I περιεῖχε τρία (;) ἀγγεῖα, τὰ Υ1, Υ2, καὶ Υ3. Τὸ Υ1, πρόχους «ὀπισθότμητος», ἔκειτο ἀριστερὰ τῆς κεφαλῆς τῆς νεκρᾶς. Τὰ Υ2 καὶ Υ3 εὑρέθησαν εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ὑποθέτομεν ὅτι ἦσαν οἱ πόδες. Ἐκ τούτων τὸ Υ3, μικρὰ «ὀπισθότμητος» πρόχους, εὑρέθη περὶ τὰ 0.20 μ. ὑψηλότερον τοῦ Υ2, ἀνοικτοῦ ἀγγείου μὲ ἀνυψουμένας λαβὰς καὶ εἰσέχοντα, ὑπόκοιλον εἰς τομήν, λαιμόν. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχουν ὁμόκεντρα ἡμικύκλια, ἔχοντα τὸ κέντρον πρὸς τὰ κάτω (πίν. 67α). Ἐκτὸς τῶν ἀγγείων τούτων πλούσιος ἦτο καὶ ὁ χαλκοῦς κόσμος τῆς νεκρᾶς (πίν. 66β. Πρβ. καὶ τὸ Ἔργον τοῦ 1959, σ. 55 εἰκ. 53). Εἰς τὴν κεφαλὴν ἔφερε τὰ συνήθη σπειροειδῆ ἐλάσματα, ἀνὰ τρία ἑκατέρωθεν ταύτης, συνδεόμενα εἰς τὸ ἄνω μέρος διὰ χαλκῶν «κομβίων». Παρὰ τὸ κάτω πέρας των εὑρέθησαν δύο χρυσοῖ «δακτύλιοι κόμης». Εἰς τὴν θέσιν τῶν ὤμων δύο μεγάλαι ὀκτώσχημοι πόρπαι (ἡ ἑτέρα τούτων εἶχε μῆκος 0.18 μ.) ἐπόρπουν τὸ ἔνδυμα τῆς νεκρᾶς, ἡ ὁποία εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα, καμπτομένην κατ' ἀγκῶνα καὶ ἀποτεθειμένην ἐπὶ τοῦ στήθους, ἔφερε μέγα χαλκοῦν ψέλιον 13 σπειρῶν (πίν. 67β). Τέλος εἰς τὴν θέσιν τῆς μέσης εὑρέθησαν δύο χαλκᾶ ὀμφάλια (shield-bosses) διαμέτρου 0.098 μ. Ταῦτα σύγκεινται ἐκ κυκλικοῦ ἐλάσματος καὶ μαστοειδοῦς ἐξάρματος εἰς τὸ κέντρον. Τοῦτο σχηματίζεται δι' ἀσπιδοειδοῦς ἐξάρσεως τοῦ ἐλάσματος καὶ διὰ προσθέτου ἐμβόλου, διαπερῶντος τὸ κέντρον καὶ στερεουμένου κάτωθεν μὲν διὰ χύσεως χαλκοῦ ἐντὸς τοῦ κοιλώματος, ἄνω δὲ διὰ σφυροκοπήματος. Ἐπὶ τοῦ δισκοειδοῦς ἐξάρματος ὑπάρχει κόσμησις ἐξεχουσῶν στιγμῶν, προκληθεισῶν διὰ κρούσεως ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας τοῦ δίσκου. Ἡ κόσμησις αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ πλαισίου κυκλικοῦ, βαίνοντος παρὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ δίσκου, καὶ ἐκ τεσσάρων κύκλων, συμμετρικῶς διατεταγμένων, ὧν τὸ κέντρον δηλοῦται δι' ὁμοίας στιγμῆς. Ἡ θέσις, εἰς ἣν εὑρέθησαν τὰ ὀμφάλια ταῦτα, βεβαιώνει ὅτι ἀνῆκον εἰς ζώνην, ὡς καὶ τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1958 ἀνευρεθὲν ὅμοιον τῆς ταφῆς N IV (πίν. 68α).

Ἡ ταφὴ Υ III, εἰς τὴν ὁποίαν πιθανώτατα ἀνήκουν καὶ τὰ ἀγγεῖα Υ12 καὶ Υ13 (τὸ Υ12 πρόχους «ὀπισθότμητος», τὸ Υ13 ἀνοικτὸν δίωτον μὲ λαβὰς κομβιοσχήμων ἀπολήξεων), φαίνεται ὅτι ὑπέστη ζημίας ἐκ τῆς ἀρόσεως καὶ ἀπώλεσεν ἀρκετὰ τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς περιεῖχε. Τοῦτο συνάγομεν 1) ἐκ τοῦ ὅτι χαλκῆ ὀκτώσχημος πόρπη εὑρέθη ἐντὸς τῶν χωμάτων, δυτικῶς τῆς θέσεως τῆς κεφαλῆς τῆς νεκρᾶς (ἡ ἀντίστοιχός της τοῦ δεξιοῦ ὤμου ἔμεινεν ἀνέπαφος) καὶ 2) ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ μοναδικὸν κόσμημα τῆς κεφαλῆς δὲν συνοδεύεται ὑπὸ ἀναλόγου κόσμου χειρῶν (ψελίων), ὅπως εἶναι σύνηθες εἰς τοιαύτας πλουσίας ταφὰς τοῦ νεκροταφείου τῆς Βεργίνης. Ἄλλωστε ὁ τύμβος Υ ἐμφανίζεται γενικῶς τεταραγμένος εἰς ἀρκετὴν ἔκτασιν καὶ βάθος, λόγῳ τοῦ μικροῦ του ὕψους.

Τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον τῆς ταφῆς ταύτης εἶναι μοναδικὸν χαλκοῦν διάδημα κεφαλῆς (πίν. 68β). Τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ πλατὺ ἔλασμα πλάτους 0.075 μ. περίπου, τὸ ὁποῖον ἔχει προσηλωθῆ (περτσινωθῆ) διὰ νὰ κλείσῃ ἡ στεφάνη. Ἐπὶ τοῦ ἐλάσματος ὑπάρχει πλουσία γεωμετρικὴ διακόσμησις, γενομένη δι' ἐκκρούσεως ἐκ τῶν ἔσω. Τὸ κύριον κόσμημα ἀποτελεῖ κύκλος τριπλῆς περιφερείας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου, κατὰ τὸ κέντρον ὑπάρχει δεύτερος ὁμόκεντρος, ἐπίσης τριπλῆς περιφερείας, μικρότερος. Οἱ δύο οὗτοι κύκλοι συνδέονται δι' ἀκτίνων σχηματιζουσῶν σταυρόν, ἐνῷ τὰ τέταρτα τοῦ κύκλου κοσμεῖ μικρὸν κομβιόσχημον ἔξαρμα, ὅμοιον δὲ ἔξαρμα δηλώνει τὸ κέντρον τοῦ κύκλου.

Ἀπὸ τῶν δύο παρὰ τοὺς κροτάφους σημείων τοῦ διαδήματος κατήρχοντο εἰς συνεχῆ σειρὰν μικροὶ χαλκοῖ ἡλίσκοι (tutuli), οἱ ὁποῖοι προσηλοῦντο πιθανώτατα ἐπί τινος ταινίας ὑφάσματος ἢ δέρματος, ἥτις κατήρχετο ἀπὸ τῆς μιᾶς παρειᾶς καὶ φερομένη ὑπὸ τὴν κάτω σιαγόνα ἀνήρχετο διὰ τῆς ἑτέρας παρειᾶς καὶ συνήπτετο εἴτε πρὸς τὸ διάδημα εἴτε πρὸς τὸ ἕτερον πέρας της. Ὡμοίαζε δηλαδὴ πρὸς κεφαλόδεσμον, οἷος ὁ ὑπὸ τῆς μικρᾶς μινωικῆς ταυροκαθαπτρίας τοῦ Μουσείου τοῦ Τορόντο φερόμενος καὶ στηρίζων τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς της καὶ ὁ μέχρι σήμερον φορούμενος εἰς πολλὰς περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος. Ὡς ἐδηλώθη ἤδη, μόνον ἡ ὀκτώσχημος πόρπη τοῦ δεξιοῦ ὤμου εὑρέθη κατὰ χώραν, παρ' αὐτὴν δὲ ἠλέκτριναι ψῆφοι περιδεραίου, ὧν ἡ μία, ἡ μεσαία, σημαντικῶς μεγαλυτέρα τῶν ἄλλων. Ἐσώζοντο ἐπίσης τρεῖς ὀδόντες τῆς κάτω, προφανῶς, σιαγόνος (πίν. 69α καὶ εἰκ. 4).

Νοτιώτερον τῆς ταφῆς ταύτης εὑρέθησαν τὰ ἀγγεῖα Υ4, Υ5 καὶ Υ6 (ταφὴ Υ IV;) εἰς βάθος 0.10 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δαπέδου τοῦ τύμβου. Ἐκ τούτων τὸ Υ6 εἶναι μικρὸς ἀμφορίσκος μὲ γραπτὴν διακόσμησιν ταινιῶν, περὶ τὸν λαιμὸν καὶ τὴν κοιλίαν, καὶ πλέγματος σχηματίζοντος ρόμβους, περὶ τὸν ὦμον (πίν. 69β).

Εἰς ἑτέραν ταφὴν (Υ II) ἀνήκουν τὰ ἀγγεῖα Υ8 καὶ Υ9· τὸ Υ8 (πίν. 69δ), ἐλλιπὲς κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδόν, ἀνοικτὸν δίωτον, ἔφερε περὶ τὸν λαιμὸν γραπτὴν κόσμησιν κυματοειδῶν γραμμῶν (δύναται νὰ σχετισθῇ πρὸς τὸ Υ2).

Ὁ τύμβος Φ, ὕψους 1.20 μ. καὶ διαμέτρου 16 μ. περίπου, περιεῖχε 14 τοὐλάχιστον ταφάς, ὧν αἱ τρεῖς ἐντὸς πίθων, ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθον τριάκοντα ἀγγεῖα.

Ἡ ταφὴ Φ I περιεῖχε τὰ ἀγγεῖα Φ5, πρόχουν «ὀπισθότμητον», καὶ Φ6, ἀνοικτὸν δίωτον, ὡς καὶ δύο χαλκᾶς πόρπας ὀκτωσχήμους, δύο ἠλεκτρίνας ψήφους καὶ μικρὰν σιδηρᾶν λαβίδα.

Ἰδιαιτέρως πλουσία ἦτο ἡ ταφὴ Φ III (πίν. 71α. Πρβ. καὶ Τὸ Ἔργον κατὰ τὸ 1959, σ. 57 εἰκ. 55). Εἰς τὸ ΒΔ. ἄκρον, παρὰ τοὺς πόδας τῆς νεκρᾶς, εὑρέθη ὁ ἀμφορίσκος Φ11. Εἰς τὸ ΝΑ. ἄκρον, παρὰ τὴν κεφαλήν, ὑπῆρχον τὰ

ἀγγεῖα Φ12, πρόχους «ὀπισθότμημος», καὶ Φ13, ἀνοικτὸν δίωτον. Εἰς τὴν κεφαλὴν εὑρέθησαν τὰ συνήθη σπειροειδῆ ἐλάσματα, ἀνὰ τέσσαρα ἑκατέρω-

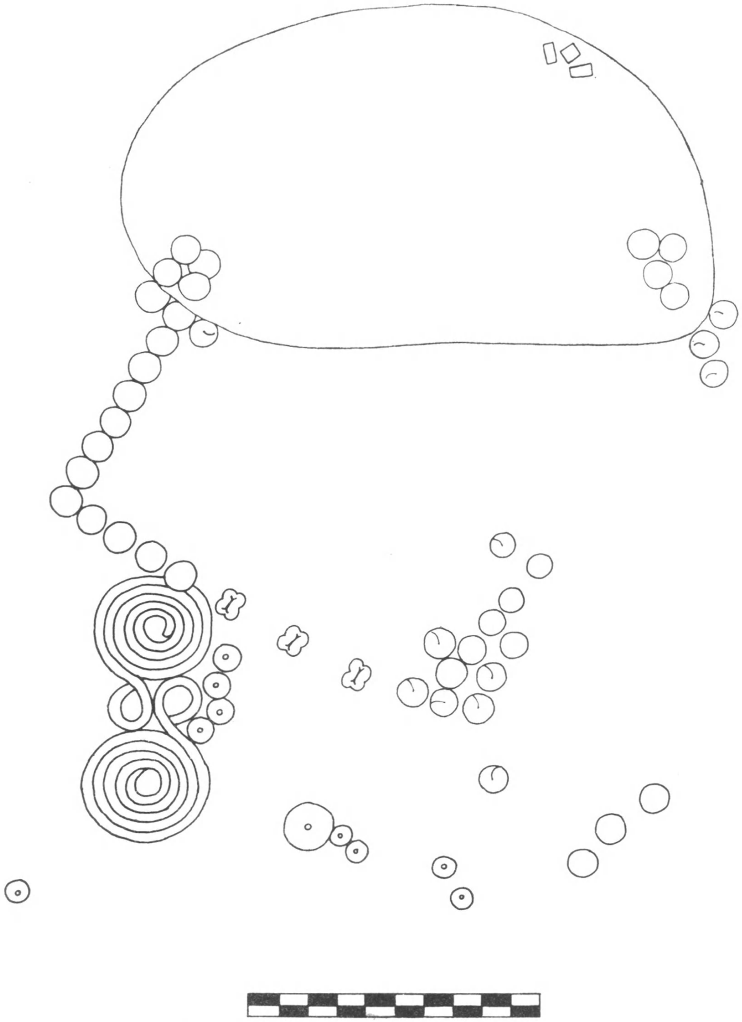

Εἰκ. 4. Σχέδιον τῶν κοσμημάτων καὶ ὀδόντων τῆς ταφῆς Υ ΙΙΙ.

θεν ταύτης, συνδεόμενα εἰς τὸ ἄνω πέρας των δι' εὐμεγέθους χαλκοῦ «κομβίου». Μεταξὺ τῶν δύο «κομβίων» ὑπῆρχε χαλκοῦς δακτύλιος. 'Εν συνεχείᾳ ὑπῆρχον δύο χρυσοῖ δακτύλιοι κόμης, τριῶν σπειρῶν ἕκαστος (παρὰ τὸν βόρειον εὑρέθη καὶ τρίτος, μικρότατος οὗτος, τριῶν ἐπίσης σπειρῶν). Μεταξὺ τῶν δύο τούτων δακτυλίων εὑρέθησαν τέσσαρες ὀδόντες. Κατόπιν, καθὼς κατερ-

χόμεθα ἐκ τῆς κεφαλῆς διὰ τοῦ λαιμοῦ πρὸς τὸ στῆθος, ἀπέκειντο ἠλέκτριναι ψῆφοι περιδεραίου καὶ εἰς τὴν θέσιν τῶν ὤμων σχεδὸν δύο ὀκτώσχημοι πόρπαι. Κάτωθι τοῦ στήθους (ἐπὶ τοῦ στομάχου περίπου) φαίνεται ὅτι εἶχον ἀποτεθῆ αἱ χεῖρες τῆς νεκρᾶς, ἡ δεξιὰ καμφθεῖσα κατ' ἀγκῶνα εἰς ὀξεῖαν, ἡ δὲ ἀριστερὰ εἰς ὀρθὴν σχεδὸν γωνίαν, ὡς δεικνύουν δύο ψέλια, 9 σπειρῶν ἕκαστον. Εἰς τὴν μέσην περίπου τῆς νεκρᾶς ὑπῆρχεν, ἀριστερά της χαλκοῦς δακτύλιος, δεξιὰ δὲ εὐμέγεθες χαλκοῦν «κομβίον». Ἡ διάμετρος τοῦ δακτυλίου δεικνύει ὅτι τὸ κομβίον ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τούτου, ὥστε νὰ πορπώσῃ τρόπον τινὰ τὴν ζώνην, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας προφανῶς ἦσαν ἀμφότερα προσηλωμένα.

Ἀλλὰ τὸ πλέον ἐνδιαφέρον κόσμημα (;), μοναδικὸν μέχρι τοῦδε εἰς τὸ ἀνασκαπτόμενον νεκροταφεῖον, καὶ ἄλλοθεν ἄγνωστον εἰς τὸν ἀνασκάπτοντα τοὐλάχιστον, ἦτο χαλκοῦς τρίδυμος διπλοῦς πέλεκυς μήκους 0.205 μ., ἀποκείμενος ἐπὶ τοῦ ἄνω ἡμίσεος τῆς πόρπης τοῦ δεξιοῦ ὤμου τῆς νεκρᾶς. Οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ λεπτοῦ σχετικῶς ἐλάσματος, πάχους 0.0015 μ., τὸ ὁποῖον σχηματίζει κεντρικὸν ἑνιαῖον στέλεχος, ἀφ' οὗ ἐκφύονται τρεῖς διπλοῖ πελέκεις (πίν. 70α). Τὸ πέρας τοῦ στελέχους ἀμέσως ὑπὲρ τὸν τρίτον πέλεκυν ἀπολήγει εἰς χελιδονοουράν, ἐνῷ τὸ ἀντίθετον ἄκρον συνεχίζεται ἐπὶ 0.04 μ. καὶ περατοῦται ὀρθογωνίως, φέρει δὲ πλησίον τοῦ πέρατος τριγωνικὴν ὀπήν, προφανῶς δι' ἐξάρτησιν. Ἡ μόνη ἑρμηνεία τοῦ «κοσμήματος» τούτου εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ περιάπτου. Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι μεταξὺ τυχαίων εὑρημάτων, προερχομένων ἐκ τύμβων τοῦ ἰδίου νεκροταφείου, καταστραφέντων ἀπὸ τὴν διάνοιξιν δημοσίας ὁδοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1939/1940, ὑπάρχουν καὶ μικροὶ χαλκοῖ διπλοῖ πελέκεις τοῦ συνήθους κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους τύπου (πρβλ. Olympia, Bronzen, XXVI, 520, 525, 527). Οὗτοι εἰς τὸ μέσον φέρουν ὀπὴν διὰ νὰ δεχθῇ πιθανώτατα ξύλινον στέλεχος.

Αἱ ταφαὶ Φ IV καὶ Φ V δὲν παρουσιάζουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Ἡ ταφὴ Φ VI περιεῖχε τὸ ἀγγεῖον Φ7 — δεύτερον ἀγγεῖον δὲν εὑρέθη — καὶ μέγα σιδηροῦν ξίφος παρὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ νεκροῦ.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι αἱ ταφαὶ Φ VIII, Φ IX, Φ X καὶ Φ XI εὑρίσκοντο εἰς ἀσυνήθως μέγα βάθος ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν. Ἡ πρώτη εἰς βάθος 0.70 μ., ἡ δευτέρα 0.80 μ., ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη 0.60 μ. Ἐκτὸς τῶν ἀγγείων, τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα τὰ εὑρεθέντα εἰς αὐτὰς εἶναι πενιχρά.

Εἰς τὸν τύμβον Φ ὑπῆρχον καὶ 3 ταφαὶ ἐντὸς πίθων. Ἡ τρίτη ἐξ αὐτῶν κατεστράφη ἐκ τῆς ἀρόσεως, διότι εὑρίσκετο εἰς τὴν περιφέρειαν καὶ δὲν ἐπροστατεύετο ἀρκούντως ὑπὸ τοῦ χώματος.

Ὁ πίθος 1, μήκους 1.30 μ. καὶ πλάτους 0.80 μ., ἐφράσσετο κατὰ τὰ πέρατά του (χεῖλος καὶ ἀποκοπέντα πυθμένα) ὑπὸ δύο πλακοειδῶν λίθων, ὧν ὁ ἕτερος ἐξεῖχε τοῦ ἐδάφους 0.80 μ. Ἐντὸς τοῦ πίθου εὑρέθησαν τέσσαρα

ἀγγεῖα, τὰ Φ25, 26, 27 καὶ 28, ὡς καὶ τρία χαλκᾶ κομβία (πίν. 70β).
Ὁ πίθος 2 περιεῖχε τὰ ἀγγεῖα Φ29 καὶ 30, σπειροειδῆ ἐλάσματα κεφαλῆς, δύο μεγάλα χαλκᾶ κομβία, δακτύλιον χαλκοῦν, λευκὴν ὀστεΐνην ψῆφον καὶ ἕτερον δακτύλιον ἀνοικτῆς σπείρας. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἡ ταφὴ αὕτη ἐγένετο ἐντὸς δύο πίθων, οἵτινες εἰσήρχοντο ὁ εἷς ἐντὸς τοῦ ἄλλου, ἀποκοπέντων τῶν πυθμένων ἀμφοτέρων (πίν. 71β).

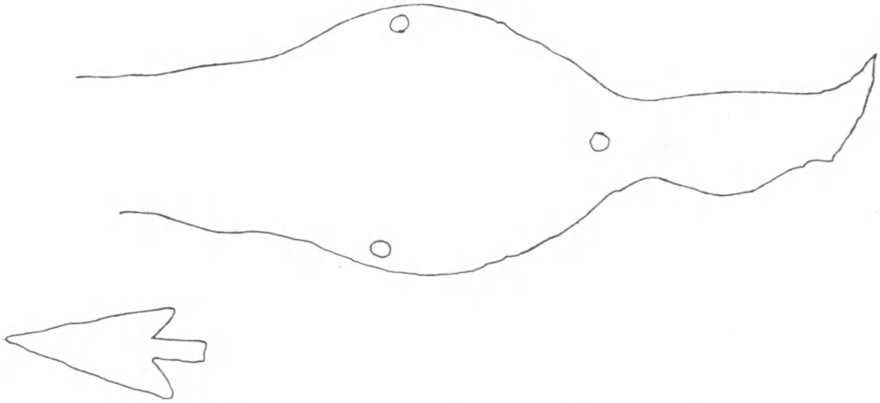

Εἰκ. 5. Λαβὴ ξίφους καὶ αἰχμὴ βέλους ταφῆς X I.

Ὁ τύμβος X, ὕψους 0.70 μ. καὶ διαμέτρου 12 μ. περίπου, ἀπέδωσε 14 ἀγγεῖα, ἀλλὰ μόνον δύο ταφαὶ κατέστη δυνατὸν νὰ καθορισθοῦν μετὰ βεβαιότητος. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὰ ἀγγεῖα X1 καὶ X2 ἀνήκουν εἰς μίαν ταφήν, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ X8 καὶ X11 εἰς ἑτέραν. Ἀλλ' οὐδὲν στοιχεῖον δύναται νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἄποψιν ταύτην, εἰ μὴ μόνον ἡ θέσις τῆς εὑρέσεώς των.

Εἰς τὴν ταφὴν X I ἀνήκουν τὰ ἀγγεῖα X3 καὶ X4. Δυτικώτερον τοῦ X3 ὑπῆρχον ὑπολείμματα ὀδόντων καὶ λευκὴ κόνις διαλυθέντων ὀστῶν. Ἡ καμπύλη τῶν ὀδόντων ἐδείκνυεν ὅτι ὁ νεκρὸς εἶχε κατεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. (ἐκ τοῦ ἀγγείου X3 πρὸς τὸ X4). Ἀλλὰ σιδηροῦν ξίφος (εἰκ. 5), ἀνῆκον εἰς τὴν ταφὴν ταύτην, εἶχε τὴν λαβὴν πρὸς Δ., δηλαδὴ εἶχε τοποθετηθῆ μὲ τὴν αἰχμὴν πρὸς τὸ μέρος τῆς κεφαλῆς. Παρὰ τὸ ξίφος εὑρέθη αἰχμὴ βέλους, μικρὸν σιδηροῦν μαχαιρίδιον καὶ ἡλόμορφον σιδηροῦν ἀντικείμενον, διαπερῶν κυλινδρικὸν τεμάχιον ξύλου. Ἴχνη ξύλου διεκρίνοντο καὶ εἰς τὴν αἰχμὴν τοῦ ἀντικειμένου τούτου.

Ἡ ταφὴ X II περιεῖχε τὰ ἀγγεῖα X12 καὶ X13. Ὁ νεκρὸς πρέπει νὰ εὑρίσκετο τοποθετημένος ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἐὰν τὸ σιδηροῦν ξίφος (πίν. 72α) εὑρίσκεται κανονικῶς παρὰ τὸ ἀριστερὸν πλευρόν του, μὲ τὴν λαβὴν δηλαδὴ

πρὸς τὰ ἄνω. Πλησίον τῆς λαβῆς ὑπῆρχον δύο μικραὶ χαλκαῖ σπεῖραι καὶ χαλκοῦν «κομβίον».

Ὁ τύμβος ΑΑ, ὕψους 1.10 μ. καὶ διαμέτρου 14 μ. περίπου, εἶχε καταστραφῆ κατὰ τὸ βόρειον αὐτοῦ πέρας ὑπὸ τῆς διερχομένης ἐκεῖθεν ἁμαξιτῆς ὁδοῦ. Τὸ μεγαλύτερον ὅμως μέρος αὐτοῦ διετήρει τὴν λιθίνην κρηπῖδά του, ἡ ὁποία ἐσχημάτιζε κανονικὸν σχεδὸν κύκλον. Ὅλαι αἱ ταφαὶ εὑρέθησαν

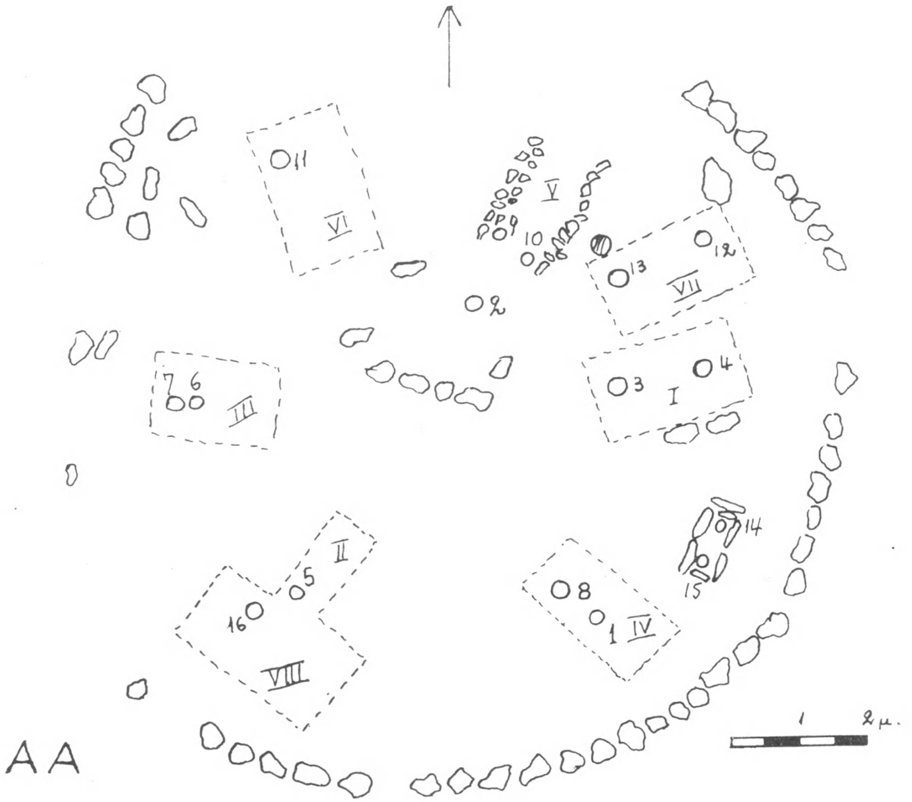

Εἰκ. 6. Τύμβος ΑΑ.

ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου καὶ δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν μὲ ἀσφάλειαν ὀκτὼ τοὐλάχιστον (εἰκ. 6).

Εἰς ὕψος 0.70 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους καὶ κατὰ τὸ κέντρον εὑρέθη τὸ ἀγγεῖον ΑΑ2, δίωτον ἀνοικτὸν μὲ ἀπολήξεις λαβῶν κομβιοσχήμους, καὶ εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν τμῆμα τοῦ τύμβου, εἰς ὕψος 0.60 μ., εὑρέθη τεμαχισμένον ἐκ τῆς ἀρόσεως τὸ ἀγγεῖον ΑΑ1, δίωτον κανθαρόσχημον, μὲ γραπτὴν κόσμησιν (πίν. 72β).

Ἡ ταφὴ ΑΑ Ι περιεῖχε τὰ ἀγγεῖα ΑΑ3 καὶ ΑΑ4 καὶ μικρὸν σιδηροῦν μαχαιρίδιον, ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον δύο μικρὰ χαλκᾶ κομβία. Ἡ αἰχμὴ τοῦ μαχαιριδίου εὑρίσκετο πρὸς τὸ μέρος τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ.

Αἱ ταφαὶ ΑΑ ΙΙ, ΑΑ ΙΙΙ, ΑΑ VI, ΑΑ VII δὲν παρουσίασαν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Δέον μόνον νὰ σημειωθῇ ὅτι αἱ ΑΑ ΙΙ καὶ ΑΑ VII εὑρίσκοντο εἰς βάθος 0.20 μ. ὑπὸ τὸ ἔδαφος, αἱ δὲ ΑΑ ΙΙΙ, ΑΑ VI καὶ ΑΑ VIII εἰς βάθος 0.35 μ.

Ἡ ταφὴ ΑΑ IV περιεῖχε τὴν πρόχουν ΑΑ8, δύο χαλκᾶς ὀκτωσχήμους πόρπας, τὰ συνήθη σπειροειδῆ ἐλάσματα καὶ χαλκοῦν κομβίον. Ἡ ταφὴ ΑΑ V ὡρίζετο κατὰ τὰς μακρὰς πλευράς της ὑπὸ σειρᾶς ἀργῶν λίθων (πίν. 73α). Τὰ ἀγγεῖα ΑΑ9 καὶ ΑΑ10 εὑρίσκοντο ἀμφότερα παρὰ τὴν κεφαλὴν τῆς νεκρᾶς. Τὸ ΑΑ9 εἶναι μικρὰ πρόχους, ἐλλιπὴς πως τὴν προχοήν· ἔφερε χαρακτὴν κόσμησιν εἰς τὸν ὦμον, ἐντὸς τῶν χαραγμάτων δὲ ὑπῆρχον ἴχνη ἐρυθροῦ ἐνθέτου χρώματος (πίν. 72γ). Εἰς τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς εὑρέθη χαλκοῦς δακτύλιος καὶ πολλὰ χαλκᾶ κομβία. Ἡ ὀκτώσχημος πόρπη τοῦ δεξιοῦ ὤμου — εἰς τὸν ἀριστερὸν δὲν ὑπῆρχεν — εἶχεν εἰς τὸ κέντρον ἑκάστης σπείρας ἀνὰ ἓν χαλκοῦν κομβίον. Εἰς τὴν θέσιν τῶν χειρῶν εὑρέθη εἷς χαλκοῦς καὶ εἷς σιδηροῦς δακτύλιος.

Τέλος ἐντὸς τοῦ τύμβου τούτου εὑρέθη μικρὰ ταφὴ ἐντὸς τάφου, κατεσκευασμένου ἐκ λίθων (1.15 × 0.55 μ.) καὶ διὰ λίθων ἐπίσης καλυπτομένου (πίν. 73β). Οὗτος περιεῖχε τὰ ἀγγεῖα ΑΑ14 καὶ ΑΑ15 καὶ μικρὸν σπειροειδὲς ἔλασμα, ἔσωζε δὲ ὀλίγους ὀδόντας.

Γενικῶς ὁ τύμβος ΑΑ, παρὰ τὴν ἐπιμελῶς κατασκευασθεῖσαν κρηπῖδα, περιέκλειε ταφὰς πτωχάς, στερουμένας ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἡ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1959 ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ νεκροταφείου τῆς Βεργίνης ὑπῆρξεν ἀπὸ τὰς πλέον ἀποδοτικὰς καὶ γονίμους, ἀποδώσασα περισσότερα τῶν 100 ἀγγεῖα, πολυάριθμα χαλκᾶ, χρυσᾶ καὶ ἠλέκτρινα κοσμήματα καὶ σημαντικὸν ἀριθμὸν σιδηρῶν ὅπλων. Τὰ χρονολογικὰ καὶ ἄλλα συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα συνηγάγομεν εἰς τὰς προηγηθείσας ἐκθέσεις ἐνισχύονται ἔτι μᾶλλον καὶ πλουτίζονται τὰ στοιχεῖα, ἐφ' ὧν θὰ στηριχθῶμεν διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς εἰκόνος τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων τοῦ οἰκισμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει τὸ νεκροταφεῖον.

Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1953 (ΠΑΕ 1953, σ. 157-158) εἶχον ἐκφράσει τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ θέσις τοῦ οἰκισμοῦ τούτου πρέπει νὰ εὑρίσκεται βορείως τοῦ ἑλληνιστικοῦ ἀνακτόρου, ἐπὶ τῶν συνεχῶν ἀνδήρων μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ καμαρωτοῦ τάφου τῆς Βεργίνης, τοῦ ἀνασκαφέντος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Α. Ρωμαίου. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους τούτου (1959) ἡ τύχη ἐβοήθησεν, ὥστε νὰ ἔχωμεν ἁπτὰς ἀποδείξεις διὰ τὴν ἀλήθειαν τῆς ὑποθέσεως ἐκείνης. Τὴν ἀπόδειξιν ὀφείλω εἰς τὸν ἀγαπητὸν συνεργάτην τῆς

ἀνασκαφῆς τοῦ ἀνακτόρου καθηγητὴν κ. Γ. Μπακαλάκην. Οὗτος, ἀνερχόμενος τὴν 25-9-1959 τὴν βορειοδυτικῶς τοῦ ἀνακτόρου κλιτύν, ἀνεῦρεν ἐκτὸς ἄλλων ὀστράκων καὶ λαβὴν κομβιοσχήμου ἀπολήξεως, ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ νεκροταφείου διώτων ἀγγείων. Δύο μικραὶ δοκιμαστικαὶ τάφροι ἀπέδωσαν καὶ ἄλλα ὄστρακα ὅμοια, ἐπιβεβαιώσαντα τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἑλληνιστικὴ πόλις, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ τὸ λαμπρὸν ἀνάκτορον, ἀποτελεῖ συνέχειαν παλαιοῦ προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ δύναται νὰ τεθῇ εἰς τοὺς περὶ τὸ 1000 π.Χ. χρόνους. Ὁ καθορισμὸς τῆς θέσεως μακεδονικῆς πόλεως μὲ ἀδιάλειπτον ζωὴν χιλιετηρίδος νομίζω ὅτι δὲν εἶναι μικρὸν γεγονὸς καὶ διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖται ἐντατικὴ ἔρευνα καὶ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ μεγάλης κλίμακος καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν, τόσον τοῦ νεκροταφείου ὅσον καὶ τοῦ οἰκισμοῦ.

ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

14. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΤΑΦΟΥ ΠΑΡΑ ΤΑ ΛΕΥΚΑΔΙΑ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΗΣ

Κατὰ τὸ 1959 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐπανῆλθε, μετὰ διακοπὴν δύο ἐτῶν, διὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ μεγάλου, μετὰ διωρόφου προσόψεως, τάφου παρὰ τὰ Λευκάδια τῆς Ναούσης. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου τούτου, ἀρξαμένη τὸ 1954, ἐσυνεχίσθη κατὰ τὸ 1955 καὶ τὸ 1956[1]. Κατὰ τὰ ἑπόμενα δύο ἔτη, ἕνεκα τῆς ἀπασχολήσεως τοῦ ἀνασκαφέως εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Πέλλης, δὲν ἐσυνεχίσθη ἡ δαπάναις τῆς Ἑταιρείας ἀνασκαφή, ἐγένοντο ὅμως ἐργασίαι στερεωτικαὶ καὶ μάλιστα τὸ στέγαστρον τοῦ τάφου δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων, κατὰ τὰς ὁδηγίας τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιτόπιον ἐπίβλεψιν τοῦ ὑπογράφοντος τὴν παροῦσαν. Αἱ ἐργασίαι ὑποστηλώσεως καὶ ἀντιστηρίξεως ἐπέβαλλον κατ᾽ ἀνάγκην σκαφήν, ἡ ὁποία ὅμως οὐδὲν εὕρημα ἢ ἕτερον ἐνδιαφέρον ἀποτέλεσμα παρουσίασεν, ὥστε ἡ σκαφὴ ἦτο ἁπλῆ ἀποχωμάτωσις[2].

Ἡ μόνη οὐσιώδης παρατήρησις κατὰ τὴν ὡς ἀνωτέρω σκαφὴν πρὸ τῆς προσόψεως ὑπῆρξεν ἡ ἑξῆς :

Κτιστὸς «δρόμος» δὲν ὑπῆρχεν. Οὔτε κλῖμαξ καθόδου. Παρετηρήθη ὅμως «δρόμος» σκαπτὸς εἰς τὸ φυσικὸν ἔδαφος, τοῦ ὁποίου τὸ πλάτος ἦτο κατά τι μεγαλύτερον τοῦ πλάτους τῆς προσόψεως τοῦ τάφου, ἀντὶ δὲ κλίμακος ἔφερε κεκλιμένον ἐπίπεδον μὲ κλίσιν 0.25 μ. κατὰ μέτρον. Τὸ κεκλιμένον ἐπίπεδον ἤρχιζεν (ἢ ἄλλως «ἔσβυνε») εἰς ἀπόστασιν 4.20 μ. ἀπὸ τῆς προσόψεως. Ταῦτα ὡς πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς προσόψεως. Ἀτυχῶς ἀκόμη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ληφθοῦν καλαὶ φωτογραφίαι καὶ νὰ γίνουν ἀκριβεῖς μετρήσεις διὰ τὰ ὁριστικὰ σχέδια τῆς προσόψεως, ἕνεκα τῶν πυκνῶν ὑποστηλωμάτων καὶ ἀντιστηριγμάτων[3].

Σπουδαιότερον ὑπῆρξε τὸ συντελεσθὲν ἔργον κατὰ τὰς ἄλλας τρεῖς πλευρὰς τοῦ μνημείου[4]. Χάριν τῆς συντηρήσεως τῶν κονιαμάτων καὶ τῶν ἐπ᾽ αὐ-

1 Ἰδὲ Τὸ Ἔργον 1954, σ. 23 κ.ἑ., 1955, σ. 53 κ.ἑ., 1956, σ. 57 κ.ἑ. ΠΑΕ 1954, σ. 173 κ.ἑ., 1955, σ. 165 κ.ἑ., 1956, σ. 143 κ.ἑ. Πρβ. BCH Chron. 1954, σ. 274 κ.ἑ., 1955, σ. 315 κ.ἑ., 1956, σ. 604 κ.ἑ. καὶ Archaeology in Greece 1954, σ. 39, 1955, σ. 23 κ.ἑ., 1956, σ. 17 κ.ἑ.

2 Ἰδὲ σχετικῶς Τὸ Ἔργον 1959, σ. 57 κ.ἑ., καὶ πρβ. BCH Chron. 1958, σ. 701, 1959, σ. 767. Archaeology in Greece 1958, σ. 13, 1959, σ. 16.

3 Ἰδὲ εἰκόνας εἰς Ἔργον 1959, σ. 59 εἰκ. 57 = BCH Chron. 1959, σ. 769 εἰκ. 2.

4 Ἰδὲ εἰκόνας εἰς Ἔργον 1959, σ. 58 εἰκ. 56 = BCH Chron. 1959, σ. 769 εἰκ. 1.

τῶν ἐγχρώμων διακοσμήσεων καὶ ζωγραφικῶν παραστάσεων ἀπεφασίσθη καὶ ἐγένετο ἀπόσπασις τοῦ μνημείου ἀπὸ τῶν πέριξ γαιῶν, ἵνα διατηρῆται ξηρὸν καὶ ἵνα μὴ ὑφίσταται τὰς συνεπείας τῆς ὑγρασίας τοῦ ἐδάφους. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἀλλὰ καὶ χάριν θεμελιώσεως τοῦ στεγάστρου ἐγένετο σκαφὴ περὶ τὸ μνημεῖον καθ' ὅλον τὸ βάθος αὐτοῦ καὶ μέχρις ἀποστάσεως 3-4 μ. ἀπὸ τῶν τοίχων τοῦ μνημείου ἐξωτερικῶς. Οὕτω ἐβεβαιώθη ὅτι τὸ ἀρχικὸν σκάμμα διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὑπογείου τάφου ἦτο 2-3 μέτρα μεγαλύτερον αὐτοῦ κατὰ τὴν ὄπισθεν καὶ τὰς δύο πλαγίας πλευράς. Τὸ μεταξὺ κενὸν εἶχε πληρωθῆ διὰ λατύπης ἐκ τοῦ χρησιμοποιηθέντος διὰ τὴν οἰκοδομὴν πωρολίθου, δι' ἄλλων λίθων ἀργῶν καὶ διὰ χώματος. Τοῖχος δι' ἀργῶν λίθων καὶ πλακῶν (ξηρολιθιὰ) ἐκάλυψε κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς προσόψεως τὸ μεταξὺ προσόψεως τοῦ τάφου καὶ παρειῶν τοῦ σκάμματος κενόν. Αἱ ἐργασίαι στερεώσεως τοῦ μνημείου καὶ κατασκευῆς τοῦ στεγάστρου ἐπέβαλον τὴν καταστροφὴν τῶν παρειῶν τοῦ ἀρχικοῦ σκάμματος τόσον κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς προσόψεως καὶ τὸν «δρόμον», ὅσον καὶ κατὰ τὰς ἄλλας τρεῖς περὶ τὸ μνημεῖον πλευράς. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον κατεστράφη καὶ ὁ ἑκατέρωθεν τῆς μορφωμένης προσόψεως τοῦ μνημείου τοῖχος δι' ἀργολιθοδομῆς.

Εἰς ἀντάλλαγμα ἔχομεν διὰ πρώτην φορὰν ἐξ ὁλοκλήρου ἀνεσκαμμένον «μακεδονικὸν» τάφον, τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν πλέον ὄχι μόνον τὴν πρόσοψιν καὶ τὸ ἐσωτερικόν, ὡς συνήθως, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξωτερικὸν τῶν θαλάμων.

Οὕτω γνωρίζομεν τὰς ἐξωτερικὰς ὁριζοντίας διαστάσεις τοῦ συνόλου καὶ τῶν λεπτομερειῶν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς καθ' ὕψος διαστάσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν θαλάμων ἐν τῷ συνόλῳ καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας. Αἱ σχετικαὶ μετρήσεις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν ἀπόλυτον ἀκρίβειαν μέχρι χιλιοστῶν τοῦ μέτρου, διότι οἱ λίθοι εἶναι σχεδὸν ἀμόρφωτοι καὶ οἱ μεταξὺ αὐτῶν ἁρμοὶ ἔχουν ἐνίοτε ἄνοιγμα περὶ τὰ 0.05 μ.

Ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν ταύτην παρέχονται αἱ κατωτέρω διαστάσεις.

Αἱ ὁριζόντιαι συνολικαὶ διαστάσεις τῆς κατόψεως τοῦ μνημείου ἐξωτερικῶς ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Τὸ μέγιστον πλάτος τῆς μορφωθείσης προσόψεως (ἐξ ἧς ἐξέχουν ἑκατέρωθεν ἀνίσως, κατὰ δόμους, λίθοι τινὲς περὶ τὰ 0.02-0.14 μ.) εἶναι 8.68 μ. Τὸ βάθος ἐξ ἄλλου τοῦ μνημείου συνολικῶς ἐμετρήθη περὶ τὰ 8.70 μ. κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν καὶ περὶ τὰ 8.85 μ. κατὰ τὴν βόρειον.

Κατὰ τὴν πρόσοψιν δὲν βεβαιοῦνται πανταχοῦ μετ' ἀσφαλείας οἱ ἁρμοὶ τῶν δόμων καὶ τῶν καθ' ἕκαστον δόμον πλίνθων, ἕνεκα τοῦ κονιάματος, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὴν πρόσοψιν. Δομικὴ περιγραφὴ τῆς κατασκευῆς τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως μὲ βάσιν τοὺς διακρινομένους ἁρμοὺς θὰ ἀπέδιδεν ἀτελῆ, συνεπῶς ἀπατηλὴν εἰκόνα τῆς κατασκευῆς. Ὅταν ὁ προθάλαμος ἀνασκαφῆ πλήρως, αἱ παρατηρήσεις κατὰ τὰ ρήγματα ἢ τὰ σημεῖα φθορᾶς τοῦ κονιά-

ματος ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἐν συνδυασμῷ, θὰ ἀποδώσουν πιθανῶς πληρεστέραν εἰκόνα. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀσφαλὲς εἶναι μόνον τὸ ὕψος ἑκάστου δόμου τῆς προσόψεως βεβαιούμενον ἐκ παρατηρήσεων κυρίως κατὰ τὰ πλάγια. Τὸ ὕψος τοῦτο δίδεται κατωτέρω ὁμοῦ μετὰ τῆς περιγραφῆς τῶν πλαγίων πλευρῶν.

Θεμελίωσις τῶν τοίχων ἐν γένει δὲν ὑπάρχει[1]. Οἱ τοῖχοι πατοῦν ἐπὶ στρώσεως πλίνθων ἐκ τοῦ αὐτοῦ πωρολίθου, πάχους ἢ ὕψους περὶ τὰ 0.50 μ. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς ἁπλῆς ταύτης κρηπῖδος ἀποτελεῖ τὸ δάπεδον τῶν θαλάμων, βεβαιωθὲν μέχρι τοῦδε μόνον κατὰ τὸν νεκρικὸν θάλαμον. Τὸ πλακόστρωμα τοῦτο ἐξέχει ἕως ἔξω τῶν τοίχων τῶν δύο θαλάμων, ὥστε ἀποτελεῖ καὶ τὸν στυλοβάτην τῆς προσόψεως, ὅπως ἀποτελεῖ τὸν τοιχοβάτην τῶν ἄλλων πλευρῶν.

Ἑπτὰ ἐπάλληλοι δόμοι περιέρχονται καὶ ἀπαρτίζουν τοὺς τοίχους τοῦ μνημείου ἕως τὴν γένεσιν τῆς καμάρας τοῦ θαλάμου[2]. Τὰ ὕψη τῶν δόμων τούτων ἐμετρήθησαν εἰς διάφορα σημεῖα καὶ εὑρέθησαν διαφοραὶ ἑκατοστῶν, αἱ ὁποῖαι καὶ εἰς τὰς συνολικὰς διαστάσεις παρατηροῦνται. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν φύσιν τοῦ ὑλικοῦ καὶ τὴν προχειρότητα τῆς λαξεύσεως τῶν λίθων, οἱ ὁποῖοι οὔτε ἐσωτερικῶς δὲν ἦσαν ὁρατοί, διότι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τοῦ κονιάματος. Κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὀπισθίου τοίχου ἔξωθεν μετρηθέντες οἱ ἑπτὰ πρῶτοι δόμοι καθ' ὕψος ἐκ τῶν κάτω ἔδωσαν τὰ ἑξῆς ὕψη εἰς ἑκατοστὰ 50-49-47-49-48-48 = 3.40 μ. Οἱ αὐτοὶ δόμοι κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ κτηρίου ἔδωσαν ὕψη : 46-50-48-47-52-43 = 3.35 μ.

Εἰς τὸ ὕψος τοῦτο ἀντιστοιχοῦν τὰ γεῖσα τοῦ θαλάμου ἐσωτερικῶς καὶ τὰ δωρικὰ κιονόκρανα τῆς προσόψεως.

Οἱ φέροντες τὴν καμάραν τοῦ προθαλάμου τοῖχοι μέχρι τῆς γενέσεως αὐτῆς αἴρονται κατὰ δύο εἰσέτι δόμους ὑψηλότερον· οἱ δόμοι οὗτοι ἔχουν ὕψος ἑκάτερος περὶ τὰ 50 ἑκ., ἀλλ' ὁ κατώτερος κατὰ τὴν πρόσοψιν, ὅπου σχηματίζει τὸ ἐπιστύλιον, μετρεῖ μόνον 40 ἑκ., ἐνῷ ὁ ἀνώτερος, ἐφ' οὗ ἐμορφώθη τὸ τρίγλυφον, μετρεῖ κατὰ τὴν πρόσοψιν 47-48 ἑκ. Ἡ εὐκολία μεθ' ἧς διὰ πελέκεως λαξεύεται τὸ ὑλικὸν τῆς κατασκευῆς ἐπιτρέπει τοιαύτας διαφορὰς ὕψους ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ δόμου καὶ ὁμαλὴν μετάβασιν εἰς διάφορον ὕψος τῶν μεταξὺ τῶν δόμων ἁρμῶν.

Οἱ κάθετοι τοῖχοι συνδέονται μεταξύ των ὀργανικῶς καὶ συμπλέκονται

---

[1] Πρβ. σχέδια κατόψεως καὶ τομῶν ἐν ΠΑΕ 1956, πίν. 50β καὶ 51α-β = Atti VII Congr. intern. di arch. classica, τόμ. I, Roma 1961, σ. 401 κ.ἑ., πίν. II εἰκ. 5 καὶ πίν. III εἰκ. 4 καὶ 6.

[2] Ἰδὲ σχέδια τομῶν ἐν ΠΑΕ 1956, πίν. 50β καὶ 51β = Atti VII Congr. κλπ. πίν. II εἰκ. 5 καὶ III εἰκ. 6.

κατὰ τὰς γωνίας. Ἀντιθέτως ἡ καμάρα τοῦ θαλάμου δὲν συνδέεται μὲ τὸν ὀπίσθιον τοῖχον καὶ ἁπλῶς ἐφάπτεται ἐπὶ ἀβαθοῦς «πατούρας» τοῦ μεσοτοίχου. Διὰ τὴν καμάραν τοῦ προθαλάμου ἐλήφθησαν περισσότερα μέτρα ἀσφαλείας. Αὕτη συμπλέκεται μετὰ τοῦ μεσοτοίχου ἀνὰ ἕκαστον τέταρτον θολίτην, ἐπὶ δὲ τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως ἐλαξεύθη ἀμελῶς εἰς τὸ κυκλικὸν σχῆμα τῆς καμάρας «πατούρα», ἐπὶ τῆς ὁποίας βαίνουν οἱ πρὸς τὴν πρόσοψιν ἀκραῖοι θολῖται τῆς καμάρας τοῦ προθαλάμου.

Οἱ στηρίζοντες τὰς δύο καμάρας τοῖχοι ἔχουν μεγαλύτερον, σχεδὸν διπλάσιον πάχος καὶ κατασκευάζονται διὰ λίθων ἐναλλὰξ διατόνων καὶ παρὰ μῆκος σύνδυο[1]. Παρεκκλίσεις τοῦ κανόνος παρατηροῦνται εἴς τινα σημεῖα.

Ὁ ὀπίσθιος τοῖχος καὶ ὁ μεσότοιχος κατεσκευάσθησαν μόνον διὰ δρομικῶν πλίνθων, πάχους περὶ τὰ 0.50 μ., κατὰ ἀκανόνιστον ἰσοδομικὸν σύστημα. Τὸ αὐτὸ σύστημα ἐφηρμόσθη γενικῶς καὶ κατὰ τὴν πρόσοψιν. Ἐδῶ ὅμως εἶναι πιθανὸν ὅτι μερικοὶ ἐκ τῶν κατωτέρων (καὶ παχυτέρων) δόμων κατεσκευάσθησαν ἐναλλὰξ διὰ δρομικῶν σύνδυο καὶ διατόνων λίθων. Κατασκευὴ διὰ δρομικῶν σύνδυο λίθων βεβαιοῦται διὰ τὸν ὑψηλὸν 0.60 μ. δόμον τῆς ζῳοφόρου.

Αἱ σειραὶ θολιτῶν τῆς μὲν καμάρας τοῦ προθαλάμου ἦσαν, φαίνεται, δεκαεννέα, τῆς δὲ καμάρας τοῦ θαλάμου εἶναι δεκαπέντε. Τὸ κέντρον τοῦ κύκλου τῆς μὲν καμάρας τοῦ θαλάμου πίπτει κατὰ ἕνα δόμον χαμηλότερον ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς γενέσεως τῆς καμάρας, τῆς δὲ καμάρας τοῦ προθαλάμου ὀλίγον χαμηλότερον τῆς γενέσεως.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου δὲν ἐγένετο ἐργασία ἀνασκαφικὴ κατὰ τὸ 1959. Ὁ προθάλαμος παραμένει κεχωσμένος κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ ὕψους του περίπου, διότι εἶναι ἀνάγκη τὰ χώματα νὰ συγκρατοῦν ὄπισθεν τὸν στατικῶς ἐπικίνδυνον τοῖχον τῆς προσόψεως. Δὲν ἀπεφασίσθη ἀκόμη τί θὰ γίνῃ διὰ τὴν ὁριστικὴν στερέωσιν ἢ τὴν μερικὴν καθαίρεσιν τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως καὶ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ μνημείου.

Ἐξ ἄλλου ἐγένετο καθαρισμὸς καὶ πρώτη ταξινόμησις ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε εὑρεθέντων τεμαχίων ἐκ τῆς προσόψεως. Ταῦτα ἐσχεδιάσθησαν καὶ ἐφωτογραφήθησαν, εἶναι δὲ τὰ ἑξῆς[2] :

---

[1] Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Τὰ ὑλικὰ δομῆς, τεῦχος 2, Ἀθῆναι 1959-60, σ. 228γ καὶ εἰκ. $182,_3$.

[2] Εἰς τὰ σχέδια τῶν εἰκόνων 1-3 οἱ ἀριθμοὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς αὔξοντας ἀριθμοὺς τοῦ κειμένου, ὥστε δὲν ἐπαναλαμβάνονται παραπομπαὶ κατωτέρω. Κατεβλήθη προσπάθεια νὰ χαρακτηρισθοῦν αἱ ἐπιφάνειαι. Τὸ λευκὸν χαρακτηρίζει ἐπιφανείας καλυπτομένας ὑπὸ λευκοῦ ἐπιχρίσματος. Ἐπιφάνειαι ἑκατέρωθεν τῶν ἡμικιόνων, διατηροῦσαι ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα, ἐχαρακτηρίσθησαν διὰ «ράστερ» (εἰκ 1, ἀριθ. 1, 2, 3, 7, 17, 21 καὶ 22). «Ράστερ» τοῦ ἐμπορίου ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὰς διατηρούσας κυανοῦν ἐπίχρισμα ἐπιφανείας τῶν

1. Τμῆμα τοῦ πρώτου ἐξ ἀριστερῶν θυρώματος καὶ θύρας τοῦ ἄνω ὀρόφου, ἀποκεκρουμένον καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς (πίν. 74α). Ὁ λίθος σώζει πέρατα ἄνω, κάτω, ἀριστερὰ καὶ ὄπισθεν. Σώζει ἐπίσης μέρος τῆς προσθίας ἐπιφανείας. Ἀριστερὰ τὸ τμῆμα τῆς παραστάδος δὲν σώζει ἐπιφάνειαν τοῦ μετώπου, ἀλλὰ μόνον μικρὸν μέρος τοῦ πλαγίου. Διετηρήθη μέρος τῆς ἐρυθρᾶς ταινίας καὶ τῆς θύρας μετὰ ἓξ ἐφηλίδων[1]. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.84 μ. Ὕψος 0.49 μ. Μέγ. πάχος 0.52 μ. Συνανήκουν τὰ κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 5 τεμάχια.

2. Μικρὸν μέρος ἐκ τῆς ἀριστερᾶς παραστάδος τοῦ ἄνω ὀρόφου μετὰ μέρους τοῦ θυρώματος. Ἀποκεκρουμένον καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς πλὴν τῆς ἀριστερᾶς καὶ μέρους τῆς πλευρᾶς τῆς ὄψεως. Κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν σώζει κονίαμα εἰς βάθος 0.09 μ. Κατὰ τὴν ὄψιν σώζει μέρος τῆς κεκονιαμένης προσθίας πλευρᾶς τῆς παραστάδος, μέρος τῆς ἐρυθρᾶς ταινίας καὶ ἐλάχιστον μέρος ἐκ τῆς ἄνω ἀριστερὰ γωνίας τοῦ θυρώματος. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.27 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.24 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.40 μ.

3. Τμῆμα ἐκ τῶν θυρωμάτων ἀποκεκρουμένον ἀριστερά, ὅπου παρατηροῦνται ἴχνη πελεκήσεως. Σώζει τὸ ἄνω μέρος ἡμικίονος ἀποκεκρουμένον κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιφανείας καὶ μέρος τῶν ἑκατέρωθεν θυρωμάτων (πίν. 74β). Πελεκοσχήμου κατόψεως ἐγκοπὴ κατὰ τὴν θέσιν καὶ πρὸς ὑποδοχὴν ἐνθέτου κιονοκράνου (ὕψος περὶ τὰ 10 ἑκ., βάθος περὶ τὰ 8 ἑκ., προσθία πλευρὰ 16 ἑκ., ἐνῷ ἡ πλευρὰ τοῦ βάθους μετρεῖ 18 ἑκ.). Κατὰ τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τοῦ λίθου ἐλαξεύθη «πατούρα» κυκλικὴ εἰς τὸ σχῆμα τῆς καμάρας διὰ τὴν ἐπ' αὐτῆς ἕδρασιν τοῦ ἄκρου τῶν θολιτῶν τῆς καμάρας. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.56 μ. Ὕψος 0.50 μ. Μέγ. πάχος 0.58 μ.

4. Μικρὸν τμῆμα τῆς κορυφῆς θυρώματος ἀποκεκρουμένον ἀριστερὰ κάτω καὶ ὀπίσω. Σώζει μέρος θύρας κατὰ τὸ κέντρον ἄνω μετὰ δύο ἐφηλίδων. Ἐπίσης σώζει μέρος τοῦ ὑπὲρ τὰ θυρώματα κυματίου φέροντος γραπτὴν διακόσμησιν καρδιοσχήμων φύλλων δι' ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ χρώματος κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποκεκρουμένων. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.35 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.24 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.18 μ.

5. Τμῆμα θύρας ἀποκεκρουμένον ἀριστερά. Σώζει μέρος ἐκ τῆς ἄνω

λίθων τοῦ τυμπάνου τοῦ ἀετώματος (ἀριθ. 61-63). Δὲν ἐσχεδιάσθησαν τὰ γραπτὰ κομμάτια θυρωμάτων καὶ γείσων οὔτε αἱ κοσμοφόροι τῶν σιμῶν. Διάστικτοι ἐπιφάνειαι σημαίνουν α) ἀρχικὴν ἐπιφάνειαν λίθου, ἡ ὁποία δὲν σώζει τὸ ἐπίχρισμα, β) ἐπιφάνειαν θραύσματος καὶ γ) ἐπιφάνειαν τοῦ λίθου ἀρχικὴν εἰς βαθύτερον ἐπίπεδον ἄνευ κονιάματος (θέσις κιονοκράνου εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 3, καὶ ἀμελῶς εἰργασμένη ἐπιφάνεια ὑπὲρ τὴν σίμην τοῦ ἐπαετίου γείσου εἰς τὰ ὑπ' ἀριθ. 36, 37, 41 καὶ 43 τεμάχια).

[1] Πρβ. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Τὰ ὑλικὰ δομῆς κλπ., τεῦχος 2, σ. 12 καὶ εἰκ. 4 καὶ 5 ἀριστερά.

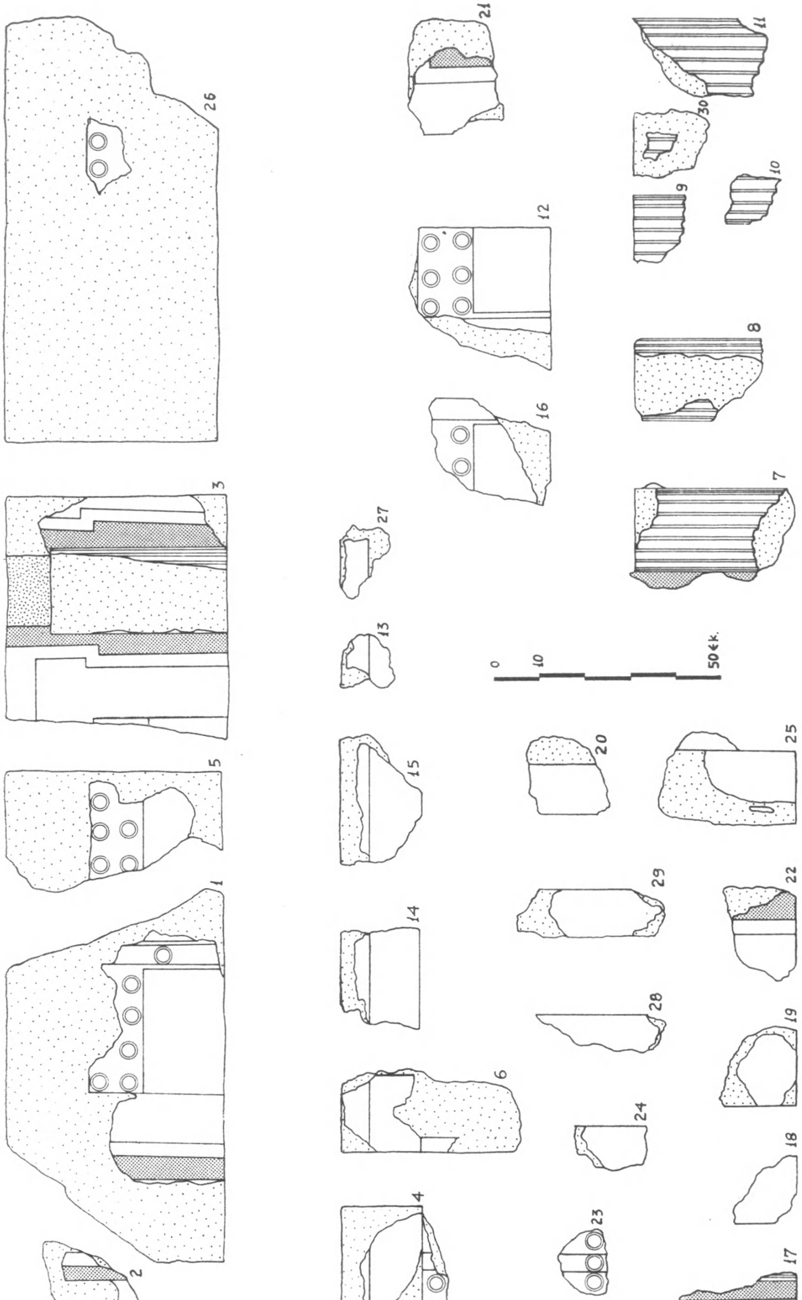

Εἰκ. 1. Τεμάχια ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου τῆς προσόψεως τοῦ τάφου τῶν Λευκαδίων.

ἀριστερὰ γωνίας θύρας μετὰ πέντε ἐφηλίδων, ἐξ ὧν αἱ τρεῖς ἀποκεκρουμέναι κατὰ τὸ πλεῖστον. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.28 μ. Ὕψος 0.49 μ. Μέγ. πάχος 0.34 μ. Συνανήκει μετὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2.

6. Μικρὸν μέρος θυρώματος ἀποκεκρουμένον τὸ πλεῖστον καθ' ὅλας τὰς πλευράς. Σώζει πέρατα κατὰ μέγα μέρος τῆς ἀριστερᾶς καὶ τῆς ἄνω πλευρᾶς καὶ κατὰ ἐλάχιστον μέρος τῆς ὄπισθεν. Σώζει ἐπίσης τὸ καλύτερον διατηρούμενον παράδειγμα τοῦ κυματίου ὑπὲρ τὰ θυρώματα (ἰδὲ καὶ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθμὸν 4). Μέγ. σωζ. μῆκος 0.19 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.40 μ. Πάχος 0.35 μ.

7. Τμῆμα ἡμικίονος ἰωνικοῦ μετὰ ἐλαχίστων μερῶν τῶν ἑκατέρωθεν τοίχων ἤτοι τῆς ἐρυθρᾶς ταινίας. Ὁ λίθος εἶναι ἀποκεκρουμένος καθ' ὅλας τὰς πλευράς. Σώζει μέρος τῆς ὄψεως καί, ἄνω, ἕδραν τοῦ κιονοκράνου. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.24 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.36 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.22 μ.

8. Ὅμοιον ἀποκεκρουμένον πανταχόθεν. Σώζει μέρη τριῶν ραβδώσεων καθ' ἑκάτερον πλάγιον. Μεγ. σωζ. διάμετρος 0.19 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.29 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.10 μ.

9. Ὅμοιον σῶζον μέρος ἄνω ἢ κάτω ἐπιφανείας καὶ μέρη ἓξ ραβδώσεων. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.16 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.12 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.08 μ.

10. Ὅμοιον σῶζον μόνον μικρὰ μέρη τεσσάρων ραβδώσεων. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.11 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.12 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.03 μ.

11. Ὅμοιον μεγαλύτερον σῶζον μέρη ὀκτὼ ραβδώσεων. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.17 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.30 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.10 μ.

12. Τμῆμα θύρας ἀποκεκρουμένον ἀριστερὰ καὶ ἄνω. Σώζει μέρος ἐκ τοῦ ἄνω δεξιὰ τετάρτου θύρας μετὰ ἓξ ἐφηλίδων, ἐξ ὧν ἡ ἄνω δεξιὰ ἀποκεκρουμένη. Ἴχνη ἐκ τῶν κατὰ τὴν ὀρθίαν ἁρμοκαλύπτραν ἐφηλίδων σώζονται ἐπίσης. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.33 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.31 μ. Πάχος 0.35 μ. Συνανήκει μετὰ τοῦ κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 16.

13. Μικρὸν τμῆμα ἐκ τοῦ ἄνω μέρους θυρώματος σῶζον καὶ μέρος τοῦ γραπτοῦ κυματίου (πρβ. ἀνωτ. ἀριθ. 4 καὶ 6). Μέγ. σωζ. μῆκος 0.14 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.12 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.07μ.

14. Ὅμοιον μεγαλύτερον ἀποκεκρουμένον καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς πλὴν μικροῦ μέρους ἄνω καὶ δεξιά. Σώζει μέρος τοῦ γραπτοῦ κυματίου καὶ ὁλόκληρον τὸ πλάτος τῶν ὑπὸ τὸ κυμάτιον δύο εἰς ὀρθὴν γωνίαν τεμνομένων ἐπιφανειῶν τοῦ θυρώματος. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.23 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.18 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.09 μ.

15. Ὅμοιον τεμάχιον ἀποκεκρουμένον καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς πλὴν τῆς ἄνω. Σώζει μέρος τοῦ κυματίου ἀποκεκρουμένου κατὰ τὴν γραπτῶς κεκοσμημένην ζώνην, τὴν ὑπὸ τὸ κυμάτιον ἐπιφάνειαν τοῦ θυρώματος καὶ

ἐλάχιστον μέρος τῆς καθέτου πρὸς ταύτην. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.28 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.18 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.11 μ.

16. Τμῆμα θύρας ἀποκεκρουμένον καθ' ὅλας τὰς πλευράς. Σώζει μέρος κάτω πέρατος τοῦ λίθου καὶ κατὰ τὴν πρόσοψιν μέρος ἀριστερᾶς πλευρᾶς θύρας, μετὰ δύο ἐφηλίδων. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.23 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.26 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.15 μ. Συνανήκει μετὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 12.

17. Τμῆμα θυρώματος ἀποκεκρουμένου πανταχόθεν διατηρεῖ μέρος τῆς κάτω καὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας. Σώζει τμῆμα ἐκ τοῦ δεξιοῦ μέρους θυρώματος, τὸ ἀντίστοιχον μέρος ἐρυθρᾶς ταινίας καὶ ἐλάχιστον τμῆμα ἰωνικοῦ ἡμικίονος. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.20 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.28 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.09 μ.

18. Ὅμοιον μικρότερον ἀποκεκρουμένον καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς πλὴν τῆς κάτω. Σώζει μόνον μέρος τοῦ θυρώματος. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.15 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.14 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.16 μ.

19. Ὅμοιον ὀλίγον μεγαλύτερον. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.18 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.17 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.09 μ.

20. Ὅμοιον πανταχόθεν ἀποκεκρουμένον (πλὴν μέρους τῆς ὄψεως), ὥστε δὲν βεβαιοῦται εἰς ποίαν πλευρὰν θυρώματος ἀνήκει. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.17 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.18 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.06 μ.

21. Τμῆμα θυρώματος πανταχόθεν ἀποκεκρουμένον πλὴν μέρους ἐπιφανείας τῆς ὄψεως, ὅπου σώζει μέρος ἄνω δεξιὰ γωνίας θυρώματος καὶ μέρος τῆς ἐρυθρᾶς ταινίας. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.26 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.21 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.10 μ.

22. Τμῆμα θυρώματος πανταχόθεν ἀποκεκρουμένου πλὴν μέρους τῆς κάτω ἐπιφανείας. Σώζει μέρος δεξιᾶς πλευρᾶς θυρώματος μετὰ μέρους τῆς ἐρυθρᾶς ταινίας. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.21 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.16 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.15 μ.

23. Τμῆμα θύρας πανταχόθεν ἀποκεκρουμένον. Σώζει μέρος τῆς κατὰ τὸ μέσον ἁρμοκαλύπτρας, μετὰ μιᾶς ἐφηλίδος καὶ ἑτέρας ἐφηλίδος παρ' αὐτήν. Ἴχνη τρίτης ἐφηλίδος ἀποκεκρουμένης. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.15 μ. Μέγ. σωζ. πλάτος 0.11 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.04 μ.

24. Τμῆμα θυρώματος πανταχόθεν ἀποκεκρουμένον. Σώζει μόνον μέρος δύο καθέτων πρὸς ἀλλήλας ἐπιφανειῶν. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.10 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.16 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.05 μ.

25. Τμῆμα θυρώματος ἀποκεκρουμένον δεξιά, ἀριστερά, ἄνω καὶ ὄπισθεν. Σώζει μέρος τοῦ κάτω πέρατος, μέρος ἀριστερᾶς πλευρᾶς θυρώματος μετὰ ἴχνους τῆς ἁρμοκαλύπτρας καὶ μικρὸν μέρος ἀριστεροῦ θυροφύλλου. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.20 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.30 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.14 μ.

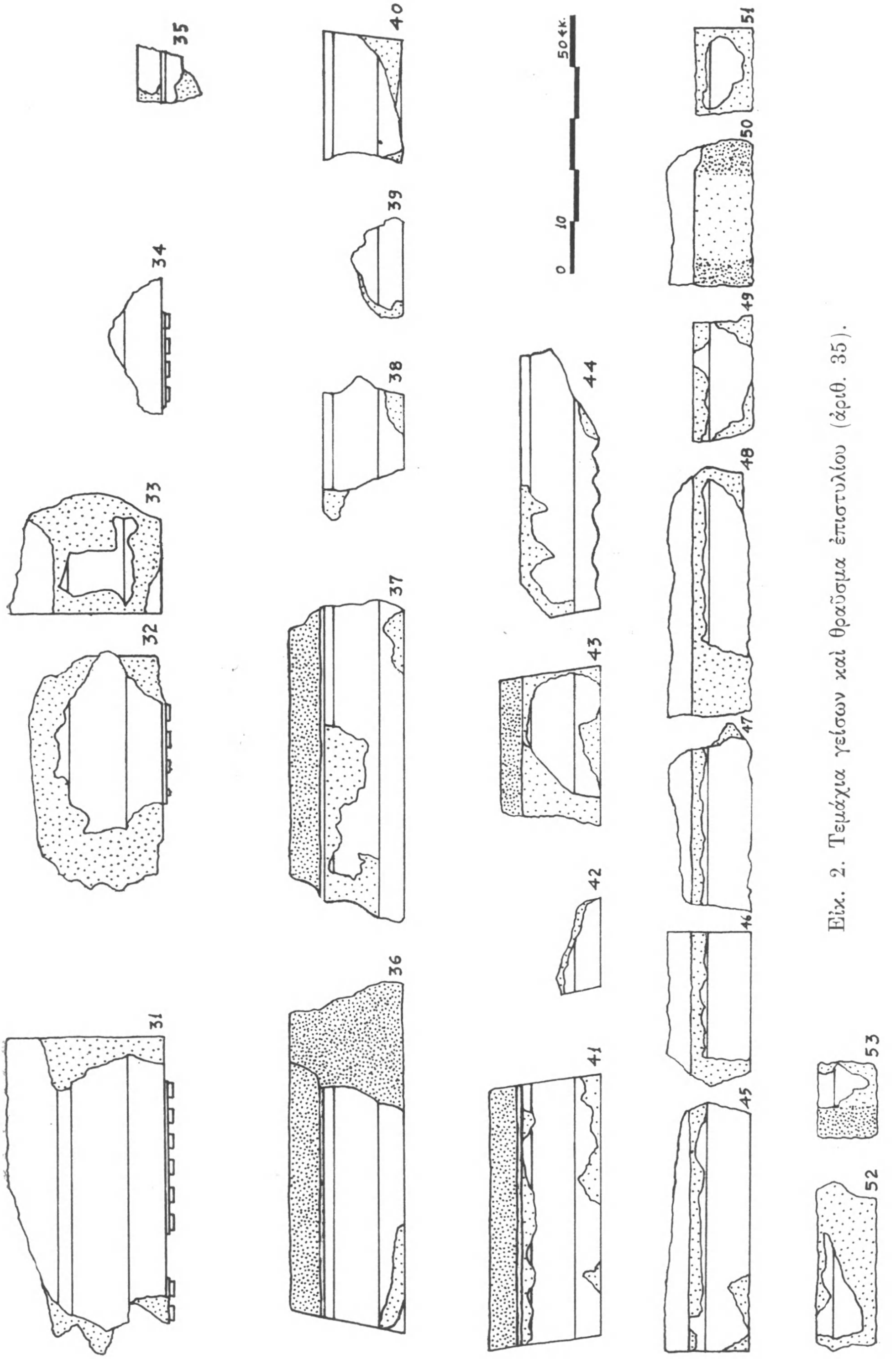

Εἰκ. 2. Τεμάχια γείσων καὶ θραῦσμα ἐπιστυλίου (ἀριθ. 35).

26. Τμῆμα θύρας σῶζον πέρατα καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς πλὴν τῆς δεξιᾶς. Ἡ προσθία ἐπιφάνεια κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποκεκρουμένη πλὴν μικροῦ μέρους σώζοντος δύο ἐφηλίδας. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.96 μ. Ὕψος 0.48 μ. Πάχος 0.40 μ.

27. Μικρὸν τμῆμα θυρώματος πανταχόθεν ἀποκεκρουμένον. Σώζει πέρας μόνον ἄνω καί, κατὰ τὴν προσθίαν ἐπιφάνειαν, διατηρεῖ μέρος τοῦ κονιάματος μετὰ μέρους τοῦ διὰ καρδιοσχήμων φύλλων κοσμουμένου κυματίου εἰς τὴν κορυφὴν τῶν θυρωμάτων. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.17 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.11 μ., πάχος 0.07 μ.

28. Τμῆμα θυρώματος ἀποκεκρουμένου πανταχόθεν. Σώζει μέρος τῶν δύο καθέτως τεμνομένων ἐπιφανειῶν. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.08 μ. Ὕψος 0.28 μ., πάχος 0.075 μ.

29. Ὅμοιον. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.11 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.32 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.16 μ.

30. Μικρὸν τμῆμα ἡμικίονος σῶζον πέρας κατὰ τὴν ἑτέραν τῶν ὁριζοντίων πλευρῶν καὶ ἐλάχιστα μέρη τριῶν ραβδώσεων. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.16 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.17 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.13 μ.

31. Τμῆμα δωρικοῦ γείσου μετὰ συμφυοῦς σίμης ἐλλιπὲς κατὰ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸν τοῖχον μέρος τοῦ λίθου. Ὁ λίθος σώζει πέρας δεξιά, οὐχὶ ὅμως ἀριστερά. Τὸ σωζόμενον τμῆμα διατηρεῖ τὸ μέτωπον μετὰ πλήρους προμόχθου ἐν μέσῳ δύο ἀγυιῶν καὶ μικρὸν μέρος ἑτέρου προμόχθου ἀριστερὰ μετὰ τεσσάρων σταγόνων. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.62 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.31 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.38 μ.

32. Ὅμοιον ἀποκεκρουμένον πανταχόθεν πλὴν μέρους τοῦ πέρατος δεξιὰ καὶ μέρους τῆς φαινομένης ἐπιφανείας (πίν. 75α). Σώζει μέρος τοῦ μετώπου καὶ μιᾶς προμόχθου μετὰ δύο σειρῶν ἐκ τεσσάρων σταγόνων. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.49 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.27 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.22 μ.

33. Ὅμοιον ἀποκεκρουμένον πανταχόθεν. Ὁ λίθος σώζει πέρας ἀριστερὰ καὶ μέρη τοῦ μετώπου ἀποτετριμμένα. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.23 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.28 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.22 μ.

34. Μικρὸν μέρος δωρικοῦ γείσου σῶζον μόνον μέρος τοῦ μετώπου καὶ μιᾶς προμόχθου. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.26 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.13 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.18 μ.

35. Θραῦσμα ἐπιστυλίου σῶζον καὶ μέρος τῆς ὕπερθεν ταινίας. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.11 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.12 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.065 μ.

36. Τμῆμα ἐπαετίου γείσου μετὰ συμφυοῦς σίμης ἀποκεκρουμένου δεξιά. Τὸ ἀριστερὸν πέρας σχηματίζει μετὰ τῆς κάτω ἐπιφανείας ὀξεῖαν γωνίαν, ὅθεν προκύπτει ἡ θέσις τοῦ λίθου εἰς τὸ ἀριστερὸν τοῦ ἀετώματος. Ὑπὲρ τὴν σίμην ἀφέθη ἀκατέργαστον μέρος τοῦ λίθου. Μέγ. σωζ. μῆκος

0.70 μ. Μέγ. ὕψος 0.22 μ. Πάχος 0.54 μ. Συνανήκει μετὰ τοῦ κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 37.

37. Ὅμοιον ἀποκεκρουμένον ἑκατέρωθεν. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.62 μ. Μέγ. ὕψος 0.22 μ. Πάχος 0.52 μ. Συνανήκει μετὰ τοῦ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 36 (ἰδὲ πίν. 75β).

38. Ὅμοιον μικρότερον θραῦσμα ἐκ τοῦ μετώπου. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.28 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.16 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.12 μ.

39. Ὅμοιον μικρότερον τοῦ προηγουμένου. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.19 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.10 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.09 μ.

40. Ἕτερον τεμάχιον ἐκ τοῦ ἐπαετίου γείσου ἀριστερὰ σῶζον πέρας δεξιά. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.25 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.15 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.43 μ.

41. Τμῆμα τοῦ ἐπαετίου γείσου μετὰ σίμης ἐκ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τοῦ ἀετώματος σῶζον πέρατα ἀμφοτέρωθεν. Μῆκος 0.51 μ. Ὕψος 0.22 μ. Πάχος 0.60 μ.

42. Θραῦσμα ἐπαετίου γείσου σῶζον τὴν κάτω ἀριστερὰν ἀμβλεῖαν γωνίαν τοῦ γείσου καὶ ἐλάχιστον μέρος τῆς ὕπερθεν σίμης ἐκ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τοῦ ἀετώματος. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.19 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.09 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.13 μ.

43. Ὅμοιον μεγαλύτερον σῶζον δεξιὸν μέρος μετώπου γείσου μετὰ σίμης, ἐκ τῆς αὐτῆς δεξιᾶς πτέρυγος τοῦ ἀετώματος. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.31 μ. Ὕψος 0.16 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.52 μ.

44. Ὅμοιον μεγαλύτερον, σῶζον ἀμφοτέρωθεν πέρατα. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.52 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.15 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.14 μ.

45. Τμῆμα ἐκ τοῦ ὑπὲρ τὴν ζῳοφόρον ἰωνικοῦ γείσου σῶζον πέρας τοῦ λίθου ἀριστερά. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.49 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.16 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.24 μ.

46. Ὅμοιον μικρότερον σῶζον δεξιὸν πέρας τοῦ λίθου. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.30 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.16 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.26 μ.

47. Ὅμοιον ἀποκεκρουμένον ἀμφοτέρωθεν. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.37 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.115 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.20 μ.

48. Ὅμοιον μεγαλύτερον. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.48 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.13 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.19 μ.

49. Ὅμοιον μικρότερον. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.25 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.13 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.20 μ.

50. Ὅμοιον ἀποτετριμμένον κατὰ τὸ μέτωπον. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.29 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.10 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.23μ.

51. Ὅμοιον σῶζον πέρας τοῦ λίθου δεξιὰ καὶ μέρος τοῦ μετώπου. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.17 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.115 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.17 μ.

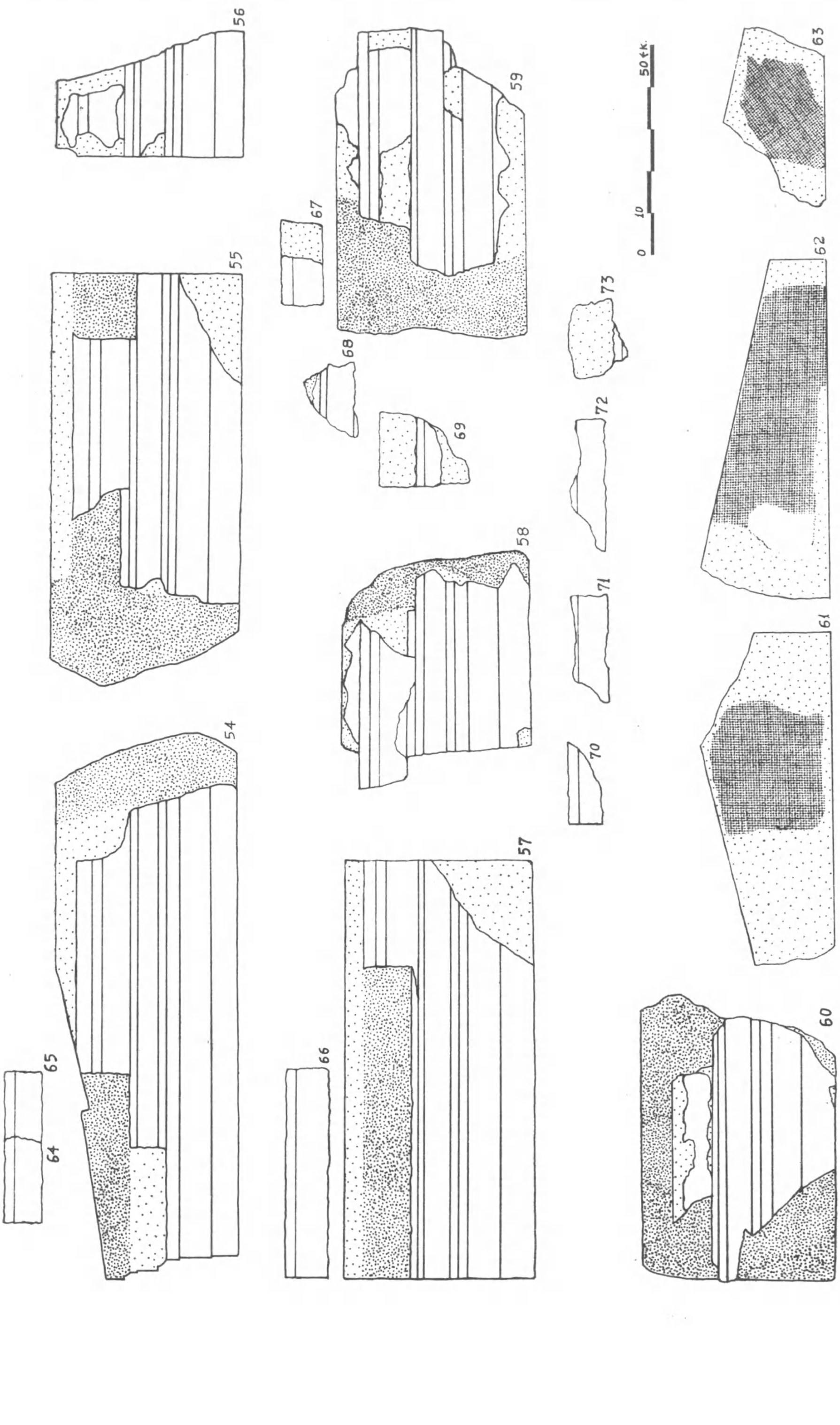

Εἰκ. 3. Ἐπιστύλια μετὰ ὁριζοντίου γείσου καὶ λίθοι τοῦ τυμπάνου τοῦ ἀετώματος.

52. Ὅμοιον ἀμφοτέρωθεν ἀποκεκρουμένον. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.33 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.12 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.14 μ.

53. Ὅμοιον μικρότερον. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.15 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.13 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.21 μ.

54. Ἄκρον ἀριστερὸν τεμάχιον τοῦ ἐπιστυλίου τοῦ ἄνω ὀρόφου μετὰ τοῦ συμφυοῦς ὁριζοντίου γείσου. Σώζει πέρατα καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἄνω ἐπιφανείας διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ ἐπαετίου γείσου. Μέγ. μῆκος 1.30 μ. Μέγ. ὕψος 0.435 μ. Μέγ. πάχος 0.72 μ.

55. Ὅμοιον τεμάχιον ἀποκεκρουμένον μόνον ἀριστερά. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.99 μ. Μέγ. ὕψος 0.445 μ. Μέγ. πάχος 0.60 μ.

56. Ὅμοιον μικρότερον ἀποκεκρουμένον δεξιὰ καὶ ὄπισθεν. Μέγ. μῆκος 0.30 μ. Μέγ. ὕψος 0.45 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.34 μ.

57. Ὅμοιον σῶζον πέρατα καθ' ὅλας τὰς πλευράς. Μέγ. μῆκος 1 μ. Μέγ. ὕψος 0.445 μ. Μέγ. πάχος 0.52 μ.

58. Ὅμοιον ἀποκεκρουμένον ἀμφοτέρωθεν (πίν. 75γ). Μέγ. σωζ. μῆκος 0.57 μ. Μέγ. ὕψος 0.445 μ. Μέγ. πάχος 0.80 μ.

59. Ὅμοιον ἀποκεκρουμένον ἀμφοτέρωθεν, μεγαλύτερον. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.75 μ. Μέγ. ὕψος 0.45 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.40 μ.

60. Ὅμοιον σῶζον πέρας ἀριστερά (πίν. 76α). Μέγ. σωζ. μῆκος 0.68 μ. Μέγ. ὕψος 0.45 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.63 μ.

61. Λίθος ἐκ τοῦ τυμπάνου τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τοῦ ἀετώματος, τριγωνικός, ἀποκεκρουμένος ἀριστερὰ καὶ κατὰ τὴν ἄνω δεξιὰν γωνίαν (πίν. 76β) Ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας σώζει μέρος κυανοῦ κονιάματος, τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε τὸ τύμπανον κατὰ τὸ πλεῖστον (πρβ. κατωτ. ἀριθ. 62). Μέγ. σωζ. μῆκος 0.80 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.31 μ. Μέγ. πάχος 0.51 μ.

62. Ὅμοιος ἐκ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τοῦ ἀετώματος, ἀποκεκρουμένος ἀριστερά. Διατηρεῖ τὸ κονίαμα κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς προσθίας ἐπιφανείας. Ἐκ τῶν ἀναγλύφων τοῦ ἀετώματος διετηρήθησαν τὰ ἴχνη μέρους μορφῆς (πιθανῶς ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ λαιμός). Μέγ. σωζ. μῆκος 0.81 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.30 μ. Μέγ. πάχος 0.50 μ.

63. Ἕτερος μικρότερος, ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον, ἀποκεκρουμένος ἀμφοτέρωθεν. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.43 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.24 μ. Μέγ. πάχος 0.45 μ.

64. Μικρὸν τεμάχιον ἐκ τοῦ ὁριζοντίου γείσου συνανῆκον μετὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 54 καὶ 65. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.20 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.09 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.13 μ.

65. Ὅμοιον. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.21 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.09 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.10 μ.

66. Ὅμοιον μεγαλύτερον συνανῆκον μετὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 57. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.50 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.11 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.11 μ.

67. Ὅμοιον συνανῆκον μετὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 59 καὶ 68. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.20 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.09 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.18 μ.

68. Θραῦσμα συνανῆκον μετὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 59 καὶ 67. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.19 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.14 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.11 μ.

69. Θραῦσμα σῶζον ἐκ τοῦ μετώπου μόνον μέρος τῆς ὑπὸ τὸ γεῖσον ταινίας μετὰ μέρους τοῦ κυματίου καὶ τοῦ ὕπερθεν γείσου ἀποτετριμμένου. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.19 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.25 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.17 μ.

70. Θραῦσμα γείσου σῶζον πέρας ἀριστερά. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.21 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.095 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.135 μ.

71. Ὅμοιον ἀποκεκρουμένον ἀμφοτέρωθεν. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.27 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.095 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.13 μ.

72. Ὅμοιον. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.32 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.085 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.10 μ.

73. Ὅμοιον σῶζον καὶ μέρος τῆς ὑπὸ τὸ γεῖσον ταινίας. Ἡ προσθία ἐπιφάνεια ἀποτετριμμένη. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.16 μ. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.12 μ. Μέγ. σωζ. πάχος 0.20 μ.

Μὲ τὰ ἀνωτέρω περιγραφέντα τεμάχια καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ μνημείου σωζόμενα στοιχεῖα θὰ ἐπιχειρηθῇ ἀναπαράστασις τῆς προσόψεως τοῦ Μνημείου κατὰ τὴν Ἔκθεσιν τῆς προσεχοῦς ἀνασκαφικῆς περιόδου ὡς προετοιμασία μελλοντικῆς ἀναστηλώσεως τοῦ μνημείου.

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

15. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΛΕΥΚΑΔΙΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

Ἐξ ἀφορμῆς τυχαίας ἀνευρέσεως νοτίως τοῦ χωρίου τῶν Λευκαδίων Ναούσης μαρμαρίνου παλαιοχριστιανικοῦ θωρακίου φέροντος γνωστὴν ἀνθεμωτὴν διακόσμησιν μετὰ σταυροῦ εἰς τὸ μέσον (πίν. 78α) προέβημεν δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐφόρου τῆς Περιφερείας κ. Φ. Πέτσα, εἰς σκαφικὴν ἔρευναν πρὸς ἐνδεχομένην ἀνακάλυψιν παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.

Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1959 ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ μεταβάσεώς μου πρὸς ἐπίβλεψιν καὶ παροχὴν ὁδηγιῶν τῶν γενομένων ἐργασιῶν στερεώσεως τοῦ σπουδαίου βασιλικοῦ μακεδονικοῦ τάφου τῶν Λευκαδίων γενομένη ἀνασκαφὴ εἰς δύο σημεῖα ἐπὶ τοῦ λόφου νοτίως τοῦ χωρίου τῶν Λευκαδίων (πίν. 77) ἀπέδωκε τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα :

α) Εἰς τὸ χαμηλότερον σημεῖον τοῦ λόφου ἀπεκαλύφθησαν δύο κτήρια διαφόρων περιόδων. Ἐκ τούτων τὰ μὲν ἀρχαιότερα σημειοῦνται ἐν τῇ παρατιθεμένῃ κατόψει (εἰκ. 1) διὰ διαγραμμίσεως τὰ δὲ μεταγενέστερα ἁπλῶς διὰ χονδροτέρου περιγράμματος. Τοῦ ἀρχαιοτέρου κτηρίου ἀπεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε δύο αἴθουσαι: μία μεγάλη (Α,Β) πρὸς Νότον, πλάτους 13.90 μ. καὶ μία συνεχομένη πρὸς τὴν πρώτην πρὸς Βορρᾶν, διαστάσεων 4.60 × 6.10 μ. Ἡ εἴσοδος τῆς πρώτης, πλάτους 2 μ., φέρουσα μαρμάρινον κατώφλιον εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἐνῷ τουναντίον ἡ τῆς δευτέρας σχεδὸν εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Τὸ δάπεδον τῆς μεγάλης αἰθούσης ἦτο ἐστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ σχηματίζοντος διάχωρα, ἅτινα διῄρουν τὸ ὅλον πλάτος αὐτῆς εἰς δύο μεγάλα τμήματα (Α καὶ Β) χωριζόμενα δι' εὐρείας ταινίας (πίν. 79α). Καὶ τοῦ μὲν τμήματος Α διετηρήθη, εὐθὺς παρὰ τὸ κατώφλιον, ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή, ἐκ τῆς ὁποίας διεσώθη μόνον ἡ λέξις «Ο ΒΟΥΛΟΜΕΝΟ(Σ)» (πίν. 78γ), περαιτέρω δὲ πρὸς Δ. δύο διάχωρα πληρούμενα διὰ πολυχρώμων γεωμετρικῶν σχεδίων. Ἐκ τούτων τὸ μὲν πρὸς τὴν θύραν εἰκόνιζε τέσσαρας λαβυρίνθους ἐν μέσῳ κάμπου ἐκ τριγώνων, τὸ δὲ γειτονικόν του ὀκτὼ τετράγωνα διατεταγμένα πέριξ κυκλικοῦ ἐμβλήματος. Καὶ τὰ μὲν τετράγωνα πληροῦνται διὰ διαφόρων ἕκαστον κοσμημάτων (ἀμφορέως, λαβυρίνθου, κύκλων, τριγώνων κλπ.) (πίν. 78δ), τὸ δὲ κεντρικὸν ἔμβλημα διὰ συνθέτου γεωμετρικοῦ σχεδίου φέροντος ἐν τῷ μέσῳ τὴν παράστασιν ἀγγείου (πίν. 79β). Τοῦ δὲ τμήματος Β τὸ μόνον σωζόμενον, καὶ τοῦτο μάλιστα κολοβόν, διάχωρον, εἰκονίζει μέγα τετράγωνον πληρούμενον διὰ τε-

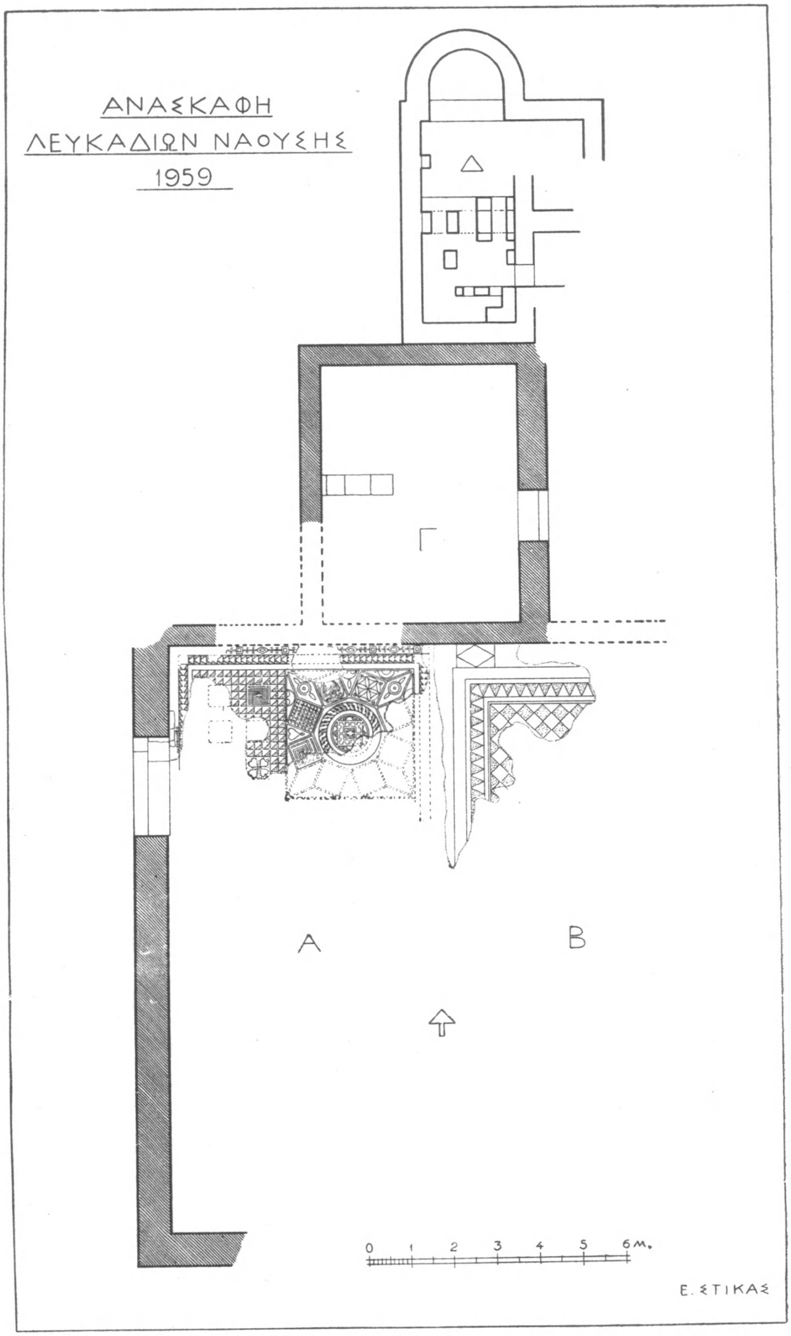

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῆς πρώτης ὁμάδος κτηρίων Λευκαδίων.

τραγωνιδίων ἐναλλὰξ λευκῶν καὶ χρωματιστῶν περιβαλλόμενον δ' ὑπὸ πλαισίου ἐξ ἰσοπλεύρων τριγώνων (πίν. 79α καὶ εἰκ. 1). Τῆς αἰθούσης Γ τὸ δάπεδον δὲν ἐκοσμεῖτο διὰ ψηφιδωτῶν. Εἰς τὴν αἴθουσαν Α ἀνευρέθη ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τὸ ἐν ἀρχῇ μνημονευθὲν μαρμάρινον θωράκιον, διαστάσεων 1.55 × 0.90 μ. (πίν. 78α), ὅπερ ἦτο διπλοῦν, σώζεται ὅμως μόνον τὸ δεξιόν του τμῆμα, φέρον γλυπτὴν φυτικὴν διακόσμησιν καὶ ἄνω ἐν τῷ μέσῳ σταυρόν. Προέρχεται ἑπομένως ἐκ χριστιανικοῦ κτηρίου. Εἰς τὴν αὐτὴν αἴθουσαν εὑρέθη καὶ ἄλλη μαρμαρίνη πλὰξ (εἰκ. 2), σωζομένων διαστάσεων 0.23 × 0.11 μ., φέρουσα χαραγμένην χριστιανικὴν παράστασιν, ἤτοι παγώνια ἑκατέρωθεν ἐνσταύρου ἀμφορέως, ἐξ ὧν σώζεται τὸ δεξιόν, ὡς καὶ τὸ ἥμισυ μονογράφημα ΧΡ(ιστὸς) προσέτι δὲ καὶ τὸ Ω τῆς Ἀποκαλύψεως, ἀντιστοίχως πρὸς τὸ ὁποῖον θὰ ὑπῆρχεν ἀριστερὰ καὶ τὸ Α.

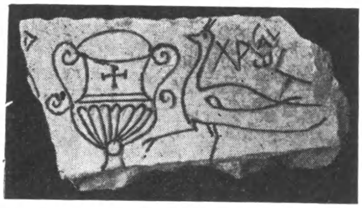

Εἰκ. 2. Παλαιοχριστιανικὸν θωράκιον μετὰ παγωνίων ἑκατέρωθεν ἀμφορέως.

Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον καὶ τὰ εὑρεθέντα γλυπτὰ ὑποδηλοῦσι χρόνους οὐχὶ μεταγενεστέρους τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος.

Ἀργότερον πρὸς Βορρᾶν τῆς μικρᾶς αἰθούσης κατεσκευάσθη συγκρότημα κλιβάνων ὀπτήσεως κεραμεικῶν εἰδῶν[1] (εἰκ. 1 Δ καὶ πίν. 80α.β) καὶ παραπλεύρως αὐτῶν πρὸς Δυσμὰς μεγάλη αἴθουσα, ἐντὸς τῆς ὁποίας διετηρήθησαν τετράγωνοι πεσσίσκοι ἐξ ὀπτοπλίνθων ἀνήκοντες προφανῶς εἰς ὑπόκαυστον (πίν. 81α). Εἰς τοὺς ὑψηλὰ σωζομένους τοίχους τῆς αἰθούσης ταύτης ὑπάρχουσιν ὀρθογώνιοι ἐγκοπαί (πίν. 81α), δι' ὧν θὰ ἐξήρχετο ὁ θερμὸς ἀὴρ καὶ τὰ ἀέρια τῆς καύσεως τοῦ ὑποκαύστου. Παραπλεύρως τῆς αἰθούσης ταύτης εὑρέθη καὶ πηλίνη σωλήνωσις ἀγωγῆς ὕδατος (πίν. 81β). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται πιθανώτατα ὅτι τὰ κτήρια ταῦτα θὰ ἐχρησίμευον ὡς λουτρά (βαλανεῖον).

Ἐν συνεχείᾳ πρὸς τοὺς ἀνακαλυφθέντας κλιβάνους διαφαίνονται πολλὰ εἰσέτι κτήρια, ἡ ἀνασκαφὴ τῶν ὁποίων ἐλπίζεται ὅτι θὰ παράσχῃ τὴν δυνατότητα ἐξακριβώσεως τοῦ ἀκριβοῦς προορισμοῦ τοῦ ὅλου συγκροτήματος, κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν καὶ ἀρκετὰ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἤτοι μαρμαρίνη ἰωνικὴ βάσις μετὰ πλίνθου, ρωμαϊκὸν κοριν-

[1] Οἱ κλίβανοι οὗτοι ἔχουν μεγάλην ὁμοιότητα μὲ τοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ παλαιᾷ Κορίνθῳ ἀνακαλυφθέντας (πρβλ. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Τὰ ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, 1955, σ. 89, εἰκ. 41, σ. 90, εἰκ. 42, σ. 91, εἰκ. 43 καὶ σ. 92, εἰκ. 44), ὡς καὶ μὲ τὸν ἐν Σπάρτῃ ἐσχάτως ἀνακαλυφθέντα κλίβανον ὑπὸ τοῦ κ. Χ. Χρήστου.

θιακὸν ἐπίκρανον παραστάδος (πίν. 78β) τοῦ 2ου ἢ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, κιονίσκοι, κιονόκρανα καὶ πλάκες μαρμάριναι, ὡς καὶ πλῆθος ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐθέσαμεν ὑπ' ὄψει τῆς Διευθυντρίας τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου Κας Εἰρ. Βαρούχα, ἡ ὁποία προθυμότατα μᾶς παρέσχε τὰς κάτωθι πληροφορίας.

1. Ἓν χαλκοῦν Εἰκοσανούμιον τοῦ Ἰουστινιανοῦ διαμ. 4 ἑκ., φέρον ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τὴν προτομὴν τοῦ αὐτοκράτορος, κρατοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου καὶ ἐπ' αὐτῆς σταυρόν. Παρὰ τὴν περιφέρειαν φέρει τὴν ἐπιγραφήν: D(OMINUS) N(OSTER) IUSTINIANUS P(ATER) PA(TRIAE) VI(CTOR). Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας του ὄψεως εἰκονίζεται M μετὰ σταυροῦ εἰς τὸ μέσον καὶ πέριξ εὕρηται ἡ ἐπιγραφὴ ANNO XIII-ΘΥΠΟ. Κατὰ τὴν κυρίαν Βαρούχα τὸ Εἰκοσανούμιον τοῦτο εἶναι κοπῆς τοῦ ἔτους 539 μ.Χ.

2. Νόμισμα Φιλίππου τοῦ Ε' ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως φέρει κεφαλὴν τοῦ Διὸς καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης ἀετόν. Πρβλ. Gaebler, πίν. XXXVI, 27· ἀνάγεται εἰς τὸν 2ον π.Χ. αἰ.

3. Δύο νομίσματα Θεοδοσίου τοῦ Β' τύπου Gloria.

4. Δύο νομίσματα Ἐδέσσης τοῦ Γορδιανοῦ καὶ Ἐλαγαβάλου τύπου Gaebler, πίν. XIV, 2.

5. Δύο νομίσματα ὑστερορρωμαϊκὰ τοῦ Κωνσταντίου ΙΙ'.

6. Νόμισμα ὑστερορρωμαϊκὸν τοῦ Ὁνωρίου, ἔμπροσθεν ἐφθαρμένον. Ὄπισθεν φέρει δύο μορφὰς καὶ τὴν ἐπιγραφὴν GLORIA ROMANORUM.

7. Νόμισμα Θεσσαλονίκης. Ἀλέξανδρος. Πρβλ. Gaebler, πίν. XXIV, 24.

8. Νόμισμα Βυζαντινόν. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς. Πρβλ. BMC LIV, 7.

Πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ ἀνασκαφέντος κτηριακοῦ συγκροτήματος κεῖται λοφίσκος περιβαλλόμενος κατὰ μὲν τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευρὰν ὑπὸ παλαιοῦ τείχους, ὅπερ ἀπεκαλύψαμεν εἰς μῆκος 30 μ., ἐνῷ πρὸς Νότον παραρρέει ὁ ποταμὸς «Ἀραπίτσα», ὅστις εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο σχηματίζει βαθεῖαν χαράδραν. Ἐπὶ τοῦ γειτονικοῦ τούτου λόφου ἐγένετο σκαφικὴ ἔρευνα. Ἡ δευτέρα αὕτη σκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς 3 αἰθούσας ἐστρωμένας διὰ ψηφιδωτῶν (πίν. 82α). Ἐκ τούτων ἡ πρώτη φέρει πέριξ ταινίαν ἐξ ἀνθεμίου λωτοῦ εἰς δὲ τὸ κέντρον κύκλους τεμνομένους (πίν. 82β). Ἡ δευτέρα φέρει πέριξ ταινίαν ἐκ συνθέτου μαιάνδρου, σπείρας καὶ τριγώνων, εἰς δὲ τὸ κέντρον τετράγωνα περιβαλλόμενα ὑπὸ ἁλυσοειδῶν κοσμημάτων καὶ σχοινίου (πίν. 83α), πληρούμενα δὲ διὰ τῶν λεγομένων κόμβων τοῦ Σολομῶντος. Ἡ τρίτη ἔφερεν εἰς τὸ κέντρον παραστάσεις μεγάλων φανταστικῶν ζώων (τεράτων) μὲ κεφαλὴν γρυπὸς καὶ ἑλισσομένην οὐρὰν ὄφεως (πίν. 83β).

Τέλος ὄπισθεν τοῦ κτηρίου τούτου ἐπὶ τῆς ἀπέναντι θέσεως τοῦ λόφου πρὸς τὴν νοτίαν πλευρὰν αὐτοῦ, ἀνευρέθη ὑπόγειος οἰκοδομὴ μήκους 19.33 μ.,

πλάτους 2.20 μ. καὶ ὕψους 1.80 μ., ἥτις κατεσκευάσθη ἐντὸς τομῆς διὰ σκαφῆς τοῦ λόφου. Ἡ οἰκοδομὴ αὕτη ἦτο ἐκτισμένη διὰ μεγάλων πωρολίθων, ἔφερε δὲ 4 διαμερίσματα. Τὸ διαμέρισμα Α ἔφερεν ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς του πεζούλιον, τὸ διαμέρισμα Β ἔφερε κλίμακα καθόδου ἐκ τοῦ λόφου, εἰς τὸ διαμέρισμα Γ ἀνευρέθη μικρὸν σπήλαιον ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ μεγάλος πίθος ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς. Τὸ διαμέρισμα Δ κατέληγε πρὸς τὴν βαθεῖαν χαράδραν, ἥτις ἐσχηματίζετο εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ «Ἀραπίτσα». Τὸ περίεργον τοῦτο κτίσμα (πίν. 84α.β) λόγῳ τοῦ ὅτι ὅλοι οἱ χῶροί του ἦσαν ἐσωτερικῶς ἐπιμελῶς ἐπιχρισμένοι καὶ ἐπειδὴ ἀνευρέθη εἰς τὴν θέσιν του κεχωσμένος μέγας πίθος, πιθανῶς νὰ ἐχρησίμευεν ὡς ἀποθήκη τροφίμων τοῦ παρακειμένου συγκροτήματος κτηρίων.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΣΤΙΚΑΣ

16. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ Δ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ

Ἡ ἐνεργηθεῖσα ἐφέτος εἰς Νικόπολιν, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἀρχαιολόγων Δδων Χαρικλείας Μπάρλα καὶ Ἀγάπης Βασιλάκη ἀνασκαφὴ πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς ἔξω τῶν τειχῶν κειμένης βασιλικῆς Δ, α) ἀπεκάλυψε καὶ τὴν τρίτην (βόρειον) ἀντηρίδα τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ, ὡς καὶ τὴν εὐθυντηρίαν τῆς ἀψῖδος (πίν. 85α.β καὶ εἰκ. 2) β) ἐξηκρίβωσε, κατόπιν προσεκτικοῦ καθαρισμοῦ τοῦ πρὸ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ χώρου, τὸ ἀκριβὲς σχέδιον τῆς διὰ πολυχρώμων μαρμαρίνων πλακιδίων στρώσεως τοῦ δαπέδου αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ πρὸς Δυσμὰς ἐκτεινομένου τμήματος τοῦ μέσου κλίτους (εἰκ. 2 καὶ πίν. 86α.β). Κατωρθώθη δ' ἡ ἐξακρίβωσις αὕτη τῇ βοηθείᾳ τῶν σαφῶς ἐπὶ τοῦ ἐκ κονιάματος ὑποστρώματος διατηρηθέντων ἀποτυπωμάτων τῶν πλακιδίων. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν μάλιστα τοῦ πρὸ τοῦ τέμπλου τμήματος τοῦ μέσου κλίτους διεπιστώθη, ὅτι τὸ δυστυχῶς ἐξ ὁλοκλήρου κατεστραμμένον τέμπλον τῆς βασιλικῆς ἔφερε πρὸ τῆς Ὡραίας αὐτοῦ Πύλης τετρακιόνιον (εἰκ. 2), οἷον ἔφερον καὶ ἄλλαι βασιλικαὶ τῆς Νικοπόλεως.

γ) Προέβη μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἐξ ὁλοκλήρου ἀνασκαφὴν τοῦ νοτίου πτερυγίου τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους (εἰκ. 1, 2), ὅπερ εὑρέθη ἐστρωμένον δι' ἀκανονίστων ποικιλοχρώμων πλακιδίων μαρμάρου (opus signinum).

δ) Ἀπεκαλύφθησαν ὡσαύτως ὁλοσχερῶς καὶ οἱ στυλοβάται τῶν μικρῶν κιονοστοιχιῶν, αἵτινες ἐχώριζον τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον πτερύγιον ἀπὸ τῆς σολέας (εἰκ. 2). Ὡς δ' ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν διατηρηθέντων λειψάνων κονιάματος τετραγώνου σχήματος συνάγεται, θὰ παρενεβάλλοντο μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς παραστάδος καὶ τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ μέσου κλίτους ἀνὰ δύο ἑκατέρωθεν κίονες φέροντες τετραγώνους πλίνθους ὑπὸ τὰς βάσεις των (εἰκ. 2). (Ὁμοία διάταξις ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Πανόρμου τῆς Κρήτης, Ν. Πλάτων, ΠΑΕ 1948, σ. 114). Ἀφ' ἑτέρου ἡ ὕπαρξις μεταξὺ τῶν ἐν λόγῳ κιόνων καὶ τῆς παραστάδος θωρακίων πιστοποιεῖται ἐκ τῆς ἐγκοπῆς, ἥτις ἀνοίγεται εἰς τὸ μέσον τῆς προσόψεως τῆς παραστάδος φέρουσα μάλιστα ἀκόμη καὶ τεμάχιον μαρμαρίνου θωρακίου (πάχ. 0.06 μ.), ἐσφηνωμένου ἐντὸς αὐτῆς (πίν. 86β).

Ἐντὸς τῆς ἀπομακρυνθείσης ἐπιχώσεως τοῦ νοτίου πτερυγίου εὑρέθησαν ἀφ' ἑνὸς τεμάχια πωρίνων θωρακίων φερόντων ἀναγλύφους σταυροὺς (εἰκ. 5, Α, Β, Γ, Δ) κατ' ἀμφοτέρας τὰς ὄψεις των, ὡς καὶ πεσσίσκος (πίν. 87β), εἰς τρία τεμάχια, φέρων πλαγίως ὀρθογώνιον ἐγκοπήν, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπίθημα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου (ἄνω διαστάσεων 0.49×0.56), φέρον ἐπὶ τῶν δύο στενῶν

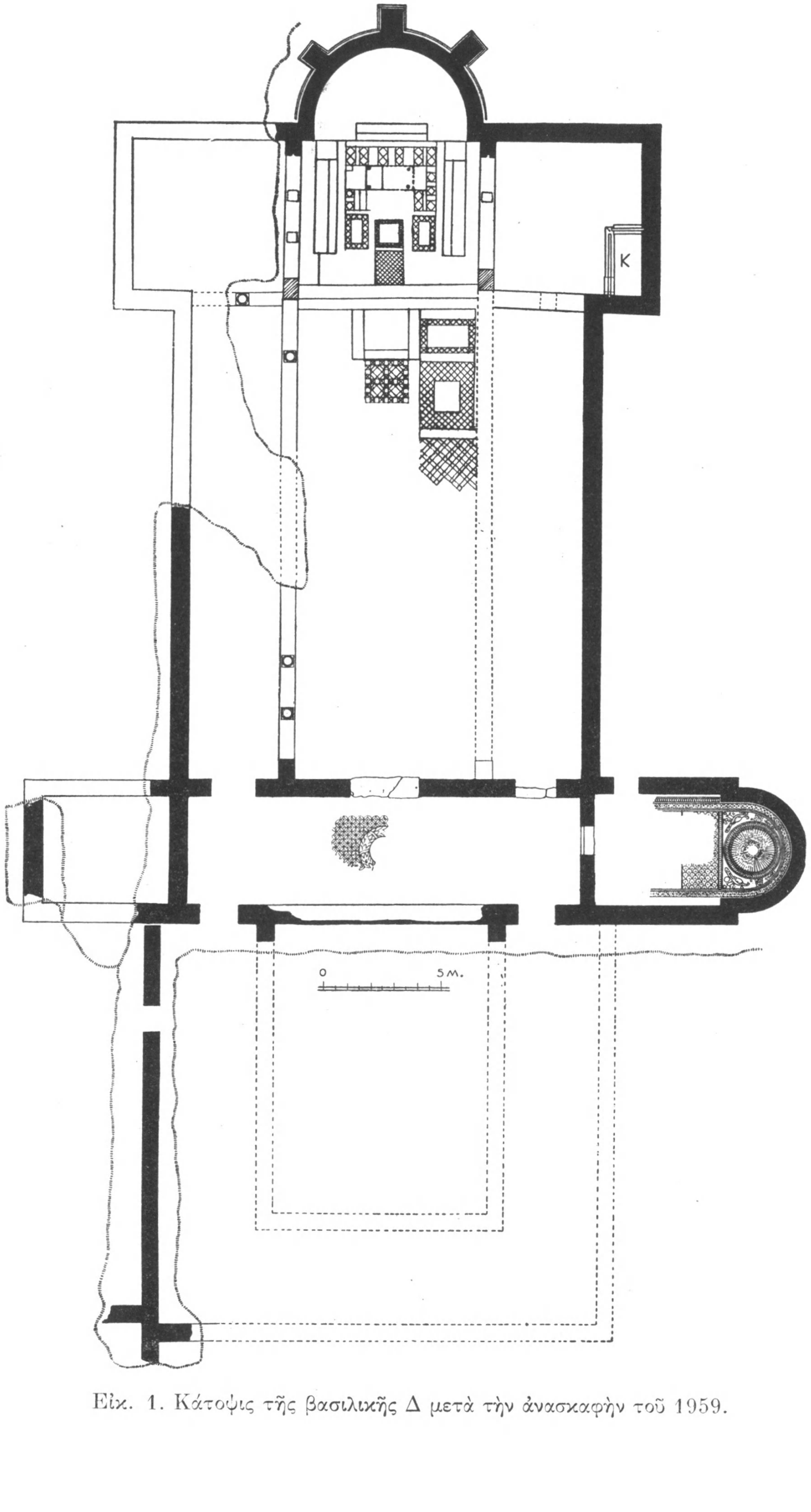

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Δ μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1959.

καμπύλων πλευρῶν του ἀνάγλυφον σταυρόν (εἰκ. 3). Τέλος κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ πτερυγίου ἀπεκαλύφθη ἡ μαρμαρίνη βάσις μικροῦ ὀρθογωνίου διαμερίσματος (ἐσωτ. διαστάσεων 1.50×2.90 μ.) (εἰκ. 2), φέρουσα ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας αὐτῆς ἐγκοπὴν προωρισμένην εἰς ὑποδοχὴν θωρακίων καὶ πεσ-

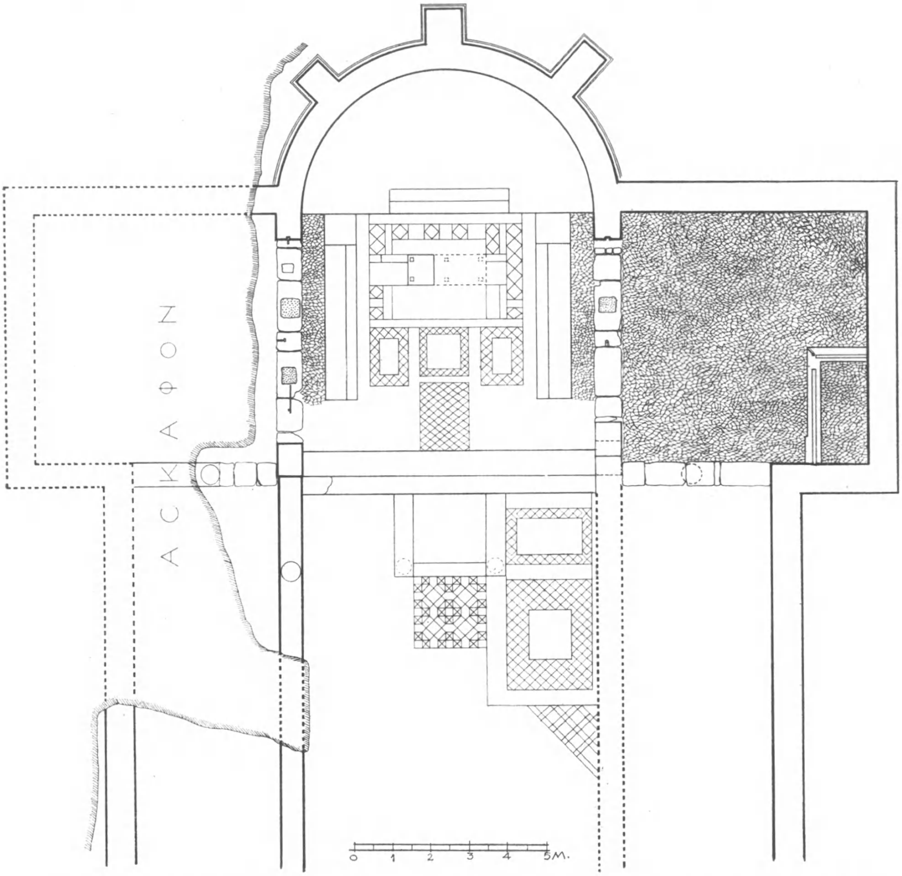

Εἰκ. 2. Κάτοψις τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς βασιλικῆς Δ.

σίσκου κατὰ τὴν γωνίαν, τοῦ ὁποίου διεσώθη καὶ ὁ τόρμος τῆς γομφώσεως μετὰ τῆς σχετικῆς αὔλακος μολυβδοχοΐας (εἰκ. 2, 5 καὶ πίν. 87α.β). Ἂν κρίνωμεν ἐξ ἀναλόγων παραδειγμάτων[1] θὰ πρέπει νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸ διαμέρισμα τοῦτο ὡς πρόχειρον παστοφόριον, προωρισμένον πρὸς φύλαξιν τῶν ἐκ τῆς Θείας Εὐχαριστίας περισσευμάτων ἢ καὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τοῦ νοτίου, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ βορείου πτερυγίου

[1] Π.χ. τῆς βασιλικῆς Β (Ἀλκίσονος), ΠΑΕ 1930, σ. 80.

ἐπροχώρησε πολὺ ὀλίγον, λόγῳ τῆς μεγάλης του (2.50 μ.) ἐπιχώσεως, ἐντὸς τῆς ὁποίας εὑρέθη μικρὸν τεμάχιον πιθανῶς ἐκ τοῦ μαρμαρίνου ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς (εἰκ. 4, z), ὡς καὶ μαρμαρίνη ἐπένδυσις ἐπικράνου παραστάδος (εἰκ. 3,

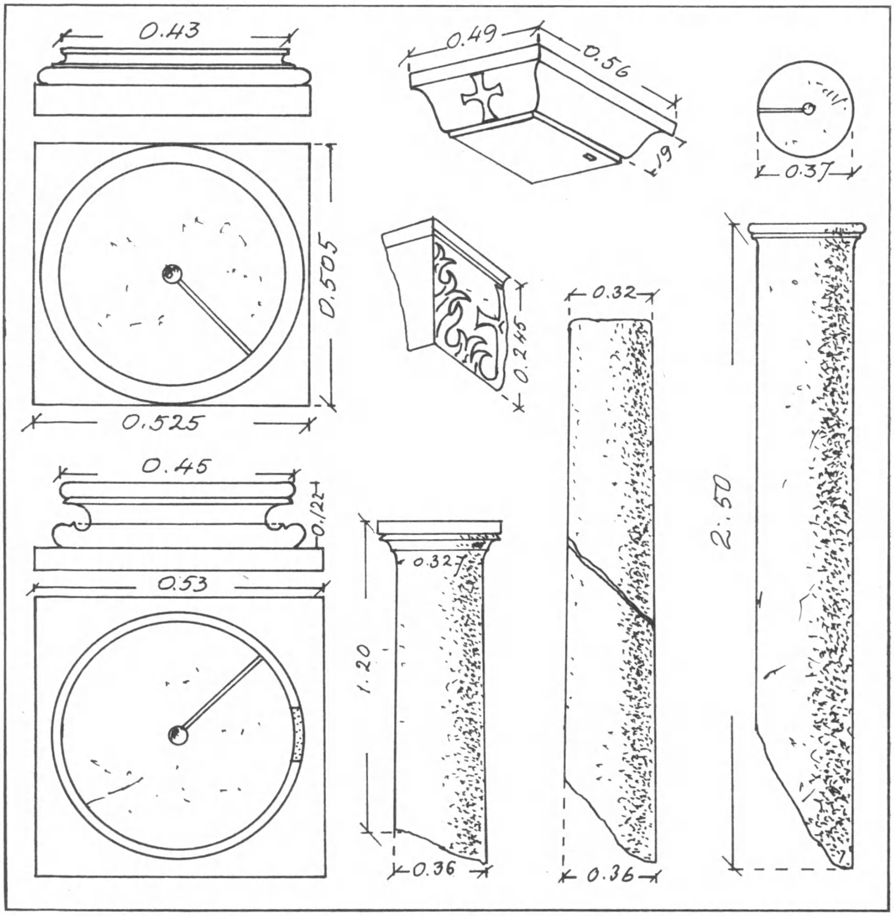

Εἰκ. 3. Λεπτομέρειαι ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς Δ.

μέσον) καὶ κορμοῦ αὐτῆς καὶ τεμάχια λοξοτμήτων κοσμητῶν. Ἐξηκριβώθη μόνον ὅτι κατὰ τὴν μετὰ τοῦ βορείου κλίτους τοῦ ναοῦ συνάντησιν αὐτοῦ ἐσχηματίζετο δίβηλον[1] (εἰκ. 2). Ὅμοιον δίβηλον θὰ ὑπῆρχεν ἀντιστοίχως καὶ

[1] Ὅμοιον δίβηλον ὑπῆρχε καὶ εἰς τὰς μετ' ἐγκαρσίου κλίτους βασιλικὰς Ε τῆς Σαγαλασσοῦ (K. Lanckoronsky, Städte Pamphyliens und Pisidiens, Wien 1892, σ. 152 εἰκ. 123, ὅθεν J. Strzygowski, Kleinasien, σ. 50 εἰκ. 36) καὶ τῆς Junca (Βυζακηνῆς) (P. Garrigue ἐν Mélanges de l'École Française de Rome LXV [1953] σ. 181).

μεταξὺ τοῦ νοτίου πτερυγίου καὶ τοῦ νοτίου κλίτους, ὡς ἀποδεικνύει ὁ διασωθεὶς στυλοβάτης αὐτοῦ (εἰκ. 2).

Ἐκ τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνεσκάφησαν μόνον τμήματα (Δυτικὸν καὶ Ἀνατολικὸν) τοῦ στυλοβάτου τῆς βορείου κιονοστοιχίας, ὅστις, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ὁλοσχερῶς ἐξαφανισθέντα τῆς νοτίας κιονοστοιχίας, διατηρεῖ κατὰ χώραν τὰς ἰωνικὰς βάσεις τῶν κιόνων του (πίν. 88α καὶ εἰκ. 1). Ἐκ τῆς ἀπ' ἄξονος εἰς ἄξονα μετρουμένης ἀποστάσεως, τῶν βάσεων τούτων (2.275 μ.), συνάγεται, ὅτι ὁ ὁλικὸς ἀριθμὸς κιόνων ἑκατέρας κιονοστοιχίας ἀνήρχετο εἰς ὀκτώ. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην εὑρέθησαν προσέτι πρὸ μὲν τοῦ θεμελίου τοῦ τετρακιονίου τμῆμα καὶ κορμὸς κορινθιακοῦ κιονοκράνου, ὕψους 0.42 μ., προερχομένου βεβαίως ἐκ τῶν κιόνων τοῦ τετρακιονίου, κατὰ μῆκος δὲ τῶν κιονοστοιχιῶν

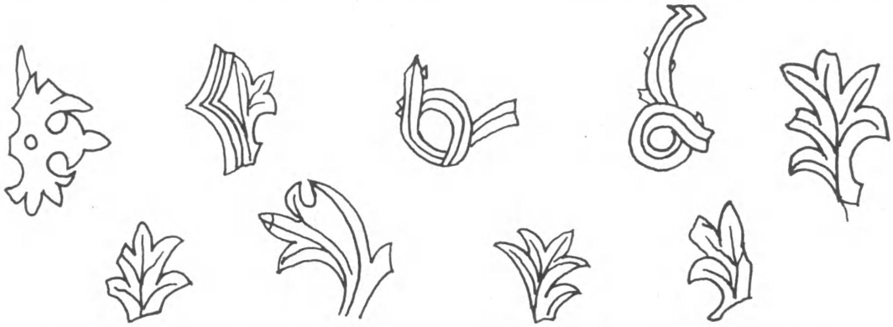

Εἰκ. 4. Τεμάχια ἐκ διατρήτων θωρακίων (πιθανῶς τοῦ ἄμβωνος) τῆς βασιλικῆς Δ.

πολλὰ μικρὰ τεμάχια μαρμαρίνων ἀνθεμίων καὶ κόμβων προερχόμενα πιθανῶς ἐκ τῶν θωρακίων τοῦ ἄμβωνος (εἰκ. 4), ὅμοια δὲ πρὸς τὴν διακόσμησιν τῶν θωρακίων τοῦ ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν[1]. Εὑρέθησαν ἐπίσης εἰς τὸ μέσον κλῖτος καὶ κορμοὶ μαρμαρίνων κιόνων τεθραυσμένοι, ἄλλοι μήκους 1.20 καὶ ἄλλοι 2.50 καὶ ἄνω διαμέτρου 0.37 μ. (εἰκ. 3), ὡς καὶ βάσεις ἰωνικαὶ μετὰ πλίνθου πλευρᾶς 0.53 μ. καὶ ἰσχυρῶς εἰσδυούσης σκοτίας (εἰκ. 3), καὶ δύο καλῆς ἐργασίας κορινθιακὰ κιονόκρανα (ὕψ. 0.42 μ.) (πίν. 89α.β) ὅμοια πρὸς τὸ παλαιότερον εὑρεθέν[2], πρὸς τούτοις δὲ καὶ δύο κολουροπυραμιδοειδῆ ἐπιθήματα ἔχοντα τὴν στενήν, κεκλιμένην πλευρὰν αὐτῶν κεκοσμημένην δι' ἀναγλύφων σταυρῶν ἐν μέσῳ φύλλων ἀκάνθης (πίν. 89γ).

Εὑρέθησαν ὡσαύτως καί τινες πώρινοι τραπεζιόσχημοι θολῖται (εἰκ. 5, ι, κ), εἷς γεννήσεων (ι) καὶ ἄλλος κοινός (κ), προερχόμενοι ἐκ τῶν τόξων, τὰ ὁποῖα ἐγεφύρουν τὰ μεταξὺ τῶν κιόνων διαστήματα[3]. Τέλος πρὸ τῆς βασιλείου πύλης

---

[1] Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Αἱ χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας, ΑΕ 1929, σ. 86 εἰκ. 106.
[2] ΠΑΕ 1956, πίν. 55β.
[3] Ὅμοιοι πώρινοι θολῖται εὑρέθησαν καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἀλκίσονος.

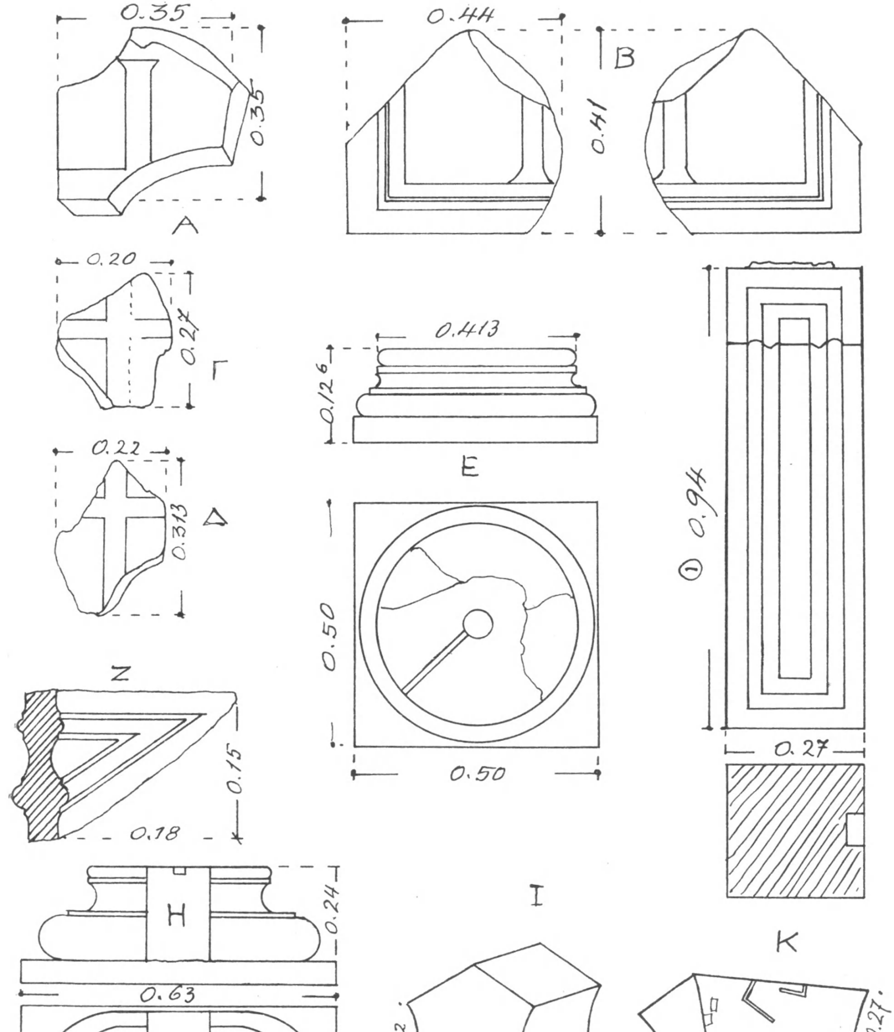

Εἰκ. 5. 'Αρχιτεκτονικὰ καὶ γλυπτὰ μέλη τῆς βασιλικῆς Δ.

ἦλθον εἰς φῶς πολλὰ μαρμάρινα τεμάχια φέροντα πολλαπλᾶς γλυφὰς ἀρίστης ἐργασίας (πίν. 89δ), προερχόμενα δ' ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ μαρμαρίνου περιθύρου τῆς πύλης ταύτης.

Τάφροι ἀνοιχθεῖσαι εἰς τὸν νάρθηκα ἀπεκάλυψαν κατὰ μὲν τὸ μέσον τμῆμα αὐτοῦ καὶ πρὸ τῆς βασιλείου πύλης ψηφιδωτὸν δάπεδον ἀρκούντως ἐφθαρμέ-

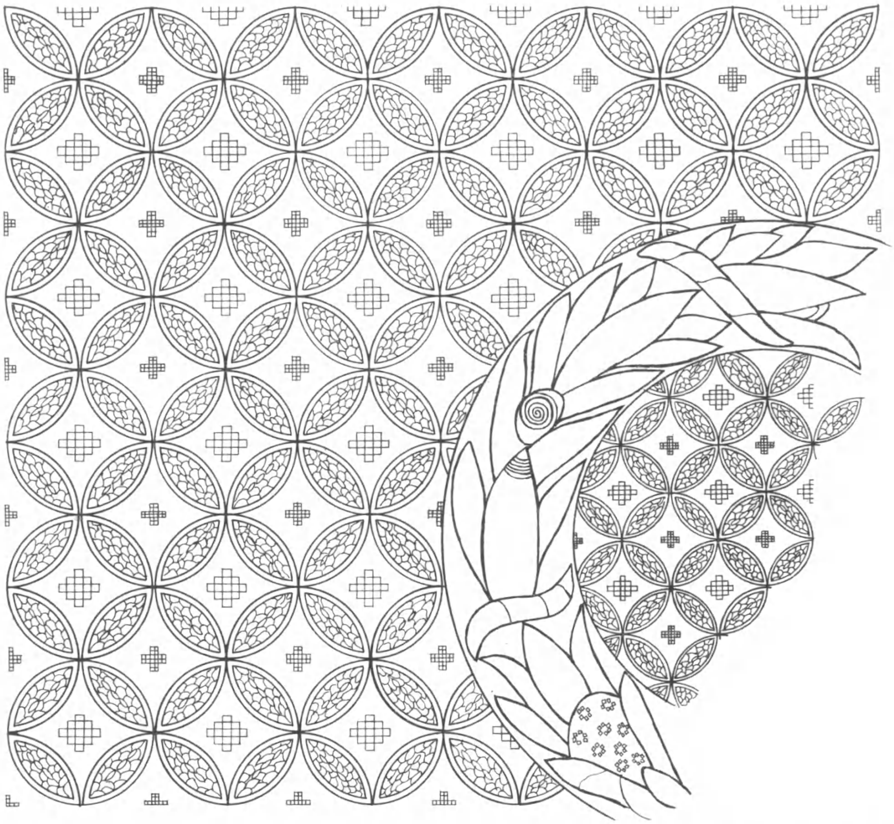

Εἰκ. 6. Λεπτομέρεια τοῦ πρὸ τῆς βασιλείου πύλης ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ νάρθηκος.

νον, εἰκονίζον μικροὺς διατεμνομένους κύκλους (εἰκ. 6) περιβάλλοντας μεγάλην στεφάνην ἀνθέων (εἰκ. 6) συγκρατουμένων δι' ἑλικοειδῶς βαινούσης ταινίας. Διὰ τὰ ἄνθη τοῦ στεφάνου καὶ τὴν ταινίαν, ἥτις τὰ συνεκράτει, ἐχρησιμοποιήθησαν ψηφῖδες μεγέθους 0.01 × 0.015μ. τῶν ἑξῆς χρωμάτων: λευκοῦ, μέλανος, κιτρίνου, κραμβίνου, ἐρυθροῦ, φαιοῦ καὶ γαλάζιου, ἄλλαι ἐκ φυσικοῦ πετρώματος καὶ ἄλλαι τεχνηταί (ἐξ ὑαλομάζης ἰδίᾳ αἱ κράμβιναι καὶ αἱ γαλάζιαι).

Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ νάρθηκος, ἀφαιρουμένης τῆς ἐπιχώσεως,

ἀπεκαλύφθη ἡ βάσις (πίν. 88β) καὶ τὸ κιονόκρανον μαρμαρίνου ἀμφικιονίσκου παραθύρου[1] προερχομένου ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ παραθύρου, τὸ ὁποῖον ἠνοίγετο κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ νάρθηκος πρὸς τὸ αἴθριον, ἐπὶ τοῦ μεταξὺ τῶν δύο θυρῶν τοῦ νάρθηκος τοίχου, ὡς συνήθως συνέβαινεν. Ἀπεκαλύφθη ἐπίσης πρὸς Νότον καὶ πρὸς Βορρᾶν ἐξωτερικῶς τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος ἀνὰ μία κτιστὴ παραστὰς πλ. 0.65 καὶ ἐξοχῆς 0.70 (εἰκ. 1), αἵτινες

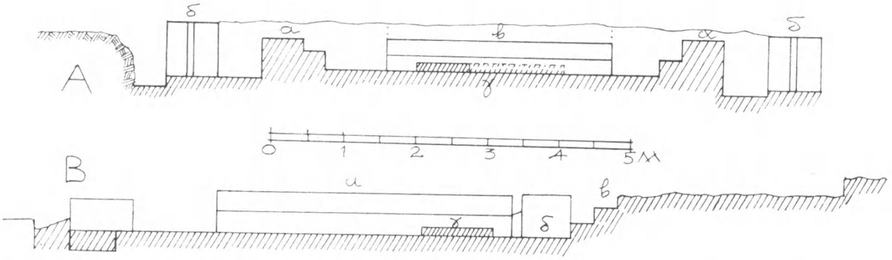

Εἰκ. 7. Α. Τομὴ κατὰ πλάτος τοῦ ἱεροῦ μὲ ὄψιν πρὸς Ἀνατολάς. Β. Τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ ἱεροῦ μὲ ὄψιν πρὸς Βορρᾶν.

θ' ἀντίκρυζον βεβαίως ἀντιστοίχους κιονοστοιχίας τοῦ αἰθρίου. Τὸ αἴθριον ὅμως τοῦτο δὲν ἀνεσκάφη, ἐλλείψει χρόνου, ἐξηκριβώθησαν ὅμως αἱ γενικαί του διαστάσεις· διότι παρηκολουθήθη διὰ σκαφῆς ὁ 0.65μ. πάχους βόρειος ἐξωτερικὸς τοῖχός του, ὅστις προχωρῶν πρὸς Δυσμὰς ἐπὶ 18 μέτρα, κάμπτεται ἐκεῖ πρὸς Νότον (εἰκ. 1). Ἐπὶ τοῦ βορείου τούτου τοίχου ἠνοίγετο εἰς ἀπόστασιν 3.36 μ. ἀπὸ τοῦ νάρθηκος θύρα πλ. 1.22, τῆς ὁποίας εὑρέθη τὸ κατώφλιον.

Ἡ ἀνασκαφὴ θέλει συνεχισθῆ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος πρὸς ὁλοσχερῆ ἀποκάλυψιν τοῦ μνημείου.

Ἡ εἰκὼν 7 παρέχει τὴν κατὰ πλάτος (ἄνω) καὶ τὴν κατὰ μῆκος (κάτω) τομὴν τοῦ ἱεροῦ μὲ ὄψεις ἀντιστοίχως πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Βορρᾶν.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

[2] Ὕψ. βάσεως 0.24 καὶ κάτω διαμ. 0.33. Διαστάσεις ἄβακος κιονοκράνου 0.30 × 0.51 μ.

17. ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΠΑΥΛΕΩΣ ΕΝ ΝΙΚΟΠΟΛΕΙ

Εἰς ἀπόστασιν 500 μ. περίπου ἀνατολικῶς τῆς βασιλικῆς Δ τῆς Νικοπόλεως—ἔξω τοῦ ρωμαϊκοῦ τείχους—εἰς τὴν θέσιν «Φτελιά» ἐνηργήθη ὑπὸ τῶν ὑπογεγραμμένων μικρὰ σκαφικὴ ἔρευνα ἐξ ἀφορμῆς ψηφιδωτοῦ δαπέδου τυχαίως ἀναφανέντος κατά τινα κατολίσθησιν χωμάτων. Τὸ ψηφιδωτὸν κεῖται ἐντὸς ἰδιοκτησίας τοῦ Κωνσταντίνου Θανασούλα, ἐπὶ τῆς κλιτύος χαμηλοῦ γηλόφου, κατερχομένης ἐν ἀρχῇ ἀποτόμως καὶ κατόπιν ἠρέμως πρὸς τὴν λιμνοθάλασσαν, τὴν φερομένην ὑπὸ τὸ ὄνομα Μάζωμα, ἀμέσως δ' ὑπὸ τὴν κορυφήν, ἐπὶ μικροῦ ἀνδήρου.

Ἡ ἔρευνα ὑπῆρξε δυσχερὴς λόγῳ τῶν κακῶν καιρικῶν συνθηκῶν καὶ ἕνεκα τῆς σαθρότητος τοῦ ἐδάφους. Διότι τὸ ἀργιλῶδες κοκκινόχωμα, διαποτιζόμενον ὑπὸ ὑπογείων ὑδάτων κατερχομένων ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν τοῦ γηλόφου, εἶχεν ἐν μέρει κατολισθήσει καὶ συμπαρασύρει πᾶν ὅ,τι ὑπῆρχεν ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειάν του. Οὕτω δὲ ψηφιδωτὰ τοῦ τοίχου εὑρέθησαν ἐν μέρει διαλελυμένα. Προσθέτως εἶχε διαταραχθῆ τὸ ἔδαφος διὰ τῆς διανοίξεως χαρακωμάτων ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτῆς κατὰ τὸν ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ ἔτους 1912.

1. Ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις, τοιχοδομία: Διὰ συστήματος τομῶν ἐπεσημάνθη ἐπίμηκες κτήριον, ἀποτελούμενον ἐκ χώρων διατεταγμένων παρατακτικῶς ἀπὸ Α. πρὸς Δ., καθέτως ἐπὶ κοινῆς εὐθείας, ἀποτελούσης τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος. Ἐπεσημάνθησαν πέντε ἐκ τῶν χώρων του (εἰκ. 1).

Ὁ δυτικώτερος ἐκ τῶν χώρων τούτων συνιστᾷ μεγάλην αἴθουσαν (χῶρος Α), περατουμένην πρὸς Δ. εἰς ἀψῖδα ἐγγεγραμμένην ἐξωτερικῶς ἐντὸς ὀρθογωνίου (βέλος ἀψῖδος 3.60 μ.). Ἡ αἴθουσα εἶναι προσιτὴ ἐκ χώρου κειμένου ἀνατολικῶς αὐτῆς (χῶρος Β) διὰ θύρας πλάτους 1.70μ. (πάχος τοίχου 0.48 μ.), τῆς ὁποίας τὸ κατώφλιον εὑρέθη κατὰ χώραν (πίν. 90α). Διεσώθη, ἀλλ' εἰς κακὴν κατάστασιν, μόνον τὸ νότιον ἥμισυ τῆς αἰθούσης· τὸ ἕτερον ἥμισυ εὑρέθη κατεστραμμένον σχεδὸν τελείως, παρασυρθὲν κατὰ τὴν κατολίσθησιν τοῦ ἐδάφους. Ἐπειδὴ τὸ ἄνοιγμα τῆς ὡς ἄνω θύρας εὑρίσκεται ἐντεῦθεν τοῦ κατὰ μῆκος ἄξονος τῆς αἰθούσης — εἰς ἀπόστασιν 1.90 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου — πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα θύρα, πάρισος πρὸς Β. Ὑπολογίζομεν τὸ ὅλον πλάτος τῆς αἰθούσης εἰς ± 10.00μ. Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς μῆκος κατὰ τὸν ἄξονα τῆς ἀψῖδος φθάνει τὰ ± 11.90 μ. (ἄνευ τῆς ἀψῖδος ± 8.30μ.) Ὁ νότιος τοῖχος τῆς αἰθούσης ἔχει πάχος 0.48μ., ὁ δυτικὸς 0.52μ.

Ἡ ἀψὶς σχηματίζει πρὸς Ν. μέτωπον πλάτους 0.30μ., κατὰ τὸν ἄξονα τὸ πάχος τοῦ τοίχου της μειοῦται εἰς 0.20μ. (βλ. κατωτ. σ. 102).

Ὁ ἑπόμενος χῶρος (Β), πλάτους 3.60μ. καὶ μήκους πιθανώτατα ἴσου πρὸς τὸ πλάτος τῆς αἰθούσης Α, ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὰ ἔξω διὰ θύρας πλάτους 1.25μ., ἀνοιγομένης ἐπὶ τῆς νοτίας στενῆς πλευρᾶς του. Καὶ ταύτης τὸ κατώφλιον εὑρέθη κατὰ χώραν. Προφανῶς ὁ χῶρος Β ἐχρησίμευεν ὡς προθάλαμος τῆς αἰθούσης Α. Τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ χώρου Β τὸ πάχος μετρεῖ 0.58μ.

'Ανατολικώτερον τοῦ χώρου Β — εἰς ἀπόστασιν 5.20μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου του — ἀπεκαλύφθη τοῖχος (πάχ. 0.50μ.) κάθετος πρὸς τὸν νότιον τοῖχον

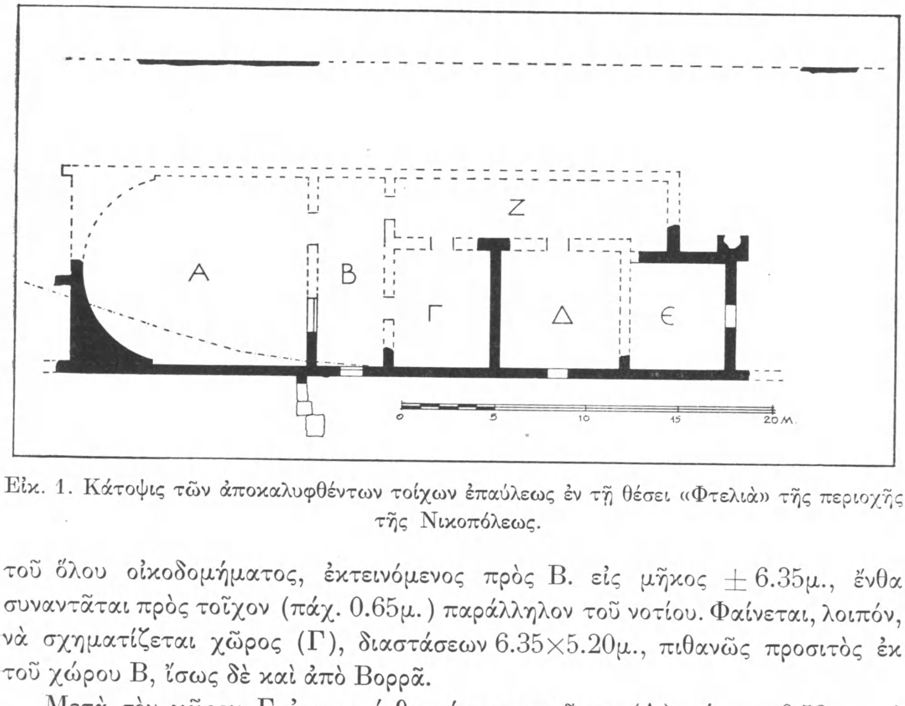

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῶν ἀποκαλυφθέντων τοίχων ἐπαύλεως ἐν τῇ θέσει «Φτελιά» τῆς περιοχῆς τῆς Νικοπόλεως.

τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, ἐκτεινόμενος πρὸς Β. εἰς μῆκος $\pm$ 6.35μ., ἔνθα συναντᾶται πρὸς τοῖχον (πάχ. 0.65μ.) παράλληλον τοῦ νοτίου. Φαίνεται, λοιπόν, νὰ σχηματίζεται χῶρος (Γ), διαστάσεων 6.35×5.20μ., πιθανῶς προσιτὸς ἐκ τοῦ χώρου Β, ἴσως δὲ καὶ ἀπὸ Βορρᾶ.

Μετὰ τὸν χῶρον Γ ἐπεσημάνθη τέταρτος χῶρος (Δ) μήκους 6.52μ. καὶ πλάτους ἴσου πρὸς τὸ πλάτος τοῦ χώρου Γ ($\pm$ 6.35μ.). Ὁ χῶρος Δ ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὰ ἔξω διὰ θύρας πλάτους 1.15μ., ἀνοιγομένης εἰς τὸ μέσον τοῦ νοτίου τοίχου του. Τὸ ὅλον συγκρότημα φαίνεται νὰ περατοῦται πρὸς Α. εἰς πέμπτον χῶρον (Ε) μήκους $\pm$ 5.20μ., ἀλλὰ πλάτους 5.75μ. (ὁ βόρειος τοῖχός του κεῖται ἐντεῦθεν τῆς εὐθείας τῶν χώρων Γ καὶ Δ). Οὗτος, διὰ θύρας πλάτους $\pm$ 1.25μ. ἀνοιγομένης ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς του, φαίνεται νὰ ἐπικοινωνῇ πρὸς αὐλήν. Ὁ νότιος κοινὸς τοῖχος τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος ἐκτείνεται καὶ πέραν τοῦ χώρου Ε, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποτελέσῃ πλέον τοῖχον περιβόλου.

Πρὸς Β. τοῦ χώρου Ε ἐπεσημάνθη ἡ ἀρχὴ τοίχου (πάχ. ±0.65μ.) βαίνοντος πρὸς Β. καθέτως πρὸς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ χώρου τούτου. Πιθανῶς ὁ ἐν λόγῳ τοῖχος κάμπτεται καὶ προχωρεῖ πρὸς Δ. ἐπὶ τῆς εὐθείας τῶν βορείων πλευρῶν τῶν χώρων Α καὶ Β, σχηματιζομένου οὕτως ἐπιμήκους χώρου (Ζ), ἑνὸς πλαγιαστοῦ ὀρθογωνίου, ἐκτεινομένου πρὸς Β. καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τοὺς χώρους Γ, Δ καὶ τὸν Ε ἐν μέρει. Κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν δ' ἐξωτερικὴν γωνίαν τοῦ χώρου Ε εὑρέθη ὀργανικῶς μετὰ τῶν τοίχων του συνδεδεμένη πειοειδὴς κατασκευή (μήκους 1.45, πλάτους 1.65μ.) (πίν. 90β), ἐσωτερικῶς πεταλοειδὴς (διάμ. 0.85, χορδὴ ± 0.82, βέλος 0.80μ.) καὶ ἀνοιγομένη πρὸς Β. Ὁ πυθμήν της εἶχε παραμείνει ἄνευ ἰδιαιτέρας φροντίδος, ἀνώμαλος.

Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς αἰθούσης (Α) ἐνισχύετο ἐξωτερικῶς δι' ἀντηρίδων. Ἀπεκαλύφθη μία εἰς τὸ μέσον (πίν. 91α)· ἐπεσημάνθη ἐπίσης προέχων τοῖχος εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν, ἀλλὰ δὲν κατωρθώθη νὰ διαπιστωθῇ σαφῶς ἂν πρόκειται ἀντηρὶς ἢ ἡ ἀρχὴ τοίχου περιβόλου. Πιθανῶς ὑπῆρχεν ἀντηρὶς καὶ εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν. Μία εἰσέτι ἀντηρὶς ἀπεκαλύφθη ἐξωτερικῶς τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας τῆς αἰθούσης Α (πίν. 91β). Πέραν τῆς ἀντηρίδος ταύτης εὑρέθη συνεχιζόμενος τοῖχος ἐκ μεγάλων πελεκητῶν λίθων ἀλλ' ἀμελῶς τοποθετημένων.

Τέλος πρὸς Β. τοῦ περιγραφέντος οἰκοδομήματος ἐπεσημάνθησαν ἰσχυρὰ θεμέλια τοίχου, ἐκτεινομένου παραλλήλως πρὸς τοῦτο —ἀπὸ Α. πρὸς Δ.— εἰς ἀπόστασιν ± 17.00μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου του. Τὰ ἐν λόγῳ θεμέλια ἐπεσημάνθησαν ἐπὶ μήκους ἐν ὅλῳ ± 39.00μ., ἐκτεινόμενα καὶ ἀνατολικώτερον τοῦ οἰκοδομήματος. Πιθανώτατα πρόκειται τοῖχος ἀναλημματικός, συγκρατῶν τὸ ἄνδηρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἵστατο τὸ οἰκοδόμημα, καὶ ἀποτελῶν συγχρόνως τὴν βορείαν πλευρὰν περιβόλου του.

Ἕνεκα τῆς, ὡς ἤδη ἐσημειώθη, κατολισθήσεως τοῦ ἐδάφους ὁλόκληρον τὸ δυτικὸν ἥμισυ τοῦ οἰκοδομήματος — ἐντεῦθεν τοῦ μεταξὺ τῶν χώρων Γ καὶ Δ τοίχου — εὑρέθησαν μετακινημένα λοξῶς, οὕτως ὥστε ἡ εὐθεῖα τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ ἑνιαίου οἰκοδομήματος νὰ ἔχῃ ἀποβῇ καμπύλη (πίν. 92β)· κατὰ τὸ δυτικὸν μάλιστα ἄκρον τοῦ κτηρίου ἡ ἀπόκλισις ἀπὸ τῆς εὐθείας φθάνει τὰ 3.80μ., ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ σχηματισθῇ ἐσφαλμένη ἐντύπωσις περὶ τῆς μορφῆς τοῦ κτηρίου ἐσχεδιάσθη ἐπὶ τῆς κατόψεως εἰκ. 1 ὁ τοῖχος, ἀποκατεστημένος ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς του εὐθείας. Ἡ ἐπὶ τοῦ σχεδίου εἰκ. 1 διακεκομμένη γραμμὴ δηλοῖ τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν πρὸς τὸ παρὸν ἵσταται ὁ ἐν λόγῳ τοῖχος.

Εἰς μῆκος τὸ οἰκοδόμημα τῆς Φτελιᾶς μετρεῖ ἐν ὅλῳ 35.60μ.

Ἡ τοιχοδομία τοῦ κτηρίου δὲν εἶναι ἑνιαία. Κατὰ μέρη ἀπαντᾶται τοιχοποιία ἀμιγὴς ἐκ πλίνθων (πίν. 92α) — κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μεγάλων θραυσμάτων πλίνθων τοποθετημένων μὲ τὴν καλήν των πλευρὰν πρὸς τὰ ἔξω καὶ μικροτέρων θραυσμάτων χρησιμοποιουμένων ὡς «γεμίσματος» ἐντὸς τῆς μάζης τοῦ

τοίχου (πίν. 91β καὶ 92β)— καὶ τοιχοποιία κατὰ ζώνας μεικτὴ ἐξ ἐναλλασσομένης σειρᾶς πλίνθων καὶ σειρᾶς λίθων (opus vittatum mixtum), κολυμβώντων ἐντὸς ἀφθόνου κονιάματος (πίν. 93α). Ἡ ἐντὸς τῆς αἰθούσης Α ἐγγεγραμμένη ἀψὶς π.χ. εἶναι τοὐλάχιστον εἰς τὸ κάτω μέρος της ἐκτισμένη κατὰ τὸν δεύτερον τρόπον, ἐνῷ ὁ περιβάλλων αὐτὴν ἐξωτερικὸς τοῖχος εἶναι κατὰ τὸν πρῶτον (πίν. 93β καὶ 94α). Δι' ἀμιγοῦς πλινθοδομῆς εἶναι ἐκτισμένος ὁλόκληρος ὁ νότιος τοῖχος τοῦ οἰκοδομήματος ἐξαιρέσει μέρους ἑκατέρωθεν τῆς θύρας τοῦ χώρου Δ, ὅπου ἐχρησιμοποιήθη τὸ μεικτὸν κατὰ ζώνας σύστημα, ἐπίσης δ' ἡ ἐν ὀργανικῇ συνδέσει πρὸς τὸν νότιον τοῖχον ἀρχὴ τῶν διαχωριστικῶν τοίχων τῶν μεταξὺ τῶν χώρων Α καὶ Β, Β καὶ Γ, Γ καὶ Δ, μετατρεπομένης ἐν συνεχείᾳ τῆς τοιχοποιίας εἰς μεικτὴν κατὰ ζώνας (πίν. 91β καὶ 93α). Κατὰ τὸν δεύτερον τοῦτον τρόπον εἶναι ἐκτισμένος καὶ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ χώρου Ε μετὰ τῆς προσηρτημένης πειοειδοῦς κατασκευῆς (πίν. 90β). Εἰς τὴν ἔξω τῆς ἀψῖδος ἀντηρίδα παρατηρεῖται ὑπεράνω τοῦ θεμελίου ζώνη ἐκ τεσσάρων σειρῶν πλίνθων καὶ ἐπ' αὐτῆς ὑπολείμματα ἀργολιθοδομῆς (πίν. 94β)· φαίνεται ὅτι ἐδῶ ἐχρησιμοποιήθη τὸ ἀνάμεικτον σύστημα ἐναλλαγῆς ζωνῶν ἐξ ἀργολιθοδομῆς μετὰ ζωνῶν ἐκ σειρῶν πλίνθων (opus incertum mixtum). Ὡς συνδετικὴ ὕλη ἐχρησιμοποιήθη ἀμμοκονία, ἐντὸς τῆς ὁποίας, κατὰ μέρη ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον, ἀνεμείχθη καὶ κοκκινόχωμα. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἀμφότερα τὰ συστήματα τοιχοδομίας ἐφηρμόσθησαν συγχρόνως, τοῦ κτηρίου ἀπαρτισθέντος ἑνιαίως· ἀλλ' ἡ ἀνάμειξις κοκκινοχώματος εἰς τὴν ἀμμοκονίαν ὑποδηλοῖ, πιθανῶς, ὅτι οἱ οἰκοδόμοι δὲν εἶχον ἀφθόνως εἰς τὴν διάθεσίν των τὸ κατάλληλον ὑλικὸν καὶ ὅτι ἐπέσπευσαν τὴν ἐργασίαν των.

Παρὰ τὴν δυτικῶς τῆς αἰθούσης Α ἀντηρίδα εὑρέθη μᾶζα τοιχοποιίας (πίν. 91α) ἐχούσης τὴν ἔσω ἐπιφάνειαν κοίλην (μῆκος $\pm$0.85, χορδὴ $\pm$ 0.33, βέλος 0.033μ.) (πίν. 95α), ἐκτισμένης δὲ διὰ θραυσμάτων πλίνθων, ὡς τὰ πλινθόκτιστα μέρη τῶν τοίχων (βλ. ἀνωτ. σ. 100). Δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ μετὰ βεβαιότητος ἂν ἡ μᾶζα αὕτη τοιχοποιίας προέρχεται ἐκ καμάρας ἤ, ὅπερ πιθανώτερον, ἐκ κόγχης ἀνοιγομένης ἐντὸς τοῦ πάχους τῆς ἐγγεγραμμένης ἀψῖδος τῆς αἰθούσης Α. 'Εντὸς τῆς ἀψιδωτῆς αἰθούσης εὑρέθη τεμάχιον καταπεσόντος τοίχου, κυκλοτεροῦς προβολῆς (χορδὴ 0.85, βέλος 0.31μ., πάχος τοῦ τοίχου $\pm$ 0.30 ὅσον δηλαδὴ τὸ πλάτος πλίνθου 0.295$\times$0.295μ.), περατουμένου ἑκατέρωθεν εἰς δύο ἀντιστοίχως ἀντιρρόπους καμπύλας, προφανῶς τμήματα δύο συνεχομένων τοξωτῶν λοβῶν παραθύρων, ἀνοιγομένων ἑκατέρωθεν κοινοῦ ποδαρικοῦ (πίν. 95β). 'Επὶ τοῦ δεξιὰ λειψάνου λοβοῦ διεσώθησαν δύο πλίνθοι, ἐξ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε ἐπλαισίωνον τὸ τοξωτὸν ὑπέρθυρον, κατεσκευασμένον ἐξ ἀκτινοειδῶς διατεταγμένων πλίνθων. Τὸ τεμάχιον τοῦτο τοίχου προέρχεται πιθανώτατα ἐκ τῆς ἐγγεγραμμένης ἀψῖδος, συνεπῶς τὸ παράθυρον ἠνοί-

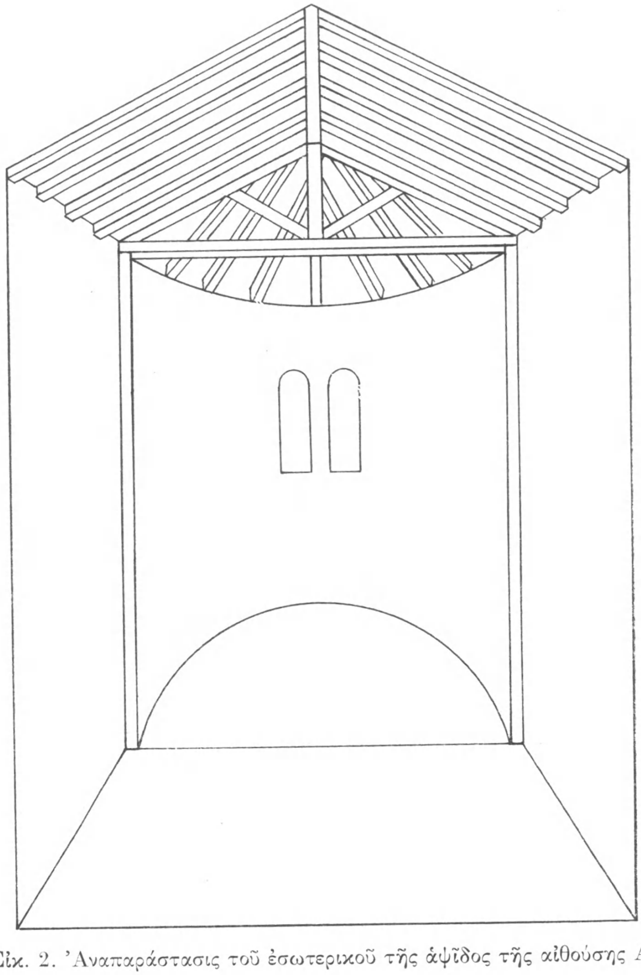

Εἰκ. 2. Ἀναπαράστασις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἁψῖδος τῆς αἰθούσης Α.

γετο ἐπὶ τῆς ἁψῖδος (εἰκ. 2 ἀναπαράστασις). Τὸ μικρὸν δὲ πάχος τοῦ τοίχου τῆς ἁψῖδος ὑποδηλοῖ ὅτι αὕτη ἐστεγάζετο διὰ ξυλίνης στέγης. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ τεμάχιον τοίχου ἐχρησιμοποιήθησαν ἀκέραιαι πλίνθοι.

Ἐκ τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς περισυνελέγησαν διαφόρων τύπων πλίνθοι, προερχόμεναι προφανῶς ἐκ τοῦ ἀνασκαπτομένου κτηρίου. Ὅσαι πλίνθοι ἐχρησιμοποιήθησαν τεθραυσμέναι εἰς τὴν τοιχοποιίαν τοῦ νοτίου τοίχου κλπ. —ἐντὸς τῆς τοιχοποιίας τῶν μερῶν τούτων οὐδεμία ἐκ τῶν πλίνθων εὑρέθη ἀκεραία—ἀνήκουν εἰς τύπον ἐκ πηλοῦ ἐρυθροῦ καὶ χαρακτηριζόμενον διὰ τῆς παρουσίας ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως τῆς πλίνθου δύο διαγωνίων χαραγῶν, χαραχθεισῶν πρὸ τῆς ἀποξηράνσεως τοῦ πηλοῦ (πίν. 96α, ἄνω δεξιά). Ἀποκατεστη-

μέναι διαστάσεις των: 0.29×[0.29], πάχ. 0.035μ. Πιθανώτατα εἶναι εἰλημμέναι ἐκ κτηρίου ἀρχαιοτέρου. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν δύο χιαστὶ χαραγῶν ἀπαντῶνται εἰς τὰς πλίνθους τοῦ μικροῦ θεάτρου τῆς Ταορμίνας (Ταυρομένιον), χρονολογουμένου μεταξὺ τῶν μέσων τοῦ 1ου καὶ τῶν μέσων τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.[1]. Τὸ πάχος τοῦ κονιάματος τὸ μεταξὺ τῶν πλίνθων τοῦ κτηρίου τῆς Φτελιᾶς (πάχ. 0.15/0.23μ.) (πίν. 92α), ἰδιάζον εἰς χρόνους σχετικῶς ὀψίμους[2], συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς περὶ συλήσεως τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος πλίνθων ἐκ κτηρίου ἀρχαιοτέρου. Ἐκ τῶν περισυλλεγεισῶν ἀκεραίων πλίνθων ἄλλαι ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ — διαστάσεων : 0.27/0.277×0.276/0.28, πάχ. 0.025/0.03 μ. — φέρουν ἐπὶ τῆς ἑτέρας τῶν ὄψεών των χαρακτηριστικὰς αὐλακώσεις διὰ τῶν δακτύλων (πίν. 96α, ἄνω ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα ἐξ ἀριστερῶν), ἄλλαι ἐκ πηλοῦ κιτρίνου — διαστάσεων: 0.28/0.285×0.30, πάχ. 0.03 ἢ 0.29×0.29 πάχ. 0.03μ. — εἶναι ἀδιακόσμητοι. Εὑρέθησαν καὶ πολλαὶ πλίνθοι — κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τοῦ χώρου Ε — τραπεζιοειδεῖς, ἔχουσαι ἐκ τῶν ἀπέναντι πλευρῶν δύο ἴσας (μήκους 0.27μ.) καὶ δύο ἀνίσους (πλάτους κάτω 0.195 καὶ ἄνω 0.23μ.) (πίν. 96α, κάτω). Αἱ τελευταῖαι αὗται πλίνθοι ἰδιάζουν εἰς τὴν κατασκευὴν θόλων, ἀλλὰ δὲν ἦλθον εἰς φῶς ἐπαρκῆ ἄλλα στοιχεῖα πρὸς ἀπόδοσίν των εἰς συγκεκριμένην θολοδομὴν τοῦ οἰκήματος τῆς Φτελιᾶς.

Ἐκ τοῦ ὡς ἄνω ὑλικοῦ οἱ τύποι τῶν ἀκεραίων πλίνθων, τόσον οἱ φέροντες χαρακτηριστικὰς διὰ τῶν δακτύλων αὐλακώσεις ὅσον καὶ οἱ ἄνευ χαρακτηριστικῶν σημείων, εἶναι ἐκ τῶν ἀπαντωμένων εἰς παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα τοῦ 5ου-6ου αἰ. Ἡ παρουσία ὅμως δύο βασικῶν μεθόδων τοιχοδομίας ὁμοῦ, τῆς ἀμιγοῦς διὰ πλίνθων καὶ τῆς κατὰ ζώνας μεικτῆς, ἰδιάζει κάπως· πάντως τὸ opus vittatum mixtum εἶναι ἀσύνηθες ἐν Ἑλλάδι, εἶναι ὅμως χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν συναγωγὴν χρονολογικῶν συμπερασμάτων περὶ τοῦ οἰκοδομήματος τῆς Φτελιᾶς. Κατ' ἀρχὴν ἐνθυμίζει τὴν τοιχοδομίαν δύο ρωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος: τοῦ βαλανείου τῶν orti liciniani — τοῦ γνωστοῦ ὡς ναοῦ τῆς Minerva Medica — τῆς Ρώμης[3] καὶ τοῦ τάφου τοῦ Βαλερίου Ρωμύλου (Valerio Romolo) ἐπὶ τῆς Via Appia[4]. Διαφέρει ὅμως ἀπὸ τούτων ἡ τοιχοδομία τοῦ οἰκοδομήματος τῆς Φτελιᾶς πρῶτον κατὰ τὸ ὅτι αἱ ἐκ λίθων ζῶναι δὲν συνίστανται ἐκ τεμαχίων κανονικῶν, πελεκητῶν, ἀλλ' ἐκ λίθων ἀκατεργάστων· καὶ δεύτερον κατὰ τὸ ὅτι ἡ ὄψις των καλύπτεται κατὰ μέγα

---

1 G. LUGLI, La tecnica edilizia romana, Roma MCMLVII, I, 543 εἰκ. 111. Διὰ τὴν χρονολόγησιν αὐτ. σ. 630. Αἱ πλίνθοι τῆς Ταορμίνας ἀνήκουν εἰς τύπον μεγαλυτέρων διαστάσεων.

2 Πρβλ. LUGLI, II, πίν. CLXI δεξιά, παράδειγμα χρονολογούμενον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

3 Προχείρως παρὰ DURM, Arch. Etr. u. Römer [2], εἰκ. 220 IV.

4 LUGLI, I, 644-45 καὶ 653, καὶ II, πίν. CXCIII,4.

μέρος διὰ κονιάματος λείου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχουν χαραχθῆ διὰ τοῦ μυστρίου διακοσμητικαὶ γραμμαί. Αὗται εἶναι δύο εἰδῶν: ἀφ' ἑνὸς παράλληλοι γραμμαὶ κατὰ ζεύγη καὶ ἀφ' ἑτέρου αἰχμηροὶ τύποι ἀτάκτως κατεσπαρμένοι ἐπὶ τῆς λείας ἐπιφανείας τοῦ κονιάματος. Αἱ παράλληλοι δὲ γραμμαὶ παρουσιάζονται ἀφ' ἑνὸς ὡς εὐθεῖαι καὶ εὐρεῖαι ταινίαι πλαισιοῦσαι ἑκατέρωθεν—ἀνὰ μίαν γραμμὴν—τὰς ζώνας τῶν πλίνθων καὶ ἀφ' ἑτέρου ὡς ταινίαι στεναί, κατὰ φορὰν λοξὴν ἢ καμπύλην, πλαισιοῦσαι τοὺς λίθους (πίν. 93α). Τὰ διακοσμητικὰ ταῦτα μυστρίσματα ἔχουν χαραχθῆ μετ' ἐπιμελείας καὶ δι' ἐλαφρᾶς χειρός, πολὺ δ' ἐνθυμίζουν ἁρμολογήματα παρατηρούμενα ἐπὶ τοίχων τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου ἐν Κορίνθῳ, χρονολογουμένων πιθανῶς πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος[1]. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περιγραφέντων χαρακτηριστικῶν πρέπει, πιθανώτατα, καὶ τὸ οἰκοδόμημα τῆς Φτελιᾶς νὰ χρονολογηθῇ εἰς σχετικῶς ὀψίμους χρόνους, ἴσως δὲ ὄχι ἐνωρίτερον τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰῶνος. Ἡ χρονολόγησις αὕτη καταφάσκει καὶ πρὸς τὴν παρατήρησιν ὅτι ἐν ἀρκετῷ μέτρῳ ἐχρησιμοποιήθη ὑλικὸν παλαιότερον (θραυσμέναι πλίνθοι)· φαίνεται νὰ ὑπῆρχε προχείρως τοιοῦτο ὑλικὸν μετὰ τὴν δήωσιν τῆς Νικοπόλεως ὑπὸ τῶν Γότθων ἐπὶ Ἀλαρίχου (395-396), ἂν καὶ δὲν ὑπάρχει ρητὴ μαρτυρία περὶ καταστροφῆς τῆς πόλεως τότε[2].

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις τοῦ οἰκοδομήματος τῆς Φτελιᾶς προσιδιάζει εἰς κατοικίαν. Αὕτη ἦτο ἐκτισμένη, ὡς ἤδη ἐσημειώθη, ἐπὶ ἀνδήρου συγκρατουμένου πρὸς Β. ὑπὸ ἀναλημματικοῦ τοίχου, φαίνεται δὲ νὰ περιεκλείετο, τοὐλάχιστον ἀπὸ Β. καὶ Α., ἐντὸς περιβόλου, τοῦ ὁποίου ὁ βόρειος τοῖχος συνέπιπτε πρὸς τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον, εἰς ἀπόστασιν 5-6 μ. ἀπὸ τῶν χώρων τοῦ οἰκοδομήματος. Ἡ κατοικία ἀπετελεῖτο ἐκ δύο μερῶν: ἐκ τῆς μεγάλης ἀψιδωτῆς αἰθούσης (Α), καταλαμβανούσης ὁλόκληρον τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς οἰκίας καὶ ἐκ τριῶν συνεχομένων δωματίων—τῶν χώρων Γ, Δ καὶ Ε—, καταλαμβανόντων τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς οἰκίας. Αἱ δύο αὗται ἑνότητες χώρων ἐχωρίζοντο—βεβαίως καὶ ἐπεκοινώνουν μεταξύ των—μέσῳ τοῦ στενοῦ χώρου Β, ἐπέχοντος θέσιν διαδρόμου. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν χώρων Γ καὶ Δ δὲν ὑπῆρχεν ἄμεσος ἐπικοινωνία, φαίνεται δὲ ὅτι ὁ χῶρος Γ ἐλειτούργει ὡς ἐξάρτημα τῆς αἰθούσης Α. Τὰ δωμάτια εἶναι διηυθετημένα κατὰ σειρὰν ὀπίσω, ὡς ὑποθέτομεν, ἑνός, ἐπιμήκους χώρου (Ζ), ἐκτεινομένου πρὸς Β. τούτων, ἐπέχοντος δὲ θέσιν ἡλιακοῦ, πιθανῶς ὑπὸ μορφὴν στοᾶς (πρβλ. κατωτ. σ. 105), παρεχούσης θέαν πρὸς τὴν θάλασσαν. Μετὰ τοῦ ἡλιακοῦ θὰ ἐπεκοινώνει ἡ αἴθουσα μέσῳ τοῦ διαδρόμου· πιθανῶς δὲ θὰ ἐπεκοινώνουν μετὰ τούτου ἀμέσως καὶ τὰ δωμάτια Γ καὶ Δ.

---

1 Πρβλ. Ἀρχαιολ. Δελτ. 16, 1960, Χρονικά, 99 πίν. 76δ (Δ. ΠΑΛΛΑΣ). Ἄλλα παραδείγματα Ἀρχαιολ. Δελτ. 17, 1961, Χρονικά, σ. 82 (Δ. ΠΑΛΛΑΣ).

2 ΣΩΚΡΑΤΗΣ Ἐκκλ. Ἱστορ. 7, 10 (P.G. 67,755). Πρβλ. Ἠπειρ. Χρον. 3, 1928, 132-134 (Π. ΦΟΥΡΙΚΗΣ) καὶ F. SCHOBER ἐν RE XVII 1, 517 *(Nikopolis)*.

Ἡ κατοικία διὰ δύο θυρῶν, ἀνοιγομένων τῆς μιᾶς εἰς τὸν διάδρομον (Β) καὶ τῆς ἑτέρας εἰς τὸ δωμάτιον Ε ἦτο προσιτὴ ἀπὸ Ν. καὶ ἐκ τῆς αὐλῆς μέσῳ τοῦ ἡλιακοῦ. Ἡ ἐντὸς τοῦ οἰκοδομήματος κυκλοφορία ἠκολούθει προφανῶς δύο διαδρομάς: ἀφ' ἑνὸς διὰ τοῦ διαδρόμου (Β) πρὸς τὴν αἴθουσαν (Α), τὸ δωμάτιον Γ καὶ τὸ ἡλιακὸν (Ζ) καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τοῦ δωματίου Δ πρὸς τὸ δωμάτιον Ε καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν αὐλήν. Ἐνδεχομένως δ' ὑπῆρχεν, ὡς εἴπομεν, καὶ ἐπικοινωνία τῶν δωματίων Γ καὶ Δ πρὸς τὸ ἡλιακόν (Ζ). Τὰ δωμάτια Γ, Δ καὶ Ε φαίνεται νὰ ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν τῶν ἐνοίκων· ἐκ τούτων δὲ πάλιν τὰ δωμάτια Δ καὶ Ε, ἀποτελοῦντα ἰδιαιτέραν λειτουργικὴν ἑνότητα, φαίνεται νὰ ἦσαν διατεθειμένα εἰς κατώτερον προσωπικόν, ἡ δὲ πειοειδὴς κατασκευὴ πιθανῶς ἀνήκει εἰς κάτω μέρος κλιβάνου ἢ καὶ ἀποπάτου (δὲν παρετηρήθησαν λείψανα πυρᾶς).

Ἡ ἀψιδωτὴ αἴθουσα, καταλαμβάνουσα ὅλον τὸ πλάτος τοῦ οἰκοδομήματος πρὸς Δ., συνιστᾷ τὸν ἐπίσημον χῶρον τῆς κατοικίας. Διὰ τοῦ ἰδιαιτέρου της χαρακτηριστικοῦ, τῆς ἀψῖδος, ἐνθυμίζει τὴν αἴθουσαν ἀκροάσεων — aula — τῶν παλατίων τῶν βασιλέων τῆς ἑλληνιστικῆς ἀνατολῆς μέχρι τῶν παλατίων τῶν ρωμαίων καὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων (Μαγναύρα)[1]. Πρόκειται, λοιπόν, εἰς τὸ οἰκοδόμημα τῆς Φτελιᾶς περὶ ἐπαύλεως ἐπισήμου τινὸς προσώπου, ἀξιωματούχου τῆς Νικοπόλεως, ἐπιδιώξαντος τὴν μόνωσιν εἰς τὴν προνομιοῦχον αὐτὴν θέσιν, παρέχουσαν θέαν κάτω πρὸς τὴν θάλασσαν τοῦ γραφικοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ πέραν πρὸς τὰ ἄγρια βουνὰ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀκαρνανίας. Λόγῳ δὲ ἀκριβῶς τῆς ἀπομονώσεως ἑνὸς ἐκ τῶν δωματίων — τοῦ δωματίου Γ — ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀρεσκόμεθα νὰ ἀναγνωρίσωμεν εἰς τὴν ἔπαυλιν τῆς Φτελιᾶς θερινὴν κατοικίαν τοῦ Μητροπολίτου Νικοπόλεως.

2. Ψηφιδωτὰ δάπεδα: Διεπιστώθη ὅτι οἱ χῶροι τῆς ἐπαύλεως τῆς Φτελιᾶς — πλὴν τοῦ χώρου Β — ἦσαν ἐστρωμένοι διὰ ψηφιδωτῶν δαπέδων. Κατέστη δυνατὸν ν' ἀποκαλυφθῇ μεγαλύτερόν τι μέρος μόνον τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς αἰθούσης Α. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν διαχώρων, ἁπλουμένων τοῦ ἑνὸς εἰς τὴν ἀψῖδα καὶ τῶν ἄλλων δύο καθ' ὅλον τὸ ἐμβαδὸν τῆς αἰθούσης ἑκατέρωθεν τοῦ κατὰ μῆκος ἄξονός της. Καὶ τὰ τρία συνίστανται ἐκ γεωμετρικῶν σχημάτων. Τὸ ὅλον ψηφιδωτὸν βαίνει, ὡς συνήθως, ἐπὶ ἰκρίου ἐκ τοίχων ἐντὸς τοῦ ἐδάφους.

---

[1] Παραδείγματα προχείρως παρὰ JEAN SAUVAGET, La mosquée omeyyade de Médine, Vanoest 1947, 158 κέ. Ἀψιδωτὴ αἴθουσα ἐπίσης εἰς τὸ βυζαντινὸν παλάτιον τῆς Ἀπολλωνίας ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ (R. GOODCHILD, A Byzantine Palace at Apollonia (Cyrenaica), Antiquity 34, 1960, 249 κέ.)· ἐν συνδυασμῷ πρὸς στοὰν ἀπαντᾷ εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν οἰκίαν τοῦ Διμηνιοῦ (A. C. ORLANDOS, Rapport sur les monuments paléochrétiens découverts ou étudiés en Grèce de 1938 à 1954, Actes du Ve Congr. Intern. d' Archéol. Chrétienne. 1954, Città del Vaticano 1957, 116 εἰκ. 8).

Τὸ διάχωρον τῆς ἁψῖδος (πίν. 96β καὶ εἰκ. 3 ἀποκατάστασις) εἶναι συντεθειμένον ἐκ δύο διακοσμητικῶν ἰκρίων συμπλεκομένων εἰς ἑνιαῖον θέμα ἐκ μαύρων ψηφίδων ἐπὶ βάθους λευκοῦ. Τὸ ἓν ἐκ τῶν ἰκρίων συνίσταται ἐξ ἀτρακτοειδῶν σχημάτων διατεταγμένων σταυροειδῶς εἰς σχῆμα τετραφύλλου ρόδακος

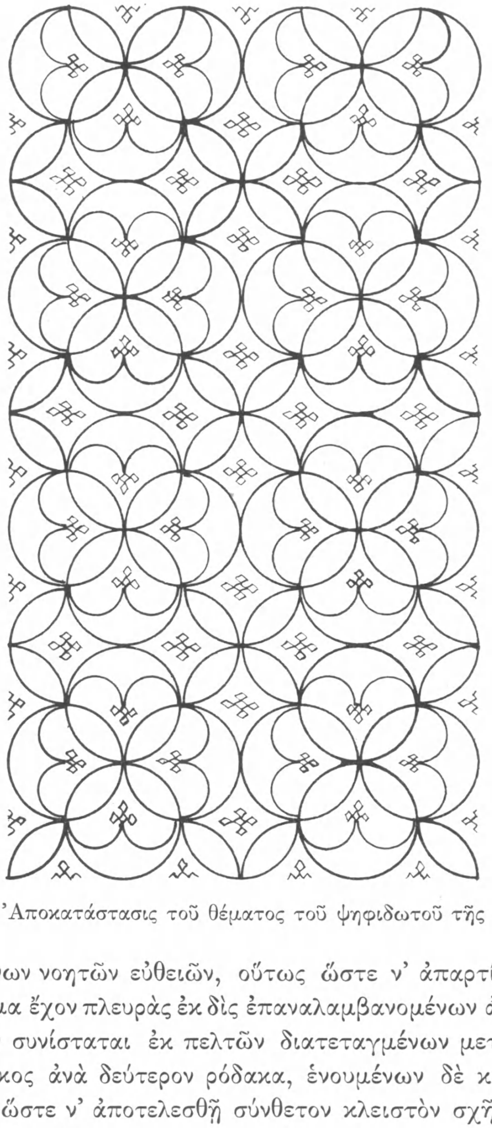

Εἰκ. 3. Ἀποκατάστασις τοῦ θέματος τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς ἁψῖδος.

ἐπὶ διασταυρουμένων νοητῶν εὐθειῶν, οὕτως ὥστε ν' ἀπαρτίζεται ἓν βασικὸν καγκελλωτὸν σχῆμα ἔχον πλευρὰς ἐκ δὶς ἐπαναλαμβανομένων ἀτράκτων. Τὸ ἕτερον ἐκ τῶν ἰκρίων συνίσταται ἐκ πελτῶν διατεταγμένων μεταξὺ τῶν κεραιῶν τοῦ ὡς ἄνω ρόδακος ἀνὰ δεύτερον ρόδακα, ἑνουμένων δὲ κατὰ τὰ ἄκρα μεταξύ των, οὕτως, ὥστε ν' ἀποτελεσθῇ σύνθετον κλειστὸν σχῆμα. Αἱ καμπύλαι τῶν πελτῶν εἶναι διηυθετημέναι πρὸς τὰ ἔξω, διαμορφουμένου οὕτω μεταξὺ

τῶν κεραιῶν τοῦ βασικοῦ τετραφύλλου ρόδακος ἑνὸς παραπληρωματικοῦ λευκοῦ διακοσμητικοῦ θέματος, ὁμοίου πρὸς κρινάνθεμον. Οὕτω διαμορφοῦνται συνθετώτεροι ρόδακες ἐκ παραπληρωματικῶν σχημάτων, πλεκόμενοι μετὰ τοῦ καγκελλωτοῦ ἰκρίου. Τὸ ἔξω τῶν τετραφύλλων ροδάκων καὶ τῶν πελτῶν ἀπομένον ἐλεύθερον ἔδαφος σχηματίζει ἑνότητας ἐκ δύο συνεχομένων ρόμβων μὲ πλευρὰς κοίλας, εἰς τὸ μέσον δ' ἑκάστου τούτων εἶναι τοποθετημένος εἷς μικρὸς σταυρὸς ἐκ πέντε ψηφίδων (τετράκτινος ρόδαξ). Αἱ πέλται ἔχουν τὴν πρὸς τὰ ἔσω ἔκφυσίν των διηνθισμένην διὰ τριῶν ψηφίδων, ὡς στοιχειώδους τινὸς κρινανθέμου· βλεπόμενον ὅμως τοῦτο ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ λευκὸν παραπληρωματικὸν σχῆμα, λειτουργεῖ ὡς βάθος, ὡς σκιὰ τοῦ ἀναμέσον τῶν πετάλων ἀνοιγομένου ἄνθους. Εἶναι κατηργημένα τὰ ὅρια μεταξὺ θέματος καὶ ἐδάφους του. Κατὰ τὸν τρόπον ὅμως τοῦτον εἰς μίαν καθαρῶς γεωμετρικὴν — διὰ τοῦ κανόνος καὶ τοῦ διαβήτου — κατασκευὴν ὑπεβλήθη νόημα θέματος ἀντικειμενικοῦ. Τὸ θέμα τοῦ συνθέτου ρόδακος — ἐξ ἐπαναλαμβανομένων θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν — ὑποδειγμάτων (μοτίβων) ἀπαντᾶται καὶ εἰς μετάλλινα μικροτεχνήματα τῆς ὀψίμου ἀρχαιότητος[1]. Ὁ Riegl βλέπει εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν μορφὴν τοῦ εἴδους τούτου τὸν ἔσχατον σταθμὸν εἰς τὴν πορείαν τοῦ μετασχηματισμοῦ τῆς φυτικῆς ἕλικος εἰς γεωμετρικὸν σχῆμα[2]. Ὡς πρὸς τὴν πορείαν τῆς φυτικῆς ἕλικος πρὸς τὴν γεωμετρικότητα δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία· ἀλλὰ ποία εἶναι ἡ πρωτεύουσα ἔννοια εἰς τὸ θέμα τοῦ ψηφιδωτοῦ : ἡ ἀφῃρημένη γεωμετρικότης ἢ ἡ παραστατικότης (ἡ παράστασις συγκεκριμένου ἀντικειμένου); Προφανῶς ἡ γεωμετρικότης. Εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τοῦτο ἡ διάνθησις τοῦ βάθους, ἐννοουμένη ὡς διασκέλισις τῶν ὁρίων τόσον τοῦ περιγράμματος τῶν θεμάτων ὅσον καὶ τῶν χρωματικῶν ἐπιφανειῶν, ἀποτελεῖ ἰμπρεσσιονιστικὴν ἐπεξεργασίαν ἀρχικῆς αὐστηρᾶς γεωμετρικῆς κατασκευῆς χρωματικῆς — ὡς συνθέσεως φωτεινῶν καὶ σκοτεινῶν ἐπιφανειῶν — ἀντιλήψεως. Ἡ χρωματικὴ σοβαρότης τοῦ προκειμένου ψηφιδωτοῦ — μαῦρον καὶ ἄσπρον — προϋποθέτει καταγωγὴν τοῦ προτύπου ἐξ ἐποχῆς καὶ κύκλου τέχνης τελουσῶν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ. 'Εκ τῆς ζωγραφικῆς δ' εἰσήχθη εἰς τὴν μικροτεχνίαν. Ὁ ψηφωτὴς τῆς Φτελιᾶς δὲν ἦτο καλλιτέχνης, ἀλλ' ἁπλοῦς χειρῶναξ, ἀντλῶν ἐκ τοῦ θεματικοῦ θησαυροῦ τοῦ κυκλοφοροῦντος μεταξὺ τῶν ἐπαγγελλομένων τὴν τέχνην. 'Αλλὰ δὲν κατανοεῖ οὗτος πλέον τὸ θέμα του· εἰς τὰς χεῖράς του δὲ τοῦτο ἐκφυλίζεται καὶ κατὰ τόπους διαλύεται. Τὸ διάχωρον τῆς ἀψῖδος περικλείεται ἐντὸς δύο πλαισίων: ἑνὸς ἐσωτερικοῦ ἐκ ταινιῶν μαύρης, λευκῶν καὶ ἰοχρόων-πορφυρῶν· καὶ ἑτέρου, ἐξωτερικοῦ, ἐξ ἁλυσωτοῦ πλέγματος ταινιῶν μαύρης, λευκῆς, ἐρυθρᾶς καὶ πορφυρᾶς (πίν. 97α).

---

[1] Π.χ. τὸ Μουσεῖον Klausenburg, Riegl, Spätröm. Kunstind., πίν. XV,2.

[2] Αὐτ. 269 κέ.

Ἐκ τῶν ἔξω τῆς ἀψῖδος διαχώρων τοῦ βορείου ἐλάχιστα μέρη διεσώθησαν (πίν. 97β)· δύναται ὅμως ν' ἀποκατασταθῇ ὡς σύνθεσις ἀτρακτοειδῶν καὶ κυκλικῶν σχημάτων (εἰκ. 4) διατεταγμένων ἐναλλὰξ — παραλλαγὴ τοῦ θέματος τῶν ἀστραγάλων — κατὰ τὴν φορὰν διασταυρουμένων νοητῶν εὐθειῶν, οὕτως, ὥστε νὰ σχηματίζωνται σταυροὶ ἢ τετράφυλλοι ρόδακες περὶ κυκλικὸν πυρῆνα. Τὸ γύρω ἔδαφος διαμορφοῦται εἰς σχῆμα σταυροῦ, περικλείοντος εἰς τὸ κέντρον ἀνὰ ἕνα μεγάλον κύκλον πληροῦντα τὸ μεταξὺ τῶν κεραιῶν τοῦ πρώτου θέματος

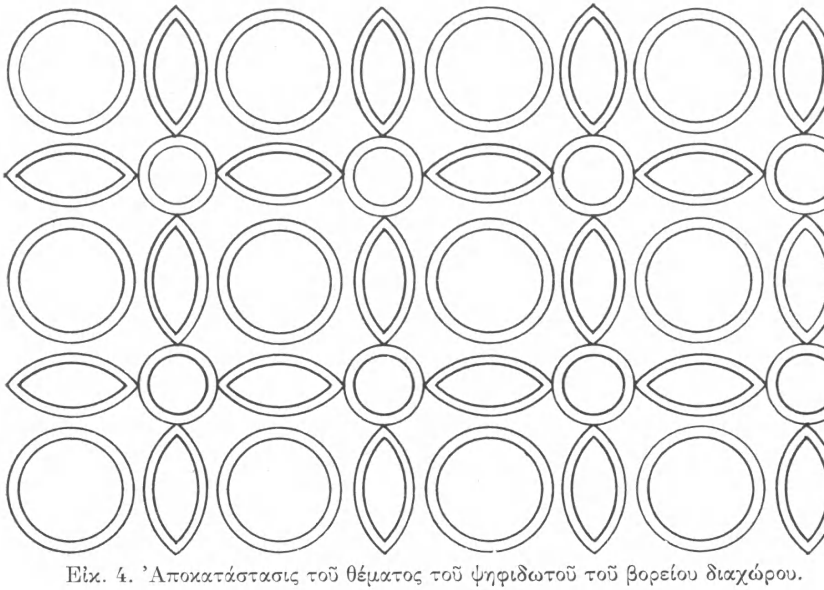

Εἰκ. 4. Ἀποκατάστασις τοῦ θέματος τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ βορείου διαχώρου.

κενόν. Τὰ σχήματα περιγράφονται διὰ σειρᾶς μαύρων ψηφίδων· οἱ μικροὶ κύκλοι καὶ αἱ ἄτρακτοι εἶναι λευκαὶ καὶ περικλείουν πυρῆνα ἐξ ἐρυθρῶν ψηφίδων. Τὸ γύρω ἔδαφος εἶναι ἰόχρουν, οἱ μεγάλοι δὲ κύκλοι ἐρυθροί. Τὸ ἰόχρουν ἔδαφος εἶναι πρὸς τούτοις κατάσπαρτον ἐκ μικρῶν ροδάκων συγκειμένων ἐκ πέντε ψηφίδων σταυροειδῶς διατεταγμένων· ἀνὰ εἷς ὅμοιος ρόδαξ περικλείεται καὶ ἐντὸς τῶν μεγάλων κύκλων. Χαρακτηριστικὴ εἶναι εἰς τὸ διάχωρον τοῦτο ἡ πλοκὴ τριῶν ἰκρίων. Τὸ τρίτον ἴκριον συνίσταται ἐκ τῶν μεγάλων κύκλων, ὑπονοουμένων ὡς γωνιῶν νοητοῦ τετραγώνου. Χαρακτηριστικὴ ἐπίσης εἶναι ἡ πλοκὴ τῶν ὁριζοντίων καὶ καθέτων φορῶν πρὸς τὰς διαγωνίους.

Τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ νοτίου διαχώρου συντίθεται ἐκ λεπτολόγου πλοκῆς πολλαπλῶν ἰκρίων, συνδυαζομένων κατὰ φορὰς ὁριζοντίους, καθέτους καὶ διαγωνίους (πίν. 98α). Βασικῶς ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς βαρέος ἰκρίου, διατεταγμένου κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν κατακορύφων καὶ τῶν ὁριζοντίων (καγκελλωτοῦ), συνισταμένου δ' ἐκ σταυροειδῶς διατεταγμένων μικρῶν τετραγώνων ἐναλλασσο-

μένων πρὸς ἁπλᾶ ἑξάγωνα καὶ πλαισιοῦντος ὀκτάγωνα· τὰ ὀκτάγωνα συνιστοῦν τὸ δεύτερον βασικὸν ἴκριον (εἰκ. 5). ᾿Εντὸς τῶν ὀκταγώνων περικλείεται σταυρὸς κατὰ κανόνα καὶ σπανίως ὄρθιος (+) πλαγιαστός (×). Τὰ θέματα διαγράφονται ὑπὸ μιᾶς σειρᾶς ψηφίδων μαύρων, ἐκτεινομένης

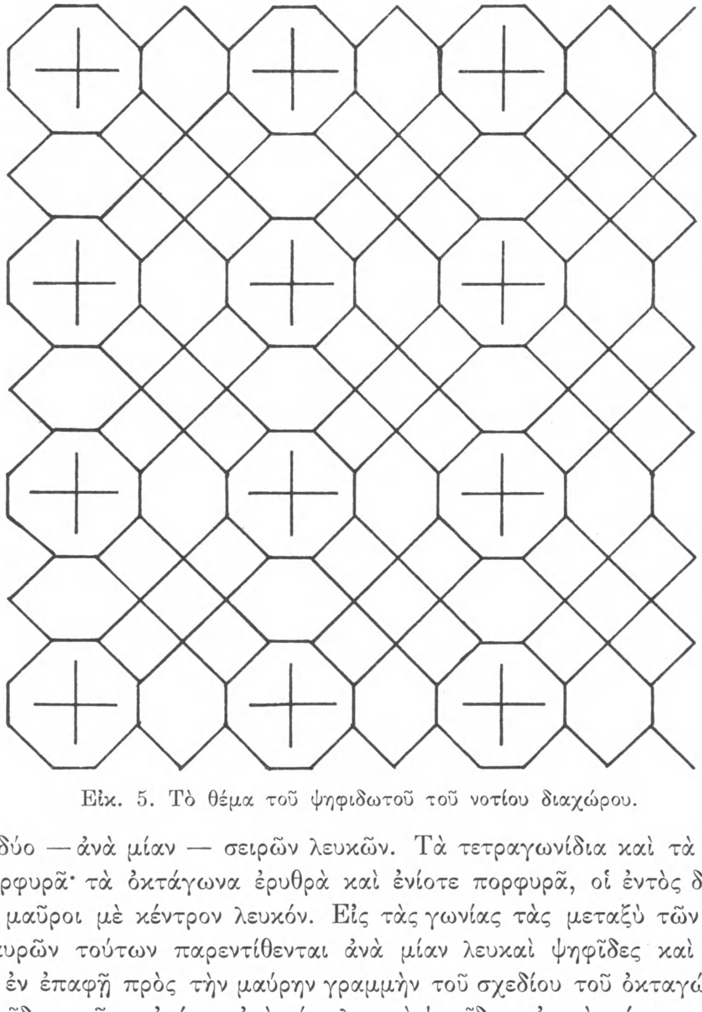

Εἰκ. 5. Τὸ θέμα τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ νοτίου διαχώρου.

μεταξὺ δύο —ἀνὰ μίαν— σειρῶν λευκῶν. Τὰ τετραγωνίδια καὶ τὰ ἑξάγωνα εἶναι πορφυρᾶ· τὰ ὀκτάγωνα ἐρυθρὰ καὶ ἐνίοτε πορφυρᾶ, οἱ ἐντὸς δὲ τούτων σταυροὶ μαῦροι μὲ κέντρον λευκόν. Εἰς τὰς γωνίας τὰς μεταξὺ τῶν κεραιῶν τῶν σταυρῶν τούτων παρεντίθενται ἀνὰ μίαν λευκαὶ ψηφῖδες καὶ ἀπέναντι τούτων, ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν μαύρην γραμμὴν τοῦ σχεδίου τοῦ ὀκταγώνου, ἀνὰ μίαν ψηφῖδες μαῦραι ἐπίσης ἀνὰ μίαν λευκαὶ ψηφῖδες εἰς τὸ κέντρον τῶν ἑξαγώνων, ἐνίοτε δὲ καὶ τῶν τετραγώνων. ῾Η παρεμβολὴ ψηφίδων, ὡς ἐκφύσεων, διακοπτουσῶν τὴν συνέχειαν τῶν λευκῶν γραμμῶν κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν περίμετρον τῶν ὀκταγώνων, ἡ παρεμβολὴ ἄλλων ψηφίδων ὡς χρωματικῶν (φωτιστικῶν) κηλίδων ἐντὸς μεγαλυτέρων ἄλλου χρώματος ἐπιφανειῶν καὶ ἡ ἐξ

ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν πλαισίωσις τῶν μαύρων γραμμῶν τοῦ σχεδίου διὰ λευκῶν ψηφίδων προσδίδουν εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν μορφὴν τοῦ προκειμένου διαχώρου ρευστότητα, ὑφὴν ἀτμοσφαιρικῆς διαφανείας. Ὁ τεχνίτης ἐπαναλαμβάνει καὶ ἐδῶ πρότυπον καταγόμενον ἐξ ἰμπρεσσιονιστικοῦ κύκλου τέχνης, ἀλλά, ὡς παρετηρήθη καὶ ἀνωτέρω, εἶναι οὗτος χειρῶναξ καὶ ὄχι καλλιτέχνης.

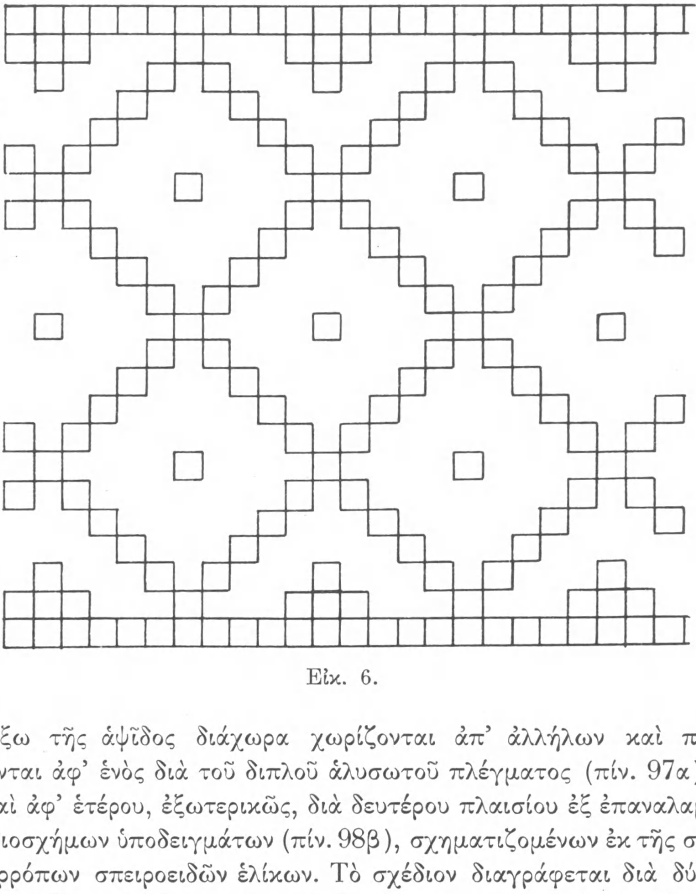

Εἰκ. 6.

Τὰ ἔξω τῆς ἀψῖδος διάχωρα χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων καὶ περαιτέρω πλαισιοῦνται ἀφ' ἑνὸς διὰ τοῦ διπλοῦ ἀλυσωτοῦ πλέγματος (πίν. 97α), ἐσωτερικῶς, καὶ ἀφ' ἑτέρου, ἐξωτερικῶς, διὰ δευτέρου πλαισίου ἐξ ἐπαναλαμβανομένων καρδιοσχήμων ὑποδειγμάτων (πίν. 98β), σχηματιζομένων ἐκ τῆς συνθέσεως δύο ἀντιρρόπων σπειροειδῶν ἑλίκων. Τὸ σχέδιον διαγράφεται διὰ δύο σειρῶν μαύρων ψηφίδων, τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ὁποίων πληροῦται διὰ ψηφίδων λευκῶν· τὸ γύρω ἔδαφος εἶναι πορφυροῦν καὶ διανθεῖται, κατὰ τοὺς κόλπους, ὑπὸ λευκῶν ροδάκων (κηλίδων ἐκ τεσσάρων λευκῶν ψηφίδων).

Ἐντὸς τοῦ χώρου Γ ἐπεσημάνθη μόνον μέρος πλαισίου ψηφιδωτοῦ ἐκ πριονωτοῦ θέματος ἀποτελουμένου ἐκ δύο σειρῶν τριγώνων ἀντιστοίχως λευκῶν καὶ πορφυρῶν. Ἐντὸς τοῦ χώρου Δ ἐπεσημάνθη μέρος πλαισίου ἐκ κλιμακηδὸν διασταυρουμένων λοξῶν γραμμῶν, διαγραφουσῶν ρόμβους καὶ ἡμιρόμ-

βους μαύρους ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους (εἰκ. 6). Ἐντὸς τοῦ χώρου Ε τὸ ψηφιδωτὸν εὑρέθη κατεστραμμένον.

Εἶναι αἰσθητὴ ἡ συγγένεια τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Φτελιᾶς πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ τῆς βασιλικῆς Δαφνουσίων Λοκρίδος: Ὁμοίως συνθέσεις γεωμετρικῶν σχημάτων, πλαίσιον ἐκ διπλοῦ ἁλυσωτοῦ πλέγματος, λιτότης χρωμάτων — κυανοῦν καὶ λευκὸν — εἰς τὰς συνθέσεις τὰς κοσμούσας τὸν ἀρχιτεκτονικῶς σπουδαιότερον χῶρον (τὸ βῆμα εἰς τὴν βασιλικὴν — τὴν ἀψῖδα εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Φτελιᾶς) καὶ ἰμπρεσσιονιστικὴ διάστιξις τῶν χρωματικῶν ἐπιφανειῶν[1]. Ὑπάρχει ὅμως μεταξὺ τούτων καὶ ἀρκετὴ διαφορὰ ὕφους. Τὸ ἁλυσωτὸν κόσμημα π.χ. τοῦ ψηφιδωτοῦ τῶν Δαφνουσίων εἶναι σφιγκτότερον καὶ πεπλατυσμένον· ἡ καλλιτεχνική του μορφὴ φαίνεται χυμώδης καὶ ἐκφραστικωτέρα[2], ἐνῷ εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Νικοπόλεως ἡ μορφὴ εἶναι χαλαρωτέρα καὶ κάπως στεγνή. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου, ἐνῷ εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Νικοπόλεως ἡ ἰμπρεσσιονιστικὴ ἀπόδοσις τῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς διατηρεῖ ὅλην τὴν ρευστότητά της (πίν. 98α), εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τῶν Δαφνουσίων, παρὰ τὴν παρουσίαν χρωματικῶν (φωτιστικῶν) κηλίδων[3], ὑπερισχύει ἡ γραμμικότης[4]. Τὰ ψηφιδωτὰ τῶν Δαφνουσίων εὑρίσκονται ἤδη εἰς τὴν ὁδὸν πρὸς ἐξπρεσσιονιστικὴν ἀπόδοσιν τῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς, πρὸς τὴν ὁποίαν θὰ προχωρήσουν ἀργότερον τὰ ψηφιδωτὰ τῆς βασιλικῆς Ἀφεντέλλη τῆς Λέσβου. Καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν Ἀφεντέλλη ἔχει διατηρηθῆ ἡ ἑκατέρωθεν διὰ λευκῶν ταινιῶν πλαισίωσις τῆς μαύρης γραμμῆς τοῦ σχεδίου[5], ἀλλ' αἱ λευκαὶ αὗται ταινίαι εἶναι ἤδη φορεῖς χρωματικῶν ἀξιῶν καθ' ἑαυτὰς καὶ παραλλήλως πρὸς τὰς παρακειμένας. Εἰς τὰ ψηφιδωτὰ Ἀφεντέλλη ὑπερισχύει ἡ καλλιτεχνικὴ ἀντίληψις περὶ χρωματικῶν ἐπιφανειῶν (colorismus)· εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Φτελιᾶς δὲν ὑπάρχουν ἐπιφάνειαι «στερεαί», ἀλλὰ «ρευσταί». Ἡ βασιλικὴ Ἀφεντέλλη τοποθετεῖται χρονολογικῶς περὶ τὰ τέλη τοῦ 5ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰ. Ἂς σημειωθῆ ἀκόμη ὅτι ἡ παραλλαγὴ τοῦ θέματος τῶν ἀστραγάλων τοῦ βορείου διαχώρου τῆς αἰθούσης τῆς Φτελιᾶς ἀπαντᾶται ὡς θέμα πλαισίου ψηφιδωτοῦ τῆς βασιλικῆς Ὑψηλομετώπου τῆς Λέσβου, χρονολογουμένης μετὰ τὴν βασιλικὴν Ἀφεντέλλη[6]. Τὰ ψηφιδωτὰ τῶν Δαφνουσίων ὁπωσδήποτε προηγοῦνται τῶν ψηφιδωτῶν Ἀφεντέλλη. Προηγοῦνται καὶ τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Φτελιᾶς; Ἀπὸ ἐπόψεως ἐκτελέσεως εἶναι καλύτερα τούτων, τὰ ὁποῖα, ὡς εἴδομεν, εἶναι ἔργα χειρώνακτος. Ἀπὸ ἐπόψεως ἱστορίας τῶν καλλιτεχνικῶν των μορφῶν τὰ ψηφιδωτὰ

---

[1] Byzantion 5, 1929, 223 κέ. (A. ORLANDOS).

[2] Αὐτ. πίν. 36.

[3] Αὐτ. εἰκ. 10, 11 καὶ πίν. 35.

[4] Βλ. αὐτ. πίν. 35.

[5] Βλ. Ἀρχ. Δελτ. 12, 1929, 64 εἰκ. 71 (Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ).

[6] Αὐτ. 25 κέ. πίν. 1.

Ἀφεντέλλη ἀνήκουν εἰς βαθμῖδα χρονικῶς μεταγενεστέραν τῆς τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Φτελιᾶς. Ἀλλ' ὁ χειρῶναξ τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Φτελιᾶς ζῇ πράγματι εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν ἢ μεταφέρει εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν καλλιτεχνικὰς μορφὰς παλαιοτέρας δουλικῶς ἀντιγράφων; Αἱ λεπτομέρειαι τῆς τοιχοδομίας τῆς ἐπαύλεως τῆς Φτελιᾶς ὡδήγησαν ἤδη εἰς τὸν ὄψιμον 5ον αἰ., πάντως δυσκόλως εἰς ἐποχὴν πρωιμωτέραν τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰῶνος. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτον ὅτι κάποια ἀνάμνησις τῆς χαρακτηριστικῆς τοιχοδομίας τῆς ἐπαύλεως τῆς Φτελιᾶς, τοῦ opus vittatum mixtum (βλ. ἀνωτ. σ. 101 καὶ 103), ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὴν τοιχοδομίαν τῆς βασιλικῆς τῶν Δαφνουσίων[1]. Φαίνεται ὅτι ἡ βασιλικὴ αὕτη εἶναι μεταγενεστέρα τῆς ἐπαύλεως τῆς Φτελιᾶς, μολονότι τὰ γλυπτὰ τῆς βασιλικῆς συνηγοροῦν περὶ τοῦ ἐναντίου.

3. ***Εὑρήματα:*** Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὴν Φτελιὰν ἀπέδωσε τὰ κατωτέρω ἐλάχιστα κινητὰ εὑρήματα:

1. Πηλίνην μυροδόχον (lacrymatorium) ἐλλιπῆ κατὰ τὸν λαιμόν (σωζόμενον ὕψος 0.16, διάμ. λαιμοῦ 0.024μ.). Εὑρέθη παρὰ τὴν μᾶζαν τῆς τοιχοποιίας, τῆς προερχομένης πιθανῶς ἐκ κόγχης (βλ. ἄνωτ. σ. 101).

2. Ὄστρακον σκύφου ἀβαθοῦς (τρυβλίου). Χεῖλος παχύ, ἐλαφρῶς κυρτὸν ἄνω καὶ φερόμενον ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω· ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς γάνωσις ἀλαμπὴς ἀποχρώσεως ῥοδίνης πρὸς τὸ ἐρυθρόν (ὕψ. 0.058μ.). Πρβ. Ἀγορᾶς Ἀθηνῶν P. 8654 παρὰ H. Robinson, Pottery of the Roman Period (=The Athenian Agora V) 117 ἀριθμ. M. 353 πίν. 33.

3. Νομίσματα πέντε: ἓν ἐφθαρμένον Ἀδριανοῦ (Νικοπόλεως), εὑρεθὲν ἐντὸς ἐπιχώσεως διατεταραγμένης, ἓν ἐφθαρμένον ρωμαϊκὸν τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ., εὑρεθὲν ἐκτὸς ἐπιχώσεως μεταγενεστέρας νοτίως τῆς ἁψιδωτῆς αἰθούσης, ἓν τοῦ Αὐρηλιανοῦ (3ου αἰ. μ.Χ.), ἀστρωματογράφητον, καὶ δύο ἑνετικὰ τοῦ 17ου αἰ. (Papadopoli, πίν. CXLVIII, 4)[2].

Λίθινα μέλη εὑρέθησαν τὰ ἑξῆς:

1. Τεμάχιον ἐπιστυλίου (;) ἐξ ἐγχωρίου λευκοῦ λίθου, κοσμούμενον διὰ τριῶν ἐπιπέδων κυματίων. Δεξιά, ἀριστερὰ καὶ ὀπίσω ἐλλιπές (μήκ. 0.22, πλάτ. 0.18, πάχ. 0.05μ.). Εὑρέθη εἰς τὴν θύραν τοῦ δωματίου Δ.

2. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου ἐπίθημα κιονοκράνου (πίν. 99α) ἔχον ἐλαφρῶς κοιλοκύρτους τὰς στενὰς πλευράς του (κάτω ἕδρα 0.34×0.34, ἄνω ἕδρα 0.66×0.40, ὕψος 0.13μ.).

3. Ἰωνικὸν κιονόκρανον εἰς δύο τεμάχια κατὰ μίαν ἕλικα ἐλλιπές (διάμ. ±0.31, ἄβαξ 0.33×0.33μ.). Ὁ ἐχῖνος ἀδιακόσμητος (πίν. 99β_1). Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ ἄβακος λείψανα κονιάματος.

---

[1] Εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους χαμηλά (Byzantion ἔ. ἀ. πίν. 32).

[2] Ἡ ἀναγνώρισις τῶν νομισμάτων ὀφείλεται εἰς τὴν Διευθύντριαν τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς Καν Εἰρήνην Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου.

4. Ἐκ τοῦ ὡς ἄνω λίθου τεμάχιον ἰωνικοῦ κιονοκράνου (πίν. 99β$_2$) σώζεται ἕλιξ ἀριστερὰ καὶ ὁ δεξιὰ αὐτῆς ἐχῖνος, κοσμούμενος δι' ᾠῶν, λογχῶν καὶ ἡμιανθεμίου (± 0.50×±0.30, ὕψος 0.215μ.).

Τὰ ὑπ' ἀριθμ. 2-4 τεμάχια περισυνελέγησαν ἐξ ἀγροῦ κειμένου ἐπὶ τῆς κατωφερείας βορείως τῆς ἐπαύλεως, φαίνεται ὅμως νὰ προέρχωνται ὅλα ἐκ τῆς ἐπαύλεως. Ἐκ τῶν ὡς ἄνω τεμαχίων τὸ ἰωνικὸν κιονόκρανον (ἀριθμ. 3) καὶ τὸ ἐπίθημα (ἀριθμ. 2) πιθανῶς συνανήκουν — ὑπὸ τὸ νόημα ὅτι προέρχονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ συστήματος τοξοστοιχίας ἐπὶ κιόνων. Ἴσως προέρχονται ἐκ τοξοστοιχίας τοῦ ἡλιακοῦ. Τὰ ἄλλα δύο — τὸ τεμάχιον ἐπιστυλίου (ἀριθμ. 1) καὶ τὸ τεμάχιον ἰωνικοῦ κιονοκράνου (ἀριθμ. 4) — φαίνεται νὰ εἶχον χρησιμοποιηθῆ εἰς τὴν ἔπαυλιν ὡς οἰκοδομικὸν ἁπλῶς ὑλικόν, ληφθὲν ἐξ ἀρχαιοτέρου κτηρίου. Περὶ τοῦ ἐπιθήματος, ἔχοντος τὴν κατατομὴν τῶν ἐπιθημάτων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰ., ὡς π.χ. τῆς βασιλικῆς Α τῆς Νέας Ἀγχιάλου, δὲν δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ μετὰ βεβαιότητος ἂν κατεσκευάσθη ἐπίτηδες διὰ τὴν ἔπαυλιν τῆς Φτελιᾶς ἢ ἐὰν ἐλήφθη καὶ τοῦτο ὡς σπόλιον ἐκ προϋπάρχοντος κατεστραμμένου οἰκοδομήματος τῆς Νικοπόλεως· πάντως προσφέρει σοβαρὰν ante quem non ἔνδειξιν διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐπαύλεως.

Τὰ ὡς ἄνω κινητὰ εὑρήματα, μετὰ τῶν δειγμάτων πλίνθων (βλ. ἀνωτ. σ. 102 πίν. 96α), μετεφέρομεν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν τῆς Νικοπόλεως.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ - ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΠΑΛΛΑΣ

18. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΔΩΔΩΝΗΣ

Κατὰ τὸ ἔτος 1959 ἐνήργησα ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Σωτηρίου Δάκαρη σκαφικὴν ἔρευναν ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ, νοτίως τῶν ἀναθηματικῶν βάθρων μεταξὺ τῆς ἱερᾶς οἰκίας (Ε) καὶ τοῦ ναΐσκου (Ζ).

Καὶ ἡ ἔρευνα αὕτη ἐγένετο ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς γενικωτέρας ἐργασίας ἀποχωματώσεως καὶ ἐξωραϊσμοῦ τοῦ Ἱεροῦ ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας.

Ἐντὸς τοῦ ἀρχαίου στρώματος, ὄντος ἐνταῦθα λεπτοῦ (0.50 - 0.80 μ.), ἀνευρέθησαν προϊστορικὰ ὄστρακα μετὰ κλασσικῶν, ἐξ ὧν ἀπετελέσθησαν μικρά τινα (μικκύλα) ἀφιερωματικοῦ χαρακτῆρος χειροποίητα ἀγγεῖα. Ταῦτα δὲν εἶναι ἀναγκαίως προϊστορικά, διότι ἡ προϊστορικὴ κεραμεικὴ τῆς Δωδώνης ἐξηκολούθησε κατασκευαζομένη μέχρι τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Ἡ χειροποίητος πρόχους (πίν. 100α), μετὰ καθέτως τετμημένου λαιμοῦ, εἶναι πιθανώτατα προϊστορική. Αὕτη τυπολογικῶς ἀνάγεται εἰς τὴν ΠΕ περίοδον. Ἀνευρέθησαν προσέτι περὶ τὰ 20 νομίσματα (δύο ἀργυρᾶ), ὡραῖος χαλκοῦς λάβρυς (πίν. 100β), ὅστις ἀσφαλῶς συνδέεται μὲ τὴν προϊστορικὴν λατρείαν τῆς Δωδώνης, χαλκᾶ ἐλάσματα μετ' ἐντύπου διακοσμήσεως, χαλκᾶ ἐξαρτήματα ἀγγείων, μεγάλα τεμάχια σιδηρῶν τριπόδων καὶ κυκλικὴ λαβὴ λέβητος μὲ γεωμετρικὴν διακόσμησιν, σιδηροῦν ξίφος, μερικὰ τεμάχια μολυβδίνων ἐλασμάτων ἐνεπιγράφων. Ἐφ' ἑνὸς ἀναγιγνώσκεται..... *ηπιστος*[1] (ὄνομα κύριον) *ἂν ἔκλεψε τὰ ἔρια ἀπὸ τοῦ κλισμοῦ τα αὐα*, ἐπὶ ἑτέρου........ *περὶ τῶν λύκων τῶν θηρίων*. Σπάνιον εἶναι τὸ χαλκοῦν νόμισμα (πίν. 100γ) τῶν χρόνων 180 - 168 π.Χ. Εἰκονίζεται ἐπὶ τῆς α' ὄψεως κεφαλὴ Διὸς Δωδώνης ἐστεφανωμένη, πρὸς ἀριστερά, ὑπ' αὐτὴν τὰ μονογραφήματα ΒΟ (ὄνομα στρατηγοῦ) καὶ Α/ = ΑΙ (ὄνομα ἄρχοντος), ἐπὶ τῆς β' ὄψεως ἐντὸς στεφάνου δρυὸς κεραυνὸς καὶ ἐπιγραφὴ ΑΠΕΙ - ΡΩΤΑΝ. Τοῦ νομίσματος τούτου εἶναι γνωστὰ ἕτερα πέντε ἀντίτυπα (Καναδᾶ, Μονάχου, Βερολίνου, Βενετίας, Ἰωαννίνων).

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

---

[1] ἢ *Πιστός* (;).

19. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΠΑΛΑΙΟΠΟΛΕΙ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Ἡ κατὰ τὸ 1959 ἔρευνα τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς κτισμάτων περιωρίσθη ἀναγκαστικῶς εἰς τὸν χῶρον, ὁ ὁποῖος ἀνήκει εἰς τὸ δημόσιον, ἐν ἀναμονῇ ἐξαγορᾶς τῶν γειτονικῶν οἰκοπέδων διὰ τὴν ἐπέκτασιν αὐτῆς. Μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν βαθυτέρων στρωμάτων κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν περιφέρειαν τοῦ ἀποκαλυφθέντος καμπυλογράμμου τοίχου, ἡ ἔρευνα διενηργήθη πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν πλευράν, ἐντὸς τοῦ περικλειομένου ὑπὸ τοῦ τοίχου τούτου χώρου καὶ εἰς ἃ σημεῖα δὲν ἠμπόδιζε ταύτην τὸ κτήριον τῆς βασιλικῆς. Ὡς κύριος σκοπὸς τῆς ἐρεύνης ἐτέθη ἡ διακρίβωσις τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διαρθρώσεως τοῦ καμπυλογράμμου κτίσματος, τὸ ὁποῖον ἔχει χρονολογηθῇ εἰς τὰ μέσα ἢ τὰ τέλη τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος ἐκ τῶν ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον δάπεδον εὑρημάτων. Τὸ σχεδιογράφημα τῆς κατόψεως (εἰκ. 1) δεικνύει τὸ πάχος τοῦ θεμελίου τοῦ τοίχου, συμπληρωθέντος εἰς πλῆρες ἡμικύκλιον συμφώνως πρὸς τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις. Τὸ θεμέλιον, εἰς τὴν ἐξωτερικὴν περιφέρειαν, ἔχει προεκβολὴν πλάτους 1.40 μ. (πίν. 101α), ἐσωτερικῶς δὲ ὁμοίαν πλάτους 2.50μ., ἀπολῆγον εἰς ὄψιν ἰσοδομικῆς τοιχοδομίας ἐξ ὀρθογωνίων λιθοπλίνθων. Ὀχετὸς καλυπτόμενος διὰ πλακῶν εὑρέθη κατὰ μῆκος καὶ παρὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ κτίσματος (πίν. 101β).

Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ θεμελίου καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς βάσεως τοῦ τοίχου διαμορφοῦται, κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν περιφέρειαν, χαμηλὴ βαθμίς, ἐπὶ τοῦ καθέτου τοιχώματος τῆς ὁποίας ἐστηρίζοντο αἱ πλάκες τοῦ δαπέδου. Τὸ πλακόστρωτον δάπεδον περιβάλλει ἐσωτερικῶς καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν περιφέρειαν τὸν καμπυλόγραμμον τοῖχον. Τὸ μέγα πάχος τοῦ θεμελίου του, περὶ τὰ 5 μ., ἰδίως δὲ ἡ πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν μεγάλη προεκβολὴ ἐν σχέσει πρὸς τὸ πάχος τῆς ἀνωδομίας (1.10 μ.) δὲν δύνανται νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν στατικὴν ἀνάγκην στηρίξεως τῆς στέγης· διότι κατόπιν τῆς διενεργηθείσης ἐρεύνης εἰς τὸ κέντρον καὶ κατὰ μῆκος τῆς διαμέτρου τοῦ ἡμικυκλικοῦ χώρου τοῦ ὁριζομένου ὑπὸ τοῦ τοίχου, δύναται νὰ διατυπωθῇ ὡς ἀσφαλὲς συμπέρασμα, ὅτι ὁ χῶρος αὐτὸς δὲν ὑπῆρξέ ποτε ἐστεγασμένος. Ἐπὶ τοῦ σχεδιογραφήματος τῆς κατόψεως ἐσημειώθησαν διὰ δικτυωτοῦ αἱ θέσεις, ὅπου ἡ ἀνασκαφὴ διενηργήθη μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους χωρὶς νὰ εὑρεθῶσιν ἴχνη θεμελίου ἢ ὑποστηλώσεως πρὸς στήριξιν στέγης, ἐνῷ τοὐναντίον τὸ πλακόστρωτον δάπεδον συνεχίζεται ἐσωτερικῶς πέραν τῆς διαμέτρου τοῦ ἡμικυκλίου, ὅπως καὶ ἐξωτερικῶς κατὰ τὴν ΝΑ. πλευρὰν τῆς περιφερείας τοῦ τοίχου.

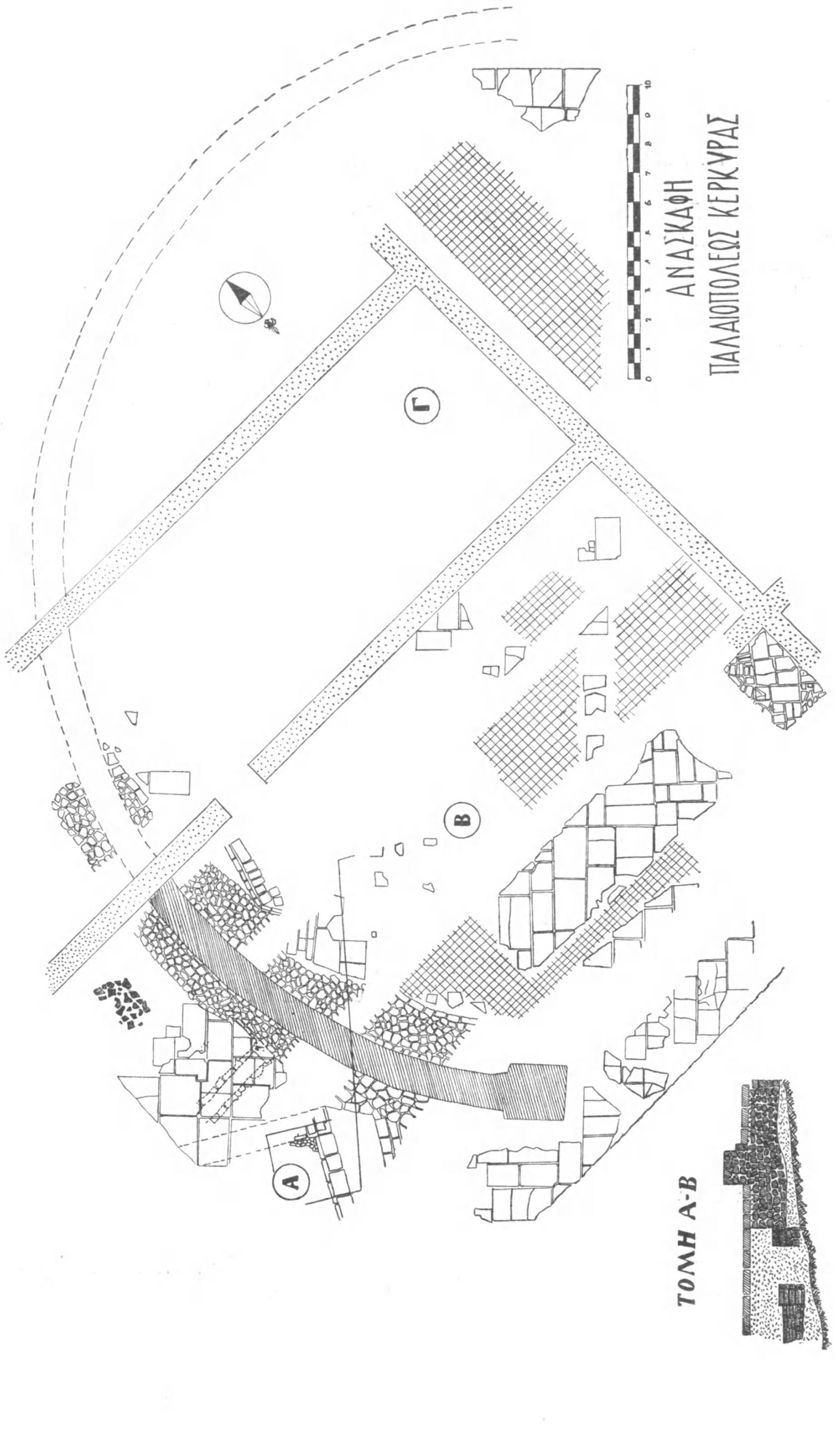

Εἰκ. 1. Κάτοψις ἀνασκαφέντων κτηρίων Παλαιοπόλεως Κερκύρας.

Μετὰ τὴν διαπίστωσιν ὅτι ὁ χῶρος νοεῖται μόνον ὡς ὑπαίθριος, ἡ πιθανωτέρα ἐξήγησις τοῦ λόγου, διὰ τὸν ὁποῖον τὸ θεμέλιον κατεσκευάσθη τόσον ἰσχυρόν, εἶναι ὅτι τοῦτο θὰ ὑπεδέχετο κατασκευήν τινα συνεχομένην πρὸς τὴν διασωζομένην ἀνωδομίαν τοῦ τοίχου, διαμορφουμένης τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως αὐτοῦ διὰ κογχῶν ἢ ἀβαθοῦς στοᾶς ἢ εἴδους ἐξέδρας. Διότι καὶ τὰ ὀλίγα ὑπολείμματα τοῦ ὅλου κτίσματος ὑποβάλλουν τὴν εἰκόνα διαμορφώσεως χώρου κειμένου πρὸ ἄλλου τινὸς κυρίου οἰκοδομήματος, προϋπάρχοντος ἱεροῦ ἢ δημοσίου κτη-

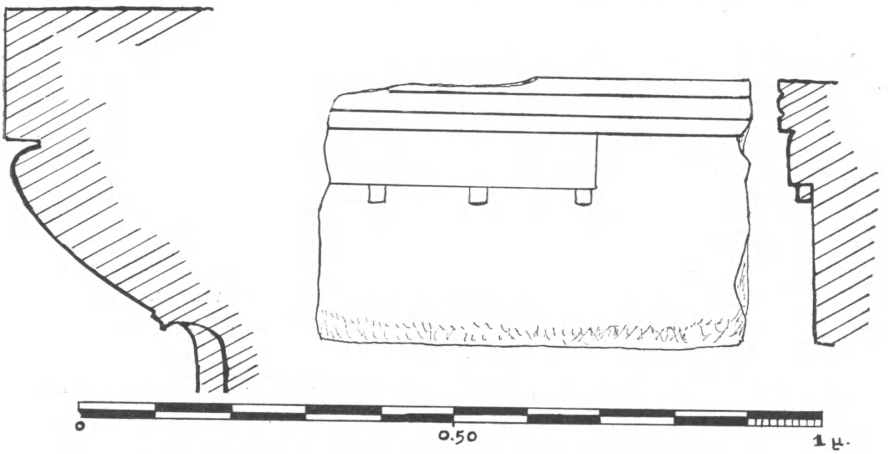

Εἰκ. 2. Τομὴ κιονοκράνου καὶ ἐπιστυλίου ἐκ Παλαιοπόλεως.

ρίου, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἀναζητηθῇ, ὅταν ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀνασκαφῆς καταστῇ ἐφικτή. Ἀκριβῶς ἀπὸ τὰ θεμέλια προσκτισμάτων τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (πίν. 102α) ἐξήχθησαν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐξ ἀσβεστολίθου, δωρικὰ κιονόκρανα, ἐπιστύλια (εἰκ. 2), λιθόπλινθοι κλπ. τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, τὰ ὁποῖα πιθανῶς ἀνῆκον εἰς τὸ ὑποτιθέμενον κτήριον, ὡς ἐσημειώθη ἤδη καὶ εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1957. Ταῦτα, διὰ τὸ βάρος των, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχουν μεταφερθῇ μακρόθεν διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἁπλῶς ὡς ὑλικὸν θεμελιώσεως. Ἡ κατασκευὴ λοιπὸν τοῦ ἡμικυκλικοῦ περιβόλου καὶ ἡ πλακόστρωσις τοῦ ὅλου χώρου εἶναι μεταγενέστεραι προσθῆκαι καὶ ὀφείλονται εἰς μνημειώδη διαμόρφωσιν τοῦ χώρου προσπελάσεως Ναοῦ ἢ ἄλλου κτηρίου, πρᾶγμα οὐχὶ ἄγνωστον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων ἱερῶν.

Τὸ κέρδος ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ὡς πρὸς τὴν τοπογραφίαν τῆς ἀρχαίας Κερκύρας εἶναι θετικόν. Ἡ ἔρευνα τῶν βαθυτάτων στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως, ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθον κεραμεικὰ εὑρήματα χρονολογούμενα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποκάλυψις ἀρχαίων μνημειωδῶν κτισμάτων

εἰς τὸν χῶρον τῆς Παλαιοπόλεως, ἐπιβεβαιοῦν τὴν παλαιὰν γνώμην τοῦ B. Schmidt, Korkyräische Studien, 1890, ὅτι ἡ ἀρχαία πόλις ἔκειτο ἐπὶ τῆς χερσονήσου, μεταξὺ τοῦ κόλπου τῆς σημερινῆς Γαρίτσης καὶ τῆς λιμνοθαλάσσης Χαλικιοπούλου καὶ ὅτι ἡ σημερινὴ Παλαιόπολις θὰ ἀπετέλει σημαντικὸν κεντρικὸν χῶρον αὐτῆς. Ἑπομένως ἀνασκευάζεται πλήρως ἡ προσφάτως ἐξενεχθεῖσα θεωρία τοῦ A. W. Gomme, A Historical Commentary on Thucydides II, Oxford 1956, σ. 370 κ.ἑξ., ὅτι ἡ ἀρχαία πόλις θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς, ἡ δὲ ἀκρόπολις αὐτῆς ἐπὶ τοῦ βραχώδους λόφου τοῦ Νέου Φρουρίου.

Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ θεμελίου τοῦ καμπυλογράμμου τοίχου εὑρέθησαν ἄφθονα ὄστρακα ἀγγείων χρονολογουμένων ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς μέχρι τῶν ὑστάτων ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἀποτμήματα πηλίνων εἰδωλίων καὶ ἀναγλύφων τῆς ἐγχωρίου κοροπλαστικῆς. Μεταξὺ τῶν τελευταίων ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὸ κάτω μέρος γυμνῆς γυναικείας μορφῆς, ἴσως μαινάδος (γλουτοὶ μετὰ μέρους τῶν μηρῶν), ἀνάγλυφον γυμνοῦ ἀνδρὸς εἰκονιζομένου ἐκ τῶν νώτων, ἀπότμημα ἀναγλύφου σῷζον τὸν δεξιὸν βραχίονα καμπτόμενον καὶ στηριζόμενον εἰς τὸ ἰσχίον μορφῆς ἄγνωστον ἂν ἀνδρικῆς ἢ γυναικείας.

Ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Παλαιοπόλεως καὶ εἰς ἀπόστασιν 75 μ. ἀπὸ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, διενηργήθη δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ ἐνδιαφέρουσα ἀπὸ τοπογραφικῆς ἀπόψεως. Ἀφορμὴν παρέσχον ἐργασίαι ἰσοπεδώσεως ἐκτελούμεναι ὑπὸ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας ἐντὸς τοῦ κρατικοῦ κτήματος τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐλαίας, καθ' ἃς διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις κτίσματος τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἡ ἐπακολουθήσασα δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε θάλαμον ἐσωτερικῶν διαστάσεων 9.70×7.60 μ., τοῦ ὁποίου τὸ καταρρεῦσαν δάπεδον ἐστηρίζετο ἐπὶ στυλίσκων ὑποκαύστου ὕψους 0.82 μ. κατεσκευασμένων διὰ τετραγώνων ἢ στρογγύλων ὀπτοπλίνθων, οἱ δὲ τοῖχοι, σῳζόμενοι κατὰ τὸ ὕψος τῶν στυλίσκων, εἶναι ἐκτισμένοι δι' ὀπτοπλίνθων καὶ ἀμμοκονιάματος. Ὁ θάλαμος, ἀνήκων εἰς βαλανεῖον ρωμαϊκῶν χρόνων, ἔχει προσανατολισμὸν ἀπὸ ΒΔ. πρὸς τὰ ΝΑ., ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ ἡμικυκλικὸν κτίσμα τῆς Παλαιοπόλεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει κανονικὸν πολεοδομικὸν σχέδιον καὶ συσχετισμὸν τῶν νεωτέρων οἰκοδομημάτων πρὸς τὰ προϋπάρχοντα.

Ἐπὶ τοῦ ΒΔ. τοίχου τοῦ θαλάμου καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ στηρίζεται τὸ κτίσμα τοῦ πυραύνου, δηλ. ὀρθογώνιον διαμέρισμα διαστάσεων 3.60×1.90 μ., τὸ ὁποῖον ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ ὑπόκαυστον διὰ τοξωτοῦ ἀνοίγματος (πίν. 102β). Ὑπὲρ τὸ πύραυνον ἔκειτο ἡ δεξαμενὴ θερμοῦ ὕδατος, τῆς ὁποίας τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακιδίων, ὡς διεπιστώθη ἐξ ὑπολειμμάτων διατηρηθέντων κατὰ χώραν.

Στενόμακρον διαμέρισμα συνεχόμενον πρὸς τὴν ΒΔ. πλευρὰν τοῦ πυραύνου,

μὲ τοιχοδομίαν ἐκ μικρῶν λίθων καὶ κονιάματος, εὑρέθη πλῆρες τέφρας. Τοῦτο ἐχρησίμευε προφανῶς πρὸς ἐναπόθεσιν αὐτῆς κατὰ τὸν περιοδικὸν καθαρισμὸν τοῦ πυραύνου.

Ἀφῃρέθη, ἐν μέρει μόνον, ἡ μετὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ δαπέδου σχηματισθεῖσα ἐπίχωσις τοῦ ὑποκαύστου, ἐντὸς τῆς ὁποίας εὑρέθησαν ἄφθονα ὄστρακα ἀγγείων κοινῆς χρήσεως, πινακίων τῆς κατηγορίας terra sigillata ἀπὸ τοῦ 2ου μέχρι τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος, ἀποτμήματα ὑαλίνων ἀγγείων καὶ χρυσοῦν νόμισμα τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β′ (408-450 μ.Χ.): προτομὴ τοῦ Θεοδοσίου κατὰ μέτωπον, φέροντος κράνος καὶ διάδημα ἐκ μαργαριτῶν καὶ κρατοῦντος ἀσπίδα κοσμουμένην διὰ παραστάσεως ἱππέως, ἐπιγρ. D. N. THEODOSIUS PF AUG. ὀπισθ. ὄψ. CONCORDIA AUG. GR. COMOB. Κωνσταντινούπολις καθημένη ἐπὶ θρόνου κατὰ μέτωπον, στρέφουσα δεξιὰ τὴν κρανοφόρον κεφαλήν της, κρατεῖ εἰς τὴν ἀριστερὰν Νίκην, εἰς τὴν δεξιὰν σκῆπτρον. Ἐπὶ τοῦ πεδίου, ἀστήρ. (Solidus νομισματοκοπείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πίν. 103β.) Τὸ νόμισμα παρέχει βέβαιον χρονολογικὸν ὅριον post quem διὰ τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ κτηρίου.

Ἔξωθι τῆς ΝΑ. πλευρᾶς τοῦ ἀποκαλυφθέντος θαλάμου ἐσημειώθη σημαντικὸν εὕρημα: μαρμαρίνη κεφαλὴ ἀπεσπασμένη ἀπὸ ἀνδριάντα (πίν. 103α). Ἀναμφιβόλως, τὸ ἄγαλμα, φυσικοῦ μεγέθους, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν ἡ κεφαλή, θὰ ἦτο τοποθετημένον εἰς τὸ ρωμαϊκὸν βαλανεῖον. Αὕτη εἰκονίζει θεὸν μὲ μακρὸν γένειον, νῦν ἐν μέρει ἀποκεκρουμένον, καὶ πλουσίαν κόμην χωριζομένην ἐπὶ τοῦ μετώπου, δεδεμένην δὲ ἐπὶ τοῦ τραχήλου εἰς κρωβύλον, μὲ ταινίαν καὶ διάδημα περὶ τὸν θόλον τοῦ κρανίου. Ὁ μύσταξ, ὁ ὁποῖος πίπτει ἑκατέρωθεν τοῦ στόματος, καὶ τὸ γένειον, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα εἶναι ἀποκεκρουμένα, σχηματίζονται μὲ παχεῖς κυματοειδεῖς βοστρύχους. Τὸ διατηρούμενον δεξιὸν ἄκρον τοῦ μύστακος καμπυλοῦται σπειροειδῶς. Ἐπὶ τοῦ προσώπου ἀποδίδονται πλαστικῶς τὰ ζυγωματικὰ καὶ τὰ σαρκώδη ὑπὸ τὰς ὀφρῦς ὀγκώματα. Τὸ κάτω χεῖλος τοῦ μόλις ἀνοιγομένου στόματος εἶναι παχὺ καὶ χωρίζεται ἀπὸ τὸ ἄνω χεῖλος δι' αὔλακος εἰργασμένης διὰ τρυπάνου. Ἡ κεφαλὴ εἶναι κλασσικιστικὸν ἔργον τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος, δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς μετάπλασις προτύπου τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος μὲ ἀνάμεικτα χαρακτηριστικά, ὡς πρὸς τὴν κόμην, ἐνθυμίζοντα πλαστικὰ ἔργα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Αὕτη ἀνῆκεν εἰς ἀνδριάντα καὶ οὐχὶ εἰς ἑρμαϊκὴν στήλην, διότι εἶναι ἐστραμμένη ἰσχυρῶς πρὸς τὰ δεξιά της, ὁ δὲ λαιμὸς παρίσταται σχεδὸν λοξός, πρᾶγμα ἀδύνατον διὰ κεφαλὴν Ἑρμοῦ. Εἰκονίζει θεόν, Δία ἢ Ἀσκληπιόν, ἀλλ' ὁ κρωβύλος τῆς κομμώσεως εἶναι συνήθης εἰς τὸν Διόνυσον, ὥστε μᾶλλον τὸν θεὸν αὐτὸν εἰκονίζει ἡ κεφαλή.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

20. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΣΑΜΗ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Εἰς τὴν Σάμην, μίαν τῶν τεσσάρων ἀρχαίων πόλεων τῆς Κεφαλληνίας, διατηροῦνται, ὡς γνωστόν, σημαντικὰ τμήματα τοῦ τείχους ὡς καὶ ἀναλημματικοὶ τοῖχοι τῶν ἀρχαίων ἀνδήρων, τῶν ὁποίων τὴν κατασκευὴν ἐπέβαλλεν ἡ ἐπὶ τῶν κλιτύων τῶν δύο λόφων θέσις τῆς πόλεως. Εἰς τὸ κέντρον περίπου τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως, κάτωθι τοῦ ἀποτόμως ὑψουμένου ΒΑ. λόφου, ἐφ' οὗ ἡ Μονὴ τῶν Ἁγ. Φανέντων, σῴζονται τὰ ἐρείπια ρωμαϊκοῦ βαλανείου (πίν. 104α). Ἓν διαμέρισμα αὐτοῦ διετηρεῖτο εἰς τόσον καλὴν κατάστασιν ἀκόμη πρὸ μιᾶς ἢ δύο γενεῶν, ὥστε ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἐργοστάσιον ἀποστάξεως οἰνοπνεύματος. Τὸ κτίσμα ὅμως ἀπό τινων ἐτῶν εἶχεν ἐρειπωθῆ καὶ ἐχρησίμευεν ὡς τόπος ἐναποθέσεως ἀπορριμμάτων, ἀλλὰ πάντοτε ἦτο γνωστὸν ὡς τὸ «ρακόσπιτον». Ὁ O. Riemann μνημονεύει δι' ὀλίγων τὰ ἐρείπια αὐτὰ εἰς τὸ σύγγραμμά του περὶ τῶν Ἰονίων Νήσων (Recherches archéologiques sur les îles ioniennes II, Céphalonie, Paris 1879, σ. 42).

Ἐνδιαφέρον βεβαίως ἀντικείμενον ἐρεύνης θὰ ἀπετέλουν τὰ μνημεῖα τῆς κλασσικῆς καὶ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἐν τούτοις ἀναγκαίαν, κατὰ πρῶτον λόγον, ἐθεώρησα τὴν ἀνασκαφὴν καὶ τὴν συντήρησιν τοῦ μνημονευθέντος ρωμαϊκοῦ βαλανείου, διασῳζομένου, κατὰ τὰ φαινόμενα, ὅσον σπανίως ἄλλα ὅμοια παρ' ἡμῖν. Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς κωμοπόλεως, ἡ ὁποία, διὰ τῆς ἀνασκαφῆς θὰ ἐκέρδιζεν ἕνα ἀξιοθέατον ἀρχαιολογικὸν χῶρον. Ἡ μελέτη ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως τοῦ κτηρίου παρουσίαζεν ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ καὶ ἡ μεγάλη ἐπίχωσις παρεῖχε τὴν ἐλπίδα κινητῶν εὑρημάτων, ὡς ἡ πρό τινος εὑρεθεῖσα τυχαίως εἰς παρακείμενον ἰδιωτικὸν κῆπον, χαλκῆ εἰκονιστικὴ κεφαλὴ ἐξόχου τέχνης τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος. Πράγματι εἰς τὸ ἐπὶ τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ λόφου ᾠκοδομημένον βαλανεῖον, τὰ πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ λόφου κείμενα διαμερίσματα εἶναι κεκαλυμμένα ὑπὸ ἐπιχώσεως ὕψους 4 μ., ὅθεν καὶ ἡ πληρεστέρα διατήρησίς των. Διὰ τεχνικοὺς λόγους ὅμως ἡ ἔρευνα ἤρχισεν ἀπὸ τὰ πρὸς Δ. διαμερίσματα καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῶν ὁρίων τῶν ἰδιωτικῶν οἰκοπέδων, εἰς τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύνατο ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐπεκταθῆ, μετὰ τὴν ἀπαλλοτρίωσίν των.

Ἐκ τοῦ σχεδιογραφήματος τῆς κατόψεως (εἰκ. 1) γίνεται φανερόν, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπεκαλύφθη μόνον τὸ ΒΔ. τμῆμα τοῦ βαλανείου, ἐκτεινομένου ἔτι πρὸς Α., πρὸς Ν., καὶ πρὸς Δ. Πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν εὑρέθη ὑπαίθριος διάδρομος, πλάτους 3 μ. περίπου, διαχωρίζων τὰ Α. ἀπὸ τὰ Δ. διαμερίσματα.

Ὁ διάδρομος εἶναι ἐπεστρωμένος μὲ λιθίνας πλάκας καὶ ὀπτοπλίνθους. Τὸ πρὸς Ν. τμῆμα αὐτοῦ κεῖται εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ μία βαθμὶς ἐκ δύο ὀρθογωνίων λίθων. Τοῦτο συνέχεται πρὸς τετράγωνον, ὑπαίθριον ὡσαύτως χῶρον, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον κοσμεῖται διὰ ψηφιδωτοῦ (εἰκ. 2)

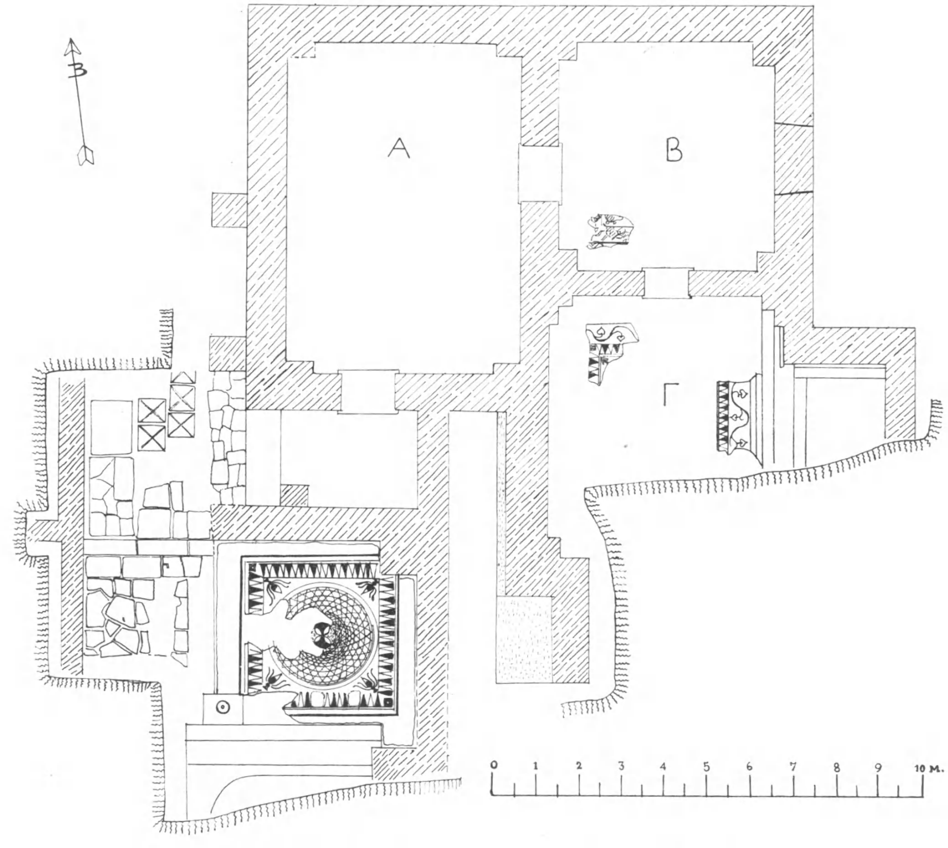

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ ρωμαϊκοῦ βαλανείου τῆς Σάμης.

καὶ ἔχει εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν λιθίνην λεκάνην συλλογῆς καὶ ἀποχετεύσεως τῶν ὀμβρίων ὑδάτων.

Τὸ χαμηλότερον μέρος τοῦ διαδρόμου ἐπικοινωνεῖ πάλιν διὰ κλίμακος μὲ προθάλαμον ὁδηγοῦντα πρὸς αἴθουσαν, διαστάσεων 8.50×5.50 μ. Οἱ τοῖχοι διατηροῦνται εἰς ὕψος 3.50μ. Ἔξω τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἔχουν προστεθῇ πεσσοὶ ἀντιστηρίξεως κατὰ διαστήματα, μὴ ὀργανικῶς συνδεδεμένοι πρὸς αὐτόν. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ διαμόρφωσις προεξοχῶν τῶν τοίχων εἰς τὰς ἐσωτερικὰς

γωνίας τῆς αἰθούσης, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων, πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐκ τῶν ὠθήσεων ἀναγκαιούσης ἀντιστάσεως τῶν στηριζόντων ἴσως καμαροσκεπῆ στέγην τοίχων. Ἡ αἴθουσα εἶναι εὐρυτέρα τῶν ἄλλων, τὸ δὲ καταστραφὲν δάπεδόν της ἐστηρίζετο ἐπὶ στυλίσκων ὑποκαύστου ἐκ στρογγύλων ὀπτοπλίνθων, τῶν

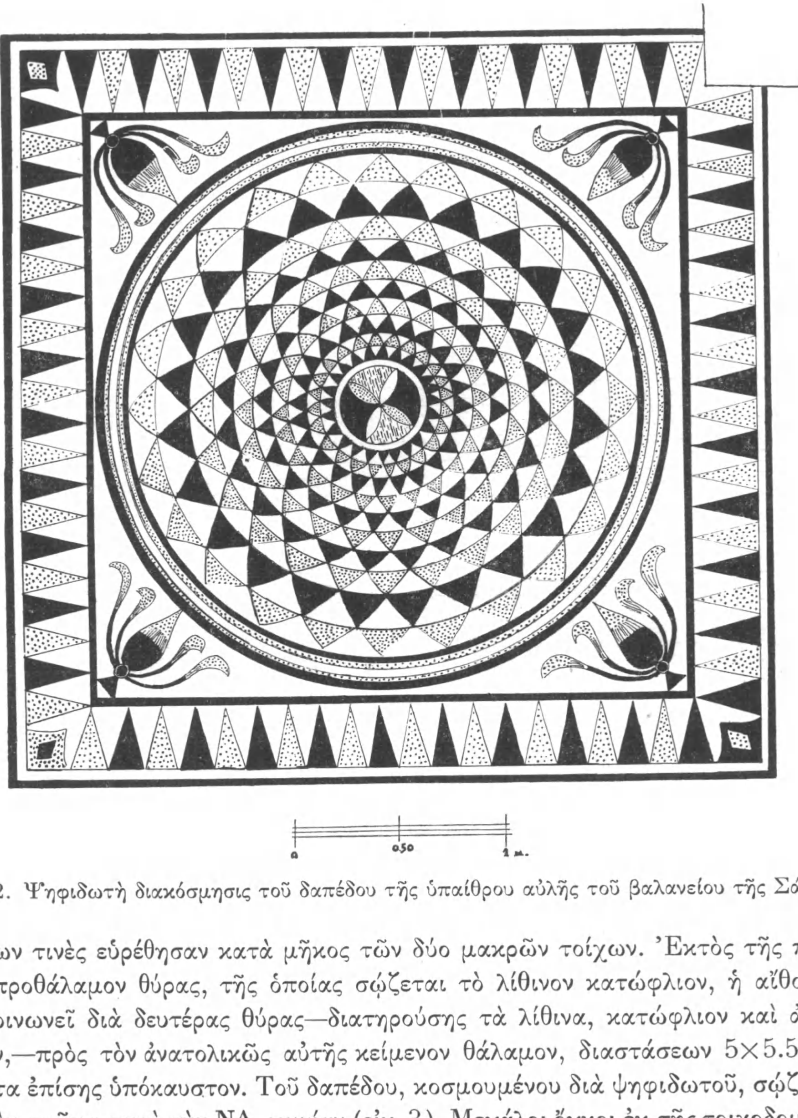

Εἰκ. 2. Ψηφιδωτὴ διακόσμησις τοῦ δαπέδου τῆς ὑπαίθρου αὐλῆς τοῦ βαλανείου τῆς Σάμης.

ὁποίων τινὲς εὑρέθησαν κατὰ μῆκος τῶν δύο μακρῶν τοίχων. Ἐκτὸς τῆς πρὸς τὸν προθάλαμον θύρας, τῆς ὁποίας σῴζεται τὸ λίθινον κατώφλιον, ἡ αἴθουσα ἐπικοινωνεῖ διὰ δευτέρας θύρας—διατηρούσης τὰ λίθινα, κατώφλιον καὶ ἀνώφλιον,—πρὸς τὸν ἀνατολικῶς αὐτῆς κείμενον θάλαμον, διαστάσεων 5×5.50μ., ἔχοντα ἐπίσης ὑπόκαυστον. Τοῦ δαπέδου, κοσμουμένου διὰ ψηφιδωτοῦ, σῴζεται μικρὸν τμῆμα παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν (εἰκ. 3). Μεγάλοι ὄγκοι ἐκ τῆς τοιχοδομίας, ἰδίως τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἔχουν καταπέσει ἔξω τοῦ κτηρίου. Διεπιστώθη

ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ἠνοίγετο παράθυρον τοξοειδές, τοποθετημένον οὐχὶ ἀκριβῶς εἰς τὸν ἄξονα τῆς ἔναντι αὐτοῦ θύρας, ἀλλὰ κἄπως ἀσυμμέτρως.

Ἀνεσκάφη ἐν μέρει καὶ τρίτος θάλαμος, διαστάσεων 6×5μ., νοτίως τοῦ προηγουμένου, ἐπικοινωνῶν πρὸς αὐτὸν διὰ θύρας, τῆς ὁποίας πάλιν σώζεται κατὰ χώραν τὸ λίθινον κατώφλιον (πίν. 104 β). Ὁ θάλαμος σχηματίζει εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ὀρθογώνιον προεκβολὴν στεγαζομένην μὲ καμάραν χαμηλοτέραν τῆς στέγης τοῦ θαλάμου, διότι ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου διατηρεῖται ἡ

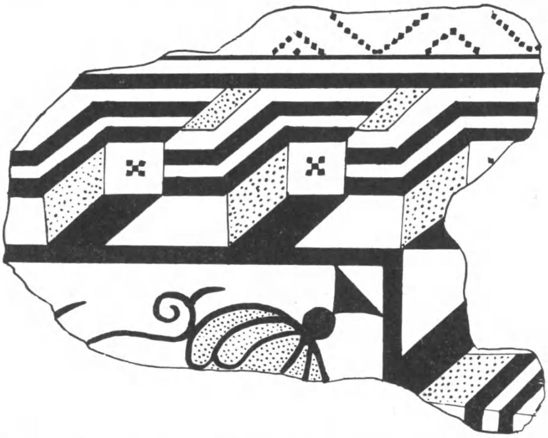

Εἰκ. 3. Τμῆμα τῆς ψηφιδωτῆς διακοσμήσεως τοῦ δευτέρου θαλάμου τοῦ βαλανείου τῆς Σάμης.

ἀρχὴ τῆς καμπύλης, σχηματιζομένης διὰ τῆς βαθμιαίας προεξοχῆς τῶν ὀπτοπλίνθων τῆς τοιχοδομίας. Ἡ καμάρα αὐτὴ ἐστέγαζε τὴν δεξαμενὴν θερμοῦ ὕδατος, ὑπερκειμένην τοῦ ὑπογείου πυραύνου. Ἐντεῦθεν βεβαιοῦται ὁ προορισμὸς τοῦ θαλάμου ὡς θερμοῦ λουτροῦ. Τὸ δάπεδον αὐτοῦ, στηριζόμενον ἐπὶ στυλίσκων ἐξ ὀπτοπλίνθων, ἔχει καταρρεύσει κατὰ μέγα μέρος, πλὴν ζώνης παρὰ τοὺς τοίχους, ὅπου διατηροῦνται ὑπολείμματα τῆς ψηφιδωτῆς διακοσμήσεως: πλαίσιον ἐξ ὀφιοειδῶς ἑλισσομένης κληματίδος μετὰ φύλλων κισσοῦ καὶ σπειροειδῶν βλαστῶν, περιβαλλούσης σειρὰν ἀκτίνων, ἐναλλὰξ ἐρυθρῶν καὶ κυανῶν. Τοῦ ἐλλείποντος κεντρικοῦ θέματος διατηρεῖται μόνον μέρος τοῦ πλαισίου ἐκ σειρᾶς βαθμιδωτῶν πυραμίδων (εἰκ. 4).

Τὸ ψυχρὸν λουτρὸν δύναται νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὸ διαμέρισμα τὸ κείμενον νοτίως τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς ὑπαιθρίου αὐλῆς. Ἐνταῦθα ἀπεκαλύφθη δεξαμενὴ ἀπολήγουσα δυτικῶς εἰς ἀψῖδα, μὴ ἀνασκαφεῖσα ἐξ ὁλοκλήρου, διότι τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῆς κεῖται ὑπὸ τὸν κῆπον τῆς παρακειμένης ἰδιωτικῆς οἰκίας. Ὁ χῶρος στερεῖται ὑποκαύστου πρὸς θέρμανσιν.

Τὸ θεμέλιον τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῶν δυτικῶς τοῦ διαδρόμου κειμένων

διαμερισμάτων ἀπεκαλύφθη εἰς ἔκτασιν 7μ. ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ὡς εἶναι εὔλογον, εἰς τὰ διαμερίσματα αὐτά, μακρὰν τῆς κλιτύος τοῦ λόφου καὶ ἀπροστάτευτα ὑπὸ μεγάλης ἐπιχώσεως, οἱ τοῖχοι δὲν σῴζονται ὑπεράνω τοῦ ἐπιπέδου τοῦ δαπέδου.

Ἡ τοιχοδομία ἐν γένει σύγκειται ἐξ ὀπτοπλίνθων, διαστ. 0.30×0.30

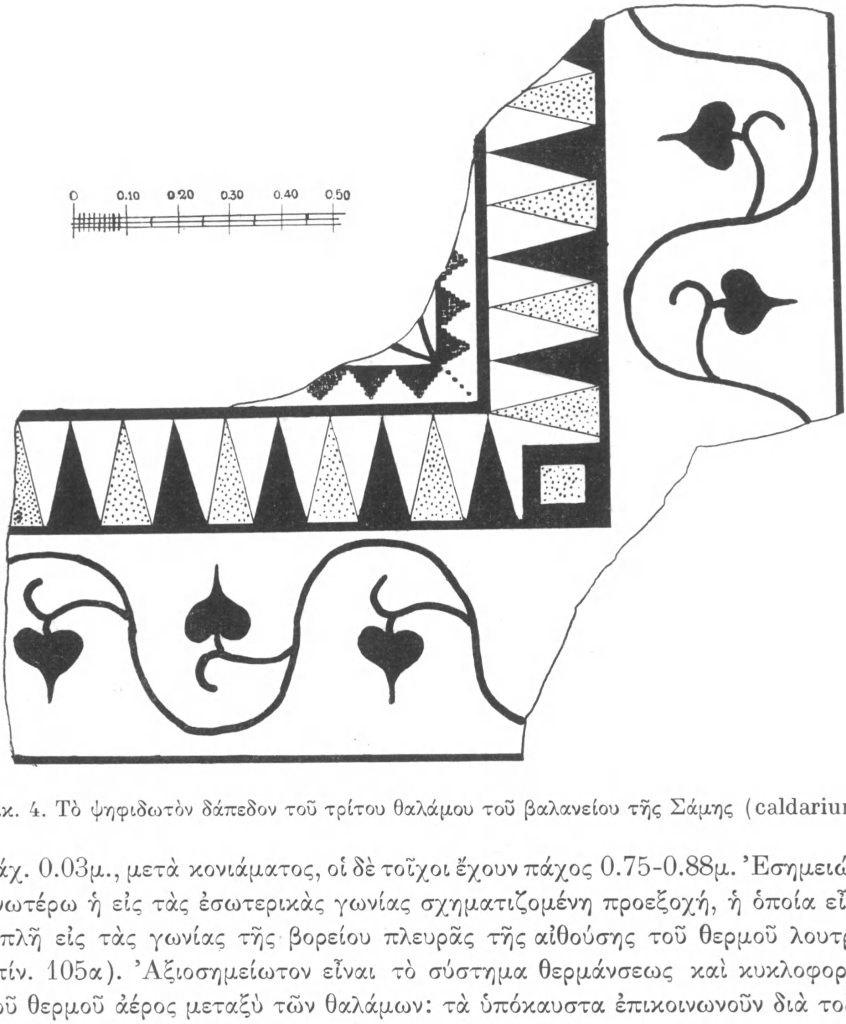

Εἰκ. 4. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ τρίτου θαλάμου τοῦ βαλανείου τῆς Σάμης (caldarium).

πάχ. 0.03μ., μετὰ κονιάματος, οἱ δὲ τοῖχοι ἔχουν πάχος 0.75-0.88μ. Ἐσημειώθη ἀνωτέρω ἡ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς γωνίας σχηματιζομένη προεξοχή, ἡ ὁποία εἶναι διπλῆ εἰς τὰς γωνίας τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς αἰθούσης τοῦ θερμοῦ λουτροῦ (πίν. 105α). Ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ σύστημα θερμάνσεως καὶ κυκλοφορίας τοῦ θερμοῦ ἀέρος μεταξὺ τῶν θαλάμων: τὰ ὑπόκαυστα ἐπικοινωνοῦν διὰ τοξοκορύφων ἀνοιγμάτων τῶν θεμελίων, τὰ ὁποῖα στηρίζουν τοὺς διαχωριστικοὺς τοίχους τῶν θαλάμων (πίν. 105β). Ἀφ' ἑτέρου παρετηρήθη εἰς τοὺς τοίχους ἡ κατασκευὴ διπλῶν τοιχωμάτων μὲ ἐνδιάμεσον κενόν, δηλ. εἶδος ἐπενδύσεως τῶν τοίχων διὰ τῆς ἐπαλλήλου τοποθετήσεως, καθέτως, ὀρθογωνίων ὀπτο-

πλίνθων ἀντιστηριζομένων διὰ κωνοειδῶν προεξοχῶν τοῦ κέντρου αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν τοίχων. Οὕτως ἀφίνεται ἐσωτερικῶς κενὸν 0.10μ., τὸ ὁποῖον ἐπικοινωνεῖ μὲ τὰ ὑπόκαυστα διὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ θερμοῦ ἀέρος ἐντὸς τῶν τοίχων καὶ τὴν θέρμανσιν τοῦ ὅλου κτηρίου (πίν. 106β). Ἡ τεχνικὴ τοιούτων κατασκευῶν εἶναι βεβαίως γνωστὴ ἐκ σωζομένων βαλανείων ἔξω τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ δὲν γνωρίζω ἂν παρ᾽ ἡμῖν, εἰς ρωμαϊκὰ λουτρά, ἔχει διασωθῆ πλῆρες τὸ σύστημα τῆς θερμάνσεως.

Δὲν ἠδυνήθην νὰ διακριβώσω τίνα προορισμὸν εἶχε στενόμακρος χῶρος, πλάτους 1 μ. περίπου, ἔξω τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ θερμοῦ λουτροῦ, ἀλλὰ μὲ τὴν πρόοδον τῶν ἀνασκαφῶν τὸ ὅλον σχέδιον καὶ ἡ διαίρεσις τοῦ κτηρίου θὰ καταστοῦν σαφέστερα. Ὁ στενόμακρος χῶρος, ἄστρωτος καὶ ἄνευ ὑποκαύστου, προσεφέρετο εἰς τὴν ἔρευναν βαθυτέρων τοῦ δαπέδου στρωμάτων, πρὸς συναγωγὴν ἀρχαιολογικῶν τεκμηρίων χρονολογήσεως. Ἀνασκαφὴ διενεργηθεῖσα εἰς βάθος 1.20μ. κατὰ μῆκος τῶν παραλλήλων θεμελίων, ἀπέδωσεν ἀποτμήματα ἀγγείων ὀψίμων ἑλληνιστικῶν καὶ πρωίμων ρωμαϊκῶν χρόνων, πολλὰ ὄστρακα πινακίων τῆς κατηγορίας terra sigillata καὶ ἀποτμήματα κυαθίων μὲ ἀναγλύφους διακοσμήσεις διονυσιακῶν σκηνῶν, γνωστῶν ὡς πρὸς τὴν προέλευσίν των ἀπὸ τὰ ἐργαστήρια τῆς Κορίνθου (πίν. 106α καὶ 107β). Ταῦτα χρονολογοῦνται περὶ τὸ 200 μ.Χ. καὶ παρέχουν τὸ ὅριον τῆς ἱδρύσεως τοῦ βαλανείου.

Λύχνοι τοῦ τύπου τοῦ πίν. 106α εὑρέθησαν ὑπὲρ τὸ δάπεδον. Τεκμήριον βεβαίου χρονολογικοῦ ὁρίου τῶν πρὸ τῆς καταστροφῆς χρόνων ἔχομεν χαλκοῦν ρωμαϊκὸν νόμισμα (πίν. 107γ.δ) τοῦ Λικινίου πατρός (308-324 μ.Χ.). Ἐμπροσθία ὄψις: IMP LIC LICINIUS PF AUG. Προτομὴ πρὸς δεξιά. Ὄπισθεν: IOVI CONSERVATORI AUG GGN εἰς τὸ ἔξεργον SIS δεξιὰ Δ, Ζεὺς ἱστάμενος ἀριστερά, κρατῶν σκῆπτρον καὶ Νίκην. Πρὸ αὐτοῦ ἀετὸς μὲ στέφανον εἰς τὸ ράμφος του (πρβ. Cohen VII, ἀριθ. 123). Ἐκ τοῦ στρώματος τῆς καταστροφῆς τοῦ κτηρίου προέρχεται καὶ ἀπότμημα μικρᾶς μαρμαρίνης κεφαλῆς γέροντος «φιλοσόφου» (πίν. 107α), τῆς ὁποίας διατηρεῖται μόνον τὸ κάτω τῆς ρινὸς μέρος τοῦ προσώπου καὶ ὁ λαιμός, φέρων εἰς τὴν βάσιν του στρογγύλον τόρμον πρὸς ἔνθεσιν (σωζ. ὕψος 0.12μ., διάμ. τόρμου 0.025μ.). Ἡ ἐργασία τοῦ γλυπτοῦ εἶναι ἐπιπολαία, ἡ τεχνοτροπία ἀνήκει εἰς τοὺς ὀψίμους ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Ἐκ τῆς διερευνητικῆς παρὰ τὸ θεμέλιον τάφρου προέρχεται ἐνδιαφέρον εὕρημα ὀγκώδους κυλινδροειδοῦς ὀπτοπλίνθου μὲ ὑπολείμματα ἐκ χύσεως χαλκοῦ. Ἂν τὸ εὕρημα τοῦτο συνδυασθῇ πρὸς τὴν χαλκῆν εἰκονιστικὴν κεφαλήν, τὴν μνημονευθεῖσαν ἀνωτέρω, ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως κατὰ χώραν ἐργαστηρίου Χαλκοπλαστικῆς, εἰς τὸ ὁποῖον ἴσως ὀφείλεται καὶ τὸ ἔξοχον πλαστικὸν ἔργον, δημοσιευθὲν εἰς τὴν ΑΕ 1960, σ. 141-154 πίν. 7-11.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Γ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

21. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΛΕΧΑΙΟΥ

Ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ Λέχαιον[1] διεξήχθη εἰς μεγάλην κλίμακα, ἐπεκταθείσης τῆς ἐρεύνης καὶ ἔξω τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, χάρις εἰς γενναίαν οἰκονομικὴν συμβολήν, παρασχεθεῖσαν δι' ἐκτάκτου πιστώσεως ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας.

*1. **Ἡ Βασιλική.*** α΄. Ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις: Ἡ ἐργασία πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς βασιλικῆς (εἰκ. 1)[2] κατενεμήθη εἰς δύο τομεῖς: ἀφ' ἑνὸς ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Δ., ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸν περυσινὸν κύριον τομέα τῆς ἀνασκαφικῆς ἐργασίας (ΠΑΕ 1958, σ. 119 κἑ.), καὶ ἀφ' ἑτέρου ἔξω τοῦ κυρίως ναοῦ, κατὰ τὰ δυτικὰ μέρη τοῦ ἀνασκαφικοῦ πεδίου, μὲ σκοπὸν τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ὁλικοῦ μήκους τοῦ ἀνασκαπτομένου οἰκοδομήματος καὶ τῆς διατάξεως τῶν δυτικῶν μερῶν του.

Ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀπεκαλύφθη ἔκτασις μέχρι μήκους ± 63 μ. ἀπὸ τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου (πίν. 108α). Ἐνταῦθα ἀπεκαλύφθησαν ἡ συνέχεια τῆς σολέας — τοῦ διαδρόμου τοῦ ὁδηγοῦντος εἰς τὸν ἄμβωνα (βλ. ΠΑΕ 1958, σ. 123) — ἐκτεινομένης εἰς μῆκος 19 μ. καὶ μετ' ἐκείνην ὁ ἄμβων. Ἡ σολέα ἀπετελεῖτο ἐκ δύο παραλλήλων σειρῶν μαρμαρίνων στυλοβατῶν εἰς ἀπόστασιν 1.70 μ. ἀπ' ἀλλήλων καὶ φερόντων πεσσίσκους συγκρατοῦντας διάμεσα θωράκια. Ἀτυχῶς οὐδὲν ἐκ τῶν μαρμάρων της εὑρέθη κατὰ χώραν (πίν. 108 β). Ὁ ἄμβων ἀπετελεῖτο ἐξ ὀκταγωνικοῦ κυρίου σώματος μετὰ δύο ἑκατέρωθεν — πρὸς Α. καὶ Δ. — κλιμάκων. Τὸ ὁλικόν του μῆκος φθάνει τὰ ± 7.60 μ. Μόνον μέρη τοῦ βάθρου του διεσώθησαν κατὰ χώραν (πίν. 109α).

Παραλλήλως ἀπεκαλύφθησαν περαιτέρω, ὡς ἦτο ἑπόμενον, οἱ στυλοβάται τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ κυρίως ναοῦ (πίν. 109 β, 110α καὶ 111α). Ἀμφότεροι διακόπτονται ὑπὸ ζευγῶν ἀνοιγμάτων πλάτους ± 1.50 μ. εἰς δύο σημεῖα: ἀφ' ἑνὸς εἰς ἀπόστασιν ± 17.50μ. ἀπὸ τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου καὶ ἀφ'

---

1 Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἔσχον ὡς βοηθοὺς τὰς ἀρχαιολόγους Δίδας: Ἀγάπην Βασιλάκη, Αἰκατερίνην Μαυριγιαννάκη, Ἁγνὴν Ζήρου, Χάριν Παπαποστόλου καὶ Ἀγγελικὴν Κιούση. Μέχρι τέλους τῶν ἐργασιῶν (18 Αὐγούστου—21 Ὀκτωβρίου) παρέμεινε μόνον ἡ Δὶς Μαυριγιαννάκη. Τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων μεγάλως διηυκόλυνεν ἡ χρησιμοποίησις τοῦ συρμοῦ τοῦ ἐν Παλαιᾷ Κορίνθῳ Παραρτήματος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν εὐγενῶς προσφερθέντος ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ της κ. H. Robinson.

2 Τὸ σχέδιον παρεδόθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος ἀτελές.

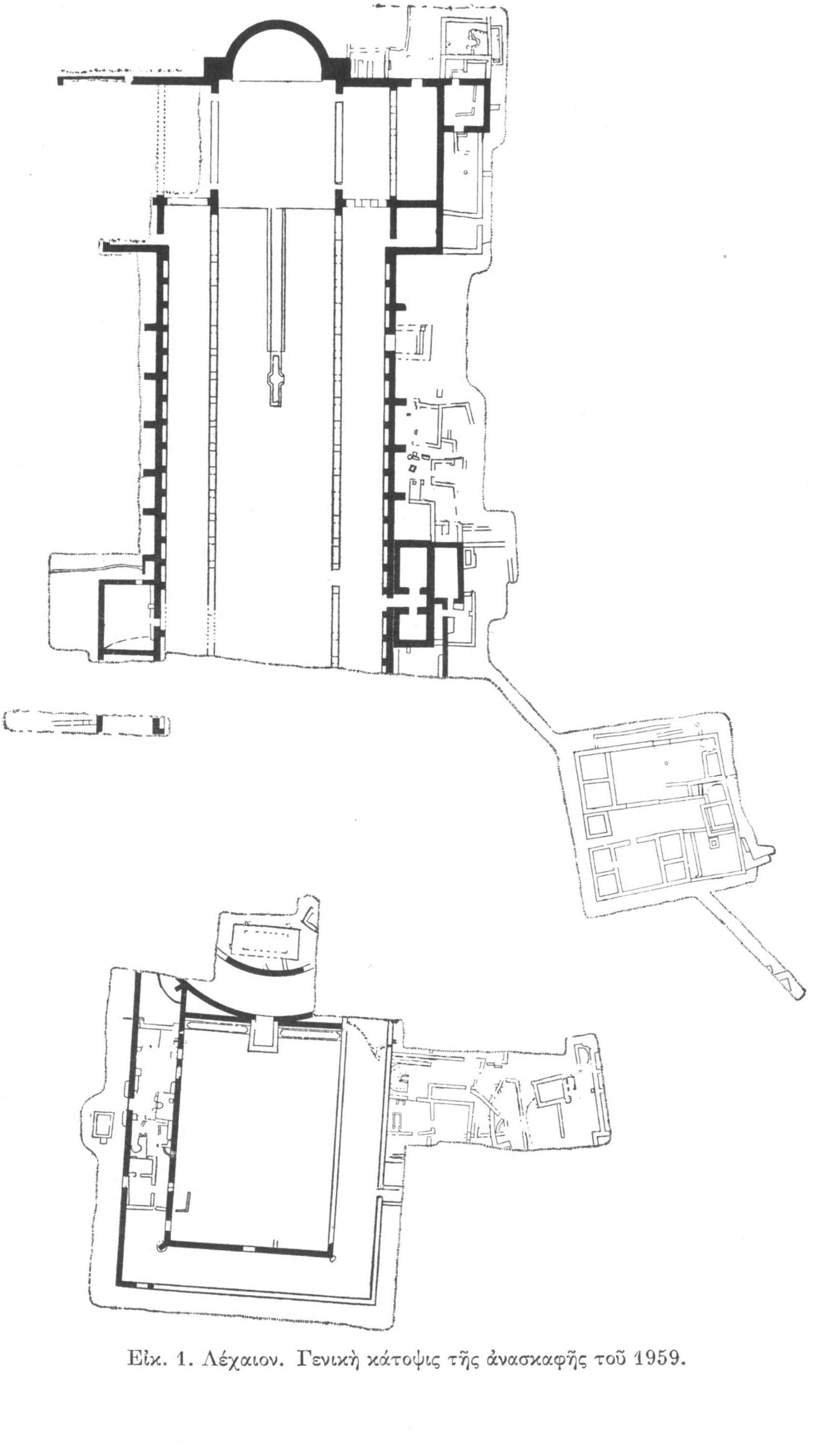

Εἰκ. 1. Λέχαιον. Γενικὴ κάτοψις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1959.

ἑτέρου εἰς ἀπόστασιν ± 31.50μ. ἀπὸ τῆς προηγουμένης διακοπῆς, σχηματιζομένων οὕτω δύο διόδων ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν πλαγίων κλιτῶν καὶ τοῦ κεντρικοῦ κλίτους. Ἐπὶ τοῦ νοτίου στυλοβάτου εὑρέθησαν κατὰ χώραν τέσσαρες ἰωνικαὶ βάσεις κιόνων.

Οἱ μακροὶ τοῖχοι τῆς βασιλικῆς ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν καθ' ὅλον τὸ μῆκός των ἐσωτερικῶς ποδαρικὰ τυφλῶν τόξων (πίν. 110α· βλ. καὶ πίν. 109β) (πρβλ. ΠΑΕ 1956, 168 πίν. 68α. 1957, 95. 1958, 119 πίν. 90α, 91α), ἐξωτερικῶς δ' ἐξακολουθοῦν ὁμοίως ν' ἀπαντῶνται εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς κατ' ἀποστάσεις, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον κανονικάς, ἀντηρίδες (ΠΑΕ 1956, 168. 1958, 119).

Εἰς τὸν νότιον τοῖχον ἀπέναντι τῆς πρώτης διόδου τῆς διακοπτούσης τὸν στυλοβάτην ἀπεκαλύφθησαν θύρα διατηροῦσα τὸ κατώφλιον κατὰ χώραν καὶ πρὸς τὰ ἔξω αὐτῆς δικιόνιον προστῷον. Μεταξὺ τοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς καὶ τῶν κιόνων τοῦ προστῴου παρεμβάλλεται ἐγκαρσίως ἀνὰ ἓν τοιχάριον διαμορφούμενον πρὸς τὰ ἔσω εἰς πεζούλιον (πίν. 110β). Τὰ πεζούλια φαίνεται νὰ ἐκαλύπτοντο διὰ καρφωτῶν σανίδων, ὡς συμπεραίνεται ἐκ τύπων μὴ διασωθέντων ξύλων ἐντετειχισμένων ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν πεζουλίων, τὰ ὁποῖα προφανῶς ἐχρησίμευον ὡς ἕδρανα· τὸ προστῷον εἶχεν οὕτω τὴν μορφὴν διαβατικοῦ. Ἐντὸς τούτου μικρὰ κλῖμαξ ἐκ τριῶν βαθμίδων φέρει ἐκ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ κλίτους πρὸς τὸ ὑψηλότερον ἐπίπεδον τοῦ γύρω ἐδάφους. Ἡ θύρα εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐφράχθη.

Δυτικώτερον ἄλλη θύρα ὁδηγεῖ ἐκ τοῦ νοτίου κλίτους εἰς σύμπλεγμα προσκτισμάτων μὴ ἀποκαλυφθέντων πλήρως (πίν. 111α). Μεταξὺ τούτων δύο χῶροι διηυθετημένοι ἑκατέρωθεν μικροῦ διαδρόμου ἐπικοινωνοῦν μέσῳ τούτου ἀφ' ἑνὸς μετὰ τοῦ νοτίου κλίτους καὶ ἀφ' ἑτέρου μεταξύ των. Πρὸς Ν. περιβάλλονται οἱ ἐν λόγῳ χῶροι ὑπὸ τρίτου καὶ ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ στενοῦ διαδρόμου, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ τρίτος οὗτος χῶρος ἐπικοινωνεῖ[1] πρὸς τέταρτον δυτικῶς τῶν πρώτων, ἀλλ' ὅστις δὲν ἀνεσκάφη πλήρως. Ἐκ τῶν χώρων τοῦ προκειμένου συμπλέγματος προσκτισμάτων οἱ δύο πρῶτοι ἔχουν τοίχους δυσαναλόγως παχεῖς, ὅθεν εἰκάζεται ὅτι ὑψοῦντο εἰς περισσοτέρους τοῦ ἑνὸς ὀρόφους, διαμορφούμενοι ὑψηλὰ ὡς πύργος.

Ἀντιστοίχως ἔξω τοῦ βορείου τοίχου ἀπεκαλύφθη προσηρτημένος χῶρος (πίν. 111β), πιθανῶς συνδεόμενος πρὸς τὸ πέρυσιν ἐπισημανθὲν ἔξω τοῦ βορείου κλίτους πρόσκτισμα. Ὁ χῶρος οὗτος (μήκ. 9.10 × 6.20 μ.) δὲν εἶχεν ἐστρωμένον δάπεδον.

Δοκιμαστικὴ κατ' ἀρχὰς καὶ κατόπιν συστηματικὴ ἔρευνα πρὸς Δ. τοῦ κυρίως ναοῦ ὡδήγησεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν μεγάλης αὐλῆς, ἐσωτερικῶς μήκους

[1] Εἰς τὸ σχέδιον τὸ μελάνωμα δὲν εἶναι ἀκριβές.

30.50 καὶ πλάτους ± 21.90 μ., προτασσομένης τοῦ ὅλου κτηριακοῦ συγκροτήματος. Ἡ αὐλὴ περιβάλλεται πρὸς Β., Ν. καὶ Δ. ὑπὸ ἐπιμήκων χώρων, πλάτους 5.40 μ. τῶν πρὸς Β. καὶ Δ. καὶ ± 5.70 μ. τοῦ πρὸς Ν. (πίν. 112α). Οἱ πρὸς τὴν αὐλὴν τοῖχοι τῶν χώρων τούτων φαίνεται ὅτι διελύοντο εἰς τοξωτὰ ἀνοίγματα, σχηματιζομένων οὕτω τριῶν στοῶν, ἀλλ' ὡς συνεχοῦς περιδρόμου. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν περιοχὴν τῆς βορείας στοᾶς ἐγκάρσιον διατείχισμα, περίπου κατὰ τὴν πρὸς Β. προέκτασιν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς αὐλῆς, ἀπεχώριζε καὶ ἀπεμόνωνε μικρόν της τμῆμα. Τὸ διατείχισμα εὑρέθη σχεδὸν μέχρι τοῦ θεμελίου του κατεστραμμένον, φαίνεται ὅμως νὰ εἶχε θύραν ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν δύο ἑκατέρωθεν τμημάτων τῆς στοᾶς. Πρὸς Α. ἡ αὐλὴ περατοῦται εἰς τοῖχον, εἰς τὸ μέσον τοῦ ὁποίου ἀνοίγεται θύρα ὁδηγοῦσα εἰς ἐσωτερικὸν κυκλοτερῆ περίδρομον. Ἔμπροσθεν τῆς θύρας προβαίνει ἐντὸς τῆς αὐλῆς πρόστῳον, τοῦ ὁποίου διεσώθη μόνον ἡ κρηπίς, ἑκατέρωθεν δὲ τούτου καὶ μέχρι τῶν ἑκατέρωθεν περάτων τοῦ τοίχου ἐκτείνονται ἐφαπτόμεναι αὐτοῦ δύο στενομήκεις δεξαμεναὶ ἐσωτερικοῦ πλάτους 0.60 μ. (πίν.112 β). Ὁ κυκλοτερὴς περίδρομος, πλάτους 5.70 μ., σχηματιζόμενος ὑπὸ δύο ὁμοκέντρων τοίχων, περιβάλλει χῶρον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑψοῦται ἐκ μάζης τοίχου τὸ τετράπλευρον βάθρον (± 9.10 × ± 4.10 μ.) κτιστῆς ὑπεργείου, ὀρθογωνίου κατόψεως δεξαμενῆς, ἑκατέρα τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς ὁποίας ἀπολήγει ἐσωτερικῶς εἰς ἡμικύκλιον. Ὁ πυθμὴν τῆς δεξαμενῆς εἶναι ἐστρωμένος δι' ὀπτῶν πλίνθων, ἐτροφοδοτεῖτο δὲ αὕτη δι' ὕδατος μέσῳ ὀχετοῦ ἐρχομένου ἀπὸ Δυσμῶν. Προφανῶς πρόκειται περὶ τῆς φιάλης, ὁ ἡμικυκλικὸς δὲ χῶρος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περικλείεται αὕτη, σημαίνει τὸ αἴθριον τῆς βασιλικῆς. Νοτιοανατολικῶς τῆς φιάλης ἀνεσκάφη φρέαρ τετράπλευρον κτιστόν. Ὁ κυκλοτερὴς περίδρομος τοῦ αἰθρίου φαίνεται ν' ἀπέληγεν ἑκατέρωθεν εἰς στοάς.

Ἡ αὐλὴ ἦτο προσιτὴ ἀπὸ Β., Δ., καὶ Ν., συγκεκριμένως ἀπὸ Β. διὰ δύο θυρῶν, ἀπὸ Δ. διὰ τριῶν[1], προφανῶς δὲ καὶ ἀπὸ Ν. διὰ δύο θυρῶν[2]. Εἰς δύο ἐκ τῶν θυρῶν τούτων διετηρήθησαν κατὰ χώραν τὰ μαρμάρινα κατώφλιά των καὶ μάλιστα μετὰ τῶν σιδηρῶν ὅλμων, τῶν στροφίγγων τῶν θυροφύλλων ἀπομεινάντων ἐντὸς τῶν τόρμων τῶν κατωφλίων. Μετὰ τῶν ὅλμων εἶχον ἀπομείνει καὶ ἀνὰ εἷς πλατυκέφαλος ἧλος, ἐμπεπηγμένος ἄλλοτε εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς στρόφιγγος διὰ νὰ διευκολύνῃ τὰς στροφὰς τῆς θύρας.

Τὰ τοξωτὰ ἀνοίγματα τῶν στοῶν τοῦ περιδρόμου τῆς αὐλῆς φαίνεται ὅτι εἰς τὰ κάτω μέρη των ἐφράσσοντο διὰ τοιχοποιίας, ἀφηνομένων πρὸς ἐπικοι-

[1] Ἐκ τῶν θυρῶν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς διεπιστώθησαν μόνον ἡ βορεία καὶ ὁ βόρειος παραστάτης τῆς μέσης θύρας· πρὸς Ν. ὁ τοῖχος εὑρέθη κατεστραμμένος μέχρι τοῦ θεμελίου.

[2] Διεπιστώθη ἡ ἀνατολική· πρὸς Δ. ὁ νότιος τοῖχος εὑρέθη ὁμοίως μέχρι τοῦ θεμελίου κατεστραμμένος.

νωνίαν μετὰ τῆς αὐλῆς θυρῶν, μιᾶς εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς στοᾶς καὶ ἀνὰ δύο εἰς ἑκάστην τῶν πλαγίων στοῶν[1]. Ἐντὸς τῆς αὐλῆς, νοτιοδυτικῶς τοῦ προστῴου εἰς ἀπόστασιν 16.70 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ 4.70 μ. ἀπὸ τῆς νοτίας στοᾶς, ἦλθεν εἰς φῶς βόθρος ἀποχετεύσεως ὑδάτων, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκβάλλει ὀχετὸς ἐρχόμενος ἀπὸ Ἀνατολῶν καὶ σωζόμενος εἰς μῆκος μόνον 2 μ. ἀπὸ τῆς ἐκβολῆς του. Ὁ βόθρος ἐκαλύπτετο διὰ τεμαχίων θωρακίων· ὁ ὀχετὸς ἦτο κατεσκευασμένος ἐκ κεράμων, ἐκαλύπτετο διὰ πλίνθων, φαίνεται δὲ ὅτι διὰ τούτου διωχετεύετο εἰς τὸν βόθρον τὸ ὕδωρ τῆς νοτίας ἐκ τῶν δεξαμενῶν. Πιθανώτατα αἱ δεξαμεναὶ αὗται, αἱ ἑκατέρωθεν τοῦ προστῴου, ἐχρησίμευον διὰ τὸν καθαρμὸν τῶν ποδῶν τῶν εἰσερχομένων εἰς τὴν ἐκκλησίαν πιστῶν, ἐνῷ ἡ φιάλη τοῦ αἰθρίου φαίνεται νὰ προωρίζετο διὰ τὰς νίψεις τῶν χειρῶν καὶ τοῦ προσώπου. Ἡ αὐλή, ἐκτεινομένη πρὸ τοῦ αἰθρίου, προσδίδει εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Λεχαίου διάταξιν ὄχι πολὺ συνήθη καὶ ἔκτασιν μεγάλην, φθάνουσαν εἰς μῆκος τὰ ± 179 μ.

Παραλλήλως ἐπεξετάθη ἡ ἀνασκαφὴ πρὸς Α. τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ διὰ νὰ ἐρευνηθοῦν τὰ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπισημανθέντα ἀδιατάρακτα κρημνίσματα[2]. Ἐνταῦθα ἦλθον εἰς φῶς ἐνδιαφέροντα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ μεγάλα μέρη μαζῶν τοιχοποιίας ἐκ τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς κόγχης, ὡς τὸ εὑρεθὲν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1957, τὰ ὁποῖα καὶ ἐπιβεβαιοῦν τὰς τότε γενομένας παρατηρήσεις[3].

β'. Μ α ρ μ ά ρ ι ν α μ έ λ η: Ἐκ τῶν μαρμαρίνων μελῶν τοῦ μνημείου ἦλθον εἰς φῶς ὄχι τόσον πολλά, ὅσα ἀνεμένετο ν' ἀποδώσῃ ἡ ἀνασκαφὴ τόσον μεγάλου μνημείου, ἀλλ' ἀρκετὰ καὶ χαρακτηριστικὰ τόσον διὰ τὴν μετὰ σχετικῆς ἀκριβείας ἀναπαράστασιν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου τοῦ μνημείου καὶ τῶν μαρμαρίνων λειτουργικῶν του ἐπίπλων ὅσον καὶ διὰ τὴν ποιότητα τῆς τέχνης των. Ἐκ τῶν κιόνων τεμάχιον διαμέτρου κάτω βάσεως 0.885 μ. (σώζεται εἰς μῆκος ± 5.40 μ., ἄνω ἐλλιπὲς) προέρχεται ἐξ ἑνὸς τῶν διπλῶν στηριγμάτων τῆς στέγης τοῦ μεσαίου χώρου τοῦ βήματος (ΠΑΕ 1956, σ. 167-168 καὶ 177). Ἄλλα τεμάχια κιόνων προέρχονται ἐκ τῶν μακρῶν κιονοστοιχιῶν τῶν βαινουσῶν ἐπὶ τῶν στυλοβατῶν τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἄλλα φαίνεται νὰ προέρχωνται ἐκ τῶν ὑπερῴων. Μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων τῶν ἔξω τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους εὑρέθη πρὸς Β. τῆς ἁψῖδος ἀλλὰ πλησίον αὐτῆς μέγα ἰωνικὸν κιονόκρανον (πίν. 113α) (ὕψ. 0.30 μ., ἐχῖνος 0.90×0.90 μ.), τοῦ ὁποίου ἡ διάμετρος φαίνεται ν' ἀντιστοιχῇ πρὸς τὴν διάμετρον τῆς ἄνω βάσεως ἑνὸς ἐκ τῶν τεσσάρων μεγάλων κιόνων, ν' ἀνῆκε συγκεκριμένως εἰς τὸν βορειοανατολικὸν με-

[1] Ἐπὶ τοῦ σχεδίου εἰκ. 1 τὰ ἀνοίγματα εἶναι ἐσφαλμένα.

[2] ΠΑΕ 1957, 98-99 καὶ 1958.

[3] ΠΑΕ 1957, 98-99, πίν. 42 α—β.

γάλον κίονα[1]. Ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ δυτικῶς τῆς θέσεως τοῦ βορειοδυτικοῦ μεγάλου κίονος, μάλιστα παρὰ τὸν κορμὸν τοῦ ἀνωτέρω σημειωθέντος, εὑρέθη ἓν κιλλιβαντοειδὲς ἐπίθημα (πίν. 113β) (ὁλικὸν μῆκ. 1.58, πλάτος ἄνω 1.42, κάτω 0.80, ὕψ. 0.54 μ.) ἀνῆκον εἰς τὸ βορειοδυτικὸν σύστημα διπλῶν στηριγμάτων· ἐπεκάθητο δηλαδὴ ἐπὶ ἰωνικοῦ κιονοκράνου ὁμοίου πρὸς τὸ προηγούμενον, ἐνῷ κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον του ἐπακτοῦτο ἐντὸς τῆς τοιχοποιίας τοῦ πεσσοῦ διὰ νὰ συνδέσῃ τὸν κίονα μετὰ τοῦ πεσσοῦ. Ἐπὶ τοῦ κιλλιβαντοειδοῦς ἐπιθήματος ἔβαινον ἑνούμενα τὰ δύο διαδοχικὰ ποδαρικὰ τοῦ δυτικοῦ καὶ τοῦ βορείου ἐκ τῶν τεσσάρων μεγάλων τόξων. Ἐκ τῶν κιονοκράνων τῶν κάτω μακρῶν κιονοστοιχιῶν εὑρέθη ἓν θεοδοσιανὸν (πίν. 113γ.δ)[2] (διάμ. 0.565, ὕψ. 0.67, ἄβαξ 0.91×0.91 μ.) καὶ ἓν ἐπίθημα, τοῦ ὁποίου ἡ κυρία ὄψις κοσμεῖται ὑπὸ χρίσματος ἐντὸς στεφάνου ἐκ φύλλων δάφνης ἐν μέσῳ δύο φύλλων ἀκάνθου (κάτω βάσις 0.67×0.67, ἄνω 0.85 [κυρία ὄψις]×0.79, ὕψος 0.45μ.). Ἐκ τοῦ συστήματος τῶν κιονοστοιχιῶν τῶν ὑπερῴων εὑρέθησαν τεμάχια κιόνων, βάσεις ἰωνικαὶ καὶ σύνθετα ἰωνικὰ κιονόκρανα (διαμέτρου ἀπὸ 0.415 μέχρι 0.47 μ. μὲ πλευρὰς ἄβακος ἀπὸ 0.725 μέχρι 0.74×0.90 μέχρι 0.98 καὶ ὕψους ἀπὸ 0.335 μέχρι 0.375μ.) (πίν. 114β). Ἐπίσης ἦλθον εἰς φῶς μικρότερα κιονόκρανα ἐκ τῶν διακοσμητικῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς (πίν. 114α), τεμάχια θωρακίων κλπ. Ἔξω τῆς ἀψῖδος ἦλθον εἰς φῶς τεμάχια ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ ἐσωτερικοῦ θριγκοῦ της, ἤτοι τεμάχια καμπύλων ἐπιστυλίων καὶ γείσων καὶ ἓν ἀκέραιον κιλλιβαντοειδὲς κιονόκρανον μεθ' ἡνωμένου ἐπιθήματος, ὅμοιον πρὸς τὰ εὑρεθέντα κατὰ προηγούμενα ἔτη ἐντὸς τῆς κόγχης (βλ. ΠΑΕ 1957, σ. 98). Ἐκ τῶν ἐλθόντων εἰς φῶς μαρμάρων δύο ἡμιτελῆ κιονόκρανα (πίν. 114γ), χρησιμοποιηθέντα εἰς τὴν τοιχοδομίαν ὡς κοινοὶ λίθοι, μαρτυροῦν ὅτι τοὐλάχιστον μέρος τοῦ μαρμαρίνου ὑλικοῦ ἀπεστέλλετο ἐκ τῶν λατομείων εἰς τὴν Κόρινθον ἡμικατειργασμένον, ἁπλῶς «ξεχονδρισμένον» καὶ ὅτι, συνεπῶς, ἡ ἐπεξεργασία του ἐγίνετο ἐπὶ τόπου.

Ἐκ τοῦ μαρμαρίνου ὑλικοῦ ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέροντα εἶναι: τεμάχιον ὑπερθύρου (πίν. 115α), τεμάχιον γείσου (πίν. 115β) καὶ δύο περιθυρώματα (πίν. 115γ), εὑρεθέντα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς αὐλῆς.

Ἀποκαλυπτικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἔρευνα τῆς αὐλῆς. Μέγα μέρος αὐτῆς εὑρέθη ἐπίτηδες ἐπιχωματωμένον μέχρι τῆς στάθμης τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους της δι' ὑλικοῦ προελθόντος ἐξ οἰκοδομήματος προγενεστέρου τοῦ ἀνασκαπτομένου. Τὸ ὑλικὸν τοῦτο, ἀποτελούμενον ἀναμὶξ ἐκ κρημνισμάτων τοίχων καὶ τεμαχίων μαρμάρων, εἶχε μεταφερθῆ ἐκεῖ πρὸς κάλυψιν μεγάλων λάκκων σχη-

---

[1] Πρβλ. τὴν κατὰ χώραν διασωθεῖσαν βάσιν τοῦ κίονος τούτου, ΠΑΕ 1958, 121-22 πίν. 94α.

[2] Ἐπὶ τῆς κάτω βάσεως ἡ ἐπιγραφὴ ΝΕϹΤΟ ΛΥΔΙ. Ἐχαράχθη ὑπὸ δύο χειρῶν, πρῶτον ἐγράφη τὸ δεύτερον τμῆμα.

ματισθέντων κατὰ τὴν ἀνόρυξιν ἄμμου, χρησιμοποιηθείσης προφανῶς κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς βασιλικῆς. Μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων μᾶζα τοίχου (πάχους 0.63 μ.) μὲ κυλινδρικὴν ὀπὴν καὶ γύρω ἀκτινοειδῶς διατεταγμένας πλίνθους («ἥλιος») (πίν. 116α) φαίνεται νὰ προέρχεται ἐξ ἄνω μέρους τοίχου ἀπολήγοντος εἰς ἀέτωμα. ᾿Εκ τῶν μαρμάρων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν ἐκεῖ, χαρακτηριστικὰ εἶναι τεμάχια πλακῶν ὀρθομαρμαρώσεως, ζεύξεις ὀρθομαρμαρώσεων, τεμάχια κιονίσκων· εὑρέθησαν ἐπίσης μικρὰ κιονόκρανα καὶ τὸ ἕτερον ἐκ τῶν ἀνωτέρω σημειωθέντων δύο περιθυρωμάτων. ῎Αχρηστον μαρμάρινον ὑλικὸν — σχεδὸν ἀκέραιον θωράκιον τοῦ τύπου τῶν κοσμουμένων διὰ ρόμβου (πίν. 116β) καὶ μικρότερα ἀποτμήματα ἐξ ἑτέρου ὁμοίου τύπου θωρακίου — εἶχε χρησιμοποιηθῆ καὶ κατὰ τὴν κάλυψιν τοῦ ἐντὸς τῆς αὐλῆς σημειωθέντος βόθρου (βλ. ἀνωτ. σ. 130).

Ἡ ἐντὸς τῶν κρημνισμάτων εὕρεσις τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν ὡς ἀνωτέρω περιθυρωμάτων πείθει ὅτι καὶ τὸ εὑρεθὲν ἐντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τῆς βορείας στοᾶς τῆς αὐλῆς προέρχεται ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀρχαιοτέρου μνημείου, διαφόρου τῆς ἀνασκαπτομένης βασιλικῆς. Αἱ ἔρευναι τῶν προηγουμένων ἐτῶν εἶχον ἤδη φέρει εἰς φῶς γλυπτὰ παλαιοχριστιανικὰ ἀναχρησιμοποιηθέντα εἰς τὴν ἀνασκαπτομένην βασιλικήν, προερχόμενα δὲ προφανῶς ἐξ ἀρχαιοτέρου οἰκοδομήματος (ΠΑΕ 1956, σ. 170 πίν. 70γ καὶ 1958, σ. 134 πίν. 96α καὶ 107α.β)· ἤδη ἡ παρουσία τῶν κρημνισμάτων προσφέρει ἔνδειξιν ὅτι τὸ ἀρχαιότερον τοῦτο κτήριον δέον νὰ ἀναζητηθῇ ἐκεῖ που, ὄχι μακρὰν τῆς θέσεως ὅπου εὑρέθησαν. ᾿Επειδὴ δὲ λάκκοι μὲ παρομοίαν ἐπίχωσιν ἐπεσημάνθησαν καὶ ἔξω τῶν νοτίων προσκτισμάτων τῆς βασιλικῆς, συνάγεται ὅτι τὸ ἀρχαιότερον τοῦτο κτήριον δέον νὰ ἀναζητηθῇ πιθανῶς ἀνατολικῶς τῆς αὐλῆς, ὑπὸ τὸ δάπεδον τῶν δυτικῶν μερῶν τῆς νηός· ἐκ τῶν μαρμαρίνων δὲ μελῶν τοῦ ἰχνευομένου ἀρχαιοτέρου οἰκοδομήματος προέρχονται καὶ τὸ ὑπέρθυρον (πίν. 115α) μετὰ τοῦ γείσου του (πίν. 115β), λόγῳ τῆς ὁμοιότητος τῆς ἀντιλήψεως περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς των μορφῆς πρὸς ἐκείνην τῶν περιθυρωμάτων. Ὁμοίας τέχνης εἶναι καὶ ἓν ἐκ τῶν συνθέτων κιονοκράνων (πίν. 114β), τὸ ὁποῖον — ἐπίσης καὶ ἕτερον ὁμοίου τύπου — φαίνεται νὰ εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὡς ὑλικὸν τῆς τοιχοδομίας. ᾿Αριθμός τις νομισμάτων τοῦ ᾿Ιουστίνου Α΄ (518-527), εὑρεθέντων ἐντὸς τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιχώσεως τῆς αὐλῆς, χρονολογεῖ τὴν διευθέτησιν τῆς αὐλῆς, τὴν κατασκευὴν τοῦ ἐντὸς τῆς περιοχῆς της βόθρου, πιθανῶς, λοιπόν, καὶ τὴν ἀνέγερσιν τῆς αὐλῆς ἴσως εἰς τὴν τρίτην δεκαετίαν τοῦ 6ου αἰῶνος, πάντως ὄχι πρὸ τοῦ ἔτους 518[1]. Ὁπωσδήποτε ἡ χρονολογία τῆς ἐπιχώσεως τῶν λάκκων τῆς αὐλῆς

[1] Τὰ δύο αἴθρια — ἡ τετράπλευρος αὐλὴ καὶ τὸ ἡμικύκλιον — συνιστοῦν δομικὴν ἑνότητα, ἡ ὁποία φαίνεται νὰ προσετέθη ἀργότερον εἰς τὸ κύριον σῶμα τῆς βασιλικῆς, ἀρχικῶς περατούμενον εἰς τὸν νάρθηκα· καὶ ἡ ποιότης τοῦ ὑλικοῦ δομῆς τῶν αἰθρίων εἶναι ἐλαφρῶς διάφορος ἐκείνης τῶν τοίχων τοῦ νάρθηκος.

προσφέρεται ὡς ὅριον post quem non διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν ἐντὸς αὐτῆς εὑρεθέντων μαρμάρων.

Τὰ δάπεδα τῆς βασιλικῆς εὑρέθησαν ἐν συνεχείᾳ ἐστρωμένα ὡς τὰ ἤδη ἀποκαλυφθέντα τμήματα, ἤτοι τὸ κεντρικὸν κλίτος διὰ μεγάλων πλακῶν ἐκ λευκοῦ ἢ ὑπολεύκου μαρμάρου, συντεθειμένων κατὰ διακοσμητικὰς ἑνότητας, τὰ δὲ πλάγια κλίτη διὰ μαρμαροθετημάτων ἐκ λευκῶν, ὑπολεύκων καὶ μαύρων μαρμάρων κατὰ διάχωρα (πρβλ. ΠΑΕ 1956, σ. 170 πίν. 66α, 67β, 68α, 69α. 1957, πίν. 38α. 1958, 125 πίν. 99β, 100α). Καλύτερον διεσώθη τὸ δάπεδον τοῦ νοτίου κλίτους ὑπὸ ἐκτεταμένην μᾶζαν καταπεσόντος τοίχου παραμείνασαν, ἀδιατάρακτον. Ἐπὶ τῶν πλακῶν τοῦ κεντρικοῦ κλίτους ἐχαράχθησαν μεταγενεστέρως διάφορα μονογράμματα. Τὸ δάπεδον τοῦ βορείου κλίτους (πίν. 116γ) φαίνεται ὀλιγώτερον ἐπιμελημένον τοῦ ἀντιστοίχου του τοῦ νοτίου κλίτους. Ἡ διαφορὰ ποιότητος ἴσως ὑποσημαίνει καὶ διαφοράν τινα χρόνου.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν ἀφηρέθησαν κατὰ τὸ μέγιστον μέρος οἱ ἐντὸς τοῦ βήματος μεταγενέστεροι τοῖχοι (ΠΑΕ 1958, 126 κἑ.) καὶ ἐμελετήθη τὸ δάπεδον τῆς ἀψῖδος, διεπιστώθη δὲ ὅτι εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ἐσχηματίζετο ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν χορδὴν εὐρὺ τετράπλευρον πλατύβαθμον χαμηλότερον τῆς στάθμης τοῦ γύρω δαπέδου. Οὕτω τὸ δάπεδον τῆς ἀψῖδος, πλαισιούμενον περιμετρικῶς διὰ τῆς χαμηλῆς κρηπῖδος τοῦ συνθρόνου, ἐχούσης πρὸς τὰ ἔσω ἀκτινοειδῶς διατεταγμένην σειρὰν γλωσσιδίων, τῶν πλατυβάθμων τῶν κινητῶν θρόνων τοῦ συνθρόνου (ΠΑΕ 1957, σ. 97 πίν. 39α καὶ 1958, 122 πίν. 95β), δύναται ν' ἀποκατασταθῇ κατὰ τὸ ἐν εἰκ. 2 σχέδιον.

2. Τάφοι. Ἐξωτερικῶς τοῦ νοτίου συμπλέγματος προσκτισμάτων (βλ. ἀνωτ. σ. 128), ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν νότιον ἐκ τῶν τοίχων του παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν, εὑρέθη τάφος κτιστὸς (ἐσωτερικαὶ διαστάσεις 2.00 × 0.80 μ.) ὑπέργειος. Τὰ ἄνω μέρη του εὑρέθησαν κατεστραμμένα. Φαίνεται νὰ ἐστεγάζετο διὰ καμάρας, αὕτη ὅμως διεκόπτετο κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος, ὅπου φαίνεται νὰ ἐσχηματίζετο ἄνοιγμα καθόδου καλυπτόμενον ὑπὸ ὁριζοντίων πλακῶν. Ὁ τάφος ἦτο διαταραγμένος· παρὰ τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ εὑρέθη προχοΐς.

Ἕτερος τάφος, οὗτος ἐπίγειος, εὑρέθη ἐντὸς προσκτίσματος ἐπέχοντος θέσιν πιθανῶς νεκρικοῦ θαλάμου, κτισθέντος ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τῆς νοτίας στοᾶς τῆς αὐλῆς[1]. Εἶναι ἐκτισμένος ἐκ πλίνθων (ἐσωτερικαὶ διαστάσεις: 1.75 × 0.64 μ.) ἔχει δὲ τὸ δάπεδόν του πρὸς Δ.—πρὸς τὸ μέρος τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ— ἐλαφρῶς ὑψωμένον ὡς προσκεφάλαιον[2]. Οἱ τοῖχοί του ἐσωτερικῶς εἶναι ἐπιχρισμένοι καὶ κοσμοῦνται διὰ γραπτῶν σταυρῶν ἐν μέσῳ

[1] Διακρίνεται ἐπὶ τοῦ πίν. 118β δεξιά, ὀπίσω τοῦ μακροῦ τοίχου.

[2] Πρβλ. τάφον τῆς βασιλικῆς τῆς Σκουτέλας, ΠΑΕ 1954, 216 (Δ. Παλλας), ὅπου δίκην προσκεφαλαίου εἶχε τοποθετηθῇ ἐπικλινὴς σχιστολιθικὴ πλάξ.

τῶν γραμμάτων Α καὶ Ω ἐξηρτημένων ἐκ τῶν κεραιῶν. Ἐκαλύπτετο ὁριζοντίως διὰ πλακῶν. Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ καλύμματος ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἐπὶ κονιάματος πάχους 0.08 μ. πρόσθετος ὁριζοντία ἐπιταφία πλάξ, σχηματιζο-

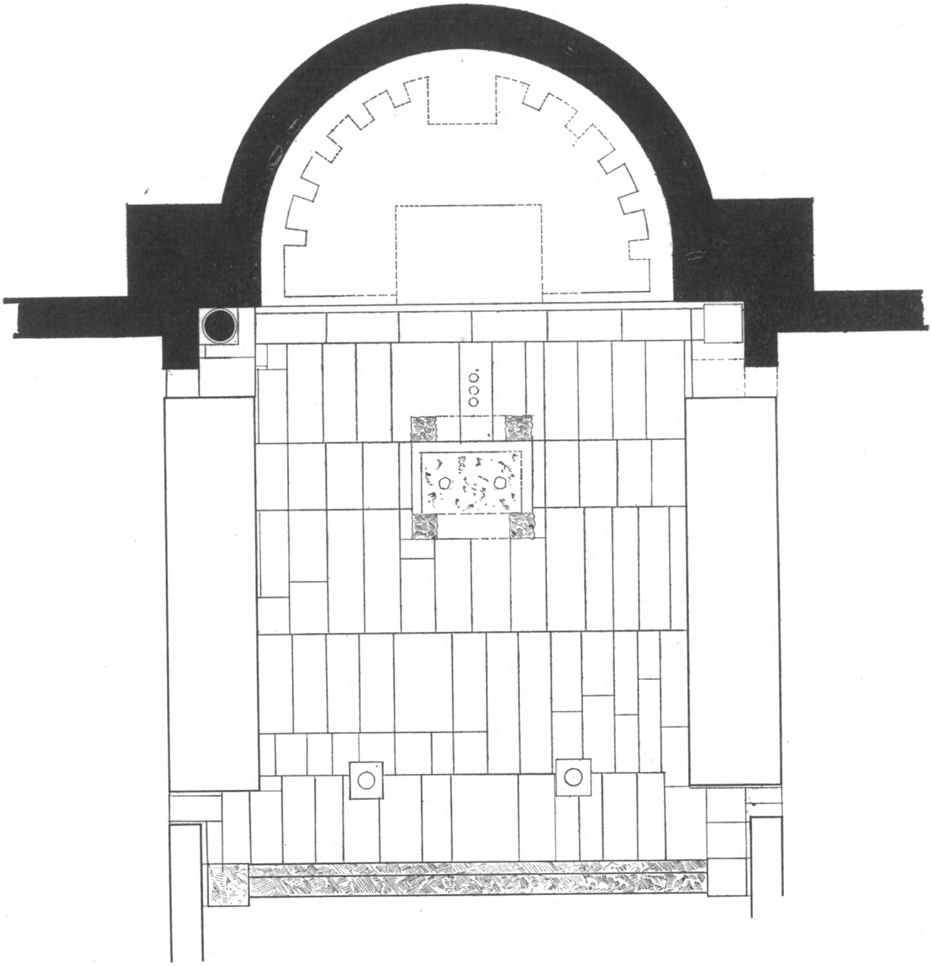

Εἰκ. 2. Ἀποκατάστασις τῆς πλακοστρώσεως τοῦ βήματος.

μένης κατασκευῆς τινος ὡς σήματος. Ὁ τάφος ἦτο ἀκτέριστος. Πρὸς Α. τοῦ τάφου διεσώθησαν τὰ κάτω μέρη πειοσχήμου κατασκευῆς ἐκ δύο παραλλήλων τοιχαρίων μήκους 0.75 μ. ἀπεχόντων μεταξύ των κατὰ 0.53 μ., κατὰ τὴν ράχιν δὲ αὐτῆς ἀκκουμβώσης ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ θαλάμου. Μεταξὺ τῶν τοιχαρίων τὸ δάπεδον εἶναι κατά τι ὑψωμένον, ὡς βαθμίς. Ἡ ναϊδιό-

σχημος αὕτη κατασκευή, σύγχρονος πρὸς τὸν τάφον, φαίνεται νὰ σχετίζεται πρὸς ἔθιμα τῆς νεκρικῆς λατρείας. Ἡ εἴσοδος εἰς τὸν χῶρον τοῦ τάφου ἐγίνετο διὰ θύρας ἀνοιγομένης νοτίως τῆς πειοσχήμου κατασκευῆς.

3. Μεταγενέστεραι κατοικίαι: Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κατοικίας, ἡ ὁποία εἶχε χρησιμοποιήσει τὸ νοτιοανατολικὸν μικρὸν πρόσκτισμα τῆς βασιλικῆς — οἰκία 1 — (ΠΑΕ 1956, σ. 172-73. 1957, σ. 102 κ.ἑ. 1958, σ. 129-130), ἐπεξετάθη ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ ἀνατολικώτερον ἀποκαλυφθέντος καὶ ἄλλου χώρου τῆς κατοικίας, τούτου ἐφωδιασμένου δι' ἀκκουβίτου. Τὸ ἀκκούβιτον εἶναι κτιστὸν καὶ ἐκτείνεται πρὸ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τοῦ δωματίου· ἀποτελεῖται δ' ἐκ τοιχαρίου ὕψους ± 0.65 μ. εὐτελοῦς κατασκευῆς, ἔχοντος μόνον ἐξωτερικὴν ὄψιν καὶ χρησιμεύοντος διὰ νὰ συγκρατῇ γέμισμα ἐκ χώματος. Ἡ κυρία ὄψις του εἶναι εὐθεῖα καὶ φέρει εἰς τὸ μέσον πεταλοειδῆ ἐσοχὴν μήκ. 0.85 καὶ πλάτ. 0.80 μ. (πίν. 117α)[1], ἥτις ἐχρησίμευε προφανῶς ὡς θέσις πεταλοειδοῦς τραπέζης· ἑκατέρωθεν αὐτῆς δύο πεζούλια φαίνεται νὰ ἐχρησίμευον διὰ τὴν ἀπόθεσιν σκευῶν φαγητοῦ. Ἡ πλαγία — ἀνατολικὴ — ὄψις τοῦ ἀκκουβίτου εἶναι κοιλόκυρτος. Πρὸς Β. τοῦ ἐν λόγῳ χώρου ἐκτείνεται μικρὰ αὐλὴ μετὰ φρέατος.

Πρὸς Δ. τοῦ διατειχίσματος τοῦ ἐντὸς τῆς βορείας στοᾶς (πίν. 117β) παρατηροῦνται λείψανα δεξαμενῆς—πιθανώτατα ληνοῦ —, ἐν ἐπαφῇ δὲ πρὸς τοὺς ἑκατέρωθεν τοίχους τῆς στοᾶς διασώζονται λείψανα κτιστῶν πεσσῶν, ὑποσημαίνοντα ὅτι, καθ' ὃν χρόνον ἡ ἐκκλησία ἐλειτουργεῖτο ἢ τοὐλάχιστον ἵστατο ἀκόμη, εἶχε διασκευασθῆ ὁ ἐνταῦθα χῶρος εἰς κατοικίαν (οἰκία 2), συνισταμένην ἐξ ἰσογείου καὶ ὀρόφου, τοῦ ὁποίου τὸ ξύλινον πάτωμα ἔβαινεν ἐπὶ τῶν ὡς ἀνωτέρω πεσσῶν. Δύο κτιστὰ πεζούλια ὡς ἀνάκλιντρα ἑκατέρωθεν τῆς βορείας θύρας τῆς στοᾶς, ἔξω (βλ. ἀνωτ. σ. 128) πρὸ αὐτῆς μία κτιστὴ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους δεξαμενὴ καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς αὐτὴν ἓν φρέαρ φαίνεται νὰ ἀνῆκον εἰς τὴν ἐν λόγῳ κατοικίαν.

Παραλλήλως πρὸς τὰς δύο αὐτὰς παλαιοτέρας κατοικίας, τὴν πρὸς τὰ ΝΔ. τῆς βασιλικῆς καὶ τὴν ἐντὸς τῆς βορείας στοᾶς, ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν τρίτη κατοικία (οἰκία 3), προσεκτισμένη εἰς τὸν νότιον τοῖχον τῆς βασιλικῆς δυτικῶς τοῦ προστῴου (πίν. 118α). Ἡ οἰκία 3 ἐκτίσθη μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς βασιλικῆς, ἐχρησιμοποίησεν ὅμως τοὺς χώρους τῶν νοτιοδυτικῶν προσκτισμάτων, τῶν ὁποίων οἱ τοῖχοι ἦσαν ἀνθεκτικοί, προστεθέντων πλησίον τούτων καὶ ἄλλων νέων χώρων. Τρεῖς πίθοι, εἷς τῶν ὁποίων εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὡς δοχεῖον οἴνου — εἰς τὸν πυθμένα του διετηροῦντο τρυγία καὶ

[1] Κατὰ τὴν ἔρευναν ἀφῃρέθη τὸ «γέμισμα» τῆς κατασκευῆς, κατόπιν δ' ἐπληρώθη αὕτη διὰ χώματος ἐκ νέου. Ἡ φωτογραφία ἐλήφθη πρὸ τῆς ἐπαναφορᾶς τῆς κατασκευῆς, εἰς τὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρέθη.

ὑπολείμματα ρητίνης[1]—, εὑρεθέντες κατὰ χώραν, στημένοι ἐν μέρει ἐντὸς τοῦ δαπέδου τοῦ ἀκραίου ἐκ τῶν χώρων τῶν ἄλλοτε νοτιοδυτικῶν προσκτισμάτων (πρβλ. καὶ πίν. 111α), φαίνεται νὰ ἐτοποθετήθησαν ἐκεῖ κατὰ τοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους τὰ ἐν λόγῳ προσκτίσματα συνίστων ἤδη χώρους τῆς οἰκίας. Εἰς ἄλλον ἐκ τῶν χώρων τῆς οἰκίας εὑρέθη ὑποστάτης ἐκ γρανίτου καὶ παρὰ τοῦτον σχεδὸν τὸ ἥμισυ στρογγύλης σχιστολιθικῆς πλακός, προφανῶς τραπέζης φερομένης ἄλλοτε ἐπὶ τοῦ ὑποστάτου. Ἄλλος ἐκ τῶν χώρων της εἶναι ἐφωδιασμένος διὰ κτιστῆς σκάφης. Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἐδῶ ἡ παρουσία φρέατος ἐντὸς μικρᾶς αὐλῆς.

Τετάρτη οἰκία (οἰκία 4) εἶχε χρησιμοποιήσει τὸ δυτικὸν μέρος τῆς βορείας στοᾶς τῆς αὐλῆς. Εἶχε δύο εἰσόδους: τὴν μίαν ἐκ τῆς βορείας θύρας τῆς στοᾶς, ἥτις ἐχρησίμευε καὶ ὡς εἴσοδος τῆς οἰκίας 2 (βλ. πίν. 117β) καὶ τὴν ἑτέραν ἀπὸ Δ. Ἡ οἰκία 4 ἐκτίσθη ἐν μέρει ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς στοᾶς, συνεπῶς μετὰ τὴν κατάρρευσίν της· κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς οἰκίας ἐνετείχισαν τὴν δυτικὴν ἐκ τῶν θυρῶν τῆς στοᾶς. Ἡ οἰκία 4 ἀπετελεῖτο ἀπὸ Α. πρὸς Δ. πρῶτον ἐξ ἑνὸς μεγάλου χώρου πρὸς τὰ ἔσω τῆς ἄλλοτε βορείας θύρας τῆς στοᾶς· ἐντὸς τούτου ἀπέναντι τῆς θύρας κατεσκευάσθη κτιστὸν ἀκκούβιτον ἔχον ἡμικυκλικὴν ἐσοχήν, ὡς τὸ τῆς οἰκίας 1. Κατόπιν ἀκολουθοῦν χῶρος περικλείων κλίβανον, χειρόμυλον καὶ κτιστὴν κλίνην («μεντέρι») καὶ διάδρομος κατευθυνόμενος πρὸς Δ. καὶ παρέχων εἴσοδον εἰς δύο συνεχόμενα δωμάτια κείμενα κατὰ τὴν βορείαν πλευράν του. Ὁ διάδρομος περατοῦται εἰς θύραν. Ἐξωτερικῶς τοῦ ἀκκουβίτου, διὰ νὰ προστατεύεται τοῦτο ἀπὸ τῶν βορείων ἀνέμων, ἐκτίσθη τοῖχος παράλληλος πρὸς τὸν τοῖχον τῆς στοᾶς, ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς βορειοανατολικῆς γωνίας τῆς ἤδη ὑπαρχούσης δεξαμενῆς, σχηματιζομένου εἴδους μικρᾶς ἐξωτερικῆς αὐλῆς· δυτικῶς καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν δεξαμενὴν ἠνοίχθη φρέαρ καὶ τέλος ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τοῖχον τῆς στοᾶς δυτικῶς τῆς δεξαμενῆς κατεσκευάσθη κτιστὴ σκάφη.

Ἔξω τῆς νοτίας στοᾶς τῆς αὐλῆς, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου ἢ νεκρικοῦ περιβόλου (βλ. ἀνωτ. σ. 133) προσεκτίσθη ἄλλη κατοικία (οἰκία 5), εἷς ἐκ τῶν χώρων τῆς ὁποίας ἦτο ὁμοίως ἐφωδιασμένος δι᾿ ἀκκουβίτου (πίν. 118β). Ἡ σύνθεσις τῶν χώρων ἐνταῦθα εἶναι ἄτακτος, πρόκειται δὲ σαφῶς σύμπλεγμα κατοικιῶν δύο περιόδων. Χαρακτηριστικὴ εἶναι εἰς τὸ σύμπλεγμα τοῦτο ἡ παρουσία δύο φρεάτων, ἀνταποκρινομένων εἰς κατοικήσεις δύο περιόδων.

Πρὸς Ν. τῆς κατοικίας ταύτης ἐπεσημάνθη ἡ ἀρχὴ ἕκτης κατοικίας χαρακτηριζομένης διὰ τῆς κανονικότητος τῆς διαμορφώσεως τῶν χώρων της, πιθανῶς δὲ παλαιοτέρας ὅλων τῶν προηγουμένων. Αὕτη ἦτο ἐφωδιασμένη διὰ δύο δεξαμενῶν: μιᾶς ἡμικυκλικῆς ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον τῆς κατοικίας καὶ

1 Περὶ τοῦ ρητινίτου οἴνου πρβλ. ΔΙΟΣΚΟΥΡ. V 34 (Wellmann, 3).

ἑτέρας ὀρθογωνίου ἐλευθέρως ἱσταμένης βορειοδυτικῶς τῆς πρώτης καὶ ἐχούσης προσηρτημένην λεκάνην (γούρναν), ἐξ ἀναχρησιμοποιήσεως ἁπλῆς πωρίνης σαρκοφάγου. Ὁ πυθμὴν τῆς τελευταίας δεξαμενῆς ἀποτελεῖται ἐκ μικρῶν ρομβοειδῶν πλίνθων.

Κατὰ τὴν διάνοιξιν δοκιμαστικῆς διαγωνίου τομῆς νοτίως τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς ἐπεσημάνθη καὶ ἀκολούθως ἀνεσκάφη αὐτοτελῶς ἱσταμένη ἑβδόμη οἰκία, τὴν ὁποίαν πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἄλλων ὠνομάσαμεν τότε «ἀγρέπαυλιν» (πίν. 119α). Ἡ κάτοψίς της εἶναι ἀκανονίστου τετραγώνου σχήματος (πλευραὶ 19.80/20.95×19.90/20.80 μ.), διαιρεῖται δ' ἐσωτερικῶς εἰς δύο κατοικίας διατεταγμένας ἑκατέρωθεν κοινοῦ διαδρόμου μεγίστου πλάτους 4.40μ., κατευθυνομένου ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ἔχοντος εἴσοδον ἀπὸ Β. Ἡ εἴσοδος εἶναι στενή, ἀνοίγεται δὲ παραπλεύρως μικροῦ δωματίου ἐσωτερικῶν διαστάσεων ±2.50×±2.40μ., πιθανώτατα πύργου ἔχοντος διάμεσον ξύλινον ὄροφον, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνατολικοῦ του τοίχου. Κατὰ τὸ νότιον πέρας τοῦ διαδρόμου φαίνεται παρέμβλητος ἕτερος πύργος.

Ἐκ τῶν δύο κατοικιῶν τῆς «ἀγρεπαύλεως» ἡ δυτική, πλάτους 6.30 μ., ἀποτελεῖται ἀφ' ἑνὸς ἐξ ἑνὸς μεγάλου κεντρικοῦ χώρου, διαστάσεων 5.75×6.30 μ., προσιτοῦ ἐκ τοῦ διαδρόμου διὰ θύρας καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τεσσάρων μικροτέρων χώρων, ἀνὰ δύο πρὸς Β. καὶ Ν. αὐτοῦ. Μετὰ τὰ πρὸς Ν. δωμάτια ἀκολουθεῖ παράλληλος πρὸς αὐτὰ στενομήκης χῶρος, πλάτους 1.25μ., τοῦ ὁποίου ὅμως ὁ νότιος τοῖχος ἐκτείνεται ἀπὸ Δ. μόνον μέχρι περίπου τοῦ μέσου τοῦ πλάτους τῆς κατοικίας. Τέλος ἀκολουθεῖ αὐλή (6.30×5.40 μ.), ἔχουσα εἰς τὸ μέσον αὐτῆς φρέαρ. Τὰ δύο πρὸς Ν. δωμάτια μετὰ τοῦ, ὡς ἀνωτέρω, στενοῦ χώρου φαίνεται νὰ ἔφερον δεύτερον ὄροφον, ἔχοντα πρὸς τὴν αὐλὴν στοάν («χαγιάτι»), ἥτις φαίνεται νὰ ἐχρησίμευε καὶ ὡς κλιμακοστάσιον διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν αὐλήν. Τὰ ἄνω μέρη τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς στοᾶς ἦσαν ἐκτισμένα δι' ὠμῶν πλίνθων.

Ἡ ἀνατολικὴ κατοικία τῆς «ἀγρεπαύλεως», προσιτὴ ἐκ τοῦ κοινοῦ διαδρόμου ὁμοίως διὰ θύρας, ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς μεγάλου ἐσωτερικοῦ χώρου παρέχοντος εἴσοδον εἰς δύο δωμάτια διατεταγμένα πρὸς Β. καθ' ὅμοιον τρόπον ὡς τὰ τῆς δυτικῆς κατοικίας. Πρὸς Ν. ἡ διάταξις ἀλλάζει. Ἐνταῦθα κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν σχηματίζεται ἐν πρώτοις στενὸς διάδρομος ἀπολήγων εἰς ὀχετὸν ἐκβάλλοντα ἔξω (πρὸς Ν.) εἰς βόθρον. Παρὰ τὴν ἀπὸ Β. ἀρχὴν τοῦ τοιχαρίου τοῦ διαδρόμου ἐπεσημάνθη θέσις παραστάδος· ἀντίστοιχος παραστάς, ἀποκαλυφθεῖσα ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῆς κατοικίας, ἓν κατὰ χώραν διασωθὲν ἐκ πώρου λίθου ὑπόβαθρον στύλου περίπου εἰς τὸ μέσον μεταξὺ τῶν παραστάδων καὶ παρὰ τοῦτο κατακείμενος μικρὸς μαρμάρινος κίων ἐκ δύο τεμαχίων συνολικοῦ ὕψους 2.27 μ. πείθουν ὅτι τὸ νότιον μέρος τῆς ἀνατολικῆς κατοικίας ἦτο κάτω, πρὸς τὴν περιοχὴν τοῦ μεγάλου ἐσωτερικοῦ

χώρου, ἀνοικτὸν καὶ ὅτι ὑπεράνω τοῦ μέρους τούτου ἐξετείνετο ὑπερῷον ἐπὶ ξυλίνου πατώματος. Τὸ ὑπερῷον φαίνεται νὰ ἦτο προσιτὸν διὰ κλίμακος διηυθετημένης ἐντὸς τοῦ ὡς ἀνωτέρω στενοῦ διαδρόμου, ὅστις δύναται οὕτω σαφῶς νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς κλιμακοστάσιον. Εἰς τὸ τέρμα τοῦ διαδρόμου ἄνω φαίνεται νὰ ἀπεχωρίζετο ἀπόπατος, εἰς τὸν ὁποῖον προφανῶς ἀνῆκεν ὁ σημειωθεὶς ὀχετός. Ὁ διάδρομος συνεχίζεται πρὸς Δ. εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου γάμμα (˩), μέχρις ὅτου συναντᾷ τὴν αὐλὴν τῆς δυτικῆς κατοικίας· εἰς τὴν περιοχὴν δὲ τῆς συναντήσεώς των παρενεβλήθη ὁ ἀνωτέρω σημειωθεὶς δεύτερος πύργος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὀχετὸς ἐκβάλλων ἔξω — πρὸς Ν. — ὑποδηλοῖ ὅτι τὸ ἰσόγειόν του εἶχε χρησιμεύσει ὡς ἀπόπατος τῆς δυτικῆς κατοικίας. Εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ ἰσογείου τῆς περιγραφομένης δευτέρας κατοικίας εὑρέθη τὸ κρηπίδωμα δεξαμενῆς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους — πιθανῶς ληνοῦ — καὶ πρὸς Δ. αὐτῆς φρέαρ. Τέλος ἐξωτερικῶς τῆς ἐν λόγῳ κατοικίας καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν ἀνατολικόν της τοῖχον ἐκτείνεται στενομήκης διάδρομος, πλάτους 1.45 μ. καὶ ἔχων εἴσοδον ἀπὸ Β. Φαίνεται νὰ ἦτο ὁ χῶρος οὗτος ἐν μέρει ὕπαιθρος καὶ νὰ ἐχρησίμευεν ὡς χῶρος προσπελάσεως τοῦ ὑπερῴου ἐκ τῶν ἔξω διὰ κλίμακος μέσῳ στοᾶς («χαγιάτι») ἀνοιγομένης πρὸς τὰ Ἀνατολικά.

Τὰ περιγραφέντα κοσμικὰ οἰκοδομήματα πλὴν τῆς ἀτελῶς ἀνασκαφείσης ὑπ' ἀριθμ. 5 οἰκίας, ἡ ὁποία, ὡς εἴπομεν, φαίνεται νὰ εἶναι παλαιοτέρα τῶν ἄλλων (βλ. ἀνωτ. σ. 136), εἶναι ἐκτισμένα μετὰ προχειρότητος διὰ κοινῆς ἀργολιθοδομῆς καὶ πηλοῦ. Ἡ μεταξὺ τῶν λίθων τῆς τοιχοδομίας των παρουσία θραυσμάτων ἐκ τῶν μαρμαρίνων μελῶν τῆς βασιλικῆς ὑποδηλοῖ ὅτι ταῦτα χρονολογοῦνται μετὰ τὴν καταστροφὴν ἐκείνης, ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον ἵσταντο εἰσέτι οἱ τοῖχοι αὐτῆς, τοὺς ὁποίους καὶ ἐν μέρει ἐπωφελήθησαν (βλ. ἀνωτ. σ. 135). Ἐπορίσθησαν δὲ τὸ ὑλικὸν κατακρημνίζοντες ἰδίως τὴν νοτίαν καὶ τὴν δυτικὴν στοὰν τῆς αὐλῆς. Ὀψιμωτέρα φαίνεται ἡ οἰκία 4, ἥτις ἐκτίσθη ὅτε οἱ τοῖχοι τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς βορείας στοᾶς τῆς αὐλῆς δὲν ἐξεῖχον πλέον τοῦ γύρω ἐδάφους.

Παρετηρήθη ἤδη ὅτι ἡ καταστροφὴ τῆς βασιλικῆς δέον νὰ συσχετισθῇ πρὸς τοὺς μεγάλους σεισμοὺς τοὺς καταστρέψαντας τὴν Κόρινθον κατὰ τὸ ἔτος 551 (ΠΑΕ 1956, σ. 178). Μετὰ τοὺς σεισμοὺς ἐκείνους φαίνεται νὰ ἠρειπιώθη ἡ πόλις, ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπὸ τοῦ πλείστου τῶν κατοίκων[1], οἵτινες ἔσπευ-

[1] Ἡ παρουσία τάφων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀγορᾶς τῆς Κορίνθου καὶ ἔξω αὐτῆς, χρονολογουμένων ἀπὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος (ΑΕ 1956, Χρονικὰ 19-20—Δ. ΠΑΛΛΑΣ), ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα περὶ μερικῆς ἐγκαταλείψεως τῆς πόλεως. Δέον ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ κέντρον τῆς πόλεως φαίνεται νὰ εἶχεν ἤδη μετατεθῆ ἔξω τῆς Ἀγορᾶς, εἰς σημεῖα περιφερειακά, ἐντὸς πάντως τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως (πρβλ. Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδ. ΚΗ', 1958, 533-534, Δ. ΠΑΛΛΑΣ).

σαν νὰ κτίσουν προχείρους κατοικίας εἰς τοποθεσίας μακρὰν τῶν ἐρειπίων[1] καὶ ἐδῶ, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς βασιλικῆς μὲ τοὺς ἱσταμένους εἰσέτι παχεῖς τοίχους της. Διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν ἀνασκαφεισῶν κατοικιῶν ἔχομεν οὕτω δύο ἀσφαλῆ ὅρια post quem, ἤτοι τοὺς σεισμοὺς ἀφ' ἑνὸς τοῦ ἔτους 522 καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ ἔτους 551.

4. Ἀρχαιότερα κτήρια. Λιμενικὰ ἔργα: Κατὰ τὴν διάνοιξιν τῆς διαγωνίου δοκιμαστικῆς τομῆς ἐπεσημάνθησαν κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον της τοῖχοι ἀνήκοντες εἰς κτήριον ρωμαϊκῶν χρόνων. Ὁμοίων χρόνων κτηρίου ἐπεσημάνθησαν καὶ τοῖχοι νοτιοανατολικῶς τῆς «ἀγρεπαύλεως». Δὲν ἐπεδιώχθη ἡ ἀποκάλυψίς των, ἐπειδὴ πρὸς τὸ παρὸν ἡ ἔρευνά των εὑρίσκεται ἔξω τῶν σκοπῶν τῆς προκειμένης ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης.

Ἀπροσδόκητοι ὑπῆρξαν διαπιστώσεις τινές, σχετικαὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν ἔργων τοῦ ἀρχαίου λιμένος τοῦ Λεχαίου, γενόμεναι ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ ἡμετέρου ἀνασκαφικοῦ προγράμματος. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν δηλαδὴ τοῦ φρέατος τῆς ἀνατολικῆς κατοικίας τῆς «ἀγρεπαύλεως» (βλ. ἀνωτ. σ. 138) εὑρέθη ὅτι ὁ πυθμήν του — εἰς βάθος ± 3 μ. — ἀπολήγει ἐπὶ στιβάδος ἐκ μεγάλων ἀκανονίστων λίθων ἐκτεινομένων πέρα τῆς περιμέτρου του· φαίνεται δὲ νὰ εἶχον τοποθετηθῆ ἐκεῖ οἱ λίθοι πρὸ τῆς ἐπικαθήσεως τοῦ παχέος στρώματος ἄμμου, τοῦ ἀποτελοῦντος τὸ ἔδαφος τοῦ πεδίου τῆς ἀνασκαφῆς, τοῦ βραχίονος δηλαδὴ τοῦ ἀρχαίου λιμένος (ΠΑΕ 1956, σ. 164). Εἰς ἄλλο φρέαρ ἀνασκαφὲν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς οἰκίας 5 (νοτίως τῆς αὐλῆς τῆς βασιλικῆς) (βλ. ἀνωτ. σ. 136) εὑρέθη ὅμοιον στρῶμα λίθων εἰς βάθος 1.45μ. Ἐνταῦθα, συνεχίσαντες τὴν ἔρευναν βαθύτερον, εὕρομεν ὅτι οἱ λίθοι ἦσαν ἀνάμεικτοι μετ' ἄμμου, ἀλλ' εἰς βάθος 2.35 μ., διεκόψαμεν τὴν περαιτέρω προχώρησιν· διότι, διὰ νὰ συνεχίσωμεν ἔτι βαθύτερον μὲ σκοπὸν νὰ προσδιορίσωμεν τὸ πάχος τοῦ στρώματος τούτου τῶν λίθων, ἔπρεπε νὰ καταστρέψωμεν τὸ φρέαρ. Μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ πρώτου ἐκ τῶν φρεάτων περισυνελέγησαν ὄστρακα κορινθιακῶν ἀγγείων. Ἡ εἰς τόσον βάθος παρουσία τοιούτων ὀστράκων χρονολογεῖ τὸ στρῶμα τοῦτο τῶν λίθων· ἀποκαλύπτεται δὲ οὕτω ὅτι ὁ δυτικὸς βραχίων τοῦ ἀρχαίου λιμένος τοῦ Λεχαίου συνιστᾷ — τοὐλάχιστον ἐν μέρει — τεχνικὸν ἔργον, κατασκευασθὲν ἐν πρώτοις διὰ τῆς τεχνητῆς σωρεύσεως μεγάλων λίθων, ἀκανονίστως, πρὸς σχηματισμὸν ἀσφαλοῦς προκαλύμματος πρὸς τὸ μέρος τοῦ πελάγους. Ἐπὶ τῶν λίθων δ' ἐπεσωρεύθη κατόπιν ἄμμος τεχνητῶς καὶ φυσικῶς. Ἡ τοποθέτησις τῶν λίθων

[1] Πιθανώτατα εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν πρέπει νὰ χρονολογηθῇ καὶ ὁ παρὰ τὸν Ἅγιον Γεράσιμον ἐπισημανθεὶς συνοικισμός, εἰς κτίσματα τοῦ ὁποίου ἀνεχρησιμοποιήθησαν παλαιοχριστιανικὰ μαρμάρινα μέλη (ΠΑΕ 1956, 165). Καὶ ὁ συνοικισμὸς οὗτος συνεπήχθη εἰς τὴν περιοχὴν σημαντικοῦ τινος ἀρχαίου κτηρίου.

φαίνεται νὰ ἔγινε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς Κορίνθου ἐπὶ τῶν Κυψελιδῶν (7ου - 6ου αἰ. π.Χ.). Ἀλλὰ πρὸς συναγωγὴν ἀσφαλεστέρων πορισμάτων ἀπαιτεῖται νὰ γίνουν τομαὶ ἐπὶ τούτῳ εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ βραχίονος τοῦ ἀρχαίου λιμένος.

5. ***Κινητὰ εὑρήματα:*** Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς ἔφερεν εἰς φῶς πλὴν τῶν πολλῶν μαρμαρίνων μελῶν καὶ ἀρκετὰ καὶ ἐνδιαφέροντα ἄλλα κινητὰ μετάλλινα καὶ πήλινα εὑρήματα, ὡς καὶ τεμάχια ὑαλίνων σκευῶν. Ἐντὸς χώρου τῆς οἰκίας 3 ἦλθον εἰς φῶς ἓν σχεδὸν ἀκέραιον ἀλλὰ κακῆς διατηρήσεως σιδηροῦν κηροπήγιον (μανουάλι) (πίν. 119β). Ἐκ τῆς «ἀγρεπαύλεως» προῆλθε χαλκῆ λάγηνος. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδωσεν ἐπίσης δεκάδας χονδρῶν ἀγγείων καθημερινῆς χρήσεως — ἀμφορεῖς, χύτρας, πινάκια, πήλινα χωνία, προχοΐδας, κλπ. (πίν. 120) —, δεκάδας πηλίνων λύχνων καὶ περίπου δύο ἑκατοντάδας νομισμάτων. Ἡ μελέτη τῶν εὑρημάτων τούτων ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ νομίσματα θὰ ἐπιτρέψῃ ν' ἀποκτήσωμεν διά τινα ἐξ αὐτῶν χρονολογικὰ ὅρια, πιθανῶς στενότερα τῶν μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένων.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΠΑΛΛΑΣ

22. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΩΝ

Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου γενομένη ἐφέτος ἀνασκαφὴ ἐν Μυκήναις διήρκεσεν ἀπὸ τῆς 6ης Ἰουλίου μέχρι τῆς 8ης Αὐγούστου. Εἰς ταύτην εἴχομεν τὴν πολύτιμον συμβολὴν τῆς ὑπὸ τὸν κ. Ε. Στίκαν, Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως, ἄνευ τῆς ὁποίας θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχουν οἱ σκοποί της. Σκοπὸν δὲ ἐθέσαμεν τὴν συνέχισιν τῆς ἐρεύνης τῶν τειχῶν καὶ τῶν πυλῶν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν καὶ τῶν ἐκ τῶν πυλῶν πρὸς τὸ ἀνάκτορον ἀνόδων. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν μετέσχε καὶ ὁ κ. Σπ. Ἰακωβίδης, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλονται πολλαὶ εὐχαριστίαι[1].

Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν συνεργείων τῆς ἀναστηλώσεως ἐγένοντο ἐγκάρσιαι τομαί, μέχρι τοῦ βράχου, εἰς τρία διάφορα μέρη τοῦ Βορείου Κυκλωπείου τείχους. Αἱ τομαὶ αὐταὶ ἐπέτρεψαν τὴν πλήρη μελέτην τῆς τοιχοδομίας τοῦ τείχους καὶ τοῦ «γεμίσματος», διὰ τοῦ ὁποίου ἐπληροῦτο τὸ μεταξὺ τῶν ἐξωτερικῶν ὄψεων τοῦ τείχους κενόν (πίν. 121). Ἡ προσωρινὴ ἀφαίρεσις τῶν λίθων τοῦ «γεμίσματος» ἀπέδωκε πολλὰ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἐπιτρέψουν τὴν ὁριστικὴν καὶ ἀκριβῆ χρονολόγησιν τοῦ Βορείου Κυκλωπείου τείχους. Τὰ χαρακτηριστικώτερα γραπτὰ ὄστρακα τοῦ «γεμίσματος» ἀνάγονται εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΙΑ περιόδου, φαίνεται δ' ὅτι εἰς τὴν περίοδον ἐκείνην πρέπει νὰ ἀναχθῇ ἡ ἀνίδρυσις τοῦ τείχους[2].

Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν συνεργείων τῆς ἀναστηλώσεως ἠρευνήθη καὶ ἡ ἐκ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων πρὸς τὸ ἀνάκτορον φέρουσα ἐπικλινὴς ἄνοδος (Ramp). Ὡς γνωστόν, ἡ ἄνοδος αὕτη ἠρευνήθη προηγουμένως ὑπὸ τοῦ Τσουντα καὶ τοῦ Wace, μέρος δ' αὐτῆς κατεστράφη ὑπὸ τῆς τάφρου τῆς σκαφείσης ὑπὸ τοῦ Schliemann τὸ 1876. Ἡ ἔρευνά μας ἐπεβεβαίωσε τὰ πορίσματα τοῦ Τσουντα καὶ τοῦ Wace, προυχώρησεν ὅμως πέραν τῶν ὁρίων τῆς προγενεστέρας μελέτης. Ἀμέσως κάτωθεν τοῦ σημερινοῦ λιθοστρώτου τῆς ἀνόδου ἀπεκαλύφθη στρῶμα χώματος, μέσου πάχους 0.30 μ. περίπου, καὶ ἀμέσως ὑπ' αὐτὸ τὸ ἐξ ὀγκολίθων

[1] Εὐχαριστίαι ἐπίσης ὀφείλονται εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸν Γενικόν της Γραμματέα συνάδελφον κ. Ἀ. Ὀρλάνδον διὰ τὴν παροχὴν τῆς ἀδείας καὶ τῶν μέσων διὰ τὴν ἀνασκαφήν.

[2] Δὲν δίδομεν ἀπόλυτον χρονολογίαν διότι, ὡς γνωστόν, τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΙΑ περιόδου, ὡς ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ Furumark καὶ ὡς ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ πάντων τῶν ἀρχαιολόγων, διεμφισβητήθη ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Alan Wace. Ὅρα καὶ Γ. Ε. Μυλωναν, Ancient Mycenae, σ. 34 ἑξ., ΑΕ 1958, σ. 207. A. Wace, BSA 48, 1953, σ. 15.

«γέμισμα», τὸ ὁποῖον συνηντήθη καὶ πέρυσιν. Εἰς τὴν ἐξετασθεῖσαν περιοχὴν τῆς ἀνόδου τὸ «γέμισμα» ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἐπαλλήλων σειρῶν ὀγκολίθων (πίν. 122α, ***Α***), ἀρκετοὶ τῶν ὁποίων ἐξήχθησαν, διανοιχθέντος οὕτω χώρου 3×5.50 μέτρων. Ἀπεδείχθη ὅτι κάτωθεν τοῦ ἐξ ὀγκολίθων «γεμίσματος» ὑπάρχουν δύο ἀρχαιότεραι ἐπικείμεναι τεχνηταὶ ἄνοδοι ἢ δρόμοι (πίν. 122α, ***Β***, ***Γ***) ὑπ' αὐτοὺς δὲ ἡ ἀρχική, φυσικὴ πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου ἄνοδος. Οἱ δρόμοι ἀνάγονται εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙ ἐποχήν, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν εἰς αὐτοὺς εὑρεθέντων ὀστράκων, ἐν ᾧ ἡ ἀρχικὴ φυσικὴ ἀνάβασις φαίνεται ὅτι ἦτο ἐν χρήσει ἀπὸ τῆς Μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς. Τὸ σπουδαιότερον πόρισμα τῆς ἐρεύνης εἶναι ὅτι οἱ ἀρχαιότεροι Μυκηναϊκοὶ δρόμοι ἔχουν κλίσιν καὶ κατεύθυνσιν ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν, δηλαδὴ ἔχουν κατεύθυνσιν ἀντίθετον ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ τὸ διασωθὲν καὶ γνωστὸν Ramp. Τοῦτο ὑποδεικνύει ὅτι οἱ ἀρχαιότεροι Μυκηναϊκοὶ δρόμοι δὲν ἤρχιζον ἀπὸ τὴν Πύλην τῶν Λεόντων, ἀλλ' ἔφερον εἰς προγενεστέραν πύλην, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὡς ὑπάρξασαν εἰς τὴν πρὸς τὸν Χάβον προέκτασιν τοῦ σκέλους τοῦ Βορείου Κυκλωπείου τείχους[1]. Οἱ Μυκηναϊκοὶ αὐτοὶ δρόμοι φαίνεται ὅτι ἤρχοντο ἀπὸ τὴν ἄνωθεν τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμήστρας κατεύθυνσιν, παρέκαμπτον τὴν δυτικὴν καὶ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ Κύκλου Α διὰ νὰ καταλήξουν εἰς τὴν πύλην τοῦ Βορείου τείχους, ἡ ὁποία προϋπῆρξε τῆς Πύλης τῶν Λεόντων. Ὀλίγα σχετικῶς ὄστρακα εὑρέθησαν εἰς ὅλας τὰς στρώσεις, ἐλπίζεται δ' ὅτι ἡ μελέτη των θὰ ὁρίσῃ μὲ μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν τὰ χρονολογικὰ ὅρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων πρέπει νὰ τεθοῦν αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι διάφοροι ἄνοδοι. Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν συνεργείων τῆς ἀναστηλώσεως καὶ πάλιν οἱ ὀγκόλιθοι τοῦ «γεμίσματος» ἐτέθησαν εἰς τὴν θέσιν των καὶ ἀποκατεστάθη οὕτω τὸ ἐπιφανειακὸν λιθόστρωμα. Τοῦτο ὅμως ἐγένετο, ἀφ' οὗ ἡ γενομένη τομὴ ἀφέθη ἐπ' ἀρκετὸν ὡς ἀνεσκάφη διὰ νὰ μελετηθῇ ὑπὸ τῶν συναδέλφων, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὸν καιρὸν νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν ἀνασκαφήν.

Ἠρευνήσαμεν ἐπίσης καὶ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ πύργου τῆς Πύλης τῶν Λεόντων καὶ ἀπεκαλύψαμεν πλήρως τὴν θεμελίωσίν των (πίν. 122β). Ἡ ἔρευνα αὕτη μᾶς ἐπέτρεψε νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν τὴν χρῆσιν ἀσπροχώματος κατὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν κατωτάτων δόμων καὶ νὰ ἀποκαλύψωμεν δύο τοὐλάχιστον ἐπαλλήλους στρώσεις, δημιουργηθείσας ὑπὸ τῶν ἱδρυτῶν τοῦ τείχους. Ἐπίσης ἐξηκριβώθη ὅτι κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἡ πρὸς τὴν Πύλην τῶν Λεόντων πρόσβασις διεσκευάσθη ἐκ νέου καὶ ριζικῶς. Ἔνδειξιν ἴσης χρήσεως μηχανικῶν μέσων διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ τείχους παρέχει ἐλλειψοειδής, πλακωτὸς τιτανόλιθος, τοποθετημένος εἰς τὸν βράχον καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.70 μ.

---

[1] Τὴν ὕπαρξιν τοῦ σκέλους τούτου τοῦ περιβόλου ὑπέθεσεν ὁ ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Μυκῆναι καὶ μυκηναῖος πολιτισμός, σ. 109, ἀπέρριψεν ὅμως ὁ WACE, BSA 25, 1921-1923, σ. 62. Ὅρα καὶ ΜΥΛΩΝΑΝ, Ancient Mycenae, σ. 35 ἑξ.

περίπου ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου. Ἴσως ὁ λίθος οὗτος ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις δοκοῦ χρησίμου διὰ τὴν ἄρσιν βαρῶν ἢ μᾶλλον διὰ τὴν στερέωσιν ἰκριώματος (σκαλωσιᾶς) ἢ καὶ ἁπλῆς τραπέζης (μπάνκου) τεχνιτῶν. Ἡ ἔρευνα τῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου ἐπέτρεψε τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Σπ. Ἰακωβίδη συμπλήρωσιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν σχεδίων τῆς Πύλης τῶν Λεόντων.

Μικρός, ἄσκαπτος χῶρος, πλάτους περίπου 0.75 μ., κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ δυτικοῦ κροκαλοπαγοῦς τοίχου τῆς αὐλῆς τῆς Πύλης τῶν Λεόντων ἐξητάσθη μετὰ προσοχῆς. Μόλις 0.06 μ. κάτωθεν τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ δρόμου ἀνευρέθη ἡ στρῶσις τοῦ Μυκηναϊκοῦ δρόμου, ὁ ὁποῖος ἔφερεν ἀπὸ τὴν Πύλην τῶν Λεόντων πρὸς τὴν ἐπικλινῆ ἄνοδον (Ramp). Εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀνωτάτου στρώματος τοῦ δρόμου ἐχρησιμοποιήθη ἡ λατύπη (πελεκούδια) ἡ προελθοῦσα ἀπὸ τὴν τελικὴν κατεργασίαν τῶν ὀγκολίθων τοῦ τοίχου καὶ τῶν παραστάδων τῆς Πύλης, ἀποδεικνύουσα τὸ σύγχρονον τοῦ δρόμου καὶ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων. Τὰ ὄστρακα καὶ δύο τμήματα γυναικείων Μυκηναϊκῶν εἰδωλίων, τὰ εὑρεθέντα εἰς τὸ στρῶμα τοῦ δρόμου, τὸν ἀνάγουν εἰς τοὺς μέσους χρόνους τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου. Ἐπίσης κατέστη φανερὸν ὅτι τὸ «Stratum I» τοῦ ἀειμνήστου ALAN WACE τοῦ κλιμακοστασίου εἶναι σύγχρονον πρὸς τὸ στρῶμα τοῦ δρόμου[1].

Ἤδη τὸ 1895 ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλος ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΟΥΝΤΑΣ ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἄκρα τοῦ διασωζομένου περιβόλου τῆς μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως ἦτο μεταγενεστέρα προσθήκη καὶ ὥρισε τὸ σημεῖον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἤρχιζεν ἡ προσθήκη αὐτὴ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ Νοτίου Κυκλωπείου τείχους[2]. Τὸ ἀρχαιότερον ἀνατολικὸν σκέλος τοῦ περιβόλου δὲν εἶχε μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθῆ, συνήθως δὲ εἰς τὰ σχέδια ἐδηλοῦτο διὰ λεπτῆς εὐθείας γραμμῆς διηκούσης ἀπὸ τοῦ Νοτίου πρὸς τὸ Βόρειον Κυκλώπειον τεῖχος. Τὴν ἀποκατάστασιν ταύτην τῆς γραμμῆς τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους φαίνεται ὅτι ἐπηρέασεν ὁ Κυκλώπειος τοῖχος ὁ διασωθεὶς παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς «Περσείας Κρήνης»[3].

Ἡ ἔρευνά μας κατὰ τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἔφερεν εἰς φῶς τὰ διασωθέντα λείψανα τοῦ ἀρχικοῦ Ἀνατολικοῦ Κυκλωπείου τείχους, καθορίζοντα σαφῶς τὴν γραμμήν του, ἡ ὁποία δὲν εἶναι εὐθεῖα, ἀλλὰ κυρτοῦται σημαντικῶς, ἀκολουθοῦσα τὴν διαμόρφωσιν τοῦ βράχου. Ἐπίσης ἀπεκάλυψε τὴν κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ Βορείου Κυκλωπείου τείχους καμπὴν πρὸς Ἀνατολάς (πίν. 123α), τὴν σχηματίζουσαν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν βόρειον ἀφετηρίαν τοῦ ἀρχικοῦ Ἀνατολικοῦ σκέλους, ὡς καὶ τὴν τομὴν τοῦ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τὴν γενομένην κατὰ τὴν προσκόλλησιν τῆς ἀνατολικῆς προσθήκης. Δευτερεῦον ἀποτέλεσμα

---

[1] BSA 25, 1921-1923, σ. 20 κ.ἑξ.

[2] ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, JdI 10, 1895, σ. 143 ἑξ.

[3] Ὅρα καὶ WACE, Mycenae, εἰκ. 19.

τῆς ἐρεύνης τοῦ τομέως τούτου ἦτο ἡ ἀπόδειξις ὅτι ὁ παρὰ τὴν «Περσείαν Κρήνην» τοῖχος δὲν ἀνήκει εἰς τὸ Ἀνατολικὸν Κυκλώπειον τεῖχος, ἀλλ' εἶναι ἁπλοῦς ἀναλημματικὸς τοῖχος, ἱδρυθεὶς μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ὑπογείου Κρήνης διὰ νὰ προφυλάξῃ τὴν εἴσοδόν της ἀπὸ τὰ ὄμβρια ὕδατα καὶ τὰ κατολισθαίνοντα χώματα. Τὰ ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου πολυάριθμα ὄστρακα φαίνεται ὅτι ἀνάγονται εἰς τὴν μεταβατικὴν περίοδον ἀπὸ τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ πρὸς τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδον.

Πρέπει νὰ τονισθῇ ἰδιαιτέρως ὅτι ἐλάχιστοι σχετικῶς ὀγκόλιθοι τοῦ ἀρχικοῦ Ἀνατολικοῦ σκέλους ἀφέθησαν εἰς τὴν θέσιν των. Εἶναι προφανὲς ὅτι κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἀνατολικῆς ἐπεκτάσεως τὸ σκέλος ἐκεῖνο ἐκρημνίσθη καὶ οἱ λίθοι του ἴσως ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὸ νέον τεῖχος. Τοῦτο δὲ ἐγένετο, μολονότι βραδύτερον ἐπεβλήθη ἵδρυσις νέου ἀναλημματικοῦ τοίχου διὰ νὰ προφυλάξῃ τὴν εἴσοδον τῆς ὑπογείου κρήνης, ἡ ὁποία θὰ προεφυλάσσετο ἐὰν ἐχρησιμοποιεῖτο μέρος τοὐλάχιστον τοῦ ἀρχικοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους δι' ἀναλημματικοὺς σκοπούς. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ πρὸς τὸν Χάβον σκέλος τοῦ ἀρχικοῦ Βορείου Κυκλωπείου τείχους ἐκρημνίσθη, ὅτε ἱδρύετο ἡ Πύλη τῶν Λεόντων καὶ ἡ πρὸς Νότον ἐπέκτασις τοῦ Κυκλωπείου τείχους, μολονότι ἀργότερον ἐπεβλήθη ἡ οἰκοδομὴ ἀναλημματικοῦ τοίχου διὰ νὰ προφυλάξῃ τὴν ἐσωτερικὴν αὐλὴν τῆς Πύλης[1].

Ἡ ἔρευνα τοῦ δρομίσκου τῆς Βορείου Πυλίδος καὶ ἡ προσπάθεια τῆς ἐξακριβώσεως τῆς ἐσωτερικῆς γραμμῆς τοῦ Βορείου Κυκλωπείου τείχους ἐβοήθησεν εἰς τὴν εὐτυχῆ ἀποκάλυψιν μνημειώδους, διὰ τὴν ἐποχήν, κλίμακος εἰς τὴν βορείαν κλιτὺν τοῦ λόφου τῶν Μυκηνῶν. Κεῖται ἀκριβῶς κάτωθεν τοῦ δωματίου, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Wace τὸ 1939 ἀνεκάλυψε τὸ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ σύμπλεγμα δύο γυναικῶν καὶ παιδίου[2] καὶ ἦτο τεθαμμένη ὑπὸ τὰ χώματα τὰ ἀπορριφθέντα ἀπὸ τὴν σκαφὴν ἐκείνην. Τὸ μέσον πλάτος τῆς κλίμακος ἀνέρχεται εἰς 2 μ. Διεσώθησαν ἓξ βαθμίδες αὐτῆς (πίν. 123β) ἐπιτρέπουσαι τὴν ἀναπάραστασίν της τῇ βοηθείᾳ καὶ τῶν ἰχνῶν, τὰ ὁποῖα ἀφῆκαν εἰς τοὺς περικλείοντας τὴν κλίμακα βράχους οἱ διάφοροι ἀναλημματικοὶ τοῖχοι. Οἱ τοῖχοι ἐκεῖνοι ἐβάσταζον τεχνητὰ ἄνδηρα, διὰ τῶν ὁποίων ἡ κλῖμαξ ἔφθανε τὸ πρὸς τὰ ἄνω τέρμα της. Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀποκαλυφθεῖσα κλῖμαξ ἀποτελεῖ τὴν πρὸς τὸ ἀνάκτορον ἀρχικὴν ἄνοδον καὶ ὅτι εἶχε παραμείνει ἐν χρήσει, τροποποιουμένη κατὰ καιρούς, μέχρι τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Δυστυχῶς, λόγῳ τῆς μεγάλης κλίσεως τῆς κλιτύος, ἐλαχίστη ἀδιατάρακτος ἐπίχωσις εἶχε παραμείνει καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐλάχιστα ὄστρακα

[1] Ἡ μὴ διατήρησις τοῦ ἀρχαιοτέρου σκέλους μετὰ τὴν ἀντικατάστασίν του ὑπὸ τῆς δυτικῆς ἐπεκτάσεως ἐχρησιμοποιήθη διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἀδύνατον τῆς ὑποθέσεως τοῦ Τσουντα καὶ τῆς ἰδικῆς μου.

[2] A. Wace, JHS 59, 1939, σ. 210, Mycenae, σ. 83-84 καὶ εἰκ. 101-102.

διεσώθησαν. Ἡ κλῖμαξ βαίνει πρὸς τὰ ΒΑ. μέχρι τῆς διασωθείσης ἕκτης βαθμίδος καὶ κατόπιν στρέφεται πρὸς Δυσμὰς κατ' ὀρθὴν γωνίαν καὶ κατὰ τυπικὸν μυκηναϊκὸν τρόπον. Ἀπὸ τοῦ ἄνω ἄκρου της ἀρχίζει δρομίσκος, τὰ ἀναλήμματα τοῦ ὁποίου διασώζονται· ὁ δρομίσκος οὗτος προφανῶς ἔφερε πρὸς τὴν ΒΔ. αὐλὴν καὶ εἴσοδον τοῦ ἀνακτόρου.

Διεκρίναμεν τρεῖς τοὐλάχιστον οἰκοδομικὰς περιόδους, ἡ δευτέρα τῶν ὁποίων ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τῆς κατασκευῆς τῆς Βορείου Πυλίδος· ἀπὸ τῆς Πυλίδος ἐκείνης ἔφερε πρὸς τὴν κλίμακα, τροποποιηθεῖσαν διὰ τοῦτο, δρόμος πλάτους 4.70 μ., ὁ ὁποῖος ἔβαινε κατὰ μῆκος τοῦ Βορείου Κυκλωπείου τείχους. Περὶ τὴν κλίμακα φαίνεται ὅτι εἶχε δημιουργηθῆ μνημειῶδες συγκρότημα ἀνδήρων, οἱ ἀναλημματικοὶ τοῖχοι τῶν ὁποίων σώζονται ἐν μέρει καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἔρευνα καὶ μελέτη καθίσταται ἀπαραίτητος. Δυστυχῶς ἡ πρὸς Δυσμὰς τῆς κλίμακος ἐρευνητέα ἔκτασις καλύπτεται ἀπὸ τὰ χώματα προγενεστέρων σκαφῶν. Παρὰ τὴν βάσιν τῆς κλίμακος καὶ μεταξὺ δύο ὀγκολίθων διασωθέντος ἀναλημματικοῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος ἴσως ὑπεβάσταζε δρόμον, εὑρέθη «θησαυρὸς» χαλκῶν ἀντικειμένων (πίν. 124β), τεθέντων ἐκεῖ κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐπιδρομῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὀφείλεται ἡ πρώτη μεγάλη καταστροφὴ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν. Μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τούτων καταλέγονται 3 μικρὰ ξίφη, ἓν τῶν ὁποίων ἔχει καλῶς διατηρουμένην λαβὴν πεποικιλμένην δι' ἐλεφαντοστοῦ, 2 μάχαιραι, 4 μηνοειδῆ μαχαιρίδια, 4 χαλκοῖ πελέκεις, 1 λόγχη, 1 πλατεῖα σμίλη, τεμάχιον χρυσοῦ σύρματος καὶ τεμάχιον χαλκοῦ ταλάντου.

Ἡ ἐξέτασις τῶν κλιτύων τοῦ Μυκηναϊκοῦ λόφου καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς περιοχῆς τῶν τειχῶν ἀπέδωκεν ἀκόμη δύο ἐνδιαφερούσας ἐνδείξεις. Ἡ μία ἀναφέρεται εἰς τμῆμα Κυκλωπείου ἀναλημματικοῦ τοίχου διακρινομένου ἔξω τῆς ἀκροπόλεως καὶ μεταξὺ τοῦ Δυτικοῦ της τείχους καὶ τοῦ λεγομένου τάφου τοῦ Αἰγίσθου. Ὁ τοῖχος αὐτὸς δύναται νὰ θεωρηθῆ μόνον ὡς ἀνάλημμα δρόμου ἀρχαιοτέρου τοῦ τείχους, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ταυτίσωμεν πρὸς τὸ τμῆμα τοῦ μυκηναϊκοῦ δρόμου, τοῦ ἀποκαλυφθέντος κάτωθεν τῆς διασωζομένης ἐπιφανείας τῆς ἐπικλινοῦς πρὸς τὸ ἀνάκτορον ἀνόδου (τοῦ Ramp) (πίν. 124α). Ἡ παρουσία ἰχνῶν λαξεύσεως τῶν βράχων περὶ τὰ 15 μ. πρὸς τὰ ΝΔ. τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς ἐπικλινοῦς ἀνόδου ἀποτελεῖ τὴν ἄλλην ἔνδειξιν. Τὰ ἴχνη αὐτὰ εὑρίσκονται εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ ὑποτιθεμένου ἀρχικοῦ Δυτικοῦ Κυκλωπείου τείχους.

Ἡ περιοχὴ τῆς ἀρχαιοτέρας πύλης, ἡ παρὰ τὸ σκάμμα τοῦ SCHLIEMANN καὶ τῆς δεξαμενῆς περιοχὴ τοῦ Ramp καὶ ἡ περὶ τὴν νέαν κλίμακα περιοχὴ θὰ ἀποτελέσουν τὸ θέμα τῆς προσεχοῦς ἀνασκαφῆς μας. Ἡ ἀνεύρεσις τῆς κλίμακος ἐνισχύει τὴν παράκλησιν, τὴν ὁποίαν διετύπωσα ἤδη, διὰ μίαν προσεκτικὴν καὶ λεπτομερειακὴν ἔρευναν ὁλοκλήρου τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ

23. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΩΝ: «ΔΥΤΙΚΗ ΟΙΚΙΑ»

Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς δυτικῶς τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου ἐμφανισθείσης ἑτέρας μυκηναϊκῆς οἰκίας, ἥτις ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της ἐν σχέσει πρὸς τὰς παραπλεύρως ἄλλας ὁμοίας της ὠνομάσθη Δυτικὴ Οἰκία, ἀνεσκάφη ἐφέτος τὸ ὑπολειπόμενον νοτιοανατολικὸν τμῆμα αὐτῆς, ἐγένοντο δὲ ταυτοχρόνως καὶ συμπληρωματικαί τινες ἐργασίαι εἰς τὸ ἀποκαλυφθὲν πέρυσι τμῆμα πρὸς διασάφησιν ὡρισμένων λεπτομερειῶν.

Ὅπως τὸ ἄλλο μέρος τῆς Οἰκίας, κατελαμβάνετο καὶ τὸ νοτιοανατολικὸν ὑπὸ ἑλληνιστικῶν θεμελίων, ἅτινα ἐξικνοῦντο μέχρι σχεδὸν τοῦ φυσικοῦ βράχου. Ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἡ καταστροφὴ τῶν ἐρειπίων τῆς μυκηναϊκῆς οἰκίας ὑπῆρξε καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο σχεδὸν ὁλοκληρωτική, πενιχρὰ δὲ ἦσαν καὶ τὰ συγκεντρωθέντα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς κινητὰ εὑρήματα.

Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ θεμελίου τῆς Οἰκίας ἐπεκάθητο ἑλληνιστικὸς τοῖχος (πίν. 125α), εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ὁποίου ἦτο ἐκτισμένος μέγας σύγχρονος πίθος (πίν. 125β), χρησιμεύων ὡς δεξαμενὴ τῆς ἀνεγερθείσης εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἑλληνιστικῆς οἰκίας. Ἐπειδὴ τὰ μεταγενέστερα ταῦτα λείψανα εὑρίσκοντο εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν, δὲν προέβην εἰς τὴν καθαίρεσίν των, μολονότι ἡ διατήρησις αὐτῶν ἀπετέλεσεν ἐμπόδιον διὰ τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τοῦ ὑποκειμένου μυκηναϊκοῦ θεμελίου. Εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι ὀλίγον νοτιώτερον τῆς σχηματιζομένης ἔμπροσθεν τοῦ «μεγάρου» τῆς Οἰκίας λιθοστρώτου αὐλῆς τὸ ἀνατολικὸν τοῦτο θεμέλιον ἐστρέφετο πρὸς Α. κατ' ὀρθὴν γωνίαν, διὰ νὰ ἀποτελέσῃ ἐκεῖθεν κατὰ τὴν προέκτασίν του πρὸς Ν. μεσοτοιχίαν μετὰ τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου (πίν. 126α).

Ὀλίγον βορειότερον τοῦ σχηματιζομένου τούτου ὀδόντος καὶ ἐντὸς τοῦ ἐλευθέρου χώρου μεταξὺ τῆς παρούσης Οἰκίας καὶ τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου εὑρέθησαν δύο ἑλληνιστικοὶ τάφοι, οἵτινες συνίσταντο ἐξ ἁπλῶν ἢ ἐπενδεδυμένων διὰ λίθων λάκκων καλυπτομένων ὑπὸ μεγάλων πλακῶν. Εἰς ἀμφοτέρους οἱ νεκροὶ ἔκειντο ὕπτιοι μὲ τὴν κεφαλὴν βλέπουσαν πρὸς Δυτικά. Τοῦ ἑνὸς ὁ νεκρὸς εἶχε μῆκος 1.80 μ., τοῦ ἑτέρου 1.40 μ. Εἰς τὸν ἕνα τάφον (εἰκ. 1) εὑρέθησαν δώδεκα δακρυδόχα ἀγγεῖα καὶ μία λάγηνος μὲ παράστασιν μουσικῶν ὀργάνων καὶ στεφάνων πέριξ τοῦ ὤμου (πίν. 126β). Εἰς τὸν δεύτερον τάφον (εἰκ. 2) εὑρέθησαν ἀριστερὰ μὲν τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ μικρὰ οἰνοχόη καὶ δύο δακρυδόχα ἀγγεῖα, παρὰ δὲ τοὺς πόδας αὐτοῦ λάγηνος μὲ τὸ στόμιον ἀποτετριμμένον.

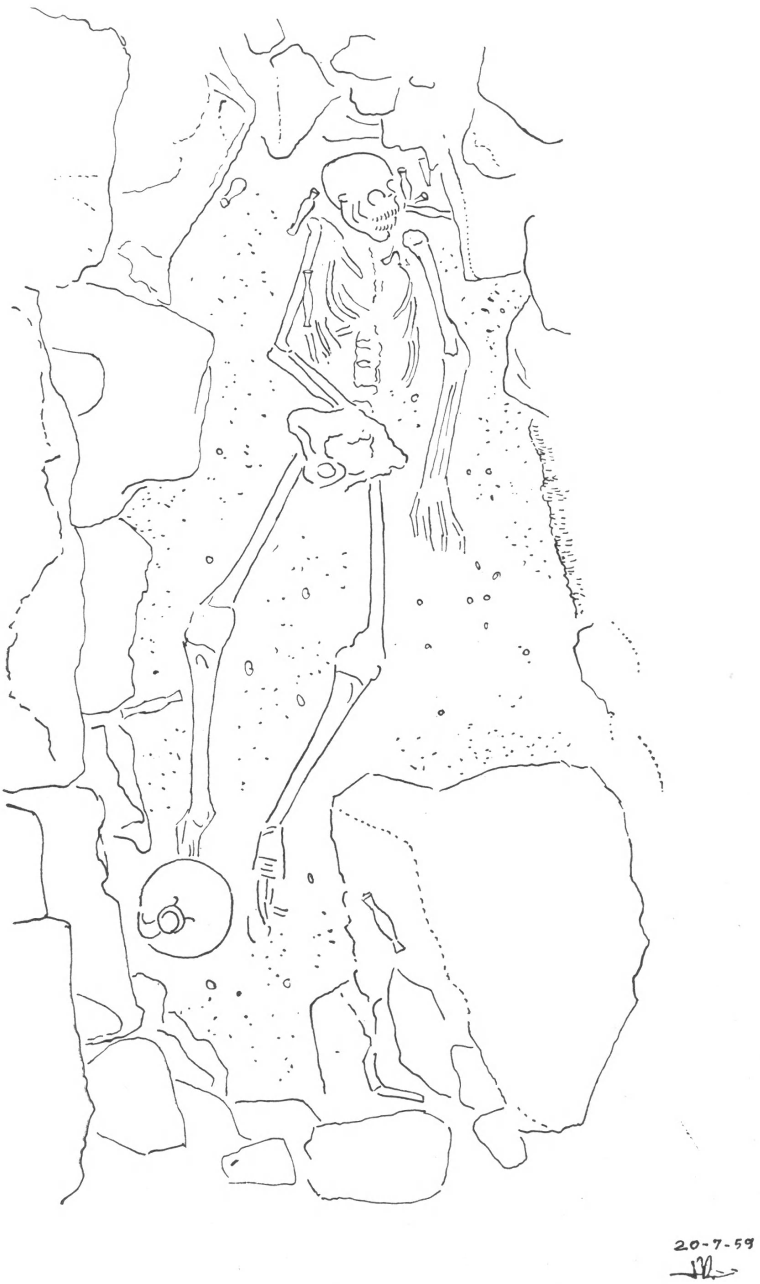

Εἰκ. 1. Ἑλληνιστικὸς τάφος εἰς τὸν δρόμον μεταξὺ τῆς Δυτικῆς Οἰκίας καὶ τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου.

Καὶ ἐπὶ τοῦ νοτίου θεμελίου τῆς μυκηναϊκῆς Οἰκίας ἐπεκάθητο ἐπίσης ἑλληνιστικὸς τοῖχος (πίν. 127α). Τὸ κάτωθεν τοῦ τοίχου τούτου μυκηναϊκὸν θεμέλιον εὑρίσκεται εἰς τὴν ἰδίαν γραμμὴν μὲ τὸ ἀποκαλυφθὲν πέρυσιν ἀντίστοιχόν του εἰς τὸ δυτικὸν ἥμισυ τῆς Οἰκίας. Ἀπὸ μίαν διακοπὴν αὐτοῦ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο τμῆμα (βλ. παρένθ. πίν. Α, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα α-β, καὶ εἰκ. 3) συμπεραίνω ὅτι εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς Οἰκίας ὑπῆρχε μία εἴσοδος, ἥτις ὡδήγει κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν ἐκτεινόμενον ἔμπροσθεν τῶν βοηθητικῶν χώρων διάδρομον.

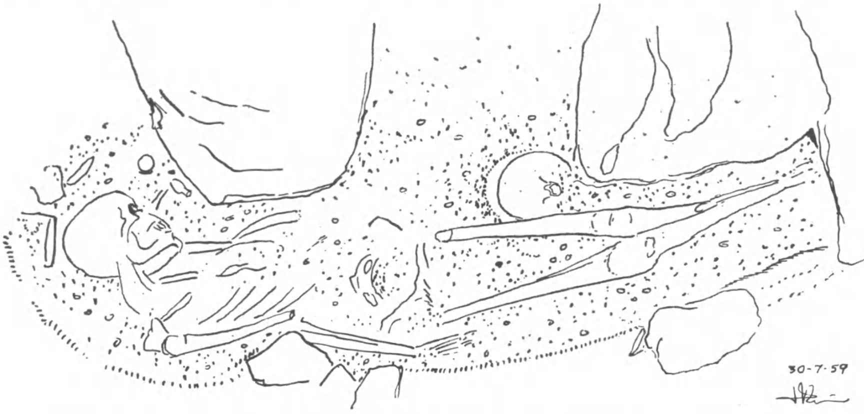

Εἰκ. 2. Δεύτερος ἑλληνιστικὸς τάφος ἀποκαλυφθεὶς εἰς τὸν δρόμον μεταξὺ τῶν δύο μυκηναϊκῶν οἰκιῶν.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ καθαρισθέντος ὡς ἄνω τμήματος τῆς Οἰκίας περιελάμβανεν ἴχνη θεμελίων, ἅτινα δὲν φαίνεται νὰ ὑποδηλοῦν ἰδιαιτέρους χώρους αὐτῆς, ἀλλ' ἀποτελοῦν μᾶλλον μέρος συμπαγοῦς λιθοστρώτου, ὁμοίου πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε τὴν πρὸ τοῦ μεγάρου αὐλήν. Μολονότι ἡ παρεμβολὴ ἑνὸς μεταγενεστέρου τοίχου ἔχοντος κατεύθυνσιν ἐκ Δ. πρὸς Α. (πίν. 127β) δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ αὐλὴ ἐξετείνετο μόνον μέχρι τοῦ σημείου τούτου, εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι συνεχίζετο αὕτη καὶ πέραν τοῦ τοίχου αὐτοῦ καταλήγουσα εἰς τὸ νότιον ἄκρον τῆς Οἰκίας.

Κάτωθεν τῶν θεμελίων τούτων εὑρέθησαν εἰς δύο σημεῖα ἴχνη παλαιοτέρων παιδικῶν ταφῶν, αἵτινες, ἂν κρίνωμεν καὶ ἀπὸ τὴν συνεπτυγμένην στάσιν τοῦ διατηρουμένου καλύτερον νεκροῦ εἰς τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν, πρέπει ἴσως νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τοὺς ΜΕ χρόνους.

Ἡ στρῶσις τῆς αὐλῆς διὰ λίθων διηυθετημένων ἐν εἴδει θεμελίων ἐπεβλήθη ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκην νὰ διαμορφωθοῦν καταλλήλως τὰ τοιχώματα τοῦ διασχίζοντος αὐτὴν ὀχετοῦ, τοῦ ὁποίου εὑρέθη ἡ ἀφετηρία ἀνατολικῶς τῆς σχηματιζομένης εἰς τὸν νότιον τοῖχον εἰσόδου (πίν. 128 καὶ 129).

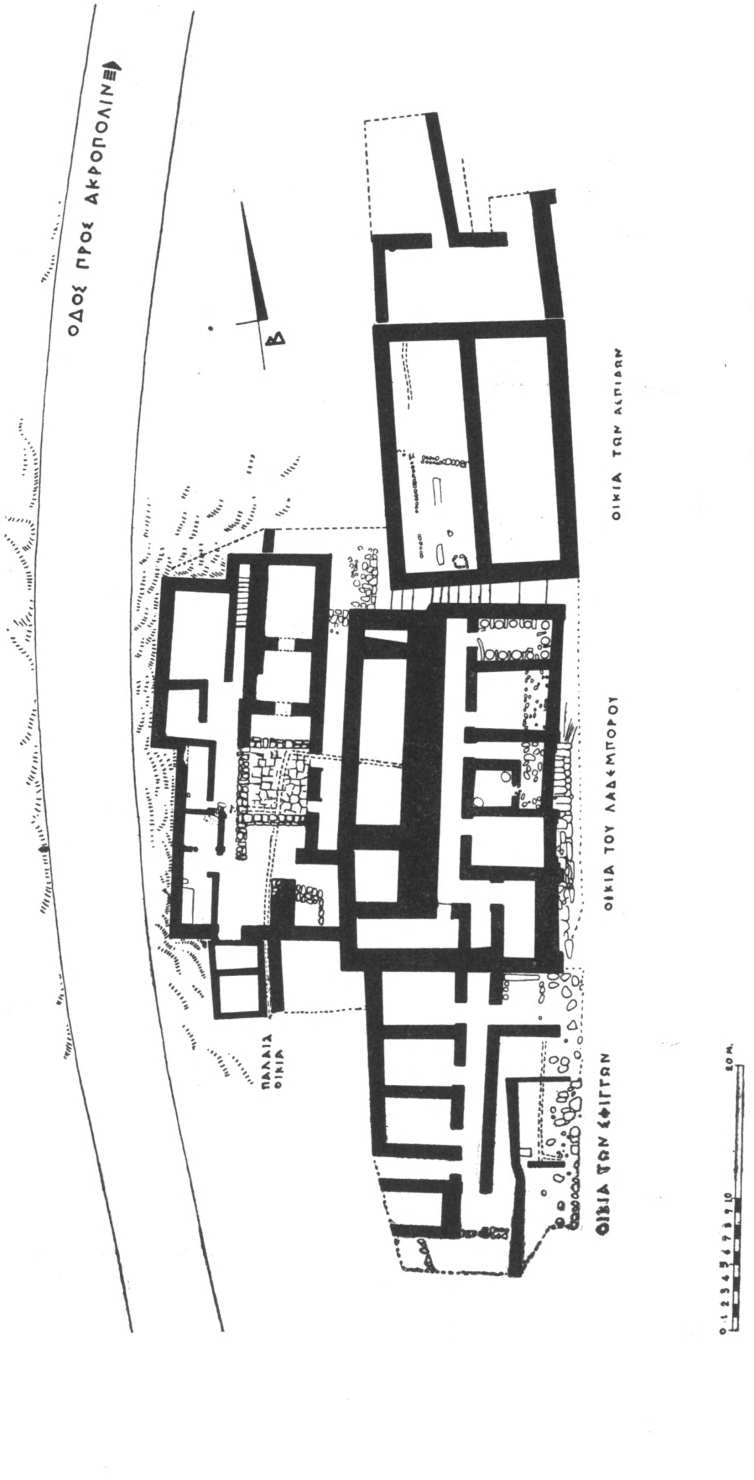

Εἰκ. 3. Γενικὴ κάτοψις τῶν πρὸς Δ. τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ ἀποκαλυφθεισῶν μυκηναϊκῶν οἰκιῶν.

Ἀπὸ τὴν μικρὰν προέκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς πρὸς Ν. ἀπεδείχθη ὅτι νοτίως τῆς Δυτικῆς Οἰκίας καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτῆς ἥμισυ τὸ ἔδαφος κατέρχεται ἀποτόμως κατὰ 2μ. περίπου (πίν. 130 καὶ εἰκ. 4). Εἰς τὸ σημεῖον δηλαδὴ τοῦτο ὁ βράχος σχηματίζει ἀπότομον κατωφέρειαν μὲ ἰσοπεδωμένην κάτω ἐπιφάνειαν, κατόπιν προφανῶς λαξεύσεώς του, ὥστε νὰ σχηματίζεται εἶδος πλατείας. Ὁλόκληρος ὁ χῶρος αὐτὸς ἦτο πεπληρωμένος διὰ μεταγενεστέρας ἐπιχώσεως, ἥτις περιελάμβανε μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου ἀνάμεικτα ὄστρακα χρονολογούμενα ἀπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μέχρι καὶ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὅμως ἐκυριάρχουν τὰ ἑλληνιστικά.

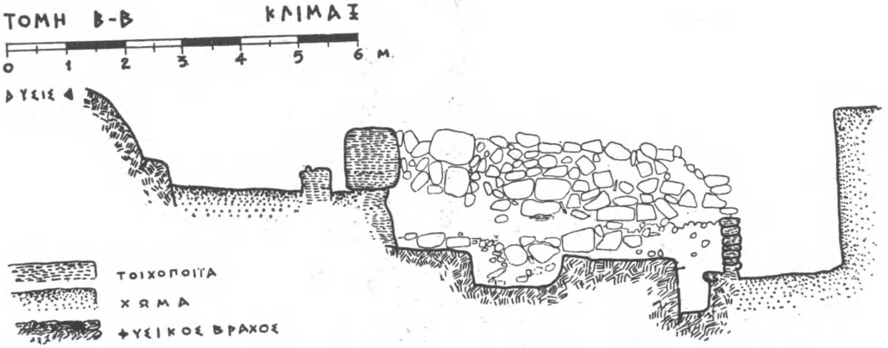

Εἰκ. 4. Ἐγκαρσία τομὴ (Β-Β) τῆς Δυτικῆς Οἰκίας (βλ. παρένθ. πίν. Α).

Ἀπὸ τὰ ἰδιαιτέρας μελέτης χρήζοντα σημεῖα τοῦ ἀνασκαφέντος πέρυσι τμήματος σπουδαιότερον ἐνδιαφέρον παρουσίαζε τὸ σχηματιζόμενον ἄνοιγμα εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ βορείου τοίχου τοῦ τρίτου κατὰ σειρὰν δωματίου (βλ. παρένθ. πίν. Α καὶ εἰκ. 3), καθόσον ἐκ τοῦ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τῆς σημασίας αὐτοῦ ἐξηρτᾶτο κατὰ μέγα μέρος καὶ ὁ ἀσφαλὴς καθορισμὸς τοῦ χαρακτῆρος τοῦ οἰκοδομήματος. Ἐὰν δηλαδὴ ἀπεδεικνύετο ὅτι κάτωθεν τοῦ ἀνοίγματος τούτου ὑπῆρχεν ἑστία, ὅπως ἀρχικῶς εἶχον ὑποθέσει, ὁ προορισμὸς τότε τοῦ οἰκοδομήματος ὡς ἁπλῆς κατοικίας καθίστατο ἀναμφισβήτητος.

Πρὸς διαπίστωσιν τοῦ πράγματος προέβην εἰς τὸν καθαρισμὸν τῆς καλυπτούσης τὸ ἄνοιγμα ἐπιχώσεως, τὴν ὁποίαν σκοπίμως δὲν εἶχον θίξει κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν εὑρέθησαν εἰς μικρὸν ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἀπηνθρακωμένοι σπόροι τοῦ εἴδους τῆς ρόβης καὶ ὀλίγα τεμάχια κεκαυμένων ὀστῶν ζώων (αἰγοειδῶν), ὡς καὶ θαλάσσιον ὄστρεον, κογχύλιον καὶ ὀλίγα τεμάχια ἐξ ἑνὸς ἀγγείου. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἔκειντο πέντε ἀπηνθρακωμένα τεμάχια ἀπὸ κορμοὺς δένδρων τὸ ἓν παραπλεύρως τοῦ ἄλλου καὶ ἕκτον ἄνωθεν καὶ ἐγκαρσίως πρὸς τὰ προηγούμενα (πίν. 131α, 132α καὶ εἰκ. 5). Τὰ

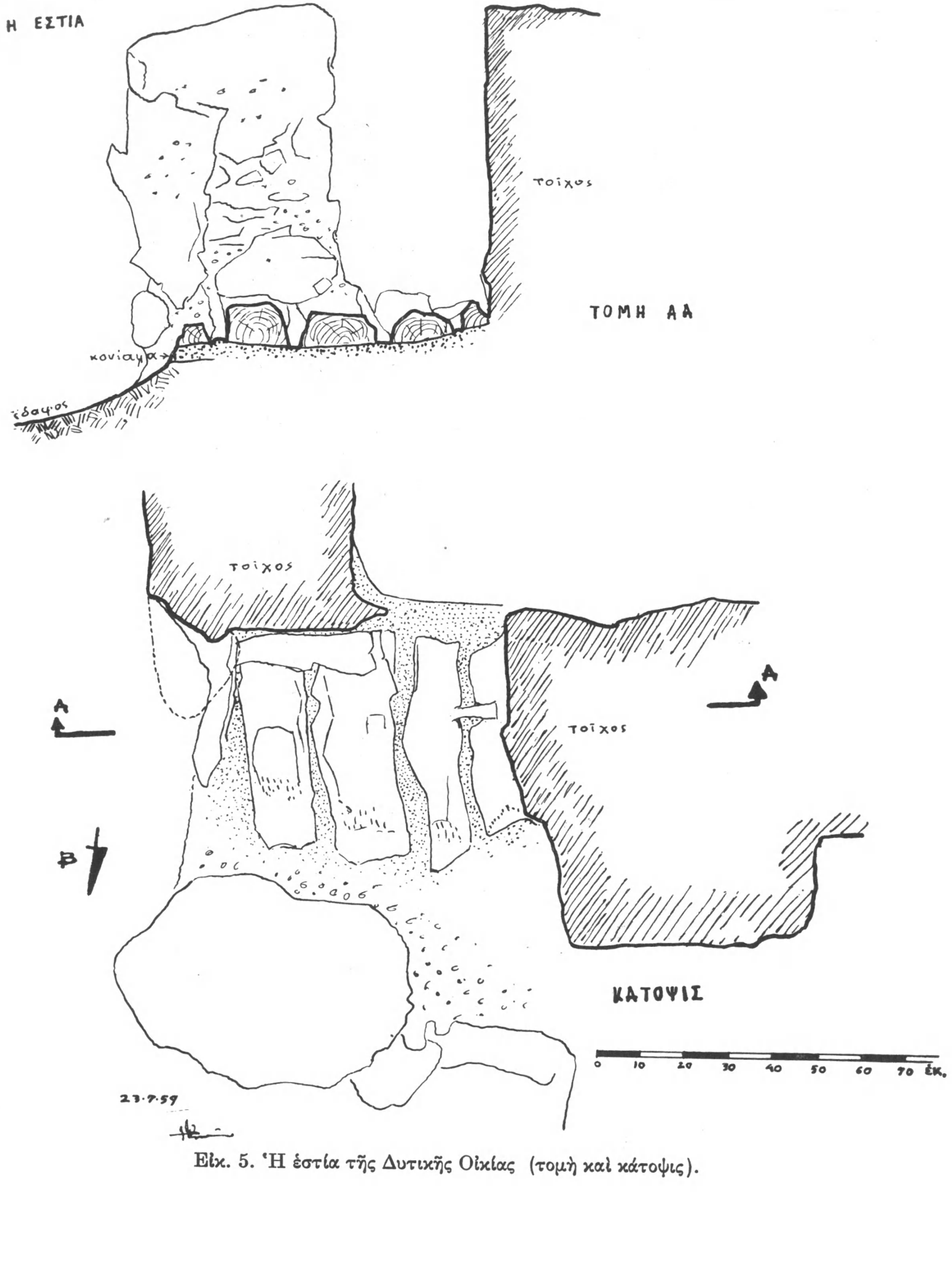

Εἰκ. 5. Ἡ ἑστία τῆς Δυτικῆς Οἰκίας (τομὴ καὶ κάτοψις).

ἀπηνθρακωμένα ταῦτα ξύλα εἶχον μῆκος 0.37-0.50 μ. καὶ πάχος 0.07-0.17 μ. Μεταξὺ τῶν ξύλων εὑρέθησαν μερικὰ ἀκόμη τεμάχια κεκαυμένων ὀστῶν καὶ ἐλάχιστα μικρὰ θραύσματα ἀγγείων.

Ἀπὸ τὰ εὑρεθέντα αὐτὰ ἀντικείμενα ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως οὐδεμία ἔμεινε πλέον ἀμφιβολία ὅτι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπῆρχε μία ἑστία, πρὸς ἐξαερισμὸν τῆς ὁποίας εἶχεν ἀφεθῆ τὸ ἀνωτέρω ἄνοιγμα εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου. Εἶναι λοιπὸν βέβαιον ὅτι τὸ παρὸν οἰκοδόμημα ἐχρησίμευεν ὡς κατοικία, τὴν ὁποίαν δικαιούμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς ἰδιωτικήν, ὅπως ἐχαρακτήρισε καὶ ὁ Wace τὰς δύο παρακειμένας, ἤτοι τὴν Οἰκίαν τοῦ Λαδεμπόρου καὶ τὴν Οἰκίαν τῶν Σφιγγῶν, μολονότι αἱ μεγάλαι καὶ τῶν τριῶν διαστάσεις καὶ ὁ πλοῦτος τῶν εὑρεθέντων ἐν αὐταῖς ἀντικειμένων δεικνύουν ὅτι οἱ ἰδιοκτῆται αὐτῶν ἀνῆκον μεταξὺ τῶν εὐπορωτέρων καὶ ἐπισημοτέρων προσώπων τῶν Μυκηνῶν.

Ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν προσανατολισμὸν τῆς ἑστίας πρέπει ἤδη νὰ γίνῃ κάποια ἀναθεώρησις ἐπὶ τῶν ὅσων ἐξετέθησαν σχετικῶς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Εἰς τὴν περυσινὴν δηλαδὴ ἔκθεσίν μου ἔλεγον ὅτι ἡ ἑστία εἶχε τὸ στόμιόν της πρὸς Ν., ἤτοι πρὸς τὸ μέρος τοῦ τρίτου δωματίου, τὸ ὁποῖον καὶ ἐχαρακτήρισα διὰ τοῦτο ὡς τὸ μαγειρεῖον τῆς Οἰκίας. Ἀλλ' ἐκ τοῦ γενομένου ἤδη καθαρισμοῦ ἀπεδείχθη ὅτι τὸ στόμιον τῆς ἑστίας εὑρίσκεται πρὸς Β., παραπλεύρως δηλαδὴ καὶ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τοῦ τετάρτου δωματίου (βλ. παρένθ. πίν. Α). Ἀκριβῶς δὲ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ δωματίου τούτου κατέληγε καὶ τὸ ἓν σκέλος τοῦ διασχίζοντος τὴν αὐλὴν ὀχετοῦ, ἐνῷ εἰς τὸ ἴδιον τὸ δωμάτιον εὑρέθησαν, ὅπως ἀνέφερα πέρυσι, πολλὰ ἀγγεῖα οἰκιακῆς χρήσεως. Εἶναι λοιπὸν βέβαιον ὅτι τὸ παρὸν δωμάτιον καὶ ὄχι τὸ τρίτον ἐχρησίμευεν ὡς μαγειρεῖον τῆς Οἰκίας. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ὁ εὑρισκόμενος εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ τρίτου δωματίου ἀβαθὴς ἡμικυκλικὸς λάκκος ὄπισθεν τῆς ἑστίας προωρίζετο μόνον διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν ὑπολειμμάτων τῆς πυρᾶς.

Δευτέρα λεπτομέρεια, ἥτις μὲ ἀπησχόλησεν, ἦτο ὁ ἀκριβέστερος χρονολογικὸς καθορισμὸς τῆς ἐπιχώσεως, τῆς πληρούσης τὸν δρόμον μεταξὺ τῆς Δυτικῆς Οἰκίας καὶ τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου. Ἐκ τῆς γενομένης στρωματογραφίας εἰς δύο διαφορετικὰ σημεῖα αὐτοῦ, ἤτοι εἰς τὸ βορειότερον καὶ κατὰ τὸ μέσον περίπου (πίν. 131β καὶ εἰκ. 6), ἀπεδείχθη ὅτι ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἀπὸ τρία διαφορετικὰ ἀπὸ ἀπόψεως συνθέσεως στρώματα, συνολικοῦ πάχους 0.75 μ. Τὰ συγκεντρωθέντα ἐκ τῶν στρωμάτων κεραμεικὰ ὄστρακα ἦσαν ἐλάχιστα καὶ πολὺ μικρά, ὅλα δὲ ἀβαφῆ, ὥστε νὰ εἶναι δύσκολος ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησίς των. Φαίνεται ὅμως πιθανώτερον ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙΒ περίοδον, δυνάμεθα δὲ οὕτω νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ «μπάζωμα» τῆς μεταξὺ τῶν δύο Οἰκιῶν ὁδοῦ ἔγινε μετὰ τὴν ἀνέγερσιν ἐκείνων καὶ μά-

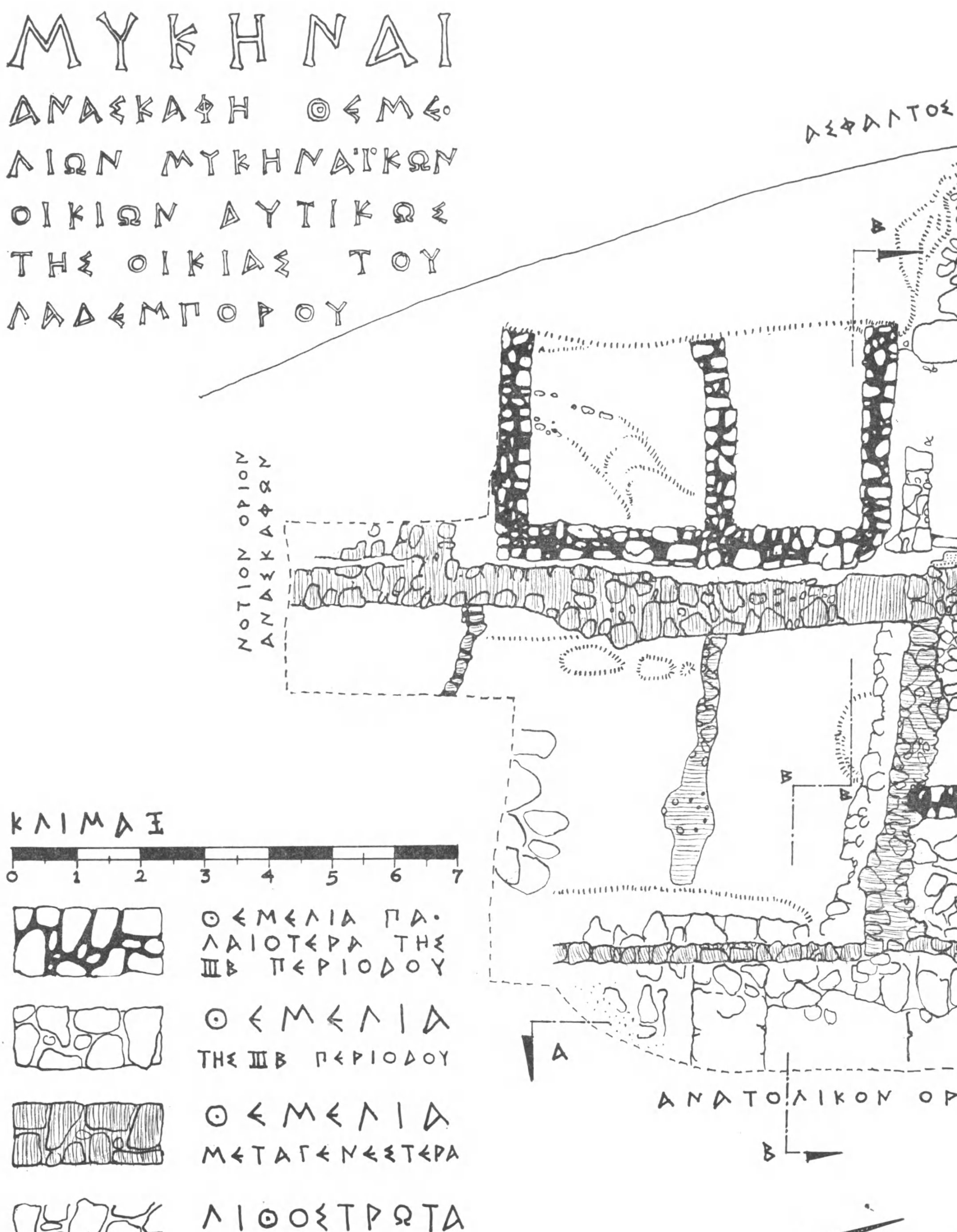
ΜΥΚΗΝΑΙ
ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΘΕΜΕΛΙΩΝ ΜΥΚΗΝΑΪΚΩΝ ΟΙΚΙΩΝ ΔΥΤΙΚΩΣ ΤΗΣ ΟΙΚΙΑΣ ΤΟΥ ΛΑΔΕΜΠΟΡΟΥ
ΑΣΦΑΛΤΟΣ
ΝΟΤΙΟΝ ΟΡΙΟΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΟΡ
Α
Β
ΚΛΙΜΑΞ
0 1 2 3 4 5 6 7
ΘΕΜΕΛΙΑ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΑ ΤΗΣ IIIB ΠΕΡΙΟΔΟΥ
ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΗΣ IIIB ΠΕΡΙΟΔΟΥ
ΘΕΜΕΛΙΑ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑ
ΛΙΘΟΣΤΡΩΤΑ ΤΗΣ IIIB ΠΕΡΙΟΔΟΥ
ΕΓΚΟΠΕΣ ΕΔΑΦΟΥΣ
ΚΟΝΙΑΜΑΤΑ

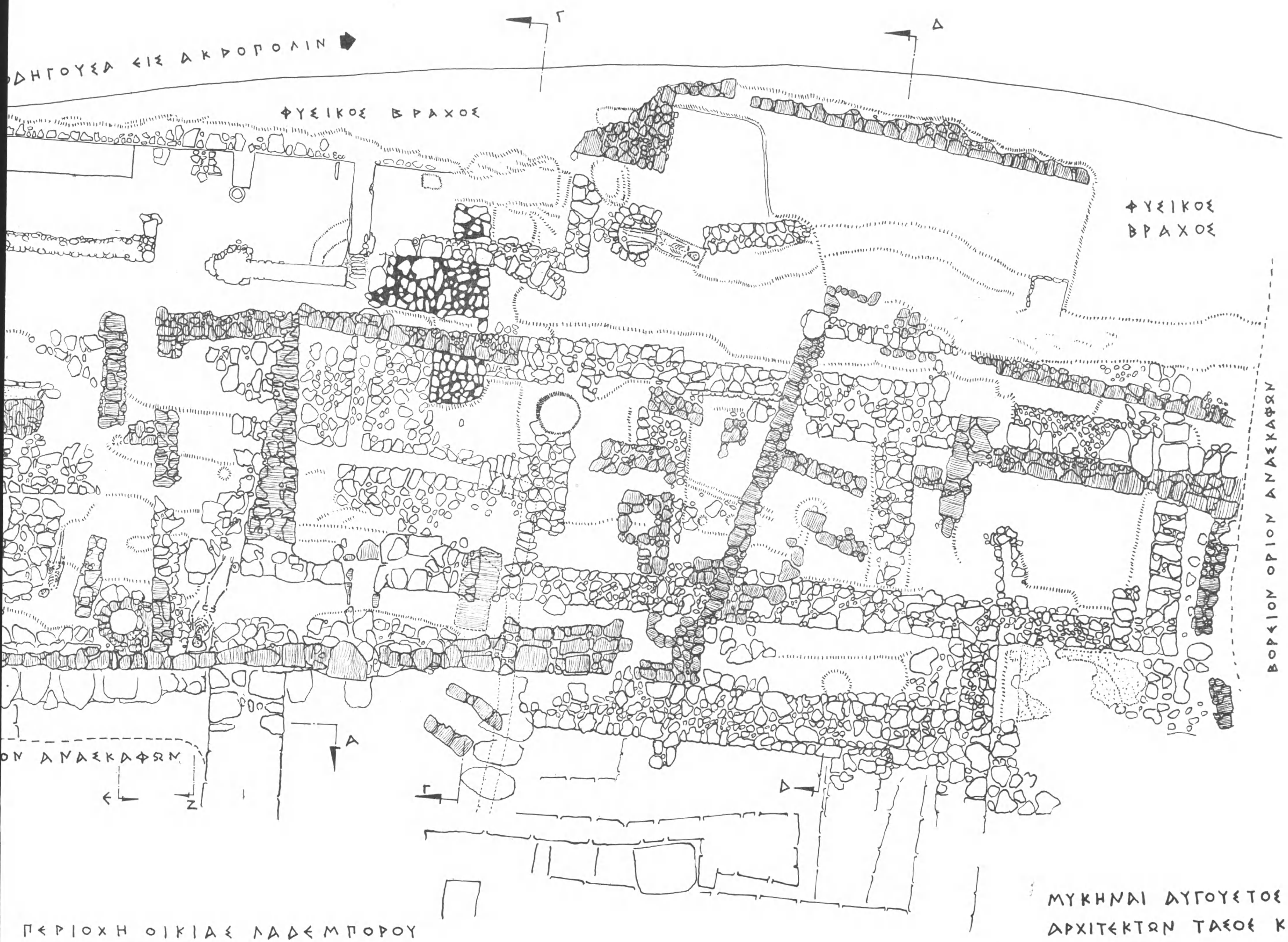

ΠΕΡΙΟΧΗ ΟΙΚΙΑΣ ΛΑΔΕΜΠΟΡΟΥ

ΜΥΚΗΝΑΙ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1959
ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΤΑΣΟΣ ΚΡΙΘΑΡΑΣ

λιστα τῆς νεωτέρας ἐξ αὐτῶν, ἤτοι τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου. Ἐκ τῆς προσεκτικωτέρας ἐπίσης ἐξετάσεως τοῦ διατηρηθέντος εἰς τὸ βορειότερον σημεῖον ἀμμοκονιάματος εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ὁδοῦ ἀπεδείχθη ὅτι ἀνήκει καὶ τοῦτο εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχήν.

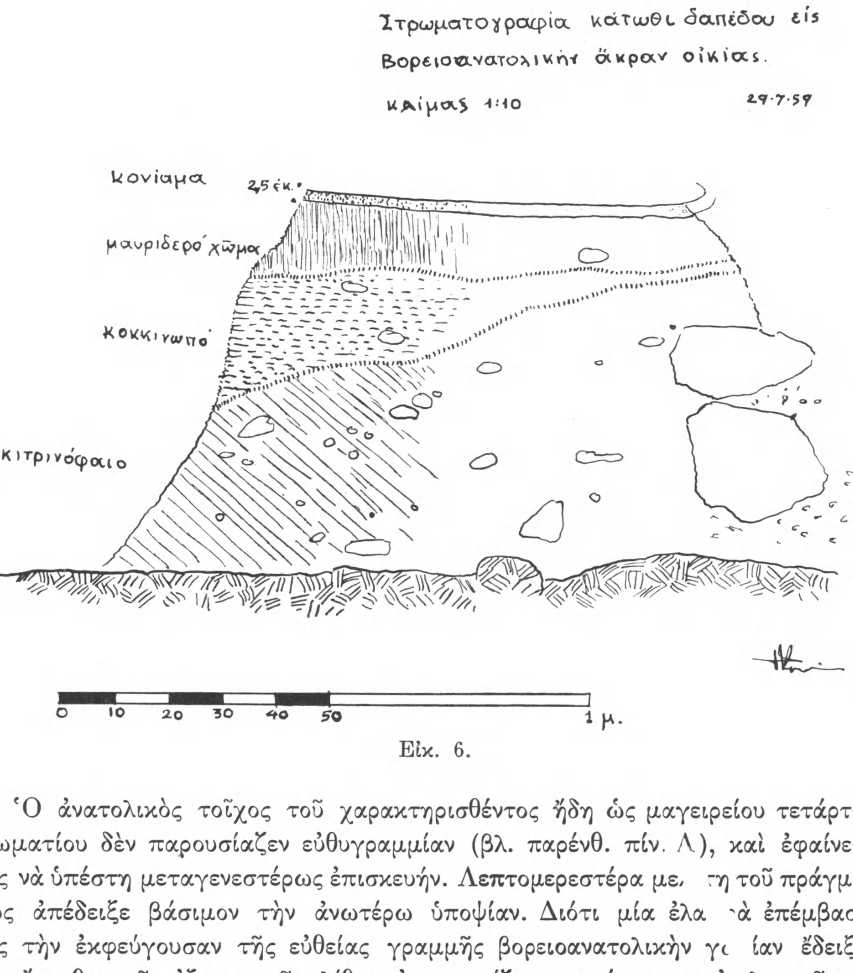

Εἰκ. 6.

Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ χαρακτηρισθέντος ἤδη ὡς μαγειρείου τετάρτου δωματίου δὲν παρουσίαζεν εὐθυγραμμίαν (βλ. παρένθ. πίν. Λ), καὶ ἐφαίνετο ὡς νὰ ὑπέστη μεταγενεστέρως ἐπισκευήν. Λεπτομερεστέρα με. τη τοῦ πράγματος ἀπέδειξε βάσιμον τὴν ἀνωτέρω ὑποψίαν. Διότι μία ἐλα ·ὰ ἐπέμβασις εἰς τὴν ἐκφεύγουσαν τῆς εὐθείας γραμμῆς βορειοανατολικὴν γι ίαν ἔδειξεν ὅτι ὄπισθεν τῶν ἐξωτερικῶν λίθων ἐσχηματίζετο «πρόσωπον» ἐκ λεπτοῦ κονιάματος (πίν. 132β), τὸ ὁποῖον ἀπετέλει ἀσφαλῶς τὴν ἀρχικὴν ὄψιν τοῦ τοίχου, εἰς ὃν προσετέθη εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἡ ἐξωτερικὴ σειρὰ τῶν λίθων.

Εἰς τὴν περυσινήν μου ἔκθεσιν ἀνέφερον, προκειμένου περὶ τοῦ «μεγάρου» τῆς Οἰκίας, ὅτι πρέπει νὰ εἶχε τοῦτο καὶ ὑψηλότερον ὄροφον, τὸ δῶμα, ὅπερ

καθίστατο προσιτὸν διὰ κλίμακος· ταύτης ἡ ἀρχὴ ἔπρεπε νὰ εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ὡς ἀνδήρου χρησιμεύοντος τετραγώνου χώρου εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς Οἰκίας. Ὁ καθαρισμὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου ἔδειξεν ὅτι εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον ὑπῆρχον πράγματι λαξεύματα προοριζόμενα διὰ βαθμίδας κλίμακος (πίν. 133).

Ἐκτὸς τῆς μελέτης τῶν ἀνωτέρω λεπτομερειῶν, εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ 1959 περιελήφθη καὶ ὁ καθαρισμὸς τῶν δύο φρεάτων, ἅτινα εὑρέθησαν πέρυσι, τὸ ἓν ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τοῦ πέμπτου δωματίου, τὸ δεύτερον εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ νοτίου θεμελίου τῆς στοᾶς τοῦ «μεγάρου» (βλ. παρένθ. πίν. Α). Εἰς τὸ πρῶτον ὁ καθαρισμὸς ἔφθασε μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος, εἰς βάθος 8.15 μ. Τὰ συγκεντρωθέντα ὄστρακα χρονολογοῦνται ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων μέχρι τῆς τελευταίας ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ἡ διάνοιξις ἑπομένως τοῦ φρέατος ἔγινε πρὸ τοῦ τέλους τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου. Εἰς τὸ δεύτερον φρέαρ ὁ καθαρισμὸς ἔφθασεν ὡσαύτως μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος, εἰς βάθος 8.20 μ. Καὶ ἐδῶ τὰ ὄστρακα χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μέχρι τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ἀμφότερα τὰ φρέατα ταῦτα κατεσκευάσθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχήν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

24. ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΝΑΟΝ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΒΑΣΣΩΝ

Ἡ διενεργηθεῖσα ἔρευνα παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος ἦτο δοκιμαστικὴ καὶ ἀπέβλεπεν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν ἐλλειπόντων τμημάτων τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἐξέτασιν προβλημάτων συναφῶν πρὸς τὴν θέσιν τοῦ προϊκτινείου ναοῦ. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἠνοίγησαν τάφροι εἰς διαφόρους θέσεις πέριξ τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἱκανὴν ἀκτῖνα ἀπ' αὐτοῦ (εἰκ. 1). Κατὰ τὴν διάνοιξιν τῶν πρὸς Δυσμὰς τοῦ ναοῦ τάφρων καὶ εἰς ἀπόστασιν μέχρι 45μ. περίπου ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας αὐτοῦ, εὑρέθη σειρὰ θεμελίων μνημειωδῶν κτηρίων ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς ἐρευνηθέντων εἰς ἱκανὸν μῆκος (ἓν τούτων μέχρι 33 μ.). Μερικὰ τούτων εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ μεγάλων καλῶς ἢ μετρίως κατειργασμένων ὀγκολίθων (πάχος τοίχων 0.50-1 μ. καὶ μέγιστον σωζόμενον ὕψος 1.60 μ.). Τὰ συγκεντρωθέντα ἐκ τῶν κτηρίων τούτων εὑρήματα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς (κύλικες, φιάλαι, λύχνοι, «ἠλειακὰ» ἀγγεῖα καὶ αἰχμαὶ σιδηρῶν βελῶν). Εἶναι ἀκόμη πρόωρον νὰ προσδιορίσωμεν τὴν σχέσιν τῶν κτηρίων αὐτῶν πρὸς τὸν ναόν· ἐν τούτοις δι' αὐτῶν ἀλλάζει ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν εἴχομεν περὶ αὐτοῦ, θεωρουμένου μέχρι τοῦδε ἀπομεμονωμένου εἰς τὸ τοπίον τῶν Βασσῶν.

Εἰς τὰς συνεχομένας ἄλλως τε πρὸς Δυσμὰς τοῦ ναοῦ μικρὰς κοιλάδας τῆς κλιτύος τοῦ Κοτύλου ὄρους εἶναι κατεσπαρμένοι πολλοὶ καλῶς κατειργασμένοι ὀγκόλιθοι, πολλὰ δὲ εἶναι τὰ συγκεντρωθέντα ὄστρακα κατὰ τὴν αὐτόθι γενομένην ἐπιφανειακὴν ἔρευναν χρονολογούμενα ἀπὸ τῆς γεωμετρικῆς μέχρι καὶ τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Ἡ ἔκτασις ὅθεν τοῦ κατῳκημένου χώρου φαίνεται ὅτι ἦτο ἱκανῶς μεγάλη, περιλαμβάνουσα τοὺς δύο ἀνασκαφέντας ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Κοτύλου ὑπὸ τοῦ Κουρουνιωτη ναΐσκους καὶ ἐξαπλουμένη καθ' ὅλην τὴν ΝΔ. κλιτὺν αὐτοῦ, ἔνθα οὗτος εἶχεν ἐπισημάνει καὶ ἕτερα ἐρείπια κτηρίων, ὁ δὲ Ross καὶ ἄλλοι περιηγηταὶ εἶχον διαπιστώσει καὶ λείψανα συνοικισμοῦ.

Εἰς τὴν παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ναοῦ ἀνοιγεῖσαν ὑπ' ἀριθ. 1 τάφρον (εἰκ. 1) τὸ ρωμαϊκὸν στρῶμα ἦτο λεπτότατον καὶ ἀπέδωσεν ἐλάχιστα ἀβαφῆ ὄστρακα. Τὸ ἑπόμενον στρῶμα περιεῖχεν ἑλληνιστικὰ καὶ κλασσικὰ ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς μεγαρικοὺς σκύφους μὲ ὡραίας ἐντύπους φυτικὰς διακοσμήσεις, εἰς φιάλας, κύλικας, ὑδρίας, ληκύθους, λύχνους καὶ ἀγγεῖα τοῦ «ἠλειακοῦ»

λεγομένου τύπου (πίν. 135β). Τὰ κλασσικὰ ὄστρακα εἶναι μελαμβαφῆ, ὡρισμένα δὲ ἔχουν θαυμασίαν μέλαιναν στίλβωσιν. Τὸ ἀρχαϊκὸν στρῶμα, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἀπὸ βάθους 0.50μ., περιεῖχεν ὄστρακα κυλίκων, ληκύθων, κρατήρων

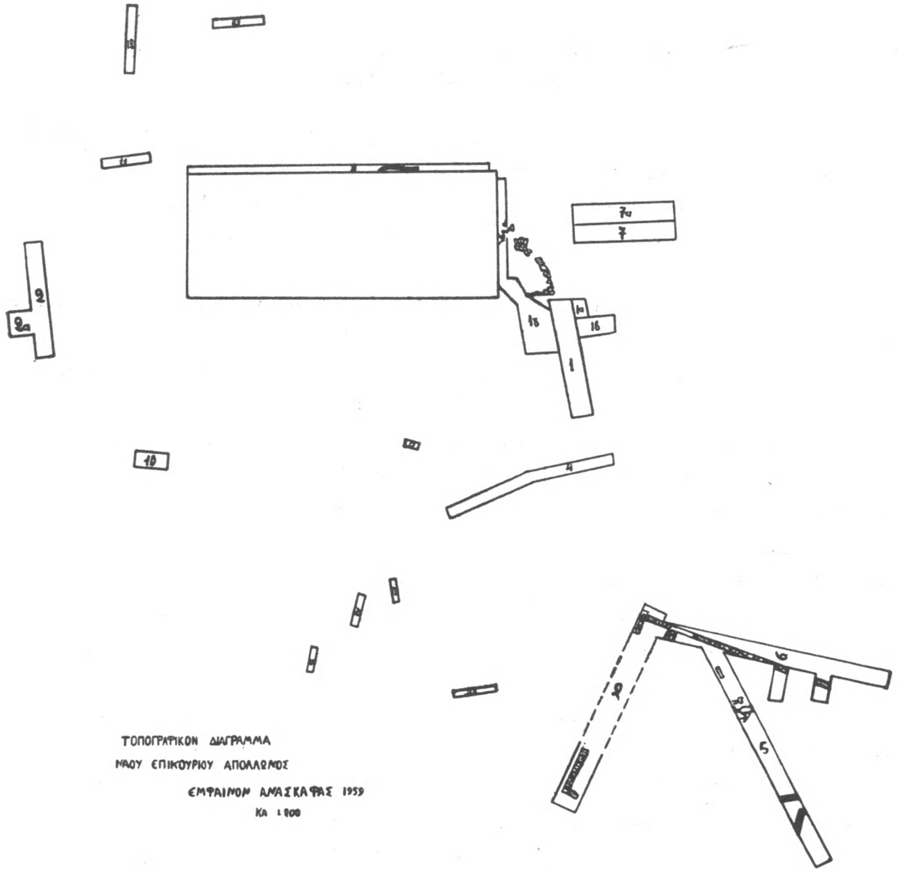

Εἰκ. 1. Σχεδιογράφημα τάφρων ἀνασκαφῆς ᾿Επικουρίου ᾿Απόλλωνος.

κ.ἄ., μερικὰ τῶν ὁποίων φέρουν φυτικὴν διακόσμησιν, τὰ περισσότερα δὲ εἶναι μελαμβαφῆ. ᾿Εκ τούτων συνεπληρώθησαν ὡρισμένα ἀγγεῖα (πίν. 134α).

῎Αξια μνείας εἶναι ἐπίσης δύο πήλινα ἀγγεῖα, τὸ ἓν πλαστικὸν πτηνόσχημον (πίν. 134α, 2), τὸ δὲ ἕτερον σκυφοειδές, ἀνατολίζοντος ρυθμοῦ διακεκοσμημένον διὰ ζωνῶν ἐκ γλωσσοειδῶν κοσμημάτων, κατὰ τὸ μέσον δὲ δι᾿ ἑτέρας ζώνης φερούσης ζῶα καὶ πτηνά (πίν. 134β).

Εἰς τὸ κατώτατον ἀρχαϊκὸν στρῶμα (1.60μ.) εὑρέθησαν μερικοὶ ἀρύβαλλοι ἀνήκοντες εἰς τὸ 600 π.Χ. (πίν. 134α, 3-5) καὶ ἄφθονος λατύπη. ᾿Εκ τοῦ ἰδίου

τούτου στρώματος προέρχονται πολλὰ θραύσματα ἀρχαϊκῶν κεράμων καὶ ἀκροκέραμος (antefix), ἥτις σώζεται κατὰ τὸ δεξιὸν ἥμισυ, ἀπολήγουσα ἄνω εἰς ἀνθέμιον καὶ διακοσμουμένη δι' ὀρθίας ἀναγλύφου Σφιγγὸς περιβαλλομένης ὑπὸ πλαστικῶν κομβίων (πίν. 134γ)— ἀντίστοιχος Σφὶγξ θὰ πρέπει νὰ εὑρίσκετο εἰς τὸ ἐλλεῖπον ἀριστερὸν τμῆμα τῆς ἀκροκεράμου, σχηματίζουσα μετὰ τῆς πρώτης ἑραλδικὸν σύμπλεγμα. Ὅμοια τεμάχια ἀκροκεράμου, ὀλιγώτερον καλῶς διατηρούμενα, εὗρεν ὁ Κουρουνιώτης εἰς τὰς ἀνασκαφάς του (ΑΕ 1903, 162. 1910, 277. Πρβ. καὶ Κ. Ρωμαίον, ΑΕ 1933, 14-5). Ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω τεμάχια προέρχονται ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ ἀρχαϊκοῦ προϊκτινείου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐκ τῶν μεταλλικῶν εὑρημάτων μέγας εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰχμῶν σιδηρῶν βελῶν ὡς καὶ δοράτων. Εὑρέθησαν ἐπίσης θραύσματα χαλκῶν κρανῶν, κορινθιακοῦ τύπου ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς.

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς αὐτῆς τάφρου καὶ εἰς ἀπόστασιν 23μ. ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ ναοῦ εὑρέθη ἐντὸς σχισμῆς τινος τοῦ φυσικοῦ βράχου μικρὸς κοῦρος, ὕψ. 0.18 μ., σιδηροῦς, σωζόμενος εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν, ὅπως ἄλλως τε καὶ ὅλα τὰ σιδηρᾶ εὑρήματα τοῦ ναοῦ (βλ. Ἔργον 1959, 108, εἰκ. 112). Ὁ κοῦρος, ραδινὸς καὶ μὲ ἰδιαιτέρως μακρὰ σκέλη, φέρει ζώνην εἰς τὴν ὀσφὺν παρέχουσαν αἴσθησιν ἀρχιτεκτονικῆς διαρθρώσεως τοῦ σώματος· αἱ χεῖρες εἶναι κεκαμμέναι πρὸς τὰ ἐμπρὸς ὁ δὲ κορμὸς σανιδόμορφος. Ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος καὶ παριστᾷ πιθανώτατα θεϊκόν τινα πολεμιστήν. Αἱ χεῖρες χυταὶ κεχωρισμένως εἶναι κεκολλημέναι εἰς τὸ σῶμα.

Τὸ πλῆθος τῶν εὑρημάτων κατὰ τὴν ΝΔ. ταύτην πλευρὰν ἔρχεται νὰ συμπληρώσῃ τὰς γνώσεις μας ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἀρχαϊκῶν στρωμάτων, τὸ ὁποῖα ὁ Κουρουνιώτης περιώριζε μόνον εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ καθὼς καὶ εἰς τὸ βόρειον ἥμισυ τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς. Ἐκ τῶν ἀρχαϊκῶν εὑρημάτων, τὰ ὁποῖα εἶχεν οὗτος περισυλλέξει εἰς τὰς δύο ταύτας πλευράς, καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὸ νότιον τμῆμα τοῦ ναοῦ ὑπάρχει κατωφέρεια φυσική, συνεπέρανεν οὗτος ὅτι ὁ προϊκτίνειος ἀρχαϊκὸς ναὸς ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῇ κάτωθεν τοῦ βορείου τμήματος τοῦ κλασσικοῦ ναοῦ. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐβασίσθησαν καὶ οἱ νεώτεροι ἐρευνηταί, οἱ ὁποῖοι τοποθετοῦν ἐπίσης τὸν παλαιότερον ναὸν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κουρουνιώτη προταθεῖσαν θέσιν.

Κατόπιν ὅμως τῶν προσφάτων ἀρχαϊκῶν εὑρημάτων ἔμπροσθεν τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ ναοῦ ἡ γνώμη αὕτη δὲν φαίνεται ἀκλόνητος, καὶ μάλιστα κατόπιν τῶν δύο ἀκολούθων διαπιστώσεων τῆς παρούσης ἀνασκαφῆς. Εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 1γ (εἰκ. 1) τάφρον, ἀνοιγεῖσαν πρὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.30 μ. ἀπ' αὐτοῦ, ἀπεκαλύφθησαν ὑπολείμματα λιθίνης κλίμακος, ἡ ὁποία συμφώνως πρὸς τὰ εὑρήματα εἶναι ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς (Ἔργον 1959, 107, εἰκ. 111). Ἡ κλῖμαξ αὕτη ἔχει λοξὴν πρὸς τὸν κλασσικὸν ναὸν κατεύθυνσιν, ἀποτελεῖται δὲ ἐξ ἡμικατειργασμένων πλακῶν· εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῆς

ἁπλῆς ταύτης καὶ πρωτογόνου κλίμακος σώζεται σειρὰ λίθων, οἵτινες σχηματίζουν εἶδος στηθαίου. Ἑτέρα τάφρος ἠνοίχθη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν μακρὰν πλευρὰν τοῦ ναοῦ καὶ παρὰ τὸ κρηπίδωμα. Εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο ὁ ναὸς εἶναι θεμελιωμένος εἰς τὸν φυσικὸν βράχον, εὑρισκόμενον εἰς βάθος μόλις 0.20μ. Εἰς τὸ βάθος τοῦτο εὑρέθησαν ὄστρακα ἀρχαϊκῆς, πρωίμου καὶ ὡρίμου ἐποχῆς, ἀνήκοντα εἰς ἀρυβάλλους, κύλικας καὶ κρατῆρας, ὡς καὶ ὀλίγαι σιδηραῖ αἰχμαὶ βελῶν καὶ δοράτων.

Τὰ κλασσικὰ καὶ τὰ μεταγενέστερα στρώματα εἶχον τελείως ἐξαφανισθῆ. Ἡ περισσότερον ἀξία λόγου διαπίστωσις εἶναι ὅτι πλησίον τοῦ κρηπιδώματος καὶ ἀκριβῶς ἔναντι τῆς Α. εἰσόδου τοῦ ναοῦ (εἴσοδος ἀδύτου) ὑπάρχει λάξευμα εἰς τὸν φυσικὸν βράχον (πλ. 0.20-0.25 μ.), τὸ ὁποῖον κατευθυνόμενον λοξῶς πρὸς τὸ κρηπίδωμα ἐξαφανίζεται κάτωθεν αὐτοῦ (πίν. 135α). Τοῦτο εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν προέρχεται ἀπὸ τροχοὺς ἁρμάτων οὔτε ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ἰκτίνειον ναόν· πιθανῶς ἐχρησίμευε διὰ τὴν ὑποδοχὴν θεμελίου παλαιοτέρου ναοῦ.

Ἡ ἀνακάλυψις τῶν ὑπολειμμάτων τῆς ἀρχαϊκῆς κλίμακος ἔμπροσθεν τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ ναοῦ, ὁμοῦ μετὰ τοῦ πλήθους τῶν ἀρχαϊκῶν εὑρημάτων εἰς τὸ αὐτὸ τμῆμα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ σημαντικὴ ἀκροκέραμος, ὡς καὶ τὸ λάξευμα πρὸ τοῦ κρηπιδώματος παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἔναντι τῆς εἰσόδου τοῦ ἀδύτου, ἴσως θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐντοπίσουν τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαϊκοῦ ναοῦ εἰς τὸ νότιον τμῆμα τοῦ σημερινοῦ ἢ τοὐλάχιστον νὰ μὴν ἀποκλείσουν τὸ μέρος τοῦτο ὡς ἐνδεχομένην θέσιν του.

Ἀποφασιστικὴν ὅμως λύσιν τοῦ προβλήματος θὰ δώσῃ ἡ ὁλοκλήρωσις τῆς ἐρεύνης πέριξ τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ.

Ἑτέρα τάφρος (ἀρ. 2-2α) ἠνοίχθη εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 20 περίπου μέτρων ἀπὸ αὐτοῦ, μακρὰν τοῦ χώρου, ὅπου εἶχεν ἐρευνήσει ὁ Κουρουνιώτης (εἰκ. 1).

Εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς τάφρου ταύτης καὶ εἰς βάθος 0.30μ. εὑρέθησαν ὀλίγα ὄστρακα ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς, ἀνήκοντα εἰς σκύφους κ.ἄ. ἀγγεῖα. Εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα καὶ μέχρι βάθους 0.45μ. εὑρέθησαν θραύσματα κορινθιακῶν ἀρυβάλλων μεσοκορινθιακῆς περιόδου· ἐπίσης ἱκανὸς ἀριθμὸς αἰχμῶν βελῶν καὶ ὀλίγων δοράτων σιδηρῶν (πίν. 135β). Εἰς βάθος 0.15μ. τῆς τάφρου ταύτης εὑρέθη στρῶμα μὲ σαφῆ ἴχνη πυρᾶς πλάτους 1.60 καὶ ὕψους 0.45μ. Κάτωθεν τοῦ στρώματος τούτου, μέρος τοῦ ὁποίου ἀφέθη ἄθικτον, εὑρίσκεται τὸ φυσικὸν ἔδαφος. Ἄφθονα ἦσαν τὰ ἀπηνθρακωμένα ξύλα καθὼς καὶ πολτοποιημένα σιδηροῦχα μέταλλα. Εἰς τὸ αὐτὸ στρῶμα εὑρέθησαν ὄστρακα ἀρχαϊκὰ καὶ ὀλίγα κλασσικά. Ὀλίγα μέτρα ἀνατολικῶς τῆς πυρᾶς καὶ εἰς τὸ ἀμέσως ἀνώτερον στρῶμα εὑρέθη μεγάλη πωρίνη πλὰξ ἐπιμελῶς κατειργασμένη. (Ἴχνη πυρᾶς εἶχεν εὕρει καὶ ὁ Κουρουνιώτης εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ ναοῦ μετὰ πολλῶν ἀρχαϊκῶν ὀστράκων.)

Ἐκ τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ εὑρέθη μόνον μικρὰ μαρμαρίνη χεὶρ πιθανῶς Λαπιθίδος ἢ Ἀμαζόνος ἐκ τῆς ζῳφόρου αὐτοῦ (πίν. 134δ). Ἡ ἔρευνα πρὸς ἀναζήτησιν τῶν ὑπολειπομένων γλυπτῶν δὲν ἐπερατώθη· ἀπομένει ἱκανὴ εἰσέτι ἔκτασις ἀνεξερεύνητος ἀνήκουσα εἰς ἰδιώτας, οἵτινες ἀπηγόρευσαν τὴν ἀνασκαφὴν ἐκεῖ, ἑτέρα δὲ εἰς τὰ ΝΔ. τοῦ ναοῦ, ὅπου ἔχουν συσσωρευθῆ τὰ χώματα τῶν παλαιοτέρων ἀνασκαφῶν, χωρίς, ὡς φαίνεται, νὰ ἔχῃ προηγηθῆ αὐτόθι ἔρευνα.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

25. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟΥ ΕΝ ΜΥΣΤΡᾼ

Μεταξὺ τῆς μεσαίας καὶ τῆς κατωτέρας ζώνης τῶν τειχῶν τοῦ Μυστρᾶ, ὑπὸ τὴν Μονὴν τῆς Παντανάσσης καὶ ὀλίγῳ βορειότερον, σώζονται τὰ ἐρείπια δύο κτισμάτων[1]. Ἐκ τούτων τὸ ἓν ἀνῆκεν εἰς οἰκίαν[2], τὸ δ' ἄλλο, τὸ νοτιώτερον,

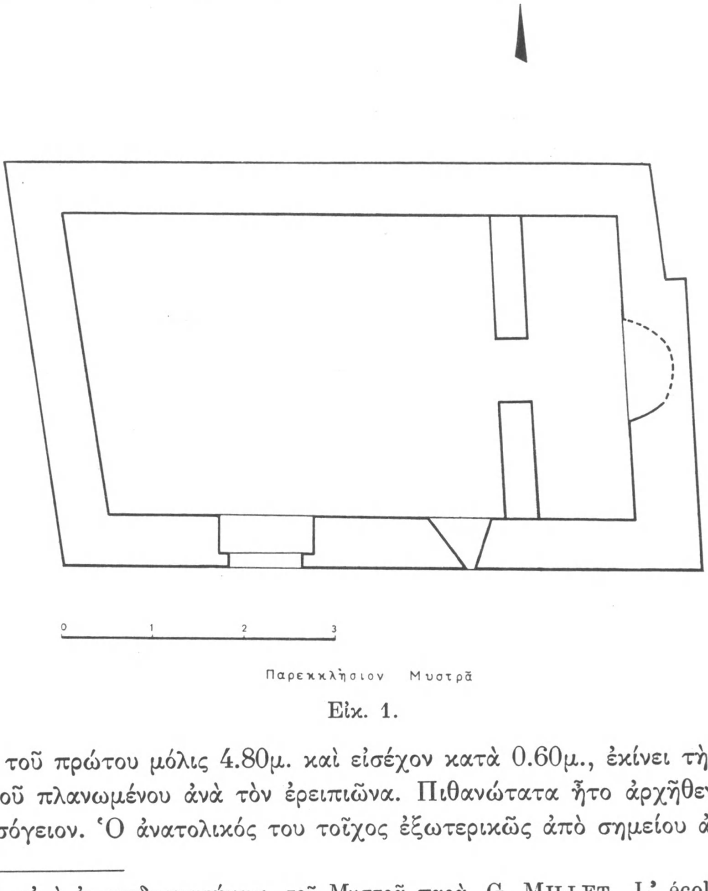

Εἰκ. 1.

ἀπέχον τοῦ πρώτου μόλις 4.80μ. καὶ εἰσέχον κατὰ 0.60μ., ἐκίνει τὴν περιέργειαν τοῦ πλανωμένου ἀνὰ τὸν ἐρειπιῶνα. Πιθανώτατα ἦτο ἀρχῆθεν οἰκοδόμημα ἰσόγειον. Ὁ ἀνατολικός του τοῖχος ἐξωτερικῶς ἀπὸ σημείου ἀπέχοντος

---

[1] Βλ. αὐτὰ ἐν σχεδιογραφήματι τοῦ Μυστρᾶ παρὰ G. MILLET, L' école grecque dans l' architecture byzantine, Paris 1916, πίν. 1. Σημειοῦνται δυτικώτερον τοῦ χώρου τοῦ εὑρισκομένου μεταξὺ τῆς «fontaine abandonnée» καὶ τοῦ «passage voûté».

[2] Φωτογραφίαν τοῦ ἐρειπίου βλ. παρὰ G. MILLET, Monuments byzantins de Mistra, Paris 1910, πίν. 12[4].

3.23μ. ἐκ τῆς ΝΑ. γωνίας ὑποχωρεῖ κατὰ 0.20 μ. ἐσωτερικῶς δὲ διασώζει λείψανα ἐγγεγραμμένης κόγχης, ἥτις ἄρχεται εἰς ἱκανὸν ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου, ὡς ἔδειξεν ἡ ἀνασκαφή. Καὶ εἰς ἄλλα ὅμως παρεκκλήσια τοῦ Μυστρᾶ ἡ ἀψὶς δὲν φθάνει μέχρι τοῦ ἐδάφους. Τὴν ὑπόνοιαν ὅτι τὸ ἐρείπιον ἦτο ἄλλοτε ναΐσκος ἐνίσχυεν ἴχνος γραπτοῦ διακόσμου σωζόμενον κατὰ χώραν. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπηλήθευσε τὴν ὑποψίαν, ἀποκαλύψασα τὴν βάσιν κτιστοῦ τέμπλου, πάχους 0.35μ. Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ εὑρέθησαν ἐλάχιστα λείψανα τοιχογραφίας, τεμάχια ἀσβεστοκονιάματος φέροντα ἐρυθρόν, βαθυκύανον καὶ βυσσινόχρουν χρῶμα. Ὁ λίαν περιωρισμένος ἀριθμὸς αὐτῶν μαρτυρεῖ ἴσως ὅτι γραπτὸς διάκοσμος ὑπῆρχε μόνον ἐν τῷ ἁγίῳ βήματι.

Τὸ κτήριον εἶχεν εἰς τὸν νότιον τοῖχον θύραν καὶ παράθυρον στενότατον, αὐτόχρημα πολεμικὴν θυρίδα. Τὸ δάπεδον τοῦ κυρίως ναοῦ ἦτο ἐπεστρωμένον δι' ἀμμοκονιάματος, ἐνῶ εἰς τὸ ἱερὸν ὡς δάπεδον ἐχρησίμευεν ὁ φυσικὸς βράχος. Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ οἰκοδομήματος δὲν εἶχε θεμέλια. Παρ' αὐτὸν ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἠνοίχθη τάφρος, ἐν ᾗ εὑρέθησαν ὀστᾶ μαρτυροῦντα περὶ ταφῶν ἐντὸς τοῦ χώματος.

Ἡ ἀμελὴς τοιχοδομία ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ τεμαχίων πλίνθων, τὸ εἶδος εὑρεθέντος σπαράγματος τοιχογραφίας—ἐπὶ τοῦ βυσσινόχρου βάθους διακρίνονται μικραὶ κηλῖδες διαφόρων χρωμάτων—, δύο ὄστρακα ἐλθόντα εἰς φῶς κατὰ τὴν ἀνασκαφήν, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἀνῆκεν εἰς μικρὰν λεκάνην νεωτέρων χρόνων φέρουσαν γάνωμα πράσινον πρὸς τὸ ἐλαιόχρουν καὶ τὸ ἄλλο, ἔχον μελίχρουν στιλπνὸν γάνωμα καὶ γραπτὸν κόσμον ἐκ καστανῆς λεπτῆς γραμμῆς κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν καὶ κιτρίνης πλατείας κυματοειδοῦς κατὰ τὴν ἄλλην, εἶναι καὶ αὐτὸ μεταγενέστερον, πάντα τ' ἀνωτέρω καὶ ἡ πολεμικὴ θυρὶς ἐμαρτύρουν ὅτι εὑρισκόμεθα πρὸ κτίσματος τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. Εἰς μόρφωσιν πληρεστέρας γνώμης περὶ τοῦ ναΐσκου συμβάλλει ἡ παρατιθεμένη κάτοψις (εἰκ. 1).

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

26. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΣΣΗΝΗΣ

Αἱ ἐν ἀρχαίᾳ Μεσσήνῃ κατὰ τὸ 1959 ἐνεργηθεῖσαι ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διεξήχθησαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ πτυχιούχου τῆς ἀρχαιολογίας Γ. Δεσπίνη.

Ἐπιτευχθείσης πέρυσι τῆς ἐξαγορᾶς τῶν δυτικῶς τοῦ Βουλευτηρίου καὶ τοῦ Προπύλου ἰδιωτικῶν κτημάτων, ὑπὸ τὰ ὁποῖα ἐκτείνεται ἡ Ἀγορὰ τῆς Μεσσήνης (εἰκ. 1) ἀνεσκάφη ἐφέτος λωρὶς πλάτους 7 μέτρων, ἐφαπτομένη τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ Βουλευτηρίου καὶ βαίνουσα παραλλήλως πρὸς τὴν πρόσοψιν αὐτοῦ καὶ τοῦ Προπύλου. Κατὰ τὴν σχετικὴν ἐκσκαφὴν ἀνεκαλύφθησαν αἱ πώριναι πλίνθοι θεμελιώσεως κιόνων καὶ ἐπ' αὐτῶν πέτρινοι σφόνδυλοι, ὀκτώ, ρυθμικῶς διατεταγμένων κιόνων τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς, διαμέτρου 0.80 καὶ ὕψους 0.25 μ. (πίν. 136α), πρὸ αὐτῶν δὲ πρὸς τὰ ἔξω καὶ βαθύτερον πήλινον ὑδραγωγεῖον. Ἐντὸς τῆς ἀφαιρεθείσης ἐπιχώσεως εὑρέθησαν βάθρα χαλκῶν ἀνδριάντων ἐκ σκληροῦ ἀσβεστολίθου (εἰκ. 2) ὡς καὶ τεμάχιον κολοβῆς ἐπιγραφῆς ἀναγράφον τὴν λέξιν.....ΕΠΟΙΗΣΕ, προερχόμενον δὲ βεβαίως ἐκ βάθρου ἀνδριάντος ἀλλὰ μὴ διασῷζον δυστυχῶς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ φιλοτεχνήσαντος τὸ ἔργον καλλιτέχνου.

Ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἐπιχώσεως καὶ εὐθὺς πρὸ τοῦ βορείου τριβήλου τοῦ Βουλευτηρίου εὑρέθη πρηνὴς κορμὸς μαρμαρίνου ἀγάλματος νεαροῦ ἀνδρός, περίπου φυσικοῦ μεγέθους (πίν. 137) ἴσως Διονύσου ἢ Ἀπόλλωνος, ὡς εἰκάζεται ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν ὤμων του καταπιπτόντων οὔλων βοστρύχων τῆς κόμης του (πίν. 137). Τοῦ ἀγάλματος ἐλλείπουν, δυστυχῶς, ὄχι μόνον ἡ κεφαλὴ ἀλλὰ καὶ αἱ χεῖρες καὶ οἱ ἄκροι πόδες. Ὁ θεὸς ἐστήριζε τὸ βάρος τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, εἶχε δὲ τὸν ἀριστερὸν κεκαμμένον καὶ κατά τι ὠπισθοχωρημένον, ἐκ δὲ τῶν χειρῶν του ἡ μὲν δεξιὰ ἦτο πρὸς τὰ κάτω τεταμένη, ἡ δὲ ἀριστερὰ κεκαμμένη πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ κρατοῦσα πιθανῶς σύμβολόν τι ἢ φιάλην.

Ἀξία λόγου εἶναι ἡ πλαστικὴ εὐαισθησία τοῦ ἀγάλματος καὶ ἡ ἀκριβὴς ἀπόδοσις τῶν μυϊκῶν κυματισμῶν, δι' ὧν παράγεται ἡ αἴσθησις θερμῆς, ζωντανῆς σαρκός. Ὁ ρυθμὸς ἐν γένει τοῦ κορμοῦ εἶναι ὑγρὸς καὶ ἁπαλός, ὁ δὲ ἄξων του διαγράφει τὴν χαρακτηριστικὴν ἑλικοειδῆ γραμμὴν τῶν Πραξιτελείων ἔργων, τὴν σχολὴν τῶν ὁποίων ἀκολουθεῖ προφανῶς ὁ φιλοτεχνήσας τὸ ἔργον τεχνίτης τῶν ἀρχῶν πιθανώτατα τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἐπιχώσεως ἀλλ' ὀλίγον βορειότερον εὑρέθη καὶ πώρινον, κορινθιακὸν κιονόκρανον, κάτω διαμ. 0.58 καὶ ὕψους 0.625μ., φέρον εἰς τὸ μέ-

σον ἑκάστης τῶν τεσσάρων αὐτοῦ πλευρῶν τὴν παράστασιν πτερωτῆς Νίκης (πίν. 136β) ἀναδυομένης ἐκ τῶν περιβαλλόντων τὸν κάλαθον φύλλων ἀκάνθης. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ κιονόκρανον τοῦτο θὰ ἔστεφε κίονα τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τῆς ᾿Αγορᾶς.

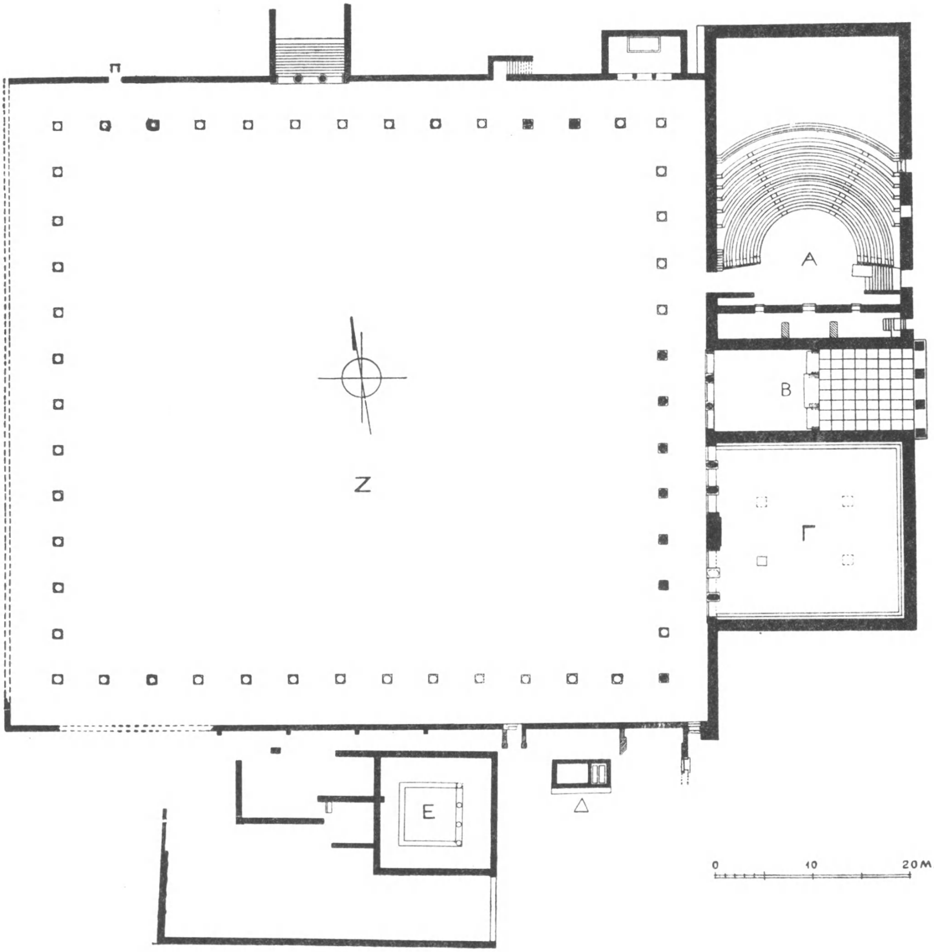

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῆς ᾿Αγορᾶς τῆς Μεσσήνης μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1959.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς ἐνηργεῖτο καὶ ἡ ἔρευνα τῆς βορείου στοᾶς τῆς ᾿Αγορᾶς, τῆς ὁποίας εἶχον πέρυσιν ἀποκαλυφθῆ δύο βάσεις κιόνων. ᾿Εφέτος ἐκαθαρίσθη εἰς μέγα μῆκος διὰ στενῆς παρ᾿ αὐτὸν τάφρου ὁ ὀπίσθιος τοῖχος τῆς βορείου στοᾶς (εἰκ. 1, 3 καὶ πίν. 138, 139α), ὅστις συναντᾷ καθέτως τὸν δυτικὸν τοῖχον (ἀνάλημμα) τοῦ θεάτρου. ᾿Απεδείχθη ὅτι

ὁ τοῖχος οὗτος ἔφερε κάτω μὲν τριμερῆ λιθίνην καὶ ἐπιμελῶς λαξευμένην διαίρεσιν ἀποτελουμένην ἐκ χαμηλῆς βάσεως, ὀρθοστατῶν καὶ στέψεως (πίν. 138) ὑπεράνω δ' αὐτῆς οὐχὶ ἐντελῶς κανονικὴν ἰσόδομον τοιχοποιίαν ἐκ πωρολί-

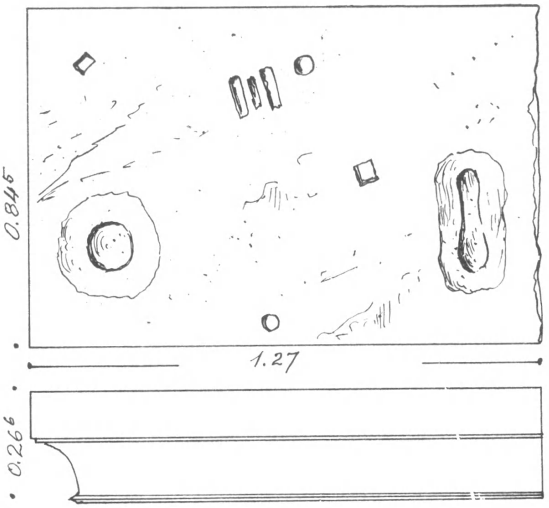

Εἰκ. 2. Κάτοψις καὶ πλαγία ὄψις βάσεως χαλκοῦ ἀνδριάντος.

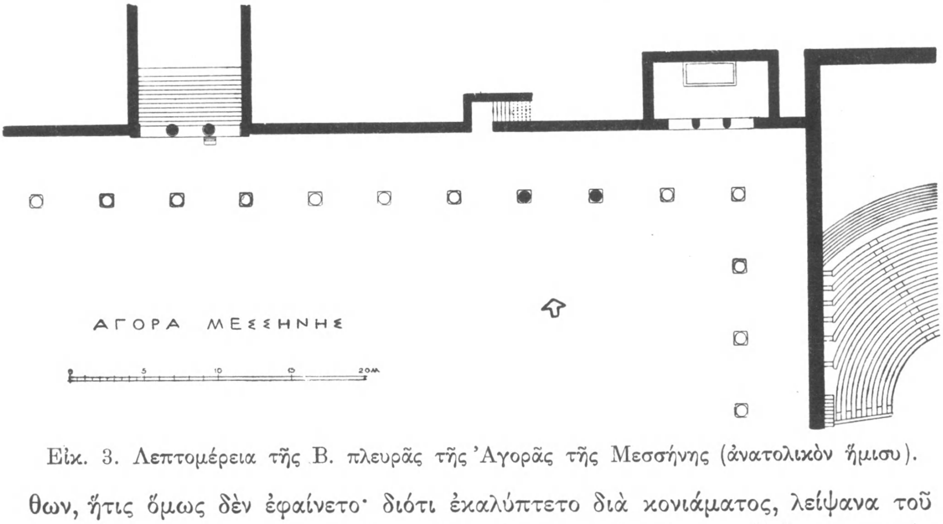

Εἰκ. 3. Λεπτομέρεια τῆς Β. πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς τῆς Μεσσήνης (ἀνατολικὸν ἥμισυ).

θων, ἥτις ὅμως δὲν ἐφαίνετο· διότι ἐκαλύπτετο διὰ κονιάματος, λείψανα τοῦ ὁποίου διετηρήθησαν εἰς πολλὰ σημεῖα τοῦ τοίχου. Διεκόπτετο δ' ὁ περιγραφεὶς τοῖχος κατ' ἀποστάσεις ἀπὸ ἀνοίγματα (εἰκ. 1,3), ἐκ τῶν ὁποίων ἠρευνήθησαν ἐφέτος τρία. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἤτοι τὸ ἀνατολικώτερον ἀπεκαλύφθη ὅτι ἦτο ὀρθογώνιον διαμέρισμα (*οἶκος*), διαστάσεων 3.90×7.75 μ. (εἰκ. 3, 4), εἰς τὸ

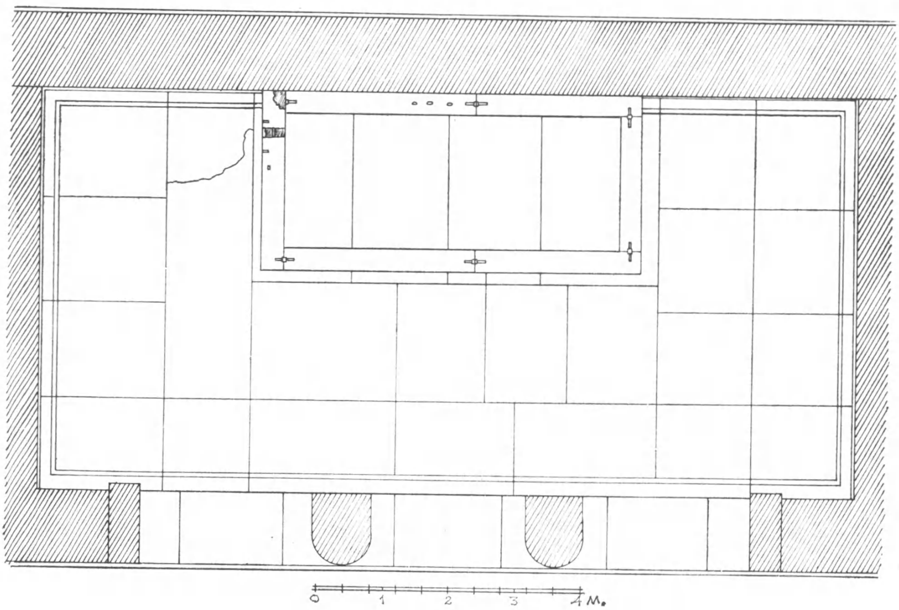

Εἰκ. 4. Ὁριζοντία τομὴ τοῦ Οἴκου Α.

ὁποῖον εἰσήρχετό τις ἐκ τῆς στοᾶς διὰ μικρᾶς κιονοστοιχίας ἐκ δύο ἡμικιόνων μεταξὺ παραστάδων (εἰκ. 4 καὶ πίν. 140α). Οἱ τοῖχοι τοῦ Οἴκου εὑρέθησαν σωζόμενοι εἰς ὕψος ἄνω τῶν 3 μέτρων, ἐκ δὲ τῶν ἡμικιόνων τῆς προστάσεως ἐσώθησαν μόνον οἱ κάτω σφόνδυλοι (εἰκ. 4α καὶ πίν. 140β).

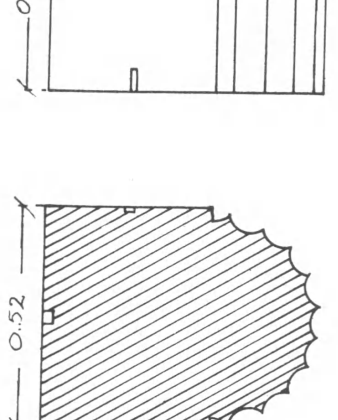

Εἰκ. 4α. Ὁριζοντία τομὴ καὶ πλαγία ὄψις ἡμικίονος τοῦ Οἴκου Α.

Πρὸ τοῦ ὀπισθίου τοίχου τοῦ Οἴκου ἦλθεν εἰς φῶς μέγα ὀρθογώνιον βάθρον, εἰς σχῆμα σαρκοφάγου, διαστάσεων 1.72×3.52 μ., τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν εὑρέθη καὶ ἡ καλυπτήριος πλάξ (πίν. 140α). Περιεῖχε δὲ τὸ βάθρον μαρμάρινον κεκαμμένον βραχίονα μετὰ τῆς ἄκρας χειρὸς (πίν. 139γ) καλῆς ἐργασίας καὶ ὑπερφυσικῶν διαστάσεων. Συνάμα ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ Οἴκου εὑρέθη καὶ ἄκρος ποὺς (πίν. 139β) ὑπερφυσικοῦ καὶ αὐτὸς μεγέθους καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιμελοῦς ἐργασίας. Εἶναι προφανές, ὅτι τὰ δύο ταῦτα τεμάχια προέρχονται ἐκ μεγάλου ἀνδριάντος, ἱδρυμένου

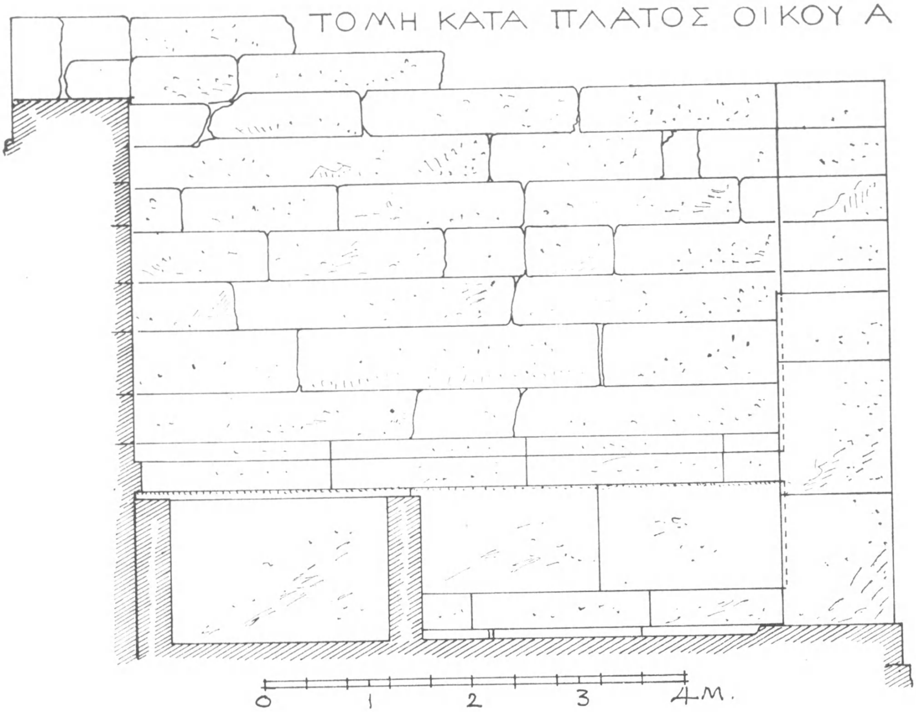

Εἰκ. 5. Κατὰ πλάτος τομὴ τοῦ Οἴκου Α.

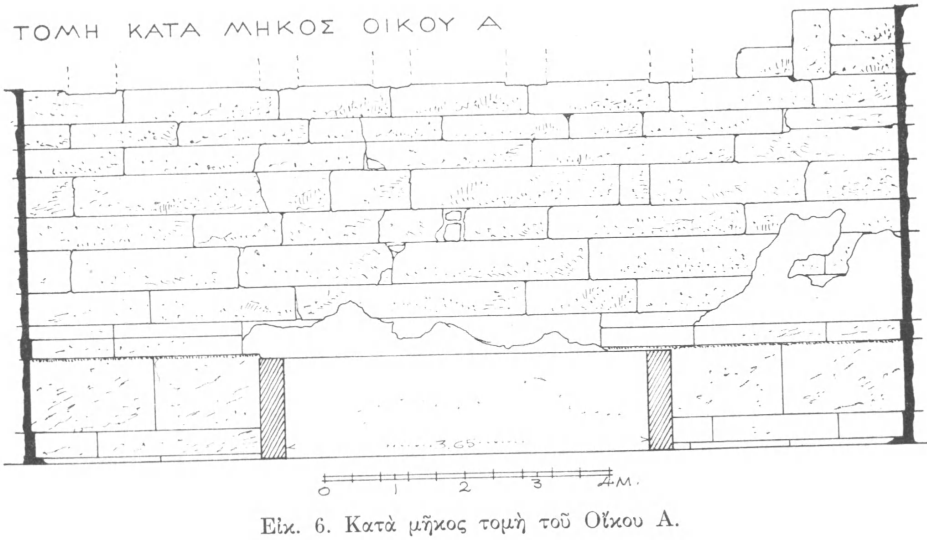

Εἰκ. 6. Κατὰ μῆκος τομὴ τοῦ Οἴκου Α.

ἐπὶ τοῦ βάθρου καὶ λατρευομένου πιθανώτατα ἐν τῷ Οἴκῳ, ὅστις, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἑλληνιστικῶν χρόνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τῶν ἡμικιόνων

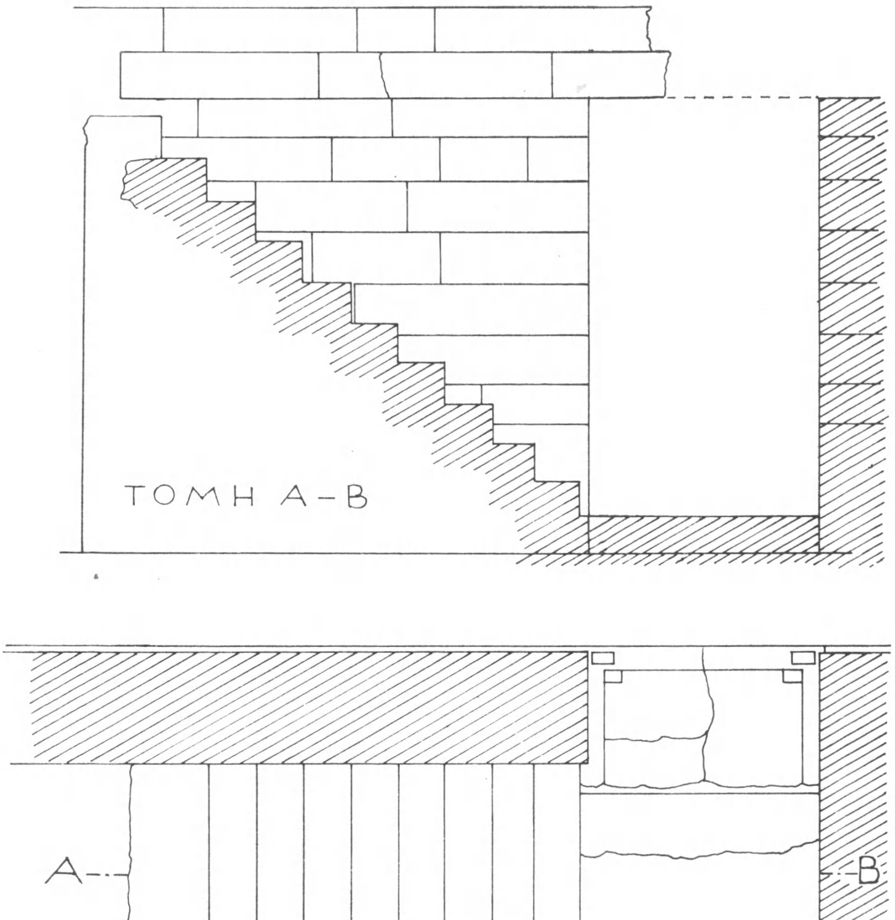

Εἰκ. 7. Κάτοψις καὶ τομὴ τῆς ἐπικαμποῦς μικρᾶς κλίμακος ἀνόδου εἰς τὸ ἄνω ἄνδηρον.

καὶ τῶν παραστάδων, πρέπει νὰ εἶναι ἑλληνιστικῶν χρόνων. Εἰς τὴν πρὸ τοῦ Οἴκου ἐπίχωσιν καὶ μᾶλλον πλησίον τῆς ΒΑ. γωνίας τῆς στοᾶς εὑρέθη

τεμάχιον ἐπιγραφῆς ἐξ ἀσβεστολίθου (σωζ. διαστ. 0.28×0.245 μ. καὶ πάχους 0.095) ἐχούσης οὕτω:

δ]αμόσια συνφέ[ροντα.......
οφ]είλοντα τηρεῖσθαι ω[ς....
τὰν πλείσταν φροντ[ίδα......
ς περὶ τῶν συμφερόν[των....
παρ]εσκευάσθη μὲν τὰ δα....
καὶ ἅ τᾶ πόλει Ἕλλανας ....
ἀ]πολανβάνοντας τὸ.........
..ἐπληροῦντο βελ[..........
....οντο.................

Τὰ γράμματα φέρουσιν ἀκρέμονας (apices) ἔχουσι δ' ὕψος 0.012 καὶ διάστιχον 0.01 μ. Πρόκειται ἴσως περὶ ἀποσπάσματος συνθήκης τινός.

Τὸ εἰς ἀπόστασιν 11.35 μ. περαιτέρω πρὸς Δυσμὰς δεύτερον ἄνοιγμα (εἰκ. 3) ἀπεδείχθη ὅτι ὡδήγει εἰς λιθίνην κλίμακα πλάτους 1.33 μ. ἐφαπτομένην ἐσωτερικῶς τοῦ τοίχου ἄγουσαν δὲ ἄνω εἰς ἄνδηρον, τοῦ ὁποίου, ὁ τοῖχος τῆς στοᾶς ἀπετέλει τὸ ἀνάλημμα. Ἡ πρὸς τὴν στοὰν ἄνοδος τῆς κλίμακος ἐκλείετο διὰ θύρας, τῆς ὁποίας διετηρήθη κατὰ χώραν τὸ κατώφλιον καὶ τὸ ἐν συνεχείᾳ αὐτοῦ πλατύσκαλον (εἰκ. 7). Εἰς τὴν πρὸ τοῦ τοίχου ἀνοιχθεῖσαν τάφρον εὑρέθησαν ἀφ' ἑνὸς ἐνσφράγιστον τεμάχιον καλυπτῆρος κεράμου μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΔΑΜΟΣΙΟΣ (εἰκ. 8), ἐφ' ἑτέρου δὲ λίθινος, τεθραυσμένος κάτω ἀριστερὰ ἀνθεμωτὸς καλυπτὴρ ἡγεμὼν (εἰκ. 9) καὶ τεμάχιον λιθίνης σίμης μεθ' ἑλικοειδοῦς κοσμήματος ἀκάνθης.

Εἰκ. 8. Τεμάχιον ἐσφραγισμένης κεράμου.

Εἰς τὸ ἔτι περαιτέρω (15.70 μ.) πρὸς Δυσμὰς τρίτον ἄνοιγμα (εἰκ. 3), ἀπεκαλύφθη ἑτέρα μικρὰ πρόστασις ἐκ δύο πωρίνων κορινθιακῶν κιόνων μεταξὺ δύο πωρίνων παραστάδων (εἰκ. 11). Ὄπισθεν αὐτῆς εὑρέθη μνημειώδης κλῖμαξ, πλάτους 7 μ., τῆς ὁποίας διεσώθησαν 12 λίθιναι βαθμίδες (πίν. 143 β) ὁδηγοῦσαι εἰς τὸ αὐτὸ μὲν καὶ ἡ προηγουμένως μνημονευθεῖσα μικρὰ κλῖμαξ ἄνδηρον, ἀλλὰ μὲ κάθετον πρὸς τὴν στοὰν διεύθυνσιν.

Εἰκ. 9. Θραῦσμα ἡγεμόνος καλυπτῆρος.

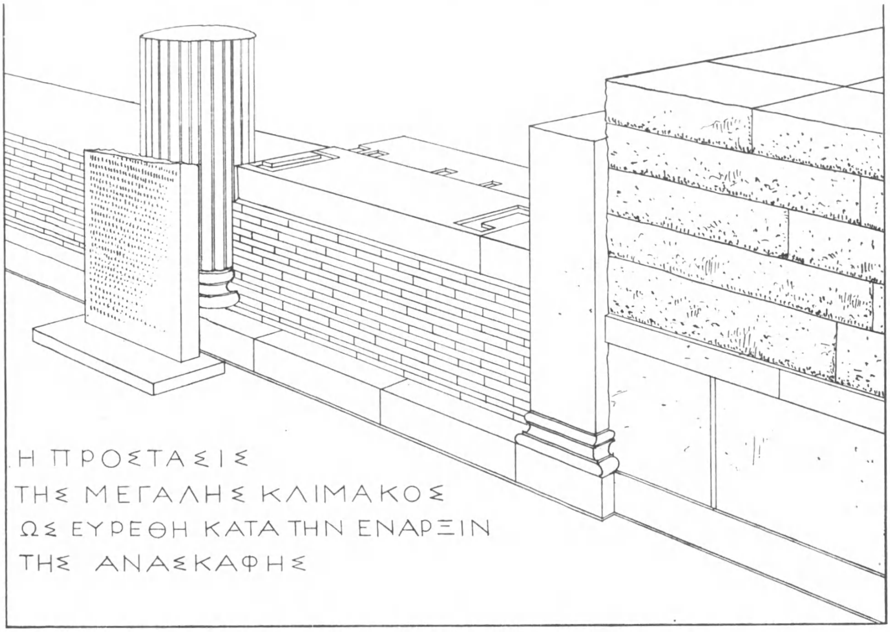

Εἰκ. 10. Ἡ πρόσοψις τῆς κλίμακος ὡς εὑρέθη κατὰ τὴν πρώτην φάσιν τῆς ἀνασκαφῆς (ἀνατολικὸν ἥμισυ).

Ἡ ἀρχὴ τῆς κλίμακος ταύτης εὑρέθη πεφραγμένη καὶ κατὰ τὰ τρία ἀνοίγματα τῆς προστάσεως διὰ τοίχου ἐξ ὀπτοπλίνθων, ὕψους 0.73 μ. καὶ πά-

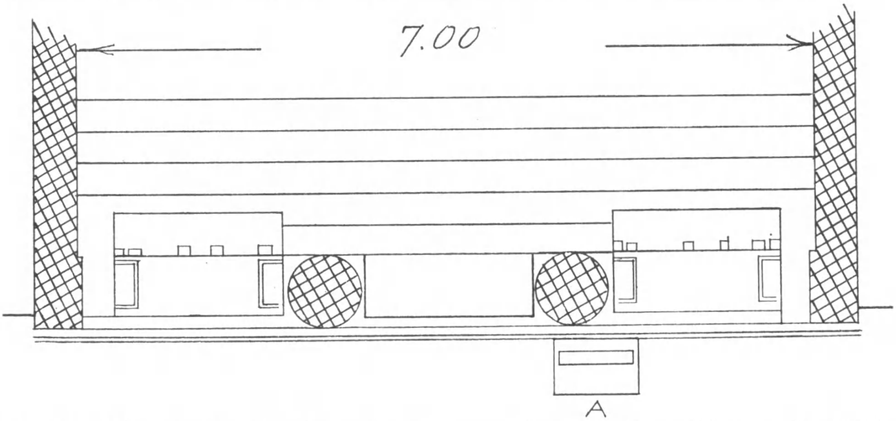

Εἰκ. 11. Κάτοψις τοῦ πρὸς τὴν στοὰν τμήματος τῆς μνημειώδους κλίμακος, ὡς εὑρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφήν.

χους 0.96 μ., ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐτέθησαν κατὰ τὰ δύο ἄκρα ἀνοίγματα 0.24 μ. πάχους, λίθινα κατώφλια φέροντα τὰς συνήθεις διὰ τὰς ξυλίνας ἐπενδύσεις τῶν

σταθμῶν τῆς θύρας ἐγκοπάς (εἰκ. 10, 11 καὶ πίν. 141α.β). Φαίνεται λοιπὸν ὅτι εἰς μεταγενεστέρους ρωμαϊκοὺς χρόνους τὰ δύο τοὐλάχιστον ἐκ τῶν τριῶν ἀνοιγμάτων τῆς προστάσεως εἰς τὴν ὁποίαν κατέληγεν ἡ κλῖμαξ, ἐκλείοντο διὰ θυρῶν.

Ἐνδιαφέρον εὕρημα ἐγένετο εὐθὺς πρὸ τῆς εἰρημένης κιονοστοιχίας τῆς κλίμακος: λιθίνη ἐνεπίγραφος πλὰξ (πίν. 142) διαστάσεων πλάτους 0.76 μ. πάχους 0.10 μεγ. σωζ. ὕψους 1.25 μ. κολοβὴ κατὰ τὸ ἄνω μέρος, ἀλλὰ διασωθεῖσα κατὰ χώραν μετὰ τοῦ βάθρου, εἰς ἐγκοπὴν τοῦ ὁποίου ἐνεσφηνοῦτο (εἰκ. 10, 11). Ἰδοὺ πῶς ἔχει τὸ κείμενον αὐτῆς:

. . . .

. . . . τ]ὰν πόλιν ἀποι . . νκ . . . .
σειν τὰ ἀπὸ προγόνων παρα[δεδο]μένα ἀ . . . . [τῶ]
τε δάμω τῶ Ρωμαίων καὶ Σεβαστῶ Καίσαρι περὶ . . . .
δα Ἐπινίκου τοῦ γραμματέως τῶν συνέδρων ἐπε . . . .
των καθὼς καὶ παρ' ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν ποιεῖται εινεγει . . . [δη]
μόσια καὶ παρακαλοῦντος τοὺς διὰ παντὸς ποιοῦντας τὰ . . . . .
τε καὶ Ρωμαίους τοὺς ἐν αὐτᾶ κατοικοῦντας καὶ ἐν τῷ παρόντ[ι
κοινὰ ἀσθενὲς αὐτᾶς κατ' ἄνδρα ὑπεχομένους καὶ κατὰ δύναμιν ἐσ . .
τιστον ἐπανγελλομένους εἰς τὰν ἐπισκευὰν αὐτᾶς εἰς ἃν καὶ ὑπέσ[χοντο]
Τείσαρχος Διονυσίου εἰς τὰν ἐπισκευὰν τοῦ ἀρχαίου γυμνασίου ὑποσχόμεν[ος δει]
νάρια πεντακόσια ἐπεσκεύασε τάν τε ὀλυμπικὰν στοὰν καὶ ι λει μεσαν . . . .

Κράτων Ἀρχεδάμου τὰν γινομέναν αὐτῶ ἔξοδον εἰς τὸ γυμνάσιον εἰς ξύλα δεινάρια . . .
ακόσια καὶ τὰ γινόμενα αὐτῷ ἐν τῷ μετὰ Φιλόστρατον ἐνιαυτῷ εἰς ἐναγισμὸν Ἀριστομέ
νει Ταύρου δεινάρια ἑβδομήκοντα
Τυχαμένης Δορκωνίδα δεινάρια τριακόσια
Λεύκιος Βέννιος Γλύκων δεινάρια χίλια
Τείμαρχος Θέωνος δεινάρια διακόσια
Πόπλιος Οὐαλέριος Ἄνδρων δεινάρια τριακόσια
Νικήρατος Θέωνος τὸ βουλεῖον καὶ τὰν ποτ' αὐτῶ στοὰν ἐπισκευάσειν ἐκ τοῦ ἰδίου βίου
Καλλίας Ἀπολλωνίου τὰν παντόπωλιν στοὰν ὡσαύτως ἐπισκευάσειν
Μᾶρκος Ἀντώνιος Πρόκλος δεινάρια ἑκατὸν
Εὐάμερος Φιλοκράτεος δεινάρια διακόσια
Πόπλιος Λικήιος(;) δεινάρια ἑκατὸν
Πόπλιος Λικίνιος Κέλερ δεινάρια ἑκατὸν

Πόπλιος Φλαμίνιος δεινάρια ἑκατὸν
Τιβέριος Κλαύδιος Βουκκίων δεινάρια διακόσια πεντήκοντα
Διονύσιος 'Αριστομένεος ὑπὲρ Πλεισταρχίαν τὰν ματέρα δεινάρια πεντακόσια εἰς τὰν ἐπισκευὰν τοῦ ναοῦ τᾶς Δάματρος καὶ τᾶς στοᾶς τᾶς λεγομένας Νικαίου
Διογένης Διογένεος ὑπὲρ Διογένη καὶ Φιλωνίδαν καὶ Φιλόξενον δεινάρια ἑκατὸν πεντήκοντα
Τῖτος Νίννιος Φιλιππίων δεινάρια πεντήκοντα
'Α]σκλάπων καὶ Ξενοκράτης οἱ Τιμοκράτεος δεινάρια ἑκατὸν
Νικηφόρος Σωτηρίδα μετὰ Σωτηρίδα τοῦ υἱοῦ δεινάρια ἑκατὸν
Δομέτιος τὸν ναὸν ἐπισκευάσειν τοῦ 'Ηρακλέος καὶ 'Ερμοῦ ἐν γυμνασίῳ
Μηνᾶς καὶ Λεύκιος Σάλβιος οἱ Ζωπύρου ἐπισκευάσειν ἐν ᾧ τὸ κρεοπώλιόν ἐστι καὶ τὰν ποτ' αὐτῷ στοὰν ἀπὸ δειναρίων τριακοσίων
Λύσων Νικίππου τὸ λογεῖον τοῦ δεικτηρίου·
Καὶ συμβουλευόντων ἐπαινεῖν αὐτοὺς ἐφ' ἃ ἔσχηκαν ὑπὲρ τᾶς πόλιος φροντίδος εἰς τὸν δᾶμον
τῶν Ρωμαίων καὶ ποτὶ τὸν Σεβαστὸν εὔνοία, ἔδοξε τοῖς συνέδροις ἐπαινέσαι τοὺς ἐπανγελ[λο]
μένους ἐπὶ πᾶσι τοῖς προγεγραμμένοις. Ὅπως δὲ ᾖ διάδηλος ἁ δεδομένα ὑπ' αὐτῶν τᾷ πόλει χάρις
ἀναθείτω παρὰ τὸ Σεβάστειον 'Επίνικος ὁ γραμματεὺς τῶν συνέδρων ἐκ τῶν τᾶς πόλιος εἰσόδων χαρά-
ξαι εἰς στάλαν λιθίναν καθὼς ἕκαστος ὑπέσχετο καὶ ὅτι ἐπὶ γραμματέος συνέδρων 'Επινίκου. 'Ωσ-
αύτως δὲ καθ' ἕκαστον ἀναθημάτων τελεσθησομένων γινέσθω ἐπιγραφὰ ὅτι ὑπέσχετο ἐπὶ γραμ-
ματέως συνέδρων 'Επινίκου.

'Η ἐπιγραφὴ ὡς ἀναφέρουσα τὸν Σεβαστὸν Καίσαρα (στ. 3) ἢ καὶ ἁπλῶς τὸν Σεβαστόν (στ. 37), ἑπομένως τὸν Αὔγουστον (Γάϊον 'Ιούλιον Καίσαρα 'Οκταβιανὸν) χρονολογεῖται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 27 πρὸ Χριστοῦ, ὅτε ἡ ρωμαϊκὴ Σύγκλητος τοῦ ἀπένειμε τὸν τίτλον τοῦ Σεβαστοῦ, καὶ τοῦ 14 μετὰ Χριστόν, ἔτους θανάτου τοῦ Αὐγούστου.

'Υπῆρχε δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν Μεσσήνῃ, ὡς καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς ρωμαιοκρατουμένης 'Ελλάδος, παροικία ἢ δῆμος Ρωμαίων[1].

[1] Πβλ. στ. 7 *Ρωμαίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτᾷ* καὶ στ. 37 *τὸν δᾶμον τῶν Ρωμαίων.*

Τὸ κείμενον τῆς ἐκ 42 σωζομένων στίχων ἐπιγραφῆς περιλαμβάνει μέχρι καὶ τοῦ 35ου στίχου κατάλογον εἰσφορῶν κατοίκων τῆς Μεσσήνης — ἐντοπίων τε καὶ παροίκων — *ἐπαγγελλομένων* δηλ. ὑποσχομένων νὰ ἐπισκευάσωσι διάφορα οἰκοδομήματα τῆς πόλεως διὰ ποσοῦ τινος δηναρίων, ἀναγραφομένου ἑκάστοτε παρὰ τὸ ὄνομα τοῦ προσφέροντος[1].

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι ἐκ τῶν ἀναφερομένων ὡς μελλόντων νὰ ἐπισκευασθῶσιν οἰκοδομημάτων οὐδὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Παυσανίου, ἐξαιρέσει μόνον τοῦ γυμνασίου (στ. 10) καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ ναοῦ Ἑρμοῦ καὶ Ἡρακλέους (στ. 33), ἀγάλματα τῶν ὁποίων μόνον ἀναφέρει ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς Μεσσήνης ὁ Παυσανίας (IV 32. 1).

Τὰ δὲ λοιπὰ τὸ πρῶτον διὰ τῆς νέας ἐπιγραφῆς μαρτυρούμενα οἰκοδομήματα εἶναι:

1) *Ἡ ὀλυμπικὴ στοά* (στ. 11), πιθανῶς μία τῶν στοῶν τοῦ γυμνασίου.

2) Τὸ *βουλεῖον*[2] καὶ ἡ παρ' αὐτὸ στοὰ (στ. 19) πιθανῶς τὸ ἡμέτερον βουλευτήριον (βλ. κάτοψιν εἰκ. 1,Γ).

3) *Ἡ παντόπωλις στοά* (στ. 20).

4) *Ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος* (στ. 28).

5) *Ἡ στοὰ Νικαίου* (στ. 28).

6) *Τὸ κρεοπώλιον καὶ ἡ πρὸς αὐτῷ στοὰ* (στ. 34) καὶ τέλος

7) *Τὸ δεικτήριον*[3] (στ. 35).

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰς ἐν τῷ θεάτρῳ συνήθως γινομένας *ἐπιδείξεις* ἤτοι ἀπαγγελίας, θὰ ἠδύνατο νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ μικρὸν θέατρόν μας (βλ. κάτοψιν εἰκ. 1,Α), ἐὰν δὲν ἀνεφέρετο μετ' αὐτοῦ καὶ τὸ *λογεῖον*, ὅπερ ὅμως δὲν εὑρέθη οὔτε φαίνεται νὰ ὑπῆρχεν εἰς τὸ θέατρον τῆς Μεσσήνης.

Οἱ τελευταῖοι στίχοι (35-42) τῆς ἐπιγραφῆς ἀναφέρουσι τὸ αἰτιολογικὸν τῆς ἀναθέσεως τῆς ἐπιγραφῆς. Ἀναφέρουσι δηλαδή, ὅτι οἱ *σύνεδροι* (βουλευταὶ) συνεδριάσαντες (*συμβουλευόντων*) ἀπεφάσισαν νὰ ἐπαινέσουν πάντας τοὺς ὑποσχεθέντας τὴν ἐνέργειαν ἐπισκευῶν, ἤτοι διὰ τὴν φροντίδα τὴν ὁποίαν

---

[1] Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ ἐν στ. 19 ἔκφρασις ὅτι ὁ Νικήρατος Θέωνος θὰ ἐπεσκεύαζε «*τὸ βουλεῖον καὶ τὴν ποτ' αὐτῷ στοὰν ἐκ τοῦ ἰδίου βίου*» ἤτοι ἐκ τῆς περιουσίας του, ἀπὸ τὸ βιός του, ὡς θὰ ἐλέγετο καὶ σήμερον.

[2] Ἡ λέξις δὲν εἶναι νέα. Ἀπαντᾶται δὶς εἰς ἐπιγραφὰς τῶν Δελφῶν τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος (F. d. Delphes III (2) 89, $_{15}$ καὶ III (3) 383,$_{35}$) καὶ τῆς Χαλκηδόνος (SIG 1011, 18) ὡς καὶ παρ' ΗΡΟΔΟΤΩ (Βίος Ὁμ. 12) καὶ ἀργότερον παρὰ ΘΩΜΑ ΤΩ ΜΑΓΙΣΤΡΩ, ὅστις μάλιστα θεωρεῖ ὀρθότερον τὸν τύπον βουλευτήριον.

[3] Ἡ λέξις ἀναφέρεται ὑπὸ ΔΙΟΓΕΝΟΥΣ ΤΟΥ ΛΑΕΡΤΙΟΥ (V 37) ἀλλ' ἀσαφῶς. Σαφεστέραν εἰκόνα του παρέχει ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΣΕΛΕΥΚΕΙΑΣ (Βίος Ἁγ. Θέκλης 2, 27) λέγων: *ὤφθην ἐπὶ τοῦ δεικτηρίου· λέγεται δὲ οὕτως ὁ τόπος ἐν ᾧ ἐπιδείκνυνται οἱ λέγοντες, τοῦτο ἐστὶν ὁ ἄμβων ἤτοι τὸ ἀκροατήριον.*

οὗτοι ἔλαβον ὑπὲρ τῆς πόλεως καὶ τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων, ὡς καὶ διὰ τὴν πρὸς τὸν Σεβαστὸν (Αὔγουστον) εὔνοιαν αὐτῶν.

Ἵνα δὲ γίνῃ φανερὰ ἡ γενομένη ὑπ' αὐτῶν πρὸς τὴν πόλιν χάρις, ἐντέλλεται ὁ γραμματεὺς τῶν συνέδρων Ἐπίνικος, νὰ ἀναθέσῃ *παρὰ τὸ Σεβάστειον* (ἤτοι τὸ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Σεβαστοῦ ἀφιερωμένον οἰκοδόμημα) δαπάναις τῆς πόλεως, στήλην λιθίνην, ἐφ' ἧς νὰ χαράξῃ ὅ,τι ἕκαστος ὑπεσχέθη νὰ δώσῃ ὡς καὶ ὅτι θὰ χαράσσεται ἐπιγραφὴ δι' ἕκαστον, ἐπὶ γραμματέως Ἐπινίκου, ἐκτελεσθησόμενον ἀνάθημα.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ περιέχουσα τὴν ἐπιγραφὴν στήλη ὤφειλε νὰ στηθῇ παρὰ τὸ Σεβάστειον, τὸ δὲ βάθρον αὐτῆς εὑρέθη εἰς τὴν ἀρχικήν του θέσιν, ἤτοι πρὸ τοῦ ἀνατολικοῦ κίονος τῆς προστάσεως τῆς μνημειώδους κλίμακος (εἰκ. 10) θὰ πρέπει τὸ νῦν τὸ πρῶτον μνημονευόμενον Σεβάστειον νὰ εὑρίσκετο ἐκεῖ που πλησίον. Ἐὰν λοιπὸν δὲν κεῖται ἐντὸς τῆς ὑπὸ τῶν στοῶν περιοριζομένης μεγάλης αὐλῆς, τῆς ὁποίας δὲν ἔχει ἀκόμη ἀφαιρεθῆ ἡ ἐπίχωσις, θὰ εὑρίσκεται ἄνω, ἤτοι εἰς τὸ ἄνδηρον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔφερεν ἥ τε μικρὰ ἐπικαμπὴς καὶ ἡ μνημειώδης κλῖμαξ. Ἀλλὰ τοῦτο θὰ ὁρίσει μόνον μεταγενεστέρα ἀνασκαφὴ τῶν εἰρημένων μερῶν.

Θὰ ἐπεθύμουν ἐν τέλει νὰ προσθέσω, ὅτι τὰ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενα οἰκοδομήματα ἤτοι ἡ *παντόπωλις στοὰ* καὶ τὸ *κρεοπώλιον*, θὰ ἀνήκουν βεβαίως εἰς τὴν Ἀγορὰν καὶ δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκαλοῦντο οὕτω τμήματά τινα τῶν ἀποκαλυφθεισῶν στοῶν. Ἂν δὲ εἰς αὐτὰ προστεθοῦν καὶ τὸ *βουλεῖον* ἤτοι τὸ βουλευτήριον καὶ τὸ *δεικτήριον* ἤτοι πιθανῶς τὸ θέατρον, θεμελιοῦται ἀσφαλέστερον ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ὅλου ἀνασκαπτομένου συγκροτήματος ὡς ἀγορᾶς.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν συνετελέσθη ἐφέτος καὶ ἡ ἀναστήλωσις τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως τοῦ Προπύλου ἀποτελουμένης ἐκ δύο τετραγώνων πεσσῶν καὶ δύο ἀντιστοίχων παραστάδων. Οἵ τε πεσσοὶ καὶ αἱ παραστάδες ἀποτελοῦνται ἐκ βάσεως μετὰ πλίνθου, κορμοῦ καὶ κυματιοφόρου ἐπικράνου. Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν (πίν. 143α) δεικνύει εἰς ποίαν κατάστασιν εὑρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τὰ ἀπαρτίζοντα τοὺς πεσσοὺς ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, αἱ δὲ εἰκόνες τῶν πίν. 144 καὶ 145 ἀπόψεις τῶν ἀναστηλωθέντων πεσσῶν μετὰ τὴν γενομένην μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ ἱκανότητος ἀναστήλωσίν των ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῶν ἀναστηλώσεων Χαριλάου Σφακιανάκη, ἐργασθέντος συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας μου.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναστηλώσεως κατεμετρήθη λεπτομερῶς καὶ ἐσχεδιάσθη ὑπὸ τοῦ γράφοντος, ὁλόκληρον τὸ πρόπυλον συνετάχθη δὲ καὶ ἡ γραφικὴ ἀναπαράστασις αὐτοῦ, ἐκ τῆς ἀνωδομῆς τοῦ ὁποίου σώζεται μόνον ἓν τεμάχιον ἐπιστυλίου καὶ ἓν τεμάχιον γείσου μετ' ὀδόντων, οὐδὲν δ' ἐκ τοῦ ἀετώματος.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

27. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΠΥΛΟΥ

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1959 διεξήχθησαν ἀπὸ 5 Αὐγούστου μέχρι 4 Σεπτεμβρίου καὶ περιωρίσθησαν εἰς τὴν περιοχὴν Κουκουνάρας, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἤδη ἔτους παρουσίασε σπουδαίας Μυκηναϊκὰς ἀρχαιότητας[1]. Ἡ νέα ἀνασκαφὴ ἐβεβαίωσεν ὁριστικῶς τὴν ὕπαρξιν ἀκμαίου Πρωτομυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ, τοῦ ὁποίου τὰ ἴχνη παρακολουθοῦνται τοὐλάχιστον μέχρι τῆς Μυκηναϊκῆς ΙΙΙΒ ἐποχῆς. Τὰ ἀποτελέσματα ἐν συντομίᾳ ὑπῆρξαν τὰ ἀκόλουθα:

Ἡ φυσικὴ ἀκρόπολις, περὶ τὸ χιλιόμετρον πρὸς Α. τοῦ χωρίου Κουκουνάρα, Καταρραχάκι ὀνομαζομένη, ἠρευνήθη εὐρύτερον. Ἀπεδείχθη ὅτι τὸ πέρυσιν εὑρεθὲν «ἀψιδωτὸν» μέγαρον ἔχει σχῆμα ἀκανόνιστον, διότι πᾶσαι αἱ πλευραί, πλὴν τμήματος τῆς Νοτίας, δὲν εἶναι εὐθύγραμμοι (πίν. 146α). Διὰ λόγους τεχνικοὺς ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κτίσματος δὲν ἐπερατώθη τελείως, πρέπει δὲ νὰ διεξαχθῇ ὅταν τὰ χώματα θὰ εἶναι μαλακώτερα, ἵνα μὴ σημειωθοῦν ζημίαι. Ἐξηκριβώθη, ὅτι τὸ κτίσμα ἔχει δύο περιόδους, ἀμφοτέρας τῆς ΥΕ Ι καὶ τῆς πρωΐμου ΥΕ ΙΙ περιόδου. Πρὸ τῆς Δ. πλευρᾶς αὐτοῦ ὑπάρχει εὐθὺς τοῖχος μήκους 3.92μ., πλάτους 75 ἑκ. φέρων βάσιν κίονος κατὰ χώραν. Ἑτέρα βάσις, οὐχὶ ὅμως κατὰ χώραν, εὑρέθη ἐντὸς τοῦ μεγάρου. Αἱ δοκιμαὶ ἔδειξαν, ὅτι πρὸς Δ. ὑπάρχει καὶ ἕτερον κτίσμα οὐχὶ ἐκτεταμένον, ἀλλὰ προχωροῦν εἰς μέγα βάθος. Πέριξ πρὸς Β. καὶ Ν. ὑπάρχουν λείψανα τοίχων, ἐν μέρει διὰ μεγάλων λίθων ἐκτισμένα, ἀλλὰ κατεστραμμένα πλέον. Ἐπρόκειτο περὶ ἐνδιαφέροντος πρωΐμου Μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ, ὅπου ὅμως οἱ ἀρχαιολόγοι ἔφθασαν ἀργά. Μέχρι καὶ τῆς παρούσης γενεᾶς ἐνθυμοῦνται οἱ κάτοικοι, ὅτι μετεκομίζοντο ἐντεῦθεν λίθοι εἰς τὴν Κουκουνάραν. Τὸ ἤδη ἀνασκαφὲν κτίσμα παρουσιάζει μέγιστον μῆκος 10.80 καὶ πλάτος 5.50 μ., ἀλλὰ τὸ παρακείμενον πρὸς Δ. δυνατὸν νὰ ἦτο μεγαλύτερον.

Κατὰ τὸ Ν. ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως ὑπάρχει εἶδος φυσικοῦ χάσματος, τὸ ὁποῖον προφανῶς ἐχρησίμευσεν ὡς λάκκος ἀπορριμμάτων. Περιέχει ἀρίστης ποιότητος κεραμεικὴν τῆς Μυκηναϊκῆς ΙΙΙΑ καὶ ΙΙΙΒ περιόδου, ἥτις προφανῶς εἶναι εἰσηγμένη.

---

[1] Τὴν ἀνασκαφὴν τῆς Πύλου παρηκολούθησαν ὁ κ. Σπ. Ἰακωβίδης καὶ ἡ δεσπ. Μ. Παντελίδου ὡς σχεδιασταί. Ἐπισκέπται παραμείναντες ἀρκετὰς ἡμέρας ὑπῆρξαν ὡσαύτως ὁ κ. Per Ålin (Σουηδία) καὶ Η. Mühlestein (Ἑλβετία) καὶ ἐκ Βερολίνου οἱ κύριοι Eggers καὶ Braschen. Ἐτίμησαν ὡσαύτως τὴν ἀνασκαφὴν δι' ἐπισκέψεως ὁ νομάρχης Μεσσηνίας κ. Τσαμουλᾶς καὶ πρόκριτοι τῆς Πύλου, ὡς καὶ ἐπισκέπται καὶ φοιτηταὶ ξένοι τε καὶ ἡμέτεροι.

Ἡ ὑπόλοιπος δραστηριότης τῆς ἐφετινῆς περιόδου ἀφιερώθη εἰς τὴν ἀνακάλυψιν καὶ ἔρευναν περαιτέρω τάφων. Ἤδη ἔφθασαν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑπτὰ οἱ θολωτοὶ τάφοι, ἐπὶ πλέον δὲ ἀπεδείχθη, ὅτι τινὲς τῶν τύμβων κρύπτουν πολλοὺς ἕκαστος, ἀλλὰ ὑποτυπώδεις θολωτοὺς τάφους, πτωχοὺς καὶ ἀνήκοντας εἰς τὰς προχωρημένας φάσεις τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Τὰ ἀποτελέσματα ἐν συνόψει εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Συνεπληρώθη ὁ καθαρισμὸς τοῦ πέρυσι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνασκαφέντος θολωτοῦ τάφου Κουκουνάρας 2 (Τσουμπρῆ). Ἡ εἰκὼν δὲν μετεβλήθη. Ὁ τάφος εἶχε συληθῆ ἐπανειλημμένως, ὥστε οὔτε ἀγγεῖον οὔτε σκελετὸς εὑρέθη, πλὴν ἀσημάντων θραυσμάτων. Τρία χρυσᾶ ὀρθογώνια λεπτὰ ἐλάσματα, ἀργυροῦν σύρμα καὶ δύο λίθινα βέλη, ὁμοῦ μετὰ τεμαχίου σφραγιδολίθου ἐξ ὀρείας κρυστάλλου ὑπῆρξαν τὰ μόνα εὑρήματα.

Αἱ νέαι ἔρευναι ἐστράφησαν κυρίως εἰς τὴν ὀλίγα μέτρα πρὸς Ἀνατολὰς τῆς ἀκροπόλεως Καταρραχάκι καὶ τοῦ αὐτόθι συνοικισμοῦ ἀπέχουσαν περιοχήν. Κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν ἡ ἀπόστασις εἶναι μόνον 20-30 μέτρα, ἀλλὰ τὸ βαθὺ ρεῦμα τοῦ Ἀράπη καθιστᾷ ταύτην προσιτὴν δι' ἐπιπόνου ἀτραποῦ. Ἡ περιοχή, γνωστὴ ὡς Γουβαλάρη, ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν ὡς ἐκ τῶν ἐκεῖ πυκνῶν τεχνητῶν τύμβων. Εἷς, ὁ περισσότερον περίοπτος (ἠριθμήθη ὡς τύμβος 1), δὲν ἔδωκεν ἐφέτος ἀποτελέσματα, ἂν καὶ πολλὰ στιβαρὰ ἐργαλεῖα ἐθραύσθησαν ἐναντίον τῶν ἐγκάτων του, τῶν ὁποίων τὰ χώματα ἔχουν ἀφάνταστον σκληρότητα κατὰ τὴν ξηρὰν ἐποχήν. Ἕτερος τύμβος, ὁ ὑπ' ἀρ. 2, ἀπέδειξεν ὅτι ἔκρυπτε τρεῖς μικροὺς θολωτοὺς τάφους, τῶν ὁποίων ἡ διάμετρος δὲν φθάνει τὰ 3 μέτρα. Εἶναι πρόχειρα καὶ ἄτεχνα κατασκευάσματα, ἄνευ θύρας, οἱ δὲ νεκροὶ ἐθάπτοντο εἴτε ἄνωθεν, εἴτε ἀνοιγομένης ὀπῆς εἰς τὰ πρόχειρα τοιχώματα τῆς θόλου. Οὐδεὶς ἐκ τῶν τριῶν τάφων ἀπέδωκε σκελετὸν οὐδὲ κἂν κρανίον ὥστε ὑπέθεσα ὅτι τὰ ὀλίγα ὀστᾶ, τὰ ὁποῖα, τεθραυσμένα ἤδη καὶ ἐλλιπῆ, ἔκειντο ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, πιθανὸν νὰ προέρχωνται ἐξ ἀνακομιδῆς λειψάνων ἀλλοῦ που τεθαμμένων. Ὁ περισσότερον ἐνδιαφέρων ἐκ τῶν τριῶν τάφων ἦτο ὁ 1 (ὁ Δυτικώτατος), ὁ ὁποῖος ἔφερεν εἰς τὸ Β. μέρος πλακοειδῆ λίθον κατὰ πλάτος ὄρθιον ἱστάμενον καὶ πρὸ αὐτοῦ μικροὺς λίθους κυκλικῶς (πίν. 146β), οἵτινες ὅμως οὐδὲν ἐκάλυπτον. Τὰ εὑρήματα ἦσαν μαχαιρίδιον λεπτότατον καὶ τεμάχιον ἄλλου ἐκ χαλκοῦ, χαλκῆ περόνη μήκους 10.2 ἑκ. φέρουσα εἰς τὴν κεφαλὴν ὀπήν (ἄνευ κρίκου), βέλος ἐκ ξανθοῦ πυρίτου, πήλινα σφονδύλια καὶ τεμάχια χειροποιήτου κεραμεικῆς, τὰ πλεῖστα ἐκ τοῦ τάφου 1, οὗ ἡ διάμετρος εἶναι 2.75 καὶ τὸ μέγιστον σῳζόμενον ὕψος 1.15 μ.

Τρεῖς ἢ τέσσαρες ὅμοιοι τύμβοι ὑπάρχουν ἀκόμη, οἵτινες θὰ παράσχωσι πληρεστέραν εἰκόνα ἐὰν ἀνασκαφοῦν. Πρὸς Δ. τούτων, χωριζόμενος ἀπὸ τὴν ἀκρόπολιν διὰ τοῦ ρεύματος τοῦ Ἀράπη, ὑπάρχει στενόμακρος ἐπίπεδος χῶρος ἐκτεινόμενος ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἐκεῖ ἐδοκιμάσαμεν εἰς μέρος ὅπου τινὲς λίθοι

ἦσαν ὁρατοί, ἀπέδειξαν δ' ὅτι ἐπρόκειτο περὶ θολωτοῦ τάφου, τοῦ μεγαλυτέρου καὶ πλουσιωτέρου μέχρι τῆς στιγμῆς εἰς τὴν περιοχήν (Γουβαλάρη 1=Κουκουνάρας 4). Ὁ τάφος ἦτο σεσυλημένος, ἀλλ' ἴχνη τοῦ ἄλλοτε πλούτου του διετηρήθησαν ἀρκετά, ἐπὶ πλέον δὲ παρουσίασεν οὗτος τὸ καλύτερον μέχρι τοῦδε παράδειγμα ἐντατικῆς λατρείας τῶν νεκρῶν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐποχήν.

Ὁ δρόμος κεῖται πρὸς Ν. Ἡ θύρα διετηρήθη κακῶς, ἄνευ ἀνωφλίου καὶ ἔφερε μόνον τοὺς κατωτάτους δόμους (ὕψος 1.10 μ.) τῆς ἄλλοτε τειχίσεως. Ἡ θόλος ἔχει διάμ. 6.25 μ. καὶ τὸ δάπεδον ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ἀρκούντως σκληροῦ, ὁ ὁποῖος ἐλαξεύθη ἐπιμελῶς καὶ κατέστη ὁριζόντιος. Μεταγενεστέρως ἐλάξευσαν ἔτι βαθύτερον καὶ τὸν δρόμον καὶ τὸ κατώφλιον τῆς θύρας καὶ πεταλοειδὲς τμῆμα τοῦ δαπέδου τῆς θόλου εἰς βάθος 0.50 μ. Τὸ σκάμμα τῆς θόλου ἔχει μῆκος 4.50 καὶ πλάτος ἀπὸ 1.40 μέχρι 1.90 μ. Οὐδεμίαν ἄλλην ἑρμηνείαν βλέπω, πλὴν τῆς δοθείσης ἤδη διὰ τὰ παρεμφερῆ σκάμματα ἄλλων τάφων ἤτοι ὅτι ἐγένοντο ὅπως διευκολύνουν τὴν εἴσοδον ἅρματος ἢ νεκρικῆς ἁμάξης. Ἡ εὕρεσις δύο ἐσφαγμένων ἵππων εἰς τὸν δρόμον τοῦ τάφου τοῦ Μαραθῶνος ἴσως δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν τελευταίαν ὑπηρεσίαν τὴν ὁποίαν προσέφερον, νὰ σύρουν μέχρι τοῦ τάφου τὴν ἅμαξαν τοῦ νεκροῦ.

Ἡ θόλος διατηρεῖται μέχρις ὕψους 2.20 μ. (πίν. 147α) καὶ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πρώτων 50 ἑκ. ἐπιχώσεως ἤρχισαν νὰ φαίνωνται ὀστᾶ ζώων. Ἐντὸς ὀλίγου παρουσιάσθη ὁλόκληρος σκελετὸς ἐλάφου, ὡς νομίζω (πίν. 147β). Πέριξ τούτου καὶ καθ' ὅλην τὴν ἐπίχωσιν, μέχρι τοῦ δαπέδου, ὑπῆρχεν ἀπειρία ὀστῶν ἐκ βοῶν, χοίρων, ἀρνίων, κέρατα ἐλάφων καὶ 16 ὁπλαὶ ἐξ ἱπποειδῶν ἢ ἐλάφων. Εὑρέθησαν εἰσέτι τὸ κέλυφος μιᾶς χελώνης καὶ ἀπειρία ὀστράκων καρκίνων. Ἂν καὶ λείψανα μιᾶς χελώνης εὑρέθησαν εἰς τὸν τάφον 2 Κουκουνάρας, καρκίνων δὲ ὄστρακα εἰς πολλοὺς ἄλλους, εἶναι ἄγνωστον ἂν κατετίθεντο ὑπὸ ἀνθρώπων ἢ εἰσέδυσαν ἕως ἐκεῖ. Μία ἀνθρωπίνη χεὶρ καλῆς διατηρήσεως εὑρέθη ὡσαύτως εἰς τὰ Ἑλληνικὰ στρώματα. Πυρᾶς καὶ θυσιῶν λείψανα ὑπῆρχον παντοῦ, κυρίως ὅμως μεγάλη πυρὰ μετὰ ὄγκων τέφρας ἔκειτο εἰς τὴν ΒΔ. πλευρὰν παρὰ τὸν τοῖχον τῆς θόλου καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ δαπέδου. Κέραμοι, τεμάχια πίθων μεγάλων, ὁμηρικοὶ σκύφοι καὶ τέλος τὰ λείψανα ἑνὸς ἀνατολίζοντος ἀγγείου (τεχνοτροπίας Λακωνικῆς;) εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς θόλου, κυρίως περὶ τὴν μνημονευθεῖσαν πυράν (πίν. 148α).

Οὔτε ἀγγεῖον, οὔτε σκελετός, ἀλλὰ μόνον τεμάχια ὀλίγων κρανίων εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ τάφου. Εὑρέθησαν ἀρκετὰ ὄστρακα, ὥστε ἴσως θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀνασυγκρότησις ἑνὸς ἢ δύο ἀμφορέων πρωΐμου Ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ μὲ φυλλοειδῆ ἢ ροδακοειδῆ διακόσμησιν, αἵτινες δίδουν καὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ τάφου. Τὸν πάλαι πλοῦτον αὐτοῦ ἀποδεικνύει ἀπειρία χρυσῶν φυλλαρίων, ἐξ ὧν ἦτο κατάσπαρτος ὅλος ὁ τάφος. Εὑρέθησαν ὡσαύτως ἀφθονία ψή-

φων ἐκ λίθων ἡμιπολυτίμων, δεκάδες χαυλίων ἐκ κράνους ἢ κρανῶν καὶ ἀφθονία λιθίνων βελῶν. Τὰ πολυτιμότατα τῶν εὑρημάτων ἦσαν χρυσῆ ψῆφος λεπτῆς σπειροειδοῦς καὶ κοκκιδωτῆς ἐργασίας καὶ σφραγιδόλιθοι. Ὁ εἷς εἶναι ἐκ κυάνου χρυσόδετος, ἀλλὰ παρουσιάζει μόνον πυροστρόβιλον ἐκ δελφίνων ὡς γλυφήν. Εἷς πεπιεσμένος κύλινδρος ἐκ σαρδίου φέρει ἔλαφον γονατίζουσαν. Εἷς ἀμυγδαλοειδὴς σάρδιος φέρει τετράφυλλον. Ἕτερος φέρει βοῦν βεβλημένον καὶ μυκώμενον ἐπωδύνως. Οἱ δύο κάλλιστοι εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ σκάμματος τῆς θόλου. Ὁ εἷς, πεπιεσμένος κύλινδρος ἐξ ἰάσπιδος, εἶναι ἡ παλαιοτέρα ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμοῦ καὶ τέχνης λίθος. Φέρει πτερωτὸν γρῦπα κρατοῦντα διὰ τοῦ ράμφους νεκρὰν ἔλαφον. Ὁ ρυθμὸς ἀνάγεται εἰς χρόνους ὀλίγον μεταγενεστέρους τοῦ 1500. Πρωτοφανὲς καὶ μεγάλου ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι τὸ θέμα τῆς τελευταίας σφραγῖδος, πεπιεσμένου κυλίνδρου ἐξ ἀμεθύστου. Δύο πολεμισταὶ μονομαχοῦν διὰ τεσσάρων ξιφῶν. Τὰ δύο βραχύτερα διασταυροῦνται πρὸ τῶν κοιλιῶν των, τὰ ἕτερα δύο μακρότερα (τὸ ἓν φαίνεται καλῶς) ἀπειλοῦν τοὺς λαιμούς των. Τὸ σύμπλεγμα ἐσχεδιάσθη θαυμασίως, ὅπως καλύψῃ τὸν ὀρθογώνιον χῶρον τῆς σφραγῖδος. Ἡ αὐστηρὰ συμμετρία τῶν μορφῶν δίδει τὴν ἐντύπωσιν θεαματικοῦ ἀγωνίσματος μᾶλλον παρὰ πραγματικῆς μάχης. Δυστυχῶς καὶ ἡ τέχνη καὶ ἡ διατήρησις τῆς σφραγῖδος εἶναι μέτρια. Ὁ πίναξ 148β δίδει φωτογραφίας ἐκ τῶν πρωτοτύπων, μὴ ὑπαρχόντων εἰσέτι ἀποτυπωμάτων. Ἡ παρατήρησις, ὅτι εἰς τὴν Πύλον οἱ θολωτοὶ τάφοι εὑρίσκονται ἀνὰ ζεύγη, ἐλειτούργησε καὶ ἐνταῦθα καλῶς (καὶ μάλιστα δύο φοράς). Ὀλίγα μέτρα πρὸς Β. τοῦ τάφου ἀνεκαλύφθη ὁ προφανῶς κατά τι παλαιότερος, ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει μικρότερος καὶ πτωχότερος ἀδελφός του. Δὲν ἔχει ἀνώφλιον, ἀλλ' ἡ θύρα (βλέπουσα πρὸς Β.) διατηρεῖται τετειχισμένη ἕως ἄνω (πίν. 149α) εἰς ὕψος 1.83 μ. Ἡ θόλος εἶναι ἐκτισμένη διὰ προχείρων λίθων, οὐχὶ διὰ τῶν ὡραίων πλακωτῶν τοῦ τάφου 1 (μελίστρες εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐντοπίων, ὑπάρχουσαι εἰς ἓν λατομεῖον περὶ τὰ 4 χιλιόμ. ἀπέχον). Ἔχει διάμετρον 4.90-5 μ. καὶ τὸ δάπεδον (φυσικὸς βράχος ὡς καὶ εἰς τὸν τ. 1) δὲν ἐλαξεύθη ὁριζοντίως, ἀλλὰ φέρει τὴν φυσικὴν κλίσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. Οὐδὲν εὑρέθη κατὰ χώραν. Μία πυρὰ μετὰ τέφρας, λειψάνων ὀστῶν καὶ κτερισμάτων, ἔκειτο παρὰ τὴν Δ. πλευρὰν τῆς θόλου. Τὰ τεμάχια ἑνὸς μεγάλου τριώτου ἀμφορέως μετὰ κισσοειδοῦς διακοσμήσεως δεικνύουν, ὅτι ὁ τάφος κατάγεται τοὐλάχιστον ἐκ τοῦ 1500, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ πολλὴ κεραμεικὴ ΥΕ ΙΙΙΑ-Β. Τὰ εὑρήματα ἦσαν: Τεμάχια χαλκῶν σκευῶν καὶ ὅπλων, ὧν μεταξὺ ἧλοι ἐπίχρυσοι. Ψῆφοι διάφοροι καὶ εἷς σφραγιδόλιθος ἀμεθύστου φέρων βοῦν τρέχοντα καὶ μυκώμενον ἐπωδύνως. Δεκάδες λιθίνων βελῶν, τινῶν ὡραιοτάτων, ἐκ πολυχρώμων ἢ διαφανῶν λίθων (πίν. 149γ) καὶ ἄλλα μικρὰ ἀντικείμενα. Τὸ σπουδαιότατον τῶν εὑρημάτων εἶναι πεντηκοντὰς περίπου χαυλίων, ἥτις ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἀποτελέσῃ ὁλόκληρον κράνος. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ τῶν χαυλιοδόντων δεικνύει κατεργασίαν, ἥτις πα-

ρουσιάζει περίπλοκον τὴν τοποθέτησιν τῶν χαυλίων ἐπὶ τοῦ κράνους καὶ οὐχὶ τόσον ἁπλῆν, ὅσον μέχρι τοῦδε ἐνομίζετο.

Εἰς ἀπόστασιν 500 περίπου μέτρων πρὸς τὰ ΒΔ. τῆς ἀκροπόλεως Καταρραχάκι, εἰς τὴν θέσιν Ἀκόνα, ἐντὸς ἀγροῦ τοῦ Ἠλία Ζωντανοῦ, ὑπάρχει τύμβος. Εἶναι ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος ἐσημειώθη κατὰ τὴν πρώτην ἄφιξίν μου εἰς Κουκουνάραν, διότι εὑρίσκεται εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου. Ἡ ἐφετινὴ δοκιμὴ ἀπέδειξεν ἀμέσως ὅτι πρόκειται περὶ θολωτοῦ τάφου, ὅστις ὅμως ἔχει συμπέσει τόσον παραδόξως καὶ ἐπικινδύνως (πίν. 150α), ὥστε ἡ ἀνασκαφή του διεκόπη διὰ τὸν φόβον δυστυχήματος. Ὁ τάφος (Ἀκόνας 1=Κουκουνάρας 6) ἔχει τὴν εἴσοδον πρὸς Ν. Ἐνῷ δὲν διατηρεῖται ἀνώφλιον, ἡ θόλος ὑπεράνω τούτου διατηρεῖται εἰς ὕψος ἄνω τοῦ μέτρου (πίν. 150α) καὶ κατὰ τοιοῦτον περίεργον τρόπον, ὥστε ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐνομίζομεν, ὅτι πρόκειται περὶ ἐλλειψοειδοῦς τάφου, ὡς ὁ τοῦ Θορικοῦ. Ὅταν ἐφθάσαμεν ἓν μέτρον βαθύτερον ὁ τάφος ἤρχισε νὰ ἐπανακτᾷ κυκλικότητα, ἀλλ' ἡ ἀνασκαφὴ διεκόπη εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

Μόλις εἰς ἀπόστασιν 15 μ. πρὸς Νότον ἀνεκαλύφθη καὶ ἐνταῦθα διὰ τῆς πρώτης δοκιμῆς τὸ ἕτερον μέλος τοῦ ζεύγους. Ὁ νέος τάφος (Ἀκόνας 2= Κουκουνάρας 7) ἔχει τὴν εἴσοδον πρὸς Β., ἧς μόνον τμῆμα τοῦ ἀνωτέρου μέρους εὑρέθη τετειχισμένον (πίν. 150β). Ἡ θόλος διατηρεῖται εἰς μικρὸν μόνον ὕψος ὀλίγον ἄνω τοῦ μέτρου. Ἔχει διάμ. 5.40, τὸ δὲ στόμιον βάθος 2.30 καὶ πλάτος 1.20 μ.

Οὐδὲν εὑρέθη κατὰ χώραν. Ὁ τάφος εἶχε πολλάκις καθαρθῆ κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴν ἐποχήν. Μεθ' ἕκαστον καθαρμὸν ἤναπτετο πυρὰ εἰς ἓν μέρος τοῦ τάφου, εἰς ἣν ἔθετον κρέατα (ἀφθονία ζωϊκῶν ὀστῶν) καὶ βαλάνους δρυός, ὧν εὕρομεν πολλὰς ἀπηνθρακωμένας. Ὡς γνωστόν, εἰς Ἑλληνικοὺς χρόνους ὁ χρησμὸς τῆς Πυθίας πρὸς τὴν Σπάρτην ὀνομάζει τοὺς γειτονικοὺς Ἀρκάδας βαλανηφάγους. Μικροὶ λάκκοι ἠνοίγοντο εἰς τὸ δάπεδον, οἱ ὁποῖοι ἐδέχοντο τὰ ὀστᾶ παλαιοτέρων νεκρῶν, ἐνδεχομένως καὶ κανὲν κτέρισμα. Ἓν μόνον κρανίον εὑρέθη σχεδὸν ἀκέραιον καὶ τριῶν ἀκόμη οἱ θόλοι. Ἓν μόνον μικρὸν ἀλάβαστρον εὑρέθη ἀκέραιον. Ἡ ὑπόλοιπος κεραμεικὴ εἶναι κυρίως ΥΕ ΙΙΙΑ-Β πλὴν ὀλίγων τεμαχίων ἐκ μειζόνων ἀγγείων, ἅτινα εἶναι ΥΕ ΙΙ.

Περὶ τὰ 30 λίθινα βέλη εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ τάφου, ὧν τὸ ἥμισυ εὐθὺς μετὰ τὴν εἴσοδον, σχεδὸν τὸ ἕτερον ἥμισυ εἰς τὴν ἔναντι τῆς εἰσόδου ἄκραν τοῦ δαπέδου καὶ ἐλάχιστα ἀνὰ τὴν ὑπόλοιπον θόλον. Εὑρέθησαν ὡσαύτως σφονδύλια στεατίτου, τεμάχιον κέρατος ἐλάφου, 15 ψῆφοι ὑάλου καὶ μάζης διαφόρων σχημάτων καὶ περίεργος φακοειδὴς σφραγιδόλιθος. Ἀποτελεῖται ἐξ ἐρυθρᾶς γεώδους οὐσίας, σύρματα δὲ ἀργύρου προφανῶς, τοποθετημένα ἐντὸς τῆς ζύμης, παριστοῦν τὰς φλεβώσεις τοῦ σαρδώνυχος. Ἔφερε γλυφήν, ἴσως βοός. Εὑρέθησαν εἰσέτι ἀρκετὰ χάλκινα. Μία μικρὰ αἰχμὴ ἀκοντίου (μόλις 9 ἑκ. μῆκος) ὁμοιάζει πρὸς παιδικὸν ἄθυρμα. Ἓν γλωσσοειδὲς μαχαίριον (μήκους 0.19 μ.)

καὶ ἕτερον μονόστομον (μῆκ. περὶ τὰ 0.28 μ.) διατηροῦνται καλῶς, ἀλλ' ἔχουσι συστραφῆ (τὸ γλωσσοειδὲς ἐθραύσθη εἰς δύο) σκοπίμως, ἵνα καταστῶσιν ἀνάξια συλήσεως. Ὁ πίναξ 149β δεικνύει ἓν μονόστομον μαχαίριον καὶ ἓν ἐγχειρίδιον (μῆκος 17 ἑκ.), οὗ οἱ τρεῖς ἧλοι φέρουν ἐπένδυσιν ἀργύρου μετὰ μικρᾶς προσμείξεως χρυσοῦ (ἤλεκτρον), ἥτις προεφύλαξε τούτους ἀπὸ τῆς ὀξειδώσεως.

Εἰς τὰ πέριξ τῆς Κουκουνάρας, περὶ τὰ 3 χιλιόμ. ἀνατολικώτερον πλησίον τῶν χωρίων Κρεμμύδια καὶ Φουρτζῆ, εἰς τὰ πέριξ τοῦ χωρίου Χανδρινοῦ καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν Μεθώνης ἐξηκριβώθησαν καὶ ἄλλοι τύμβοι, ὧν τινες τοὐλάχιστον κρύπτουν θολωτοὺς τάφους. Εἶναι φανερόν, ὅτι οἱ τοπικοὶ πρίγκιπες εἰς τὴν περιφέρειαν Πύλου κατεσκεύαζον ἕκαστος θολωτὸν τάφον διὰ τὴν οἰκογένειάν του. Ὀλίγοι ἐκ τῶν τάφων τούτων δύνανται νὰ ὀνομασθοῦν βασιλικοί.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

28. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΑΞΟΥ

Κατὰ τὸ ἀπὸ 20 Ἰουλίου μέχρι 4 Αὐγούστου διάστημα τῆς ἐφετινῆς ἐρεύνης ἀνεσκάφη 1) ὁ Μυκηναϊκὸς θαλαμοειδὴς τάφος Β καὶ 2) μικρὰ περιοχὴ τῆς Μυκηναϊκῆς πόλεως.

1. Πλησίον τοῦ κατὰ τὸ 1958 ἀνασκαφέντος θαλαμοειδοῦς τάφου, τοῦ τάφου Α, εἶχεν ἀναφανῆ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς περυσινῆς περιόδου

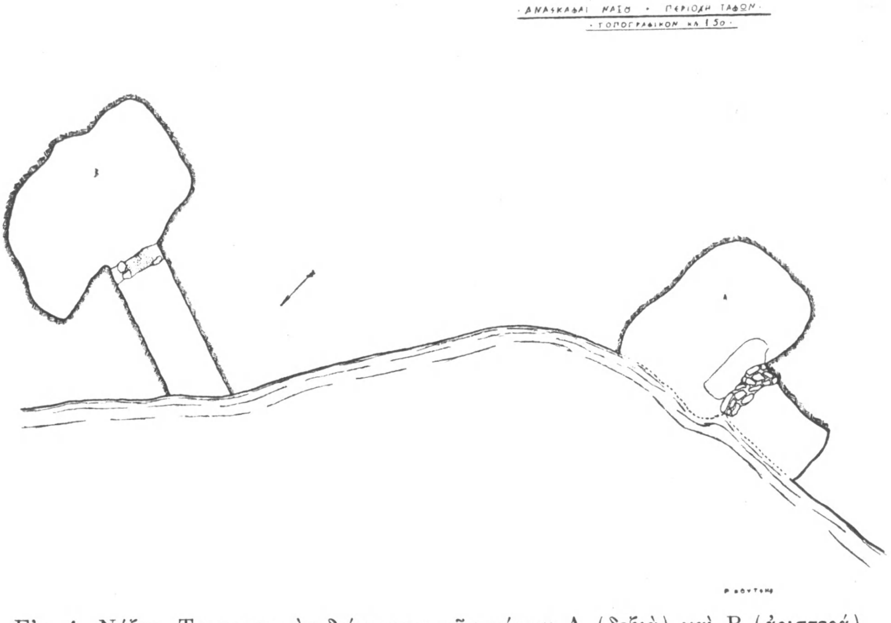

Εἰκ. 1. Νάξος. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῶν τάφων Α (δεξιὰ) καὶ Β (ἀριστερά).

καὶ δεύτερος, ὁ τάφος Β, τοῦ ὁποίου ἐλλείψει χρόνου εἶχεν ἀναβληθῆ δι' ἐφέτος ἡ ἐξερεύνησις. Κεῖται ὁ τάφος οὗτος πλησίον τοῦ Α, ὀλίγον περαιτέρω αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς ἀνωφερείας, ὑπὲρ τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν ἐστραμμένην, κατακορύφως εἰς αὐτὴν πίπτουσαν πλευρὰν τοῦ λόφου τῶν Ἁπλωμάτων τὴν σχηματισθεῖσαν διὰ βιαίας γεωλογικῆς μεταβολῆς (πίν. 151).

Ἡ κατεύθυνσις τοῦ δρόμου τοῦ τάφου Β εἶναι γενικῶς ὡς καὶ ἡ τοῦ Α ἀλλὰ μὲ ἰσχυρὰν κλίσιν πρὸς Βορρᾶν· εἶναι προφανὲς ὅτι ἀμφότεροι ἔκειντο πρὸς τὰ δεξιὰ (εἰκ. 1) ἤτοι ΝΔ. ὁδοῦ ἢ ἀτραποῦ, ἥτις θὰ διήρχετο ἔμ-

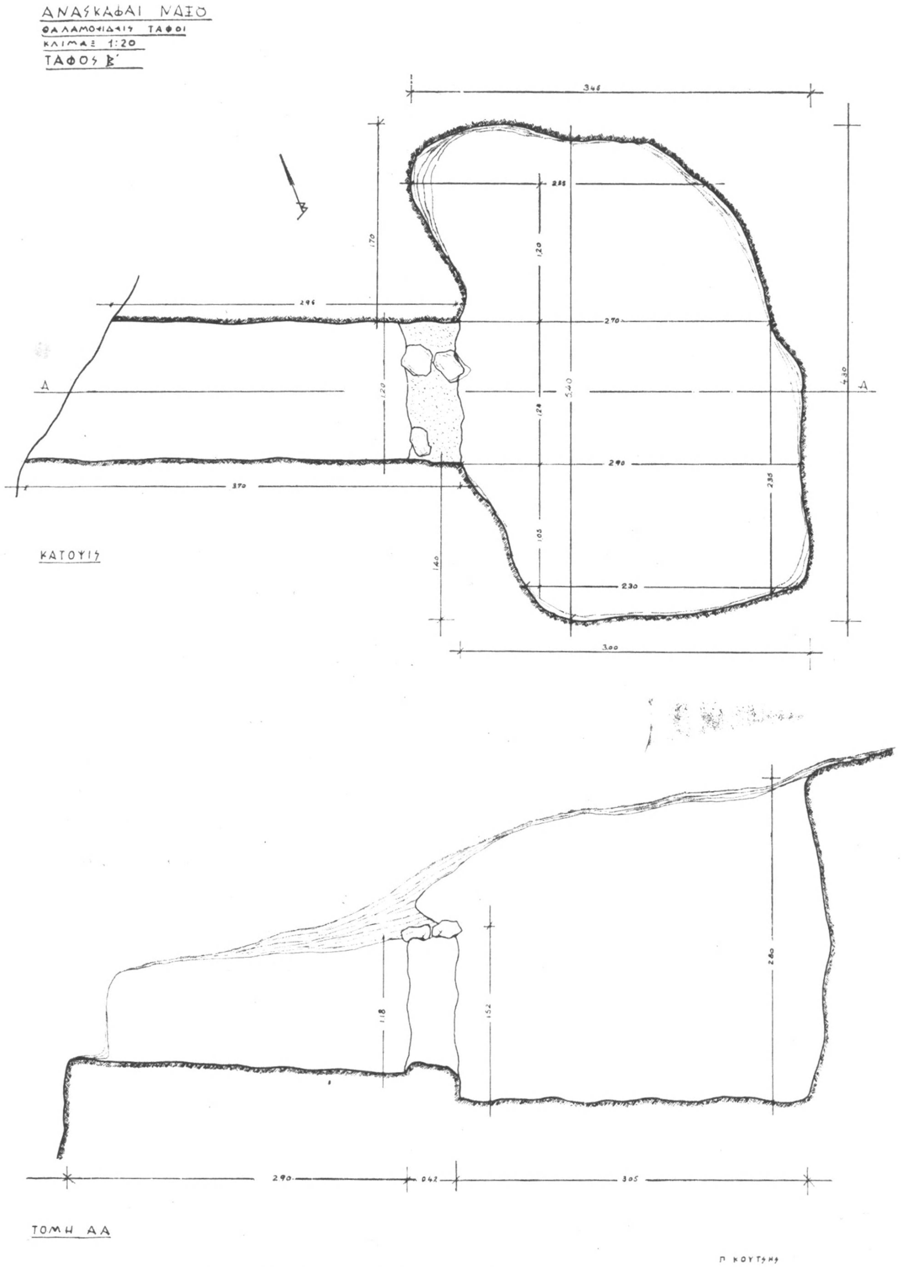

Εἰκ. 2. Τάφος. Κάτοψις καὶ κατὰ μῆκος τομή.

προσθεν ἀμφοτέρων τῶν τάφων ἐπὶ τῆς καταπεσούσης ἤδη εἰς τὴν θάλασσαν ἐπιφανείας τοῦ λόφου.

Τοῦ τάφου ἔχει κατακρημνισθῆ εἰς τὴν θάλασσαν ἡ εἴσοδος μόνον τοῦ δρόμου (πίν. 152 καὶ 154), τοῦ ὁποίου οὕτω ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ ἔκτασις ὡς καὶ ὁλόκληρος ὁ θάλαμος ἔχουν διασωθῆ πλήρως (εἰκ. 2). Τοῦ δρόμου τὸ σῳζόμενον μῆκος εἶναι περίπου 3 μ., τὸ πλάτος 1.20 μ. Καλῶς διετηρήθη ὁ ἐξ ἀργῶν λίθων τοῖχος ὁ φράσσων τὴν θύραν τοῦ θαλάμου (πίν. 152 καὶ 153), εἰς ὅλον σχεδὸν τὸ ὕψος του τὸ ἀνερχόμενον εἰς 1.18 μ. Εἰς τὸν δρόμον δὲν ἀνευρέθησαν κτερίσματα πλὴν ὀλίγων μόνον ὀστράκων πλησίον τοῦ τοίχου τῆς θύρας καὶ σχετικῶς ὑψηλά. Ἀντιθέτως πρὸς τὸν Α, ὁ τοῖχος οὗτος στερεῖται ἐδῶ «κατωφλίου», ἀλλὰ τὸ ἄκρον τοῦ δρόμου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οὗτος εἶναι ἐκτισμένος, εὑρίσκεται 34 ἐκ. ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου σχηματιζομένης τρόπον τινὰ μιᾶς λαξευτῆς βαθμῖδος (εἰκ. 2, κάτω)· νομίζω ὅτι τὸ γεγονὸς τοῦτο ἑρμηνεύει τὴν ἐν τῷ τάφῳ Α τοποθέτησιν τοῦ κατωφλίου, ὅπερ προεξέχει πολὺ ὑπὲρ τὸν τοῖχον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θαλάμου, ὡς βαθμῖδος.

Ἡ ὀροφὴ τοῦ θαλάμου εἶχε καταπέσει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ· τὸ οὕτω ὑπὲρ τὴν καταπεσοῦσαν ὀροφὴν σχηματισθὲν κενὸν ἐπεχώσθη σὺν τῷ χρόνῳ, ἐκ τούτου δὲ καὶ ἀπεφεύχθη ἡ σύλησις. Τὸ πέτρωμα εἶναι κροκαλοπαγές, κατὰ τὴν πτῶσιν δὲ οἱ ἐν αὐτῷ μεγάλοι σχετικῶς λίθοι ὑπῆρξαν ἡ αἰτία τοῦ θρυμματισμοῦ τῶν κτερισμάτων καὶ τῶν σκελετῶν. Τὸ σχῆμα τοῦ θαλάμου εἶναι ἀκανόνιστον μᾶλλον τετράπλευρον, μὲ σχεδὸν ἀπεστρογγυλωμένας τὰς γωνίας· τὸ μέγιστον πλάτος εἶναι 5.40, τὸ μέγιστον μῆκος 2.90 μ. Αἱ διαστάσεις σημειοῦνται λεπτομερέστερον ἐν τῷ σχεδιογραφήματι τῆς εἰκ. 2 γενομένῳ ὑπὸ τοῦ κ. Κούρτση. Ἀγνοοῦμεν τὸ ἀκριβὲς ἀρχικὸν ὕψος τοῦ θαλάμου, ἀλλά, ὡς εἶναι φανερὸν καὶ ἐκ τῆς δημοσιευομένης τομῆς τοῦ τάφου, τοῦτο δὲν θὰ ἦτο κατὰ πολὺ ὑψηλότερον τοῦ ὕψους τοῦ τοίχου τῆς θύρας (1.52 ἐσωτερικῶς=1.18 τοῖχος +0.34 βαθμίς). Πλὰξ ἐπιμήκης, λεπτὴ ἐκ σχίστου εὑρεθεῖσα ἔμπροσθεν τῆς εἰσόδου (πίν. 154), ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ τάφου, ἴσως ἐπέστεφε τὸν τοῖχον, ἂν μὴ προέρχηται ἐκ τῶν χωμάτων τῆς μεταγενεστέρας ἐπιχώσεως. Διότι οὐδὲν δεικνύει ὅτι ἠδύνατο νὰ εἶναι «σῆμα».

Ἐν τῷ θαλάμῳ εἶχον ταφῆ πλείονες νεκροὶ ἤ, ὡς θὰ ἴδωμεν, νεκραί. Σαφεστέρα ἦτο ἡ ταφὴ ἡ εὑρισκομένη εὐθὺς μετὰ τὴν εἴσοδον· τὸ κρανίον εὑρέθη δεξιὰ τῆς θύρας κείμενον πλαγίως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐνῷ πολλὰ ὀστᾶ, ὁπωσδήποτε δὲ οὐχὶ ἀδιατάρακτα, ἐπροχώρουν πρὸς τὰ ἀριστερά (νοτίως). Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ὑπῆρχον σεσωρευμένα καὶ τὰ περισσότερα ἀγγεῖα (πίν. 154 καὶ 155α). Ἀριστερὰ ἀλλ' ἐσωτερικώτερον εὑρέθη δεύτερον κρανίον πλησίον δὲ αὐτοῦ ὀλίγα, μικρὰ δὲ κυρίως ὀστᾶ καθὼς καὶ περιωρισμένον στρῶμα κεκαυμένης γῆς, ἐν ᾧ καὶ μικρὰ τεμάχια ἀνθράκων ἦσαν προσκεκολλημένα ἐπὶ τῶν ἐγγὺς ὀστῶν καὶ ὀστράκων. Δὲν ἦτο δυστυχῶς δυνατὸν

νὰ διαπιστωθῇ ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ κανονικῆς καύσεως· ἀπίθανον πάντως εἶναι ὅτι ἐπρόκειτο ἁπλῶς περὶ βαθμιαίας «καύσεως» ὀργανικῶν οὐσιῶν. Ἓν τρίτον κρανίον κατεστραμμένον εὑρέθη ἀκόμη ἐσωτερικώτερον εἰς τὴν αὐτὴν νοτίαν περιοχὴν τοῦ τάφου χωρὶς ὅμως σαφῶς συνανήκοντα ὀστᾶ· μερικὰ εὑρέθησαν σποράδην εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν. Τοιουτοτρόπως ἔχομεν καὶ ἐνταῦθα τὴν πολλαχῶς πλέον γνωστὴν συνήθειαν, καθ' ἣν τὰ ὀστᾶ τῶν παλαιοτέρων νεκρῶν συνεσωρεύοντο ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἄνευ ἰδιαιτέρας εὐλαβείας πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν διὰ τὴν τοποθέτησιν ἑκάστου νέου νεκροῦ.

Οὕτω δὲν κατέστη δυνατὴ οὔτε τῶν σκελετῶν ἡ ἀκριβὴς διάκρισις, οὔτε τῶν εἰς ἕκαστον τούτων ἀνηκόντων κτερισμάτων. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν ὅμως τῶν ἀνευρεθέντων ἀγγείων —τοὐλάχιστον κατὰ τὰς ἰσχυούσας χρονολογίας— δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ μεγάλη χρονικὴ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν διαφόρων ταφῶν. Ὡρισμένα ὅμως ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων μικροτέρων ἀντικειμένων φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς χρόνους παλαιοτέρους τῆς ὑστέρας μυκηναϊκῆς περιόδου, εἰς ἣν ἀνάγει τὸν τάφον ἡ ἀνευρεθεῖσα κεραμεική. Οὕτω π.χ. ὁ ὡραῖος ἐπιπεδοκύλινδρος (πίν. 155β), ὁ φέρων τὴν παράστασιν τοῦ «πρίγκιπος», χρονολογεῖται ἀσφαλῶς εἰς τὸν 15ον αἰ. Ἡ ὕπαρξίς του ἐν τῷ τάφῳ δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ἐκ τῆς κατοχῆς ὑπὸ τῆς νεκρᾶς ὡς παλαιοῦ κειμηλίου. Ἀνευρέθησαν ὅμως ἐπίσης ἀρκετὰ τεμάχια λεπίδων ὀψιδιανοῦ καθὼς καὶ δύο τεμάχια μικρᾶς μαρμαρίνης λεκανίδος (ἢ λεκανίδων, τὰ δύο τεμάχια δὲν συναρμόζουν)· ταῦτα ἐκπλήσσουν βεβαίως εὑρισκόμενα ἐντὸς ὑστέρου μυκηναϊκοῦ τάφου. Τὸ συμπέρασμα ὅτι «Κυκλαδικὰ» ἀντικείμενα ἐτίθεντο ὡς κτερίσματα ἐντὸς τῶν θαλαμοειδῶν μυκηναϊκῶν τάφων θὰ ἦτο παρακεκινδυνευμένον παρ' ὅλον ὅτι ἡ κατασκευὴ καὶ ἡ χρῆσις τούτων, ὡς πιστεύω, συνεχίζετο καὶ κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴν περίοδον. Εὐλογωτέρα ὅμως εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ ὑπόθεσις ὅτι ταῦτα κατέπεσον ἐντὸς τοῦ τάφου κ α τ ὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς ὀροφῆς ἐκ τῶν ὑπερκειμένων χωμάτων. Διότι καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν Ἀπλωμάτων ἀνευρίσκονται «Κυκλαδικὰ» θραύσματα. Παλαιότερον εἶχον ἀνεύρει σχεδὸν ἐπιπολῆς δύο μαρμάρινα κυκλαδικὰ εἰδώλια (ΠΑΕ 1951 [1952], σ. 222-3), ὁμοίως δὲ καὶ πέρυσιν ἓν ἐπὶ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τάφου Α. Ἴσως λοιπὸν ὑπῆρχον ἐνταῦθα κυκλαδικοὶ τάφοι κατεστραμμένοι ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἀλλὰ βεβαίως τοῦτο παραμένει ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον ὡς ὑπόθεσις.

Τὸ χαρακτηριστικώτατον τῶν γενομένων εὑρημάτων εἶναι οἱ περὶ τοὺς ὀγδοήκοντα πέντε μεγαλύτεροι, διαμ. 5,7-6,2 ἑκ., καὶ μικρότεροι, διαμ. 3,5-3,8 ἑκ., ῥόδακες (πίν. 156), οἱ ὁποῖοι ἦσαν διάσπαρτοι καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν ἔκτασιν τοῦ τάφου. Ἡ διακόσμησίς των εἶναι ἁπλῆ : δέκα ἓξ πέταλα σχηματιζόμενα δι' ἐκκρούστου περιγράμματος πέριξ μικροῦ κεντρικοῦ κύκλου· εἰς τὴν περιφέρειαν φέρουσι μικρὰς ὀπάς· πιθανωτέρα φαίνεται ἡ

ὑπόθεσις ὅτι οὗτοι ἦσαν ἐρραμμένοι ἐπὶ ὑφάσματος καλύπτοντος τὸν νεκρὸν ἢ ὅτι ἐκόσμουν λάρνακα. Ἀνευρέθη ἐπίσης, ἀλλ' εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τμῆμα τοῦ τάφου καὶ δὴ καὶ πλησίον τῆς ΝΑ. γωνίας αὐτοῦ, χρυσοῦν σύρμα μὲ προσδεδεμένα τὰ δύο ἄκρα αὐτοῦ, ὥστε νὰ σχηματίζεται ἐπιμεμηκυσμένος κύκλος, πιθανῶς προσδένων τὴν κόμην. Ἐπίσης τρία χρυσᾶ ὀρθογώνια ἐλάσματα μὲ κεκαμμένα ὀρθογωνίως τὰ ἄκρα πρὸς κάλυψιν τοῦ ἐξ ἑτέρας ὕλης πυρῆνος· κατακορύφως διακοσμοῦνται ταῦτα διὰ δύο «ραβδώσεων».

Ὁ ἀναφερθεὶς «ἐπιπεδοκύλινδρος» (Flat-cylinder, πίν. 155β) εὑρέθη ἀκριβῶς κάτωθι τοῦ δευτέρου κρανίου. Ἡ ὡραία παράστασις αὐτοῦ ἔχει καὶ ἐξαιρετικὴν θρησκευτικὴν σημασίαν. Ἀριστερὰ ἵσταται ἀνὴρ ἐστραμμένος πρὸς τὰ δεξιὰ φέρων περίζωμα καὶ πτερωτὸν κάλυμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· ἡ ἀριστερὰ εἶναι καθειμένη, ἐνῷ ἡ δεξιὰ τεταμένη ὁριζοντίως πρὸς τὰ ἐμπρὸς κρατεῖ δόρυ τέμνον κατακορύφως τὴν ὅλην σύνθεσιν. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μεταξὺ τοῦ «πρίγκιπος» καὶ τοῦ δόρατος τράπεζα προσφορῶν ἔχουσα δύο πόδας καὶ ἐπὶ ταύτης ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά : ξίφος κατακορύφως πρὸς τὰ ἄνω, κωνικὸν ρυτόν, τοῦ ὁποίου τὸ ἄκρον δὲν φαίνεται νὰ ἐφάπτεται τῆς τραπέζης, κάδος καὶ ἐπὶ τούτου οἰνοχόη—πάντα ταῦτα πολὺ πλησίον ἀλλήλων πληροῦντα τὸ ὀρθογώνιον τὸ σχηματιζόμενον μεταξὺ τοῦ κορμοῦ τοῦ «πρίγκιπος», τῆς τραπέζης, τῆς χειρὸς καὶ τοῦ δόρατος· ὄπισθεν τοῦ δόρατος φοῖνιξ. Ὡς πρόχειρον ἑρμηνείαν τῆς παραστάσεως ἐσκέφθην τοὺς γνωστοὺς στίχους τοῦ Ὁμήρου, ζ 162 κέ., ἐν οἷς ὁ Ὀδυσσεὺς παραβάλλει τὴν Ναυσικᾶν πρὸς τὸν ἐν Δήλῳ φοίνικα τὸν εὑρισκόμενον πλησίον τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος :

Δήλῳ δή ποτε τοῖον Ἀπόλλωνος παρὰ βωμῷ
φοίνικος νέον ἔρνος ἀνερχόμενον ἐνόησα

Ἐλεφάντινα εὑρέθησαν: Τμῆμα λαβῆς—κατόπτρου πιθανώτερον ἢ ξίφους—κακῆς διατηρήσεως, μεγ. μήκους 5,8, πλ. 2,2 ἑκ., ἐφ' ἧς διακρίνονται ἀμφοτέρωθεν τέσσαρες χρυσοῖ ἧλοι· εὑρέθη κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ τάφου. Ἄλλο μικρὸν τεμάχιον ἦτο σχεδὸν ἀδιάγνωστον. Σημειωτέα ἀκόμη ἀμφικωνικὴ ψῆφος ἐρυθροῦ λίθου ἀκεραία, μήκους 1,3 ἑκ., εὑρεθεῖσα κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν, ἄλλη κυλινδρικὴ ἐκ στεατίτου εὑρεθεῖσα πλησίον τοῦ βορείου ἄκρου τῆς θύρας, βαρίδιον καστανερύθρου λίθου συγκολληθὲν ἐκ δύο τεμαχίων μὲ ὀπὴν εἰς τὸ ἀνώτερον ἄκρον, ὕψους 1,06 ἑκ., διαστάσεως τῆς βάσεως 3×0,8 ἑκ. εὑρέθη κατὰ τὸ βόρειον ἐσωτερικὸν τμῆμα τοῦ τάφου. Εὑρέθησαν ἀκόμη καί τινα μικρὰ θραύσματα ἀδιαγνώστων ἀντικειμένων ἐξ ἐλέφαντος, μολύβδου(;) χαλκοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ δύο μικρὰ τεμάχια ἀργύρου ἐκ τοῦ χείλους «ἀνοικτοῦ» ἀγγείου, φιάλης πιθανώτατα· τὸ ἓν μὲ χρυσῆν ἐπένδυσιν εἰς τὸ χεῖλος, ὕψ. 1,8 μῆκος 3,1 ἑκ. Τοῦ ἄλλου μῆκος 3,6 ἑκ., ὕψος 2,1 ἑκ.

Ἰδέαν γενικὴν τῶν ἀνευρεθέντων ἀγγείων παρέχουν αἱ δημοσιευόμεναι εἰκόνες (πίν. 157-158). Ἐκτενέστερος περὶ αὐτῶν λόγος δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἄνευ τῆς συνεξετάσεως πάντων τῶν ἐν Νάξῳ εὑρεθέντων Μυκηναϊκῶν ἀγγείων κατὰ τὰς ὑπ' ἐμοῦ διενεργηθείσας ἀνασκαφάς. Μεταξὺ τῶν σχημάτων ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ τῆς ὑδρίας μετὰ προχοῆς ἠθμοειδῶς συγκοινωνούσης μὲ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου· ἐκ τῆς προχοῆς ταύτης πίνουσι τρόπον τινὰ οἱ ἑκατέρωθεν ταύτης λήγοντες δύο ἀνάγλυφοι ὄφεις (πίν. 157α). Ἡ τριπλῆ «ἁλατιέρα» (πίν. 157β) ἀνήκει εἰς τύπον γενόμενον περισσότερον γνωστὸν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη· ἀξιομνημόνευτον εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ εἰς σχῆμα «φλασκίου» ἀγγεῖον (πίν. 157 γ). Οἱ ρυθμοὶ τῆς τελευταίας περιόδου τῆς ὑστερομυκηναϊκῆς ἐποχῆς (ΥΕ ΙΙΙ) ἀντιπροσωπεύονται σχεδὸν πάντες, ἡ ὁμοιότης πρὸς τὴν Ὑστερομυκηναϊκὴν κοινὴν τοῦ Αἰγαίου εἶναι προφανής, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ ἰδιαίτερος χαρακτὴρ τὸν ὁποῖον αὕτη παρουσιάζει ἐν Νάξῳ. Ὁπωσδήποτε τὰ ἀγγεῖα τοῦ γραμμικοῦ ρυθμοῦ (πίν. 158 γ), ἀμφορεῖς καὶ ὑδρίαι, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀναγκαστικῶς τὰ τελευταῖα τῆς ἐποχῆς: ἀρκετὰ τούτων εὑρέθησαν εἰς τὸ βάθος τοῦ τάφου ὥστε ἀποκλείεται νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν τελευταίαν ταφήν. Ἐπίσης οὔτε τὰ μετ' ὀκτάποδος ἀγγεῖα, ἑτερόστομοι ἀμφορεῖς (πίν. 157 δ - 158 β), δεικνύουν ἓν προκεχωρημένον στάδιον σχηματοποιήσεως.

Δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας ἡ ἀπουσία ὅπλων ἐκ τοῦ τάφου. Τὸ ἐκ τούτου συμπεραινόμενον ὅτι γυναῖκες ἦσαν τεθαμμέναι ἐν αὐτῷ ἐνισχύεται ἀποφασιστικῶς καὶ ἐκ τῶν μικροτέρων εὑρημάτων: ψήφων, χρυσοῦ σύρματος, λαβῆς κατόπτρου κ.τ.ὅ. Δυνάμεθα οὕτω ἀκινδύνως νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἐκ τῶν δύο πλησίον ἀλλήλων εὑρεθέντων τάφων ὁ μὲν Α ἀνῆκεν εἰς τὰ ἄρρενα, ὁ δὲ τάφος Β, ὁ ἐφέτος ἀνασκαφείς, εἰς τὰ θήλεα μέλη τῆς βασιλικῆς ἢ μιᾶς ὁπωσδήποτε εὐγενοῦς οἰκογενείας τῆς Νάξου τῶν τελευταίων Μυκηναϊκῶν χρόνων.

2. Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὴν Μυκηναϊκὴν περιοχὴν τῆς προϊστορικῆς πόλεως τῆς Νάξου (ΠΑΕ 1950, 269 ἑ. καὶ 1951, 214 ἑ.) ἐπανήρχισεν ἐφέτος μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀνευρέσεως ἑλληνιστικῆς ἐπιγραφῆς κατὰ τὴν ἀνόρυξιν τῶν θεμελίων οἰκίας ἐν πλησίον οἰκοπέδῳ (οἰκόπεδον Γ. Κοντοπίδη) εὑρισκομένῳ εἰς τὴν πρὸς τὴν ξηρὰν προέκτασιν τῶν ἀνασκαφεισῶν οἰκιῶν μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Διὰ τοῦτο ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἀγορὰ τοῦ οἰκοπέδου, τοῦ ὁποίου μικρὸν μόνον τμῆμα, ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὸ πρὸς τὴν ξηρὰν ἄκρον του, 24.50 μ. ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, ὅπου εἶχεν εὑρεθῆ ἡ ἐπιγραφή, ἥτις ἔκειτο εἰς βάθος 1 μέτρου ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους.

Τὸ καθαρῶς μυκηναϊκὸν στρῶμα ἤρχιζεν εἰς βάθος 2 περ. μ. Ὁ ἀνασκαφεὶς

χῶρος (εἰκ. 3) ἔλαβεν ἔκτασιν ἕνεκα τῶν γνωστῶν δυσχερειῶν — συνεχὴς ἄντλησις τῶν θαλασσίων ὑδάτων — 40 μόνον τετραγωνικῶν μέτρων. Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ χώρου τούτου καὶ εἰς βάθος 1.50 περ. μ. εὑρέθησαν δύο μαρμάρινοι ἀρράβδωτοι σφόνδυλοι κιόνων χαρακτηρίζοντες τὸ στρῶμα τῆς Ἑλληνορρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ὁ ἀνώτατος ἀναφανεὶς τοῖχος ἔκειτο σχεδὸν εἰς

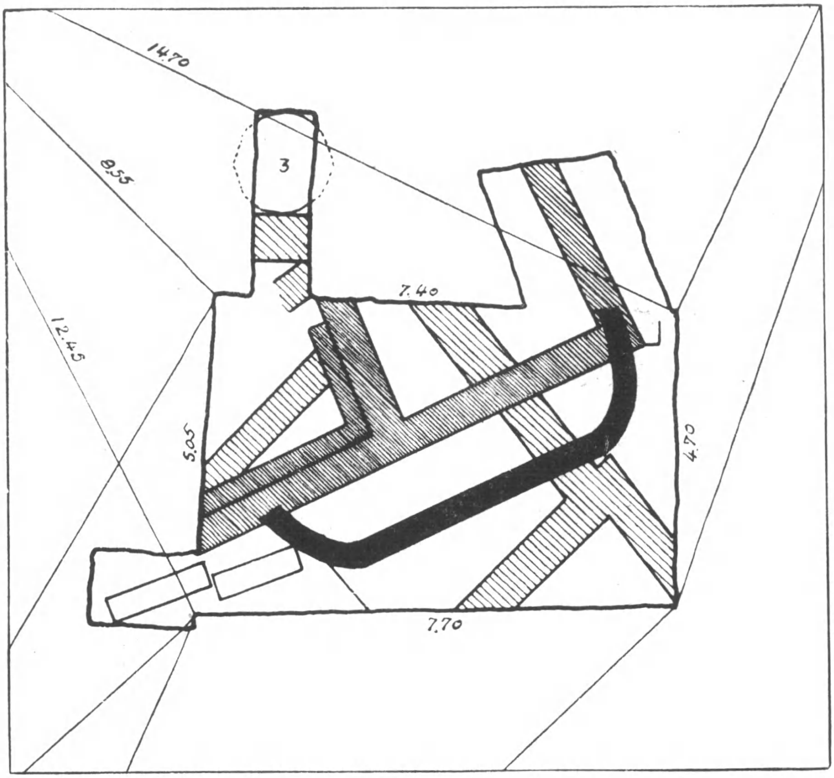

Εἰκ. 3. Νάξος. Τμήματα οἰκιῶν τοῦ μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ τῆς Γκρόττας.

τὸ αὐτὸ ὡς καὶ οἱ σφόνδυλοι τῶν κιόνων στρῶμα καὶ ἀνήκει προφανῶς εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχήν. Ὑπὸ τὸν τοῖχον τοῦτον κεῖνται δύο ἐπάλληλοι σειραὶ τοίχων μὲ διάφορον κατεύθυνσιν, ὡς σαφῶς δεικνύεται ἐν τῷ σχεδιογραφήματι. Οἱ τοῖχοι τοῦ κατωτέρου συγκροτήματος ἀντιστοιχοῦντος εἰς στρῶμα ὕψους 0.60 μ. ἔχουν πάχος ποικίλλον ἀπὸ 0.60 μέχρι 0.75 μ., ἐνῷ οἱ ἐπικαθήμενοι, ἀντιστοιχοῦντες εἰς στρῶμα ὕψους 0.70 μ. περίπου, ἔχουν πάχος 0.50 μ. Τοῦ ὑψηλοτέρου τούτου συγκροτήματος οἱ τοῖχοι τοῦ Ἀνατολικοῦ δωματίου στηρίζονται ἐπὶ σχηματιζομένης βαθμῖδος προεξεχούσης κατὰ 0.30 ἑκ. Εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου ἐφάνη μικρὸν ἡμικυκλικὸν κατα-

σκεύασμα ἐκ μικρῶν λίθων καὶ μὲ ἴχνη πυρᾶς καὶ ὀστᾶ ζῴων πλησίον· ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ ἑστίας.

Τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα ἀνήκουν ἐπίσης εἰς τοὺς τελευταίους μυκηναϊκοὺς χρόνους. Ἡ συνέχεια τῆς ἀνασκαφῆς ἐπιβάλλεται πρὸς διασάφησιν τοῦ σχεδίου τῶν οἰκιῶν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

29. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

IX

Καὶ κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἐξετελέσθησαν ἀνασκαφαὶ ἐντὸς μελλόντων νὰ οἰκοδομηθοῦν οἰκοπέδων τῆς πόλεως Ρόδου καὶ ἐμελετήθησαν λείψανα ἀρχαίων ὁδῶν κυρίως, ἐν μέρει δὲ καὶ παροδίων οἰκοδομημάτων ἐντὸς τῆς πόλεως, ἐκτὸς δὲ ταύτης λείψανα ἀρχαίων τάφων. Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος οἱ Ἐπιμεληταὶ Ἀρχαιοτήτων κ. Γρηγ. Κωνσταντινόπουλος καὶ Δὶς Κάντω Φατούρου.

ΔΥΤΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΠΟΛΕΩΣ

Λόγῳ τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος διαπιστώσεως τῆς ὁδοῦ Ρ26 καὶ τῶν παρ' αὐτὴν οἰκοδομικῶν λειψάνων ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τοῦ Ἀργυρίου Σωτηροπούλου, παρὰ τὴν ὁδὸν Πίνδου[1], συνεχίσθησαν αἱ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι νοτιώτερον, ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Σοφιανοῦ Πανοπούλου.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην διεπιστώθη ἡ πρὸς Νότον συνέχισις τῆς ὁδοῦ Ρ26 καὶ ἐμελετήθησαν οἰκοδομικὰ λείψανα τμήματος μεγάλης ἑλληνιστικῆς οἰκοδομῆς.

Τῆς οἰκοδομῆς ταύτης ἀπεκαλύφθησαν δύο μεγάλοι παρὰ τὴν ὁδὸν χῶροι, ὁ βορειότερος ἐκ τῶν ὁποίων πλάτους ἀπὸ Β. πρὸς Ν. 6 μ., μήκους ἀπὸ Α. πρὸς Δ. 10 μ. περίπου διῃρεῖτο δι' ἑνὸς ἀπὸ Β. πρὸς Ν. τοίχου ΜΝ (παρένθετος πίν. Α) εἰς ἕνα μικρὸν πρὸς τὴν ὁδὸν διάδρομον καὶ τὸ δυτικῶς αὐτοῦ δωμάτιον. Ὁ διάδρομος ἐπεκοινώνει ἀμέσως μετὰ τοῦ νοτίου μεγάλου δωματίου, μήκους ἀπὸ Α. πρὸς Δ. 9.85 μ., πλάτους ἀπὸ Β. πρὸς Ν. 5.10 μ., τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου, ὡς καὶ τοῦ διαδρόμου, ἐκαλύπτετο διὰ λευκοῦ ψηφιδωτοῦ διασωθέντος κυρίως εἰς τὰ ἄκρα.

Ὅμοιον ψηφιδωτὸν δάπεδον εἰς τὸ δυτικῶς τοῦ διαδρόμου δωμάτιον δὲν διεπιστώθη, ἀντὶ τούτου δὲ 0.20 μ. ὑψηλότερον ἀπεκαλύφθη, διασωθὲν κατὰ μέγα μέρος, χαλικόστρωτον δάπεδον, σύνηθες εἰς τὰς ἀρχαίας Ροδιακὰς οἰκοδομάς[2], διακεκοσμημένον ὅμως διὰ σειρῶν ἐγχρώμων, συνδεομένων μεταξύ των διὰ ταινιῶν, κύκλων.

Οἱ κύκλοι ἀπετελοῦντο ἐκ δύο σειρῶν μελανῶν χαλίκων καὶ μιᾶς μεταξὺ

[1] ΠΑΕ 1958, σ. 238.
[2] ΠΑΕ 1951, σ. 232, εἰκ. 8.

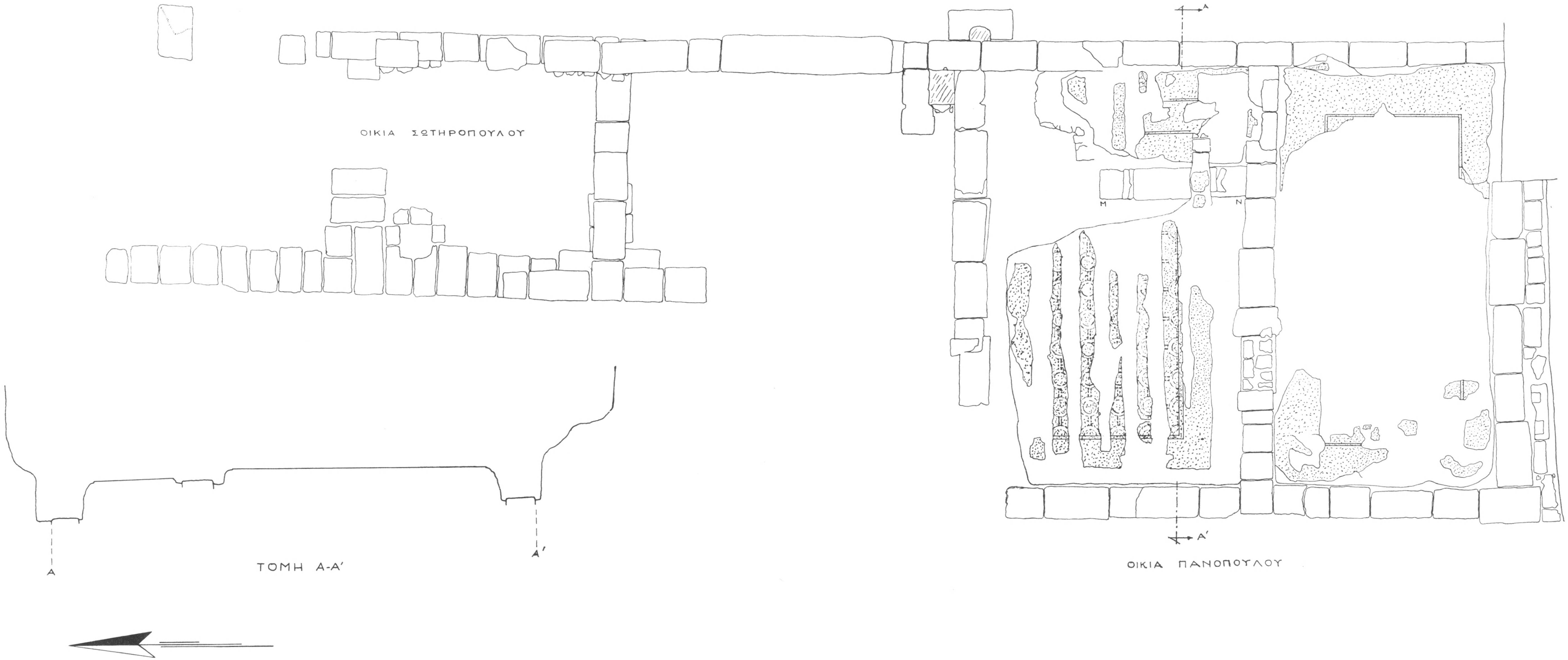

᾿Αρχαῖα εὑρεθέντα ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Πανοπούλου παρὰ τὴν ὁδὸν Ρ 26.

τούτων ἐρυθρᾶς, ὅμοιοι χρωματισμοὶ δὲ ὑπῆρχον καὶ εἰς τὰς συνδεούσας τοὺς κύκλους ταινίας (πίν. 159α). Παρόμοιον δι' ἐγχρώμων διακοσμήσεων χαλικόστρωτον δὲν ἔχει μέχρι σήμερον ἀνακαλυφθῆ εἰς Ρόδον.

'Ανατολικώτερον καὶ συγκεκριμένως εἰς τὸ ἀνατολικῶς τοῦ 'Ορφανοτροφείου Θηλέων, παρὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Ρ. Φεραίου καὶ 'Ελ. Βενιζέλου ἄλσος, κατὰ γενομένην ἐκσκαφὴν πρὸς οἰκοδόμησιν τῆς Σχολῆς Τουριστικῶν 'Επαγγελμάτων Ρόδου, ἀπεκαλύφθη ἡ πρὸς Β. συνέχεια τῆς κατὰ τὸ 1957 νοτιώτερον μελετηθείσης ὁδοῦ Ρ38.

Τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ ταύτης μετρηθὲν μεταξὺ τῆς πρὸς Δυσμὰς ἀνασκαφείσης, ἑλληνιστικῆς πιθανῶς, οἰκοδομῆς καὶ λειψάνων τῆς θεμελιώσεως τῆς ἔναντι ταύτης οἰκοδομῆς, εὑρέθη 9.30 μ. ἤτοι ὅσον περίπου ὑπελογίσθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ οἰκοπέδου Παπαδημητρίου κατὰ τὸ 1957[1].

Κατὰ τὴν πρὸς 'Ανατολὰς ἐξ ἄλλου προέκτασιν τῆς ὁδοῦ Β. 'Ηπείρου, ἐντὸς τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου τοῦ ἄλσους, ἀπεκαλύφθη θεμελίωσις, εἰς τὸν βράχον ἐσκαμμένου τοίχου, μήκους 15.20 μ., σχηματίζοντος κανονικὴν γωνίαν μὲ τὸν τοῖχον τὸν ἀποτελοῦντα τὸ εἰς τὴν θέσιν ταύτην δυτικὸν ὅριον τῆς ὁδοῦ Ρ38.

'Επειδὴ δὲν ἐκρίθη σκόπιμον νὰ κοποῦν περισσότερα δένδρα τοῦ ἄλσους καὶ ἐπειδὴ τελικῶς δὲν ἐπετράπη ἡ οἰκοδόμησις τῆς Σχολῆς Τουριστικῶν 'Επαγγελμάτων, ἡ ἀνασκαφὴ πρὸς ἀπόλυτον διαπίστωσιν τῆς ὑπάρξεως ἐνταῦθα ὁδοῦ καὶ καταμετρήσεως τοῦ πλάτους αὐτῆς ἀνεβλήθη δι' εὐθετώτερον χρόνον. Πάντως ἀναφέρεται ἐνταῦθα, ὅτι, ὡς ἐκ τῶν γενομένων μετρήσεων συνάγεται, αὕτη συμπίπτει πρὸς τὴν εἰς τὸ προκαταρκτικὸν σχέδιον σημειουμένην ὁδὸν Ρ6[2], ἥτις διασταυρώνει τὴν Ρ31 εἰς τὸ ὑπὲρ τὰ ἀρχαῖα νεώρια ρωμαϊκὸν τετράπυλον, δυτικῶς τοῦ 'Ιστορικοῦ καὶ 'Αρχαιολογικοῦ 'Ιδρύματος Δωδεκανήσου.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν ἐντὸς τοῦ ἄλσους τούτου ἀρχαῖον κτήριον καλύπτει τὴν ἔκτασιν σχεδὸν ἑνὸς οἰκοδομικοῦ τετραγώνου τῆς ἀρχαίας Ρόδου ἔχον μῆκος ἀπὸ Β. πρὸς Ν. προσόψεως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ρ38 54.80 μ.

Πρόκειται πιθανῶς περὶ τῶν θεμελίων ἑλληνιστικῆς οἰκίας, ἥτις ὑπέστη πολλὰς μετασκευάς, ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ὁποίας ἀνεβλήθη δι' εὐθετώτερον χρόνον.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΠΟΛΕΩΣ

Δυτικώτερον τῆς παρὰ τὴν ὁδὸν Καναδᾶ τὸ 1958 ἀποκαλυφθείσης ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ35α καὶ συγκεκριμένως ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου 'Ιωάννου Βαρέλη, ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῆς ὁδοῦ Βενετοκλέων πρὸς τὴν ὁδὸν Κοδριγκτῶνος, ἐμελετήθη θεμελίωσις τοίχου ἀρχαίας προσόψεως, φρεάτιον καὶ στρώσεις ἀνήκουσαι πιθανῶς εἰς ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἀρχαίαν ὁδόν.

---

[1] ΠΑΕ 1957, σ. 130.

[2] Ι. Δ. ΚΟΝΤΗ, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ρυμοτομίας τῆς Ρόδου, Ρόδος 1951, πίν. Ι καὶ ΙΙ, ὡς καὶ ἐν ΑΜ 73, 1958, σ. 157. πίν. 3 καὶ 4.

Εἰς ἀπόστασιν 2.65 μ. δυτικῶς τοῦ δυτικοῦ σκάμματος τῆς οἰκοδομηθείσης οἰκίας Βαρέλη καὶ ἀπὸ βάθους 1.55 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ οἰκοπέδου ἀπεκαλύφθη τμῆμα τοίχου (παρένθετος πίν. Β) κατευθύνσεως ἀπὸ Β. πρὸς Ν. μήκους 4.85 μ. Ἐκ τοῦ τοίχου τούτου ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς λιθόπλινθοι καὶ ἡ ἔναρξις τῶν λιθοπλίνθων, τῶν ἀποτελουσῶν τὴν πρὸς Β. καὶ Ν. συνέχισιν τοῦ ἀρχαίου κτηρίου.

Ἐφαπτόμενον τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ ἐν λόγῳ τοίχου ἀπεκαλύφθη φρεάτιον ἐκ τῶν συνήθως ἐντὸς τῶν ἀρχαίων ὁδῶν εἰς Ρόδον ἀπαντώντων[1], κανονικοῦ παραλληλογράμμου σχήματος, ἐξ ἀργῶν λίθων, τῶν ὁποίων ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια εἶχε λειανθῆ, κεκαλυμμένον ἄνωθεν διὰ δύο κατὰ μῆκος λιθοπλίνθων (πίν. 159β). Ἐπὶ τοῦ τοίχου ὑπῆρχε κανονικὴ ἐγκοπὴ (πίν. 160α) πρὸς ἀποχέτευσιν ἐντὸς τοῦ φρεατίου τῶν ἐκ τῆς οἰκίας ὑδάτων.

Διαστάσεις φρεατίου 0.80 μ. × 0.90 μ., βάθος 0.70 μ.

Ἀνατολικῶς τοῦ ἐν λόγῳ τοίχου καὶ φρεατίου εὑρέθη διαφορετικῆς ποιότητος χῶμα, τὸ ὁποῖον παρέσχε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι προέρχεται ἐκ διαλελυμένων ὁδοστρωμάτων ἀρχαίας ὁδοῦ.

Δυτικῶς τοῦ τοίχου ὑπῆρχε σκληρὸν στρῶμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διεσώζοντο ψηφῖδες μωσαϊκοῦ δαπέδου.

Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις ὁδηγοῦν εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ἀνατολικῶς τοῦ τοίχου τούτου διήρχετο ἀρχαία ὁδὸς κατευθύνσεως ἀπὸ Β. πρὸς Ν., τὸ δυτικὸν ὅριον τῆς ὁποίας ἀπέχει ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ὁρίου τῆς πρὸς Ἀνατολὰς παραλλήλου, τῆς Ρ35α (ὁδὸς Καναδᾶ), 227.70 μ.

Ἐπειδὴ ὅμως νοτιοανατολικώτερον τοῦ ὡς ἄνω τοίχου ἀπεκαλύφθη παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς οἰκοδομῆς Βαρέλη καὶ ἕτερος ἐξ ἀκατεργάστων λίθων τοῖχος, κατευθύνσεως ἐπίσης ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ πλάτους τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ καὶ ἐπειδὴ τὰ ὁδοστρώματα εὑρέθησαν λίαν διαλελυμένα, ἡ ὕπαρξις τῆς ὡς ἄνω ὁδοῦ ἀναφέρεται μετ' ἐπιφυλάξεως, ἐλπίζεται δέ, ὅτι αὕτη θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ διαπιστωθῇ πλήρως κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῶν νοτιώτερον τῆς οἰκοδομῆς Βαρέλη οἰκοπέδων.

ΒΟΡΕΙΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΠΟΛΕΩΣ

Η ΑΡΧΑΙΑ ΟΔΟΣ Ρ1β

Κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων πρὸς οἰκοδόμησιν τῆς οἰκίας Ἐμμανουὴλ Παπαϊωάννου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βασιλόπαιδος Μαρίας ἀρ. 34, ἀπεκαλύφθη τμῆμα ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ1β, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος κατωτέρω.

Ἐν ἀρχῇ σημειοῦται, ὅτι εἰς τὸ καταρτισθὲν σχεδιογράφημα τῶν ὁδικῶν

---

[1] ΠΑΕ 1955, σ. 270 καὶ πίν. 103α. 1957, σ. 130, πίν. 61β, 62β.

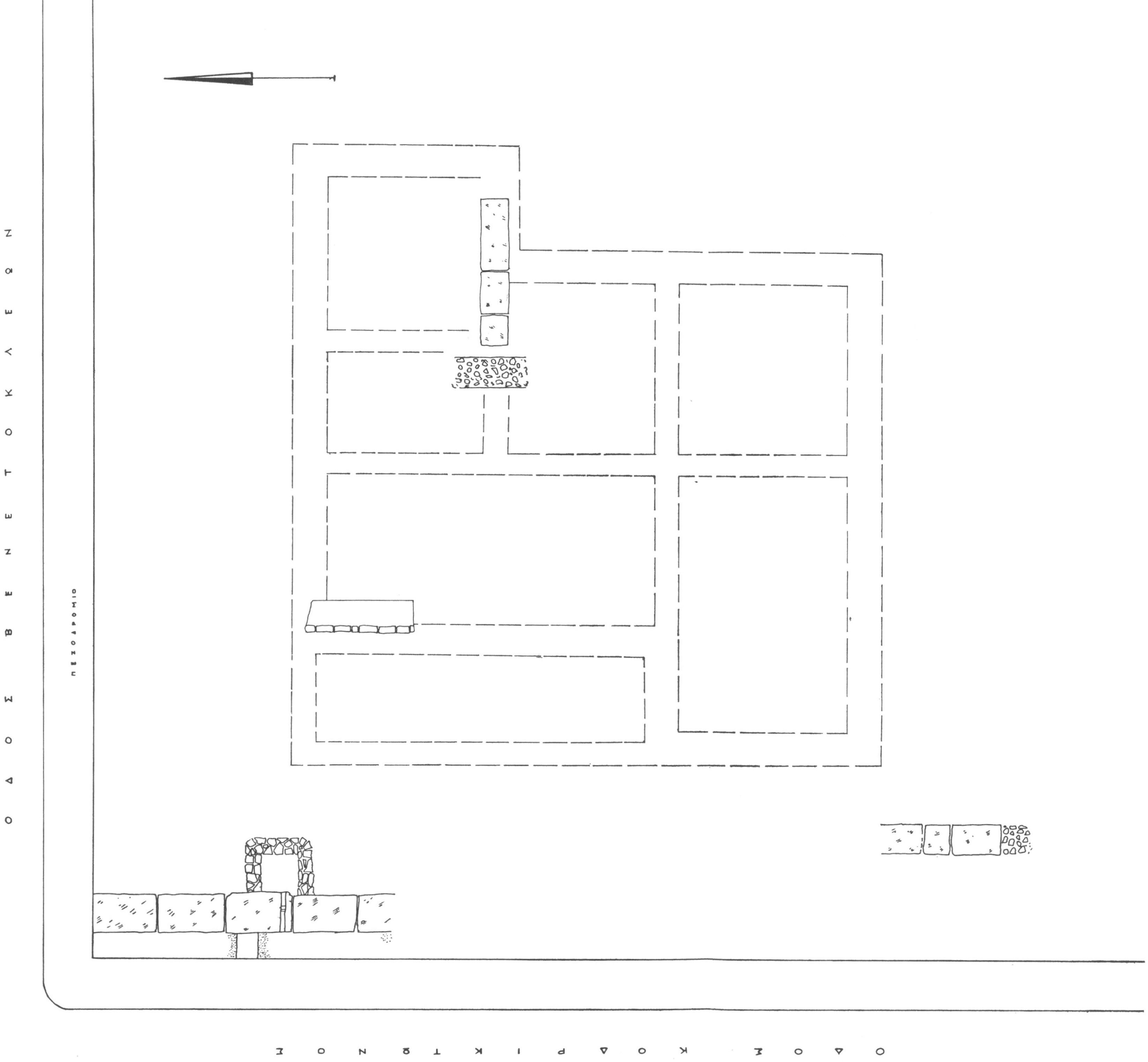

Ἀρχαῖος τοῖχος καὶ φρεάτιον ἀποκαλυφθέντα εἰς θεμελίωσιν οἰκίας Ἐμμ. Βαρέλη.

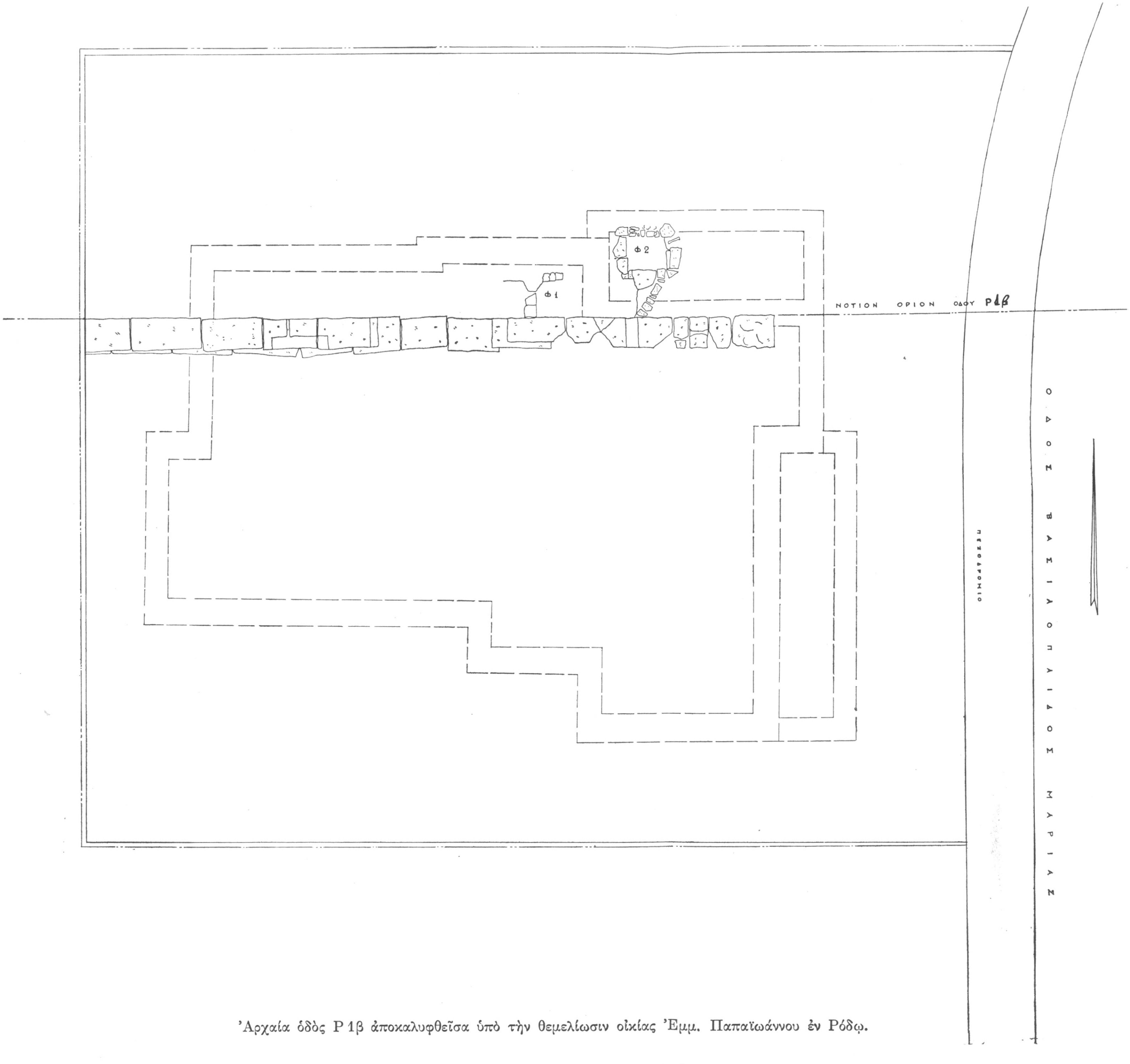

Ἀρχαία ὁδὸς Ρ 1β ἀποκαλυφθεῖσα ὑπὸ τὴν θεμελίωσιν οἰκίας Ἐμμ. Παπαϊωάννου ἐν Ῥόδῳ.

ἀξόνων τῆς Ρόδου[1], ἐκ τοῦ ἄξονος τῆς σήμερον ὀνομαζομένης ὁδοῦ Δηλμπεράκη, τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας, ἥτις διασχίζει κατὰ μῆκος ἀπὸ Α. πρὸς Δ. τὴν συνοικίαν «Νεοχώριον», ὑπετέθη ἡ ὕπαρξις ἀρχαίας ὁδοῦ σημειωθείσης εἰς τὸ προκαταρτισθὲν σχέδιον ὑπὸ τὸ σῆμα Ρ2. Ἡ ἀπόστασις ταύτης ἀπὸ τῆς κατωτέρω μελετωμένης ὁδοῦ Ρ1β εἶναι πολὺ μικροτέρα τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ὕπαρξίς της κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἶναι λίαν ἀμφίβολος.

Ἐκ τῆς ὁδοῦ Ρ1β ἀπεκαλύφθησαν τμήματα ὁδοστρωμάτων, ὁ τοῖχος τῆς προσόψεως τῆς εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀρχαίας οἰκοδομῆς, ὁ ἀποτελῶν καὶ τὸ νότιον χεῖλος τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, καὶ λείψανα ἐκ τῶν συνήθως εἰς τὰς ἀρχαίας ὁδοὺς τῆς Ρόδου ἀπαντώντων φρεατίων (παρένθετος πίν. Γ).

Ὑπὸ τὸ Β. θεμέλιον τῆς οἰκοδομῆς Παπαϊωάννου καὶ ἀπὸ βάθους 2.05 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ οἰκοπέδου ἀπεκαλύφθη τοῖχος κατευθύνσεως ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ἀποτελούμενος ἐκ σειρᾶς κατὰ μῆκος τεθειμένων λιθοπλίνθων, σωζόμενος, κυρίως κατὰ τὸ δυτικὸν καὶ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ οἰκοπέδου, εἰς ὕψος τριῶν δόμων (πίν. 161). Ὁ τοῖχος οὗτος ἐσκάφη συνολικῶς εἰς μῆκος 17.56 μ. Τὸ ὕψος καὶ τῶν τριῶν δόμων ἦτο 1.35 μ., τὸ μέγιστον δὲ πλάτος αὐτοῦ 0.85 μ., ἐπάτει δὲ ἐπὶ ἐρυθροῦ ἀργιλώδους χώματος, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε μελανόχρουν χῶμα, ἐξ ὑπάρξεως πιθανῶς ἕλους πρὸ τῆς οἰκοδομήσεως εἰς τὴν θέσιν ταύτην.

Ὁ ἀνώτερος δόμος κατὰ τὴν βορείαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν πλευρὰν αὐτοῦ, ἔφερε λείψανα ἐξέργου (πίν. 160β), ἦτο δὲ γενικῶς ἐπιμεμελημένης κατασκευῆς ἐνῶ ἀπεναντίας αἱ λιθόπλινθοι τῶν δύο ὑποκειμένων δόμων ἦσαν ἁδρῶς εἰργασμέναι.

Τὰ ὁδοστρώματα, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν ἀπὸ βάθους 0.74 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ οἰκοπέδου καὶ εἶχον ὕψος 2μ., κατὰ μὲν τὸ ἀνώτερον μέρος αὐτῶν ἦσαν μαλακὰ καὶ εὔθρυπτα, ἐσκληρύνοντο δὲ εἰς τὸ ὕψος περίπου τοῦ ἀνωτέρου δόμου λαμβάνοντα τὴν ὑφὴν τῆς καλῆς ποιότητος ὁδοστρωμάτων τῶν ὁδῶν τῆς ἀρχαίας Ρόδου.

Τῶν σκληρῶν τούτων ὁδοστρωμάτων ἐμετρήθησαν εἰς ἓν σημεῖον (πίν. 162), ὅπου ἡ σκαφὴ ἦτο δυνατὸν νὰ προχωρήσῃ εἰς βάθος, τρεῖς στρώσεις συνολικοῦ ὕψους 0.60 μ. περίπου.

Ἐκ τοῦ μεγάλου πάχους τῶν ὁδοστρωμάτων εἰκάζεται, ὅτι ἡ ὑπὸ μελέτην ἀρχαία ὁδὸς εὑρίσκετο ἐν λειτουργίᾳ ἴσως μέχρι καὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἱπποτοκρατίας.

Λόγῳ τῶν ὑπερκειμένων ὑλικῶν καὶ τῆς ὑπάρξεως ἀπὸ Α. πρὸς Δ. τοίχου τῆς τουρκοκρατίας δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διαπιστωθῇ τὸ ὅλον πλάτος τῆς

[1] Ι. Δ. Κοντη, «Ρυμοτομία», ἔ.ἀ. σ. 20 καὶ πίν. Ι καὶ ΙΙ.

ἐν λόγῳ ὁδοῦ εἰμὴ μόνον μέχρι 3.40 μ. Ὁπωσδήποτε ὅμως συνεχίζεται καὶ πέραν τοῦ σημείου τούτου.

Δύο φρεάτια ἐκ τῶν συνήθως εἰς τὰς ἀρχαίας ὁδοὺς τῆς Ρόδου ἀπαντώντων[1] ἀπεκαλύφθησαν ἐντὸς τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ1β.

Τὸ πρῶτον Φ1, σχήματος ὀρθογωνίου παραλληλεπιπέδου, εὑρεθὲν εἰς ἀπόστασιν 12.80μ. δυτικῶς τοῦ Δ. ρείθρου τοῦ πεζοδρομίου τῆς ὁδοῦ Βασιλόπαιδος Μαρίας, εἶχε καταστραφῆ πρὸ τῆς ἀφίξεως τῆς ἡμετέρας Ὑπηρεσίας πλὴν τοῦ δυτικοῦ του τοίχου καὶ μικροῦ τμήματος τῆς ΒΔ. του γωνίας. Ὁ τοῖχος οὗτος (πίν. 163α) ἀπετελεῖτο ἐξ ἡμικατειργασμένων λίθων, τῶν ὁποίων ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια ἦτο ὁμαλή, τὰ δὲ μεταξὺ τῶν ἁρμῶν τῶν λίθων κενὰ ἐπληροῦντο διὰ μικρῶν λιθαρίων. Τὸ φρεάτιον τοῦτο ἐφήπτετο τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως. Τὸ πλάτος τῆς διασωθείσης δυτικῆς πλευρᾶς ἦτο 0.90 μ., τὸ δὲ βάθος τοῦ φρεατίου 1.18 μ.

Τὸ ἕτερον φρεάτιον Φ2, ἀπέχον 10.50 δυτικῶς τοῦ δυτικοῦ ρείθρου τῆς ὁδοῦ Βασιλόπαιδος Μαρίας καὶ 1.20 βορείως τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ ἀρχαίου τοίχου ἦτο πυραμιδοειδοῦς σχήματος (πίν. 163β) καὶ παραλληλογράμμου βάσεως, διαστάσεων ἀπὸ Β. πρὸς Ν. 0.88 μ., ἀπὸ Α. πρὸς Δ. 1.04 μ., βάθους 1.70 μ.

Ὅτι τὸ φρεάτιον τοῦτο ἐδέχετο τὰ ἐκ τῆς παρακειμένης οἰκίας ὕδατα ἀπεδείχθη ἐξ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ, ἀποκαλυφθέντος εἰς τὴν θέσιν ταύτην.

ΝΟΤΙΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΠΟΛΕΩΣ

Εἰς τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Θ. Σοφούλη, βορείως τοῦ καφενείου Ἄγκυρα, κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἐργασιῶν πρὸς διευθέτησιν τοῦ Δ. πεζοδρομίου τῆς ὁδοῦ Θ. Σοφούλη, ἀνεσκάφη τμῆμα τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ20. Ἡ ὁδὸς αὕτη εἰς τὸ προκαταρτισθὲν σχεδιογράφημα τῶν ὁδικῶν ἀξόνων τῆς Ρόδου[2] ὑπετέθη ὡς πιθανὴ ἐκ σωζομένου τμήματος δρόμου παρὰ τὸ ἀρχαῖον Στάδιον.

Διὰ τῆς γενομένης μικρᾶς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης διεπιστώθησαν τὰ κάτωθι:

1) Στρώσεις πλάτους 6.64 μ., τὸ ὁποῖον ἰσοῦται πρὸς τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ δεδομένου, ὅτι τὰ ὁδοστρώματα ἐκόπτοντο κανονικῶς εἰς τὸ νότιον χεῖλος, ἐνῶ τὸ Β. ὡρίζετο ἀκριβῶς διὰ κατωτέρω περιγραφομένου πεζοδρομίου καὶ πάχους συνολικοῦ 1.33 μ.

Αἱ στρώσεις αὗται εὑρέθησαν εἰς πέντε σαφῶς διακρινόμενα μεταξύ των στρώματα, τὸ ἀνώτατον ἐκ τῶν ὁποίων, πάχους 0.63 μ., ἤρχιζεν ἀπὸ βάθους 0.78 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ οἰκοπέδου, ἡ ὁποία εἰς τὴν θέσιν ταύτην εὑρίσκετο 2.10 μ. ὑπὲρ τὸ κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ Θ. Σοφούλη. Τὸ στρῶμα τοῦτο ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ὁδόν, ἡ ὁποία συνέχισε νὰ λειτουργῇ ἐπὶ

1 Βλ. ἀνωτέρω σ. 191, ὑποσ. 1.

2 Ι. Δ. Κοντη, «Ρυμοτομία», ἔ.ἀ. σ. 18 καὶ πίν. Ι καὶ ΙΙ.

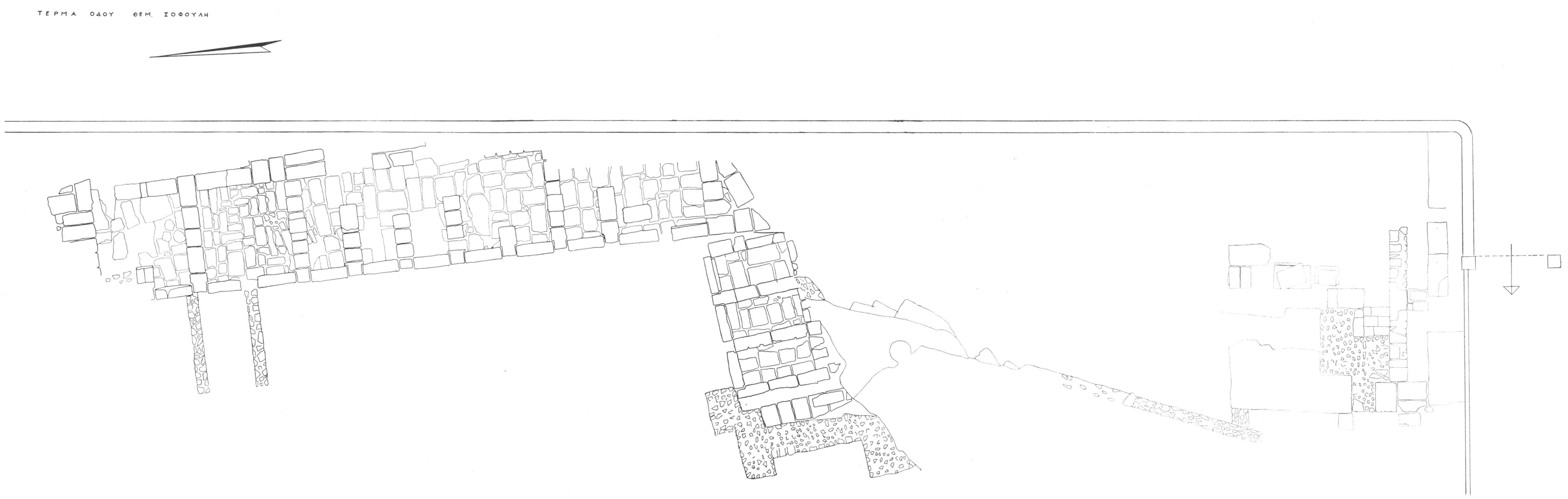

Τάφοι παρὰ τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Θ. Σοφούλη.

τῆς ὑποκειμένης ἀρχαίας ὁδοῦ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ ὑφὴ τοῦ ὁδοστρώματος τούτου διέφερεν αἰσθητῶς τῆς ὑφῆς τῶν ὑποκειμένων στρωμάτων.

Τὸ δεύτερον στρῶμα, πάχους 0.10 μ., τὸ τρίτον, πάχους 0.19 μ., τὸ τέταρτον, πάχους 0.08 μ., καὶ τὸ πέμπτον, πάχους 0.30 μ., τῆς συνήθους συστάσεως τῶν ὁδοστρωμάτων τῶν ἀρχαίων ὁδῶν, ἀπετέλουν προφανῶς τὰ ὁδοστρώματα τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ.

Εἰς τὸ ὕψος τοῦ πεζοδρομίου τῆς ὁδοῦ Θ. Σοφούλη καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ Β. χεῖλος τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ20, εὑρέθη σειρὰ λιθοπλίνθων ἐκ λαρτίου λίθου, ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, παρέχουσα τὴν ἐντύπωσιν πεζοδρομίου τῆς ἐποχῆς πιθανῶς τῆς Ρωμαιοκρατίας.

ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΥΠΟΝΟΜΩΝ

Νοτιοανατολικώτερον τοῦ σημείου ὅπου ἀνευρέθη ἡ ὡς ἄνω ἀρχαία ὁδὸς καὶ συγκεκριμένως ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Ν. Φραράκη, νοτίως τῆς νέας ὁδοῦ ἀπὸ Ἁγίου Ἰωάννου πρὸς τέρμα Θ. Σοφούλη, κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας, ἀπεκαλύφθησαν δύο ὑπόνομοι.

Τοῦ νοτιωτέρου, κατευθύνσεως ἀπὸ Β.ΒΑ. πρὸς Ν.ΝΔ., ὁ πυθμὴν εὑρέθη εἰς βάθος 2.10μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ οἰκοπέδου, ἐνῶ τοῦ βορειοτέρου κατευθύνσεως ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. εὑρέθη εἰς βάθος 2.35 μ.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπὲρ τοὺς ὑπονόμους τούτους εὑρέθησαν οὐχὶ εἰς καλὴν κατάστασιν στρώσεις, ἐκληφθεῖσαι κατ' ἀρχὴν ὡς ἀνήκουσαι εἰς ἀρχαίαν ὁδόν, ὡς καὶ πήλινοι ὑδρευτικοὶ σωλῆνες, λόγῳ ἀνεπαρκείας οἰκονομικῶν μέσων, ἐπειδὴ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ γίνῃ ἐκτεταμένη ἀνασκαφὴ εἰς τὴν θέσιν ταύτην, δὲν διεσαφίσθη, ἐὰν πρόκειται περὶ ἀρχαίας ὁδοῦ.

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΝΕΚΡΟΠΟΛΙΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΡΟΔΟΥ

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος ἔτους καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος ὁ Δῆμος Ρόδου προέβη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἐργασιῶν ἐπεκτάσεως τοῦ ὑδραγωγείου εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ σχεδίου πόλεως περιοχήν, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθη, ἀμέσως νοτίως τοῦ τέρματος τῆς ὁδοῦ Θ. Σοφούλη, ἓν συγκρότημα ἐκ 15 συνολικῶς ἡμικατεστραμμένων, ὑστεροελληνιστικῶν πιθανῶς, τάφων, ὁμοίας κατασκευῆς πρὸς τοὺς παλαιότερον ἀνασκαφέντας εἰς ἀπόστασιν 500 περίπου μέτρων νοτίως τοῦ τέρματος Σ. Σοφούλη[1] (παρένθετος πίν. Δ).

Ἐκ τῶν τάφων τούτων διεσώθη τὸ ἐκ μὴ κανονικῶν πωρίνων πλακῶν δάπεδον καὶ τμήματα τῶν τοίχων τῶν παρειῶν (πίν. 164).

Παρομοίας κατασκευῆς τάφοι, ἤτοι ἓξ συνεχόμενοι κατὰ πλάτος διὰ θολωτῆς ἐν μέρει σωζομένης, καλύψεως, συλημένοι καὶ κατεστραμμένοι, ἐπίσης

[1] A. MAJURI, Nuova silloge epigrafica di Rodi e Cos, σ. 120 κ.ἑξ.

ἀπεκαλύφθησαν εἰς Κορακόνερον, ἀνατολικῶς τοῦ μεγάλου συγκροτήματος τῶν τάφων τῆς Ἀκανδιᾶς (πίν. 165).

Οἱ τάφοι οὗτοι διαστάσεων 2.45 μ. περίπου, πλ. 1.02 καὶ ὕψ. 1.50 μ. κατεσκευασμένοι διὰ κανονικῶν πωροπλίνθων καὶ φέροντες ἐσωτερικῶς ὑδραυλικὸν κονίαμα, ἀποτελοῦν μέρος μεγάλου νεκροταφείου, τοῦ ὁποίου ἡ σκαφὴ δὲν εἶναι πρὸς τὸ παρὸν ἐπείγουσα.

Ἐνεπίγραφοι ἢ μὴ στῆλαι, ὀστεοθῆκαι ὡς καὶ βάθρα ἢ ἐπιτύμβιοι βωμοί, εὑρέθησαν σποραδικῶς κατὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ὑδραυλικῶν σωλήνων, τὴν δημοσίευσιν τῶν ὁποίων ἑτοιμάζει ὁ παρὰ τῇ Ἐφορείᾳ Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου Ἐπιμελητὴς Γρηγ. Κωνσταντινόπουλος.

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΝΤΗΣ

30. ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΚΩ

Καὶ κατὰ τὸ 1959 θέμα τῆς ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Κῶ ἐρεύνης ἀπετέλεσεν ἡ ἐξέτασις ἰδιωτικῶν ἐκτάσεων εὑρισκομένων ὑπὸ δέσμευσιν ἀπὸ ἀπόψεως ἀρχαιολογικοῦ νόμου.

Κυρίως συνεχίσθη ἡ προκαταρκτικῶς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀρξαμένη ἐξερεύνησις τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον κατελάμβανεν ἡ ἀρχαία ἀγορὰ κατὰ τὸ μὴ ἀνασκαφὲν νότιον αὐτῆς μέρος, ἀπὸ τῆς πλατείας Κονίτσης μέχρι τοῦ νοτίου τέρματός της παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ Διονύσου.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀνεσκάφησαν αἱ κατὰ μῆκος τῆς πλατείας Κονίτσης πόλεως Κῶ 1293 καὶ 1293 Α, ὡς καὶ ἡ νοτιώτερον αὐτῶν κειμένη κτηματολογικὴ μερὶς 1293 C, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν σημαντικώτατα λείψανα τῶν κτισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπλαισίουν τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀγορᾶς. Ἄλλα λείψανα τῶν κτισμάτων τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς πλακοστρώσεως τῆς αὐλῆς της ἀπεκαλύφθησαν καθ' ὅλην τὴν λοιπὴν ἀνασκαφεῖσαν ἔκτασιν, πλησίον δὲ τῆς ἀνωνύμου ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ τῆς πλατείας Κονίτσης πρὸς τὸν βωμὸν τοῦ Διονύσου ἀπεκαλύφθη καὶ μικρὸν κλασσικὸν κτίσμα παλαιότερον τῆς οἰκοδομήσεως τῆς ἀγορᾶς.

Καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφεῖσαν ἔκτασιν ἐξητάσθησαν στρωματολογικῶς αἱ μεταβολαί, τὰς ὁποίας ὑπέστη ἡ πόλις ἀπὸ τῆς κλασσικῆς μέχρι τῆς συγχρόνου ἐποχῆς.

Ἐντὸς τῆς πόλεως ἐπίσης εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ μυκηναϊκοῦ οἰκισμοῦ καὶ τῆς ὑπερκειμένης γεωμετρικῆς νεκροπόλεως τῶν Σεραγίων ἐξετελέσθη δοκιμαστικὴ σκαφὴ ἐντὸς τῶν κτηματολογικῶν μερίδων 1296 καὶ 1296 Γ. Εἰς τὰ ἐξερευνηθέντα μικρὰ τμήματα τάφοι γεωμετρικοὶ δὲν ἀπεκαλύφθησαν, ἀνευρέθησαν δὲ μόνον ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως μεμονωμένα ἀγγεῖα τῆς ἐν λόγῳ περιόδου (πίν. 166α.β) καὶ ἄφθονα ὄστρακα.

Ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ ἀνεφάνησαν ἐν μέρει σημαντικὰ λείψανα οἰκήσεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ἐν πίνακι 166γ ἀψιδωτὸν οἴκημα. Ἡ πλήρης συστηματικὴ ἐξερεύνησις καὶ μελέτη τοῦ τομέως τούτου ἀφέθη διὰ τὴν ἐπομένην περίοδον.

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΝΤΗΣ

31. ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΠΑΤΜΟΝ

Εἰς τὸ Καστέλλι τῆς Πάτμου συνεχίσθη ἡ ἀνίχνευσις τῆς ὀχυρώσεως καὶ τῶν κτισμάτων τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως. Κυρίως ὑπὲρ τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου κατὰ τὴν ΒΔ. προβολὴν τοῦ ὑψιπέδου ἐξηρευνήθη τὸ καὶ πέρυσι σημειωθὲν τετράγωνον κτίσμα, τὸ ὁποῖον ἐκ τῆς γενομένης ἀποκαλύψεως ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι ἑλληνιστικὸς πύργος ἀνεξάρτητος τῆς κυρίως ὀχυρώσεως τῆς ἀκροπόλεως, χρησιμεύων προφανῶς ἐκ τῆς θέσεώς του ὡς παρατηρητήριον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἰκαρίου πελάγους. Ἐπίσης ἐξηρευνήθη ἐν μέρει τεῖχος συνεχόμενον πρὸς τὸν πύργον, τὸ ὁποῖον περιέβαλε τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς ἀκροπόλεως βαῖνον παραλλήλως πρὸς τὸν μέγαν ἐξωτερικὸν περίβολον.

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΝΤΗΣ

32. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΤΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟΥ ΜΙΝΩΙΚΟΥ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΥ ΕΙΣ ΚΕΦΑΛΙ ΧΟΝΔΡΟΥ

Τὸ ἔτος 1957 εἶχεν ἤδη ἀποκαλυφθῆ δι' ἀνασκαφῆς ὀλίγων ἡμερῶν ἐκτεταμένον συγκρότημα ΥΜ ΙΙΙ οἰκιῶν, ἀπροσδιορίστου ἀριθμοῦ τότε, ἀποτελούμενον ἐξ ὑπερτεσσαράκοντα δωματίων ἢ ἄλλων χώρων (αὐλῶν, διαδρόμων, διόδων, κλιμακοστασίου κλπ.), εἰς πυκνὴν καὶ ἀσύμμετρον διάταξιν ἐμπεπλεγμένων πρὸς ἄλληλα κατὰ τὴν κρατοῦσαν συνήθειαν εἰς τοὺς μινωικοὺς συνοικισμοὺς τῆς Κεντρικῆς καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης. Τὸ συγκρότημα τοῦτο ἐξετείνετο εἰς τὸ διάσελλον μεταξὺ δύο ὄχι πολὺ ὑψηλῶν ὑψωμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἦτο προφανὲς ὅτι ἐξετείνετο ἐπίσης ὁ συνοικισμός. Δὲν εἶχε γίνει κατορθωτὸν τότε, λόγῳ τοῦ περιωρισμένου τοῦ χρόνου καὶ τῆς δαπάνης, νὰ γίνῃ πλήρης διασάφησις τῶν δωματίων, μάλιστα κατὰ τὰ κράσπεδα τοῦ χώρου, οὐδὲ νὰ ἀνασκαφοῦν πάντα τὰ διαμερίσματα μέχρι τῶν δαπέδων των. Περισυνελέγη ὅμως ἱκανὴ κεραμεικὴ καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, βεβαιώσαντα τὴν χρονολόγησιν εἰς τὴν ΥΜ ΙΙΙΑ καὶ Β περίοδον· ἐπίσης διηκριβώθη ὅτι ὁ συνοικισμὸς ὑπέστη βιαίαν καταστροφὴν ἐκ πυρός, ἥτις, ἰδίᾳ εἰς τὸν κεντρικὸν τομέα, ἐπέφερε μεγάλας ζημίας· διεπιστώθη ἀκόμη ὅτι εἶχε προηγηθῆ σύλησις, ἐξαφανισθέντων οὕτω πάντων τῶν ἐκ μετάλλου ἢ ἄλλης ὕλης ἀξιολόγων ἀντικειμένων.

Ἡ ἀνασκαφὴ νῦν ἀπέβλεψεν εἰς τὴν διασάφησιν τοῦ ὅλου οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος (εἰκ. 1) καὶ ἤρχισε μὲ τὸν γενικὸν καθαρισμὸν τοῦ ἤδη ἀνασκαφέντος χώρου καὶ τὴν ἐπανόρθωσιν μικρῶν ζημιῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη διὰ μετακινήσεως λίθων ἢ πλακῶν (πίν. 167α). Ἐπηκολούθησεν ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν σωρῶν λίθων καὶ χωμάτων τῶν κρασπέδων μακρὰν τοῦ ὑπὸ ἀνασκαφὴν χώρου καὶ ἡ ἰσοπέδωσις τοῦ χώρου καθ' ὅλην τὴν βορείαν καὶ τὴν νοτίαν πλευράν, κατασκευασθέντων, ὅπου ἦτο ἀνάγκη, ἀντερεισματικῶν τοίχων πρὸς συγκράτησιν τῶν ἐπιπέδων τούτων.

Περαιτέρω ἀφῃρέθη καὶ τὸ ὑπόλοιπον τῆς καλυπτούσης τὰ δάπεδα ἐπιχώσεως, καθαρισθέντων μὲ ἐπιμέλειαν τῶν δαπέδων τῶν δωματίων ὁλοκλήρου τοῦ συγκροτήματος. Κατ' ἀρχὴν ἐκαθαρίσθησαν τὰ δωμάτια τοῦ νοτίου κεντρικοῦ τομέως (Υ,Τ,Σ,Ρ καὶ Π). Εἰς τὸ δωμάτιον Υ ἀπεκαλύφθη ἡμικατεστραμμένον θρανίον ἐντὸς τῆς κόγχης τοῦ βάθους, τῆς σχηματιζομένης διὰ τῆς ἐξεχούσης προεκτάσεως τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου Ο. Ἐπίσης ἀνεφάνη τὸ κατώφλιον, αἱ παραστάδες τῆς θύρας καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς ἐσωτερικῶς ὑπάρχουσα πλάξ. Εἰς τὸν προθάλαμον Τ ἐκαθαρίσθη τὸ πλακόστρωτον δάπεδον. Περισυνελέ-

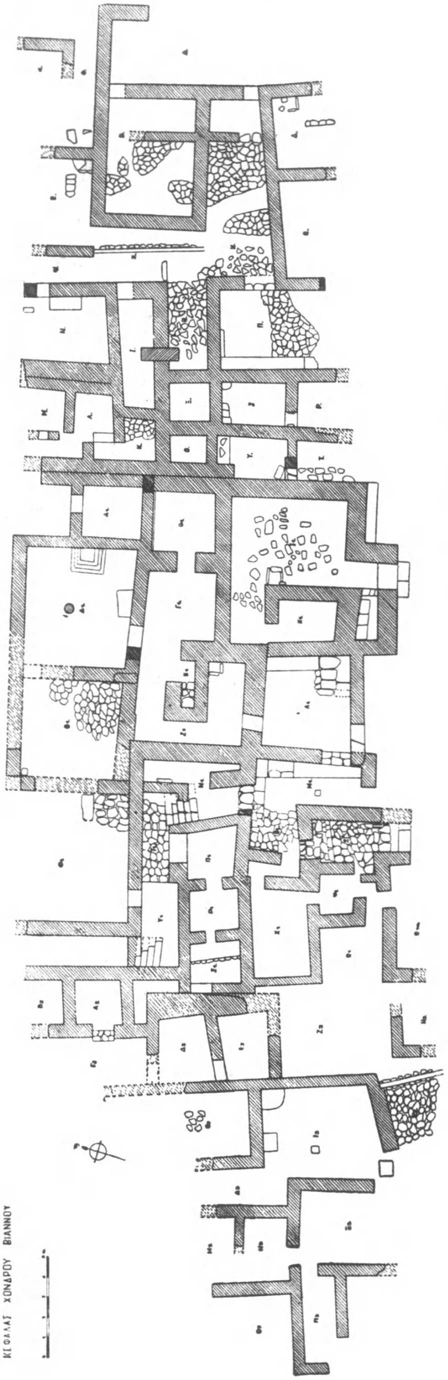

Εἰκ. 1. Κάτοψις ΥΜ ΙΙΙ οἰκισμοῦ εἰς Κεφάλι Χόνδρου Βιάννου.

γησαν ὀλίγα ἀγγεῖα, τὰ πλεῖστα κατὰ τὰς γωνίας τοῦ βάθους τοῦ δωματίου Υ: ὑψίπους μεγάλη κύλιξ, ἄλλαι μικρότεραι κύλικες, κύαθοι καὶ κύπελλα, χυτρῶν τεμάχια, ὄστρακα ἐξ ἀμφορέως ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ μὲ στεφάνην φύλλων, ἴσως ΥΜ ΙΙΙΑ 1β χρόνων, τεμάχια πίθου μὲ ζώνην χαρακτῶν γραμμῶν, λαβὴ ἀναδιπλουμένη ἀρυταίνης, πήλινον δισκοειδὲς πῶμα μὲ λαβὴν κ.ἄ. Εἰς τὸ θρανίον ἀνευρέθησαν ἐνεκτισμένα κύπελλον καὶ ὑψίπους κύλιξ. Εἰς τὸν προθάλαμον Τ περισυνελέγησαν μόνον τεμάχια.

Λείψανα θρανίου ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ δωματίου Σ· εἰς τὴν θύραν ἀνευρέθησαν ἑκατέρωθεν αἱ ὀδοντώσεις στερεώσεως τοῦ κουφώματος. Πλὴν διεσκορπισμένων ὀστράκων δὲν ἀνευρέθη ἄλλη κεραμεικὴ εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο καὶ εἰς τὸν προθάλαμόν του Ρ, ὅστις φαίνεται ὅτι ἐπεκοινώνει διὰ θύρας μετὰ τοῦ προθαλάμου Τ.

Εἰς τὸ μέγα δωμάτιον Π ἀπεκαλύφθη πλατὺ χαμηλὸν πεζούλιον μᾶλλον παρὰ θρανίον καταλαμβάνον ὁλόκληρον τὴν σωζομένην δυτικὴν πλευράν, καταλῆγον, φαίνεται, εἰς παραστάδα ἀτελῶς διασωζομένην· λίαν στενὸν πεζούλιον ἐν μέρει διασωθὲν κατεῖχε καὶ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ βάθους· τὸ δωμάτιον ἦτο λιθόστρωτον, ἀλλὰ τῆς λιθοστρώσεως διασώζεται μόνον τμῆμα. Ἐπεκοινώνει διὰ θυρῶν πρὸς τὸν χῶρον Η — ἡ θύρα ἀνευρέθη προχείρως πεφραγμένη — καὶ πρὸς τὸ δωμάτιον Ω, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τὴν παραστάδα τὴν τερματίζουσαν τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ χῶρος ἦτο ὕπαιθρος, διότι δὲν ἀνεφάνη στήριγμά τι, τὸ ὁποῖον λόγῳ τοῦ μεγέθους του θὰ ἦτο ἀπαραίτητον πρὸς συγκράτησιν τῆς ὀροφῆς. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν μεγάλων σωρῶν τῶν ὀστράκων, οἵτινες εἶχον ἀπορριφθῆ εἰς τὸν χῶρον καὶ τῶν ὁποίων τὸ ἀνώτερον στρῶμα εἴχομεν πέρυσιν ἐρευνήσει καὶ ἐν μέρει περισυλλέξει. Ταῦτα ἀνήκουν εἰς παντὸς εἴδους ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων ὄχι ὀλίγα εἶχον καὶ διακόσμησιν: ὑψίποδας κύλικας, ποτήρια ἐπὶ ποδός, κυάθους καὶ κύπελλα, χύτρας, ψευδοστόμους, ἑνὸς ἐκ τούτων εὐμεγέθους, ἀρυταίνας, πρόχους καὶ ἀμφορεῖς, πίθους κλπ. Περισυνελέγησαν ἐπίσης κωνικὸν σφονδύλιον λευκοῦ λίθου καὶ παραλληλεπίπεδος τριπτήρ. Ἄφθονα κατὰ τὸν χῶρον ἦσαν τὰ ὀστᾶ καὶ ὀδόντες ζῴων.

Δυσχερὴς ὑπῆρξεν ἡ διασάφησις τῶν χώρων Η καὶ Ζ, λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς καταστροφῆς τοῦ τομέως· ἄτακτον λιθόστρωτον ἐκάλυπτε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ Η, πιθανῶς δευτερογενές, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τὴν διαφορὰν στάθμης του μὲ τὸ διὰ θύρας ἐπικοινωνοῦν διαμέρισμα Π. Ἐπιμήκης πλὰξ ὡς κατώφλιον κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ Ν. τοίχου τοῦ δωματίου Ι ἀποτελεῖ ἴσως ἔνδειξιν ὑπάρξεως θύρας διαχωριστικοῦ τοίχου μεταξὺ Η καὶ Ζ· ἀλλ' οὔτε οὗτος ὑφίσταται πλέον οὔτε ὁ ἐσφαλμένως εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον σημειωθεὶς μεταξὺ Η καὶ Γ· ἁπλῶς τὸ λιθόστρωτον τοῦ τελευταίου ἐκτείνεται μέχρι τοῦ σημείου τούτου εἰς ὑψηλοτέραν πως στάθμην. Περίεργος εἶναι ἡ κατὰ μῆκος τοῦ χώρου Ζ μονόπλευρος σειρὰ λίθων, ἀρχικῶς ἐκληφθεῖσα ὡς ἡ μία τῶν πλευρῶν ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ

ὑπὸ τὸ δάπεδον· ἐπιμελεστέρα διερεύνησις δὲν ἐπεβεβαίωσε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην· φαίνεται μᾶλλον ὅτι πρόκειται περὶ τῆς κρηπῖδος διατειχίσματος πλινθοκτίστου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐσχηματίζετο εἷς διπλοῦς διάδρομος, ὁ δυτικώτερος πλατύτερος τοῦ ἄλλου· ἡ εἴσοδος εἰς τὸν πρῶτον ἐγίνετο μέσῳ ἄλλου στενοῦ διαδρόμου Ψ καταλήγοντος εἰς θύραν· ὁ δεύτερος ἐπεκοινώνει μὲ τὸ νῦν ἀποκαλυφθὲν δωμάτιον Ε, τοῦ ὁποίου σώζεται μέρος τοῦ πλακοστρώτου καὶ χαμηλὸν πεζούλιον κατὰ τὴν γωνίαν. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρέθησαν σκύφοι, κύαθοι, κύπελλα καὶ εὐρύστομος πρόχους. Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ δωματίου Ε δὲν σώζεται, ὡς δὲν σώζεται εἰμὴ ἀτελῶς τὸ γειτονικὸν συγκρότημα, τὸ νῦν πρῶτον ἀποκαλυφθέν, τοῦ διαδρόμου Φ καὶ τοῦ βορείως τούτου δωματίου Χ, τοῦ ὁποίου διατηρεῖται μόνον μία γωνία. Κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ὅλου χώρου τούτου ἀνεκαλύφθη ἑστία διὰ πλακῶν μὲ λείψανα ἀνθράκων καὶ τέφρας. Οἱ χῶροι οὗτοι ἔδωσαν μόνον δευτερεύοντα ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα.

Τῶν μετὰ ἐσωτερικῶν διαχωρισμάτων δωματίων Α καὶ Β κατέστησαν ἔτι μᾶλλον σαφέστερα τὰ πλακόστρωτα καὶ αἱ θύραι τῶν διαχωριστικῶν τοίχων. Ὁ σημειωθεὶς ἐν τῷ πρώτῳ σχεδίῳ ὡς χῶρος Δ ἀπεδείχθη διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τριῶν παραλλήλων τοίχων ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ὅτι ἀπετέλει δύο δωμάτια, τὸ Δ καὶ Ω, τὸ πρῶτον μὲ ἐσωτερικὸν διαχώρισμα ἀνάλογον τοῦ τῶν δωματίων Α καὶ Β. Ἐκ τοῦ διαδρόμου Ζ εἰσήρχετό τις εἰς τὸ ἐπίμηκες δωμάτιον Ι καὶ εἰς τὰ παράπλευρα Θ καὶ Ξ. Ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων σώζεται εἰς χαμηλὸν ὕψος καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν διακρίνεται ἡ θύρα. Ἐπίσης ὁ νῦν ἀποκαλυφθεὶς ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ Θ. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ἐγκατοικήσεως ἐγένετο μία μετατροπὴ τῆς διατάξεως τῶν δωματίων Θ, Ξ, καὶ Ι, κατασκευασθέντος νέου διαχωριστικοῦ τοίχου ὀλίγον ἀνατολικώτερον, ἄνευ βαθείας θεμελιώσεως, καὶ ἐπιστρωθέντων τῶν δωματίων διὰ νέου λιθοστρώτου· ὁ παλαιὸς διαχωριστικὸς τοῖχος μεταξὺ Θ καὶ Ξ ἐπεχώσθη καὶ διεμορφώθησαν τέσσαρα νέα δωμάτια. Τοῦτο ἀπεδείχθη καὶ διὰ δοκιμῆς γενομένης ὑπὸ τὸ λιθόστρωτον τοῦ Θ, ἔνθα ἀνευρέθησαν ἱκανὰ ἀγγεῖα εἰς τεμάχια, πάντα ΥΜ ΙΙΙΑ χρόνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων πῶμα χύτρας μὲ κεντρικὸν σφαίρωμα. Πόθεν ἦτο ἡ πρόσοδος τοῦ ἐσωτέρου δωματίου Ο δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διακριβωθῇ. Ἂν ὑπῆρχε θύρα εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον θὰ ἦτο ὑψηλότερον τοῦ σωζομένου τμήματος.

Τοῦ δωματίου Ν ἐξηκριβώθη τὸ γενικὸν σχῆμα· ἀνεφάνη ἡ θύρα μὲ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ τὸ παρὰ τὸν τοῖχον πεζούλιον· ἂν ὁ διπλοῦς δυτικὸς τοῖχος ὀφείλεται εἰς ἄλλο πεζούλιον, καταλαμβάνον ὁλόκληρον τὸ μῆκος αὐτοῦ, δὲν εἶναι εὔκολον νὰ διακριβωθῇ· εἷς ὀρθογώνιος λίθος κατὰ τὴν βορείαν κατεστραμμένην πλευρὰν εἶναι παραστὰς θύρας ἢ πολυθύρου. Ἐντὸς τοῦ δωματίου περισυνελέγησαν μεγάλα τινὰ ἀγγεῖα εἰς τεμάχια, οὕτως ὥστε δὲν εἶναι εἰσέτι γνωστὸν τὸ σχῆμά των.

Τὸ παράπλευρον συγκρότημα τριῶν κατὰ σειρὰν μικρῶν δωματίων Μ, Λ καὶ Κ εἶναι ἰδιόρρυθμον· τοῦ πρώτου δὲν σώζεται ὁ βόρειος τοῖχος, ἔνθα θὰ ὑπῆρχεν ἡ εἴσοδος· τὸ Λ ἦτο προσιτὸν διὰ στενοῦ διαδρομίσκου μέσῳ θύρας, ἥτις ἀπετελέσθη διὰ μικροῦ διατειχίσματος, διὰ τοῦ ὁποίου σχηματίζεται καὶ ἡ θύρα προσπελάσεως τοῦ ἐπίσης μικροῦ δωματίου Κ. Καὶ τὰ δύο ταῦτα δωμάτια ἦσαν πλακόστρωτα, κάτω ὅμως τοῦ πλακοστρώτου των ὑπάρχει στρῶσις καλντερίμι, ὡς ὑπόστρωμα τοῦ πλακοστρώτου ἢ ὡς παλαιότερον δάπεδον.

Εἶναι δύσκολον νὰ προσδιορισθῇ μὲ ἀσφάλειαν πόσαι οἰκίαι ἀπετέλεσαν τὸ ἀνατολικὸν συγκρότημα τῶν δωματίων Α-Ω (πίν. 167β καὶ 168α). Πιθανῶς ὁ περίβολος Α καὶ τὰ δωμάτια Β καὶ Γ ἀπετέλουν μίαν οἰκίαν, τὰ Δ, Ω καὶ Π, ἴσως καὶ ἄλλα πρὸς Νότον ἐξαφανισθέντα ἄλλην, τὰ Ρ,Σ,Τ,Υ τρίτην, τὰ Φ,Χ καὶ τὰ βορείως τούτων ἐξαφανισθέντα τετάρτην, τὰ Ψ, Ε, Ζ, Η, Θ, Ξ, Ι καὶ ἴσως Ο πέμπτην, τὸ Ν μετ᾽ ἄλλων ἐξαφανισθέντων βορείως ἕκτην, τὰ Μ, Λ καὶ Κ τέλος ἑβδόμην. Ὁ χωρισμὸς ὅμως οὗτος εἰς οἰκίας εἶναι ὑποθετικοῦ χαρακτῆρος.

Τὸ δυτικὸν συγκρότημα οἰκιῶν $Α^1$ - $Ω^1$ χωρίζεται τοῦ ἀνατολικοῦ Α-Ω διὰ τῆς ἀναδιπλώσεως τῶν τοίχων τῶν ἀκραίων παραπλεύρων δωματίων· μόνον τὰ δωμάτια Υ καὶ Τ ἔχουν ὡς δυτικόν των τοῖχον τὸν τοῖχον τοῦ δυτικοῦ συγκροτήματος.

Τὸ δωμάτιον $Α^1$ ἐξεβαθύνθη μέχρι τοῦ δαπέδου του. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρέθησαν πολλὰ εἰσέτι τεμάχια τοῦ ὡραίου λύχνου μὲ στεφάνην σχηματικοῦ φυλλώματος ἐκ μαλακοῦ ψαμμολίθου, τοῦ ὁποίου τὸ μεγαλύτερον τμῆμα ἀνευρέθη τὸ 1957. Ἐπίσης ἀνευρέθησαν πολλὰ εἰσέτι τῶν πηλίνων ὑφαντικῶν βαρῶν — ἓν ἐκ λίθου — κυλινδρικοῦ ἢ σφαιρικοῦ σχήματος, τῶν ὁποίων ὄχι ὀλίγα εἶχον περισυλλεγῆ τότε εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον. Τὰ δωμάτια $Β^1$ καὶ $Γ^1$ διεστρώθησαν καὶ κατέστησαν σαφέστεραι αἱ ἡμικατεστραμμέναι παχεῖαι παραστάδες τοῦ μεγάλου ἀνοίγματος, τὸ ὁποῖον τὰ συνδέει. Τὸ σχῆμα τοῦ μεγάλου δωματίου $Δ^1$ διηκριβώθη μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἑτέρου ἡμίσεος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ τῶν λειψάνων τοῦ βορείου· ἂν ὑπῆρχε θύρα ἐπικοινωνίας μὲ τὸ δωμάτιον Ε κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον δὲν ἐξάγεται μετ᾽ ἀσφαλείας. Τὸ δωμάτιον $Δ^1$ εἶχε κεντρικὸν κίονα στηρίξεως, τοῦ ὁποίου εὑρέθη ἡ βάσις, ἰδιόρρυθμον ὑψηλὸν καὶ πιθανῶς κλιμακωτὸν βάθρον βαθμηδὸν κορυφούμενον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ ἄλλο χαμηλὸν πεζούλιον, ὄχι κατὰ πάντα συμμετρικόν, παρὰ τὴν νῦν ἀποκαλυφθεῖσαν θύραν ἐπικοινωνίας πρὸς τὸ $Γ^1$. Παρὰ τὴν νοτίαν θύραν ταύτην, πρὸς τὸν χῶρον $Η^1$, ἐσχηματίζετο διὰ παραστάδος τετραγώνου ἢ κίονος ἄνοιγμα παραθύρου ἢ κιονωτοῦ ἀνοίγματος (balustrade). Εἰς πάντα τὰ δωμάτια τοῦ τομέως τούτου, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὸ $Δ^1$, ἄφθονα ἀνευρέθησαν τὰ ἴχνη καταστρεπτικοῦ πυρός, τὸ ὁποῖον ἐπέφερε τὴν ἰσχυρὰν ὄπτησιν μεγάλων τινῶν πλίνθων κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ἀνατολικοῦ κλιμα-

κωτοῦ βάθρου. Ἐσχηματίσθησαν οὕτω διαδοχικὰ στρώματα, ἐπιφανειακὸν τεφρομέλαν, ὑπ' αὐτὸ πυρρόν, ὑπὸ τοῦτο λεπτὸν σχετικῶς μέλαν καὶ ἐν ἐπαφῇ μὲ τὸ δάπεδον λεπτὸν ἰσχυρῶς πυρρόν. Ἐντὸς τοῦ παχέος πυρροῦ καὶ τοῦ ὑπ' αὐτὸ μέλανος στρώματος ἀνευρέθη μέγας ἀριθμὸς κατεστραμμένων τὸ πλεῖστον πηλίνων ἀγγείων τῶν γνωστῶν σχημάτων: ἀώτων καὶ μονώτων κυάθων καὶ κυπέλλων, ὑψιπόδων καὶ βραχυπόδων κυλίκων, σκύφων, χυτρῶν, πρόχων καὶ ἀμφορέων, ἐπίσης ἱκανὰ ὄστρακα μεγάλου πίθου. Τοῦ δωματίου E^1 δὲν ἀνεφάνη ὁ βόρειος τοῖχος. Πλὴν ὀστράκων ἀγγείων περισυνελέγη ἐκεῖ τεμάχιον ὀψιανοῦ.

Νοτίως τῶν δωματίων B^1 καὶ Γ^1 ἐκαθαρίσθη πληρέστερον τὸ πλακόστρωτον τοῦ I^1 (πίν. 168β), ἐστερεώθη τὸ νότιον κράσπεδόν του καὶ κατέστη σαφεστέρα ἡ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν εἴσοδος, τῆς ὁποίας ἐκαθαρίσθη τὸ κατώφλιον καὶ αἱ πρὸ αὐτοῦ δύο πλάκες. Τὸ μικρότατον παράπλευρον δωμάτιον ἢ κόγχη μεταξὺ τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως καὶ τοῦ K^1 θὰ ἦτο θυρωρεῖον. Δυτικῶς τοῦ Γ^1 ὁ μετὰ καμπτομένου διαδρόμου χῶρος Z^1 καὶ ἡ πλακόστρωτος κόγχη τοῦ κέντρου H^1, ἴσως εἰς χρῆσιν διὰ θρησκευτικοὺς σκοπούς, δοθέντος ὅτι πολλὰ τελετουργικὰ σκεύη εὑρέθησαν προπέρυσιν εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, εὑρίσκονται εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον τῶν ἀνατολικωτέρων διαμερισμάτων, ἀκολουθοῦντα τὸν πρὸς Δυσμὰς βαθμιαίως ἀνερχόμενον βράχον. Δὲν ἐσώθη ὅμως ἡ ἀσφαλῶς ὑπάρχουσα βαθμιδωτὴ πρόσβασις ἐκ τοῦ δωματίου Γ^1 καὶ τῆς νοτίου θύρας τοῦ Δ^1. Κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ νοτίου χώρου τοῦ Z^1 διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις ἑστίας σχηματιζομένης διὰ πλακῶν. Ἀπεφράχθη ἡ πρὸς τὸ Λ^1 φέρουσα εἴσοδος, ἧς ἀνευρέθη τὸ κατώφλιον· μεγάλαι προέχουσαι παραστάδες ἀπετέλουν ταύτην, ἀλλ' ἡ εἴσοδος μετὰ τοῦ συνδεομένου πρὸς αὐτὴν τοίχου ἔπαθε σημαντικὰς ζημίας· τὸ Λ^1 εὑρίσκεται εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον καὶ ἡ πρὸς αὐτὸ κάθοδος θὰ ἐγίνετο δι' ὀλίγων βαθμίδων, αἵτινες ἐξηφανίσθησαν. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο δωμάτιον ἐσχηματίζετο κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν ὀρθογώνιος πλακόστρωτος θήκη περιβαλλομένη ὑπὸ λίθων· κάτωθεν τῶν πλακῶν ἦσαν ἐστρωμέναι πολὺ μεγάλαι ὀρθογώνιοι πλάκες, τῶν ὁποίων δύο εἶναι ὁραταί. Μεγάλη πλὰξ ἀπετέλει τὸ κατώφλιον τῆς νοτίας εἰσόδου. Ὁ χῶρος Θ^1 ἀπετέλει μᾶλλον τετραγωνικὸν δωμάτιον, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι δὲν διεσώθησαν καλῶς, διότι ἐκεῖθεν ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἀγροῦ ἐξήγαγε μέγαν σωρὸν λίθων δι' οἰκοδομικοὺς σκοπούς· καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ὁ βράχος ἀνήρχετο ἐπικλινῶς, δι' ὃ φαίνεται ὅτι ἐπεχώσθη καὶ κατεσκευάσθη πλακόστρωτον εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὸ δωμάτιον Z^1· ὅμως εἰς τὸ ΒΑ. τμῆμα τοῦ δωματίου ἀνευρέθη πλακόστρωσις εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον καὶ τοῦτο ἴσως δεικνύει ὅτι ἀρχικῶς ὁ χῶρος διεμορφοῦτο εἰς δύο ἐπίπεδα, ἴσως ἄνδηρα.

Ἄλλο συγκρότημα ἀπετέλουν τὰ δωμάτια καὶ διαβάσεις M^1, O^1, N^1, T^1, Π^1, P^1, Σ^1, Υ^1, καὶ Φ^1. Οὐσιαστικῶς διὰ τῶν M^1, N^1, T^1, καὶ Υ^1 ἐσχηματίζετο μία

συνεχὴς ἀνερχομένη πρὸς τὸ ἄκρον δυτικὸν συγκρότημα διάβασις μὲ δύο κλιμακίδας, ἔχουσα παράπλευρα δωμάτια τὰ $Π^1$, $Ρ^1$ καὶ $Σ^1$, προθάλαμον συνδέσεως πρὸς τὸ $Ξ^1$ τὸν χῶρον $Ο^1$ καὶ ἐξωτερικὴν αὐλὴν ἢ πλακόστρωτον ἄνδηρον τὸν εὐρὺν χῶρον $Φ^1$. Εἰς τὸ $Μ^1$ παράπλευρος τοῖχος ἔκλεισε τὴν ἀρχικῶς ὑπάρχουσαν διάβασιν πρὸς τὸ $Λ^1$ καὶ ἐσχημάτισε κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου θρανίον· ὁ χῶρος $Ο^1$ εἶναι κατὰ βαθμίδα ὑψηλότερος, διὰ δύο δὲ βαθμίδων εἰσήρχετό τις πρὸς τὸν χῶρον τῆς μικρᾶς πενταβάθμου κλιμακίδος $Ν^1$ (πίν. 169α). Εἰς τὸν τελευταῖον λοξὸς τοῖχος κατὰ τὴν θύραν ἔκλεισε παλαιοτέραν διάβασιν πρὸς τὸ δωμάτιον $Ζ^1$. Ἡ δεξιὰ πλευρὰ τῆς κλιμακίδος δὲν διεσώθη· φαίνεται ἡ κλῖμαξ ἦτο κατά τι πλατυτέρα καὶ ἔφερε πρὸς τὸν πλακόστρωτον χῶρον ἢ διάδρομον $Τ^1$, τοῦ ὁποίου ἀνεκαλύφθη ἡ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον γωνιακὴ στήριξις. Κατὰ τὴν κρηπῖδα τῆς κλιμακίδος ἀνευρέθη μικρὸν διάτρητον ὄστρεον (ἐξάρτημα). Ὁ διάδρομος $Υ^1$ ἀπετέλει συνέχειαν τοῦ $Τ^1$, ἀλλ' ἦτο κατά τι πλατύτερος· ἔφερεν εἰς δευτέραν κλιμακίδα, ἐπίσης ὀλίγον λοξῶς τοποθετημένην, πιθανῶς πεντάβαθμον, σώζουσαν ὅμως νῦν τὰς τέσσαρας βαθμίδας ὄχι εἰς ὁλόκληρον τὸ ἀρχικὸν πλάτος των (πίν. 169β). Ἡ κλιμακὶς κατέληγεν εἰς πλακόστρωτον διάδρομον διὰ τοῦ ὁποίου ἐγίνετο ἡ προσπέλασις εἰς τὰ διαμερίσματα τοῦ ἄκρου δυτικοῦ τομέως. Δυστυχῶς εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ καταστροφὴ εἶναι μεγάλη. Τὰ μικρὰ δωμάτια εἰς σειρὰν $Π^1$, $Ρ^1$ καὶ $Σ^1$, ἴσως καὶ ἄλλο μικρότερον ἐν συνεχείᾳ μὴ διατηρούμενον, ἦσαν προσιτὰ ἐκ τοῦ διαδρόμου $Τ^1$ καὶ δὲν ἐμφανίζουν τι τὸ ἰδιόρρυθμον, εἰμὴ ὅτι τὸ $Σ^1$ διὰ σειρᾶς λίθων σχηματίζει ἀναβαθμὸν κατὰ τὸ δυτικόν του μέρος. Τέλος εἰς τὸν ὕπαιθρον καὶ πλακόστρωτον χῶρον $Φ^1$ μέγας ὀρθογώνιος πλακοειδὴς λίθος δεικνύει ἴσως τὸ τέρμα τοῦ πρώτου ἐπιπέδου τοῦ ἀνδήρου (ἄν, ὅπως φαίνεται πιθανόν, ὑπῆρχε δεύτερον εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον). Βόρειος τοῖχος κλείων τὸν ὅλον χῶρον, δὲν εὑρέθη.

Ἡ περιοχὴ τῶν δωματίων $Ξ^1$, $Ψ^1$, $Χ^1$, $Ω^1$ καὶ $Ω^{1α}$ εὑρέθη ἰσχυρῶς κατεστραμμένη, ἰδίως κατὰ τὸ νότιον κράσπεδον, τοῦ βράχου ἐπικλινῶς ἀνερχομένου καὶ ὄντος σχεδὸν ἐπιφανειακοῦ. Τοῦ $Ξ^1$ ἀνευρέθη ἡ εἴσοδος μὲ τὸ κατώφλιον· ὁ χῶρος ἔχει πλακόστρωτον, σχηματίζον ἀναβαθμὸν πρὸς τὸ βάθος· διὰ τοῦ κατὰ βαθμίδα ὑψηλοτέρου κατωφλίου τῆς βορείας του θύρας ἔφθανέ τις τὸν μικρὸν προθάλαμον $Ο^1$ καὶ διὰ τούτου τὴν ἀνερχομένην διάβασιν $Μ^1$. Διὰ τῆς δυτικῆς θύρας, ἥτις εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν ἐκλείσθη διὰ τοιχίου, εἰσήρχετό τις μέσῳ διαδρόμου εἰς τὰ δωμάτια $Ω^1$ καὶ $Ψ^1$· τοῦ πρώτου δὲν ἐσώθη ὁ δυτικὸς τοῖχος καὶ ἡ εἴσοδος· ἐκ τοῦ δευτέρου εἰσήρχετό τις διὰ τῆς βορείας θύρας εἰς τὸ δωμάτιον $Χ^1$, τὸ ὁποῖον ἐπεκοινώνει διὰ στενοῦ ἀνοίγματος μεταξὺ δύο ἀντιτεινόντων τοιχίων μὲ τὸν προθάλαμον $Ο^1$. Νοτίως τοῦ διαδρόμου τῶν $Ω^1$ καὶ $Ψ^1$ ὑπῆρχεν ἄλλο δωμάτιον—τὸ $Ω^{1α}$—ἐν μέρει μόνον διασωζόμενον. Παραμένει ἄγνωστον πόσον ἐξετείνετο ἡ σειρὰ τῶν διαμερισμάτων τούτων πρὸς Νότον.

Εἶναι δύσκολον νὰ διαχωρίσῃ τις τὸ δυτικὸν συγκρότημα Α^{1}-Ω^{1} εἰς οἰκίας. Ἴσως τὰ Α^{1}-Θ^{1} καὶ Λ^{1} ἀπετέλουν μίαν καὶ μόνην οἰκίαν, τὰ Ι^{1} καὶ Κ^{1} ἄλλην, τὰ Μ^{1}-Φ^{1}, πλὴν τοῦ Ξ^{1} τρίτην, τὸ τελευταῖον μετὰ τῶν Χ^{1}-Ω^{1α} τετάρτην. Ἀλλὰ καὶ ἡ διαίρεσις αὕτη δὲν ἀποτελεῖ εἰμὴ ἁπλῆν ὑπόθεσιν. Τὰ εὑρήματα εἰς τὸν τομέα Μ^{1}-Ω^{1} ὑπῆρξαν μᾶλλον πτωχὰ καὶ κυρίως συνήθης κεραμεικὴ εἰς τεμάχια καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς πολὺ μικρᾶς ἐπιχώσεώς των, ἥτις συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ἀντικειμένων διὰ τῆς μακρᾶς καλλιεργείας. Εἰς τὴν βάσιν τῆς ἄνω πενταβάθμου κλίμακος τοῦ Υ^{1} περισυνελέγησαν δύο πήλιναι ἀτρακτοειδεῖς στάθμαι κτιστῶν.

Τοῦ ἄκρου δυτικοῦ τομέως, νῦν τὸ πρῶτον ἀποκαλυφθέντος κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ δυτικοῦ ὑψώματος, εἶναι δύσκολον νὰ σχηματίσῃ τις πλέον ἀκριβῆ εἰκόνα, λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς καταστροφῆς ὁλοκλήρου τοῦ βορείου καὶ τοῦ βορειοανατολικοῦ τμήματός του καὶ λόγῳ τῆς εἰς μικρὸν ὕψος διατηρήσεως τῶν τοίχων τῶν λοιπῶν διαμερισμάτων. Τὰ ὁπωσοῦν καλύτερον διατηρούμενα λείψανα ἀνήκουν τοὐλάχιστον εἰς 16-18 χώρους (δωμάτια, διαδρόμους, αὐλάς, βοηθητικοὺς χώρους). Ἐδηλώθησαν μὲ τὰ γράμματα Α^{2}-Ρ^{2}, ἀλλὰ πολὺ πιθανὸν τὰ διαμερίσματα ἐκτείνονται περαιτέρω πρὸς Νότον. Παραλλήλως μὲ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ διαδρόμου τῆς ἄνω πενταβάθμου κλιμακίδος ἐξετείνοντο μικρὰ κατὰ σειρὰν δωμάτια, τῶν ὁποίων τὸ Α^{2} διετηρήθη ἐν τῷ συνόλῳ του, τὸ Β^{2} μόνον ἐν μέρει. Ἐκ τούτων εἰσήρχετό τις διὰ δυτικῶν θυρῶν εἰς τὸ ἐπίμηκες διαμέρισμα Γ^{2}, πρὸς τὸ ὁποῖον συνείχοντο πρὸς Νότον τὰ δωμάτια Δ^{2} καὶ Ε^{2}· τοῦ τελευταίου ἡ ΝΑ. γωνία κατεστράφη. Ὁ ἔτι νοτιώτερον εὐρὺς χῶρος Ζ^{2}, προφανῶς ὕπαιθρος, διεχώριζε τὸ ὡς ἄνω συγκρότημα ἀπὸ ἕτερον, τοῦ ὁποίου μόνον ἡ ΝΔ. γωνία —δωμάτιον Η^{2}— διεσώθη. Τὰ ὑπόλοιπα διαμερίσματα, ὡς συνεχόμενα, ἀπετέλουν, φαίνεται, μίαν καὶ μόνην μεγάλην κατοικίαν. Τὸ Θ^{2} διατηρεῖ μέρος τῆς πλακοστρώσεως· τὸ Λ^{2} εἶναι μᾶλλον πλακόστρωτος διάδρομος· τὸ Ι^{2} εἶναι τὸ κύριον δωμάτιον κατοικίας μὲ δύο βάθρα, ἓν γωνιακὸν καὶ ἕτερον ὀρθογώνιον κατὰ τὸ μέσον τοῦ βορείου τοίχου, καὶ μίαν τετράγωνον βάσιν πεσσοῦ στηρίξεως. Μεταξὺ τῶν δύο βάθρων ἀνευρέθησαν κέρατα ταύρου καὶ λείψανα ἀγγείων. Ἡ εἴσοδος εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο καὶ ἴσως εἰς ὁλόκληρον τὴν κατοικίαν ἦτο κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν, σώζουσα μέγα ὀρθογώνιον κατώφλιον. Ἀμέσως πρὸς Νότον ἐξετείνετο αὐλή, Κ^{2}, ἀνωμάλως πλακόστρωτος, διασχιζομένη ὑπὸ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ, διερχομένου ὑπὸ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ Ι^{2}. Τὰ δύο δωμάτια Μ^{2} καὶ Ν^{2}, τὸ πρῶτον ἐν μέρει μόνον σωζόμενον, ἦσαν, φαίνεται, προσιτὰ ἐκ τοῦ διαδρόμου Λ^{2}. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τελευταίου ἀνευρέθη πώρινος τορνευτὸς βωμίσκος, τετραγωνικός, μὲ δύο κοιλώματα εἰς τὴν ἄνω του ἐπιφάνειαν διὰ τὰς σπονδάς, δυστυχῶς θραυσθεὶς διὰ κτυπήματος τῆς σκαλίδος καὶ ἐν μέρει μόνον περισωθείς. Ἐκ τοῦ δωματίου τούτου εἰσήρχετό τις εἰς τὸ μέγα δωμάτιον Ξ^{2}, τοῦ ὁποίου

δὲν ἐσώθη ὁ νότιος τοῖχος· ἐκ τῆς δυτικῆς δὲ θύρας τούτου εἰς τὸ στενὸν διαμέρισμα ἢ διάδρομον Π² καὶ ἐκ τούτου εἰς τὸ Ρ², ἐν μέρει μόνον διατηρούμενον. Εἰς ποίαν σχέσιν εὑρίσκετο πρὸς τὰ παράπλευρα διαμερίσματα ὁ χῶρος Ο² καὶ ποῖος ὁ χαρακτήρ του δὲν δύναται νὰ βεβαιωθῇ λόγῳ τῆς κακῆς διατηρήσεώς του. Καθ' ὁλόκληρον τὸν τομέα τοῦτον ἀνευρέθη κεραμεικὴ κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ἄτακτα ὄστρακα. Πλὴν ὀλίγων κυπέλλων καὶ δύο ἢ τριῶν πρόχων τὰ λοιπὰ ἀγγεῖα ἀνευρέθησαν ἰσχυρῶς διατεταραγμένα καὶ εἶναι ζήτημα ἂν ἐκ τῶν ὀστράκων εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνασυγκροτηθοῦν.

Ἐπὶ τοῦ ἄλλου ὑψώματος τοῦ διασέλλου, τοῦ ἀνατολικοῦ, ἀνεκαλύφθησαν ἐπίσης λείψανα τοίχων οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος, τοῦ ὁποίου δυτικὸς τοῖχος ἦτο ἐκεῖνος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐβασίζετο ὁ ἀνατολικὸς λιθοσωρός· εἰς τοῦτον διακρίνει τις δύο τοὐλάχιστον εἰσόδους· ἀλλ' ἡ ἰσχυρὰ καταστροφὴ ἐκ τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς συστηματικῆς ἐξαγωγῆς λίθων τοῦ συγκροτήματος τούτου δὲν ἐπιτρέπει νὰ σχηματίσωμεν ἰδέαν τοῦ σχεδίου τῶν οἰκοδομῶν. Ἀνεκαλύφθησαν τμήματα πίθων μὲ ταινίας θλαστῶν χαρακτῶν γραμμῶν καὶ τμήματα μεγάλου ψευδοστόμου ἀμφορέως καὶ χυτρῶν. Ὡρισμένα ἐπίπεδα εὐμεγέθη ὄστρακα, διασώζοντα καὶ λαβάς, προέρχονται, φαίνεται, ἐξ ὀρθογωνίου πηλίνου κιβωτίου.

Ἐπὶ τοῦ ὑψώματος κατέναντι καὶ δυτικῶς τοῦ ὑψώματος Κεφάλι ἀνεγνωρίσθησαν λείψανα μεγάλου οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος, καλῶς ᾠκοδομημένου εἰς τὴν τεχνητῶς ἰσοπεδωθεῖσαν κορυφὴν διὰ μεγάλων πελεκητῶν λίθων· καὶ ἐκ τοῦ χώρου τούτου ἐγένετο ἐξόρυξις λίθων ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων. Ἐκ τῶν ὀστράκων φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ οἰκοδομῆς ἴσως παλαιοτέρας τῶν κτισμάτων τοῦ λόφου Κεφάλι. Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς διὰ τὴν ἀποκάλυψιν καὶ τῶν λειψάνων τούτων ἐπιβάλλεται.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΞΕΡΕΥΝΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΧΟΝΔΡΟΥ ΒΙΑΝΝΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Εἰς θέσιν Μέλιος παρὰ τὸ Φαράγγι, ΝΑ. τοῦ χωρίου Χόνδρος, διενηργήθη αὐτοψία τοῦ χώρου, ἔνθα ἀνευρέθη κυλινδρικὴ μέσου μεγέθους κάλπη μετὰ ἐπιπέδου καλύμματος. Τὸ ἀγγεῖον ἀνευρέθη εἰς κοίλωμα κατὰ τὴν ρίζαν βράχου καὶ πιθανώτατα ἐχρησίμευσε διὰ ταφὴν νηπίου, γεγονὸς τὸ ὁποῖον θὰ ἡρμήνευε τὴν ὁλοκληρωτικὴν ἐξαφάνισιν τῶν ὀστῶν καὶ τὸ μικρὸν μέγεθος τῆς κάλπης. Φαίνεται ὅτι ἡ ταφὴ ἐγένετο εἰς παλαιονακτορικοὺς μινωικοὺς χρόνους.

Ἀναζητοῦντες τὸν μινωικὸν συνοικισμόν, ἐξ οὗ ἐξηρτᾶτο ὁ οἰκίσκος - ἱερὸν τῶν Ρουσσῶν, προέβημεν εἰς αὐτοψίαν τῆς κλιτύος, τῆς ἐκτεινομένης ἄνω τοῦ χαμηλοῦ ὑψώματος ἐφ' οὗ ἔκειτο τοῦτο, γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα Τούρκισσα, ἔνθα κατὰ καιροὺς ἀνευρέθησαν μινωικαὶ ἀρχαιότητες καὶ ἀξιόλογος ὑψηλὸς λίθινος λύχνος. Διεπιστώθη οὕτω ὅτι ὑφίστανται, ὁρατὰ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν εἰς πολλὰ

σημεῖα, πολλὰ λείψανα τοῦ συνοικισμοῦ συνιστάμενα εἰς ἐπιμήκεις διὰ μεγάλων λίθων ᾠκοδομημένους τοίχους. Ὁ συνοικισμὸς φαίνεται λίαν ἐκτεταμένος, ἐκτεινόμενος καὶ ἐπὶ τῆς ὑπεράνω τοῦ χωρίου Χόνδρος κλιτύος τῆς Ξυναχλάδας. Καὶ ἐκεῖ εἶναι ἄφθονα τὰ ἐπιφανειακὰ λείψανα τοίχων ἐξ ὀγκωδῶν λίθων, ἰδιαιτέρως μάλιστα κατὰ τὴν ἀνερχομένην ἀτραπόν, ὅπου ἡ πλευρικὴ κοπὴ τῶν ἐπιχώσεων κατέστησε ταῦτα ἔτι μᾶλλον ἐμφανῆ.

Ἀνελθόντες διὰ τῆς ἀτραποῦ μέχρι τοῦ ὑψώματος Μπουμπούλι, ὅπου γυμνὸς καὶ ἀπότομος ὑπερέχει ὁ βράχος, παρετηρήσαμεν ἄφθονα λείψανα κεραμεικῆς προανακτορικῶν καὶ παλαιοανακτορικῶν μινωικῶν χρόνων, ἰδίως μάλιστα κατὰ τὴν ρίζαν τοίχου. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα πολλὰ λείψανα τοίχων, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ γυμνοῦ βράχου. Εἰς τὸ σημεῖον ἔνθα κατὰ τὸ διάσελλον σχηματίζεται μικρὰ ἐπίπεδος ἔκτασις, εἰς θέσιν Ἀμύγδαλοι, ὑπάρχει ἱκανῶς ἐκτεταμένον, ἀλλ' ἰσχυρῶς κατεστραμμένον δι' ἀφαιρέσεως λίθων, ὀρθογώνιον κτήριον. Ἐκεῖθεν προῆλθε ψῆφος ἀμυγδαλοειδὴς ἐκ στικτοῦ σκληροῦ λίθου, ἴσως προανακτορικῶν μινωικῶν χρόνων, ἥτις ἠγοράσθη καὶ κατετέθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου. Λέγεται ὅτι ἐκεῖθεν προέρχεται καὶ τὸ ἀγορασθὲν μικρὸν χαλκοῦν νόμισμα τῆς πόλεως Ἱεραπύτνης.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

33. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΣΟΜΙΝΩΙΚΟΥ ΟΙΚΙΣΚΟΥ-ΙΕΡΟΥ ΕΙΣ ΡΟΥΣΣΕΣ ΧΟΝΔΡΟΥ

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1957 εἶχεν ἤδη καθορισθῆ ἡ ἔκτασις, ἡ γενικὴ μορφὴ καὶ ὁ χαρακτὴρ τοῦ μικροῦ ἐπὶ χαμηλοῦ ὑψώματος εἰς θέσιν Ρουσσὲς καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τῆς κλιτύος Τούρκισσα οἰκοδομήματος μεσομινωικῶν χρόνων. Τότε δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀνασκαφῆ τοῦτο ἐξ ὁλοκλήρου, διότι ἐπ' αὐτοῦ εἶχεν οἰκοδομηθῆ μικρὸς οἰκίσκος, ὅστις ἔδει πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς νὰ κατεδαφισθῆ. Τοῦτο ἐπετεύχθη νῦν κατόπιν ἐπιπόνων διαπραγματεύσεων μὲ τὸν ἰδιοκτήτην τοῦ χώρου· εὐθὺς ἀμέσως ἤρχισεν ὁ καθαρισμὸς ὁλοκλήρου τοῦ χώρου, ἐκριζωθέντων τῶν περὶ τὸν οἰκίσκον φυομένων μεγάλων πρίνων, οἵτινες εἶχον ἐπιφέρει ζημίας καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον κτήριον καὶ εἰς τὸ περιεχόμενόν του. Τὸ σχέδιον τοῦ οἰκήματος διεσαφήθη οὕτω πληρέστερον καὶ ἀνευρέθησαν περισσότερα λείψανα τῶν κατεστραμμένων τμημάτων τῶν τοίχων, ἰδίως τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τῆς ΒΔ. γωνίας. Διὰ τῆς ἀνευρέσεως τῶν διαχωριστικῶν τοίχων ἐντὸς τοῦ ἀρχικῶς θεωρηθέντος ὡς ἑνιαίου δωματίου Α καὶ τῶν θυρῶν ἐπικοινωνίας ἀπεδείχθη ὅτι τὸ κτήριον περιελάμβανεν ἐν συνόλῳ πέντε ἰσόγεια δωμάτια (εἰκ. 1). Ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ ὑποθετικὸν ἂν ἡ εἴσοδος ἐγίνετο διὰ θύρας κατὰ τὸ μέσον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου A^1· ἐπίσης πιθανὸν εἶναι ὅτι ἡ εἴσοδος ἐγίνετο δι' ἀνατολικῆς θύρας τοῦ δωματίου Β. Τὸ δωμάτιον A^1 ἦτο ἱκανῶς μέγα (5.20×4.20), τετραγωνικὸν τὸ σχῆμα καὶ εἶχε κατὰ τὸ μέσον στήριγμα, τοῦ ὁποίου ἐσώθη ἡ τετραγωνικὴ βάσις. Θύρα κατὰ τὴν Δ. γωνίαν συνέδεε μὲ τὸ προπέρυσιν ἀνασκαφὲν δωμάτιον Β. Πρὸς τὸ βάθος δύο θύραι ἔδιδον εἴσοδον εἰς τὰ μικρὰ δωμάτια A^2 καὶ A^3 τὰ ὁποῖα, διαχωριζόμενα διὰ λεπτοῦ τοίχου, δὲν ἐπεκοινώνουν πρὸς ἄλληλα. Τὸ A^2 ἦτο προσιτὸν καὶ ἐκ τοῦ δωματίου Γ διὰ θύρας κατὰ τὴν Ν. γωνίαν του. Καὶ αἱ τέσσαρες αὗται θύραι διατηροῦν τὰ κατώφλιά των (τῆς ἀνατολικῆς τοῦ A^2 μετακινηθὲν κατὰ τὴν δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1957 ἐτέθη ἐκ νέου εἰς τὴν θέσιν του). Ἀντιθέτως τῆς μεταξὺ τῶν δωματίων Β καὶ Γ θύρας δὲν ἐσώθησαν τὸ κατώφλιον καὶ ἡ μία τῶν παραστάδων, ἀναμοχλευθέντα ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ χώρου.

Καὶ τὰ τρία ἀνασκαφέντα νῦν δωμάτια ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐντὸς αὐτῶν ἀποθηκευμένων ἀγγείων, πίθων καὶ ἄλλων μέσου ἢ μικροῦ μεγέθους, φαίνονται ὡς ἀποθῆκαι· τοῦτο βεβαίως δὲν αἴρει τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ οἰκοδομήματος ὡς ἱεροῦ, διότι καὶ εἰς ἄλλα ἱερὰ ἀνευρέθησαν συνεχόμεναι ἀπο-

θῆκαι πρὸς τὰ κύρια δωμάτια λατρείας. Μάλιστα ἡ ἀνεύρεσις τμήματος ἐκ λιθίνου διπλοῦ κέρατος, τοῦ γνωστοῦ μινωικοῦ συμβόλου, καὶ λιθίνου λύχνου, τοῦ ὁποίου τὸ ἥμισυ εἶχεν εὑρεθῆ κατὰ τὴν δοκιμὴν τοῦ 1957, εἶναι ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης. Ὁ οἰκίσκος εἶχε γίνει παρανάλωμα τοῦ πυρός, τὴν σφοδρότητα τοῦ ὁποίου ἐμαρτύρουν τὰ ἄφθονα λείψανα πυρικαύστου στρώματος, ἐξηπλωμένα σχεδὸν καθ' ὅλον τὸν χῶρον τῆς ἀποθηκεύσεως· εἰς ὡρισμένα σημεῖα τὸ πῦρ θὰ ἔδει νὰ ἦτο καταστρεπτικώτερον λόγῳ τοῦ ἐλαίου τοῦ περιεχομένου εἰς πολλοὺς τῶν πίθων. Ἡ πτῶσις τῶν δοκῶν τῆς στέγης, ἡ κατάκαυσις τοῦ

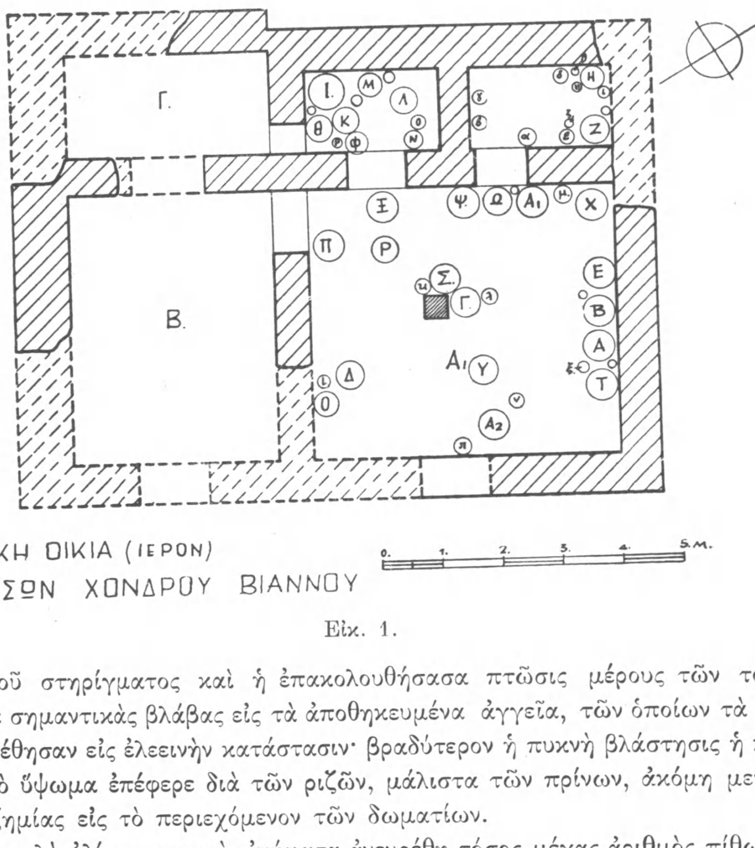

Εἰκ. 1.

κεντρικοῦ στηρίγματος καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα πτῶσις μέρους τῶν τοίχων ἐπέφερε σημαντικὰς βλάβας εἰς τὰ ἀποθηκευμένα ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα εὑρέθησαν εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν· βραδύτερον ἡ πυκνὴ βλάστησις ἡ καλύψασα τὸ ὕψωμα ἐπέφερε διὰ τῶν ριζῶν, μάλιστα τῶν πρίνων, ἀκόμη μεγαλυτέρας ζημίας εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν δωματίων.

Εἰς πολὺ ὀλίγα μινωικὰ οἰκήματα ἀνευρέθη τόσος μέγας ἀριθμὸς πίθων καὶ μικρῶν ἀγγείων εἰς τόσον μικρὸν χῶρον. Οἱ πίθοι δὲν ἦσαν ὀλιγώτεροι τῶν 26-28 εἰς τὰ τρία δωμάτια A^1-A^3, τὰ δὲ λοιπὰ ἀγγεῖα ὑπερβαίνουν τὰ 40. Τὰ πλεῖστα τούτων εὑρέθησαν εἰς τὸ μεγαλύτερον δωμάτιον (πίν. 170β), ἀλλ' εἰς τὸ δωμ. A^2 (πίν. 171α.β) τὰ ἀγγεῖα ἦσαν εἰς μεγαλυτέραν πυκνότητα, πολλὰ μάλιστα τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δέ. Ἡ διάταξίς των ἦτο, ὡς συνήθως, εἰς

τὰς ἀποθήκας κατὰ μῆκος τῶν τοίχων καὶ περὶ τὸν κεντρικὸν στῦλον. Εἶναι ὅμως περίεργον ὅτι ὡρισμένα ἀγγεῖα εὑρέθησαν κείμενα πρὸ τῶν θυρῶν. Πιθανὴ ἐξήγησις εἶναι ὅτι ταῦτα καταπεσόντα ἐκ τῆς θέσεώς των ἐθραύσθησαν, τὰ δὲ τεμάχιά των διεσκορπίσθησαν πρὸ τῶν θυρῶν. Εἰς τοὺς πίθους ἐδόθησαν γράμματα κεφαλαῖα τοῦ ἀλφαβήτου Α - Ω καὶ A_1 - A_2, εἰς τὰ μέσου καὶ μικροῦ μεγέθους γράμματα μικρά.

Τὰ σχήματα τῶν πίθων ἦσαν ποικίλα, ἀλλὰ πάντες σχεδὸν οἱ πίθοι ἦσαν μικρόσωμοι καὶ σχημάτων καὶ διακοσμήσεως συνήθους μάλιστα εἰς τὴν μεσομινωικὴν ΙΙΙ φάσιν (πρώτην νεοανακτορικήν). Ἱκανοὶ εἶναι οἱ μὲ ᾠοειδῆ κοιλίαν, διπλῆν σειρὰν λαβῶν, γυριστὸν ἐκκλῖνον χεῖλος καὶ διακόσμησιν ἐκ σχοινίων ἀποδιδομένων μὲ ἐμπιέσεις τοῦ δακτύλου καθ' ἁπλᾶς, διπλᾶς καὶ τριπλᾶς ταινίας καὶ κατὰ κυματιστὴν ταινίαν. Ἄλλοι ἀντιθέτως εἶναι ἀκόσμητοι ἢ μὲ καταλιβάδας, ἔχοντες καθέτους καὶ ὁριζοντίας λαβὰς καὶ συνήθως χεῖλος παχὺ εὐθύ, ἐλαφρῶς ἐκκλῖνον πρὸς τὰ ἔξω. Ὑπάρχουν καὶ πίθοι μὲ ἐντομὰς διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν σχοινίων, κατὰ διάταξιν ἰχθυακάνθης ἢ παραλλήλους πρὸς ἀλλήλας· εἰς ἕνα τῶν πίθων ἀντὶ κυματοειδοῦς ταινίας ὑπάρχει διάταξις καθ' ἡμισπείρας. Εἷς πίθος εἶναι τύπου jar μὲ εὐρὺ ἐπίπεδον χεῖλος καὶ ὁριζοντίους λαβάς· ἕτερος ἔχει σχῆμα σφαιρικόν, τοιχώματα λεπτά, χεῖλος τετραγωνικῆς τομῆς μὲ στενὸν κορδόνιον ὑπ' αὐτὸ καὶ λαβὰς ὁριζοντίας καταληγούσας εἰς δισκοειδεῖς ἀπολήξεις. Ἄλλος τέλος ἔχει χαμηλὸν τροχαλιοειδῆ λαιμόν.

Τὰ μικρὰ ἀγγεῖα ἦσαν πρόχοι μὲ στρογγύλον στόμιον ἢ ραμφιδόστομοι, ἀμφορεῖς, πυξίδες, ὧν μία μὲ πῶμα, εἷς ψευδόστομος ἀμφορεύς, σκύφοι μὲ πρόχυσιν, κύπελλα καὶ κύαθοι ἄωτα ἢ μετὰ λαβῆς, σφαιρικὰ ἀγγεῖα, γεφυρόστομοι σφαιρικαὶ ἢ ᾠοειδεῖς τὸ σῶμα πρόχοι, κλπ. Πλὴν τῶν μνημονευθέντων λιθίνων ἀντικειμένων εὑρέθη καὶ λίθος κυρτὸς τριβῆς.

Διὰ τὴν καλὴν διατήρησιν τοῦ ἀποκαλυφθέντος κτηρίου καὶ ὅπως τὸ σχῆμα τούτου καταστῇ σαφέστερον ἐλήφθη ἀπόφασις νὰ ἀποκατασταθοῦν τὰ καταστραφέντα μέρη τῶν τοίχων, ἤτοι ἡ ΝΔ. γωνία, ὁλόκληρος ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ συμπληρουμένων τῶν ὑπαρχόντων λειψάνων της, τμῆμα τοῦ διαχωριστικοῦ μεταξὺ Α. καὶ Β. τοίχου, ἡ ΝΑ. γωνία καὶ μέρος τοῦ βορείου τοίχου· ἡ ἀποκατάστασις ἐγένετο χρησιμοποιηθέντος τοῦ ἐπὶ τόπου ὑλικοῦ καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὴν ἀρχικὴν μορφήν. Ἡ ΝΔ. γωνία ἐθεμελιώθη κατασκευασθέντος ἀντερεισματικοῦ τοίχου, διότι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τὸ οἴκημα εὑρίσκεται εἰς τὸ χεῖλος τοῦ ὑψώματος.

Κατὰ τὴν ἐργασίαν ἀποκαταστάσεως ἀπεκαλύφθησαν κάτω τῆς ΝΑ. γωνίας λείψανα παλαιοτέρου οἰκήματος, ἴσως παλαιοανακτορικοῦ, κακῶς ὅμως διατηρουμένου. Ἔξω τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν γωνιακὴν ἐσοχὴν ἀνευρέθη λιθόστρωτον, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς ἐξετείνετο πάλαι περὶ τὸ οἴκημα.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

34. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΧΛΑΔΙΩΝ ΣΗΤΕΙΑΣ

Σκοπὸς τῆς ἀνασκαφῆς προετέθη ἡ πλήρης ἐξερεύνησις τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1952 ἀνακαλυφθείσης οἰκίας κειμένης εἰς θέσιν Ρίζα, ἡμίσειαν ὥραν ΒΑ. τοῦ χωρίου Ἀχλάδια. Ἀνασκαπτομένου τότε τοῦ γνωστοῦ ΥΜ ΙΙΙ θολωτοῦ, ἀρτίως καὶ μέχρι τῆς κλειδὸς αὐτοῦ διασωζομένου, τάφου εἰς θέσιν Πλατύσκινος, κειμένου περὶ τὰ 10′ ἀνατολικώτερον, ἐπραγματοποιήθη τριήμερος δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς φύσεως καὶ τῆς χρονολογίας τοῦ οἰκήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν ἰσχυρὸς τοῖχος κυκλωπείου οἰκοδομῆς, ὁρατὸς κατὰ τὴν ἀτραπὸν τὴν βαίνουσαν πρὸς τὸν θολωτὸν τάφον. Διεπιστώθη τότε ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μεγάλου μεσομινωικοῦ οἰκοδομήματος, καλῶς ᾠκοδομημένου, ἀποτελουμένου πιθανῶς ἐκ πολλῶν δωματίων, ὄχι ὅμως καλῶς διασωζομένων· ἡ δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ περιωρίσθη εἰς τὴν παρακολούθησιν τῶν δύο κατὰ γωνίαν συναντωμένων τοίχων τῆς προσόψεως, εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τοῦ περιβόλου καὶ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς διατάξεως τῆς πιθανῆς εἰσόδου. Μικρὸν μέρος τοῦ προσθίου ἀνατολικοῦ δωματίου ἐξηρευνήθη καὶ περισυνελέγη χαρακτηριστικὴ μεσομινωικὴ κεραμεικὴ καὶ μέρος πλαστικοῦ ἀγγείου μορφῆς αἰγάγρου. Ἐπίσης περισυνελέγη ἐνδιαφέρουσα κεραμεικὴ ἐκ τοῦ χώρου τοῦ πρὸ τῆς Β. προσόψεως καὶ ἐκ τῶν θεμελίων τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ οἰκοδομήματος.

Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀνασκαφῇ ὁ σημαντικὸς οὗτος χῶρος λόγῳ τῆς ἐπειγούσης ἀνάγκης νὰ ἀνασκαφοῦν τὸ ΜΜ ἱερὸν Πισκοκεφάλου, τὰ μινωικὰ μέγαρα Σητείας καὶ Ζοῦ, τὰ ταφικὰ γεωμετρικῶν χρόνων σπήλαια Μπεράτι καὶ Κεφάλας περιοχῆς Πισκοκεφάλου κλπ. Νῦν, περατωθείσης τῆς ἀνασκαφῆς τῶν σημαντικῶν τούτων χώρων, κατέστη δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ δι᾽ ἀνασκαφῆς ἕνδεκα συνολικῶς ἡμερῶν ἡ ἀποκάλυψις ὁλοκλήρου τῆς μεσομινωικῆς οἰκίας τῆς Ρίζας Ἀχλαδίων, ἥτις ἀπεδείχθη μία τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερουσῶν μεσομινωικῶν οἰκιῶν ἐξ ὅσων γενικῶς ἐπὶ τῆς νήσου Κρήτης ἀνεσκάφησαν μέχρι σήμερον.

Ἡ ἐργασία ἀπέβη ἐξόχως δυσχερὴς λόγῳ τοῦ συνεχῶς πνέοντος ἰσχυροῦ ἀνέμου, ὅστις κυριολεκτικῶς ἐσάρωνε τὴν κλιτὺν τοῦ ὑψώματος, ἐφ᾽ ἧς κεῖται ἡ οἰκία. Μεγάλας δυσχερείας ἐπέφερε καὶ ἡ κατάρρευσις πολλῶν ἐκ τῶν τοίχων τοῦ οἰκήματος, τὸ ὑλικὸν ἐκ μεγάλων λίθων τῶν ὁποίων ἐπεκάλυψε τὰ ἐρείπια εἰς σημεῖον ὥστε νὰ γίνεται μετὰ μεγάλου κόπου ἡ ἀποκάλυψίς των. Σημαντικὰς ζημίας προὐξένησαν ἐπίσης αἱ ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς οἰκίας φυεῖσαι χαρουπέαι, ἰδίᾳ αἱ καλύψασαι τὴν πρόσοψιν. Λόγῳ τῆς κατὰ καιροὺς καλλιερ-

γείας καὶ τῆς μικρᾶς σχετικῶς ἐπιχώσεως τῶν πλείστων δωματίων ἐπῆλθε σημαντικὴ καταστροφὴ καὶ εἴς τινα σημεῖα κατέστη δυσχερὴς ἡ ἐξακρίβωσις τῆς ἀκριβοῦς διατάξεως καὶ τῶν θυρῶν ἐπικοινωνίας τῶν δωματίων. Καλύτερον σώζονται τὰ νοτιώτερα δωμάτια (πίν. 172α).

Ἡ οἰκία εὑρίσκεται εἰς τὴν ρίζαν κλιτύος ὄχι πολὺ ὑψηλοῦ ὑψώματος, ἐπεκτεινομένην μὲ πολὺ μικροτέραν κλίσιν πρὸς Βορρᾶν εἰς ἀμπελόφυτον ἔκτασιν. Ἐκεῖθεν παρέχεται ἀναπεπταμένη θέα πρὸς τὸν κόλπον τῆς Σητείας, ἡ πόλις τῆς ὁποίας εἶναι ὁρατὴ εἰς τὸ βάθος ἀριστερά. Ἐγένετο φανερὸν ὅτι ἡ ἀνασκα-

Εἰκ. 1. Κάτοψις μεσομινωικῆς οἰκίας Α Ρίζας Ἀχλαδιῶν Σητείας.

φεῖσα οἰκία δὲν ἦτο ἀπομεμονωμένη· ἀμέσως νοτίως ταύτης ἦλθεν εἰς φῶς ἡ γωνία ἄλλης παραλλήλως κειμένης εἰς πολὺ μικρὰν ἀπόστασιν, τῆς ὁποίας παρηκολουθήθησαν οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι ἐπί τι διάστημα. Λείψανα κτηρίων ἀνεφάνησαν ἐπίσης ἀνατολικῶς καὶ βορείως, ἀνεσκάφη δὲ δοκιμαστικῶς, εἰς ἀπόστασιν 150 μέτρων περίπου, ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα σύγχρονον τῆς οἰκίας, τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς ἐξελήφθη ὡς ταφικὸς περίβολος. Ἡ συνέχεια τοῦ κτηρίου τούτου καλύπτεται ὑπὸ τῆς πρὸς Νότον συνορευούσης ἀμπέλου. Σποραδικὴ κεραμεικὴ καὶ τὸ ἥμισυ σφαιρικοῦ τριπτῆρος ἀπετέλεσαν ἔνδειξιν τῆς χρονολογίας.

Ἡ οἰκία (εἰκ. 1) κατὰ προσέγγισιν καταλαμβάνει ἔκτασιν 270 τ.μ. καὶ εἶναι ἁδρῶς ὀρθογωνίου σχήματος, μὲ πλευρὰς ὅμως σχηματιζούσας κατὰ μικρὰς γωνίας ἐσοχὰς εἰς τὰς κυρίας προσόψεις, τὴν βορείαν καὶ τὴν δυτικήν. Ἀκριβῶς κατὰ τὰ σημεῖα ταῦτα προσετέθησαν μεταγενεστέρως—ἴσως ὅμως εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον—δύο λοξῶς βαίνοντες, ἄνευ βαθείας θεμελιώσεως καὶ προχείρου μᾶλλον κατασκευῆς τοῖχοι περιβόλων, χρησιμοποιηθέντες ἴσως εἰς δευτερευούσας χρήσεις καὶ ἴσως διὰ σταυλισμὸν ζώων.

Ἡ κυρία εἴσοδος ἦτο ἐξ Ἀνατολῶν, ἀκριβῶς κατὰ τὴν πρώτην ἐσοχήν· ταύτης ἀνευρέθη ἡ ἐξωτερικὴ μονόλιθος βαθμὶς καὶ τὸ μέγα ἐπίσης μονόλιθον κατώφλιον· ὑπῆρχε καὶ δευτερεύουσα ὀπισθία θύρα κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς οἰκίας, τῆς ὁποίας ἐσώθη ἡ μία τῶν ἐξ ὀγκολίθων παραστάδων. Καὶ ἡ τελευταία αὕτη πολὺ ὀλίγον ἀπεῖχε τῆς δευτέρας κατὰ γωνίαν ἐσοχῆς τῆς Β. προσόψεως. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι ἦσαν ᾠκοδομημένοι ἐκ πολὺ μεγάλων, ἁδρῶς πελεκηθέντων, παραλληλεπιπέδων λίθων, τῆς τοιχοδομίας οὕτω ἐμφανιζομένης σχεδὸν κυκλωπείου (πίν. 172β καὶ 173α). Μὲ ἰδιαιτέραν ἐπιμέλειαν εἶχον κατασκευασθῆ αἱ γωνίαι. Ἡ θεμελίωσις ἐγένετο ἐπὶ τοῦ ἠπίως κατερχομένου βράχου καὶ τὰ δάπεδα τῶν δωματίων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐσχηματίσθησαν, ὅπου δὲν ἐτέθησαν πλακόστρωτα, δι' ἰσοπεδώσεως αὐτοῦ τοῦ βράχου, πλὴν τῶν ἀκραίων βορείων, ὅπου ἐχρειάσθη νὰ γίνῃ ἐξομάλυνσις δι' ἐπιχώσεως ἐκ λίθων καὶ διὰ διαστρώσεως χαλικίων. Ὑπὸ τὰ βόρεια θεμέλια δύο παράλληλοι τοῖχοι παλαιοτέρου οἰκοδομήματος διέρχονται σχεδὸν καθέτως πρὸς τὴν πρόσοψιν. Ἐξ ὀστράκων περισυλλεγέντων ὑπὸ τοὺς μεγάλους λίθους τῶν θεμελίων τῆς προσόψεως ἐβεβαιώθη ὅτι ἡ οἰκοδόμησις τοῦ κτηρίου ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΜΜ ΙΙΙΑ περιόδου· ἡ ἔνδειξις αὕτη ὑπῆρξε λίαν σημαντική, διότι ὡρισμένοι τύποι ἀγγείων ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἐντὸς τῶν δωματίων ἐφαίνοντο κατὰ πολὺ παλαιότεροι, ἐνῷ ἡ γενικὴ χρονολογία τῶν περισσοτέρων εὑρημάτων εἶναι ἡ τοῦ τέλους τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ περιόδου (1600 π.Χ. περίπου).

Μετὰ τὸν γενικὸν καθαρισμὸν τοῦ πάλαι ἀνασκαφέντος τμήματος, τὸν καθαρισμὸν τοῦ χώρου ἀπὸ τοὺς θάμνους καὶ τὰς πυκνὰς χαρουπέας καὶ ἀκολούθως τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ἐπιχώσεως καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ κτηρίου, ἀνεφάνησαν οἱ διαχωριστικοὶ τοῖχοι τῶν δωματίων καὶ βαθμηδὸν κατέστη σαφὴς ἡ διάταξις τοῦ συνόλου. Οἱ μεγάλοι καταπεσόντες λίθοι, ἰδίᾳ ἐντὸς τῶν δωματίων Β καὶ Γ ἐκ τοῦ ἰσχυροῦ νοτίου τοίχου καὶ ἐκ τοῦ μεταξὺ τῶν Οἰκιῶν Α καὶ Β χώρου, ἄλλοι ἐτέθησαν ἐκ νέου ἐπὶ τῶν τοίχων, ἄλλοι ἀπεμακρύνθησαν τοῦ χώρου. Τὸ περιεχόμενον τῶν δωματίων εἰς σκεύη καὶ ἐργαλεῖα ἐκαθαρίσθη κατὰ τὸ δυνατὸν ἐπὶ τόπου, ἐφωτογραφήθη καὶ ἐσχεδιάσθη καὶ ἀκολούθως περισυνελέγη κατὰ δωμάτια.

Ἡ διάταξις τῶν δωματίων τῆς οἰκίας, συνολικῶς δώδεκα, ἔχει ὡς ἑξῆς: Διερχόμενός τις τὴν ἐξωτερικὴν ἀνατολικὴν θύραν μὲ τὸ μονόλιθον κατώφλιον

εἰσήρχετο εἰς πλακόστρωτον προθάλαμον ἢ ἴσως μικρὰν αὐλήν (Α). Ἀριστερά, διὰ διπλῆς θύρας, ἔφθανεν εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν Β, ὅπου ὑπῆρχον τρία στηρίγματα κιόνων, ὄχι ἀπολύτως συμμετρικῶς τοποθετημένων κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ δωματίου· τὸ βορειότερον τούτων εἶχε παραμερισθῆ ὀλίγον. Πιθανῶς τὸ δωμάτιον ἐφωτίζετο δι' ἐξωτερικοῦ παραθύρου τοῦ νοτίου τοίχου. Κατὰ τὴν ΒΑ. αὐτοῦ γωνίαν κατὰ τὴν δοκιμὴν τοῦ 1952 εἶχεν εὑρεθῆ θήκη διὰ πλακῶν περιέχουσα ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων ἓν ἦτο τὸ πλαστικὸν ρυτὸν μορφῆς αἰγάγρου. Τὸ δωμάτιον Β ἐπεκοινώνει διὰ πολυθύρου μὲ τὸ δωμάτιον Γ. Τοῦ πολυθύρου τούτου σῴζεται μόνον ἡ μία, ἡ νοτιωτέρα, τῶν διαχωριστικῶν παραστάδων, ἡ ὅλη ὅμως διάταξις τῶν τριῶν διαχωριστικῶν παραστάδων, ἀποτελουσῶν τέσσαρας θύρας, εἶναι σαφής. Φαίνεται ὅτι ἦτο ἓν τῶν κυρίων δωματίων κατοικίας. Τὰ ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρεθέντα εἶναι δύο πίθοι, εἷς μὲ χαμηλὸν περιχείλωμα, δύο καθέτους καὶ δύο ὁριζοντίας λαβάς, ὁ ἄλλος ἴσως τύπου jar μὲ ταινίας κοσμουμένας μὲ διασταυρουμένας ἐντομὰς καὶ μὲ λαβὰς διαπλατυνομένας εἰς τὰ ἄκρα των εἰς δίσκους, λεκάνη κυλινδρική, κύπελλα ἄωτα καὶ κύαθοι, κάδος-πίθος, γαστροειδὲς ἀγγεῖον, μὲ ὀπὴν εἰς τὸν πυθμένα, πρόχοι, χύτραι, λύχνος δίμυξος πήλινος μὲ περιφερικὰς αὐλακώσεις, κυβικὸς λίθινος τριπτὴρ καὶ τρεῖς λίθοι τριβῆς.

Τὸ δωμάτιον Γ, ἀμέσως πρὸς Δυσμὰς τοῦ Β, εἶναι μᾶλλον στενὸν καὶ ἐπίμηκες, μὲ θρανίον κατὰ τὸν νότιον τοῖχον καὶ πεζούλιον χαμηλὸν κατὰ τὸν δυτικόν. Διὰ δύο θυρῶν ἐπεκοινώνει πρὸς τὰ ἀμέσως πρὸς Δυσμὰς συνεχόμενα δωμάτια Δ καὶ Ε, δι' ἄλλης ἀκραίας βορείας πρὸς τὸ δωμάτιον Ζ καὶ διὰ τοῦ πολυθύρου πρὸς τὸ δωμάτιον Β. Θήκη ἐσχηματίζετο μεταξὺ τῶν δύο δυτικῶν θυρῶν, εἰς ἣν εὑρέθησαν ἐσφηνωμένα ἀγγεῖα. Τὰ ἀγγεῖα τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο ἦσαν ὄχι ὀλίγα, ἀλλ' εὑρίσκοντο εἰς μεγάλην ἀταξίαν· ἦσαν πιθοειδὲς ἀγγεῖον μὲ τοξοειδεῖς λαβάς, πίθοι, ἴσως δύο, ὧν ἐσώθησαν μόνον τεμάχια, ἀγγεῖον μὲ κάθετον περιχείλωμα, κύαθοι καὶ κύπελλα, χύτραι, ραμφόστομος πρόχους ἐν μέρει σωζομένη.

Τὰ δωμάτια Δ καὶ Ε (πίν. 173β καὶ 174α) διεχωρίζοντο διὰ λεπτοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου καὶ ἐπεκοινώνουν πρὸς ἄλληλα διὰ θύρας κατὰ τὸ μέσον. Τὸ πρῶτον δὲν ἐνεφάνιζέ τι τὸ ἰδιαίτερον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ὀλίγα μόνον ἀγγεῖα εἰς ὄχι καλὴν κατάστασιν : εὐμεγέθεις ἀμφορεῖς, πίθος μὲ ἐμπιέστους ζώνας μιμουμένας σχοινία καὶ μὲ στολιδώσεις κατὰ τὸν πυθμένα, σφαιρικὸν ἀγγεῖον μὲ ὁριζοντίαν τοξοειδῆ λαβὴν καὶ ἐπίπεδον χεῖλος, κυαθοειδὲς δοχεῖον μὲ ἀπόφυσιν μορφῆς δοθῆνος καὶ ραβδοειδὲς λίθινον ἀντικείμενον. Τὸ δεύτερον (δωμάτιον Ε) εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔδωσε τὰ περισσότερα ἀγγεῖα ὁλοκλήρου τῆς οἰκίας καὶ ἴσως ἦτο μαγειρεῖον καὶ σκευοφυλάκιον, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τὴν ὅλην διάταξιν. Ἡ δυτικὴ θύρα ἔχει μονόλιθον κατώφλιον. Παρ' αὐτήν, κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον, μεγάλη πλὰξ

ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἀπόθεσιν σκευῶν· περαιτέρω κατὰ τὸν αὐτὸν τοῖχον εὑρίσκετο ἑρμάριον ἢ θήκη, ἀποτελεσθεῖσα ἐκ μεγάλων πλακῶν, τῶν ὁποίων δύο εἶχον ἐκφύγει τῆς θέσεώς των, ἀλλ' εὑρίσκοντο πολὺ ἐγγύς. Κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν εὑρέθη τοποθετημένος κυκλικὸς λίθος, ἴσως στήριγμα μεγάλου ἀγγείου. Σειραὶ λίθων, ἰδίᾳ κατὰ τὸ ΒΔ. τμῆμα τοῦ δωματίου, ἐστήριξαν ἀγγεῖα. Σειρὰ ὁλόκληρος λίθων τριβῆς καὶ τριπτήρων δεικνύει ὅτι ἐντὸς τοῦ δωματίου ἐγίνετο ἐργασία τριβῆς ἢ ἀλέσεως. Ἡ κατὰ σειράς, τῶν μὲν ἐντὸς τῶν δέ, ἀνεύρεσις πλείστων ὅσων κυπέλλων καὶ κυάθων κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον ἀποδεικνύει ὅτι ἐκεῖ εἶχε τοποθετηθῆ ξύλινον κυλικεῖον. Λείψανα μάλιστα ξυλίνων ἐπίπλων ἀνευρέθησαν καὶ ἐκεῖ καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα. Τὰ ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ σκεύη εὑρέθησαν πληροῦντα ὁλόκληρον σχεδὸν τὸν χῶρον τοῦ δωματίου κατὰ στρώματα, ἀλλ' ἦσαν πολὺ πυκνότερα, ὡς ἄλλως εἶναι φυσικόν, κατὰ μῆκος τῶν τοίχων. Οἱ πίθοι καταπεσόντες ἐθραύσθησαν καὶ τὰ τεμάχια διεσκορπίσθησαν εἰς μεγάλην ἔκτασιν. Ἡ θέσις εἰς ἣν ἀνευρέθησαν τὰ ἀντικείμενα μαρτυρεῖ αἰφνιδίαν καταστροφήν, μᾶλλον σεισμικήν, καὶ ταύτην ἐπιβεβαιοῖ ἡ θέσις τῶν καταπεσόντων μεγάλων λίθων ἰδίᾳ τοῦ νοτίου τοίχου τῆς οἰκίας. Δάπεδον ἦτο καὶ ἐνταῦθα, ὅπως εἰς τὰ δωμάτια Β, Γ, καὶ Δ, ὁ φυσικὸς ἰσοπεδωθεὶς βράχος· τὰ πλεῖστα τῶν ἀγγείων ὅμως εὑρίσκοντο ἐπὶ λεπτῆς ἐπιχώσεως χώματος ἢ ἐστηρίζοντο ἐπὶ πλακῶν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνευρεθέντων σκευῶν δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἐξακριβωθῇ πρὸ τῆς συγκολλήσεώς των, ἀλλ' ἀσφαλῶς θὰ προσεγγίζῃ τὰ ἑκατόν. Εἷς πίθος διακοσμεῖται μὲ διπλᾶς καὶ τριπλᾶς ζώνας ἐμπιέστων σχοινίων, ἐνῶ ἄλλος μικρότερος ἔχει εὐρύστομον τροχαλιοειδῆ λαιμόν, μὲ βαθμίδα εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ. Τὰ λοιπὰ σκεύη εἶναι παμπληθεῖς κύαθοι καὶ κύπελλα, πρόχοι διαφόρων σχημάτων καὶ μεγεθῶν, τινὲς μὲ δακτύλιον εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ, ἀμφορεῖς, σκυφοειδῆ σκεύη μὲ ἐξάρματα ὡς δοθῆνας, φωλεόσχημον ἀγγεῖον, χύτραι τριποδικαὶ ἢ ἄνευ ποδῶν, ὀδοντωτὸν σκεῦος—στήριγμα ὀβελιῶν—πολυγωνικὴ πλὰξ μὲ ὀπὴν ἐξαρτήσεως, ἴσως κάλυμμα πίθου,σκεύη μὲ τοξοειδεῖς ὁριζοντίας λαβὰς κλπ. Πλὴν τῶν τριπτήρων καὶ λίθων τριβῆς ἀνευρέθησαν καὶ ἄλλα ἐργαλεῖα, ὡς λίθος κοῖλος, μαχαιρίδιον ὀψιανοῦ, ἐργαλεῖον ἐκ σχιστολίθου· εὑρέθη ἐπίσης δισκίον μολύβδινον (βάρος) καὶ ὄστρεον πορφύρας.

Τὸ δωμάτιον Ε δὲν ἐπεκοινώνει ἀπ' εὐθείας μὲ τὰ γειτονικὰ δωμάτια πρὸς Βορρᾶν Η-Ι· ταῦτα ἦσαν προσιτὰ διὰ τοῦ μικροῦ δωματίου Ζ, παραπλεύρου τοῦ Γ καί, ὡς ἐλέχθη, ἐπικοινωνοῦντος πρὸς αὐτό. Ὁ χῶρος τούτου ἐνομίσθη κατ' ἀρχὰς ὡς ἐστρωμένος δι' ἀνωμάλου πλακοστρώτου, ἐπὶ τῶν λίθων τοῦ ὁποίου ἔκειντο ἱκανὰ ἀγγεῖα· τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ὑπὸ τοὺς λίθους ἀνευρέθησαν ἄλλα ἀγγεῖα καὶ ὅτι οἱ λίθοι ἐκάλυπτον μόνον μερικῶς τὸν χῶρον κατέστησε πιθανώτερον ὅτι καὶ τούτου ὡς δάπεδον ἐχρησιμοποιήθη ὁ ἰσοπεδωθεὶς βράχος. Φαίνεται ὅτι τὸ δωμάτιον ἦτο ἀρχικῶς προσιτὸν ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ προθαλάμου

(ἢ αὐλῆς) Α, ἄλλως θὰ ἦτο δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ τὸ ἡμιτοίχιον μὲ ἄνοιγμα ὡς θύρας, τὸ ὁποῖον ἐκλείσθη δι' ἄλλου τοίχου. Τὰ εἰς τὸ δωμάτιον Ζ ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα εἶναι πάντα μικρά: βαθὺς εὐμεγέθης κωνικὸς κύαθος, ἄλλοι κύαθοι καὶ κύπελλα, πρόχους μὲ λεπτὰ τοιχώματα, τμῆμα ἰδιοτύπου πυριατηρίου, χύτρα, λεπτὸν κάλυμμα καὶ ὑφαντικὸν κυβικὸν βάρος. Τὰ δωμάτια Η,Θ,Ι καταλαμβάνουν κατὰ σειρὰν τὸ ὑπόλοιπον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ οἰκήματος, διαχωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων δι' ἡμιτοιχίων, ὄχι πάντων καλῶς διατετηρημένων. Τὸ Η διατέμνεται κατὰ τὸ μέσον ὑπὸ μεγάλου ἐπιμήκους πλακοειδοῦς λίθου, εἶδος κατωφλίου καταλαμβάνοντος ὅμως ὁλόκληρον τὸ πλάτος τοῦ δωματίου. Τὸ ἀκραῖον ΒΔ. δωμάτιον Ι ἔχει ὡς βόρειον ἐξωτερικὸν τοῖχον τὸν εἰσέχοντα κατὰ γωνίαν τοῖχον τῆς προσόψεως. Κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν του, ἀλλ' εἰς τὸν νότιον τοῖχον, ὑπῆρχεν ἡ δευτέρα θύρα τοῦ οἰκήματος, νῦν ἐλλιπὴς τὴν μίαν ὀγκώδη παραστάδα. Πολὺ ὀλίγα ἀντικείμενα ἀνευρέθησαν ἐντὸς τῶν δωματίων τούτων. Εἰς τὸ Η περισυνελέγησαν μικρὸν λίθινον δισκοειδὲς κάλυμμα μὲ ἀπόφυσιν, μικρὸς δισκοειδὴς τριπτὴρ ἐκ λευκοῦ λίθου, ἄλλος σφαιρικός, καὶ χαλκοῦς τετράγωνος κοπεύς, εἰς δὲ τὸ δωμάτιον Θ ραβδοειδὲς ἐργαλεῖον ἐκ σχιστολίθου.

Παράλληλα πρὸς τὰ ὡς ἄνω τρία δωμάτια καὶ κατέχοντα μετὰ τοῦ Ζ τὴν μέσην ζώνην τοῦ οἰκήματος εἶναι τὰ δωμάτια Κ καὶ Λ, κακῶς διατηρούμενα εἰς σημεῖον ὥστε νὰ εἶναι δύσκολον νὰ διακριβωθῇ ποῦ εὑρίσκοντο αἱ θύραι ἐπικοινωνίας. Ὀλίγα λείψανα κεραμεικῆς εὑρέθησαν εἰς ταῦτα. Κατὰ τὴν ΒΑ. ὅμως γωνίαν τοῦ Λ περισυνελέγησαν τεμάχια ψευδοστόμου ἀγγείου.

Ὁ ΒΑ. τομεὺς τῆς οἰκίας κατέχεται ὑπὸ τοῦ μεγάλου δωματίου Μ, σχεδὸν τετραγώνου τὸ σχῆμα. Ὄχι εἰς τὸ κέντρον, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τὸ ΒΔ. τμῆμά του, ὑπῆρχε τετραγωνικὸς πεσσὸς στηρίξεως τῆς ὀροφῆς. Ἂν ὁ εἰς τὸ μέσον τῆς νοτίου πλευρᾶς τοποθετημένος λίθος εἶναι βάσις ἀναλόγου πεσσοῦ εἶναι δύσκολον νὰ διακριβωθῇ. Τὸ δωμάτιον ἦτο προσιτὸν ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ προθαλάμου ἢ τῆς αὐλῆς Α, ἀλλ' ἡ θύρα ἐπικοινωνίας δὲν διετηρήθη καλῶς. Ἓν ἄνοιγμα μὲ κατ' ὀδόντωσιν διαμορφουμένην παραστάδα—σώζεται ἡ μία μόνον—εἰς τὸν νότιον τοῖχον εἶναι μᾶλλον χαμηλὸν παράθυρον ἢ θύρα· δὲν ἀποκλείεται ὅμως τὸ ἄνοιγμα τοῦτο νὰ ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν ἄμεσον ἐπικοινωνίαν μὲ τὰ δυτικώτερα διαμερίσματα. Προφανῶς τὸ δωμάτιον ἐφωτίζετο διὰ παραθύρου ἢ παραθύρων τοῦ βορείου τοίχου τῆς προσόψεως, ὅστις ὅμως δὲν διεσώθη ἐσωτερικῶς εἰς ὕψος.

Τὸ δωμάτιον Μ ἀπέδωσεν ἄφθονον κεραμεικὴν καί τινα ἄλλα ἐνδιαφέροντα ἀντικείμενα. Τὰ κυριώτερα εἶναι πίθος μὲ ἐμπίεστα σχοινία, ἄλλος πίθος ἄνευ σχοινίνης διακοσμήσεως, πιθίσκος μὲ εὐθὺ κάθετον περιχείλωμα, ἄλλος ἐπίσης μικρὸς μὲ σχοινίνην διακόσμησιν, δύο ἢ τρεῖς ἄλλοι ἀνάλογοι πίθοι, λεκάνη μεγάλη κυλινδρικὴ μὲ τοξοειδεῖς λαβάς, εὐρύστομον χυτροειδὲς σκεῦος

μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος, σφαιρικὸν εὐρύστομον ἀγγεῖον, πρόχοι, κύαθοι καὶ κύπελλα, χύτραι διάφοροι, κυλινδρικὸν σκεῦος μὲ λοξὸν περιχείλωμα κ.ἄ. Δισκοειδὲς μικρὸν λίθινον πῶμα μὲ κόμβον ὡς λαβήν, λίθινον ὁλμοειδὲς σκεῦος περισυλλεγὲν εἰς κακὴν κατάστασιν καὶ λίθινος τριπτὴρ κορυνοειδοῦς σχήματος ἦσαν ἐπίσης μεταξὺ τῶν εὑρημάτων.

Τὰ κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς ἀνευρεθέντα γλωσσοειδὲς ἐστομωμένον μαχαίριον μὲ ἴχνη λαβῆς καὶ δύο ἑκατέρωθεν ἐγκοπάς, μικρὸν τετράγωνον ὑφαντικὸν βάρος καὶ θαλάσσιον ὄστρεον προέρχονται πιθανῶς ἐκ τοῦ χώρου Ζ· εἷς τριπτὴρ ἐκ πρασινωποῦ λίθου σφαιρικὸς πεπιεσμένος μὲ μικρὸν χαλκοῦν κοπέα καλῶς διατηρούμενον κείμενον ἐπ' αὐτοῦ προέρχονται ἐκ τοῦ δωματίου Ε. Παρὰ τὸν μέσον τοῖχον ἐκ Β. πρὸς Ν. περισυνελέγη τριπτὴρ σφαιρικὸς ἐκ μέλανος λίθου. Σποραδικὸν εὕρημα εἶναι ποὺς εὐμεγέθης χύτρας, διακοσμούμενος δι' ἐμπιέστου ταινίας, μιμουμένης σχοινίον.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ μεγάλου σωροῦ τῶν λίθων, οἱ ὁποῖοι ἐπλήρουν τὸν χῶρον μεταξὺ τῶν οἰκιῶν Α καὶ Β, ἀπεκαλύφθη ἐπιμήκης τοῖχος, παράλληλος πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον τῆς οἰκίας Β καὶ περαιτέρω πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τῆς Α (πίν. 174β). Εἰς τὸν χῶρον μεταξὺ τῶν τοίχων τοῦ τελευταίου τούτου τμήματος κατεσκευάσθησαν διὰ καθέτων διατειχισμάτων δύο ὀρθογώνιοι ἀποθέται, ὁ ἀνατολικώτερος, ἔξω τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ δωματίου Δ, μικρὸς καὶ στενός, καὶ ὁ δυτικώτερος, νοτίως τοῦ δωματίου Γ, ἐπιμήκης. Ἀμφότεροι εὑρέθησαν πλήρεις τεμαχίων ἀγγείων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐλλιπῶν· τὰ τεμάχια κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν διεσκορπισμένα, τὰ περισσότερα ὅμως εἰς ὡρισμένην ἔκτασιν τοῦ ἀποθέτου (πίν. 175α). Ἡ μόνη ἐξήγησις εἶναι ὅτι τεθραυσμένα καὶ ἄχρηστα σκεύη ἐρρίπτοντο ἐκ τῶν παραθύρων τῶν νοτίων δωματίων ἢ καὶ ἔξωθεν εἰς τοὺς ἀποθέτας. Ἡ συνήθεια τῶν ἀποθετῶν, ὡς γνωστόν, ἦτο γενικὴ εἰς πάσας σχεδὸν τὰς μεσομινωικὰς ἐγκαταστάσεις.

Τὰ ἐντὸς τῶν δύο ἀποθετῶν ἀνευρεθέντα τεμάχια ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖα τῶν ἀκολούθων κατηγοριῶν: πίθους τῶν συνήθων μορφῶν μὲ ἐμπίεστα σχοινία ἢ ἀκοσμήτους, κυλινδρικὸν σκεῦος μὲ σχοινίνην διακόσμησιν, χύτρας διαφόρων τύπων, μιᾶς μὲ περιχείλωμα φέρον ἀναθύρωσιν διὰ τὴν προσαρμογὴν τοῦ πώματος, σφαιρικὰ χυτροειδῆ εὐρύστομα ἀγγεῖα, μὲ ζώνην ὑπὸ τὸ κάθετον χεῖλος, γαστροειδῆ σκεύη μὲ ἐξέχουσαν κύκλῳ βάσιν, πρόχους ποικίλων τύπων, σωληνωτὰ σκεύη, κυάθους καὶ κύπελλα, ὧν ἓν χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν σπεῖραν μὲ πορτοκαλιόχρουν βερνίκιον, ἀμφορεῖς μὲ ἐλλειψοειδὲς στόμιον, πολλὰ ἄλλα ἀπροσδιορίστου σχήματος· ἐπίσης περισυνελέγησαν ἓν ὑφαντικὸν βάρος γλωσσοειδοῦς σχήματος, πῶμα λίθινον μικρὸν δισκοειδές, λίθινοι τριπτῆρες ποικίλων σχημάτων, φυσικοὶ τρίτωνες κλπ.

Κεραμεικὴ εἰς τεμάχια περισυνελέγη ἐπίσης ἀνατολικώτερον μεταξὺ τοῦ νοτίου τοίχου τῆς Οἰκίας Α καὶ τοῦ παραλλήλου τοίχου· ἐκεῖ ἀνευρέθη λίαν

ἀξιόλογον λίθινον σκεῦος τοῦ τύπου τῶν φωλεοσχήμων καλυκοσχήμων μὲ διπλᾶς ραβδώσεις εἰς ἕκαστον φύλλον. Ὀλίγα ἀγγεῖα ἀνευρέθησαν καὶ μεταξὺ τοῦ παραλλήλου τοίχου καὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς Οἰκίας Β, ὅπου ἐπίσης εἶχε σχηματισθῆ ἀποθέτης διὰ καθέτου διατειχίσματος.

Ἡ κεραμεικὴ γενικῶς ἡ ἀνευρεθεῖσα εἰς τὴν Οἰκίαν Α καὶ ἔξω ταύτης ἀπεδείχθη νῦν ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΙΑ καὶ ΜΜ ΙΙΙΒ περίοδον, ἐμφανίζουσα τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ ταύτης, ὡς τὴν ἀφθονίαν ἀκοσμήτων ἀγγείων μαγειρικῆς χρήσεως καὶ τὴν παρουσίαν ἀφθόνων πίθων κοσμουμένων μὲ ἐμπίεστα σχοινία. Τὰ ἀγγεῖα δαπέδων ἀνήκουν μᾶλλον εἰς τὴν μεταβατικὴν μεταξὺ ΜΜ ΙΙΙΒ καὶ ΥΜ ΙΑ φάσιν, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν πρὸ τοῦ καταστροφικοῦ σεισμοῦ περὶ τὸ 1600 περίοδον.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπιβάλλεται νὰ συνεχισθῇ τοὐλάχιστον διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ νοτίου καλῶς διατηρουμένου, λόγῳ τῆς μεγαλυτέρας ἐπιχώσεως, συγκροτήματος, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη Οἰκία Β. Δοκιμαὶ ἐπίσης ἐπιβάλλεται νὰ γίνουν διὰ τὴν διερεύνησιν τῆς ἐκτάσεως τοῦ μικροῦ συνοικισμοῦ.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐξετελέσθη δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ εἰς τὴν ἄμπελον Καναβάκη, ΝΔ. τῆς Οἰκίας τῆς Ρίζας, εἰς ἀπόστασιν 10' ἀπὸ ταύτης, κατὰ τὴν μεταξὺ τῶν ὑψωμάτων σχηματιζομένην στενὴν κοιλάδα. Ἐκεῖ τὸ ἔτος 1952 εἶχον ἀποκαλυφθῆ ὑφαντικὰ βάρη πήλινα παραλληλεπιπέδου ὀρθογωνίου σχήματος καὶ κεραμεικὴ μεσομινωική. Ἡ δοκιμὴ ἀπεκάλυψε μέγαν τοῖχον, βαίνοντα μέχρι βάθους ὑπερβαίνοντος τὰ 2.50 μ., ἀγνώστου δὲ μήκους· ὁ τοῖχος διεσπάσθη ὑπὸ τοῦ καλλιεργητοῦ καὶ σήμερον εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ ἐξακριβωθῇ ἡ φύσις τοῦ οἰκοδομήματος, διότι ὅλη ἡ κύκλῳ περιοχὴ καλύπτεται ὑπὸ ἀκμαίων ἀμπέλων. Ὁπωσδήποτε ἐβεβαιώθη ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ταφικοῦ περιβόλου, ὡς ἐνομίσθη ἄλλοτε, καὶ ὅτι τὸ οἰκοδόμημα ἦτο σύγχρονον πρὸς τὸν συνοικισμὸν τῆς Ρίζας.

Εἰς θέσιν ***Σταυρὸς*** ἐγένετο αὐτοψία χώρου μὲ ἐρείπια ἑλληνορρωμαϊκῆς ἐποχῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνεται τὸ μεγαλύτερον μέρος κλιβάνου κωνοειδοῦς τὸ σχῆμα καὶ μὲ ἐπικλινὲς δάπεδον. Περὶ τὸν κλίβανον διακρίνεται μέγα πλῆθος ρωμαϊκῶν ὀστράκων, πολλαὶ σκωρίαι μετάλλου καὶ τμήματα τοῦ καταστραφέντος τμήματος τοῦ δαπέδου τοῦ κλιβάνου. Μία κοιλότης ἐκεῖ πλησίον, ἱκανῶς βαθεῖα, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξερευνηθῇ.

Δι' ἀρχαιολογικῶν ἀνιχνευτικῶν ἐκδρομῶν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξετασθοῦν σημαίνοντες ἀρχαιολογικοὶ χῶροι τῆς περιοχῆς Σητείας καὶ νὰ περισυλλεγοῦν ἐνδιαφέρουσαι ἀρχαιότητες.

Εἰς ***Πετρᾷ Σητείας*** διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις ΥΜ ΙΙΙ νεκροταφείου ἐκ λαξευτῶν τάφων. Οἱ τάφοι ἀνεμοχλεύθησαν τελείως κατὰ τὴν μηχανικὴν καλ-

λιέργειαν, περισυνελέγησαν ὅμως δύο ἀγγεῖα, ἓν ἀμφοροειδὲς καὶ ἄλλο λίαν σημαντικόν, εὐμέγεθες, τοῦ τύπου τῶν «θηλάστρων», μὲ διακόσμησιν ἀμφίπλευρον σπειρῶν καὶ σχηματικῶν λυρῶν.

Εἰς ***Ἁγ. Φωθιὰ Σητείας*** ἐπραγματοποιήθη ἐπίσκεψις λίαν σημαντικοῦ σπηλαίου εἰς τὸν παρὰ τὴν θάλασσαν λόφον Κουφωτὸν (πίν. 175β) μὲ εἴσοδον ὀλίγα μέτρα ἄνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ ἔχοντος σειρὰν ὅλην θαλάμων μικροτέρων ἢ μεγαλυτέρων, ὧν εἷς ἢ δύο σταλακτιτικοί. Παρετηρήθησαν εἰς πολλὰ σημεῖα ὄστρακα, τὰ πλεῖστα προανακτορικῆς μινωικῆς περιόδου καὶ ὀλίγα νεολιθικά, ὡς καὶ ἑστίαι ἀπροσδιορίστου ἐποχῆς. Μικρότερον σχεδὸν συνεχόμενον σπήλαιον διεπιστώθη ὅτι ἔκρυβε ταφὰς προανακτορικὰς καὶ παλαιοανακτορικὰς μινωικάς· ὄστρακά τινα ἦσαν καμαραϊκά. Περισυνελέγη καὶ τεμάχιον ὀψιανοῦ. Ἐπὶ τοῦ λόφου παρατηροῦνται κυκλοτερῆ κτήρια, ἴσως λείψανα θολωτῶν τάφων ἢ κυκλικῶν καλυβῶν καὶ εὐρὺς περίβολος· τὰ ὄστρακα εἶναι σύγχρονα μὲ τὰ ἐντὸς τῶν σπηλαίων περισυλλεγέντα.

Εἰς τὴν ρίζαν βράχου εἰς ἐσωτέραν τοποθεσίαν ἐγένετο αὐτοψία τοῦ χώρου, ὅπου πρὸ καιροῦ περισυνελέγη τριπλοῦς κέρνος καὶ κυκλικὴ πυξὶς μετὰ καλύμματος τῆς ΠΜ περιόδου. Παρετηρήθη ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἀνάλογα κοιλώματα ὑπὸ βράχον, τὰ ὁποῖα ἴσως κρύπτουν ταφάς. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ὑπάρχουν λείψανα τάφων τῆς ἑλληνικῆς κλασσικῆς περιόδου, κτήρια καὶ ἰγδίον λίθινον μέγα, τῶν αὐτῶν, φαίνεται, χρόνων.

Εἰς τὸ χωρίον Ἁγ. Φωθιὰ μᾶς ἐπεδείχθη ἀρχαϊκὴ πηλίνη προτομὴ εἰδωλίου γυναικὸς μὲ κόμμωσιν κατὰ ὀρόφους τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος, καλῶς διατηρουμένη, ἥτις ἀνευρέθη εἰς θέσιν Κομποφιλιά. Ὁ κάτοχος ἠρνήθη νὰ τὴν παραδώσῃ, ἐπετεύχθη ὅμως βραδύτερον νὰ κατατεθῇ αὕτη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου.

Εἰς τὸ χωρίον ***Ζοῦ Σητείας*** ἠγοράσθη σημαντικὸν καλῶς διατηρούμενον χαλκοῦν εἰδώλιον ταύρου μινωικῆς ἐποχῆς, ἀνευρεθέν, ὡς ἐβεβαίωσεν ὁ κάτοχος, παρὰ τὸ λατομεῖον τῆς Σητείας.

Κατ' ἐξερευνητικὴν ἐκδρομὴν εἰς ***Σταυροχώρι, Κουτσουρᾶν καὶ Μακρὺ Γιαλὸν*** τῆς νοτίου περιοχῆς τῆς Σητείας, ἐγένοντο αἱ ἀκόλουθοι διακριβώσεις: Εἰς κλιτὺν λόφου μεταξὺ Σταυροχωρίου καὶ Κουτσουρᾶ, θέσιν Στοῦ Κηπουροῦ, ἀνεκαλύφθησαν πρὸ πολλῶν ἐτῶν δύο τάφοι· τούτων ὁ εἷς περιεῖχε μίαν λάρνακα καὶ ὀλίγα ἀγγεῖα, ὁ ἕτερος δύο σαρκοφάγους καὶ περισσότερα κτερισματικὰ ἀγγεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων δύο κωνικὰ ρυτά· αἱ λάρνακες παραμείνασαι ἐπὶ τόπου κατεστράφησαν, τὰ πλεῖστα δὲ τῶν ἀγγείων ἐξηφάνισεν ὁ παραλαβὼν αὐτὰ σταθμάρχης. Τὸ μόνον περισωθὲν καὶ ἐπιδειχθὲν ἡμῖν ἀγγεῖον, ψευδόστομος ἀμφορίσκος μὲ σειρὰν φύλλων περὶ τὸν λαιμὸν

καὶ καμπύλα τρίγωνα, ὅστις φαίνεται ὅτι εἶναι ΥΜ ΙΙΙΑ2, δὲν ἐπείσθη ὁ κάτοχος ὅπως τὸ παραδώσῃ. Τὸν χῶρον εὑρέσεως εἴδομεν ἐξ ἀποστάσεως.

Εἰς ***Μακρὺ Γιαλὸν*** ὁ ἐκ Σητείας συχνὰ ἐπικουρήσας εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ἀναζητήσεις Ἐμμανουὴλ Φυγετάκης ὑπέδειξε κυκλικὸν λιθοσωρὸν ὡς θολωτὸν τάφον. Πράγματι ὅμως πρόκειται περὶ τμήματος οἰκοδομήματος ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων, τοῦ ὁποίου διακρίνεται πέριξ ἡ συνέχεια· δὲν ἐγένετο κατορθωτὸν νὰ ἐλεγχθῇ πληροφορία περὶ ὑπάρξεως κατερχομένων λιθίνων βαθμίδων εἰς ὑπόγειον, παρασχεθεῖσα ὑπὸ γέροντος κατοίκου τῆς περιφερείας.

Κατὰ τὸν ἐγγὺς αἰγιαλὸν ἐγένετο αὐτοψία τοῦ χώρου ἔνθα περισυνελέγη, μερίμνῃ τοῦ Ἐμμ. Φυγετάκη, ἀνατολίζων πίθος μὲ πλοχμοὺς τετρασπείρων καὶ ρόδακας κατὰ τὸν λαιμόν· ἐπὶ τόπου παρετηρήθησαν λείψανα καὶ ἄλλων ἀνατολιζόντων πίθων, ἀλλὰ καὶ μεσομινωικῶν, ἐκ ταφῶν ἀσφαλῶς ἀναλόγων τῆς Παχυάμμου, μὲ διακόσμησιν ἐμπιέστων σχοινίων καὶ καταλιβάδων.

Μᾶς παρεδόθη ἐκ ***Πετρᾶ Σητείας*** προερχομένη πηλίνη σφραγὶς μὲ παράστασιν πτερωτοῦ γρυπὸς ἐπὶ τῆς ὀρθογωνίου σφραγιστικῆς ἐπιφανείας καὶ τεθλασμένων κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς τῆς σφραγιστικῆς πλακός. Φαίνεται μινωικῶν χρόνων.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

35. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐν Χερσονήσῳ τῆς Κρήτης συνέχισεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1959 τὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς Β τοῦ Καστρίου. Κατὰ ταύτην ἀπεκαλύφθη ὁλοσχερῶς α) τὸ μέσον καὶ τὸ βόρειον κλῖτος τῆς βασιλικῆς β) τὸ ἔξω τῆς βορείου πλευρᾶς, ἀγνώστου δ' εἰσέτι προορισμοῦ, στενόμηκες πρόσκτισμα γ) τὸ νότιον τμῆμα τοῦ νάρθηκος καὶ δ) τὸ νότιον παστοφόριον, παραμείναντος ἀσκάφου μόνον τοῦ νοτίου κλίτους, ὅπερ καλύπτεται ὑπὸ ὑψηλῆς ἐπιχώσεως.

Εἰς τὸ μέσον κλῖτος ἀνεσκάφη κατ' ἀρχὰς ὁ χῶρος ἀπὸ τῆς χορδῆς τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐντεῦθεν πρὸς Δυσμάς, ἀπεκαλύφθη δὲ πρὸς Β. ἰσχνὸς μᾶλλον τοῖχος, βαίνων παραλλήλως πρὸς τὴν βάσιν τῆς Ἁγ. Τραπέζης καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.15μ. ἀπ' αὐτῆς (εἰκ. 1). Ἐντὸς τοῦ τοίχου τούτου εὑρέθη ἐντοιχισμένος πεσσίσκος, ὕψ. 1.38 καὶ πλάτους 0.37 μ. καταλήγων ἄνω εἰς μῆλον, ὅστις ἀνῆκε προφανῶς εἰς τὸ τέμπλον τοῦ παλαιοῦ ναοῦ.

Ἀνασκαπτομένου περαιτέρω τοῦ χώρου ἀπεκαλύφθη πρὸς Νότον τμῆμα τοίχου βαίνοντος παραλλήλως πρὸς τὸν βόρειον. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀπόστασις εἶναι 2.565 μ., φαίνεται λοιπόν, ὅτι ἀμφότεροι οἱ τοῖχοι οὗτοι ἀνήκουν εἰς ναΐσκον τῆς 3ης περιόδου τῆς βασιλικῆς, καθ' ἣν καὶ ὁ δεύτερος ναὸς (ὅστις εἶχε περιορισθῆ μόνον ἐντὸς τοῦ μεσαίου κλίτους) καταστραφείς, ἀνακατεσκευάσθη, συμπτυχθεὶς ἔτι περισσότερον εἰς μικρὸν ναΐσκον ἐντὸς τοῦ μέσου κλίτους. Εἰς τοῦτον δὲ τὸν 3ον ναΐσκον θ' ἀνήκει βεβαίως καὶ ἡ κατὰ τὸ 1956 εὑρεθεῖσα ἐσωτερικῶς ἡμικυκλικὴ ἀψὶς ἱεροῦ, ἥτις, μετρηθεῖσα καὶ φωτογραφηθεῖσα, κατηδαφίσθη.

Ἡ περαιτέρω ἀνασκαφὴ τοῦ μέσου κλίτους ἀπεκάλυψε νέα ψηφιδωτὰ δάπεδα διατεταγμένα εἰς τετράγωνα διάχωρα κοσμούμενα ἐσωτερικῶς εἴτε διὰ πλεγμάτων (πίν. 176α) εἴτε διὰ τῶν συμβολικῶν ἰχθύων (πίν. 176β) ἢ καὶ διὰ γεωμετρικῶν σχεδίων. Ἕκαστον τῶν διαχώρων τούτων περιβάλλεται ὑπὸ ἁλυσοειδοῦς κοσμήματος, τὸ δὲ σύνολον αὐτῶν σχηματίζει εἶδός τι τάπητος καλύπτοντος ὁλόκληρον τὸ μέσον κλῖτος καὶ πλαισιουμένου ὑπὸ σειρᾶς διατεμνομένων ἡμικυκλίων (εἰκ. 1).

Ἀπεκαλύφθησαν ὡσαύτως κατὰ τὸ βόρειον μέρος τοῦ μέσου κλίτους τὰ ἐδάφη κατασκευῆς τοῦ ἄμβωνος (εἰκ. 1 καὶ 2) σχήματος ὀρθογωνίου μήκους 4.68 καὶ πλάτους 0.82μ., βαίνοντος παραλλήλως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ναοῦ σωζομένου δὲ εἰς ὕψος 0.26 ἀπὸ τῆς εὐθυντηρίας του. Τὸ σχῆμα τοῦτο ὑποδηλοῖ ὅτι ὁ ἄμβων θὰ εἶχε τὸ μετὰ δύο ἀντινώτων κλιμάκων καὶ κυκλικοῦ ἐξώ-

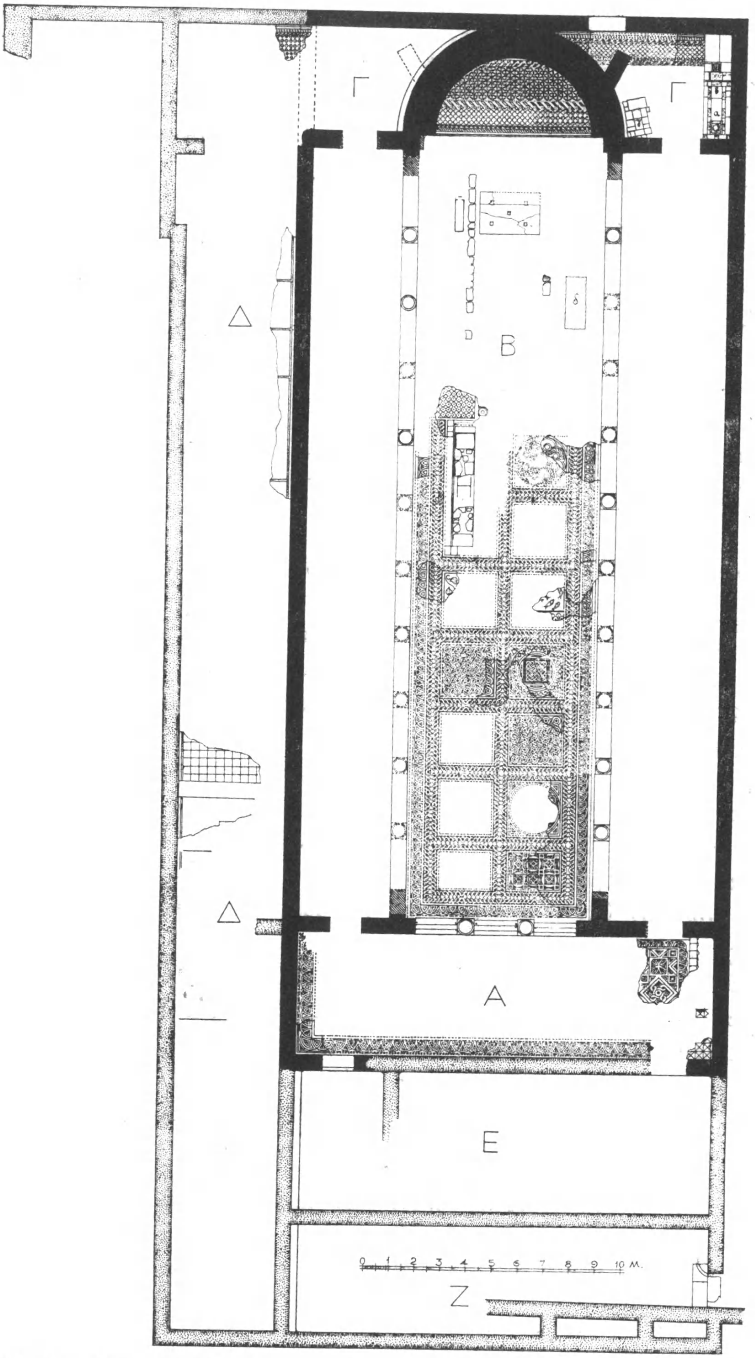

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Καστρίου Χερσονήσου μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1959.

στου σχέδιον. Ἡ ἀπὸ τοῦ τριβήλου ἀπόστασις τοῦ δυτικοῦ ἄκρου του εἶναι 14.50, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς Ἁγ. Τραπέζης ἀπόστασις τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου του 7.45 μ.

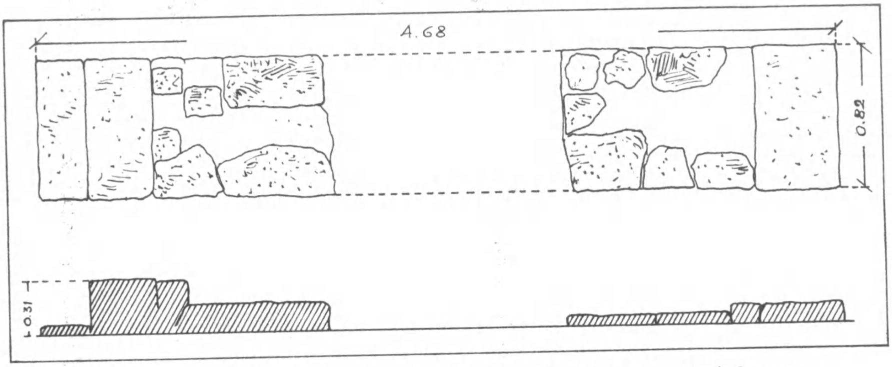

Εἰκ. 2. Κάτοψις καὶ κατὰ μῆκος τομὴ τῆς βάσεως τοῦ ἄμβωνος.

Κινητὰ εὑρήματα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ μέσου κλίτους ἐγένοντο τὰ ἑξῆς:

α) Θολῖται πώρινοι, τραπεζιόσχημοι (διαστάσεων ὕψ. 0.385, πλάτους κάτω 0.295 καὶ οὐρᾶς 0.56μ.) ἀνήκοντες προφανῶς εἰς τὰ ζευγνύοντα τοὺς κίονας τῶν κιονοστοιχιῶν τόξα[1]. Ἐκ τῶν θολιτῶν τούτων οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς κλεῖδας τῶν τόξων κοσμοῦνται κατὰ τὸ μέσον τῆς πρὸς τὸ κλῖτος ὄψεως αὐτῶν δι' ἐγχαράκτων ἀνισοσκελῶν σταυρῶν[2].

β) Κυματιοφόρον πώρινον ἐπίθημα τεθραυσμένον μήκους 0.68, πλάτους 0.27 καὶ ὕψους 0.32 μ.

γ) Πώρινον «μῆλον» πεσσίσκου τοῦ τέμπλου (ὕψ. 0.18) ἐν σχήματι ἀνεστραμμένου κολούρου κώνου (εἰκ. 3).

δ) Πώρινον θραῦσμα θωρακίου, πάχους 0.06, φέρον ἀνάγλυφον τμῆμα τοῦ «χρίσματος» (εἰκ. 4).

ε καὶ ζ) Δύο τεμάχια ἐκ τοῦ ἄνω μέρους κορμοῦ κίονος, ἐξ ὑποπρασίνου μαρμάρου ὁμοιάζοντος πρὸς ἀτράκιον. Σωζ. ὕψος τοῦ ἑνὸς 1.39 μ. τοῦ ἄλλου 1.32 μ. ἄνω διάμετρος 0.40μ. καὶ 0.44μ.

η) Θραῦσμα ἐκ τῆς βάσεως μαρμαρίνου κιονίσκου Ἁγ. Τραπέζης ἐκ χονδροκόκκου λευκοῦ μαρμάρου. Διαμ. 0.085, σωζ. ὕψ. 0.065.

θ) Μαρμαρίνη ἰωνικὴ βάσις, ἄνω διαμέτρου 0.355 καὶ ὕψους 0.12μ., φέ-

---

[1] Πώρινοι θολῖται ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ εἰς τὰς κιονοστοιχίας τῆς βασιλικῆς Β τῆς Νικοπόλεως (Ἀλκίσωνος).

[2] Σταυροὶ χαραγμένοι ἐπὶ πωρίνων θολιτῶν συναντῶνται καὶ εἰς βασιλικὰς τῆς Συρίας, ὡς π.χ. εἰς τὸν πεντάγωνον ναὸν τῆς Ἱεραπόλεως (P. VERZONE, Cahiers archéologiques VIII, σ. 44, εἰκ. 13).

ρουσα ἑκατέρωθεν δύο ὀρθογωνίους ἐγκοπὰς (εἰκ. 6) χάριν τῆς στερεώσεως θωρακίων καὶ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας αὔλακα μολυβδοχοήσεως.

ι) Πλίνθοι ἐξ ὀπτῆς γῆς τετράγωνοι, πλευρᾶς 0.29 καὶ πάχους 0.035 μ., φέρουσαι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας των χιαστὰς χαραγὰς (εἰκ. 5).

ια) Μαρμάρινον τεμάχιον κυματιοφόρου κοσμήτου (σωζ. μήκ. 0.18 καὶ ὕψους 0.07 μ.).

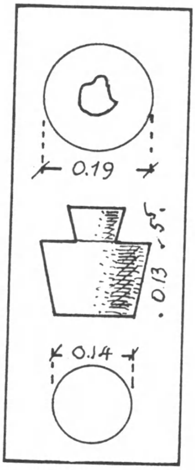

Εἰκ. 3. Μῆλον πεσσίσκου.

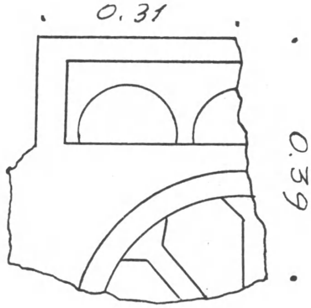

Εἰκ. 4. Θραῦσμα πωρίνου θωρακίου.

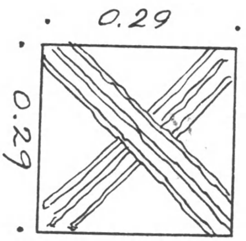

Εἰκ. 5. Πηλίνη ὀπτόπλινθος.

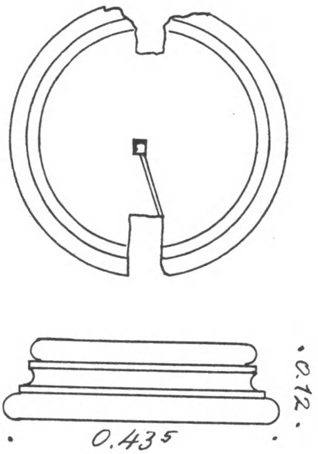

Εἰκ. 6. 'Ιωνικὴ βάσις κίονος.

ιβ) τεμάχιον μαρμαρίνης καλυπτηρίου πλακὸς Ἁγ. Τραπέζης (εἰκ. 7) μετ' ἀνακεκαμμένων χειλέων.

ιγ) τεμάχια μαρμαρίνων πλακῶν ἐκ τῆς ὀρθομαρμαρώσεως τῶν τοίχων, πάχους 0.015 ἕως 0.025μ.

ιδ) Θραῦσμα ἐπιγραφῆς ρωμαϊκῶν χρόνων, εὑρεθὲν παρὰ τὸν βορείως τῆς

Ἁγ. Τραπέζης μεταγενέστερον τοῖχον (εἰκ. 1), ὕψ. 0.165, σωζ. πλ. 0.08 πάχ. 0.025, ὕψ. γραμμ. 0.04, διαστ. 0.02 (εἰκ. 8).

HNA . . . . .
NEA . . . . .
HCACE . . .

ιε) Ἕτερον θραῦσμα τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω ἐπιγραφῆς πάχ. 0.035, ὕψ. γραμμ. 0.035 μ. (εἰκ. 8) φέρον τὰ γράμματα ICAN(;)

. . H . . . .

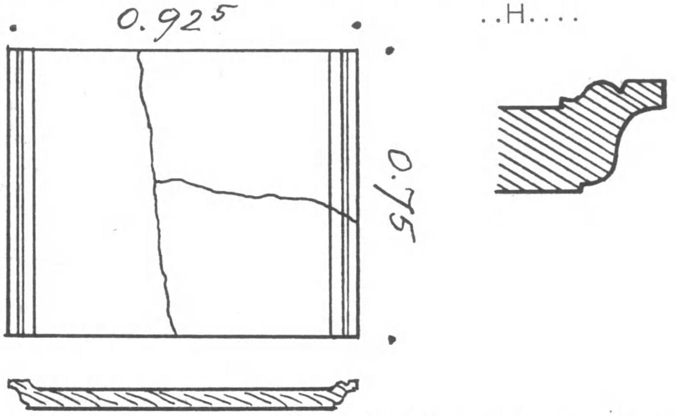

Εἰκ. 7. Τμῆμα καλυπτηρίου πλακὸς Ἁγ. Τραπέζης μετ' ἀνακεκαμμένων χειλέων.

ιϛʹ) Μικρὸν τεμάχιον πτυχῶν ἐκ μαρμαρίνου ἀγάλματος ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἀνασκαπτομένου τοῦ βορείου κλίτους ἀπεδείχθη ὅτι τοῦτο δὲν εἶχε καλυφθῆ διὰ ψηφιδωτοῦ, εὑρέθη δὲ μόνον ἐν αὐτῷ ἡ βάσις ὑαλίνης κανδήλας. Τοὐναντίον ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ βορείου στενομήκους προσκτίσματος ἀπέδειξεν ὅτι τὸ ἀγνώστου εἰσέτι προορισμοῦ διαμέρισμα τοῦτο ἦτο ἐστρωμένον δι' ἑνιαίου ἀνοικτοχρώμου ψηφιδωτοῦ, χωριζομένου κατ' ἀποστάσεις διὰ στενῶν μελανῶν λωρίδων (εἰκ. 1).

Εἰκ. 8. Δύο τεμάχια ρωμαϊκῆς ἐπιγραφῆς.

Συνεχισθείσης τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸν νάρθηκα ἀπεκαλύφθη, εὐθὺς πρὸ τῆς θύρας συγκοινωνίας του μετὰ τοῦ νοτίου κλίτους, ψηφιδωτὸν μετὰ συνθέτων γεωμετρικῶν κοσμημάτων, ὡς καὶ τμῆμα τῆς ἐξωτερικῆς παρυφῆς ἐκ σειρᾶς διατεμνομένων ἡμικυκλίων (εἰκ. 1). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην εὑρέθη ἐπίσης καὶ μαρμαρίνη λεκάνη ἁγιασμοῦ, τεθραυσμένη (εἰκ. 9), ἥτις θὰ ἦτο βεβαίως

ἱδρυμένη ἐπὶ τῆς ἄλλοτε πρὸ τοῦ νάρθηκος εὑρεθείσης βάσεως περιρραντηρίου (εἰκ. 10), ἐφ' ἧς καὶ ἐτοποθετήθη[1].

'Αλλὰ τὰ σπουδαιότερα εὑρήματα τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς παρέσχεν ἡ ὁλοσχερὴς ἐκχωμάτωσις τοῦ νοτίως τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ παστοφορίου (εἰκ. 1, Γ καὶ 11), ὅπερ ἀποδεικνύεται, ὅτι ἐχρησίμευσεν ὡς τόπος ταφῆς ἐξεχόντων κληρικῶν ἂν μὴ καὶ

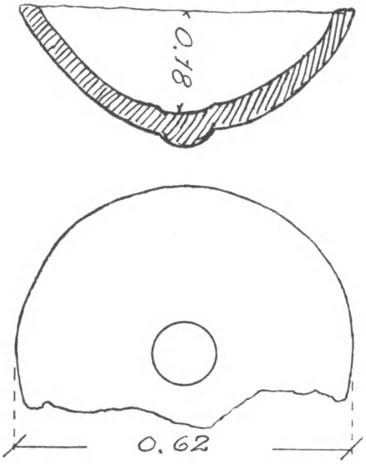

Εἰκ. 9. Θραῦσμα μαρμαρίνης λεκάνης ἁγιασμοῦ. Ἄνω : τομή· κάτω : κάτοψις.

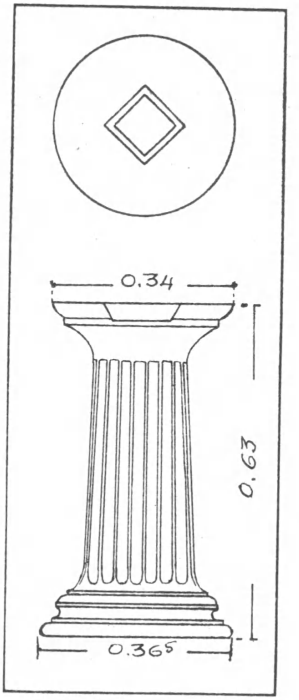

Εἰκ. 10. Βάσις λεκάνης ἀρχαίου περιρραντηρίου στηρίζουσα τὴν λεκάνην ἁγιασμοῦ.

μαρτύρων τῆς πίστεως. Εὑρέθησαν πράγματι ἐν αὐτῷ πολυτελεῖς τάφοι[2] (εἰκ. 11). 'Εκ τούτων εἷς κιβωτιόσχημος, λαξευθεὶς ὑπογείως ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ παστοφορίου, ἐκαλύφθη διὰ μεγάλων πωρίνων πλακῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐφιλοτεχνήθη πολυτελὲς μαρμαροθέτημα ἐκ λευκῶν καὶ κυανῶν ὀρθογωνίων πλακῶν (πίν. 177α, ἀριστερᾷ).

Τὸ δυτικὸν πέρας τοῦ μαρμαροθετήματος τούτου ἐκοσμήθη διὰ τετραγώνου ὀμφαλίου ἐκ χρωματιστῶν μαρμάρων (πίν. 177β, δεξιᾷ), ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐφιλοτεχνήθη στέφανος ἐκ φύλλων μαργάρου[3] (nacre), περιβάλλων κύκλον φέροντα

[1] 'Ομοίου εἴδους φιάλαι ἐπὶ βάσεων περιρραντηρίων εὑρέθησαν καὶ εἰς Λέσβον (Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, ΑΔ 1929, σ. 71, εἰκ. 73) καὶ ἀλλαχοῦ.

[2] Εἰς τὸ νότιον παστοφόριον τῆς ἐν Συρίᾳ βασιλικῆς τοῦ Dar-Kittà εὑρέθησαν ἐπίσης πλείονες τῆς μιᾶς σαρκοφάγοι (P. TCHALENKO, Villages de la Syrie du Nord, πίν. IX, 3).

[3] Μάργαρον κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν ἐχρησιμοποιήθη καὶ εἰς τὰ μαρμαροθετήματα τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ τῆς βασιλικῆς τοῦ Παρεντίου.

σταυρόν, ὁμοίως ἐκ μαργάρου, τὸ κάθετον σκέλος τοῦ ὁποίου σχηματίζει τὸ γράμμα Ρ (πίν. 177γ, δεξιᾷ).

Ἔχομεν κατὰ ταῦτα ἐνταῦθα τὸ ἀρχαιότερον σχῆμα τοῦ μονογρα-

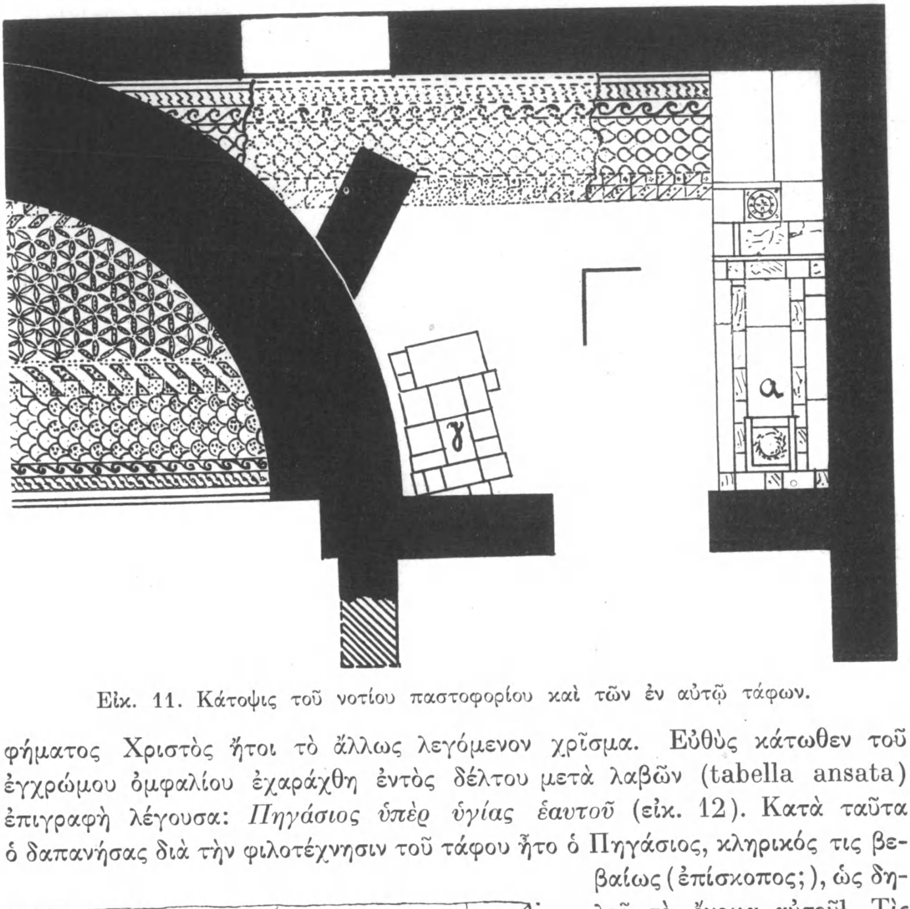

Εἰκ. 11. Κάτοψις τοῦ νοτίου παστοφορίου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τάφων.

φήματος Χριστὸς ἤτοι τὸ ἄλλως λεγόμενον χρῖσμα. Εὐθὺς κάτωθεν τοῦ ἐγχρώμου ὀμφαλίου ἐχαράχθη ἐντὸς δέλτου μετὰ λαβῶν (tabella ansata) ἐπιγραφὴ λέγουσα: *Πηγάσιος ὑπὲρ ὑγίας ἑαυτοῦ* (εἰκ. 12). Κατὰ ταῦτα ὁ δαπανήσας διὰ τὴν φιλοτέχνησιν τοῦ τάφου ἦτο ὁ Πηγάσιος, κληρικός τις βεβαίως (ἐπίσκοπος;), ὡς δηλοῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ[1]. Τίς ὅμως ἦτο ὁ εἰς τὴν λαξευτὴν εἰς τὸν βράχον σαρκοφάγον κατατεθεὶς νεκρὸς δὲν γνωρίζομεν. Οὗτος εἶχε ταφῆ μὲ διεύθυνσιν ἀπὸ Δ. πρὸς Α. καὶ μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας ἐμπρός (εἰκ. 13), δὲν συνωδεύετο

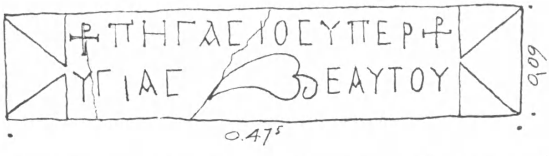

Εἰκ. 12. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ νοτίου τάφου τοῦ παστοφορίου.

[1] Ἄλλα ὅμοια ὀνόματα ἐπισκόπων βλ. παρὰ L. Robert, Hellenica XI-XII 224, σημ. 2 καὶ 3.

δὲ ὑπό τινος κτερίσματος. Ἴσως νὰ πρόκειται περί τινος ἀγνώστου Κρητὸς μάρτυρος, ὃν ἰδιαιτέρως ἐτίμησαν ἐν Χερσονήσῳ, ἕδρᾳ ἰδιαιτέρας ὁμωνύμου παλαιοχριστιανικῆς ἐπισκοπῆς τῆς Κρήτης.

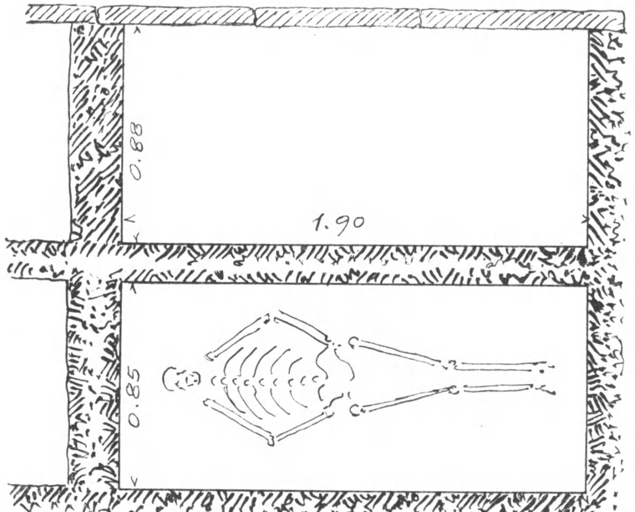

Εἰκ. 13. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ νοτίου τάφου τοῦ παστοφορίου Γ.

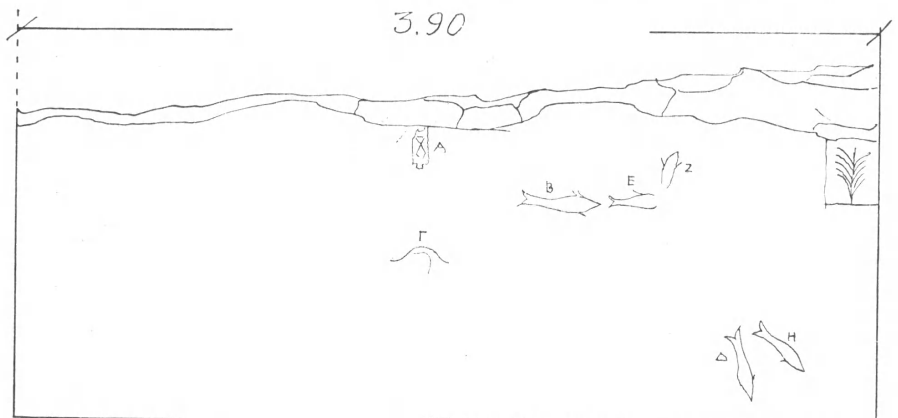

Εἰκ. 14. 'Ακιδογραφήματα ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ παστοφορίου Γ.

Πρὸς 'Ανατολὰς τοῦ ἤδη περιγραφέντος τάφου, ἤτοι κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ παστοφορίου, ἀπεκαλύφθη καὶ δεύτερος, τετράγωνος αὐτός (εἰκ. 11), λάκκος ἐσκαμμένος ἐν τῷ βράχῳ καὶ περιέχων τὰ ὀστᾶ δύο νεκρῶν, ὡς καὶ

ἓν ληκυθόσχημον, ἀκόσμητον ἀγγεῖον[1] (πίν. 178α). Καὶ τούτου τὸ μαρμάρινον κάλυμμα κοσμεῖται ἐπίσης δι' ὀμφαλίου ἀποτελουμένου ἐκ μικρῶν τεμαχίων πρασίνου καὶ πορφυροῦ μαρμάρου, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὑπάρχει, ἐκ μαργάρου καὶ πάλιν, τὸ χρῖσμα (πίν. 177α, δεξιᾷ).

Τέλος εἰς τὴν παρὰ τὴν ἁψῖδα τοῦ ἱεροῦ ΒΔ. γωνίαν τοῦ παστοφορίου ἠνοίχθη ἄλλος τάφος (εἰκ. 11,γ), περιέχων πλείονα κρανία καὶ ὀστᾶ, ὡς καὶ δύο ληκυθόσχημα ἀγάνωτα ἀγγεῖα (πίν. 178α).

Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξια εἶναι τὰ ἐπὶ τοῦ ἐφαπτομένου τοῦ πρώτου τάφου τοίχου—σωζομένου ἐκεῖ μέχρις ὕψους 1.80 μ.— κεχαραγμένα ἐπὶ τοῦ κονιάματος συμβολικῆς σημασίας ἀκιδογραφήματα (εἰκ. 14 καὶ 15): ἰχθύες, κλάδος

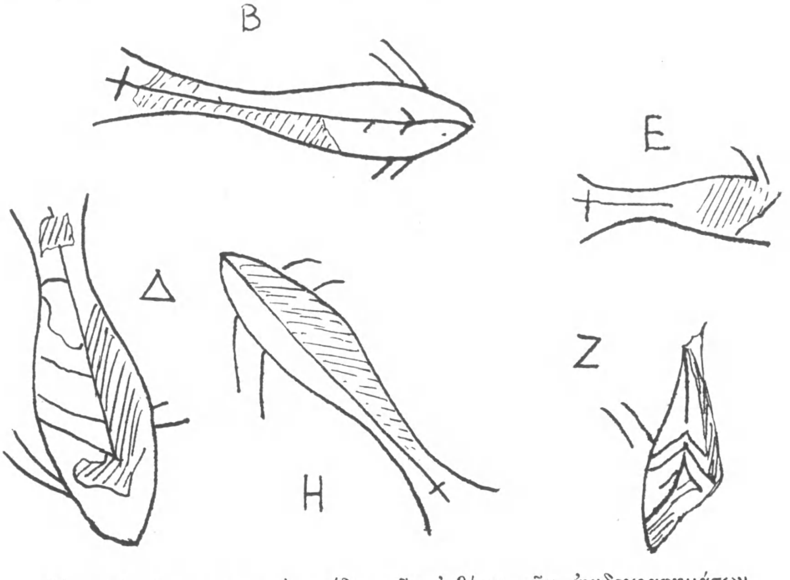

Εἰκ. 15. Λεπτομερειακὰ σχέδια τῶν ἰχθύων τῶν ἀκιδογραφημάτων.

φοίνικος[2] σταυρὸς κλπ. Περὶ τῆς σπουδαιότητος τέλος τοῦ χώρου ὡς ταφείου καὶ προσκυνήματος (μαρτυρίου;) συνηγορεῖ καὶ ἡ διὰ ψηφιδωτοῦ μετὰ ποικίλων γεωμετρικῶν σχεδίων διακόσμησις τοῦ δαπέδου αὐτοῦ (εἰκ. 11), ἥτις ἐκτείνεται καὶ εἰς τὸ γειτονικὸν μικρότατον τριγωνικὸν διαμέρισμα, ὅπερ ἔφερε προσθέτως καὶ ὀρθομαρμάρωσιν. Ἐξηκριβώθη τέλος ὅτι τὸ μικρὸν τριγωνικὸν διαμέρισμα

1 Ὅμοια περίπου ἀγγεῖα εὑρέθησαν καὶ εἰς Ἐλευσῖνα (ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, Ἐλευσινιακὰ Α', 1932, σ. 248, εἰκ. 10, σ. 249, εἰκ. 11 καὶ 12).

2 Κατὰ τὸν WALTER KÄCH, Bildzeichen der Katakomben, 1963: Ὁ ἀειθαλὴς κλάδος φοίνικος συμβολίζει τὴν ἀμάραντον ζωήν, ἑρμηνεύεται δὲ ὡς Νίκη ἢ ὡς ἔπαθλον νίκης. Ἐτίθετο κυρίως ἐπὶ ἐπιτυμβίων πλακῶν μαρτύρων.

ὡς καὶ τὸ μέγα συνεκοινώνουν πρὸς τὸν ἀνατολικῶς τῆς ἀψῖδος χῶρον διὰ θύρας πλάτους 1.53 μ., τῆς ὁποίας εὑρέθη κατὰ χώραν τὸ κατώφλιον (εἰκ. 11).

Τὰ ἐν τῷ νοτίῳ παστοφορίῳ γενόμενα ἐνδιαφέροντα εὑρήματα ἐπροστατεύθησαν ἀπὸ φθορᾶς καὶ κλοπῆς διὰ στεγάσεως τοῦ χώρου καὶ διὰ κατασκευῆς θύρας κλειομένης διὰ κλείθρου ὑπ' εὐθύνην τῆς Κοινότητος Χερσονήσου, κατ' ἐπίμονον παράκλησιν τῆς ὁποίας καὶ παρέμειναν ἐπὶ τόπου. Ὡσαύτως τὰ ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτὰ ἐστερεώθησαν κατὰ τὰς παρυφάς των ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς ἀναστηλώσεως Χαριλάου Σφακιανάκη.

Παρέχεται ἐν τέλει (πίν. 178β) καὶ ἡ πλαγία ὄψις τῆς μαρμαρίνης στρωμνῆς κλίνης ἐκ ρωμαϊκῆς σαρκοφάγου, ἥτις ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῆς Ἁγ. Τραπέζης καὶ ἥτις κοσμεῖται διὰ σειρᾶς ἀναγλύπτων ρόμβων περιβαλλόντων ρόδακας.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

36. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΕΙΣ ΒΕΡΑΝ ΕΠΙΣΚΟΠΗΝ ΚΡΗΤΗΣ

Κατὰ τὸ 1908 ὁ G. Gerola εἰς τὸ περὶ «ἐνετικῶν μνημείων τῆς Κρήτης» ἔργον του (Mon. Ven. II, σ. 77) εἶχε σημειώσει ἐρείπια παλαιᾶς βασιλικῆς εἰς Βερὰν Ἐπισκοπὴν καὶ περὶ τὸν παρ' αὐτοῦ ὀνομαζόμενον, νεωτερικὸν ναόν, τῆς ἁγ. Εἰρήνης. Μετὰ τὴν ὑφ' ἡμῶν ἀνασκαφήν, κατὰ τὰ ἔτη 1956 καὶ 1958, τῆς παρὰ τὸ χωρίον Βυζάρι Ρεθύμνης βυζαντινῆς βασιλικῆς, τὴν ὁποίαν ἐδέχθημεν ὡς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῆς ἐπισκοπῆς Συβρίτου, ἐπιβεβλημένην ἐθεωρήσαμεν τὴν ἔρευναν τῶν ἐν Βερὰν Ἐπισκοπῇ ἐρειπίων, ἐφ' ὅσον εἰς τὸ χωρίον τοῦτο συνεκεντροῦντο αἱ πιθανότητες ὅτι δέον νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν ὡς διάδοχον τῆς Ἐπισκοπῆς Συβρίτου θεωρηθεῖσαν ἐπισκοπὴν Ἀρίου ἢ Ἀγρίου (βλ. ἡμετέραν ἔκθεσιν ἐν ΠΑΕ 1958, πρβλ. καὶ τὴν μελέτην ἡμῶν: Ἡ Βασιλικὴ τῆς βυζαντινῆς Συβρίτου). Τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν κατέστησε μᾶλλον ἐπιτακτικὴν τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἐρείπια τὰ σημειωθέντα ὑπὸ τοῦ Gerola καὶ ὁ ναὸς τῆς ἁγ. Εἰρήνης δὲν ὑφίσταντο πλέον, διότι οἱ κατὰ τὸ 1923 οἰκισταὶ τοῦ χωρίου κατεδαφίσαντες ὅ,τι ἀπέμεινεν ἤγειρον τὸν κακότεχνον μονόκλιτον ναὸν τοῦ χωρίου (βλ. κάτοψιν, εἰκ. 1) τιμώμενον πλέον εἰς τὸ ὄνομα τῶν ἁγίων Ἀναργύρων (πίν. 179). Ἐπισκεφθέντες τὸν χῶρον τοῦτον ἐβεβαιώθημεν ὅτι ὁ ἐν λόγῳ νεωτερικὸς ναὸς (ὅστις σημειωτέον πρὸ τετραετίας ἐκαλύφθη διὰ καμάρας ἐκ σιμέντου) εἶχεν ἐγερθῆ ἐπὶ παλαιοτέρου, ἀσφαλῶς τοῦ τῆς ἁγ. Εἰρήνης, διότι κάτωθεν τῆς ἁψῖδος αὐτοῦ ἀνιχνεύσαμεν τὰ θεμέλια μεγαλυτέρας ἁψῖδος μαρτυρούσης παλαιότατον μνημεῖον. Ἔπρεπε λοιπὸν ὁ πέριξ χῶρος τοῦ ναοῦ σκαφικῶς νὰ ἐρευνηθῇ διὰ νὰ βεβαιωθῇ τί ἀντιπροσώπευεν ἡ διαπιστωθεῖσα ἁψὶς καὶ τί ὑπῆρχεν ἐκ τοῦ μνημείου, εἰς τὸ ὁποῖον αὕτη ἀνῆκεν.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, κατὰ τὴν παράδοσιν αὐτῆς, ἦλθεν ἀρωγὸς καὶ εἰς τοῦτο τὸ ἔργον.

Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο καὶ τόσον ἁπλοῦν, διότι οὐ μόνον ὁ ναὸς τῶν ἁγ. Ἀναργύρων ἦτο ἐμπόδιον εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἀλλὰ καὶ ὁ πρὸς Νότον καὶ πρὸς Δυσμὰς αὐτοῦ χῶρος ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς νεκροταφεῖον. Καὶ ὁ μὲν ναός, δι' ὃν προσφάτως οἱ κάτοικοι χρήματα ἐδαπάνησαν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καθαιρεθῇ ὡς μόνος ναὸς τοῦ χωρίου. Εὐτυχῶς ὅμως, κατόπιν σχετικῆς προσπαθείας, οἱ χωρικοὶ ἐπείσθησαν νὰ μεταφέρουν τὰ ὀστᾶ τῶν πατέρων αὐτῶν εἰς τὸ ὀλίγον δυτικῶς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου νέον νεκροταφεῖον καὶ οὕτω, διαλυθέντων τῶν τάφων, νὰ δύναται νὰ προχωρήσῃ τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον.

'Η ἀνασκαφὴ ἤρχισεν ἐξ 'Ανατολῶν καὶ πέριξ τῆς εἰς μικρὸν τμῆμα διαγραφομένης παλαιᾶς ἀψῖδος. Αὕτη ἀπεκαλύφθη ἐξωτερικῶς εἰς ὅλον αὐτῆς τὸ τὸ ἡμικύκλιον (πίν. 179β καὶ 180α). 'Επ' αὐτῆς καὶ κατὰ τὸ νότιον ἄκρον εἶχε κτισθῆ ἡ μικροτέρα κόγχη τοῦ νεωτερικοῦ ναοῦ. 'Εν συνεχείᾳ καὶ νοτίως τῆς

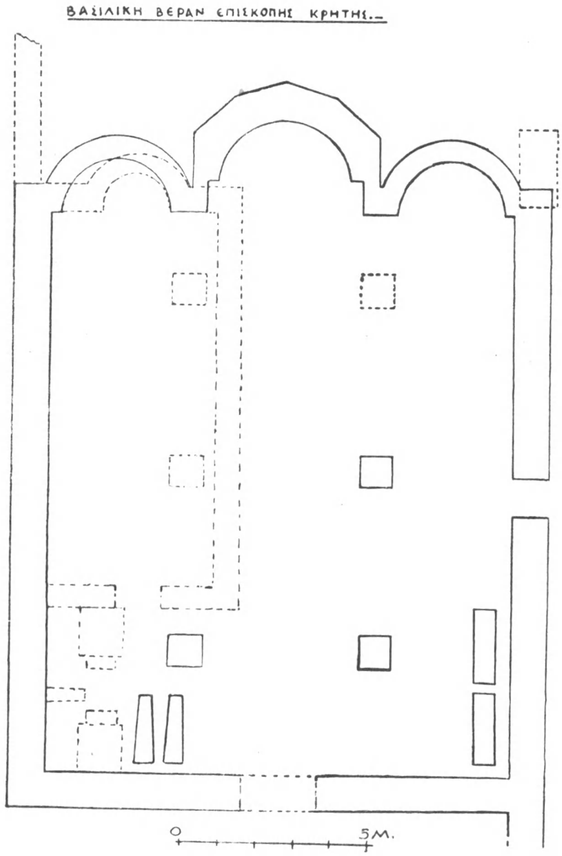

Εἰκ. 1.

εἰρημένης ἀψῖδος ἀπεκαλύφθη μεγαλυτέρα ἀψίς, ἑξάπλευρος ἐξωτερικῶς (πίν. 179β) καὶ βαίνουσα ἐπὶ ἡμικυκλικοῦ κρηπιδώματος. "Εγινεν ἀμέσως φανερὸν ὅτι αὕτη ἦτο ἡ μεσαία ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς ἡ δὲ κατ' ἀρχὰς ἀποκαλυφθεῖσα μικροτέρα ἀπετέλει τὴν βορείαν κόγχην αὐτοῦ. 'Ακολούθως καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν μεσαίαν κόγχην ἀπεκαλύφθη καὶ τρίτη τοιαύτη ἤτοι ἡ νοτία κόγχη τριμεροῦς ἱεροῦ Βήματος. Δὲν ὑπῆρχε πλέον ἀμφιβολία ὅτι εὑρισκόμεθα πρὸ τρικλίτου βυζαντινῆς βασιλικῆς, ἥτις καταστραφεῖσα ἐπεχώσθη, ἐπὶ τῆς διαφαινομένης δὲ λόγῳ τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους βορείας ἀψῖδος

περιεκλείσθη τὸ Ἱερὸν Βῆμα τοῦ τὸ μεῖζον μέρος τοῦ βορείου κλίτους καταλαβόντος νεωτερικοῦ ναοῦ (βλ. κάτοψιν εἰκ. 1). Καὶ ἡ νοτία ἀψὶς ἦτο ἡμικυκλικὴ ἔχουσα διάμετρον 2.83μ. πάχος δὲ 0.70μ. ὡς καὶ ἡ βορεία. Τῆς μεσαίας ἀψῖδος ἡ διάμετρος ἦτο 3.46 τὸ δὲ πάχος αὐτῆς ἀπὸ 0.70 ἕως 1 μ. Ἡ ἐπίχωσις, ἐξωτερικῶς τῶν ἀψίδων, περιεῖχε τεμάχια μαρμαρίνων καὶ πωρίνων βυζαντινῶν γλυπτῶν καὶ μέγα μαρμάρινον κιονόκρανον μὲ ἐκφυλισμένην ἄκανθον (βλ. κατωτέρω εὑρήματα). Τοῖχος βαίνων ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἐξωτερικοῦ βορείου τοίχου αὐτοῦ ἀπεδείχθη νεώτερος τοῦ μνημείου.

Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἀψίδων ἠρευνήθησαν τὰ θεμέλια τοῦ δυτικοῦ καὶ τῶν πλαγίων τοίχων τοῦ μνημείου. Οὕτως ἀπεδείχθη ὅτι οὗτοι εἶχον πάχος 1 μέτρου καὶ ὥριζον κτήριον μήκους μὲν 17.30 μ. πλάτους δὲ 14.50 μ. Ὁ βόρειος τοῖχος τῆς βασιλικῆς σωζόμενος εἰς μῆκος 14μ. εἶχε χρησιμεύσει ὡς βόρειος τοῖχος τοῦ ἐκ 12 μ. συγχρόνου ναοῦ τῶν ἁγ. Ἀναργύρων. Πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως ὅμως τοῦ ναοῦ τούτου ὁ τοῖχος οὗτος ἐχρησίμευσε καὶ διὰ τὸν μικροτέρων διαστάσεων ἐπὶ τοῦ κλίτους τούτου ὑπάρχοντα ναόν, ὅστις ἀναμφιβόλως ἦτο ἡ ἁγ. Εἰρήνη, ἣν ἀνέφερεν ὁ GEROLA. Περὶ τὸ μέσον τοῦ ἀποκαλυφθέντος νοτίου τοίχου εὑρέθη στενὴ θύρα μετὰ μαρμαρίνου κατωφλίου. Ἐντεῦθεν ἐξήχθησαν, ἐκ τῆς ἀφθόνου ἐπιχώσεως, τεμάχια τοῦ μετὰ κυματίου πωρίνου περιθύρου της.

Ἀποκλεισθείσης τῆς ἀνασκαφῆς ἐντὸς τοῦ σημερινοῦ ναοῦ (ὅστις, σημειωτέον, προσφάτως εἶχεν ἐπιστρωθῆ διὰ σιμέντου) ἡ ἐργασία ἀπέβλεψεν εἰς τὸν ὑπόλοιπον χῶρον. Οὕτως ἀνεσκάφησαν ἐσωτερικῶς αἱ δύο ἀψῖδες τοῦ ἱεροῦ (μεσαία καὶ νοτία) καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ ὑπόλοιπος ναός. Ἡ ἐπίχωσις ἐντὸς τῶν κογχῶν ἦτο περὶ τὸ 1 μέτρον. Τὸ δάπεδον αὐτῶν ἦτο κτιστὸν ἐξ ἀσβέστου καὶ ἄμμου, ἐπίσης δὲ πλήρως διαταραγμένον. Ἐντὸς τῆς μεσαίας κόγχης εὑρέθησαν τεμάχια μαρμαροθετήματος σχηματίζοντος σταυροὺς ἐκ ποικιλοχρώμων πλακιδίων μαρμάρου (πίν. 180β) ὡς καὶ τεμάχια ὑποκιτρίνων καὶ ἐρυθρῶν μαρμάρων μετὰ φλεβώσεων ἀνηκόντων εἰς ὀρθομαρμάρωσιν. Κάτωθεν τοῦ δαπέδου καὶ ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τῶν ἁγ. Ἀναργύρων ἀνεσύρθη πωρίνη στρογγύλη ἐνεπίγραφος στήλη μήκους 0.70 μ., ρωμαϊκῶν χρόνων. Αὕτη ἀναφέρει ῥωμαῖον ἀνθύπατον, οὗτινος τὸ ὄνομα ἀτυχῶς δὲν διεσώθη, ὅστις *ὁδοὺς ἐκ χρημά(των) ἱερῶν θεᾶς Δικτύννης γενέσθαι ἐκέλευσεν* (πίν. 180γ).

Ἐν τῇ ἐπιχώσει τῆς μεσαίας ἀψῖδος εὑρέθησαν κυρτὰ μετὰ κυματίου τμήματα πωρίνου γείσου ἀνήκοντος προφανῶς εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἀψῖδα. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπίχωσιν περιείχοντο τμήματα ἐπιστυλίων παλαιοχριστιανικῶν χρόνων καὶ πεσσίσκος βυζαντινὸς εἰκονίζων ἐν ἐπιπεδογλύφῳ τεχνικῇ τριπλῆν συμπλεκομένην ταινίαν. Ὁμοίως ἐνταῦθα εὑρέθησαν τμήματα θωρακίων καὶ βάσις ἀποκεκρουμένη ἔχουσα δύο σπεῖρας καὶ σκοτίαν.

Ἐκτὸς τοῦ ἡμικυκλίου τῆς μεσαίας ἀψῖδος, πρὸς Δυσμάς, ἐπὶ τοῦ κτιστοῦ

δαπέδου διεπιστώθησαν ἴχνη ὀπῆς ἀκριβῶς εἰς τὸν ἄξονα τοῦ ναοῦ. Πιθανώτατα ἐνταῦθα ἵστατο μονόπους Ἁγ. Τράπεζα. Κιονίσκος ὀκταγωνικῆς διατομῆς, εὑρεθεὶς περὶ τὸ μέσον τοῦ ναοῦ, ἴσως ἀπετέλει τὸ στήριγμα αὐτῶν.

Δυτικῶς τοῦ σημείου συναντήσεως τῶν δύο ἁψίδων, μεσαίας καὶ νοτίας, ἠνοίχθη ἐν συνεχείᾳ αὖλαξ διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ τυχὸν στυλοβάτου. Στυλοβάτης ὅμως δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλὰ κατ' ἴσας ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις εὑρέθησαν κτιστὰ τετράγωνα βάθρα, ἐφ' ὧν θὰ ἔβαινον κίονες ἢ πεσσοὶ κρατοῦντες ἄνωθεν τόξα, δι' ὧν ἐχωρίζοντο τὰ κλίτη (εἰκ. 1). Τοιαῦτα βάθρα εὑρέθησαν δύο, τὸ τρίτον δὲ ἀνατολικὸν εἶχε καταστραφῆ λόγῳ τῆς διαταραχῆς τοῦ χώρου. Ἀπέναντι τοῦ τελευταίου βάθρου (δυτικοῦ) καὶ δυτικῶς τοῦ νεωτερικοῦ ναοῦ εὑρέθη καὶ ἡ θέσις τοῦ τελευταίου βάθρου τῆς βορείας τοξοστοιχίας. Τὰ ἄλλα δύο τῆς σειρᾶς αὐτῆς, ὡς εἶναι φυσικόν, κατεστράφησαν κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγ. Εἰρήνης ἢ τοῦ τῶν ἁγ. Ἀναργύρων. Διὰ τῶν τριῶν ἁψίδων καὶ τῶν ἀνωτέρω στοιχείων ἔχομεν πλέον μίαν βυζαντινὴν τρίκλιτον βασιλικήν, τῆς ὁποίας τὰ μεταξὺ τῶν κιόνων ἢ πεσσῶν κενὰ ἐπληροῦντο διὰ τεσσάρων τόξων (βλ. κάτοψιν, εἰκ. 1). Ἐννοεῖται ὅτι τὸ τέταρτον (δυτικὸν) τόξον θὰ ἐστηρίζετο ἐπὶ κιλλίβαντος προβάλλοντος ἔσω ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς γενέσεως τῶν τόξων. Ἀλλ' ὁ σήμερον ὑπάρχων δυτικὸς τοῖχος τῆς βασιλικῆς δὲν ἐμφανίζει τοιοῦτο στοιχεῖον, διότι εἶναι μὲν παλαιὸς ἀλλ' οὐχὶ ὁ ἀρχικὸς δυτικὸς τοῖχος τοῦ κτηρίου. Οὗτος φαίνεται σαφῶς ὅτι ἐπανειλημμένως ἔχει κτισθῆ, νομίζω δὲ ὅτι ἠγέρθη εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ὁ νάρθηξ, ὅστις νῦν δὲν ὑφίσταται. Διὰ τοῦ νάρθηκος τούτου, ὅστις θὰ εἶχε πλάτος περίπου 4 μ., τὸ κτήριον θὰ καθίστατο ἐπιμηκέστερον καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἡ νῦν ἐμφανὴς ἀσυμμετρία τοῦ πλάτους πρὸς τὸ μῆκος (βλ. κάτοψιν, εἰκ. 1). Τὸν νάρθηκα τοῦτον ὑποδηλοῖ μικρὸν τμῆμα τοίχου, ὅστις ἐκτείνεται ἐν συνεχείᾳ τοῦ νοτίου πλαγίου τοίχου τῆς βασιλικῆς κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν καὶ ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ ἐν λόγῳ μακροῦ τοίχου τοῦ κτηρίου· Ἐνταῦθα ὅμως ἡ ἀλλοίωσις τοῦ ἐδάφους καὶ ὁ ἀμέσως καλλιεργούμενος ἀγρὸς δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἀνίχνευσιν.

Ἐν τῇ ἀφθόνῳ ἐπιχώσει τοῦ κυρίως ναοῦ εὑρέθησαν τμήματα παλαιοχριστικῶν καὶ βυζαντινῶν γλυπτῶν (βλ. κατωτέρω), μέγα μαρμάρινον ἀκανθόσχημον καὶ τυπικῶς παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον, ὡς καὶ τὸ ἄνω ἥμισυ ἑτέρου κιονοκράνου εἰκονίζοντος κατὰ τὰς γωνίας δένδρον (φοίνικα) καὶ ἑκατέρωθεν ἀνὰ ἓν πτηνόν. Ἐκ τοῦ χώρου τούτου οἱ χωρικοὶ εἶχον ἀνασύρει πρὸ ἐτῶν (ὅτε ἤνοιγον τάφον) ἕτερον παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον καὶ κίονα μαρμάρινον, ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἐγχάρακτος συντομογραφικὴ εὐχή. Ταῦτα ἀποκείμενα ἐγγὺς τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου περισυνελέγησαν καὶ μετὰ τῶν ἄλλων εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς παρεδόθησαν εἰς τὸ μουσεῖον Ρεθύμνης.

Κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς βασιλικῆς ἡ ἐπίχωσις ὑπερέβαινε τὰ 2 μέτρα (πίν. 181α). Τμήματα κιονοκράνων (πίν. 174δ) καὶ τεμάχια βυζαντινῆς κεραμεικῆς εὑρέθησαν ἐνταῦθα. Χαρακτηριστικὴ ὑπῆρξεν ἡ παντελὴς ἀπουσία τῶν κεράμων τῆς στέγης. Τοῦτο, ὅλως σπάνιον διὰ τὰ κρητικὰ μνημεῖα, ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ βασιλικὴ ἦτο θολοσκεπὴς (τοῦτο ἑρμηνεύει καὶ τὸ πάχος τῶν πλαγίων τοίχων, ὅπερ ἦτο 1 μ.) καὶ μὲ φαλακρὰν στέγην. Εἰς τὸ ἐκκαθαρισθὲν δάπεδον τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τοῦ κτηρίου εὑρέθησαν δύο στενοὶ βυζαντινοὶ ἀκτέριστοι τάφοι, ὧν ἕκαστος περιεῖχεν ἕνα σκελετὸν (πίν. 181β).

Δυτικῶς τοῦ ναοῦ τῶν ἁγ. Ἀναργύρων, ἔνθα τὸ τέρμα τοῦ βορείου κλίτους τῆς βασιλικῆς, ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε δύο ἀπέναντι ἀλλήλων τοίχους πλάτους 1.20 μ. καὶ ἀνοίγματος περὶ τὸ 1.50 μ. ὡς καὶ κτιστὴν στενόμακρον κατασκευὴν κεκαλυμμένην διὰ μεγάλων κεράμων (εἰκ. 1). Τὸ πλήρως διαταραγμένον ἐνταῦθα ἔδαφος, ἰδίᾳ ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς νεωτέρας ἐκκλησίας, δὲν ἐπέτρεψε τὴν συναγωγὴν περισσοτέρων στοιχείων. Πάντως τὰ λείψανα ταῦτα δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν βασιλικήν, θεωροῦμεν δὲ πιθανώτατον ὅτι μαρτυροῦσιν ἑλληνιστικῶν χρόνων κατασκευήν, ἥτις σχετίζεται ἴσως πρὸς τὸ Ἱερὸν τῆς Δικτυνναίας Ἀρτέμιδος, τὸ ὁποῖον θὰ προϋπῆρχεν ἐνταῦθα. Παρὰ τὰ λείψανα τοῦ ἐκ τῶν μνημονευθέντων δυτικοῦ τοίχου εὑρέθησαν δύο ἕτεροι τάφοι μήκους 2 μ. καὶ πλάτους 0.48 πρὸς Δυσμάς, 0.35 δὲ πρὸς Ἀνατολάς. Οἱ τάφοι ἦσαν κενοί, ὑπενθυμίζουν δὲ διὰ τῆς στενότητος αὐτῶν τοὺς βυζαντινοὺς τάφους τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς τοῦ Βυζαρίου (βλ. μνημονευθεῖσαν ἔκθεσιν ἡμῶν εἰς ΠΑΕ 1958).

ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ

Τὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς ἦσαν κυρίως ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ γλυπτά.

α) Κιονόκρανα μεγάλα παλαιοχριστιανικὰ εὑρέθησαν τρία. Τούτων τὸ ἓν ἔχει διαστάσεις 0.65×0.48×0.37 μ. καὶ εἶναι τυπικῶς πρωτοχριστιανικὸν ἀνάλογον πρὸς τὸ τοῦ ἁγ. Ἀπολλιναρίου τοῦ νέου (Colasanti, L' arte byzantina in Italia, Milano 1923, πίν. 47) καὶ τῆς βασιλικῆς Πανόρμου (Καλοκύρης, Ἡ Ἀρχαία Ρίθυμνα, Ἀθῆναι 1950, πίν. VIII). Τὸ ἕτερον, ἀποκεκρουμένον, διαστ. 0.70×0.48×0.36 μ., εἶναι ὅμοιον τοῦ προηγουμένου (πίν. 182α). Τὸ τρίτον, διαστάσεων 0.75×0.58×42 μ., ἔχει τὴν ἄκανθον πλαδαρὰν καὶ ἀνήκει εἰς τὸν 7ον πιθανῶς αἰῶνα (πίν. 182β).

β) Ἄνω ἥμισυ μεγάλου ρωμαϊκοῦ κιονοκράνου εἰκονίζοντος κατὰ τὰς γωνίας ἐσχηματοποιημένον δένδρον (φοίνικα) καὶ ἑκατέρωθεν τούτου δύο

πτηνὰ ἢ μᾶλλον λέοντας μὲ σχηματικῶς ἀποδοθεῖσαν τὴν χαίτην (πίν. 182γ). Διαστ. 0.58×0.20.

γ) Κιονόκρανα μικρά. Ἓν ἀκέραιον παλαιοχριστιανικὸν μὲ τέσσαρα πλατέα φύλλα ἀκάνθης, ἀνὰ ἓν εἰς κάθε γωνίαν τοῦ καλάθου. Διαστ. 0.36×0.34×0.24 μ.

δ) Δύο μικρά τεμάχια, κιονοκράνων βυζαντινῶν χρόνων. Τὸ ἓν, διαστ. 0.25×0.15×0.11 μ., ἔχει ἑκατέρωθεν ἑλισσόμενον κλάδον, σταυρὸν ἐντὸς ρόμβου καὶ κατὰ τὴν γωνίαν ρομβοειδῆ διακόσμησιν (πίν. 182$δ_1$) τὸ δ' ἄλλο, διαστ. 0.25×0.16×0.13 μ., εἰκονίζει κατὰ τὴν γωνίαν φύλλον, εἰς τὸ μέσον τοῦ ὁποίου ἔξεργον σφαιρικὸν κομβίον, ἑκατέρωθεν δὲ σπείρας. Ἡ πλαδαρὰ ἐκτέλεσις ἄγει εἰς τὸν 11ον ἢ 12ον αἰῶνα (πίν. 182$δ_2$).

ε) Κίονες μεγάλοι, κιονοστοιχιῶν δὲν εὑρέθησαν. Δύο μόνον μικροὶ μαρμάρινοι κιονίσκοι περισυνελέγησαν, ὧν ὁ εἷς στρογγύλος ἔχει μῆκος 0.35 καὶ διάμ. 0.16 μ. ὁ δ' ἕτερος, ὀκταγωνικῆς διατομῆς, ἔχει μῆκος 0.77 μ. καὶ διάμ. (ἄνω καὶ κάτω) 0.15 μ. Τρίτος κίων, μήκους 1.15 μ. καὶ διαμέτρου (ἄνω καὶ κάτω) 0.36 μ., εἶναι ἐνδιαφέρων διὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐγχάρακτον συντομογραφικὴν ἐπίκλησιν ἢ εὐχήν (βλ. πίν. 183α). Εἰς τὰς κεραίας τοῦ σταυροῦ τὰ κεφαλαῖα γράμματα δίδουν τὸ ἀκόλουθον σχῆμα:

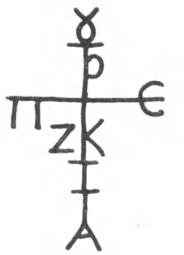

Δύναται ἴσως νὰ ἀναγνωσθῇ ὡς εὐχὴ ὑπὲρ *Πέτρου Ζ(ωῆς) κ(αὶ) τ(ῶν) τ(έκνων) α(ὐτῶν).*

στ) Πεσσίσκος βυζαντινὸς ἐκ μαρμάρου ἀνήκων πιθανώτατα εἰς τὸ τέμπλον. Ἔχει διαστάσεις 0.70×0.18×0.15 μ. καὶ παριστᾷ, ἐν ἐπιπεδογλύφῳ τεχνικῇ, τριπλῆν ταινίαν συμπλεκομένην καὶ μορφουμένην ἐξωτερικῶς εἰς ἑξάπλευρα διαδεχόμενα σχήματα. Ἀναλόγου τεχνικῆς πλέγμα τοῦ ἁγ. Ἀπολλιναρίου in Classe τῆς Ραβέννας, Κιβώριον S. Eleucade, ὅπερ χρονολογεῖται εἰς τὸν 9ον αἰῶνα βλ. ἐν Colasanti, ἔ.ἀ. πίν. 27.

ζ) Ἐπιστύλια (κοσμῆται). Ἐκ τῶν εὑρεθέντων μνημονεύομεν ἰδιαιτέρως τέσσαρα, ὧν διεσώθησαν τμήματα. Τὰ δύο εἶναι παλαιοχριστιανικὰ καὶ εἰκονίζουν, τὸ μέν, ἡνωμένα φοινικοειδῆ (ἀνάλογα βλ. ἐν Γ. Σωτηριου, ΑΕ 1929, σ. 137, εἰκ. 190 καὶ ΑΔ, Παράρτημα 1918, σ. 35), τὸ δέ, φύλλα ἀκάνθου, μεταξὺ τῶν ὁποίων ᾠά. Αἱ διαστάσεις αὐτῶν εἶναι: 0.65×0.29×0.12 μ. καὶ 0.65×0.36×0.10 μ. Τὰ ἕτερα δύο ἐπιστύλια εἶναι βυζαντινά. Τὸ ἕν, διαστ. 0.30×0.23×0.07 μ., παριστᾷ συριακοὺς τροχούς, οὓς πληροῖ ἐναλλὰξ διὰ πυροστροβίλου καὶ ρόδακος (πίν. 183β), τελευτᾷ δὲ εἰς σταυρόν, τὸ δὲ ἄλλο, διαστ. 0.37×0.17×0.16 μ., εἰκονίζει τὸ ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος χρονολογούμενον ὑπὸ τοῦ Strzygowski θέμα, τὸ καλούμενον «μικρασιατικόν», ἤτοι σειρὰν τοξυλλίων

βαινόντων ἐπὶ διδύμων κιονίσκων (ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος εἶναι ἁπλοῦς) καὶ περικλειόντων ἀνθέμια, τελευτᾷ δὲ εἰς ἰσοσκελῆ βυζαντινὸν σταυρόν. Κατωτέρω κυμάτιον λήγει εἰς ἀστράγαλον, διήκοντα καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ἐπιστυλίου (βλ. πίν. 183γ)[1].

η) Τεμάχια γείσων καὶ περιθύρων μετὰ κυματιοφόρου παρυφῆς.

θ) Θωράκια παλαιοχριστιανικὰ καὶ βυζαντινὰ εὑρέθησαν ἀρκετὰ εἰς τεμάχια. Τὰ περισσότερα ἦσαν ἐκ πώρου ἐκοσμοῦντο δὲ διὰ ρόμβου ἐγγεγραμμένου ἐντὸς ὀρθογωνίου καὶ συμπλεκομένου μετὰ κύκλων πληρούντων τὰ κατὰ τὰς γωνίας τέσσαρα τρίγωνα, ὡς τὸ ἐν πίνακι 183δ, διαστ. 0.52×0.27×0.04. Ἄλλα, μεταξὺ τῶν συμπλεκομένων πλοχμῶν, εἰκόνιζον σταυρὸν μορφούμενον πάλιν διὰ πλέγματος (πίν. 184α), ἄλλα ἔφερον εἰς τὸ μέσον πολύφυλλον ρόδακα, ἐντὸς δὲ τῶν συμπλεκομένων κύκλων πυροστροβίλους κλπ., ὡς τὸ ἐν πίνακι 184γ καὶ διαστάσεων 0.47×0.30×0.09 μ. τμῆμα, τὸ ὁμοιάζον πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ COLASANTI, ἐν πίνακι 77, δημοσιευθέν, ἀναγόμενον δὲ εἰς τὸν 8ον αἰῶνα καὶ πρὸς ἕτερον ὑπὸ τοῦ GEROLA (Mon. Ven. II εἰς τὴν 319 εἰκόνα), ὡς καὶ πρὸς πλεῖστα ἄλλα ἄλλοθεν γνωστά.

Δύο ἕτερα τμήματα γλυπτῶν ἀνῆκον εἰς θωράκια, τὰ ὁποῖα ἐν ἐπιπεδογλύφῳ τεχνικῇ εἰκόνιζον ἐντὸς πλαισίων ζῷα καὶ πτηνά. Τὸ ἓν (πίν. 184β), διαστ. 0.48×0.20×0.09 μ., παριστᾷ λέοντα νεύοντα τὴν κεφαλὴν κάτω καὶ ἔχοντα ὠρθωμένην τὴν οὐράν, τὸ δ' ἄλλο, διαστ. 0.25×0.20×0.08, εἰκονίζει ἀετόν. Ὡς δεικνύει τὸ πρῶτον, τὸ κενὸν τοῦ βάθους τῶν διακοσμητικῶν πλαισίων ἐπληροῦτο δι' ἐρυθρῶν τεμαχίων μαρμάρου. Ἀμφότερα θεωροῦμεν βυζαντινὰ θωράκια ἐκ τῆς τεχνικῆς καὶ τῶν θεμάτων (πρβλ. L. BREHIER, Études sur l'histoire de la sculpture byzantine ἐν Nouv. archives des Missions Scientifiques, 1911).

ι) Πινακίων βυζαντινῶν μετὰ γανώσεως πέντε τεμάχια εἰκονίζοντα πρασίνους κλάδους.

ια) Μαρμαροθετήματος τέσσαρα τεμάχια. Ταῦτα εἰκονίζουν σταυροὺς ἐκ λευκῶν, ἐρυθρῶν καὶ κυανῶν τετραγώνων πλακιδίων μαρμάρου (πίν. 180β).

ιβ) Ὀρθομαρμαρώσεως δύο τεμάχια. Εἶναι πλάκες ἐρυθροῦ ἢ κιτρίνου μετὰ φλεβώσεων μαρμάρου, ὄπισθεν δὲ διατηροῦν τὸ συνδετικὸν ἐξ ἀσβέστου καὶ ἄμμου κονίαμα.

ιγ) Στήλη (ὁδόσημον) στρογγύλη ἐκ πώρου, ἐνεπίγραφος, ρωμαϊκῶν χρόνων, μήκους 0.70 καὶ διαμ. 0.50 ἄνω καὶ 0.65 μ. κάτω. Ὕψος γραμμάτων

[1] Ἀνάλογον θέμα πρὸς τὸ τοῦ ἐπιστυλίου τούτου εὕρομεν πρὸ ἐτῶν εἰς ἐντοιχισμένην ἐν τῇ πόλει Ἡρακλείου πλάκα βυζαντινῆς σαρκοφάγου (11ος - 12ος αἰὼν) ἀγνώστου προελεύσεως, ἣν ἀπὸ ἐτῶν παρεδώσαμεν εἰς τὸ Ἱστορικὸν Μουσεῖον Κρήτης.

0.032, πάχος 0.004, πλάτος 0.028 μ. Ἡ ἐγχάρακτος ἐπιγραφὴ εἰς τέσσαρας σειρὰς (πίν. 180γ) ἔχει ἐν μεταγραφῇ :

......ΟΙ . ΤΗΡ ΠΑ..... ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ ΟΔΟΥΣ ΕΚ ΧΡΗ[ΜΑΤΩΝ]
ΙΕΡΩΝ ΘΕΑΣ ΔΙΚΤΥΝΝΗΣ ΓΕΝΕΣΘΑΙ ΕΚΕΛΕΥΣΕΝ

Νομίζομεν ὅτι πρόκειται περὶ ὁδοσήμου, τὸ ὁποῖον ἐτέθη εἰς τὸν χῶρον τοῦ ἱεροῦ τῆς Δικτυνναίας Ἀρτέμιδος πρὸς δήλωσιν ὅτι ἐκ τῶν χρημάτων τοῦ ἱεροῦ κατεσκευάσθησαν δρόμοι ἐντολῇ τοῦ ἀνθυπάτου.

ιδ) Ἄγαλμα πώρινον ἐφήβου, σωζόμενον εἰς μῆκος 0.54 μ., ἀκέφαλον, ἄνευ χειρῶν καὶ μὲ ἐλλείποντας τοὺς πόδας ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ κάτω. Ἐλλείπει ἐπίσης τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ τοῦ θώρακος. Εἰς τὸν αὐχένα σώζεται αὖλαξ δηλωτικὴ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ στελέχους, ὅπερ ἐκράτει τὴν πρόσθετον κεφαλήν. Τὸ ἔνδυμά του ἔπιπτεν ἐκ τοῦ δεξιοῦ ὤμου πρὸς τὰ ὀπίσω διαγράφον δύο κατὰ τὰ ἄκρα σχηματικὰς πτυχάς, ἐκράτει δὲ τοῦτο ὁ ἔφηβος διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ἐμπρός, κατὰ τὸν ἀριστερὸν μηρόν. Φαίνεται δ' ὅτι ὕψωνε τὴν δεξιάν, δι' ἧς ἔφερέ τι (πίν. 184δ). Ὁ νέος ἵστατο προβάλλων τὸν ἀριστερὸν πόδα, ὡς φαίνεται εἰς τὸν πίνακα 184δ. Τὸ ἄγαλμα εἶναι ἔργον ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ γενομένη ἀνασκαφὴ τῆς εἰς Βερὰν Ἐπισκοπὴν βασιλικῆς καὶ τὰ ἐκ ταύτης προελθόντα εὑρήματα ὁδηγοῦν εἰς τὰ ἀκόλουθα ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα. Τὸ τρίκλιτον καὶ διὰ τριῶν ἀψίδων ἐφωδιασμένον ἀνατολικῶς μνημεῖον ἀποτελεῖ βασιλικὴν τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Ἂν αὕτη ἠγέρθη ἐπὶ παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς δὲν εἴμεθα ἀπολύτως βέβαιοι, διότι ἡ πλήρης διαταραχὴ τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ πέριξ χώρου καὶ ἡ ἵδρυσις ἐπὶ τῶν μνημείων τοῦ ναοῦ τῆς ἁγ. Εἰρήνης καὶ εἶτα τῶν ἁγ. Ἀναργύρων ἠλλοίωσαν καὶ κατέστρεψαν πολλὰ χρήσιμα στοιχεῖα. Βεβαίως τὰ κατὰ χώραν εὑρεθέντα παλαιοχριστιανικὰ κιονόκρανα καὶ γλυπτὰ ἀποτελοῦν ἔνδειξίν τινα, ἀλλὰ ταῦτα δύνανται κάλλιστα νὰ προέρχωνται ἔκ τινος ἄλλης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, μετεφέρθησαν δὲ καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν ἐνταῦθα, ὅτε ἠγέρθη ἡ βασιλική. Πολὺ πιθανὸν θεωροῦμεν ὅτι ἡ τοιαύτη βασιλικὴ δύναται νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὸν παρακείμενον τοῦ ἀνασκαφέντος μνημείου ἀγρὸν τοῦ Ἰ. Στρατηδάκη, εἰς ὃν ὑπάρχουν ἴχνη τοίχων παλαιῶν κατὰ καιροὺς δὲ εὑρέθησαν τμήματα θωρακίων καὶ «βήσαλα» εἰς τεμάχια, συμφώνως πρὸς ἐπιτοπίους πληροφορίας. Πάντως ὅτι ὁ χῶρος τοῦ ἀνασκαφέντος μνημείου ἦτο παλαιόθεν λατρευτικὸς καὶ ὅτι τοῦτο συνεχίζει ἑπομένως τοιαύτην παράδοσιν διαπιστοῦται ἐκ τῆς μνημονευούσης τὸ Δικτυνναῖον Ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος ἐπιγραφῆς καὶ τῶν ὑπολειμμάτων ἀναμφιβόλως τοῦ σχετικοῦ ἱεροῦ, τὰ ὁποῖα εὕρομεν δυτικῶς τοῦ εἰς τὸ βόρειον κλίτος τῆς

βασιλικῆς περικλειομένου νεωτερικοῦ ναοῦ τῶν ἁγ. Ἀναργύρων. Ἔχομεν δηλ. τὴν γνώμην ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἑλληνικὸν ἱερὸν ἀφιερωμένον εἰς τὴν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Δίκτυννα» λατρευομένην Ἄρτεμιν (Hoeck, Kreta, II, 165 κ.ἑξ.), κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς δὲ χρόνους εἷς ἀνθύπατος, οὗτινος τὸ ὄνομα ἔγινεν ἐξίτηλον ἐν τῇ εὑρεθείσῃ ἐπιγραφῇ, λαβὼν «ἱερὰ χρήματα» ἐκ τοῦ Δικτυνναίου τούτου καὶ χρησιμοποιήσας ταῦτα διὰ τὴν ὁδοποιΐαν, διαιώνισε τὴν πρᾶξίν του δι' ἐπιγραφῆς, ἣν ἔθεσεν εἰς τὸ ἱερόν, τοῦ ὁποίου τὴν συμβολὴν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκοινοποίει. Ἐνισχυτικὴ τῆς ἀπόψεώς μας, ὅτι ἐνταῦθα ἔχομεν ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος, ἔρχεται ἡ παλαιοτάτη μαρτυρία τοῦ Σκύλακος (5ος αἰ. π.Χ.), ὅστις εἰς τὸν «Περίπλουν» (κεφ. 47, σ. 43 ἐν Geogr. Gr. Min., ἔκδ. Müller I) ἀναφέρει: *Δικτυνναῖον Ἀρτέμιδος ἱερὸν πρὸς βορέαν ἄνεμον.* Ὄντως πρὸς Βορρᾶν τῆς Κρήτης εὑρίσκεται τὸ χωρίον Βερὰν Ἐπισκοπή, ἀπέχον μάλιστα ὀλίγην ὥραν τῆς βορείου ἀκτῆς τῆς νήσου. Σχετικὸν πρὸς τὸ ἱερὸν τοῦτο τῆς Ἀρτέμιδος πρέπει νὰ εἶναι καὶ τὸ βορείως τῆς βασιλικῆς εὑρεθὲν μικρὸν ἄγαλμα ἐφήβου, περὶ οὗ ἐγένετο λόγος.

Τὴν περίοδον τῆς κατασκευῆς τῆς βασιλικῆς βεβαιοῦσιν οὐ μόνον ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτῆς καὶ ὁ τρόπος στεγάσεως (παχεῖς πλάγιοι τοῖχοι φέροντες ἄνωθεν καμάρας στηριζομένας ἐπὶ πεσσῶν, μέσῳ τόξων κτιστῶν) ἀλλὰ καὶ τὰ περισσότερα τῶν γλυπτῶν αὐτῆς. Ἡ τεχνικὴ τῶν θωρακίων μὲ τοὺς συμπλεκομένους κύκλους ἐλέγχει προκεχωρημένην βυζαντινὴν περίοδον. Ἡ ἐπιπεδόγλυφος πάλιν τεχνικὴ ἄλλων θωρακίων (παράστασις ζώων κλπ.) ἰδιάζει εἰς τὴν μετὰ τὴν εἰκονομαχίαν περίοδον, τὸ δὲ σπουδαιότατον ἐπιστύλιον μὲ τὸ «μικρασιατικὸν» θέμα τῶν ἐπὶ διδύμων κιονίσκων βαινόντων τοξυλλίων, ἅτινα περικλείουσιν ἀνθέμια, χρονολογεῖ τὴν βασιλικὴν ὁπωσδήποτε μετὰ τὸν 10ον αἰῶνα. Ἀκριβῶς κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν (ἀρχαὶ τῆς λεγομένης β' βυζαντινῆς περιόδου τῆς Κρήτης) τοποθετοῦμεν τὴν ἵδρυσιν τοῦ μνημείου.

Ἀλλὰ ποία δύναται νὰ εἶναι ἡ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐνταῦθα βασιλικὴ καὶ τί αὕτη ἀντιπροσωπεύει;

Ἐπειδὴ ἐκ τῶν πηγῶν ἐξάγεται ὅτι τὴν ἐν Συβρίτῳ Κρήτης Ἐπισκοπὴν τῆς πρώτης βυζαντινῆς περιόδου διεδέχθη, ἀρχομένης τῆς δευτέρας (10ος αἰών), ἡ Ἐπισκοπὴ Ἀρίου καὶ ἐπειδὴ ἡ Ἐπισκοπὴ αὕτη τοποθετεῖται εἰς Βερὰν Ἐπισκοπήν, πιστεύομεν ὅτι ἐν τῇ ἀνασκαφείσῃ βασιλικῇ εὕρομεν τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῆς διαδεχθείσης τὴν ἐπισκοπὴν Συβρίτου Ἐπισκοπῆς Ἀρίου. Ἡ ἐπισκοπὴ δηλ. Συβρίτου ἀναφερομένη εἰς πρακτικὰ Συνόδων καὶ εἰς Τακτικὰ μέχρι τοῦ 9ου αἰῶνος (Καλοκυρη, Ἡ Ἐπισκοπὴ τῆς Βυζαντινῆς Συβρίτου, Κρητ. Χρ. 1959) παύει πλέον νὰ μνημονεύεται ὡς ἑξῆς, ἀρχομένου δὲ τοῦ 10ου αἰ. ἄλλη ἐπισκοπὴ ἀντ' αὐτῆς σημειοῦται, ἤτοι ἡ τοῦ Ἀρίου ἢ Ἀγρίου. Πράγματι καὶ συμφώνως πρὸς ταῦτα, αἱ γενόμεναι ὑφ' ἡμῶν ἀνασκαφαὶ ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς ἀρχαίας Συβρίτου (βλ. ἀνωτέρω μελέτην ἡμῶν), αἱ ὁποῖαι, ὡς πιστεύομεν,

καθώρισαν τὴν ἕδραν τῆς ἐν λόγῳ Ἐπισκοπῆς (παρὰ τὸ νῦν χωρίον Βυζάρι), ἀπέδειξαν, ὅτι ἐπισκοπὴ καὶ καθεδρικός της ναὸς κατεστράφησαν κατὰ τὴν ἀραβοκρατίαν (824-961) καὶ ἐγκατελείφθησαν. Διὰ τοῦτο μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ τὸ 961 καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἀναδιοργάνωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἐν τῇ νήσῳ δὲν ἀναφέρεται πλέον ἡ Σύβριτος. Δέκα ἐννέα ἔτη μετὰ ταῦτα, ἤτοι τὸ 980. Τακτικὸν μνημονεύει ἀντ' αὐτῆς τὴν ἐπισκοπὴν Ἀρίου. Τὸ Ἄριον τοῦτο (ἢ Ἄγριον), ὃν μικρὸν πόλισμα κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸν χρόνους (Ξανθουδιδης, ΑΔ 1918, Παράρτημα, σ. 13-14), κείμενον κατὰ τὴν θέσιν «Σταυρωμένος» καὶ εἰς ἀπόστασιν 20′ βορείως τῆς Βερὰν Ἐπισκοπῆς, εἶχε καταστραφῆ κατὰ τὰς ἀραβικὰς ἐπιδρομὰς ὡς παραθαλάσσιον καὶ εἶχε μεταφερθῆ εἰς Βερὰν Ἐπισκοπήν, ὡς πιστεύεται (Gerola, Mon. Ven. II 62, «Agrios è certamente Veran Episkopi»). Ἡ Βερὰν Ἐπισκοπὴ οὕτω ἐγένετο, ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος, ἕδρα τῆς ἐπισκοπῆς Ἀρίου, ὅπως ἕδραι ἐπισκοπῶν ἐγένοντο καὶ ἄλλα χωρία (βλ. σχετικῶς ἡμέτερον ἔργον, Ἡ Ἀρχαία Ρίθυμνα, Ἀθῆναι 1950, σ. 127 κ.ἑξ.). Τέλος τοῦ αἰῶνος τούτου ἢ ἀρχομένου τοῦ ἑπομένου ἐκτίσθη καὶ ἡ ἀνασκαφεῖσα βασιλικὴ ὡς καθεδρικὸς ναὸς τῆς Ἐπισκοπῆς, χρησιμοποιουμένης πιθανώτατα ἐν τῷ μεταξὺ παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς παρὰ τὸ Δικτυνναῖον κειμένης καὶ προχείρως ἐπισκευασθείσης.

Τοιουτοτρόπως τὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφείσης βασιλικῆς καὶ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα συμπίπτοντα βεβαιώνουν αὐτὴν μνημεῖον τῆς α′ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ (961) ἑκατονταετηρίδος[1].

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ

[1] Μετὰ τὸ 1210 ἡ Ἐπισκοπὴ Ἀρίου περιῆλθεν ὑπὸ καθολικὸν ἐπίσκοπον, ὡς ἐγένετο καὶ εἰς τὰς ἄλλας τῆς Κρήτης ἐπισκοπάς. Τὸ ἔτος 1299 τὴν ἐπισκοπὴν ἀπαιτεῖ διὰ τοὺς ὀρθοδόξους ὁ Ἀλέξιος Καλλέργης εἰς τὴν μετὰ τῶν ἑνετῶν συνθήκην του. Δὲν φαίνεται ὅτι τοῦτο ἐπραγματοποιήθη. Κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, ὅτε αἱ ἄλλαι ὀρθόδοξοι ἐπισκοπαὶ ἐπανασυνεστήθησαν ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη ἐρειπωθεῖσα εἶχε πλέον ἐγκαταλειφθῆ. Ἔκτοτε γίνεται γνωστὴ ὡς Βερὰν (= ἔρημος) Ἐπισκοπή.

Β΄. ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει, ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸ 1959 αἱ κάτωθι ἐργασίαι ἀναστηλώσεως, ἐπισκευῆς καὶ συντηρήσεως ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν μνημείων τῆς Χώρας ὑπὸ τὴν Διεύθυνσιν ἢ τὴν Ἐποπτείαν τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας Ἀν. Ὀρλάνδου, ἐπιτίμου Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως τῶν ἀρχαίων μνημείων τοῦ Κράτους ἐν ἐνεργείᾳ καὶ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως Εὐσταθίου Στίκα, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν κατὰ τόπους ἐφόρων καὶ ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων καὶ δή:

1) Εἰς ***Αἴγιναν*** συνεχίσθησαν διὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Στίκα αἱ ἀπὸ τοῦ 1956 ἀρξάμεναι ἐργασίαι ἀναστηλώσεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας (πίν. 185). Ἐτοποθετήθησαν ἐφέτος ὅλαι αἱ τρίγλυφοι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ καὶ δέκα τῆς νοτίας μετὰ τῶν γείσων των, οὕτω δὲ δύναταί τις νὰ ἔχῃ πληρεστέραν τὴν εἰκόνα τοῦ μνημείου, ὅπερ ἐσώζετο μέχρι τοῦδε μόνον μέχρι τοῦ ἐπιστυλίου. Ἀνεστηλώθη ἐπίσης καὶ ἡ ΝΔ. παραστὰς τοῦ σηκοῦ διὰ σωζομένων τεμαχίων αὐτῆς.

2) Εἰς τὸν ἐν ***Σουνίῳ*** ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος ἀνεστηλώθη εἷς ἀκόμη κίων τῆς βορείου πλευρᾶς (πίν. 186), ἥτις ἀπὸ 2 κίονας, τοὺς ὁποίους εἶχε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἀπέκτησεν ἤδη 3, ὥστε τὸ κτήριον νὰ μὴ παρουσιάζεται πλέον ἑτεροβαρὲς εἰς τὸν ἐπισκέπτην.

3) Εἰς τὰ ***Λεῦκτρα*** τῆς Θεσπικῆς ἤρξατο ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας ἡ ἀναστήλωσις τοῦ Τροπαίου τῆς μάχης τοῦ 371 π.Χ. ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑπ' αὐτοῦ καταρτισθείσης μελέτης. Λαξεύεται ἤδη τὸ κυλινδρικὸν βάθρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ τοποθετηθῇ ἡ ἐκ τριγλύφων καὶ μετοπῶν ζωφόρος, ἐφ' ἧς ἔπειτα θὰ ἑδρασθοῦν αἱ 8 σωζόμεναι ἀνάγλυφοι ἀσπίδες, συμπληρούμεναι διὰ τῆς ἐλλειπούσης ἐνάτης, ἥτις θέλει κατασκευασθῇ διὰ λίθου τῆς Δομβραίνης, ἤτοι ἐκ τοῦ αὐτοῦ λατομείου, ἐξ οὗ ἐξήχθησαν καὶ οἱ διὰ τὰς σωζομένας ἀσπίδας λίθοι.

4) Εἰς ***Δελφοὺς*** ἐξετελέσθη διὰ τῆς ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς ἐφόρου Δδος Ἰ. Κωνσταντίνου, ἡ τακτοποίησις τῶν πλακῶν (πίν. 187β), δι' ὧν ἦτο ἐστρωμένη ἡ Ἱερὰ ὁδός, αἵτινες εἶχον διαταραχθῆ (πίν. 187α) λόγῳ ἀναμοχλεύσεως αὐτῶν χάριν μελέτης τοῦ ὑποστρώματος ἢ ἀναζητήσεως ἐπιγραφῶν. Ἐπροχώρησαν ἐπίσης ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ κ. Στίκα αἱ ἐργασίαι τῆς ἐκ νέου ἀναστηλώσεως τοῦ βωμοῦ τῶν Χίων ἐπὶ τῇ βάσει νεωτέρας μελέτης τοῦ μνημείου.

5) Εἰς τὴν Μονὴν **'Οσ. Λουκᾶ** τῆς Φωκίδος συνεχίσθησαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον διεύθυνσιν τοῦ κ. Ε. Στίκα αἱ ἐργασίαι ἀναστηλώσεως τῆς βυζαντινῆς Τραπέζης, κατασκευασθείσης ἤδη καὶ τῆς πρὸς 'Ανατολὰς κόγχης αὐτῆς. Εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ καθολικοῦ ἠνοίχθησαν τρία πεφραγμένα παράθυρα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐτοποθετήθησαν διάτρητοι φεγγῖται (πίν. 188 καὶ 189) σχεδιασθέντες ἐπὶ τῇ βάσει ὑπαρχόντων λειψάνων. 'Η στέγη τοῦ ναοῦ ἀπαλλαγεῖσα τῶν κατὰ καιροὺς ἐπιχώσεων ἀνεκεραμώθη ἐξ ὁλοκλήρου. Ταυτοχρόνως συνεχίσθη διὰ τοῦ δοκιμωτάτου μουσειωτοῦ τῆς 'Αναστηλώσεως Δημητρίου Σκόρδου ἡ ἐπισκευὴ τῶν ρωγμῶν τῶν ἐσωτερικῶν ψηφιδωτῶν παραστάσεων τοῦ 'Αγ. Δημητρίου, τοῦ Συμεὼν (πίν. 190α) ἐκ τῆς παραστάσεως τῆς 'Υπαπαντῆς καὶ ἄλλων ἁγίων.

6) Εἰς τὸν βυζαντινὸν ναὸν τῆς **'Επισκοπῆς** Εὐρυτανίας ἐπερατώθη ἡ κατασκευὴ τοῦ ἰσχυροῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, ὅστις κατεσκευάσθη πρὸς προστασίαν τοῦ ναοῦ ἀπὸ τῶν καταστρεπτικῶν διαβρώσεων τοῦ ποταμοῦ Ταυρωποῦ (Μέγδοβα). 'Εγένετο ἐπίσης καὶ ἡ ἀνακεράμωσις τῆς διαρρεούσης στέγης τοῦ ναοῦ.

7) Εἰς **"Αρταν** ἐποπτείᾳ τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς 'Εταιρείας συνεχίσθη ἡ ἀναστήλωσις τῆς Βυζαντινῆς Τραπέζης τῆς Μονῆς Παρηγορητίσσης (πίν. 190β), ἐχούσης μῆκος 25 μέτρων καὶ πλάτος 7.05 μ., προκειμένου αὕτη νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς μουσεῖον "Αρτης, ὅπερ ἐπὶ τοῦ παρόντος φιλοξενεῖται εἰς τὸν νάρθηκα καὶ τὸ νότιον κλῖτος τοῦ ναοῦ τῆς Παρηγορητίσσης.

Εἰς τὰ περίχωρα τῆς "Αρτης ἐγένετο ἐπίσης ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ καθηγητοῦ κ. 'Η. Χουλιάρα καὶ κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς 'Εταιρείας, ἡ μερικὴ ἀναστήλωσις καὶ ἐξασφάλισις τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ 'Αγ. Νικολάου τῆς **Ροδιᾶς** (πίν. 191 καὶ 192).

'Ωσαύτως εἰς τὴν παρὰ τὸ **Βουλγαρέλλι** Παναγίαν Βελλᾶς ἀνεστηλώθησαν τὰ κατεστραμμένα δίλοβα παράθυρα τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου σκέλους τοῦ σταυροῦ τοῦ ναοῦ καὶ ἀποκατεστάθη εἰς τὴν ἀρχικὴν μορφήν της ἡ ζατρικιοειδὴς ζωφόρος αὐτοῦ, ὡς οἱ πίνακες 193 καὶ 194 δεικνύουν.

8) Εἰς **Δωδώνην** προέβη ἡ 'Εταιρεία διὰ τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ Δ. Εὐαγγελίδη, βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Σ. Δάκαρη, εἰς τὰς προκαταρκτικὰς ἐργασίας πρὸς ἀναστήλωσιν τῶν μνημειακῶν ἀναλημματικῶν πύργων τοῦ θεάτρου, ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἐργασίας ἀποχωματώσεως τοῦ ἱεροῦ ἀναληφθείσας ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ 'Υπουργείου Παιδείας. 'Ο πίν. 195 δεικνύει τὸ ἀνατολικὸν ὁ δὲ πίναξ 196 τὸ δυτικὸν ἀνάλημμα τοῦ θεάτρου πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸν αὐτοῦ. 'Εκ τῶν ἐργασιῶν τούτων διεπιστώθη ὅτι πρὸ τοῦ δυτικοῦ ἀναλήμματος εἶχον τοποθετηθῇ μεταγενεστέρως ἐπὶ τεχνητῆς ἐπιχώσεως 20 τοὐλάχιστον σειραὶ ἑδωλίων, ἀνηκόντων πιθανῶς εἰς τὸ στάδιον, ὅπερ θὰ κατεσκευάσθη περὶ τὸ τέλος τοῦ 3ου π.Χ. αἰ., πάντως

δὲ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν καταστροφὴν τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θεάτρου τὸ 219 π.Χ.

9) Εἰς ***Πάτρας*** τὸ ρωμαϊκῶν χρόνων Ὠδεῖον (εἰκ. 1), ὅπερ ὁ Παυσανίας χαρακτηρίζει ὡς ἀξιολογώτατον μετὰ τὸ ἐν Ἀθήναις Ὠδεῖον τοῦ Ἡρώδου, ἐγένετο, πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἐκ Πατρῶν ἀρχιτέκτονος κ. Ἰ. Βασιλείου

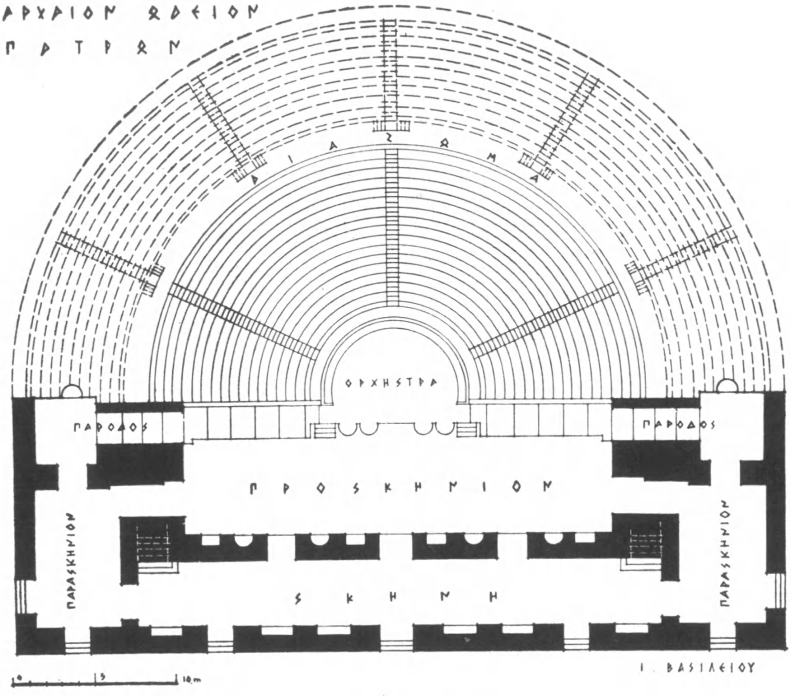

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ ρωμαϊκοῦ Ὠδείου τῶν Πατρῶν.

καὶ κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας καθηγητοῦ Ἀ. Ὀρλάνδου καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Ε. Στίκα καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ν. Γιαλούρη, ἡ μὲν ἀναμαρμάρωσις τῆς ὀρχήστρας (πίν. 197α) καὶ τῶν δύο ἀκραίων κερκίδων τοῦ κοίλου (πίν. 198α) δαπάναις τοῦ κ. Ἰ. Βασιλείου, ἡ δὲ τῶν ὑπολοίπων κερκίδων δαπάναις τῶν ἐκ Πατρῶν μηχανικῶν κυρίων Κωνσταντοπούλου καὶ Παντελεάκη, τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ τοῦ Ἑλλ. Ὀργανισμοῦ Τουρισμοῦ. Εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ὁλοκληρώσεως τῆς ἀναμαρμαρώσεως καὶ ἀξιοποιήσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τοῦ Ὠδείου Πατρῶν ἡ Ἀρχ. Ἑταιρεία θὰ συμμετάσχῃ καταβάλλουσα μέρος τῶν δαπανῶν ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ 1960.

10) Εἰς **Χώνικα** καὶ **Πλατανίτη** 'Αργολίδος ἐγένετο στερέωσις καὶ μερικὴ ἀναστήλωσις τῶν αὐτόθι βυζαντινῶν ναῶν ἐποπτείᾳ τοῦ κ. Ε. Στίκα. 'Ο παρατιθέμενος πίν. 199 παρέχει τὴν ὄψιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Πλατανίτη πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως, ἰδίᾳ δὲ τοῦ τρούλλου αὐτῆς, ὅστις ἀποκατεστάθη εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν.

11) Εἰς **'Επίδαυρον** συνεχίσθη ὑπὸ τὴν ἄμεσον διεύθυνσιν τοῦ κ. Ε. Στίκα ἡ ἀναστήλωσις τοῦ βορείου ἀναλήμματος τοῦ κοίλου μετὰ τοῦ σχετικοῦ θυρώματος, ὡς καὶ ἡ τοῦ προσκηνίου τοῦ θεάτρου δι' εἰδικῶν μαρμαρογλυπτῶν, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων τελεῖ ὁ καλλιτέχνης ἀρχιτεχνίτης τῆς 'Αναστηλώσεως Νικόλαος Σκαρῆς.

12) Εἰς **Μεγαλόπολιν** ἐγένοντο διὰ τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς 'Εταιρείας, βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ πτυχιούχου τῆς ἀρχαιολογίας κ. Π. Κούτση, ἡ ἐκθάμνωσις καὶ ἀποστράγγισις τῶν ὑδάτων ἐκ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου καὶ τοῦ ἀμέσως πρὸς αὐτὸ συνεχομένου Θερσιλίου (πίν. 198β), ἐπιτευχθέντος τοῦ τελικοῦ καθαρισμοῦ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, ὅστις, ἐγκαταλειφθεὶς ἐπὶ δεκαετηρίδας, εἶχε καταστῇ σχεδὸν ἀπροσπέλαστος, λόγῳ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως καὶ τῶν τελμάτων, ἅτινα ἐσχημάτιζον τὰ συρρέοντα ἐν τῇ λεκάνῃ τοῦ θεάτρου ὕδατα. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν εὑρέθησαν:

α) Πήλινοι ἡγεμόνες καλυπτῆρες κέραμοι. β) Πήλιναί τινες κέραμοι φέρουσαι ἐμπίεστον σφραγῖδα μὲ τὸ ὄνομα (ΑΡ)ΧΙΝΟΥ. γ) Πήλινα ὑφαντικὰ βάρη. δ) Ἓξ ὀρειχάλκινα νομίσματα εἰκονίζοντα ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς ὄψεως κεφαλὴν ἀνδρὸς γενειοφόρου ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης ἄνδρα γυμνὸν καθήμενον καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀκόντιον.

'Εντὸς τοῦ χώρου τῶν παρασκηνίων τοῦ θεάτρου ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς κεραμοσκεπεῖς τάφοι ἀκτέριστοι, πλὴν ἑνός, περιέχοντος ζεῦγος χαλκῶν ἐνωτίων καὶ μικρὰν ὀρειχαλκίνην πόρπην.

Πάντα τὰ κατὰ τὸν καθαρισμὸν γενόμενα εὑρήματα μετεκομίσθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Μεγαλοπόλεως, ὅπερ φιλοξενεῖται εἰς τὸ γυμνάσιον τῆς πόλεως.

13) Εἰς **Χρύσαφα** τῆς Λακωνίας ἐγένοντο διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ν. Δρανδάκη αἱ ἑξῆς ἐργασίαι συντηρήσεως τῶν βυζαντινῶν ναῶν τῆς περιοχῆς: εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου: ἀνακεράμωσις τῆς στέγης καὶ κατασκευὴ σιδηρῶν ὑαλοστασίων, εἰς τὴν Παναγίαν Χρυσαφίτισσαν στερέωσις τῶν τοίχων, ἁρμολογήματα, ἄνοιγμα πεφραγμένων παραθύρων καὶ ἀνακεράμωσις τοῦ τρούλλου.

14) Εἰς **Γεράκι** τῆς Λακωνίας ἐξετελέσθησαν διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπιμελητοῦ αἱ ἑξῆς ἐργασίαι: ἀπεξέσθησαν τὰ κακότεχνα νεώτερα ἁρμολογήματα τῶν τοίχων τῶν ναῶν 'Αγ. Σώζοντος καὶ 'Αγ. Θεοδώρων, συνεπληρώθησαν τὰ πλίνθινα πλαίσια τῶν παραθύρων των καὶ ἀφῃρέθη ἡ καλύπτουσα αὐτοὺς ἐξω-

τερικὴ ἐπίχωσις. Εἰς δὲ τὸν ναὸν Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐστρώθη τὸ δάπεδον δι' ἀκανονίστων μαρμαρίνων πλακῶν. Τέλος

15) εἰς ***Μεσσήνην*** ἀνεστηλώθησαν διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς ἀναστηλώσεως Χαριλ. Σφακιανάκη οἱ δύο ἀνατολικοὶ πεσσοὶ τοῦ Προπύλου τῆς Ἀγορᾶς καὶ αἱ ἀντίστοιχοι παραστάδες. Ὅρα σχετικῶς καὶ πίνακας 143α καὶ 144.

Τὸ συνολικὸν διατεθὲν κατὰ τὸ 1959 ὑπὸ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας δι' ἀναστηλώσεις ποσὸν ἀνῆλθεν εἰς δρχ. 675.100.

Γ΄. ΑΝΕΓΕΡΣΙΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΝΙΔΡΥΣΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΝ ΑΥΤΟΙΣ

Ἐπικουροῦσα εἰς τὸ Κράτος ἐδαπάνησεν ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1959 τὰ ἑξῆς ποσά:

α) Δρχ. 50.000 διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχαίας Τραπέζης τῆς ἐν ΑΡΤῌ Μονῆς τῆς Παρηγορητίσσης καὶ τὴν εἰς Μουσεῖον Ἄρτης μετατροπὴν αὐτῆς (ὅρα καὶ ἀνωτέρω σ. 241).

β) Δρχ. 30.000 διὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν ἀρχαίων ἐν τῷ μουσείῳ ΚΑΛΥΜΝΟΥ γενομένην διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ἰ. Κοντῆ.

γ) Δρχ. 1.200 δι' ἐνοίκιον οἰκήματος ἐν Νέᾳ Μάκρῃ χάριν φυλάξεως τῶν εὑρημάτων τοῦ σπηλαίου τοῦ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ.

δ) Δρχ. 1.538 διὰ προκαταρκτικὰς ἐργασίας κτήσεως τοῦ γηπέδου, ἐφ' οὗ ἀνεγερθήσεται τὸ μουσεῖον ΤΗΝΟΥ, χάριν τοῦ ὁποίου μετέβησαν εἰς Τῆνον ὁ Ἀντιπρόεδρος Γ.Ν. Βέλτσος καὶ οἱ Σύμβουλοι Χρ. Καροῦζος καὶ Ν.Μ. Κοντολέων.

Δ'. ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑΙ

Δι' ἀπαλλοτριώσεις κτημάτων χάριν ἀνασκαφῶν, ὡς καὶ δι' ἀγορὰν μνημείων διετέθησαν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1959 τὰ κάτωθι ποσά:

1) Δι' ἀπαλλοτρίωσιν οἰκιῶν Ν. Ἀγχιάλου	Δρχ.	3.000
2) Δι' ἀπαλλοτρίωσιν τοῦ χώρου ἐφ' οὗ τὸ προϊστορικὸν νεκροταφεῖον τῆς Περατῆς	»	16.355
3) Δι' ἀποζημίωσιν ἰδιοκτήτου λόγῳ στερήσεως εἰσοδήματος ἀγρῶν Μυκηνῶν παραμεινάντων ἀργῶν χάριν τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως τοῦ Κυκλωπείου τείχους	»	7.000
4) Δι' ἀγορὰν τοῦ ἑνετικοῦ μεγάρου Δὲ Μέτσου εἰς Ἐτιὰν Σητείας μετὰ τοῦ περιβόλου αὐτοῦ	»	33.500
ἤτοι ἐν ὅλῳ δραχμαί	»	59.855

Ε΄. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρᾶσις τῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη συντόνως καὶ κατὰ τὸ 1959 ἐποπτείᾳ τοῦ Γ. Γραμματέως, τοῦ Συμβούλου κ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τῆς Δδος Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου καὶ δὴ

α) ἐξετυπώθη ὁ τόμος τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος τῶν ἐτῶν 1955 καὶ 1956, ὁσονούπω δὲ περατοῦται καὶ ἡ ἐκτύπωσις τοῦ τόμου τοῦ 1957.

β) Συνεχίζεται ἡ ἐκτύπωσις τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας τῶν ἐτῶν 1955 καὶ 1956.

γ) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις τοῦ ἐκ σελίδων 350 β΄ τεύχους τῶν Ὑλικῶν Δομῆς τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας καθηγητοῦ Ἀν. Ὀρλάνδου.

δ) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις τῆς ἐναισίμου ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβῆς τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων Γ. Δοντᾶ «Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην».

ε) Ἐξετυπώθη τὸ ἀνὰ χεῖρας τεῦχος τοῦ Ἔργου τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1959.

Χάριν τῶν ἀνωτέρω δημοσιευμάτων ἐδαπανήθη τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 259.936.

Σημειώνομεν πρὸς τούτοις ὅτι κατὰ τὸ 1959 εἰσήχθησαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τόμοι ἐν ὅλῳ 877, ἐξ ὧν 76 δι' ἀγορᾶς (διὰ δαπάνης δρχ. 15.596 καὶ 7.546 διὰ βιβλιοδεσίαν), 615 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 186 ἐκ δωρεᾶς καὶ ὅτι τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας ἐχρησιμοποίησαν, ἀπὸ 2ας Ἰανουαρίου μέχρι 31ης Δεκεμβρίου 1959, 2198 ἀναγνῶσται.

Ἦλθεν ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία ἀρωγὸς εἰς τοὺς ἐν Ἑσπερίᾳ διὰ περαιτέρω σπουδὰς μεταβάντας ὑποτρόφους ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων Χρύσανθον Χρήστου, Δημήτριον Θεοχάρην καὶ Δδα Εὐαγγελίαν Πρωτονοταρίου, τῆς συνολικῆς δαπάνης ἀνελθούσης εἰς δρχ. 21.726. Ἐχορήγησεν ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία δρχ. 7.000 δι' ἐκπαιδευτικὰ ταξίδια τῶν ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων Παύλου Λαζαρίδη καὶ Σεραφεὶμ Χαριτωνίδη.

Διὰ τὸν πλουτισμὸν τῶν Βιβλιοθηκῶν τῶν Μουσείων ἐδαπάνησεν ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 7.839.

Ἐνίσχυσεν ὡσαύτως ἡ Ἑταιρεία α) διὰ ποσοῦ δρχ. 90.000 διὰ τὴν ἔκδοσιν

ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν συγγενῶν ἱδρυμάτων (Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, Ἑλλην. Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ Ἑταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν μελετῶν β) διὰ ποσοῦ δρχ. 15.250 τὴν ἔκδοσιν ἀρχαιολογικῶν συγγραμμάτων.

Χάριν εὐρυτέρας διαδόσεως τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας ὡς καὶ πρὸς διαφώτισιν τοῦ Κοινοῦ ἐπὶ εἰδικῶν ἀρχαιολογικῶν θεμάτων ὠργάνωσεν ἡ Ἑταιρεία ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1959 σειρὰν ἐπιστημονικῶν διαλέξεων μὲ εἰδικοὺς ὁμιλητὰς ἀρχαιολόγους (Ἀκαδημαϊκούς, Καθηγητὰς Παν)μίου, Διευθυντὰς Μουσείων, Ἐφόρους καὶ Ἐπιμελητὰς Ἀρχαιοτήτων.

Διὰ τὰς ἀνωτέρω ἐπιστημονικὰς διαλέξεις διέθεσεν ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1959 δρχ. 9.750.

Πρωτοβουλίᾳ καὶ ἀμέσῳ ἐποπτείᾳ τοῦ Ἀντιπροέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Γ. Βέλτσου ἤρξατο, ἀπὸ τοῦ 1958, καὶ μεγάλως ἐπροχώρησεν ἡ ἐπιστημονικὴ ταξινόμησις καὶ ἀποδελτίωσις τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἑταιρείας (ἐγγράφων, φωτογραφιῶν, ἐνταλμάτων κλπ.) ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμερον διὰ συνεργείου ἐξ εἰδικευμένων πρὸς τοῦτο ἐπιστημόνων. Χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐδαπανήθη ποσὸν δρχ. 115.907, εἰς ὃ περιλαμβάνεται ἥ τε ἀποζημίωσις τῶν ἐργασθέντων (86.588) καὶ ἡ δαπάνη προμηθείας ἐπίπλων καὶ ὑλικοῦ τοῦ ἀρχείου (29.319) ἐγκατασταθέντος εἰς 2 αἰθούσας τοῦ 3ου ὀρόφου τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας.

Τέλος ἡ Ἑταιρεία ἀντιπροσωπεύθη διὰ τοῦ Γ. Γραμματέως αὐτῆς εἰς τὰ κατὰ Μάϊον τοῦ 1959 τελεσθέντα ἐν Βενετίᾳ ἐγκαίνια τοῦ ἀνακαινισθέντος κτηρίου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν.

Α΄ ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1959

Ἐν Ἀθήναις τῇ 19 Ἀπριλίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνακοσιοστοῦ πεντηκοστοῦ ἐνάτου ἔτους, ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος Κυριακῇ καὶ ὥρᾳ 10.30 π.μ. ἀκριβῶς, συνῆλθον ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς Ἑταιρείας, Ἐλευθερίου Βενιζέλου 22, ἐκ τῶν ἑταίρων αὐτῆς οἱ ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ τοῦ ἔτους 1959 ὑπ' αὔξ. ἀρ. 2. Κων. Ἀλεξανδρῆς, 11. Ἰω. Ἀντωνιάδης, 17. Μ. Βελουδίου, 18. Γ.Ν. Βέλτσος, 19. Νικ. Βερδελῆς, 26. Ἀρτεμ. Γιαννουλάτου, 27. Σωτήρ. Δάκαρης, 29. Ἐπαμ. Δηλιγιάννης, 35. Γεώργ. Σπυρ. Δοντᾶς, 42. Δημ. Εὐαγγελίδης, 44. Παναγ. Ζέπος, 49. Βασ. Θεοφανείδης, 51. Ἰω. Θρεψιάδης, 52. Σπυρ. Ἰακωβίδης, 59. Ἰω. Καλιτσουνάκης, 61. Κων. Καλοκύρης, 67. Δημ. Καραθανάσης, 78. Γερ. Κονιδάρης, 81. Νικ. Κοντολέων, 82. Ἀλέξ. Κοντόπουλος, 83. Στυλ. Κορρές, 86. Νικόλ. Κοτζιᾶς, 87. Σωκρ. Κουγέας, 90. Εὐάγγ. Κρητικός, 97. Κων. Κτιστόπουλος, 100. Δημ. Λαζαρίδης, 101. Παῦλος Ἡρ. Λαζαρίδης, 108. Μανοῦσ. Μανούσακας, 118. Γεώργ. Μέγας, 122. Δημοσθ. Μιράσγετζης, 128. Χαρίκλ. Μπάρλα, 133. Νικ. Μπουφίδης, 139. Ἀν. Ὀρλάνδος, 144. Ἀ. Παπαγιαννόπουλος–Παλαιός, 146. Ἰω. Παπαδημητρίου, 148. Παν. Παπαθανασίου, 150. Κων. Παπαϊωάννου, 152. Κ. Δ. Παπακωνσταντίνου, 153. Γ. Παπαντωνίου, 154. Ἰω. Παπασταύρου, 170. Παναγ. Πουλίτσας, 172. Μιλτ. Πουρῆς, 176. Σταμ. Ροζάκης, 181. Γεώργιος Σακελλαρίου, 185. Ἑρρ. Σκάσσης, 191. Μιλτ. Σταμούλης, 193. Φοῖβ. Σταυρόπουλλος, 195. Εὐστ. Στίκας, 197. Γ. Σωτηρίου, 198. Μαρία Σωτηρίου, 202. Ἰω. Τραυλός, 203. Περ. Τριανταφυλλίδης, 204. Ἰω. Τριανταφυλλόπουλος, 207. Βαρβ. Φιλιππάκη, 209. Ἰω. Φραγκιδάκης, 213. Ἐμμ. Χατζιδάκης, 214. Ἀθαν. Χατζηκακίδης, 215. Ἄννα Χατζηνικολάου, 218. Μιχαὴλ Χριστόπουλος ἤτοι ἐν ὅλῳ 59 ἑταῖροι, ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 32 τοῦ Ὀργανισμοῦ ἐκλέξωσι τὸ Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ Ἐξελεγκτικὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείαν διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1959, ἀκούσωσι τὴν περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1958 ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1958.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Παναγ. Πουλίτσας ἐκήρυξε τὴν ἔναρξιν τῆς Συνεδρίας καὶ ἐκάλεσε τοὺς Ἑταίρους εἰς ἐκλογὴν τοῦ Προεδρείου τῆς Συνελεύσεως διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας. Ἐξελέγησαν δὲ Πρόεδρος ὁ κ. Ἑρρῖκος Σκάσσης, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Ἰωάνν. Παπασταύρου,

Α' Γραμματεὺς ὁ κ. Δημ. Μιράσγετζης. Ὁ ἐκλεγεὶς Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Ἑρρ. Σκάσσης ηὐχαρίστησε τοὺς ἑταίρους ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ του καὶ ἐνετείλατο νὰ ἀναγνωσθῇ ἡ ἔκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1958. Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Δημ. Μιράσγετζης ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐπιτροπείας φέρουσαν τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐλεγκτῶν κ.κ. Κ. Δ. Παπακωνσταντίνου, Δ. Κ. Δημητρακάκη, Μιλτ. Πουρῆ καὶ Μιχαὴλ Χριστοπούλου. Περαίνουσα τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προέτεινεν, ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν διαχείρισιν τοῦ λήξαντος ἔτους 1958 ὡς ὀρθῶς γενομένην καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν ἰσολογισμὸν καὶ ἀπολογισμὸν τοῦ ἔτους τούτου.

Ἡ Συνέλευσις ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν τῆς Ἐπιτροπείας καὶ ἐπεκύρωσε τὸν ἰσολογισμὸν καὶ ἀπολογισμὸν τοῦ ἔτους 1958.

Μετὰ τὴν ἔγκρισιν καὶ ἐπικύρωσιν τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας ὁ κ. Ἑρρῖκος Σκάσσης, Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως, ἐκάλεσε τοὺς ἑταίρους πρὸς ἐκλογὴν τῆς πενταμελοῦς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1959.

Ὁρισθέντων ψηφολεκτῶν τῶν κ.κ. Σωτ. Δάκαρη καὶ Σπ. Ἰακωβίδου προσῆλθον, ἀναγινωσκομένου τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου καὶ ἐψήφισαν ἑταῖροι πεντήκοντα ἐννέα (59), γενομένης δὲ διαλογῆς, ὡς μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας ἔλαβον ἀνὰ ψήφους 59 οἱ κ.κ. Δ. Κ. Δημητρακάκης, Κ. Δ. Παπακωνσταντίνου, Ν. Καπερώνης, Μιλτ. Πουρῆς καὶ Μιχ. Χριστόπουλος. Κατὰ ταῦτα ἐξελέγησαν παμψηφεὶ μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ τρέχον ἔτος 1959 οἱ κ.κ. Δ. Κ. Δημητρακάκης, Ν. Καπερώνης, Κ. Δ. Παπακωνσταντίνου, Μιλτ. Πουρῆς καὶ Μιχ. Χριστόπουλος. Εἶτα ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Ἑρρῖκος Σκάσσης ἐκάλεσε τὸν Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου, ὅπως προβῇ εἰς ἀνακοίνωσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθείσης ἐκθέσεως περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1958.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως ὑπὸ τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἐκφράζει τὰ συγχαρητήρια τῆς Συνελεύσεως πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν γενομένην Ἐθνικὴν ἐργασίαν. Εἶτα ἡ Συνέλευσις διελύθη περὶ ὥραν 1.30 μ.μ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως
ΕΡΡ. ΣΚΑΣΣΗΣ

Ὁ Α' Γραμματεὺς
ΔΗΜ. ΜΙΡΑΣΓΕΤΖΗΣ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
ΙΩΑΝΝ. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ

Οἱ ψηφολέκται
ΣΩΤ. ΔΑΚΑΡΗΣ
ΣΠ. ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22ᾳ τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνακοσιοστοῦ πεντηκοστοῦ ἐνάτου ἔτους (1959), ἡμέρᾳ Κυριακῇ καὶ ὥρᾳ 11η π.μ., συνῆλθον εἰς ἔκτακτον γενικὴν Συνέλευσιν οἱ ἑταῖροι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐν τῷ Μεγάρῳ αὐτῆς, συμφώνως τῷ ἄρθρῳ 31ῳ τοῦ Ὀργανισμοῦ ταύτης, κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Δ. Συμβουλίου αὐτῆς τῆς 19ης Ἰανουαρίου 1959 καὶ ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ Προέδρου τοῦ Συμβουλίου, κατὰ τὸ ἄρθρον 15 ἐδάφ. ε΄ αὐτοῦ, πρὸς ψήφισιν τοῦ νέου Ὀργανισμοῦ τῆς Ἑταιρείας.

Τῆς Συνελεύσεως προήδρευσεν ὁ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου κ. Παναγ. Ἠλία Πουλίτσας, ἐγραμμάτευσε δὲ ὁ Γραμματεὺς κ. Ἀν. Ὀρλάνδος, συμφώνως τῷ ἄρθρῳ 32ῳ παραγρ. 2 τοῦ Ὀργανισμοῦ.

Παρῆσαν οἱ ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ τοῦ 1959 ἀναγραφόμενοι (ὑπὸ τοὺς παρασημειωμένους ἀριθμοὺς) ἑξῆς ἑταῖροι. Ἤτοι: 1) Κ. Ἀλεξανδρῆς (3), 2) Μαρία Βελουδίου (20), 3) Γ.Ν. Βέλτσος (21), 4) Ἐπαμ. Δηλιγιάννης (32), 5) Ἰωάνν. Δημαρᾶς (33), 6) Δημ. Δημητρακάκης (34), 7) Εὐανθία Δουκάκη (39), 8) Νικόλ. Ἔξαρχος (43), 9) Παν. Ζέπος (46), 10) Νικ. Ε. Ζυγαδινός (47), 11) Ἰωάνν. Θρεψιάδης (53), 12) Σπυρ. Ἰακωβίδης (54), 13) Ἰωάνν. Ἰωαννίδης (56), 14) Βασίλ. Καλλιπολίτης (58), 15) Δημ. Καραθανάσης (68), 16) Ἀπόστ. Καρανδρέας (69), 17) Χρῆστος Καροῦζος (70), 18) Νικ. Κοντολέων (79), 19) Δημ. Κοσμόπουλος (83), 20) Νικ. Κοτζιᾶς (84), 21) Ἀνδρέας Κριεζῆς (89), 22) Κωνσταντ. Κτιστόπουλος (95), 23) Παῦλος Ἡρ. Λαζαρίδης (98), 24) Μαν. Μανούσακας (104), 25) Παναγ. Δ. Ματζούνης (105), 26) Παναγ. Μεσολωρᾶς (115), 27) Χαρίκλεια Μπάρλα (124), 28) Νικόλαος Μπουφίδης (126), 29) Παῦλος Μυλωνᾶς (128), 30) Ἀστέριος Νταῆς (130), 31) Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδος (132), 32) Δημ. Πάλλας (133), 33) Ἀ. Παπαγιαννόπουλος - Παλαιός (136), 34) Κωνστ. Παπαδάκης (137), 35) Πᾶνος Παπαθανασίου (140), 36) Πᾶνος Παπαϊωάννου (144), 37) Γρηγόριος Παπαφλέσσας (149), 38) Παναγιώτης Πουλίτσας (162), 39) Κωνστ. Ρούνιος (169), 40) Γεώργιος Σακελλαρίου (172), 41) Ἰωάνν. Σεργόπουλος (174), 42) Ἑρρῖκος Σκάσσης (175), 43) Γεώργ. Σπυριδάκις (176), 44) Φοῖβος Σταυρόπουλλος (182), 45) Εὐστάθιος Στίκας (184), 46) Γεώργ. Σωτηρίου (187), 47) Μαρία Σωτηρίου (188), 48) Χάρης Τούλ (191), 49) Ἰωάνν. Μ. Τραυλός (192), 50) Ἀλ. Τσιριντάνης (194), 51) Βαρβάρα Φιλιππάκη (196), 52) Ἐμμα-

νουὴλ Χατζηδάκης (201), 53) Ἀθαν. Δ. Χατζηκακίδης (202), 54) Ἄννα Χατζηνικολάου (203), 55) Γερ. Κονιδάρης (210), 56) Λέων Μακκᾶς (212), 57) Χρῆστος Καράσσος (213), 58) Γ.Α. Παπαντωνίου (214), 59) Ἀθαν. Μπόμπορας (215), 60) Μ. Β. Σακελλαρίου (216), 61) Ἰ. Ε. Φραγκιδάκις (218), 62) Ἰωάνν. Τριανταφυλλόπουλος (222), 63) Χριστίνα Σταθάτου (223).

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Παναγιώτης Πουλίτσας κηρύξας τὴν ἔναρξιν τῆς συνεδρίας τῆς 22ας Φεβρουαρίου 1959 ἐξήγησε τοὺς λόγους, δι' οὓς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας ἔκρινε σκόπιμον καὶ ἐπιβεβλημένην τὴν συμπλήρωσιν καὶ τροποποίησιν τοῦ Ὀργανισμοῦ τῆς Ἑταιρείας. Αὕτη ἐπιβάλλεται, εἶπεν, ἐπὶ τῷ τέλει τῆς κατὰ τὸ δυνατὸν πληρεστέρας καὶ ἀρτιωτέρας ὀργανώσεως τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῆς, τοῦ κανονισμοῦ τῶν ἁρμοδιοτήτων αὐτῶν, τῆς προσηκούσης συνθέσεως τοῦ προσωπικοῦ τῶν ὑπηρεσιῶν, τοῦ ὁρισμοῦ τῶν προσόντων καὶ τῆς βαθμολογικῆς καὶ μισθολογικῆς διαβαθμίσεως τοῦ προσωπικοῦ αὐτῶν, τῆς ρυθμίσεως ἄλλων θεμάτων καὶ γενικῶς ἐπὶ τῷ τέλει τῆς εὐρυθμοτέρας διοικήσεως τῆς Ἑταιρείας καὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως αὐτῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, συνέχισε, τὸ Συμβούλιον εἰς ἐπανειλημμένας συνεδρίας συνεζήτησε τὰς ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Ἀντιπροέδρου κ. Γεωργ. Βέλτσου καταρτισθέντι προσχεδίῳ περιεχομένας καὶ τὰς ὑπὸ τῶν κ.κ. Συμβούλων προταθείσας συμπληρώσεις καὶ τροποποιήσεις τοῦ Ὀργανισμοῦ καί, ὅσας ἐξ αὐτῶν ἐνέκρινε τελικῶς, περιέλαβεν, ὁμοῦ μετὰ τῶν διατηρουμένων ἀμεταβλήτων ἄρθρων, ἐν τῷ καταρτισθέντι καὶ ὑποβαλλομένῳ τῇ Συνελεύσει πρὸς ψήφισιν σχεδίῳ νέου Ὀργανισμοῦ τῆς Ἑταιρείας. Τὸ σχέδιον τοῦτο εἰς ἱκανὰ ἀντίτυπα κατετέθη ἐν τοῖς γραφείοις τῆς Ἑταιρείας καὶ πρὸ 15θημέρου ἐκλήθησαν οἱ κ.κ. ἑταῖροι, ἵνα λάβωσι γνῶσιν. Μετὰ τοῦτο ὁ κ. Γραμματεὺς ἀνέγνωσε τὰς προτεινομένας προσθήκας ἢ τροποποιήσεις τοῦ Ὀργανισμοῦ. Ἐπί τινων ἐξ αὐτῶν ὑπεβλήθησαν ὑπό τινων τῶν ἐν τῇ Συνελεύσει κ.κ. ἑταίρων διάφοροι τροπολογίαι, ἐξ ὧν, μετὰ γενομένην ἐφ' ἑκάστης χωριστὰ συζήτησιν καὶ ψηφοφορίαν, ἄλλαι μὲν ἐγένοντο δεκταί, ἄλλαι δ' ἀπερρίφθησαν.

Καὶ τελικῶς, μετὰ τὰς ἐγκριθείσας προσθήκας καὶ τροποποιήσεις, τὸ κείμενον τοῦ Ὀργανισμοῦ, διατυπωθὲν ὡς κατωτέρω, καὶ κωδικοποιηθέν, ἐνεκρίθη καὶ ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως.

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Πρόεδρος ηὐχαρίστησε τοὺς κ.κ. ἑταίρους διὰ τὴν πρόθυμον προσέλευσιν αὐτῶν εἰς τὴν Συνέλευσιν καὶ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχήν των εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ ψηφισθέντος Ὀργανισμοῦ, ὑποβλητέου πρὸς ἔγκρισιν καὶ πρόκλησιν τοῦ κατὰ Νόμον ἀπαιτουμένου ἐγκριτικοῦ Β. Διατάγματος εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων. Καὶ εἶτα μὴ ὑπάρχοντος ἑτέρου θέματος πρὸς συζήτησιν, ἐκήρυξε τὴν λῆξιν τῆς συνεδρίας τῆς Συνελεύσεως.

Ὁ Πρόεδρος
ΠΑΝ. ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

Ὁ Γραμματεὺς
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1959

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Κύριε Πρόεδρε,

Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀποτελοῦντες τὴν Ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ ἔτος 1959, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 235 τῆς 10 Μαρτίου 1960 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας τοῦ λήξαντος ἔτους 1959, ἐκ τῶν ταμειακῶν καὶ λογιστικῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα :

ΜΕΡΟΣ Ι

Α′ Χρηματικόν.

Ταμεῖον.

α) Χρέωσις :

1.	Ἀπὸ	ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1958	Δρχ.	22.952.35
2.	»	Ἔσοδα προϋπολογισμοῦ 1/1—31/12/1959	»	5.081.858.10
3.	»	Ἐπιστραφέντα ἔξοδα προϋπολογισμοῦ	»	37.944.40
4.	»	Κεφαλαιοποίησιν ἀντιτίμου πωλήσεως ἀκινήτων	»	413.938.—
5.	»	Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α′	»	3.781.586.—
6.	»	Ὁμολογίας Παραγωγικοῦ Δαν. 1954 κληρωθείσας εἰς τὸ ἄρτιον	»	247.635.—
7.	»	Ἐγγυήσεις	»	4.500.—
8.	»	Διαφόρους Λογαριασμούς: Φόρος Ζ′ κατηγ. 8%, Χαρτόσημον 1% . . . . 2.823.— Κρατήσ. Ν. Ταρουσοπούλου . . 12.441.—		15.264.—
		Σύνολον	»	9.605.677.85

β) Πίστωσις. Ὅσα τὸ Ταμεῖον κατέβαλε:

1.	Εἰς Ἔξοδα Γ. Προϋ/σμοῦ ἀπὸ 1/1-31/12/1959	Δρχ.	3.069.668.25
2.	» Ἔξοδα ἐπιστραφέντα καὶ μεταφερθέντα	»	37.944.40
3.	» Ἀπόδοσιν κρατήσεων φόρου μισθωτῶν ὑπηρεσιῶν	»	3.731.—
4.	» » » χαρτοσήμου 1 %	»	1.985.—
5.	» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α΄	»	5.426.386.30
6.	» Ἀγορὰν ὁμολογιῶν Δ.Ε.Η. 1959, τεμάχ. 7.000 .	»	1.050.000.—
7.	» Διαφόρους Λ/σμούς: Φόρος Ζ΄ κατηγ. 8 % καὶ χαρτόσημον 1 %	»	2.823.—
	Σύνολον	»	9.592.537.95
	Ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ 31/12/1959 .	»	13.139.90
	Σύνολον	»	9.605.677.85

Β΄ Ἀνάλυσις τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ χρήσεως 1959

I ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

α) Ἔ σ ο δ α

1.	Ἀπὸ Προσόδους Ἀκινήτου Περιουσίας - Μισθώματα	Δρχ.	180.980.—
2.	» » Κινητῆς Περιουσίας - Μερίσμ. Μετοχῶν	»	303.551.—
3.	» » » » Τοκομερίδια ὁμολογ. .	»	44.884.—
4.	» Τόκους Καταθέσεων παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α΄	»	315.631.10
5.	» Ἀντίτιμον πωλουμένων δημοσιευμάτων	»	94.323.—
6.	» Εἰσφορὰς καὶ Συνδρομὰς	»	3.018.520.—
7.	» Διάφορα καὶ ἔκτακτα ἔσοδα	»	7.232.—
8.	» Ἔσοδα παρελθόντων οἰκονομ. ἐτῶν	»	1.033.338.—
	Σύνολον ἐσόδων προϋ/σμοῦ	»	4.998.459.10

II ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

Κίνησις Κεφαλαίων

1.	Ἀπὸ παρακράτησιν χαρτοσήμου ἐκ μισθωμάτων	»	1.725.50
2.	» » κρατήσεων ἐπὶ ἀποδοχῶν ἐν γένει .	»	81.673.50
	Γενικὸν σύνολον	»	5.081.858.10

β) Ἔξοδα τακτικὰ

1.	Εἰς Ἔξοδα Διοικήσεως ἐν γένει - Μισθοὶ - ἐπιδόματα καὶ ἀποζημιώσεις	Δρχ.	474.421.80
2	Εἰς Ἔξοδα λειτουργίας Γραφείων - Φωτισμὸς - θέρμανσις, ὕδρευσις, καθαριότης κλπ.	»	97.022.05
3.	» Ἔξοδα Κινητῆς καὶ Ἀκινήτου περιουσίας. Συντήρησις μεγάρου ἀμοιβὴ συντηρητῶν ἐγκαταστάσεων, ἐπιπλώσεις, ἱματισμός, σκεύη, φόροι Δημοσίου καὶ Δήμου, ἀσφάλιστρα, φύλακτρα Τραπέζης κλπ.	»	220.116.50
4.	» Ἔξοδα Βιβλιοθήκης-Συντήρησις καὶ πλουτισμὸς αὐτῆς	»	31.708.50
5.	» Ἐκπλήρωσις τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας Ἀνασκαφαί, Ἀπαλλοτριώσεις ἀκινήτων, ἀνέγερσις Μουσείων κλπ.	»	1.528.575.80
6	» Δημοσιεύματα-Διὰ τὴν ἔκδοσιν ΑΕ, ΠΑΕ, Ἔργου καὶ ἄλλων δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας	»	260.317.80
7.	» Οἰκονομικαὶ Ἐνισχύσεις-Ἐνίσχυσις ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν, ὑποτροφίαι, ἐκπαιδευτικὰ ταξίδια, συμμετοχὴ εἰς διεθνῆ συνέδρια	»	152.976.—
8.	» Ἔκτακτα ἔξοδα-Ἀμοιβὴ συνεργείου ταξινομήσεως τοῦ Ἀρχείου καὶ ἔκτακτα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔξοδα	»	113.882.—
9.	» Ἔξοδα παρελθόντων οἰκον. ἐτῶν. Τὰ μὴ τακτοποιηθέντα ἔξοδα	»	115.597.80
	Σύνολον	»	2.994.618.25

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ

Κίνησις Κεφαλαίων

10.	Ἀπόδοσις κρατήσεων. Ἐκ μισθωμάτων δρχ.	—		
	Ἐκ τῶν ἀποδοχῶν τοῦ προσωπικοῦ	» 75.050	Δρχ.	75.050.—
	Γενικὸν Σύνολον		»	3.069.668.25
	Περίσσευμα προκῦψαν κατὰ τὴν χρῆσιν 1959 .		»	2.012.189.85
	Σύνολον		»	5.081.858.10

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναλύσεως τῶν κονδυλίων τῶν Ἐσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς χρήσεως 1959 προκύπτουσι τὰ κάτωθι :

1) Ἐκ τοῦ Κεφαλαίου Δ' ἄρθρ. 2 καὶ τοῦ κυριωτέρου ἄλλως τε Ἐσόδου τῆς Ἑταιρείας, ἤτοι τῆς συμμετοχῆς τῆς Ἑταιρείας εἰς τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν Κρατικῶν Λαχείων ἐκ δρχ. 4.000.000.— ἐτησίως εἰσεπράχθη μόνον τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν 2.750.000.—, ἐπραγματοποιήθη τὸ ὑπολειφθὲν ποσὸν τῆς χρήσεως 1958 ἐκ δρχ. 1.000.000.— καθὼς καὶ ἡ ἐκτάκτως δοθεῖσα πίστωσις ἐκ τῶν Κρατικῶν Λαχείων ἐκ δρχ. 250.000.—, δι'ἐπέκτασιν Μουσείου Πειραιῶς καὶ οὕτω συνεπληρώθη τὸ ποσὸν τῶν 4.000.000.—

2) Ὡς πρὸς τὰ Ἔξοδα, ἅτινα ἀνῆλθον εἰς τὸ γενικὸν σύνολον τῶν δραχμῶν 3.069.668.25 ἔναντι τῶν πραγματοποιηθέντων Ἐσόδων ἐκ δραχμῶν 5.081.858.10 γνωρίζομεν, ὅτι τὸ προκῦψαν περίσσευμα ἐκ δραχμῶν 2.012.189.85 μεταξὺ Ἐσόδων - Ἐξόδων προῆλθεν ἐκ τῆς μὴ πραγματοποιήσεως ἢ ἐκ τῆς ἐν μέρει μόνον πραγματοποιήσεως ἀποφασισθεισῶν ὑπὸ τοῦ Δ. Συμβουλίου δαπανῶν καὶ συγκεκριμένως :

α)	Ἐκ τῆς μὴ καταβολῆς τοῦ ἐφάπαξ ποσοῦ εἰς ἀποχωροῦντας ὑπαλλήλους	Δρχ.	90.000.—
β)	Ἐκ τῆς μὴ καταβολῆς ἀμοιβῆς εἰς ἐλεγκτὰς κλιματιστικῆς ἐγκαταστάσεως, μὴ καταστάσης δυνατῆς τῆς δοκιμῆς ὁριστικῆς παραλαβῆς	»	25.000.—
γ)	Ἐκ τῆς μὴ προμηθείας ἱματισμοῦ ξενῶνος καὶ ἐπίπλων τοῦ Ἀρχείου	»	100.000.—
δ)	Ἐκ τῆς μὴ ρυμοτομήσεως τῶν οἰκοπέδων τῆς Ἑταιρείας....................................	»	50.000.—
ε)	Ἐκ τοῦ δαπανηθέντος μικροτέρου ποσοῦ διὰ πλουτισμὸν τῆς βιβλιοθήκης, λόγῳ ἀνταλλαγῆς βιβλίων ...	»	250.000.—
στ)	Ἐκ τῆς μὴ καταβολῆς τοῦ ἀντιτίμου ἀπαλλοτριωθέντων κτημάτων τῆς Ἰωλκοῦ, λόγῳ τῆς μὴ ἐγκαίρου ὑποβολῆς τῶν τίτλων ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν	»	280.000.—
ζ)	Ἐκ τῆς μὴ δαπάνης τοῦ ὁλικοῦ προβλεφθέντος ποσοῦ δι' ἀνέγερσιν καὶ ἐπισκευὴν Μουσείων	»	650.000.—
η)	Ἐκ τῆς μὴ διαθέσεως τῆς ὅλης πιστώσεως διὰ δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας ἐν γένει	»	380.000.—
θ)	Ἐκ τῆς μὴ διαθέσεως ὁλοκλήρου τοῦ κονδυλίου προσλήψεως ἐκτάκτων βοηθῶν δι' ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν	»	50.000.—
ι)	Ἐκ τῆς μὴ φιλοτεχνήσεως εἰσέτι τῆς προτομῆς τοῦ ἀειμνήστου Χρ. Τσούντα ὑπὸ τοῦ γλύπτου	»	35.000.—
	Σύνολον	»	1.910.000.—

Γ' Γενικὸς Ἰσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1959

1. Ἐ ν ε ρ γ η τ ι κ ὸ ν

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1959 ἀνήρχετο εἰς δρχ. 33.892.560.65 ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς λογαριασμῶν :

Ἀπὸ ὑπόλοιπον μετρητῶν τοῦ Ταμείου 31/12/1959	Δρχ.	13.139.90
» Ἀκίνητα κτήματα	»	17.80
» Τὸ Μέγαρον τῆς Ἑταιρείας	»	19.159.669.—
» Ἐπιπλώσεις τοῦ μεγάρου	»	1.142.888.—
» 405 ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1889-Πάγιον	»	88.—
» 75 » » » 1890-Σιδηρ. Λαρίσης .	»	20.—
» 121 » » » 1907-Ἀμύνης	»	8.—
» 235 » » » 1914-500 ἑκατ.	»	243.—
» 1 » » » 1893-Κεφαλαιώσ. καὶ ἀποδειξ. Φράγκ. 140 ...	»	1.—
» 30 » » » Πατριωτικοῦ	»	1.—
» 25 » » » 1924-Προσφυγικοῦ ...	»	25.70
» 1000 » » » 1919, 1929, 1931-Ἀπαλλοτριώσεως	»	1.—
» 155 » » » 1930-Κτηματικῆς Τραπ.	»	205.60
» 95 » » » 1927 » »	»	126.—
» 150 » » » 1923 Ἑλλην/βουλγαρικῆς μεταναστεύσεως ..	»	1.—
» 4042 » » » 1954 Παραγωγικοῦ 5%	»	618.542.—
» 7000 » Δ.Ε.Η.	»	1.050.000.—
» 3490 μετοχὰς Ἐθνικῆς Τραπέζης (ἐξ ὧν 100 δωρ. Ρώμα)	»	1.636.202.—
» 760 » Τραπέζης Ἑλλάδος	»	432.772.50
» 180 » Κτηματικῆς Τραπέζης...........	»	40.35
» 414 » Ἑλλ. Ἠλεκτρ. Σιδηροδρόμων	»	33.532.70
» Κρατήσεις χαρτοσήμου μισθωτῶν ὑπηρεσιῶν	»	1.672.10
» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α'	»	9.690.411.50
» Εἰσπρακτέα τοκομερίδια	»	50.—
» Ἐκκρεμεῖς λογαριασμοὺς (Ν. Ταρουσόπουλος).....	»	112.422.—
» Διαφόρους Λογαριασμοὺς-Φόρος Ζ' Κατηγορίας ...	»	480.50
Σύνολον	»	33.892.560.65

2. Παθητικόν

Τὸ Παθητικὸν τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1959 ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 33.892.560.65 ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς Λογαριασμῶν :

Ἀπὸ	τὸ Κεφάλαιον	Δρχ.	22.550.808.20
»	Κεφαλαιοποίησιν ἀντιτίμου πωλήσεως ἀκινήτων	»	486.831.10
»	Κληρωθείσας ὁμολογίας	»	443.162.—
»	Τυπογραφεῖον	»	112.422.—
»	Περιουσίαν τῆς Ἑταιρείας	»	10.165.521.40
»	Φόρον μισθωτῶν ὑπηρεσιῶν	»	830.95
»	Ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια	»	50.—
»	Ἐγγυήσεις	»	36.500.—
»	Διαφόρους λογ/σμούς : Ν. Ταρουσόπουλος	»	96.435.—
	Σύνολον	»	33.892.560.65

Δ′ Περιουσία τῆς Ἑταιρείας

Ἡ Περιουσία τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1959 ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν **33.892.560.65** ἀποτελουμένη ἐκ τῶν αὐτῶν ὑπολοίπων τῶν ὡς ἄνω ἐν τῷ Ἐνεργητικῷ ἀναγραφομένων λογαριασμῶν.

Περαίνουσα τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει, ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχείρισιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσαν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν Ἀπολογισμὸν καὶ τὸν Ἰσολογισμὸν τοῦ λήξαντος ἔτους 1959 τῆς ἰδίας Περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

Ἀθῆναι τῇ 14ῃ Μαρτίου 1960

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία

1) Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗΣ
2) Κ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ
3) Κ.Δ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
4) ΜΙΛΤ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ
5) ΜΙΧ. ΠΟΥΡΗΣ

ΜΕΡΟΣ II

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἔλεγχον διαχειρίσεως Δωρεῶν, Κληρονομιῶν, Κληροδοτημάτων, προκύπτουσι τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα ἐκ τῶν τηρουμένων βιβλίων :

1. Κληρονομία Ἰωάννου Μαρκοπούλου

Τοῦτο παραμένει εἰσέτι ἀπὸ τοῦ 1944 ἄνευ ἐσόδων ἡ δὲ περιουσία αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἑξῆς :

1. Καταθέσεις ἐν ὄψει παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ	Δρχ.	1.—
2. » κεφαλαίων	»	1.—
3. Ὁμολογίαι Ἐθν. Δαν. 1922 $6^1/_2\%$ 4.083	»	4.083.—
4. Εἰδικοὺς λογαριασμοὺς προσωρινῆς Ἀναγωγῆς	»	672.917.20
Σύνολον	»	677.002.20

2. Κληρονομία Φοίβου Φαρμᾶ

Ἡ χρῆσις τῆς κληρονομίας ταύτης ἄρχεται ἀπὸ 1/4/58—31/3/1959, τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς διαχειρίσεως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ λογιστοῦ καὶ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς βιβλίων, ἔχουσιν ὡς ἀκολούθως :

Πρὸς

Τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Ἐνταῦθα

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω τὸν Ἀπολογισμὸν καὶ Ἰσολογισμὸν τῆς Κληρονομίας Φοίβου Φαρμᾶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1958/1959 (1/4/58-31/3/59) πρὸς ἔγκρισιν καὶ νὰ γνωρίσω εἰς ὑμᾶς σχετικῶς τὰ κάτωθι :

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἔσοδα τῆς ἄνω χρήσεως ἔχουσιν ὡς ἑξῆς :

			Εἰς δραχμὰς	
		Ἔσοδα	*Προϋπολογισθέντα*	*Εἰσπραχθέντα*
Κεφ.	Α′	Πρόσοδοι ἐκ χρεογράφων	78.600.—	114.186.—
»	Β′	Τόκοι ἐκ καταθέσεων.........	25.000.—	28.309.—
»	Γ′	Διάφορα καὶ ἀπρόβλεπτα......	43.—	1.650.—
»	Αδὶς	Καθυστερούμεναι πρόσοδοι χρεογράφων	63.000.—	63.127.—
»	Βδὶς	Καθυστερούμενοι τόκοι καταθέσεων	4.500.—	3.908.—
»	Γδὶς	Καθυστερούμεναι διάφ. πρόσοδοι	43.—	—
»	ΣΤ′	Πλεόνασμα προηγ. χρήσεως ...	143.075.75	143.075.75
			314.261.75	354.255.75
ἤτοι εἰσεπράχθησαν πλὴν τῶν προϋπολογισθέντων			39.994.—	
		Σύνολον δραχμαὶ	354.255.75	

Τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 39.994.— προέρχεται κυρίως ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν μερισμάτων καὶ ἐκ τόκων καταθέσεων εἰς δραχμάς.

Ἔσοδα προϋπολογισθέντα	Δρχ.	314.261.75
Ἔσοδα πραγματοποιηθέντα	»	354.255.75
Αὔξησις δραχμαὶ	»	39.994.—

Γενικὸς Ἰσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1958 - 1959

Ἐνεργητικὸν

Τὰ ὑπόλοιπα τῶν κάτωθι μερίδων ἀποτελοῦντα τὸ ἐνεργητικὸν τῆς κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ

	Γρ. Διατιμήσεως	Δραχμαὶ
702 Μετοχαὶ τῆς Alexandrie Pressing Co	652.860.—	561.459.—
532 Μετοχαὶ τῆς Societé Anonyme de Nettoyage et Pressage de Cotton No	345.800.—	297.388.—
60 Ὁμολογίαι τῆς Credit Foncier Égyptien	9.876.—	8.493.—
Κληροδότημα ὑπολοίπων βιβλιαρίων	3.423.60	2.944.50
Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος Β′ Ἀθηνῶν	46.117.50	39.661.—
Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Ἀλεξανδρείας	133.438.—	114.758.05
		1.024.703.55
49 Ὁμολογίαι Δανείων ὑδρεύσεως (Οὖλεν)	—	328.300.—
50 Ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια	—	490.—
Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος Α′	—	355.038.10
Ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ	—	8.292.10
Σύνολον Ἐνεργητικοῦ		1.716.823.75

Παθητικὸν

Τὰ ὑπόλοιπα τῶν κάτωθι μερίδων ἀποτελοῦντα τὸ Παθητικὸν τῆς Κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ τῆς 31/3/1959.

	Γρ. Διατιμήσεως	Δραχμαὶ
Κεφάλαιον	1.438.967.30	1.235.674.25
»	—	328.300.—
Εἰσπρακτέα τοκομερίδια	—	490.—
Κληροδότημα	3.432.60	2.944.50
Περισσεύματα τῆς χρήσεως	—	149.415.—
Σύνολον		1.716.823.75

Ἔξοδα	*Προϋπολογισθέντα*	*Δαπανηθέντα*
Κεφ. Α′ ἔξοδα διοικήσεως καὶ διαχειρίσεως .	30.000.—	—
» Β′ ἔξοδα συντηρήσεως τῆς περιουσίας .	90.000.—	19.513.—
» Γ′ ἐκτελέσεως σκοποῦ	135.000.—	42.252.—
» Δ′ ἐκτελέσεως ὅρων τῆς διαθήκης	2.944.50	—
Σύνολον	230.944.50	61.765.—
μεῖον τῶν δαπανηθέντων	61.765.—	
ὑπόλοιπον μὴ δαπανηθὲν.	169.179.50	
Εἰσπραχθέντα πλέον τῶν προϋπολογισθέντων .	39.944.—	
ἤτοι περίσσευμα.	209.163.50	

ἐκ τοῦ πίνακος τῶν ἐξόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς χρήσεως 1958/59 ἐμφαίνεται ὅτι ἐκινήθησαν μόνον αἱ μερίδες Κεφαλαίου Β′ «συντηρήσεως τῆς περιουσίας» καὶ ἐδαπανήθησαν	Δρχ.	19.513.—
καὶ τοῦ Κεφαλαίου Γ′ «ἐκτελέσεως σκοπῶν»	»	42.252.—
Σύνολον	»	61.765.—
ἤτοι ἐδαπανήθησαν ἔλασσον τῶν προϋπολογισθέντων . . .	»	169.179.50
	»	230.944.50

Ἐκ τῶν πραγματοποιηθέντων ἐσόδων τῆς χρήσεως 1958/1959 (1/4/58-31/3/1959)	Δρχ.	211.180.—
καὶ ἐκ τῶν πραγματοποιηθέντων ἐξόδων	»	61.765.—
προέκυψε περίσσευμα τῆς χρήσεως	»	149.415.—
προστιθέμενον καὶ τὸ περίσσευμα τῆς χρήσεως 1957/58 .	»	143.074.75
ἀποτελεῖται τὸ περίσσευμα τῆς χρήσεως ταύτης	»	292.489.75

Κίνησις ταμείου τῆς κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ ὅσα εἰσέπραξεν ἀπὸ 1ης Ἀπριλίου 1958 μέχρι 31ης Μαρτίου 1959.

Χρέωσις — Ἔσοδα

1. ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ ταμείῳ	Δρχ.	8.587.10
2. ἀπὸ ἔσοδα τοῦ Προϋπολογισμοῦ 1/4/58-31/3/59	»	354.254.75
3. » κληρωθείσας ὁμολογίας Crédit Foncier Égyptien	»	2.831.—
4. ἀναλήψεως ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος, Ἀθηνῶν Κατάστημα Α΄	»	42.029.—
5. ἀναλήψεις ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλεξάνδρεια	»	64.446.—
6. ἀπὸ ἐπιστροφὰς χρημάτων	»	90.—
Σύνολον	»	472.237.85

Πίστωσις — Ἔξοδα

1. Ἔξοδα προϋπολογισμοῦ 1/4/58-31/3/59	Δρχ.	61.765.—
2. » » ἐπιστραφέντα	»	90.—
3. ἐκ χρήσεως Κεφαλαίου ἐκ τῆς κληρώσεως ὁμολογιῶν Crédit Foncier	»	2.831.—
4. Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τρ. τῆς Ἑλλάδος Κ. Α΄.	»	61.669.—
5. » » » » » » » » Β΄.	»	15.553.—
6. » » » » » » Ἀλεξάνδρεια ...	»	178.963.—
7. Περισσεύματα χρήσεως 1957/58 τῶν Προϋπολογισμῶν	»	143.074.75
8. ὑπόλοιπον ἐν τῷ ταμείῳ	»	8.292.10
Σύνολον	»	472.237.85

Προϋπολογισμοῦ Κεφ.	Προϋπολογισμοῦ Ἄρθρ.	Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολογισθέντα	Εἰσπραχθέντα	Διαφορὰ Ἐπὶ πλέον	Διαφορὰ Ἐπὶ ἔλαττον
		ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ι ΤΑΚΤΙΚΑ ΕΣΟΔΑ				
Α΄		**Πρόσοδοι ἀκινήτου περιουσίας**				
	1-2	Μισθώματα	216,500.—	180,980.—	—	35,520.—
Β΄		**Πρόσοδοι κινητῆς περιουσίας**				
	1	Μερίσματα μετοχῶν	191,500.—	303,551.—	112,051.—	—
	2	Τοκομερίδια ὁμολογιῶν	46,000.—	44,884.—	—	1,116.—
		Τόκοι καταθέσεων				
	3	Τόκοι καταθέσεων παρ' Ἐθνικῇ Τραπέζῃ εἰς πρώτην ζήτησιν	300,000.—	315,631.10	15,631.10	—
Γ΄		**Ἀντίτιμον δημοσιευμάτων** (ἄρθρ. 6 τοῦ Ὀργανισμοῦ)				
	1-2	Ἀντίτιμον πωλήσεως ἀντιτύπων Α.Ε., Π.Α.Ε., Ἔργου κλπ. δημοσιευμάτων	60,000.—	81,851.50	21,851.50	—
	3	Ἀντίτιμον Ὁδηγῶν ἀρχαίων τόπων καὶ Μουσείων τῆς Ἑλλάδος	15,000.—	12,471.50	—	2,528.50
Δ΄		**Εἰσφοραὶ - Συνδρομαὶ** (ἄρθρ. 6 τοῦ Ὀργανισμοῦ)				
	1	Ὑποχρεωτικὴ ἐτησία εἰσφορὰ ἑταίρων καὶ τέλη ἐγγραφῆς	15,000.—	18,520.—	3,520.—	—
	2	Συμμετοχὴ τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν καθ. κερδῶν τῶν Κρατικῶν Λαχείων	4,000,000.—	2,750,000.—	—	1,250.000.—
	—	Ἔκτακτος εἰσφορὰ ἐκ τῶν Κρατικῶν Λαχείων διὰ βελτίωσιν Μουσείου Πειραιῶς	—	250,000.—	250,000.—	—
Ε΄		**Διάφορα ἔσοδα**				
	1-5	Διάφορα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	8,002.—	7,232.—	—	770.—
ϛ΄		**Ἔσοδα παρελθόντων οἰκονομικῶν ἐτῶν**				
	1-5	Ὑπόλοιπον Δ΄ τριμ. 1958 ἐκ Κρατ. Λαχείων κλπ.	1,000,003.—	1,033,338.—	33,335.—	—
		Σύνολον ἐσόδων	5,852,005.—	4,998,459.10	436,388.60	1,289,934.50
Ζ΄		ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ **Κίνησις Κεφαλαίων**				
	1	Ἐκ παρακρατήσεως χαρτοσήμου ἐκ μισθωμάτων	2,700.—	1,725.50	—	974.50
	2	Ἐκ παρακρατήσεως κρατήσεων ἐπὶ ἀποδοχῶν ἐν γένει	30,000.—	81,673.50	51,673.50	—
		Γενικὸν σύνολον	5,884,705.—	5,081,858.10	488,062.10	1,290,909.—

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Γ΄, ἄρθρ, 1 - 3

Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων

1)	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς	Δραχ.	20,830.—
2)	Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	5,210.—
3)	Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	5,579.—
4)	Διάφορα δημοσιεύματα	»	50,232.50
5)	*Ἀντ. Κεραμοπούλλου.* «Ὁδηγὸς Δελφῶν» 1935	»	1,982.—
6)	*Κ. Κουρουνιώτου.* «Ὁδηγὸς Ἐλευσῖνος» 1936 (ἀγγλιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ)	»	4,644.—
7)	*Ν. Κοντολέοντος.* «Ὁδηγὸς Δήλου» 1950	»	5,845.50
	Σύνολον	»	94,323.—

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1959

Ο ΤΑΜΙΑΣ Ο ΛΟΓΙΣΤΗΣ

Ν. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Προϋπολογισμοῦ Κεφ.	Προϋπολογισμοῦ Ἄρθρ.	Εἶδος ἐξόδων	Προϋπολογισθέντα	Συμπληρωματικαὶ πιστώσεις	Ἐγκριθέντα	Πραγματοποιηθέντα	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον
		ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ι ΤΑΚΤΙΚΑ ΕΞΟΔΑ					
Α′		**Ἔξοδα διοικήσεως ἐν γένει**					
	1-4	Μισθοί, ἐπιδόμ. καὶ ἀποζημιώσεις.	616.582.—	—	474,421.80	474,421.80	142,160.20
		Ἔξοδα λειτουργίας γραφείων					
	5-6	Θέρμανσις, φωτισμός, ὕδρευσις, καθαριότης, ταχυδρομικά, τηλεφωνικὰ κλπ.δικαστικά, συμ/φικὰ	200,000.—	15,000.-	103,190.05	97,022.05	117,977.95
Β′		**Ἔξοδα κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας**					
	1-11	Συντήρησις μεγάρου, ἀμοιβὴ συντηρητῶν ἐγκαταστάσεων, ἐπιπλώσεις, φόροι Δημοσίου καὶ Δήμου, ἀσφάλιστρα, φύλακτρα, χρεογράφων κλπ.	423,000.—	56,400.-	220,408.50	220,116.50	259,283.50
Γ′		**Ἔξοδα Βιβλιοθήκης**					
	1-3	Συντήρησις, πλουτισμὸς Βιβλιοθήκης κλπ. ἔξοδα.	300,000.—	—	31,708.50	31,708.50	268,291.50
Δ′		**Ἐκπλήρωσις τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας**					
	1-6	Ἔξοδα ἀνασκαφῶν, ἀπαλλοτριώσεων, συντήρησις καὶ ἀναστήλωσις ἀρχαίων μνημείων, ἀνέγερσις καὶ ἐπισκευὴ Μουσείων, ἔξοδα πλουτισμοῦ βιβλιοθ. Μουσείων .	2,838,000.—	—	1,555,295.—	1,528,575.80	1,309,424.20
Ε′		**Δημοσιεύματα ἐν γένει**					
	1-5	Ἔδοξα ἐκδόσεως Α.Ε., Π.Α.Ε., Ἔργου, μελετῶν, διατριβῶν καὶ ἀποζημιώσεις συγγραφέων κλπ.	662,000.—	—	260,317.80	260,317.80	401,682.20
ς′		**Οἰκονομικαὶ ἐνισχύσεις—Ὑποτροφίαι**					
	1-6	Ἐνίσχυσις ἐπιστημον. περιοδικῶν, πρὸς σπουδὴν ἀρχαιολογίας, πρὸς ἔκδοσιν συγγραμμάτων, ὑποτροφίαι καὶ ἐκπαιδευτ. ταξίδια .	260,000.—	—	152,976.—	152,976.—	107.024.—
Ζ′		**Ἔκτακτα ἔξοδα**					
	1-6	Ἀποζημίωσις συνεργείου, ταξινομήσεως Ἀρχείου, ἐκτάκτων βοηθῶν δι' εἰδικὴν ἐπιστημ. ἐργασίαν, ἔκτακτα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔξοδα. . .	209,001.—	7,000.-	113,882.—	113,882.—	102.119.—
Η′		**Ἔξοδα παρελθουσῶν χρήσεων**					
	1	Ἔξοδα μὴ τακτοποιηθέντα παρελθόντων οἰκ. ἐτῶν	13,422.—	112,220.-	120.363.—	115.597.80	10,044.20
Θ′	1-2	Ἀποθεματικὰ	330,000.—		—	—	139,380.—
		Σύνολον ἐξόδων. . .	5,852,005.—	190,620.- 47,130.-	3,032,562.65	2,994,618.25	2,857,386.75 47,130.—
Ι′		ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ					2,810,256.75
	1-2	Ἀπόδοσις κρατήσεων ἐξ ἀποδοχῶν καὶ μισθωμάτων	32,700.—	—	75,050.—	75,050.—	4,780.—
		Γενικὸν σύνολον. . .	5,884,705.—	237,750.-	3,107,612.65	3,069,668.25	2,815,036.75

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Δ′, ἄρθρ. 1 - 6

	Πιστώσεις Ἐγκριθεῖσαι	Πιστώσεις Πραγματοπ.
1) Ἀνασκαφαὶ	768,763.—	753,697.10
2) Ἀπαλλοτριώσεις.	41,855.—	31,211.—
3) Ἀναστηλώσεις	675,100.—	675,090.70
4) Ἀνέγερσις, ἐπισκευή, πλουτισμὸς καὶ ἀνασυγκρότησις Μουσείων	33,738.—	32,738.—
5) Ἀγορὰ ἀρχαίων	28,000.—	28,000.—
6) Πλουτισμὸς βιβλιοθηκῶν Μουσείων .	7,839.—	7,839.—
	1,555,295.—	1,528,575.80

Σύγκρισις πραγματοποιηθέντων ἐσόδων καὶ ἐξόδων

Α′ Ἔσοδα	Δραχ.	5,081,858.10
Β′ Ἔξοδα	»	3,069,668.25
Περίσσευμα τῆς χρήσεως. . . .	»	2,012,189.85

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΧΡΗΣΙΣ 1959

Α′ ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1. ΠΑΕ 1956 . . . . ἀντίτυπα 500
2. Χ. Μπάρλα: Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδονοστασίων »
3. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1959 . » 1000

Β′ ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς

Σειρὰ τόμων	Πωληθέντες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	*Εἰσπραχθὲν ποσὸν*
1892	1	240	240
1905	1	240	240
1906	1	240	240
1907	1	240	240
1908	1	240	240
1909	1	240	240
1910	1	240	240
1912	1	240	240
1913	1	240	240
1914	1	240	240
1915	1	240	240
1917	1	240	240
1918	1	240	240
1919	1	240	240
1937γ	1	120	120
Εἰς μεταφορ.	15		3.480

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς

Σειρὰ τόμων	Πωληθέντες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	*Εἰσπραχθὲν ποσὸν*
Ἐκ μεταφορ.	15		3.480
1945/47	1	240	240
1948/49	1	240	240
1948/49	1	300	300
1950/51	1	240	240
1952	4	240	960
1952	1	300	300
1953/54α	5	280	1.400
1953/54α	4	240	960
1953/54α	1	350	350
1953/54β	40	240	9.600
1953/54β	2	150	300
1953/54β	1	300	300
1956	9	240	2.160
Σύνολον	86		20.830

2) Πρακτικὰ 'Αρχαιολ. 'Εταιρείας

Σειρὰ τόμων	Πωληθέντες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	*Εἰσπραχθὲν ποσὸν*
1859	1	12	12
1860/61	1	12	12
1861/62	1	12	12
1862/63	1	12	12
1865/66	1	12	12
1874/75	1	80	80
1877	1	80	80
1878	1	80	80
1879	1	80	80
1886	1	100	100
1910	1	100	100
1920	1	80	80
1921	1	80	80
1922/4	1	80	80
1925/6	1	80	80
1927	1	80	80
1928	1	80	80
1929	1	80	80
1930	1	80	80
1931	1	80	80
1932	1	80	80
1933	2	80	160
Εἰς μεταφορ.	23		1.540

2) Πρακτικὰ 'Αρχαιολ. 'Εταιρείας

Σειρὰ τόμων	Πωληθέντες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	*Εἰσπραχθὲν ποσὸν*
'Εκ μεταφορ.	23		1.540
1934	2	80	160
1935	2	80	160
1935	1	100	100
1936	2	80	160
1937	1	80	80
1938	1	80	80
1939	1	80	80
1940	1	100	100
1941/44	1	80	80
1945/48	1	80	80
1949	1	50	50
1949	1	80	80
1950	1	100	100
1951	1	100	100
1952	2	200	400
1952	2	250	500
1953	2	100	200
1953	4	80	320
1954	2	100	200
1954	8	80	640
Σύνολον	60		5.210

3) Τὸ Ἔργον τῆς 'Εταιρείας 1959

Σειρὰ τόμων	Πωληθέντες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	*Εἰσπραχθὲν ποσὸν*
1954	7	15	105
1954	3	12	36
1955	2	15	30
1956	9	30	270
1956	2	24	48
1957	18	50	900
1957	11	40	440
1958	34	75	2.550
1958	20	60	1.200
Σύνολον	106		5.579

ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1959

α/α	Ἐπιγραφὴ συγγράμματος	Πωληθέντα σώματα	Τιμὴ σώματος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1	Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι. 1855	2	12	24
	. . . .	2	15	30
2	Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί. 1860.	2	12	24
3	A.G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου. 1899	2	43	86
	. . . .	2	44	88
4	Καββαδίας : Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900	1	15	15
	. . . .	1	12	12
5	Βαλέριος Στάης: Τὰ εὑρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων. 1902	1	18	18
6	Comptes Rendus du Congrés International d' Archéologie. 1905	2	22	44
	. . . .	1	21.50	21.50
7	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. 1906	2	60	120
	. . . .	1	120	120
	. . . .	2	96	192
8	Καββαδίας-Καβεράου : Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως. 1907	2	240	480
	. . . .	1	225	225
	. . . .	2	150	300
	. . . .	5	300	1.500
9	Χρῆστος Τσούντας : Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908	4	240	960
	. . . .	1	225	225
	. . . .	5	300	1.500
	. . . .	1	150	150
10	Γ. Παπαβασιλείου : Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων. 1910	2	45	90
	. . . .	4	72	288
	. . . .	2	90	180
11	Κ. Κουρουνιώτης : Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	2	24	48
	. . . .	1	15	15
12	Γ. Οἰκονόμος : Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915	4	36	144
	. . . .	1	45	45
13	Γ. Γαρδίκας : Μελετήματα ἀρχαιολογικά. 1915 .	1	4	4
	. . . .	1	3.50	3.50
	Εἰς μεταφορὰν . . .	60		6.952.—

ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1959

α/α	Ἐπιγραφὴ συγγράμματος	Πωληθέντα σώματα	Τιμὴ σώματος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς . . .	60		6.952.—
14	Ἀ. Κεραμόπουλλος : Τοπογραφία Δελφῶν. 1912-1917	1	7.50	7.50
	. . . .	2	12	24
	. . . .	1	15	15
15	Β. Στάης : Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. 1920	2	7.50	15
	. . . .	18	12	216
	. . . .	7	15	105
	. . . .	1	11.50	11.50
16	G. Oeconomus : De profusionum Receptaculis. 1921	1	14	14
	. . . .	2	18	36
	. . . .	1	14.50	14.50
17	Ἀ. Κεραμόπουλλος : Ὁ ἀποτυμπανισμός. 1923 .	1	24	24
	. . . .	1	30	30
18	Ἀ. Ἀρβανιτόπουλος : Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος Παγασῶν. 1928	2	360	720
	. . . .	1	337.50	337.50
	. . . .	1	225	225
	. . . .	1	450	450
19	Γ. Μυλωνᾶς : Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	1	60	60
	. . . .	1	56.50	56.50
	. . . .	1	75	75
20	Ἰ. Γεννάδιος : Ὁ Λόρδος Ἔλγιν. 1930	2	60	120
	. . . .	1	56.50	56.50
	. . . .	1	75	75
	. . . .	1	37.50	37.50
21	Ἰ. Χατζηδάκις : Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ. 1931	1	14	14
	. . . .	2	14.50	29
22	Γ. Σωτηρίου : Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	4	240	960
	. . . .	1	225	225
	. . . .	2	150	300
23	Γ. Οἰκονόμος : Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837-1937. 1938	2	32	64
	. . . .	1	40	40
	. . . .	1	20	20
	Εἰς μεταφορὰν . . .	125		11.329,50

ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1959

α/α	Ἐπιγραφὴ συγγράμματος	Πωληθέντα σώματα	Τιμὴ σώματος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς . . .	125		11.329.50
24	Γ. Οἰκονόμος : Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1942	2	8	16
25	Ν. Κοντολέων : Τὸ Ἐρέχθειον. 1949	1	25	25
	. . . .	5	40	200
	. . . .	1	37.50	37.50
	. . . .	2	50	100
26	Φ. Σταυρόπουλλος : Ἡ ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	1	25	25
	. . . .	6	40	240
27	Ἀ. Ξυγγόπουλος : Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. 1950	6	112	672
	. . . .	1	105	105
	. . . .	1	140	140
28	Κ. Συριόπουλος : Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951	3	48	144
	. . . .	1	45	45
	. . . .	1	60	60
29	Κ. Ρωμαῖος : Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951 . .	4	160	640
	. . . .	1	150	150
	. . . .	1	100	100
	. . . .	1	200	200
30	Μ. Μιτσός : Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1952 .	2	96	192
31	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου : Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. 1952	2	125	250
	. . . .	5	200	1.000
	. . . .	1	187.50	187.50
32	Ἀ. Ὀρλάνδος : Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Τόμ. Α΄. 1952. Τόμ. Β΄ 1954 μετὰ τοῦ εὑρετηρίου . .	2	300	600
	. . . .	6	350	2.100
	. . . .	4	360	1.440
	. . . .	1	375	375
	. . . .	9	400	3.600
	. . . .	1	440	440
	. . . .	1	500	500
33	Εὑρετήρια	3	40	120
34	. . . .	1	50	50
	Εἰς μεταφορὰν . . .	201		25.083.50

ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1959

α/α	Ἐπιγραφὴ συγγράμματος	Πωληθέντα σώματα	Τιμὴ σώματος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς . . .	201		25.083.50
35	Ἀ. Ὀρλάνδος : Τὰ ὑλικὰ δομῆς. 1955	13	120	1.560
	. . . .	2	75	150
	. . . .	1	112.50	112.50
	. . . .	5	150	750
36	Ν. Μουτσόπουλος : Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. 1956	11	80	880
	. . . .	1	100	100
37	Γ. Μυλωνᾶς : Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσῖνος. 1957	25	216	5.400
	. . . .	2	270	540
	. . . .	1	240	240
38	Ἀ. Ξυγγόπουλος : Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν. 1957 .	22	400	8.800
	. . . .	2	250	500
	. . . .	5	500	2.500
	. . . .	1	375	375
39	Ἰ. Κωνσταντίνου : Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις. 1957	1	50	50
	. . . .	1	25	25
	. . . .	8	40	320
	. . . .	1	37.50	37.50
40	Ν. Βερδελῆς : Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. 1958.	16	48	768
	. . . .	1	30	30
	. . . .	2	60	120
41	Ἰ. Κοντῆς : Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας. 1958 . . .	15	48	720
	. . . .	1	30	30
	. . . .	6	60	360
42	Β. Καλλιπολίτης : Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. 1958	1	25	25
	. . . .	3	40	120
	. . . .	3	50	150
43	Χ. Μπάρλα : Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. 1959	3	40	120
	. . . .	1	32	32
44	Β. Λεονάρδος : Ἡ Ὀλυμπία. 1901	1	56	56
	. . . .	1	42	42
	. . . .	2	28	56
	. . . .	4	45	180
	Σύνολον . . .	362		50.235.50

ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

α/α	Ἐπιγραφὴ συγγράμματος	Πωλη-θέντα σώματα	Τιμὴ σώματος	Εἰσπρα-χθὲν ποσὸν
45	Ἀ. Κεραμόπουλλος : Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935 .	23	45	1.035
	. . . .	14	56	784
	. . . .	1	28	28
	. . . .	3	36	108
	. . . .	1	27	27
46	K. Kourouniotes: Guide to the Excavation and the Museum. 1936	8	45	360
	. . . .	76	56	4.256
	. . . .	1	28	28
47	Ν. Κοντολέων : Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950 . . .	23	36	828
	. . . .	111	45	4.995
	. . . .	1	22.50	22.50
	Σύνολον . . .	262		12.471.50

ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς		1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς	
Σειρὰ ἐτῶν	Ἀρ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀρ. τόμων
1869	1	Ἐκ μεταφορᾶς	34
1886 (τεύχη 4)	1	1921	2
1887 (τεύχη 3)	1	1922	2
1890 (τεύχη 3)	1	1923	2
1891 (τεῦχος 1)	1	1924	2
1892 (τεύχη 2)	1	1925-26	2
1893 (τεύχη 3)	1	1927-28	2
1894 (τεύχη 3)	1	1929	2
1895 (τεύχη 3)	1	1930	2
1897 (τεύχη 2)	1	1931	2
1902 (τεύχη 2)	1	1932	2
1905 (τεύχη 2)	1	1933	2
1906 (τεύχη 2)	1	1934-35	1
1907 (τεύχη 2)	1	1936	2
1908 (τεύχη 2)	1	1937 Γ	3
1911 (τεύχη 4)	1	1938	5
1912 (τεύχη 4)	1	1939-41	6
1913 (τεύχη 4)	2	1942-44	6
1914 (τεύχη 4)	2	1945-47	9
1915 (τεύχη 4)	2	1948-49	10
1916 (τεύχη 4)	1	1950-51	13
1917 (τεύχη 4)	2	1952	12
1918 (τεύχη 4)	2	1953-54 Α′	11
1918 τεύχη 1-3	1	1953-54 Β′	124
1919	3	1956	196
1920	2	*Σύνολον*	454
Εἰς μεταφορὰν	34		

ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

2) **Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας**		2) **Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας**	
Σειρὰ ἐτῶν	Ἀρ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀρ. τόμων
1846 (Σύνοψις) 1837-1847	1	Ἐκ μεταφορᾶς	30
1888	1	1932	4
1889	1	1933	4
1912	1	1934	4
1913	1	1935	4
1914	1	1936	4
1915	2	1937	4
1916-19	2	1938	5
1920	2	1939	7
1921	3	1940	5
1922-24	2	1941-44	6
1925-26	2	1945-48	9
1927	2	1949	10
1928	2	1950	10
1929	3	1951	10
1930	2	1952	9
1931	2	1953	9
		1954	11
Εἰς μεταφορὰν	30	*Σύνολον*	145

3) **Τὸ Ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας**	
Σειρὰ ἐτῶν	Ἀρ. τόμων
1954	4
1955	1
1956	8
1957	20
1958	301
Σύνολον	334

ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

4) Διάφορα Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας

Αὔξων Ἀριθμὸς	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Ἐξαχθέντες τόμοι
1	Ὀργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1876 . . .	1
2	Εὐθ. Καστόρχη: Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος. 1879	1
3	Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (Τεῦχος 1ον). 1887	1
4	A. G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου. 1899.	1
5	Comptes rendus du Congrès international d'archéologie. 1905 . .	1
6	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. 1906	1
7	Π. Καββαδία—Γ. Καβεράου: Ἀνασκαφὴ Ἀκροπόλεως. (1906)-1907 .	6
8	Χρ. Τσούντα: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908.	10
9	Γ. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων. 1910.	8
10	Κ. Κουρουνιώτη: Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας. 1911 . . .	10
11	Γ. Π. Οἰκονόμου: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915	1
12	Ἀντ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912-1917	3
13	Βαλερίου Στάη: Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. 1920.	13
14	G. P. Oeconomus: De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis. 1921	1
15	Ἀ. Ἀρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος-Παγασῶν. 1928 .	8
16	Γ. Μυλωνᾶ: Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	5
17	Ἰ. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἔλγιν. 1930	6
18	Ἰωσὴφ Χατζηδάκι: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. 1931	3
19	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	11
20	Λεύκωμα ἑκατονταετηρίδος. 1937-1952	1
21	Ν. Κοντολέοντος. Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. 1949	9
22	Φ. Σταυροπούλλου: Ἡ Ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. 1950.	9
23	Ἀ. Ξυγγοπούλου: Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου. 1950.	5
24	Κ. Συριοπούλου: Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951	4
25	Κων. Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	7
26	Μαρκ. Μιτσοῦ: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1952	3
27	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου: Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ Λεύκωμα. 1952.	6
	Εἰς μεταφορὰν . . .	135

ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

4) **Διάφορα Δημοσιεύματα τῆς 'Εταιρείας**

Αὔξων 'Αριθμός	'Επιγραφὴ Συγγράμματος	'Εξαχθέντες τόμοι
	'Εκ μεταφορᾶς . . .	135
28	'Αν. 'Ορλάνδου: 'Η ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Τόμος Α' 1952	11
	Τόμος Β' 1954	11
	Εὑρετήριον 1957	13
29	'Αν. 'Ορλάνδου: Τὰ ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων 'Ελλήνων. 1955.	56
30	Ν. Μουτσοπούλου: 'Η ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. 1956	8
31	Γ. Μυλωνᾶ: 'Ο πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς 'Ελευσῖνος. 1957 . .	8
32	'Α. Ξυγγοπούλου: Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν. 1957	3
33	'Ιωάννας Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικήν. 1957	5
34	Ν. Βερδελῆ: 'Ο πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας: 1958. .	11
35	'Ι. Κοντῆ: Τὸ ἱερὸν τῆς 'Ολυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰ. 1958. . . .	14
36	Β. Καλλιπολίτου: Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. 1958.	154
37	Χαρικλείας Μπάρλα: Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. 1959	143
38	'Α. Κεραμοπούλλου: 'Οδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935	11
39	K. Kourouniotes: Eleusis. 1936	10
40	Ν. Κοντολέοντος: 'Οδηγὸς τῆς Δήλου. 1950.	151
	Σύνολον . . .	744

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
(1959)

Δωρεαί. Εὐχαρίστως ἀναγράφοντες κατωτέρω τὰ πρὸς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἴτε ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγραφέων εἴτε ὑπ' ἄλλων φίλων αὐτῆς ἀποσταλέντα κατὰ τὸ ἔτος 1959 βιβλία, καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐνταῦθα πρὸς πάντας τοὺς φιλόφρονας δωρητὰς τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν.

[Εἰς τὸ τέλος τοῦ τίτλου ἑκάστου βιβλίου τίθεται ἐντὸς παρενθέσεως τὸ ὄνομα τοῦ δωρητοῦ. Ὅπου δὲν ὑπάρχει παρένθεσις, δωρητὴς εἶναι ὁ συγγραφεύς].

1. **Στ. Ἀλεξίου**: Ἡ Μινωϊκὴ θεὰ μεθ' ὑψωμένων χειρῶν. Ἡράκλειον Κρήτης 1958.
2. **Ἀρχεῖον** Εὐβοϊκῶν μελετῶν. Τόμος 5. Ἀθῆναι 1958. (Ἑταιρεία Εὐβοϊκῶν Σπουδῶν).
3. **Τὰ Ἀθηναϊκά,** τχ. 10, 11, 12, 13. Ἀθῆναι 1958-1959. (Σύλλογος Ἀθηναίων).
4. **A. Basil**: Consideraciones sobre el mosaico hispanorromano. Guimaraes 1958. Ἀπ. «Revista de Guimaraes».
5. **Π. Βασιλείου**: Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλός. Ἀθήνα 1957.
6. » : Εὐρυτάνες ἀγωνιστὲς τοῦ Εἰκοσιένα. Ἀθήνα 1959.
7. **Κ. Βουρβέρης**: Ἀνθρωπισμὸς καὶ τεχνικὴ εἰς τὴν σύγχρονον ζωήν. Ἀθῆναι 1959.
8. » : Dialectique et apologétique de l' humanisme grec dans la vie d'après guerre. Athènes 1958.
9. » : Παιδιὰ καὶ Παιδεία. Ἀθῆναι 1956.
10. **Bulletin** de l'Unesco à l'intention des Bibliothèques. Volume 13, 1959 (UNESCO)
11. **Γ. Χονδρονίκης**: Ὁ μεγάλος Ἀδραμυττινὸς κόλπος. Ἡ πολιορκία τῆς πόλεως Μυτιλήνης. Μυτιλήνη 1959.
12. Μικρασιατικὰ **Χρονικὰ** τ. 8. Ἀθῆναι 1959. (Ἕνωσις Σμυρναίων).
13. **Ἐπ. Χρυσανθόπουλος**: Τὰ βιβλία θαυμάτων τοῦ Ἁγ. Δημητρίου. Ἀνάτ. «Θεολογία» τόμ. 24-25. Ἀθῆναι 1958.
14. **Corpus**: Inscriptionum Latinarum. 1843. (Γ. Τσιβανόπουλος).
15. **Σ. Δάκαρης**: Ὁδηγὸς νήσου Ἰωαννίνων. Ἀθῆναι 1959.
16. **Ν. Π. Δελιαλῆς**: Ἐφημερίδες ἐκδοθεῖσαι ἐν Κοζάνῃ. Κοζάνη 1959.
17. » : Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Κοζάνης. Ἐν Κοζάνῃ 1958. Ἀνάτ. «Οἰκοδομή» Α'.
18. **Δελτίον** τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος τόμ. 9, 13. Ἐν Ἀθήναις 1959. (Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἑταιρεία).
19. » Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου. Περίοδος 1957-58. Λευκωσία 1959. (Ἑλλ. Πνευματικὸς Ὅμιλος Κύπρου).
20. » Ἑλληνικῆς Σπηλαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἀθῆναι 1959. (Ἑλλ. Σπηλ. Ἑταιρεία).
21. Λεξικογραφικὸν **Δελτίον** τ. 8. Ἐν Ἀθήναις 1958. (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν).

22. **Ν. Δρανδάκης**: Ὁ εἰς Ἄρτον Ρεθύμνης ναΐσκος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἡράκλειον 1957. Ἀνάτ. «Κρητ. Χρονικὰ» 11.
23. » : Ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ ναΐσκου τοῦ Μυστρᾶ. Ἐν Ἀθήναις 1958.
24. » : Ἡ ἱστορικὴ Μονὴ τῆς Κλεισούρας ἢ παληομονάστηρο Βρονταμᾶ Λακωνίας. Ἀθῆναι 1958.
25. **Περ. Ἐλευθεριάδης**: Τὸ τέλος μιᾶς ἐποποιΐας. Ἀθῆναι 1959. (Γενικὸν Ἐπιτελεῖον Στρατοῦ).
26. **Ἐπετηρὶς** Ἀρχείου Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου. Ἐν Ἀθήναις 1958. (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν).
27. » τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. τ. 8-10 (1953-57). Ἐν Ἀθήναις 1957-1958. (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν).
28. » τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου. τ.7. Ἐν Ἀθήναις 1957. (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν).
29. » Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1958-59. Ἐν Ἀθήναις 1958. (Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν).
30. Ἐπιστημονικὴ **ἐπετηρὶς** Θεολογικῆς Σχολῆς Παν)μίου Ἀθηνῶν, 1937-1938. (Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν).
31. Ἐπιστημονικὴ **ἐπετηρὶς** Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Φιλοσοφικὴ Σχολή. Τόμος 7. Θεσσαλονίκη 1957. (Πανεπιστήμιον Θεσ)νίκης).
32. **Ἐπετηρὶς** Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν: τ. 25 (1955), 26 (1956), 28 (1958)· (Ἑταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν).
33. Ἀρχαιολογικὴ **Ἐφημερὶς** 1956. Ἐν Ἀθήναις 1959. (Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία).
34. **Τὸ Ἔργον** τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1958. Ἀθῆναι 1959. (Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία).
35. **M. Ervin** : Geraistai Nymphai Genethliai and the Hill of the Nymphs. Ἀπ. «Πλάτων» 11, 1959. Ἐν Ἀθήναις 1959.
36. Olympische **Forschungen** Bd. 1. 1944. Bd 3. 1957. Berlin 1944-1957. (Γερμανικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτοῦτον).
37. **Θ. Γιαννακόπουλος — Χ. Παρασκευόπουλος**: Ἁγιογραφία καὶ Ἁγιογράφοι. Ἀνάτ. «Μεγ. Πελοπ. Ἐγκυκλ.». Ἀθῆναι 1959. (Ἰ. Παπαθεοδωρόπουλος).
38. Ἐγκυκλοπαιδικὸν **Ἡμερολόγιον** Ἀνωτάτης Σχολῆς Βιομηχανικῶν Σπουδῶν. Ἔτος 3ον. 1959. (Ἀνωτάτη Σχ. Βιομηχ. Σπουδῶν).
39. **Ἀ. Σ. Ἰωάννου**: Βυζαντινὲς τοιχογραφίες τῆς Εὐβοίας. α'. Ἀθῆναι 1959. (Ζυγός).
40. **Λ. Δ. Καΐρης**: Ἱστορικά τινα περὶ τῶν ἐν Ἄνδρῳ νομικῶν ἐθίμων. Ἀθῆναι 1959.
41. **Β. Καλλιπολίτης**: Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἐν Ἀθήναις 1958. (Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία).
42. **Καταστατικὸν** τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπιστικῆς Ἑταιρείας. Ἀθῆναι 1959. (Κ. Βουρβέρης).
43. **Ν. Κοντολέων**: Ἡ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀνάπτυξις τῆς ἐννοίας τῆς Ἐλευθερίας. Ἀνάτ. Ε.Ε. Φιλοσ. Σχ. Παν. Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι 1959.
44. **Β. Κραψίτης**: Ἠπειρῶτες Λυρικοί. Γιάννινα 1958. (Νέα ἔκδοσις).
45. » Σουλιώτικη Ραψωδία. Γιάννινα 1958.
46. **Δ. Λαζαρίδης**: Οἱ Φίλιπποι. Θεσσαλονίκη 1956.
47. » Ἡ Θάσος. Θεσσαλονίκη 1958.
48. **Χ. Μάρδα — Βίρλα**: Ἑρμηνεία τοῦ συντάγματος. Ἀθῆναι 1959. (Ἐθν. Βασιλικὸν Ἵδρυμα).

49. **Γ. Μαριδάκης**: Ἕν προηγούμενον τῆς δίκης τῆς Νυρεμβέργης ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἐν Ἀθήναις 1952.
50. **Κ. Μερεντίτης**: Ὁ Ὅμηρος ἐν τῇ γερμανικῇ γραμματείᾳ τῶν χρόνων τῆς «θυέλλης καὶ ὁρμῆς». Ἐν Ἀθήναις 1958.
51. » » Ὁ φιλέλλην καθηγητὴς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας Walter F. Otto. Ὁ βίος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ἀνάτ. «Φθιώτις» 22, 1959.
52. » » Συντακτικαὶ καὶ φιλολογικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὸν ὕμνον εἰς Διόνυσον. Ἀθῆναι 1959.
53. » » Karl Reinhardt, ὁ βίος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1958. Ἀνάτ. «Πλάτων» 19/20.
54. **Π. Α. Μιχελῆς**: Βιομηχανική, αἰσθητικὴ καὶ ἀφῃρημένη τέχνη. Ἀθῆναι 1959. Ἀνάτ. «Ζυγὸς» τχ. 38, 39.
55. » » Aesthetic Distance and the Charm of Contemporary Art. Ἀνάτ. «Journ. Aesthet.» 18, 1959.
56. » » Ἡ αἰσθητικὴ κρίση. Ἀθήνα 1959. Ἀνάτ. «Νέα Ἑστία» τχ. 759.
57. **Milko Mirčeb**: Amforite Pečati. Sofia 1958. (Ἀν. Ὀρλάνδος).
58. **Χ. Μπάρλα**: Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. Ἐν Ἀθήναις 1959. (Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία).
59. **George E. Mylonas**: Aghios Kosmas. Princeton N.J. 1959.
60. **Ἡ Νίσυρος,** Ἰούλιος 1959. New York 1959.
61. **Οἰκοδομή,** περιοδικόν. Ἔτος 1ον. Ἐν Κοζάνῃ 1958. (Μητρ. Σερβίων—Κοζάνης).
62. **Ἀλ. Ν. Οἰκονομίδης**: Μιθριδάτεια Α'. Ἀπ. «Ἀρχεῖον Πόντου» τχ. 22. Ἐν Ἀθήναις 1958.
63. **Δ. Πάλλας**: Κατάλογος χειρογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Μέρος 3. Ἀθῆναι 1955. (Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία).
64. » » : Στέφανοι ἀνηρτημένοι ὑπεράνω τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Ἀθῆναι 1958.
65. **Ν. Πανταζόπουλος**: Λαϊκαὶ καὶ λόγιοι ἐπιδράσεις εἰς τὸ δίκαιον τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἀθῆναι. 1958.
66. » » Ἑλλήνων συσσωματώσεις κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν. Ἀθῆναι 1958.
67. **Ν. Π. Παπαδόπουλος**: Μονῆς Ἁγ. Θεοδώρων ἐπισκοπῆς Κερνίκης ἐθνικαὶ ἐκδουλεύσεις. Ἐν Ἀθήναις 1958.
68. **Ἀρ. Παπασταύρου**: Θάνατος εὐεργέτης. Tuscon, Arizona 1958.
69. **Δ. Πασχάλης**: Ἡ Ἄνδρος τ. 1-2. Ἐν Ἀθήναις 1925-27. (Ἀνδριακὸς ὅμιλος).
70. Ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς **Παῦλος**, ἐπίτιμος διδάκτωρ τῆς Θεολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἀθῆναι 1955. (Βασ. Ἐθνικὸν Ἵδρυμα).
71. Ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς **Παῦλος,** ἐπίτιμος διδάκτωρ τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου. Ἀθῆναι 1958. (Ἐθνικὸν Ἵδρυμα).
72. **W. Peek**: Die Nostoi des Stesichoros. Berlin 1958. Ἀπ. «Philologus».
73. » » Pindar, Ol. V 142. Berlin 1958. Ἀπ. «Philologus».
74. » » Ein Delphisches Weihgedicht. Berlin 1958. Ἀπ. «Philologus».
75. **Πεπραγμένα** τοῦ Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου (Θεσσαλονίκη 12-19 Ἀπριλίου 1953). Ἀθῆναι 1958. (Ἑτ. Μακεδ. Σπουδῶν).
76. **Περιηγητικὴ** τχ. 1-12. Ἀθῆναι 1959. (Ἑλληνικὴ Περιηγητικὴ Λέσχη).
77. **Φ. Πέτσας**: New Discoveries at Pella. Ἀπόσπ. «Archaeology» Vol. 11, No 4, 1956.
78. **Γ. Φουσάρας**: Τὰ «Εὐβοϊκὰ» τοῦ Ἐβλιᾶ Τσελεμπῆ. Ἀθῆναι 1959.

79. **Γ. Φουσάρας**: Εὐβοϊκὴ ἀλληλογραφία. τχ. 3, 1933-1958. Ἀθήνα 1958. (Ἑταιρεία Εὐβοϊκῶν Σπουδῶν).
80. **Πλάτων** ἔτος 6-10 (1954-58). Ἀθῆναι 1958. (Ἑταιρεία Ἑλλήνων Φιλολόγων.)
81. **Πρακτικὰ** τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 33, 1958. Ἐν Ἀθήναις 1959. (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν).
82. » τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τόμος 3 (1934-36)—τόμος 4 (1936-38). (Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία).
83. **G. M. A. Richter** : Calenian Pottery and Classical Greek Metalware. Ἀπ. A.J.A. 63, No 3, 1959. (Ἀ. Κ. Ὀρλάνδος).
84. **Georges Roux** : Pausanias en Corinthie (Livre II, 1 à 15). Paris 1958.
85. **Samothrace** : N. Lewis: The Ancient Literary Sources. New York 1958. (K. Lehmann)
86. **Δ. Σερεμέτης**: Ἡ Δικαιοσύνη ἐπὶ Καποδίστρια. Α' περ. 1828-1829. Θεσσαλονίκη 1959. (Ν. Πανταζόπουλος).
87. Κυπριακαὶ **Σπουδαί**, τ. 22, 1958
88. **Ed. Spranger**: Ὁ ἄγνωστος θεός. Ἐν Ἀθήναις 1958. (Μετάφρασις Κ. Μερεντίτου). (Κ. Ι. Μερεντίτης).
89. Stanco **Stančeb**—Stefan **Ibanob**: Nekropolit do Nobi Pazar. Sofia 1958. (Ἀν. Κ. Ὀρλάνδος).
90. Ὁ Ἑλληνικὸς **στρατὸς** κατὰ τὸν 1ον παγκόσμιον πόλεμον 1914-18. Ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ πόλεμος εἰς τὰ Βαλκάνια. Ἀθῆναι 1958. (Γενικὸν Ἐπιτελεῖον Στρατοῦ).
91. Ὁ Ἑλληνικὸς **στρατὸς** κατὰ τὸν 2ον παγκόσμιον πόλεμον. Αἴτια καὶ ἀφορμαὶ τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου 1940-41. Ἀθῆναι 1959. (Γενικὸν Ἐπιτελεῖον Στρατοῦ).
92. **J. H. Stubbings**: Alan John Bayard Wace. Ἀπ. «Proceedings of the Br. Acad.». Vol. 44. London.
93. **Symbolae Osloenses**, fasc. 34. Osloae 1958. (Ἑλληνολατινικὴ Ἑταιρεία).
94. **J. Gy. Szilagyi — L. Castiglione**: Griechish—Römische Sammlung. Budapest 1957. (Museum der Bildenden Künste)
95. **M. Θεοχάρη**: Un épitrachilion valaque aux Météores. Ἀπ. «R.E. Roumaines». Paris 1957.
96. **Θεσσαλικά**, τόμος α'. Βόλος 1958.
97. **Κ. Τριανταφύλλου**: Ἱστορικὸν λεξικὸν τῶν Πατρῶν. Πάτραι 1959. (Δῆμος Πατρέων).
98. **Π. Τριαντάφυλλος**: Ὁ Θέογνις ἀπὸ τὰ Μέγαρα. Μετάφραση σὲ στίχο. Εἰσαγωγὴ—Σχόλια [Ἀθῆναι 1958].
99. **Varga Edit — Wessetgky Vilmos**: Egyiptomi Kiállitás. Budapest 1955. (Museum der Bildenden Künste).
100. **A. J. B. Wace**: Mycenae 1939-1956. Ἀπ. B.S.A. Vol. 52. (Κυρία Wace).
101. **G. D. Weinberg**: Glass Manufacture in Ancient Crete. Ἀπ. «Journal of Class. Studies» 1, 1959.
102. **Ἀ. Ξυγγόπουλος**: Manuel Panselinos. Athens 1956. (Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀσπιώτου).
103. **Π. Ζέπος**: Μιχαὴλ Φωτεινοπούλου νομικὸν πρόχειρον. Ἀθῆναι 1959.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (1837 - 1965)

Α'. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

	Δραχμαί
1. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ (ΕΑ) 1837-1909, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ (ΑΕ) 1910-1964 (1 - 103 : πβ. πινάκιον παρὰ ⟨Β. Λεονάρδῳ⟩, Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1 - 3). Σχῆμα 4ον	—
Περίοδος Α' : τόμος 1-16 (1837-1860) : (*1837* τεύχη 4, Ὀκτώβριος, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος α' καὶ β'), *1838 - 1841* (δὲν πωλοῦνται). *1842* (τεῦχος 25, Ἰανουάριος - Μάρτιος τεῦχος 26, Ἀπρίλιος - Αὔγουστος), *1843 - 57* (δὲν πωλοῦνται), *1858*, τεῦχος 50, *1859*, τεῦχος 51, *1860*, τεῦχος 53· ἕκαστον τεῦχος	50.—
Περίοδος Β' : τόμος 17-21 (1862-1874) : *17* (*1862*) : τεύχη α' - ιβ' (τὰ τεύχη θ' - ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἕκαστον τεῦχος	50.—
18 - 21 (*1869 - 1874*): 18 (1869): τεῦχος ιγ'· 19 (1870): τεῦχος ιδ'· 20 (1872) : τεύχη ιε' καὶ ιϜ' (τὸ ιϜ' ἐξεδόθη τῷ 1873)· 21 (1874) : τεῦχος ιζ'· ἕκαστον τεῦχος	50.—
Περίοδος Γ' : τόμος 22-62 (1883-1923) : : *22 - 62* (*1883 - 1923*) : 1883 - 1897, 1898 - 1899 (δὲν πωλοῦνται), 1900 - 1901, 1902 - 1904 (δὲν πωλοῦνται) 1905 - 1923· εἷς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος)· ἕκαστος τόμος	300.—
Περίοδος Δ' : τόμος 63 κἑ. (1924 κἑ.) : *63 - 75* (*1924 - 1936*): 1924, 1925/6, 1927/8, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934/5, 1936: εἷς τόμος κατ' ἔτος· ἕκαστος τόμος	300.—
76 (*1937*) : πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων α' καὶ β' μέρος· ἕκαστος τόμος	600.—
γ' μέρος	150.—
77 - 91 (*1938 - 1952*) : 1938, 1939/41, 1942/44, 1945/47, 1948/49, 1950/51, 1952· ἕκαστος τόμος	300.—
92/3 (*1953/4*): Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α' Μέρος	350.—
Β' καὶ Γ' Μέρος· ἕκαστος τόμος	300.—
94 - 100 (*1955 - 1961*) : 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961· ἕκαστος τόμος	300.—
101 - 103 (*1962 - 1964*) (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)	—
Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ **Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου·** τόμος 1ος: 1883 - 1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στῆλαι 550, 1902	240.—

Δραχμαὶ

2. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837-1959 καὶ 1961 (ΠΑΕ 1 - 115 καὶ 117 πβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77 - 79).

Περίοδος Α' : τόμος 1-13 (1837-1848/9): *1-3* (*1837*, *1837/8*, *1838/9*): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α' - Γ' συνεδριάσεως⟩ τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας τῶν 'Αθηνῶν. ("Εκδοσις 1η). 'Ελληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

4 (*1839/40*) : Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας. ("Εκδοσις 1η). 'Ελληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

5 (*1840/1*) : Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας. ("Εκδοσις 1η). 'Ελληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

6 (*1841/2*) : Πρακτικὰ τῆς Ζ' (γράφε : F') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας. ("Εκδοσις 1η). 'Ελληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται) —

7 - 11 (*1842/3 - 1846/7*) : Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως . . . . . —

1 - 11 (*1837 - 1846/7*) : Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α' - ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως⟩ τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας τῶν 'Αθηνῶν. ("Εκδοσις 2α). 'Ελληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

12 (*1847/8*) : Πρακτικὰ τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς 'Ελληνικῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας. 'Ελληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

13 (*1848/9*) : Πρακτικὰ τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς 'Ελληνικῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας. 'Ελληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

Περίοδος Β' : τόμος 14-25 (1858/9-1869/70): *14* (*1858/9*) : Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α'+43. 1859. . . . . 15.—

15 - 25 (*1859/60 - 1869/70*) : Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας, 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4 (δὲν πωλεῖται), 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/67 (δὲν πωλεῖται), 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεῦχος . . . . 15.—

Περίοδος Γ' : τόμος 26-74 κέ. (1870/1 - 1916/1919): *26 - 74* (*1670/1-1916/9*) : Πρακτικὰ 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας 1870/1 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 - 1883, 1884 (δὲν πωλεῖται), 1885 - 1895, 1896 (δὲν πωλεῖται), 1897 - 1898, 1899 (δὲν πωλεῖται), 1900 - 1908 (δὲν πωλοῦνται), 1909 - 1915, 1916/9. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος . . . . 100.—

Περίοδος Δ' : τόμος 75 κέ. (1920 κέ.) : *75 - 107* (*1920 - 1951*) : Πρακτικὰ 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας 1920, 1921, 1922/4, 1925/6, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937,

Δραχμαί

1938, 1939, 1940, 1941/44, 1945/48, 1949, 1950, 1951. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος . . . . 100.—

108 : (*1952*) . . . . 250.—

109 - 110 : (*1953 - 1954*) : 1953, 1954· ἕκαστος τόμος . . . . . 100.—

111 - 113.117: (*1955 - 1957.1961*): 1955 - 1957. 1961· ἕκαστος τόμος 150.—

114 - 115 : (*1958, 1959*) . . . . —

3. ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (ἐπιμελείᾳ **Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου**) κατὰ τὸ ἔτος 1954 . . . . 25.—

» » » » » 1955 (ὑπὸ ἀνατύπωσιν) . . . . . —

» » » » » 1956 (ὑπὸ ἀνατύπωσιν) . . . . . —

» » » » » 1957 . . . . 50.—

» » » » » 1958 . . . . 75.—

» » » » » 1959 . . . . 80.—

» » » » » 1960, 1961 . . . . 120.—

» » » » » 1962, 1963, 1964 . . . . 100.—

Β΄. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

4. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι,* ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον : 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια΄ + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον : 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον . . . . 15.—

5. *Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας* ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται) . . . —

6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί,* κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α΄ (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β΄ + 34, πίνακες 9. 1860 . . . . 15.—

7. **Εὐθύμιος Καστόρχης·** *Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος.* Σχῆμα 8ον, σελίδες ϝ΄ + 130. 1879. (Δὲν πωλεῖται) . . —

7Α. *Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.* (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται) . . . —

8. **A. G. Lolling·** *Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου·* τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α΄: Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η΄ + στῆλαι 152 + η΄, πίναξ 1. 1899 . 54.—

9. **Π. Καββαδίας·** *Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900 (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

10. **Π. Καββαδίας·** *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 . 15.—

10Α. ⟨**Βαλέριος Στάης**⟩· *Τὰ εὑρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων* (= ΑΕ 1902, στήλη 145 - 173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11 (δὲν πωλεῖται) . . . . —

Δραχμαὶ

11. *Comptes rendus du Congrès international d'archéologie,* 1ère *session: Athènes 1905.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 . . . . 50.—

12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος·* τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται : **Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters).** Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1 - 33). 1906 . . . . . 120.—

13. **P. Kavvadias + G. Kawerau·** *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890.* **Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου·** *Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890.* Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906-1907.. 300.—

14. **Χρῆστος Τσούντας·** *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι ιϝ' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908. . . . 300.—

15. **Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου·** *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910. . . . . 90.—

16. **Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης·** *Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 . . . . 30.—

16Α. **⟨Βασίλειος Λεονάρδος⟩·** *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφή.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

16Β. **⟨Βασίλειος Λεονάρδος⟩·** *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. 1912. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

17. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος·** *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας.* τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 . . . . 45.—

18. **Γεώργιος Κ. Γαρδίκας·** *Μελετήματα ἀρχαιολογικά.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 . . . . 4.50

19. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος·** *Τοπογραφία τῶν Δελφῶν·* τεῦχος 1ον Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912-1917 15.—

20. **Βαλέριος Στάης·** *Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920. (Δὲν πωλεῖται) . . . —

21. **Georgius P. Oeconomus·** *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 . . . . 18.—

22. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος·** *Ὁ ἀποτυμπανισμός,* συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὧν 7 παρένθετοι 1923 . . . . 30.—

23. **Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος·** *Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν.* Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἔγχρωμοι 10. 1928 . . . . 450.—

24. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς·** *Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928. . . . . . 75.—

25. **Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος·** *Ὁ Λόρδος Ἔλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1400 - 1837.* Σχῆμα 8ον, σελίδες κϝ' + 257, πίνακες 5. 1930 . . . . 75.—

Δραχμαί

26. **Ἰωσὴφ Χατζιδάκης·** *Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931 . . . . . . 18.—

26Α. **Γεώργιος Σωτηρίου·** *Χριστιανικαὶ Θῆβαι* (=ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931 . . . . 300.—

27. ⟨**Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**⟩· *Τὸ Ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937*, ἐν ἀλφαβητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938. . . . . 40.—

28. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος·** *Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.* Λόγος πανηγυρικὸς τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ρηθεὶς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς Ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14 [1942] . . . . . 10.—

28Α. *Λεύκωμα τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837 - 1937.* Σχῆμα 4ον, 62 + (51). Ἐν Ἀθήναις [1937 - 1952]. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

29. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων·** *Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας.* Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκὼν 1. 1949 . . . . 50.—

30. **Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλλος·** *Ἡ Ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου.* Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 84 εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950. 50.—

31. **Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος·** *Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνων.* Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + 47, πίνακες 27. 1950 . . . . 140.—

32. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος·** *Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος.* Σχῆμα 8ον, σελίδες ϝ' + 131, εἰκόνες 8. 1951. . . . . 60.—

33. **Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος·** *Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης·* Σχῆμα 4ον, σελίδες ϝ' + 144, εἰκόνες 76. 1951 . . . . 200.—

34. **Μάρκελλος Μιτσός·** *Ἀργολικὴ προσωπογραφία.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 211, 1952. . . . . 120.—

35. **Γεώργιος** καὶ **Μαρία Σωτηρίου·** *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.* Κείμενον καὶ λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952 . . . . 250.—

36. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος·** *Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης.* Σχῆμα 4ον, Τόμ. Α' (1952) + Β' (1954), σελίδες 605 + κη', εἰκόνες 549, πίνακες Α + Β καὶ Εὑρετήριον τοῦ Α' καὶ Β' τόμου (1957), σελίδες 136 . . . . 500.—

37. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος·** *Τὰ ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα.*

Τχ. 1ον. *Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 154. 1955 . . 150.—

Τχ. 2ον. *Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τὰ κονιάματα καὶ οἱ λίθοι*, σελίδες 426. 1959 - 60 . . . . 350.—

Δραχμαί

38. **Νικόλαος Κ. Μουτσόπουλος·** *Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας.* Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε' + 238, εἰκόνες 142. 1956 . . . . 100.—

39. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς.** *Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσῖνος.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 135, πίνακες 16 καὶ ἔγχρωμοι. Α + Β. 1957 . . 270.—

40. **Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος·** *Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν.* Σχῆμα 4ον, Σελίδες μς' + 380, πίνακες 72. 1957 500.—

41. **Ἰωάννα Κ. Κωνσταντίνου·** *Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικήν.* Σχῆμα 8ον, σελίδες ια' + 58, πίνακες 16. 1957 . . . . 50.—

42. **Νικόλαος Μ. Βερδελῆς·** *Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας.* Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 102, πίνακες 15. 1958 . . . . 60.—

43. **Ἰωάννης Δ. Κοντῆς·** *Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα.* Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 120, πίνακες 17. 1958 . . . . 60.—

44. **Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης·** *Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 79 + πίνακες 6. 1958 . . . . 50.—

45. **Χαρίκλεια Μπάρλα·** *Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 52 + πίνακες 14. 1959 . . . . 40.—

46. **Γεώργιος Σ. Δοντᾶς·** *Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 108 + πίνακες 40. 1960 80.—

47. **Δημήτριος Λαζαρίδης·** *Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 83 + πίνακες 34. 1960 . . . . 75.—

48. **Σέμνη Καρούζου·** *Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ις' + 140, πίνακες 93 καὶ ἔγχρωμοι. 1963 . . . . 550.—

49. **Χρυσούλα Καρδαρᾶ·** *Ροδιακὴ ἀγγειογραφία.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 310 παρένθ. πίν. Α + Β, πίνακες 14. 1963 . . . . 325.—

50. **Νικόλαος Δρανδάκης·** *Ὁ Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς θεωρούμενος ἐξ εἰκόνων του σωζομένων κυρίως ἐν Βενετίᾳ.* Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 182, πίνακες 70. 1962 . . . . 100.—

51. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος·** *Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου.* Σχῆμα 8ον, σελίδες XLVIII + 633. 1964 . . . . 350.—

52. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος·** *Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 183, πίνακες 30 (1 - 20 ἔγχρωμοι) μετὰ συντόμου γαλλικῆς μεταφράσεως ἐκ σελίδων XLII, 1963 . . . . ἄδετον 600.—
δεμένον 660.—

53. **Σωτ. Ἰ. Δάκαρης·** *Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν.* Σχῆμα 8ον, σελίδες β' + 169, πίνακες 5. 1964 . . . . 100.—

Δραχμαί

Γ΄. ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος·** *Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935 (δὲν πωλεῖται) . . . . —

2. **K. Kourouniotes·** *Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936 . . . . . 56.—

3. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων·** *Ὁδηγὸς τῆς Δήλου*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950 . . . . 45.—

Δ΄. ΑΛΛΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1. *Ὀργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 19ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται . . . . —

2. *Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά,* ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

3. *Νέος Ὀργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 41, 1959. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς συγγράμματα:

1. **Βασίλειος Λεονάρδος·** Ἡ Ὀλυμπία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 . . . . 56.—

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Βενιζέλου [Πανεπιστημίου] 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (115) τόμος τῇ 30 Αὐγούστου 1965

α. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς κατὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ Ὠδείου τοῦ Ἡρώδου στοᾶς.

β. Τοῖχος ἀναλημματικοῦ περιβόλου τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

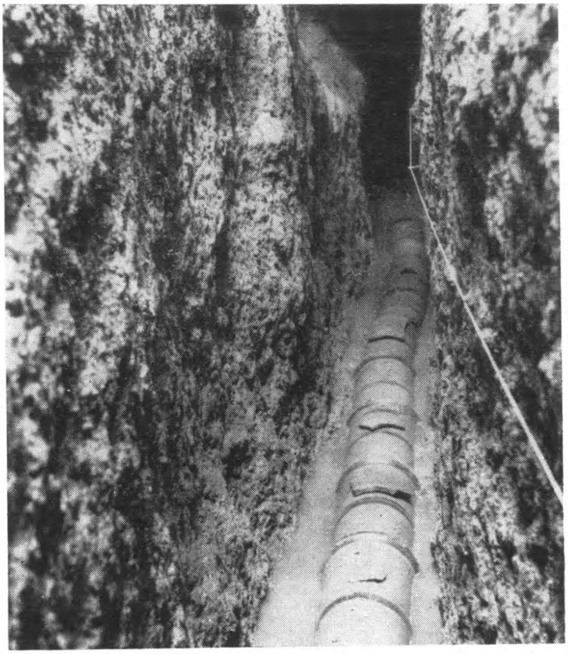

α. Τὸ Πεισιστράτειον ὑδραγωγεῖον.

β. Ἀγγεῖα ρυθμοῦ Διπύλου εὑρεθέντα κατὰ τὴν νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφήν.

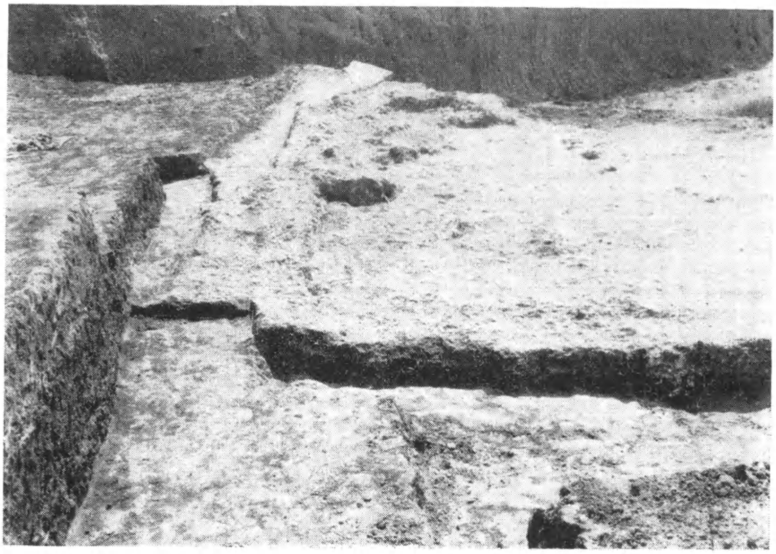

α. Τὸ κατὰ τὴν ὑποθεμελίωσίν του μόνον σωζόμενον IV ἀρχαῖον κτίσμα.

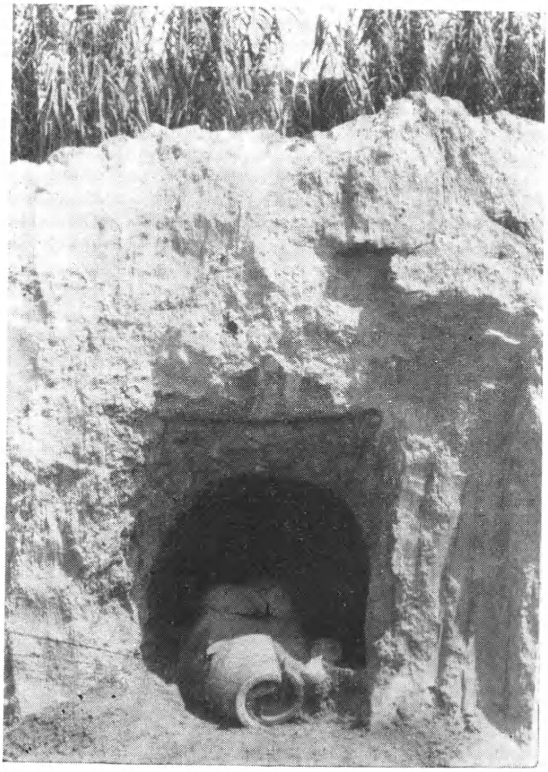

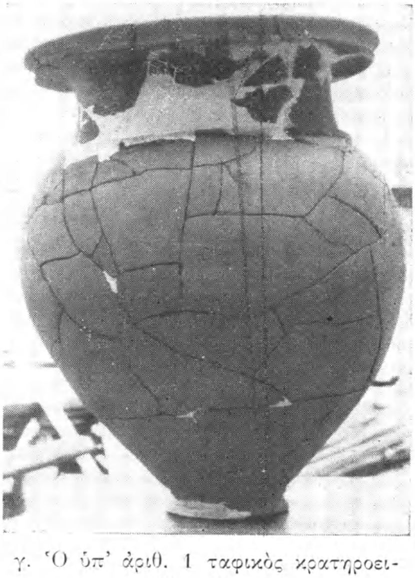

γ. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 1 ταφικὸς κρατηροειδὴς πίθος.

←

β. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 6 γεωμετρικὸς τάφος, ὁ εὑρεθεὶς ἐπὶ τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ γηλόφου, ἐφ' οὗ τὸ ἀρχαῖον κτίσμα IV.

α. Τὸ βορείως τοῦ ἀγροκτήματος τοῦ Δημοσίου ἀποκαλυφθὲν ἀρχαῖον φρέαρ μὲ τὴν πηλίνην του ἐπένδυσιν.

β. Τὸ ἀρχαῖον φρέαρ, μὲ τὴν νοτίως αὐτοῦ ἀνοιχθεῖσαν τάφρον.

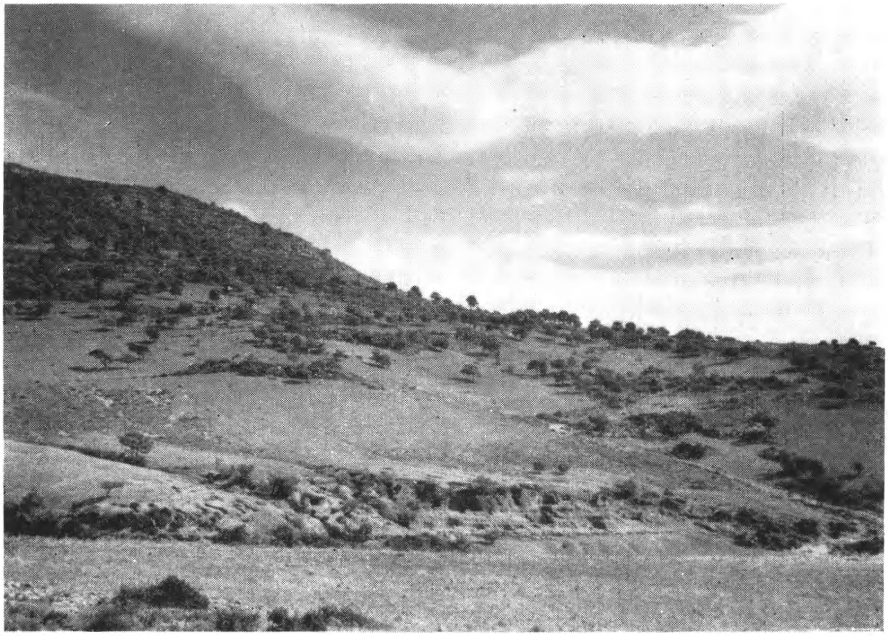

α. Ἄποψις τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ Ν.

β. Ὁ τάφος 86.

α. Δρόμος καὶ ἡμιανοιγμένη εἴσοδος τοῦ τάφου 91.

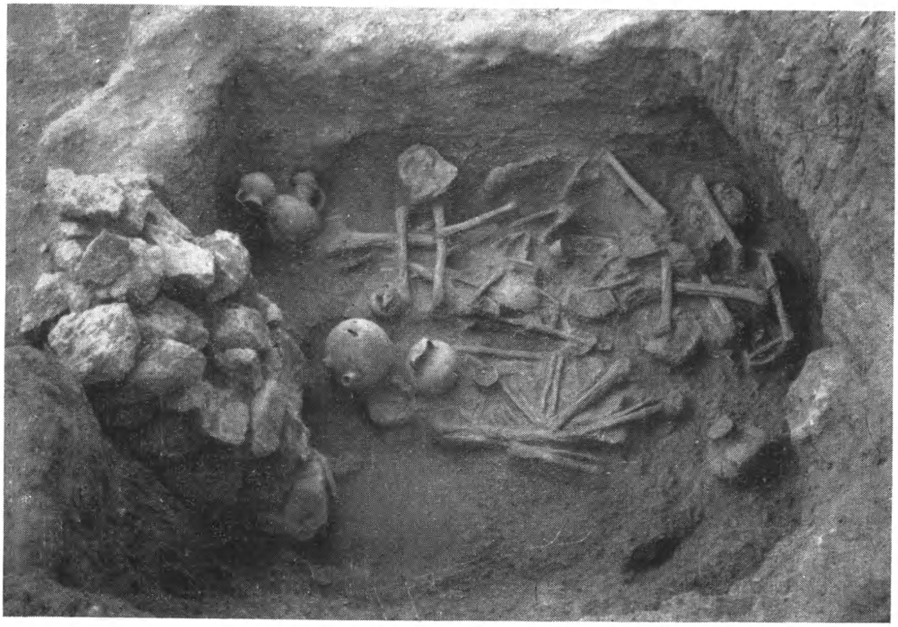

β. Ὁ τάφος 92.

α. Ὁ τάφος 90.

β. Θήλαστρα τοῦ τάφου 90 τὰ συνοδεύοντα τὸν αἰγυπτιακὸν σκαραβαῖον.

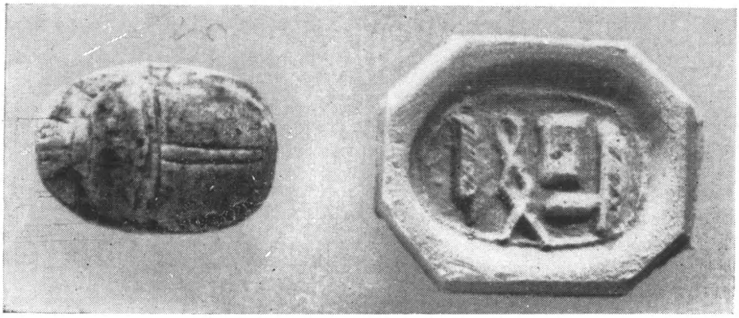

α. Αἰγυπτιακὸς σκαραβαῖος τοῦ τάφου 90.

β. Ἀργυροῦς δακτύλιος ἐνισχυμένος
μὲ χρυσοῦν σύρμα ἐκ τοῦ τάφου 92.

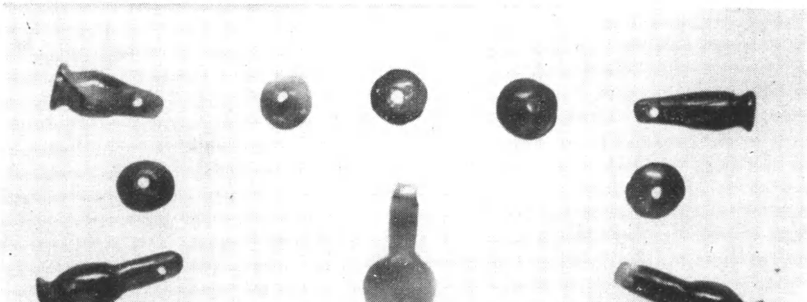

γ. Ψῆφοι περιδεραίου τοῦ τάφου 92.

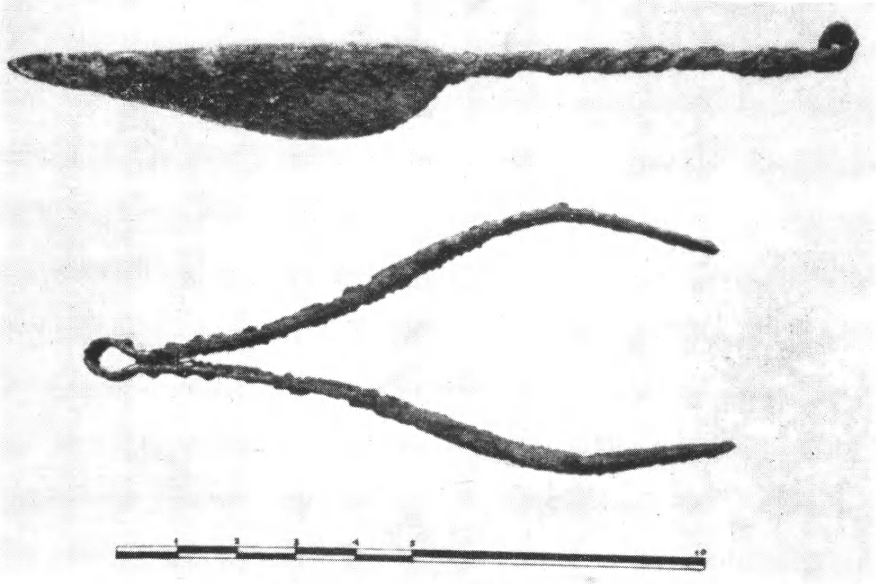

α. Μαχαιρίδιον καὶ τριχολαβὶς ἐκ χαλκοῦ.

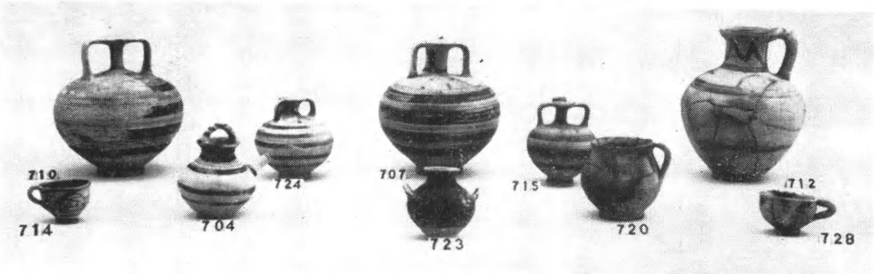

β. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

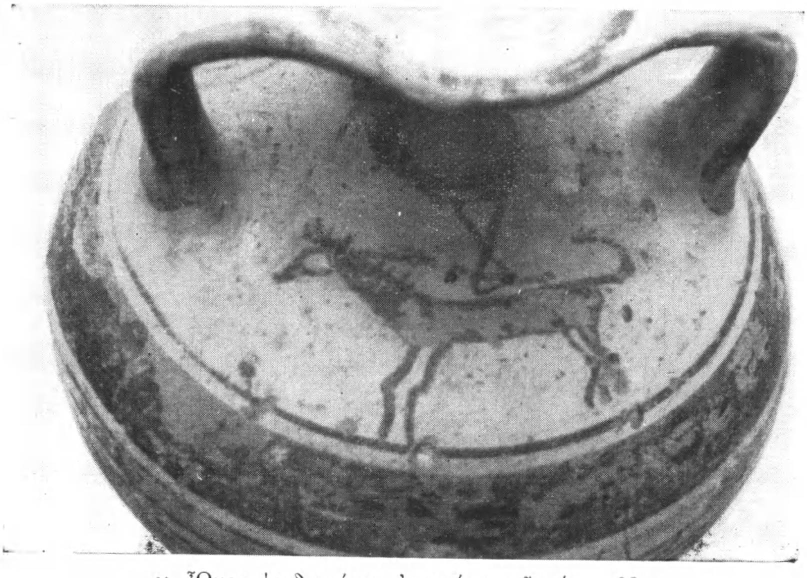

γ. Ὦμος ψευδοστόμου ἀμφορέως τοῦ τάφου 92.

α. Ἄποψις τοῦ στυλοβάτου τῆς Στοᾶς μετὰ τῶν κατωτέρων σφονδύλων τῶν κιόνων κατὰ χώραν.

β. Τὸ δάπεδον τῆς εἰσόδου τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς Στοᾶς.

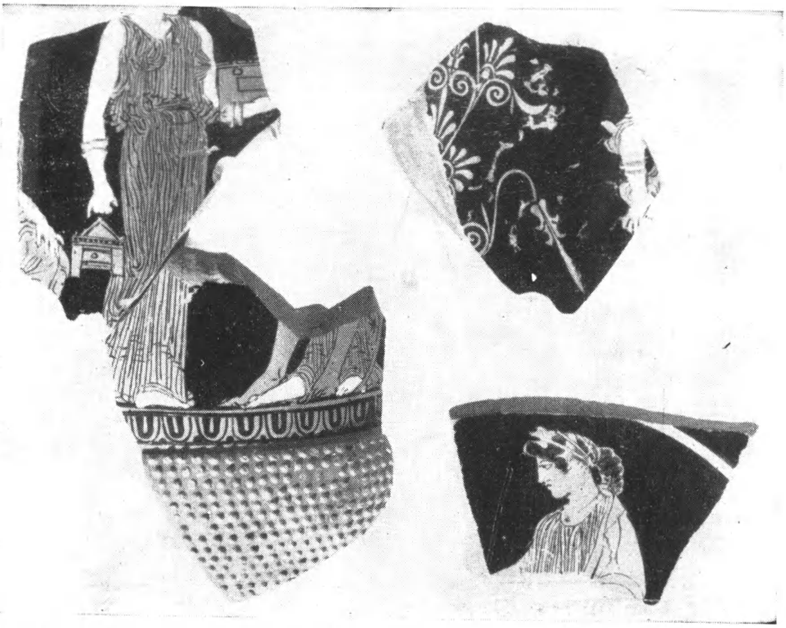

α. Τεμάχια ἐρυθρομόρφου ἐπινήτρου ἐξ ἀποθέτου ἢ βόθρου ὕπερθεν τοῦ μικροῦ ἱεροῦ.

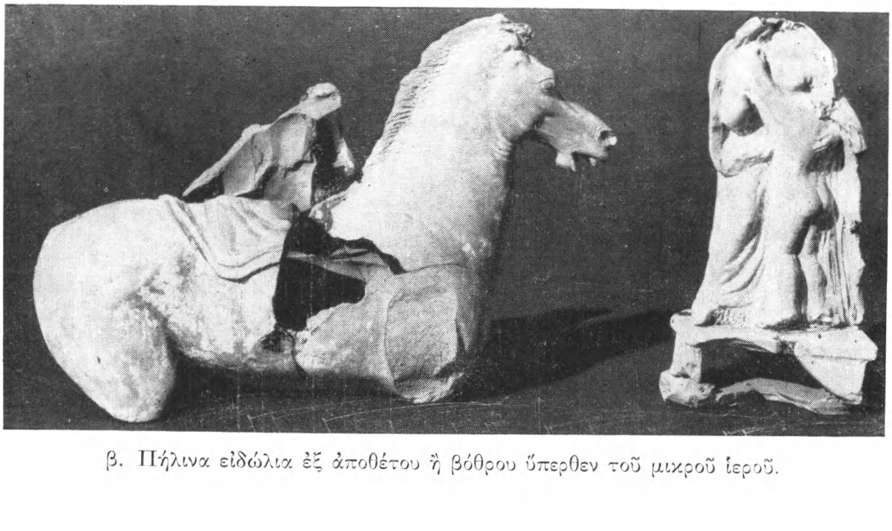

β. Πήλινα εἰδώλια ἐξ ἀποθέτου ἢ βόθρου ὕπερθεν τοῦ μικροῦ ἱεροῦ.

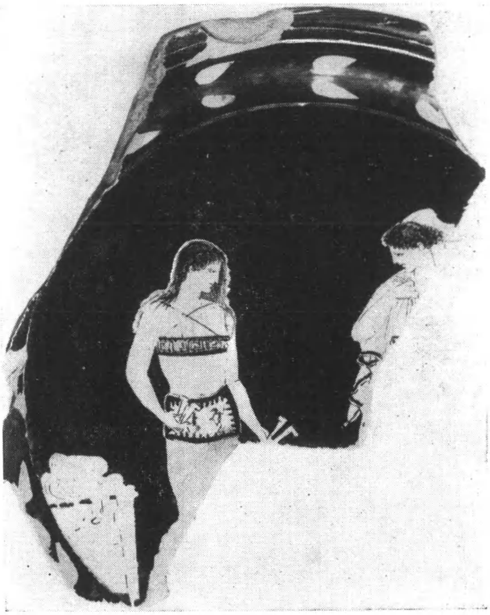

α. Ἐρυθρόμορφον πινάκιον ἐξ ἀποθέτου ἢ βόθρου ὕπερθεν τοῦ μικροῦ ἱεροῦ.

β. γ. δ. Κεφαλαὶ ἄρκτων.

α. Ἀνάγλυφον τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰ. μετὰ παραστάσεως Ἀρτέμιδος καὶ αἰγῶν.

β. Ἄποψις τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ τοιχοβάτου τοῦ τελευταίου δωματίου τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς Στοᾶς.

α. Τοῖχος ἀνατολικῶς τοῦ τέρματος τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς Στοᾶς.

β. Τοῖχος ἀνατολικῶς τοῦ τέρματος τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς Στοᾶς.

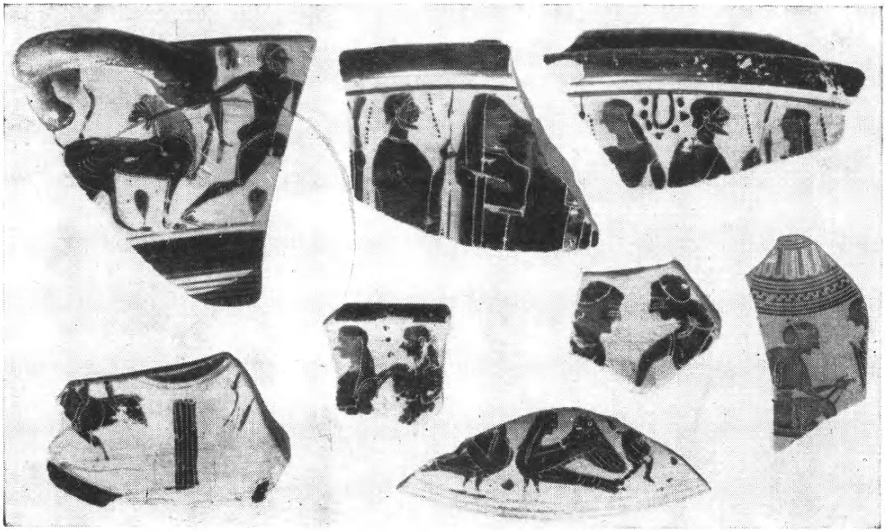

α. Τεμάχια μελανομόρφων ἀγγείων ἐκ τῆς ἐπιχώσεως πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τοίχου τοῦ πίν. 14α.

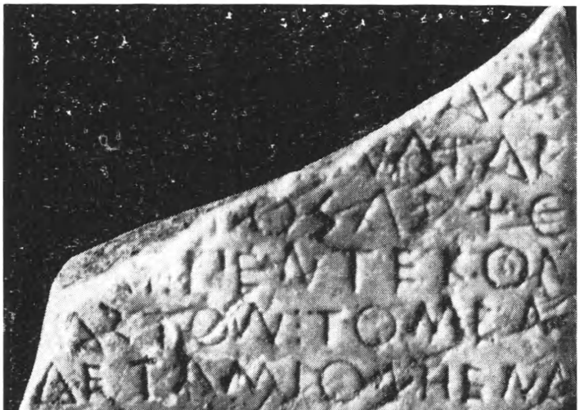

β. Ἐπιγραφὴ ἐκ τῶν θεμελίων τοῦ τοίχου τοῦ ἀνατολικῶς τοῦ τέρματος τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς Στοᾶς.

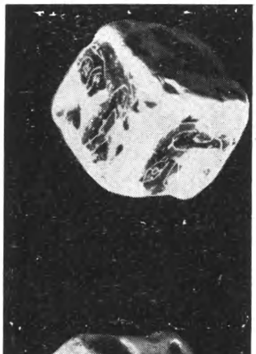

γ. Μελανόμορφοι κύβοι ἐκ τῆς ἐπιχώσεως πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τοίχου ἀντιστηρίξεως.

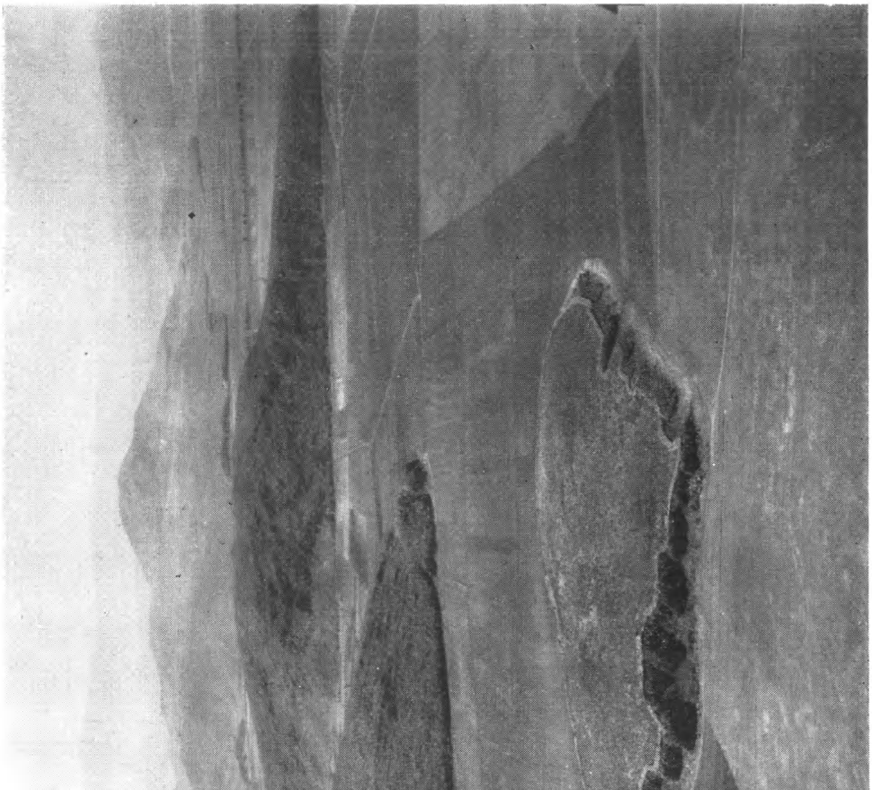

Ἄποψις ἀπὸ ἀεροπλάνου τῆς προϊστορικῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἄρνης καθὼς καὶ τῶν βορείων καὶ τῶν βορειοδυτικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Πτώου.

Ἄποψις τῆς ἀκροπόλεως ἀπὸ Δυσμῶν. Εἰς τὸ βάθος τὸ Πτῷον.

α. Τὸ ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ κλειστὸν θυρωρεῖον τῆς Νοτίας Πύλης καὶ ἡ κατὰ τὸ μέσον τῆς νοτίας αὐτοῦ πλευρᾶς κόγχη, ὅπου πιθανὸν ἐστηρίζετο ξυλίνη κλῖμαξ.

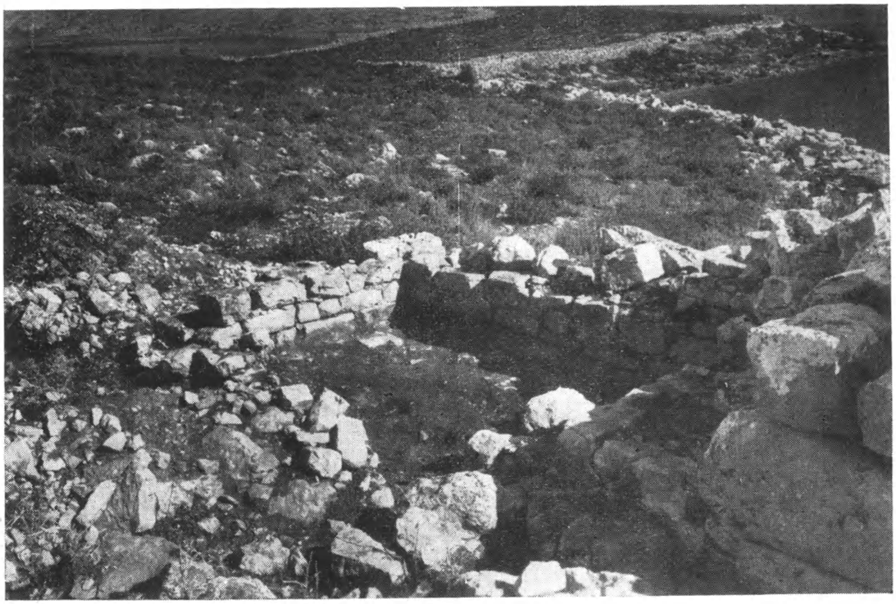

β. Τὸ δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ ὑπόστεγον-θυρωρεῖον τῆς Νοτίας Πύλης μὲ ἴχνη, παρὰ τοὺς τοίχους, τῆς πλακοστρώσεως αὐτοῦ.

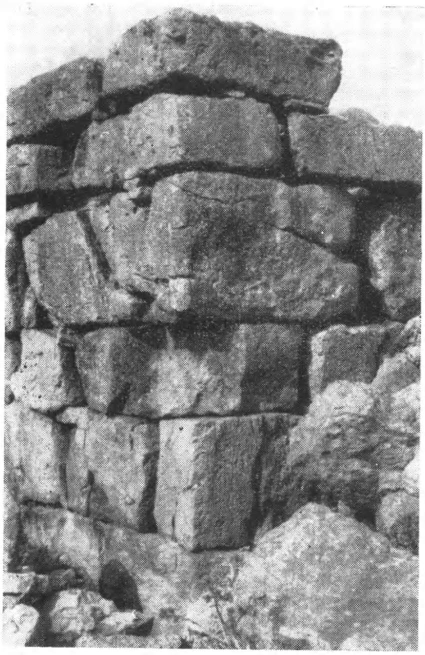

α. Ἡ ΝΑ. γωνία τοῦ δυτικοῦ πύργου τῆς Νοτίας Πύλης.

β. Ἡ Βόρειος Πύλη ἀπὸ τῶν Νοτιοδυτικῶν.

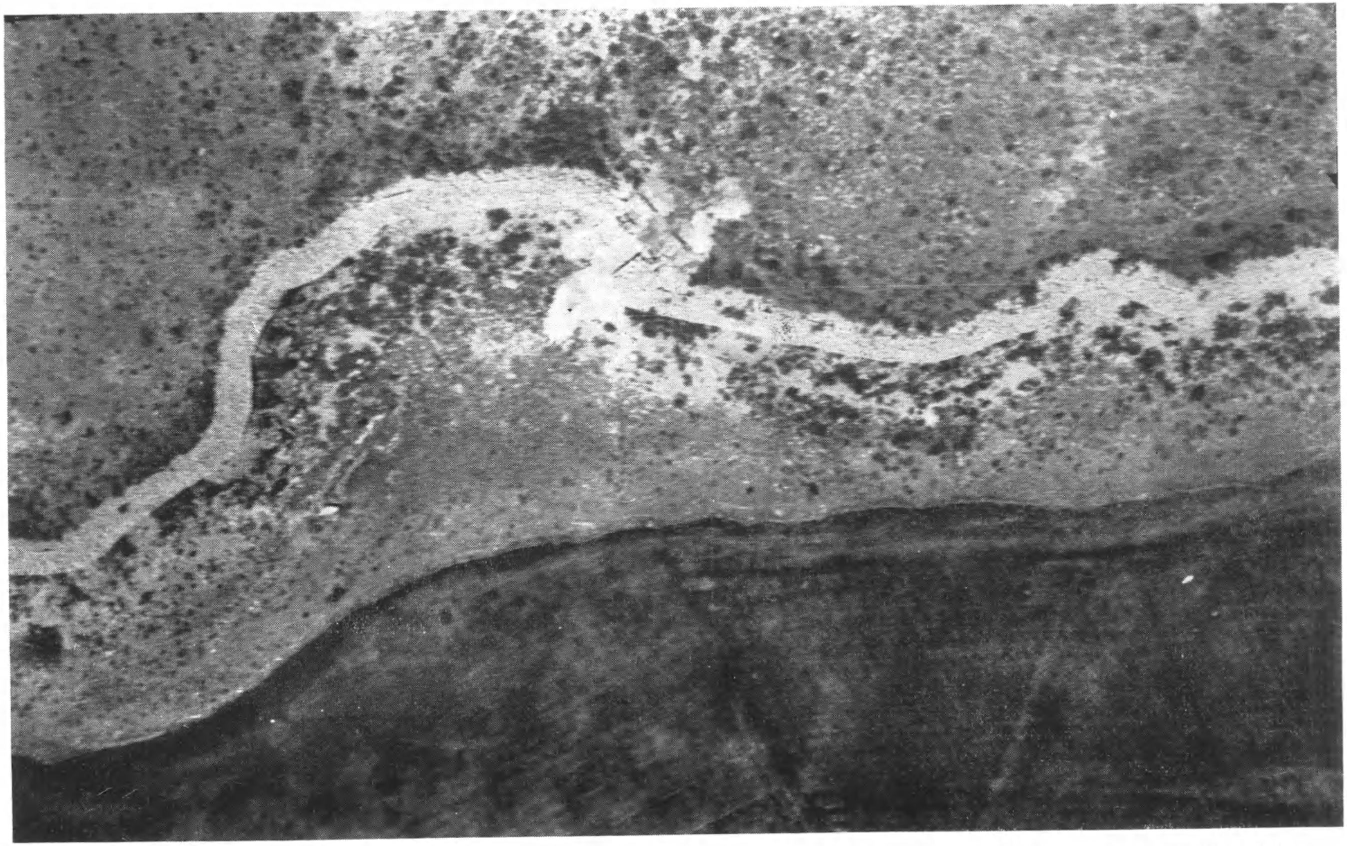

Ἄποψις ἀπὸ ἀεροπλάνου τῆς μνημειώδους Νοτίας Πύλης μετὰ τμήματος τοῦ περιβόλου καὶ τῆς πρὸς Δυσμὰς τῆς ἀποκαλυφθείσης ἀνηφορικῆς ὁδοῦ προβολῆς τοῦ λόφου ἐντὸς τῆς πεδιάδος.

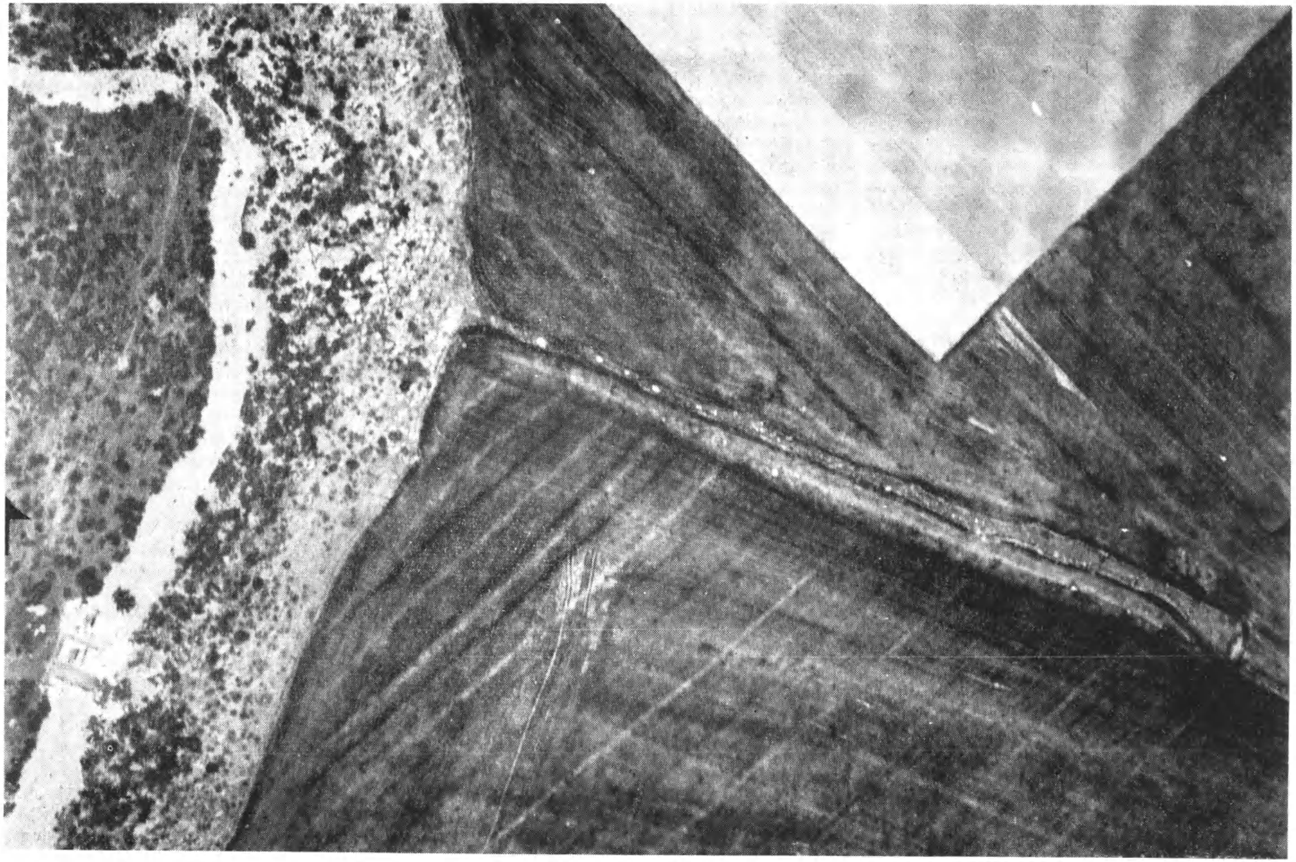

Ἄποψις ἀπὸ ἀεροπλάνου τῆς ΝΑ. ἄκρας τῆς ἀκροπόλεως μετὰ τοῦ περιβόλου αὐτῆς, τῆς ΝΑ. Διπλῆς Πύλης καὶ τοῦ εὐκρινῶς ἐντὸς τῆς πεδιάδος διακρινομένου ἀναχώματος μετὰ τῶν ἀναλημματικῶν τοίχων τῆς ὁδοῦ τῆς συνδεούσης τὴν ἀκρόπολιν μὲ τὰς ἀπέναντι ὑπωρείας τοῦ Πτῴου.

Ἄποψις ἀπὸ ἀεροπλάνου τμημάτων τοῦ περιβόλου μετὰ τῆς Βορείου Πύλης ἄνω δεξιὰ καὶ τῆς Διπλῆς Νοτιοανατολικῆς ἄνω ἀριστερά.

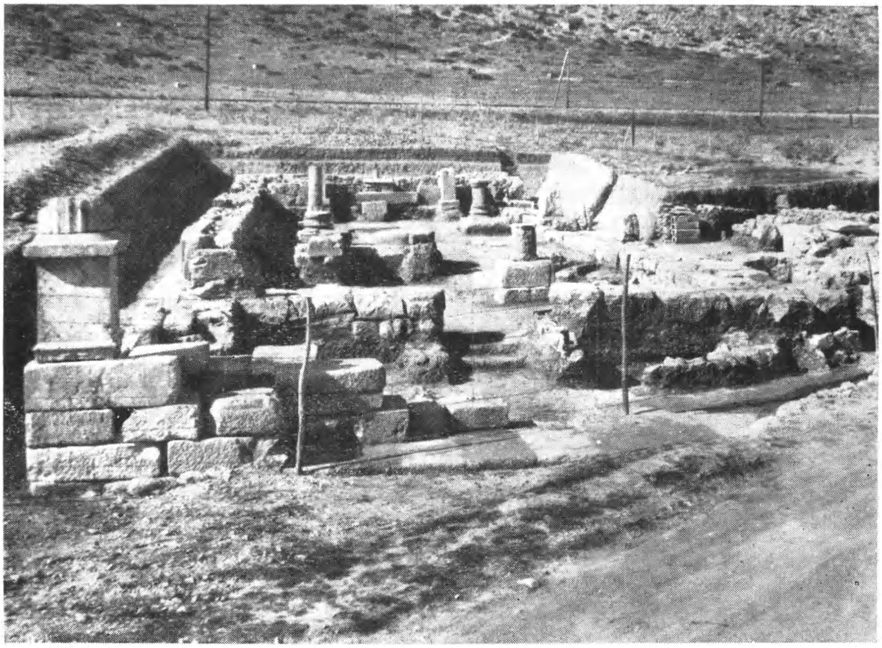

α. Ἄποψις τοῦ ναοῦ τῆς Αὐλιδείας Ἀρτέμιδος ἀπὸ Ἀνατολῶν μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφήν του καὶ τὴν ἐν μέρει ἀποκατάστασιν τῶν πλευρῶν του.

β. Τὸ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ σηκοῦ ἀποκαλυφθὲν παλαιότερον λιθόστρωτον.

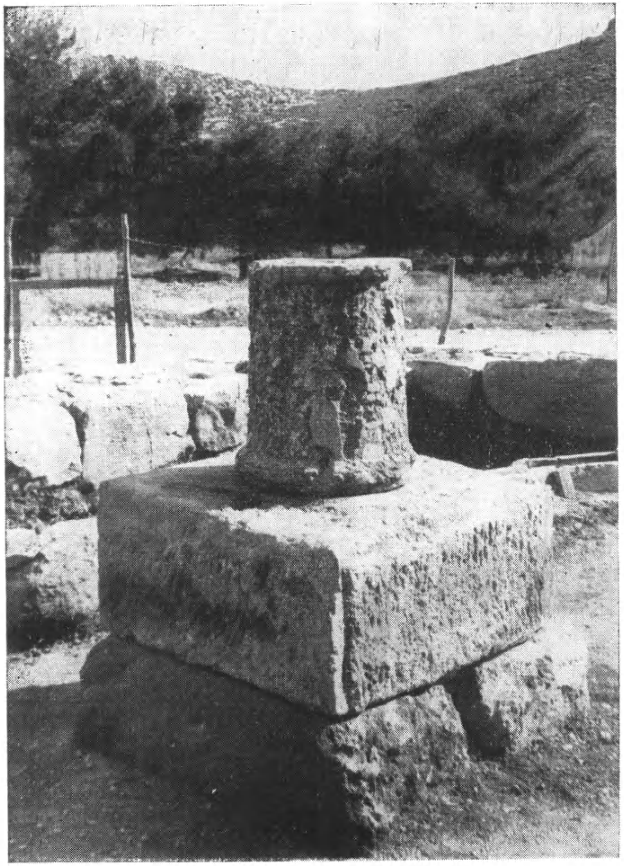

α. Θησαυρὸς ἐπὶ παλαιοτέρας βάσεως ἄλλου θησαυροῦ τοῦ 5ου **π.Χ.** αἰῶνος.

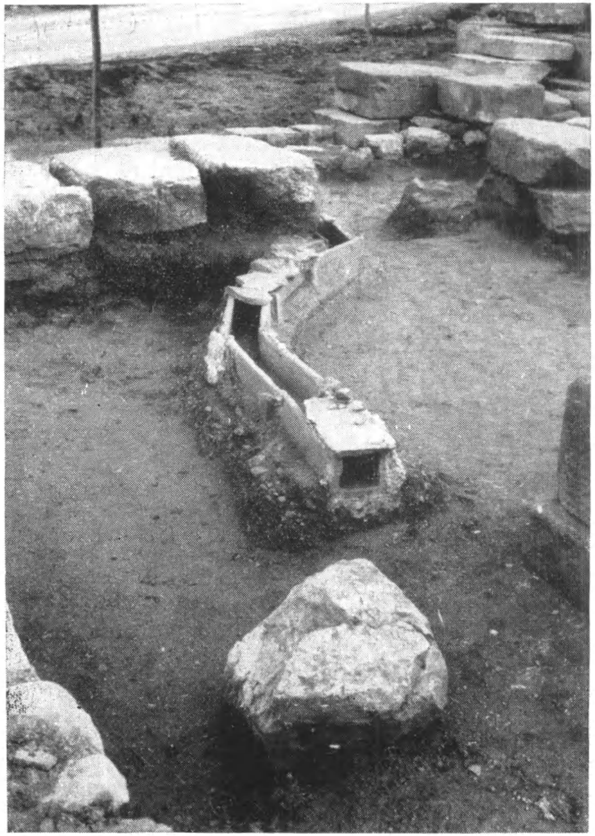

β. Ὁ ἐκ τοῦ ὑστερορρωμαϊκοῦ λουτροῦ ἀφεθεὶς κατὰ χώραν ἐντὸς τοῦ σηκοῦ ἀγωγός.

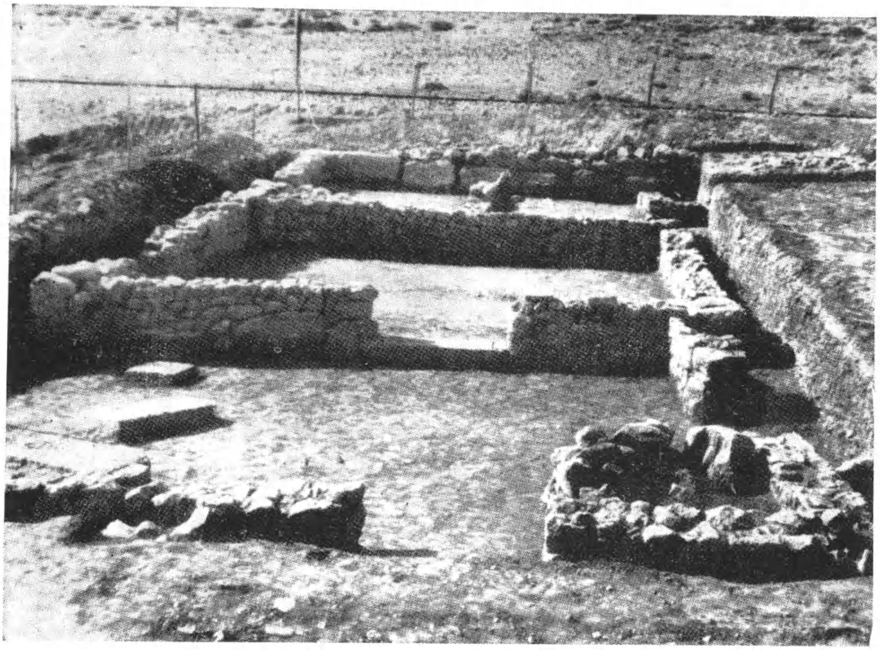

α. Τὸ Καταγώγιον (κτήριον Μ).

β. Τὸ Καταγώγιον ἀπὸ Δυσμῶν.

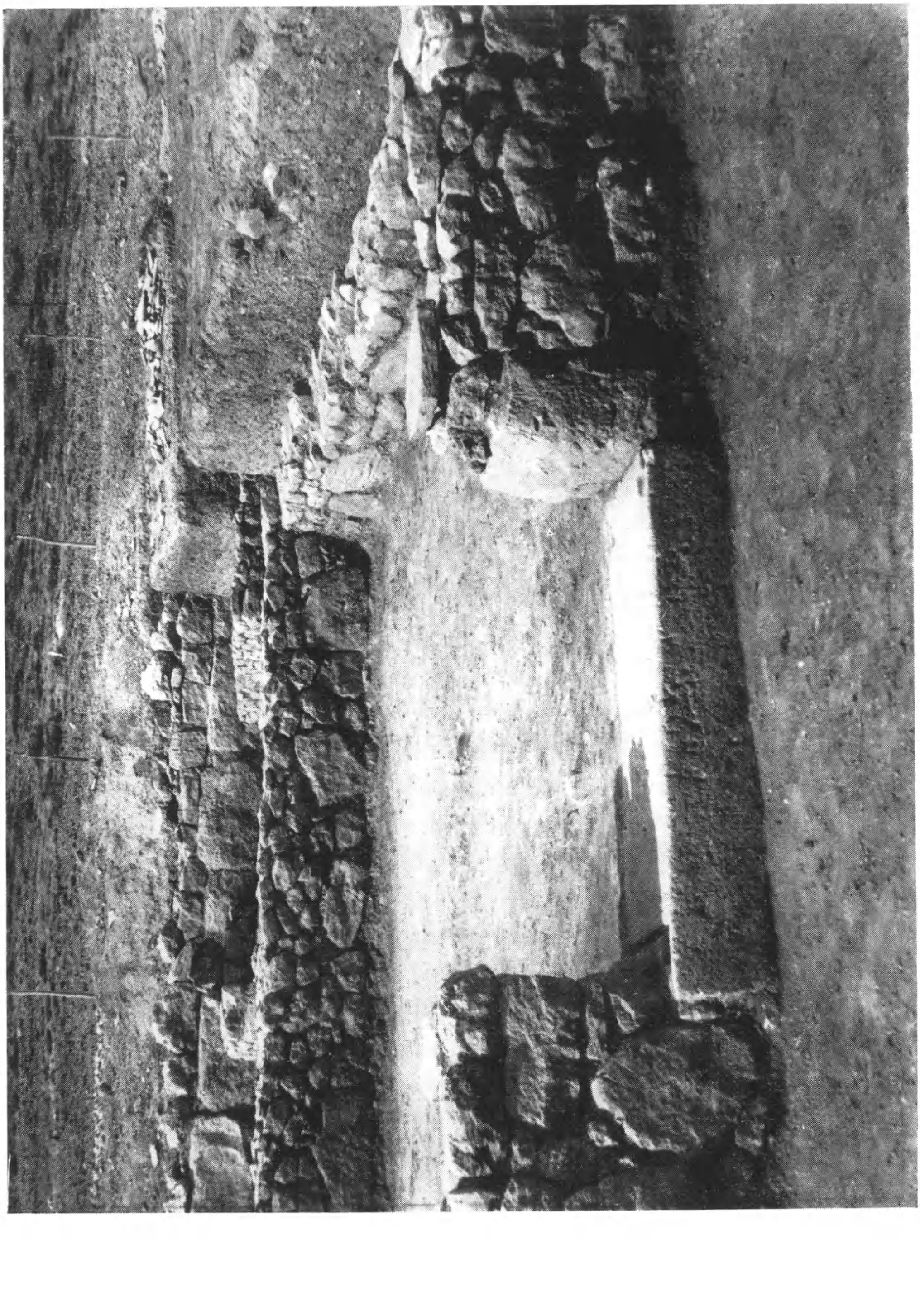

Ὁ ἐξ ὀρθογωνίων πωρολίθων δυτικὸς τοῖχος τοῦ Καταγωγίου· εἰς τὸ βάθος καὶ ἔμπρὸς τὸ καλῶς διατηρούμενον κατώφλιον τοῦ ἐνδεκακλίνου.

Ὁ μεταξὺ τοῦ Καταγωγίου καὶ τοῦ δευτέρου ἀπὸ Νότου κτηρίου τοῖχος.

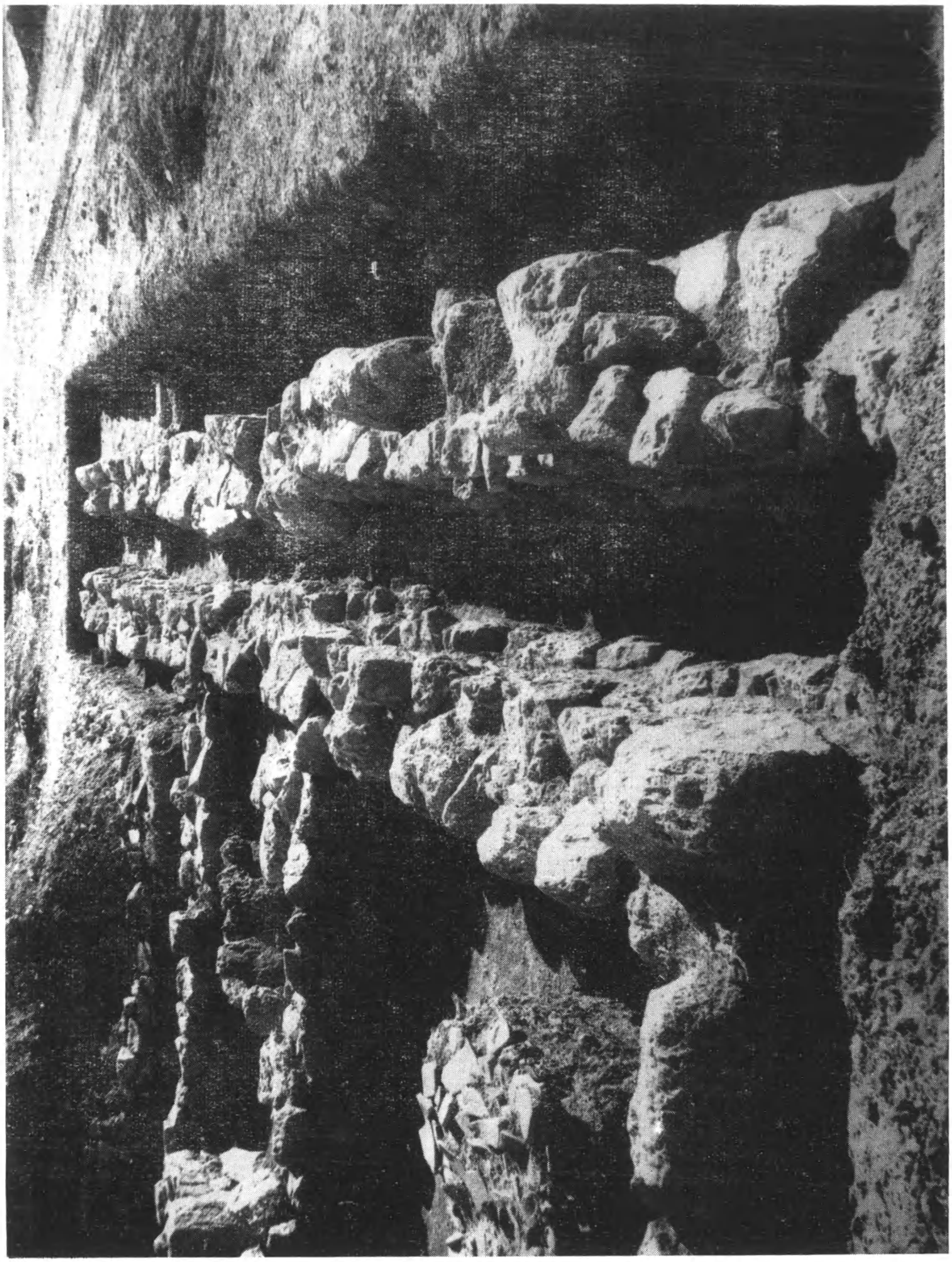

Ὁ μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου ἀπὸ Νότου κτηρίου περίδρομος ἀπὸ Δυσμῶν.

α. Τὸ τρίτον ἀπὸ Νότου κτήριον μετὰ τῶν διαμερισμάτων του, τῆς ἐργαστηριακῆς τραπέζης, τῶν βάσεων τῶν κιόνων καὶ τοῦ προφυλακτικῶς ἐστεγασμένου ἤδη κλιβάνου.

β. Ὁ κεραμικὸς κλίβανος.

Τὰ πρὸς Β. τῆς κρήνης καὶ παρὰ τὸν καταχωσθέντα μυχὸν τοῦ λιμένος Μικρὸ Βαθὺ ἀποκαλυφθέντα κτίσματα.

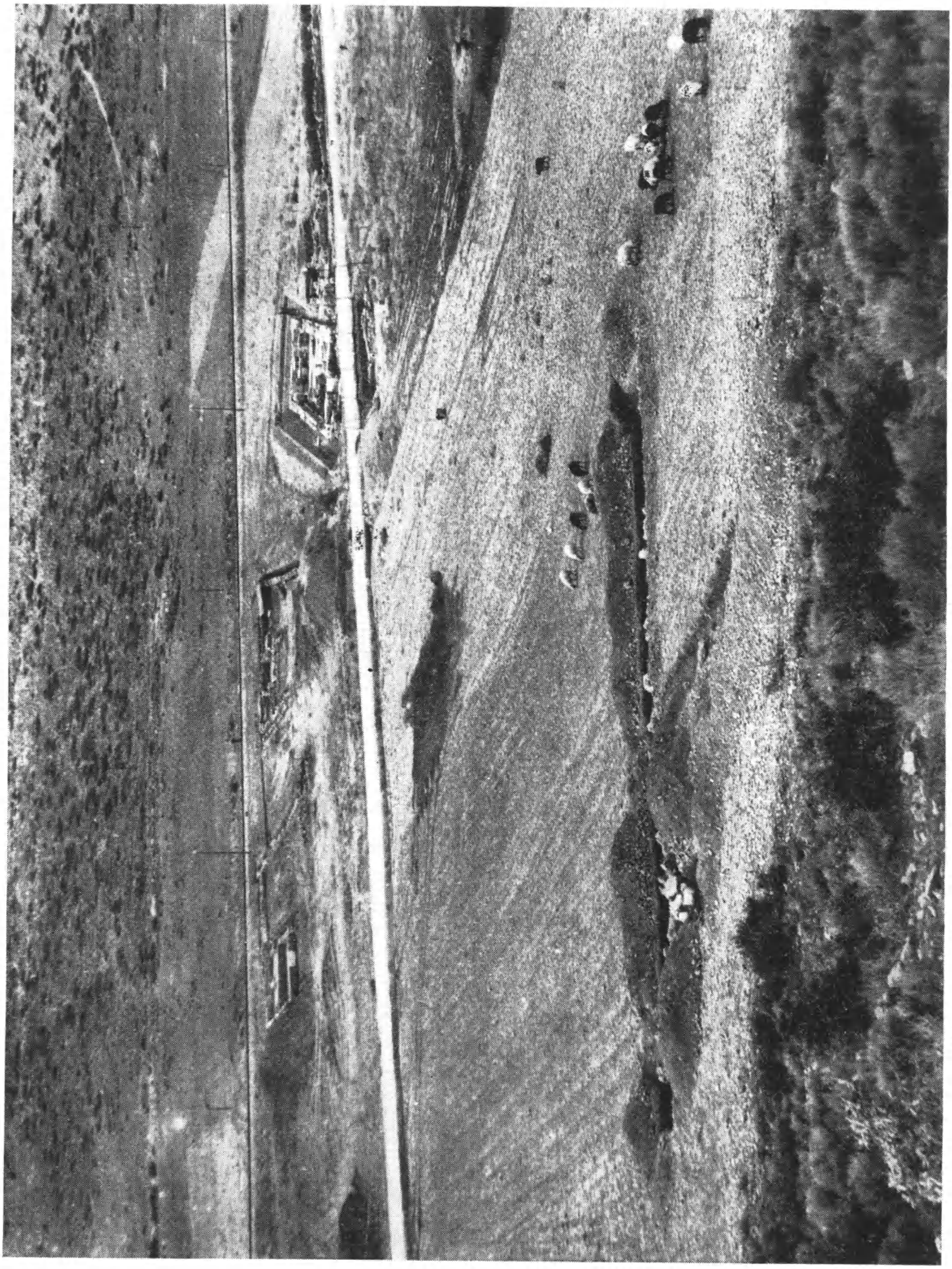

Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὰς δυτικὰς ὑπωρείας τῆς προϊστορικῆς ἀκροπόλεως τῆς Αὐλίδος.

Ὁ μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Ν. πρὸς Β. μακρότερος τῶν ὑπὸ τὴν προϊστορικὴν ἀκρόπολιν ἀνασκαφέντων τοίχων μὲ ἐμφανῆ τὴν πρὸς τὰ ΒΔ. καμπὴν αὐτοῦ.

α. Β. κόγχη μὲ παραστάσεις δελφίνων καὶ ἐπιγραφήν.

β. Β. κόγχη. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Διδύμου.

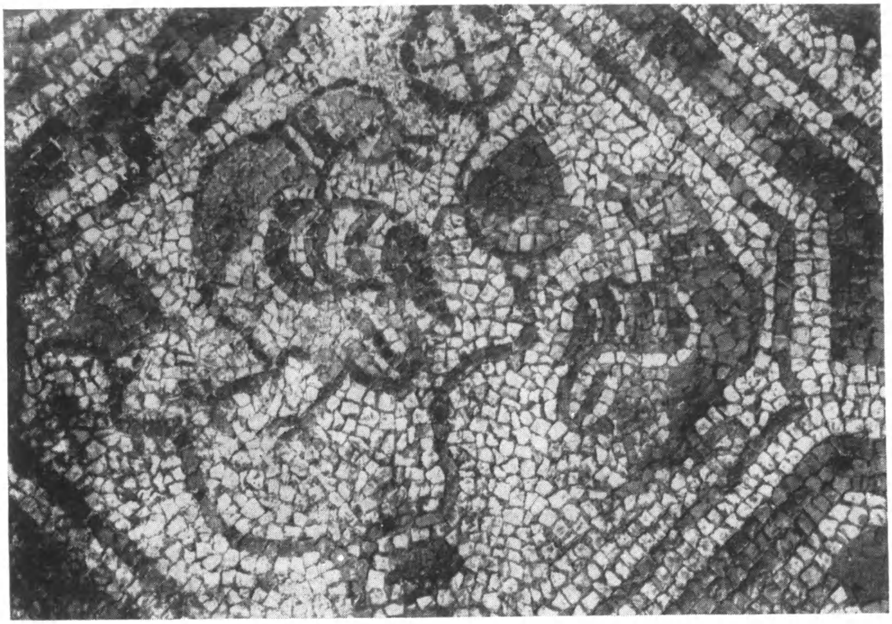

α. Ψηφιδωτὸν μὲ παράστασιν πτηνῶν ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Κλαυσείου.

β. Ψηφιδωτὸν μὲ παράστασιν ἰχθύων ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Κλαυσείου.

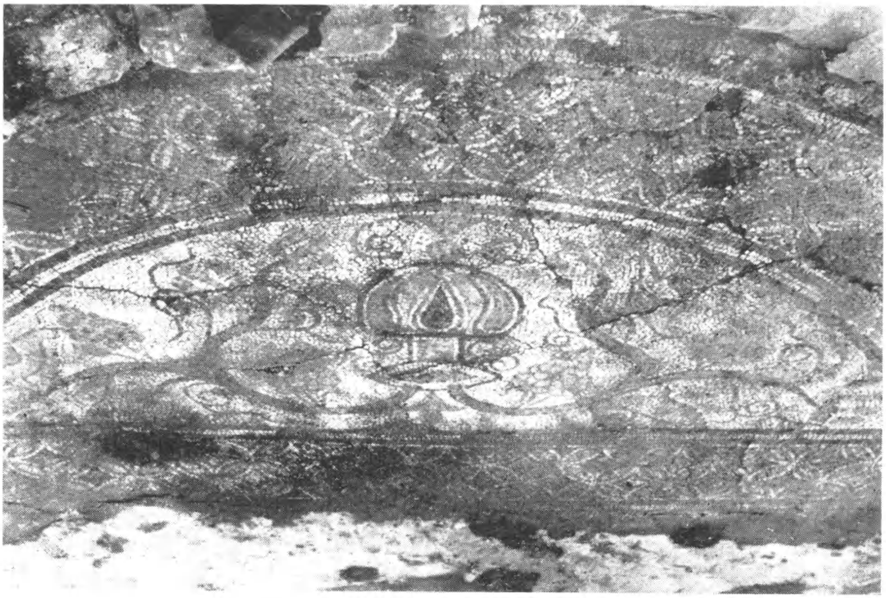

α. Δάπεδον Ν. ἀψῖδος μὲ παράστασιν κανθάρου.

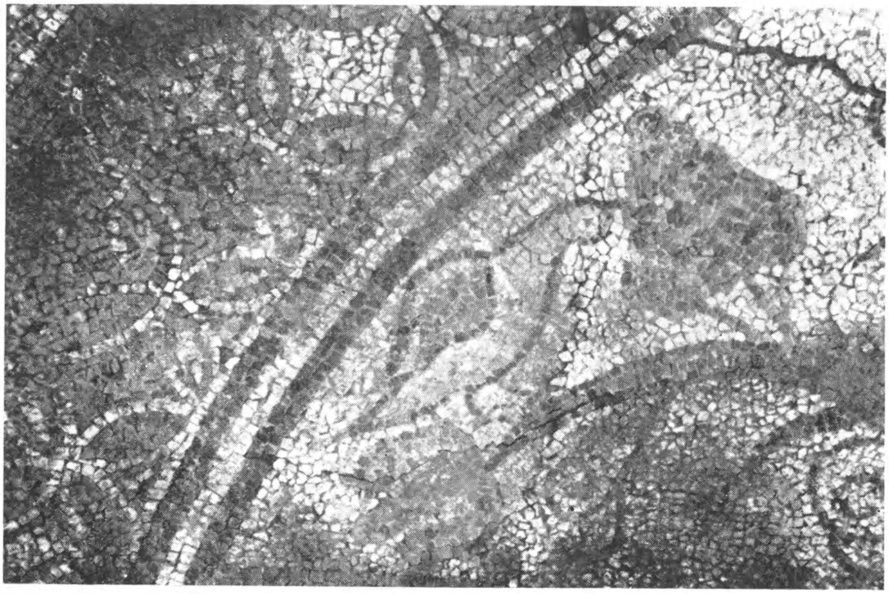

β. Ν. ἀψίς. Λεπτομέρεια κληματίδος τοῦ κανθάρου.

α. Διάχωρον μὲ παράστασιν πτηνῶν πρὸ τῆς Β. ἀψῖδος.

β. Ἡ Β. ἀψὶς μετὰ τοῦ ἐντὸς αὐτῆς βράχου.

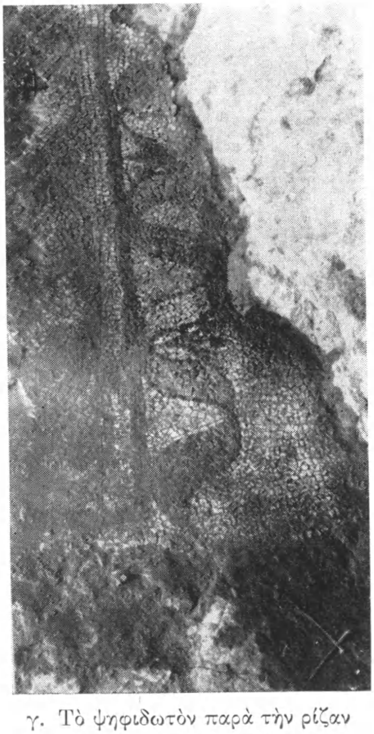

γ. Τὸ ψηφιδωτὸν παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ βράχου τῆς Β. ἀψῖδος.

α. Ἀκρόπολις Πυράσου. Περίφραξις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου.

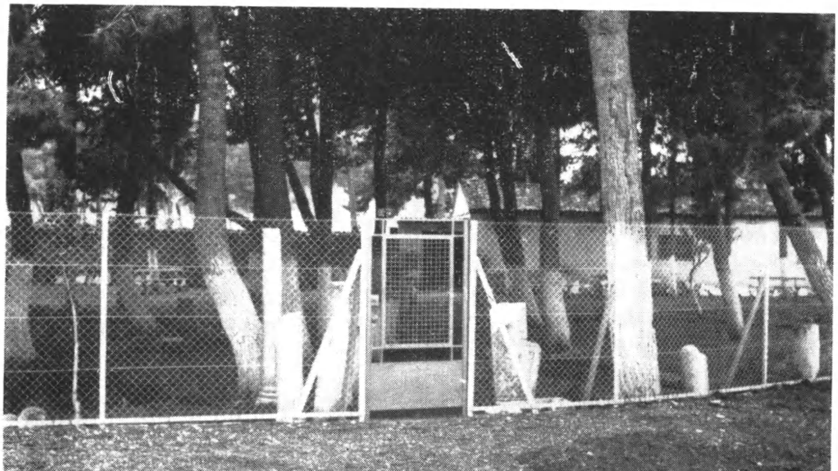

β. Περίφραξις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου. Μουσεῖον.

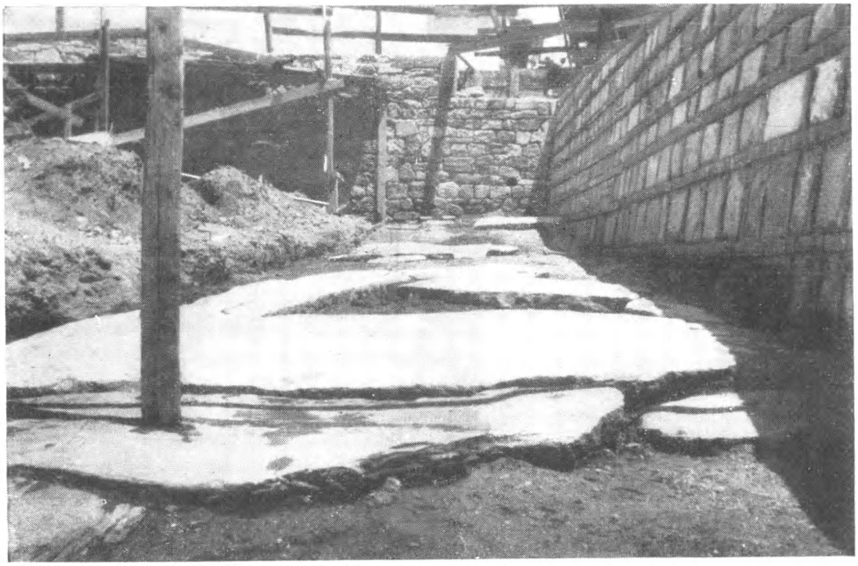

α. Λιθόστρωτον ρωμαϊκῆς - βυζαντινῆς ὁδοῦ βορειοανατολικῶς τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

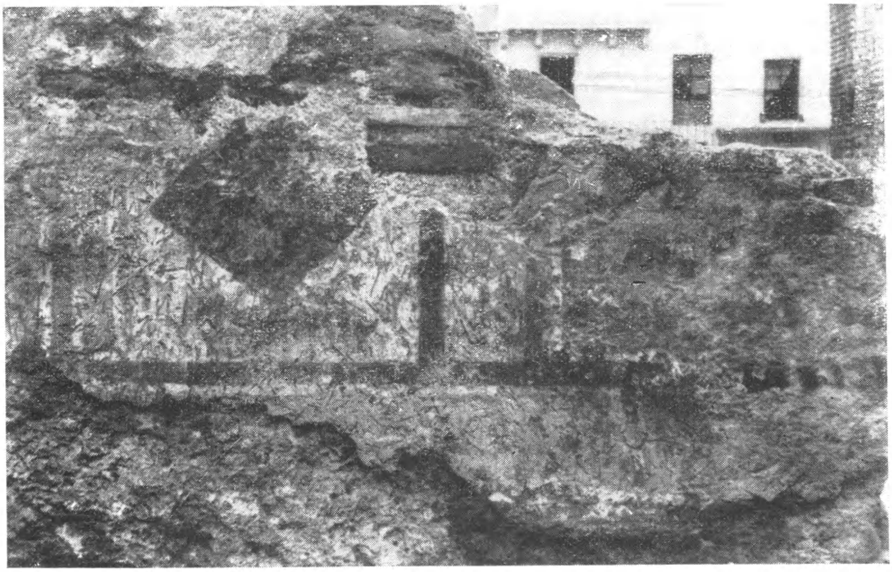

β. Ὑπολείμματα τοιχογραφιῶν τοῦ νεκρικοῦ παρεκκλησίου.

α. Λιθίνη σφραγὶς εὐλογίας (1. θετικὸν 2. ἀρνητικόν).

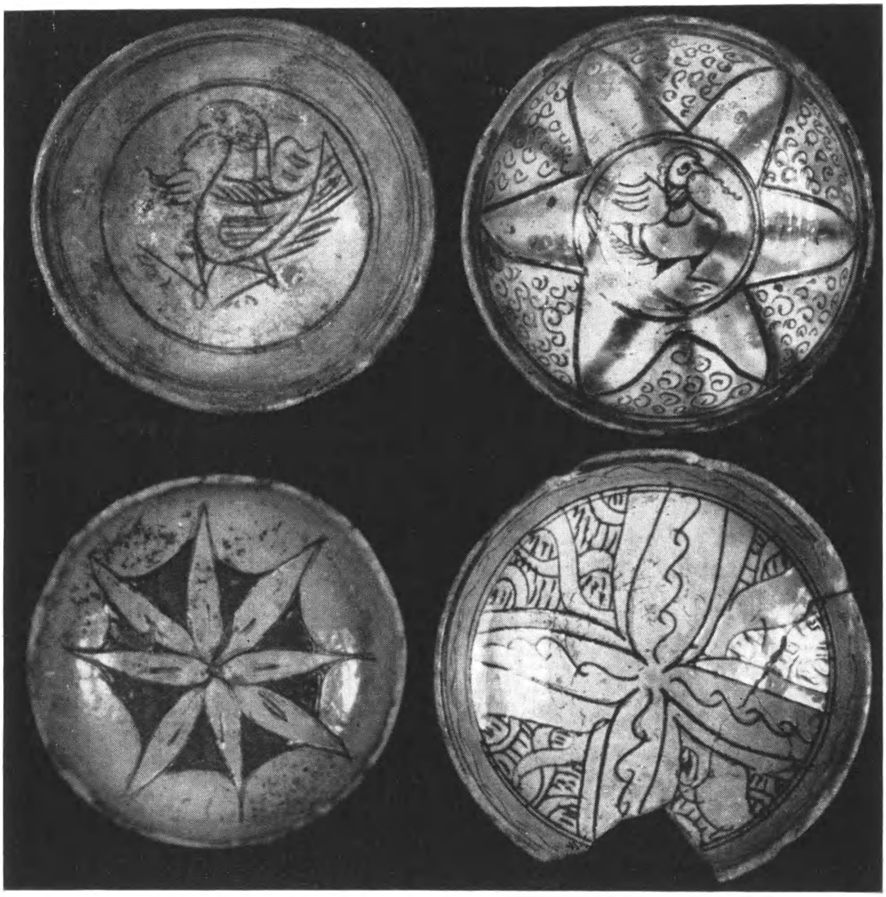

β. Ἀγγεῖα ἐκ τῶν τάφων.

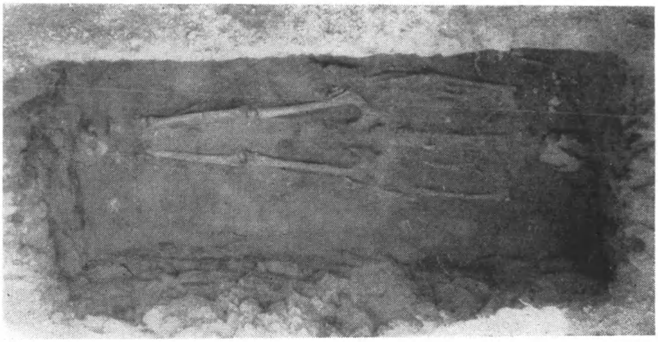

α. Ὁ λακκοειδὴς τάφος ὑπ' ἀριθ. 333 τῆς νεκροπόλεως Ἀμφιπόλεως.

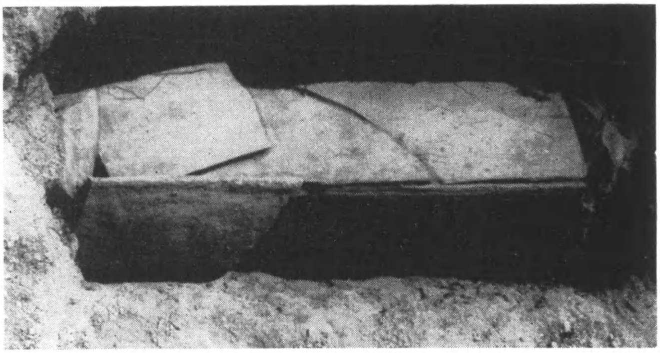

β. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 339 λακκοειδὴς τάφος καλυπτόμενος διὰ κεράμων.

γ. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 339 λακκοειδοῦς τάφου
μετὰ τῶν ἀνευρεθέντων ἐντὸς εἰδωλίων.

α. Ἡ εἴσοδος τοῦ μακεδονικοῦ τάφου Ι.

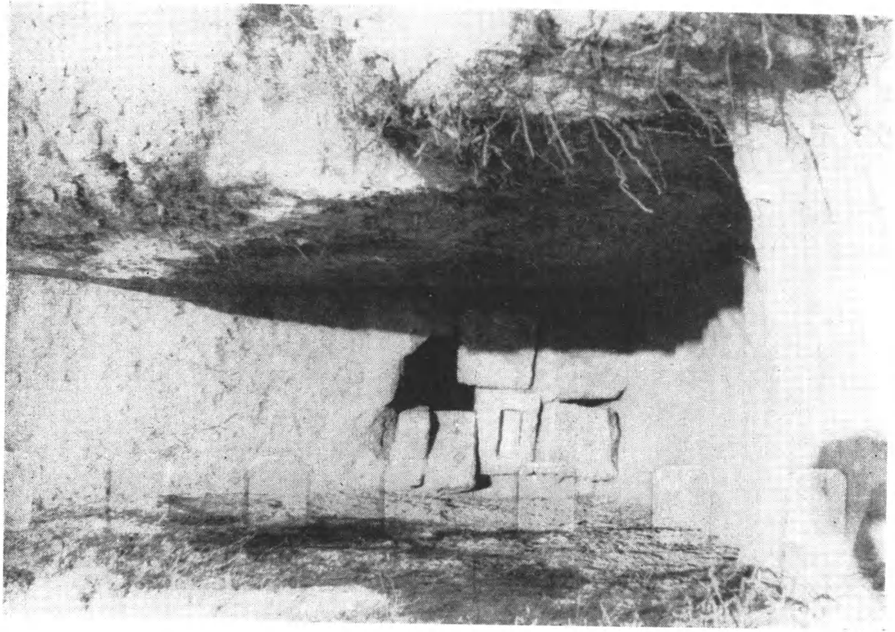

β. Ἡ εἴσοδος τοῦ μακεδονικοῦ τάφου Κ.

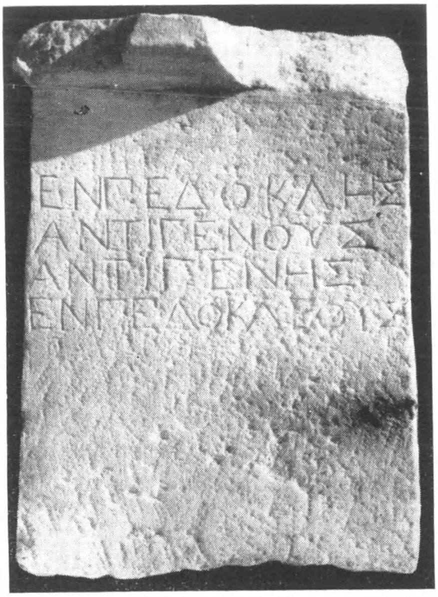

α. Ἐνεπίγραφος ἐπιτυμβία στήλη εὑρεθεῖσα ἐντὸς τοῦ μακεδονικοῦ τάφου Κ.

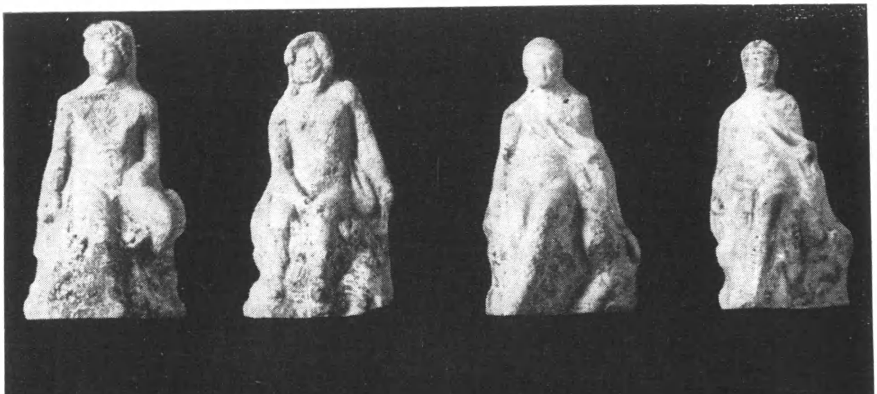

β. Πήλινα εἰδώλια ἀνευρεθέντα ἐντὸς τάφων τῆς ἑλληνιστικῆς νεκροπόλεως Ἀμφιπόλεως.

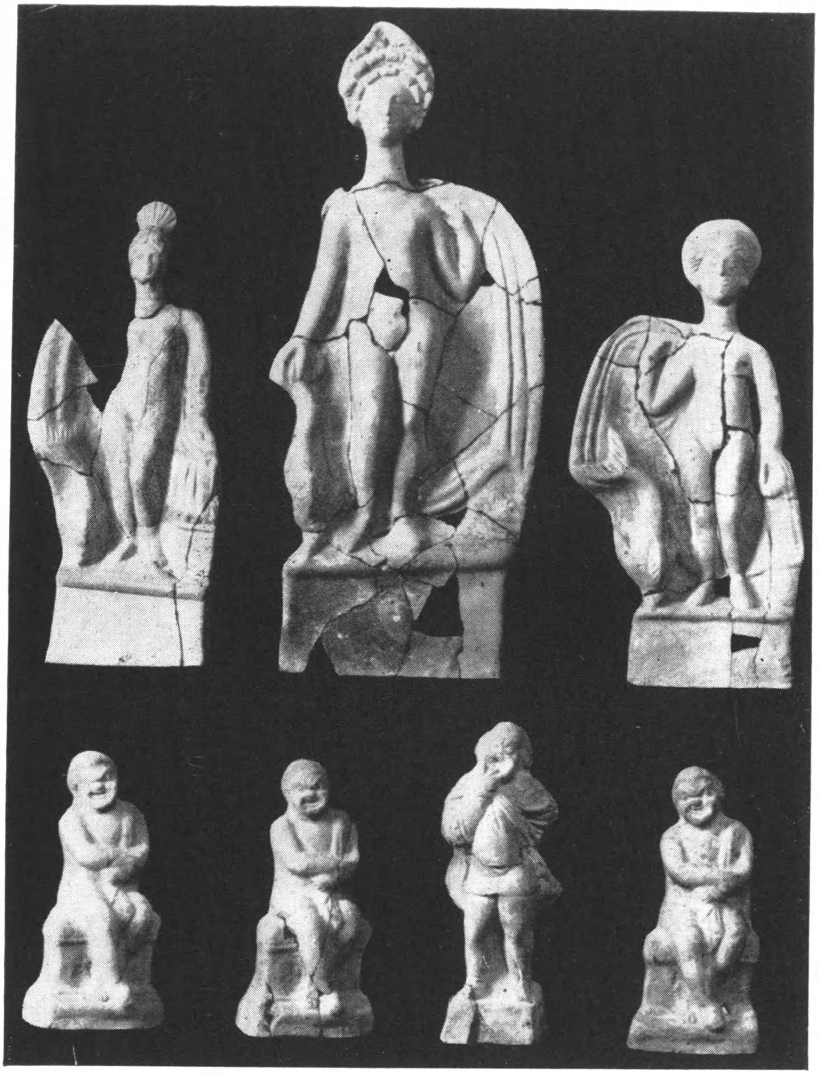

Εἰδώλια Ἀφροδίτης καὶ κωμῳδῶν ἐκ τάφων τῆς Ἀμφιπόλεως.

α. Πήλινα εἰδώλια Τελεσφόρου, γυναικῶν, Ἐρωτιδέως, Ἔρωτος καὶ Ψυχῆς ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως.

β. Εἰδώλια ἐκ τάφων ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τῆς Ἀμφιπόλεως.

α. Πήλινοι ἀγωγοὶ ὕδατος ἐξ οἰκοδομῆς τῆς Ἀμφιπόλεως.

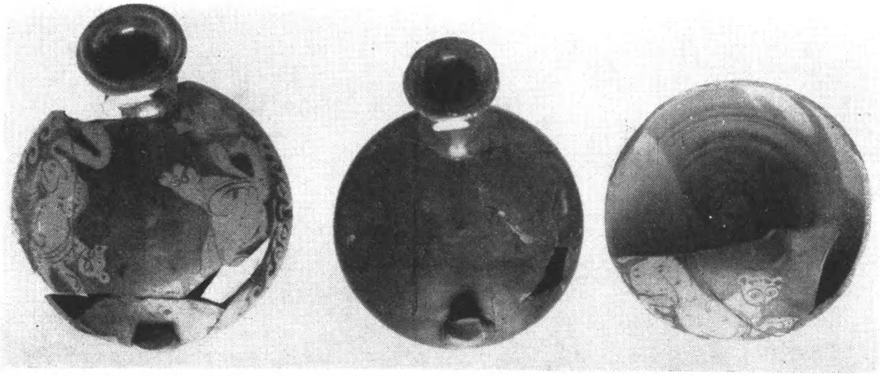

β. Ἀσκοὶ ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ἀρχαίου φρέατος τῆς Ἀμφιπόλεως.

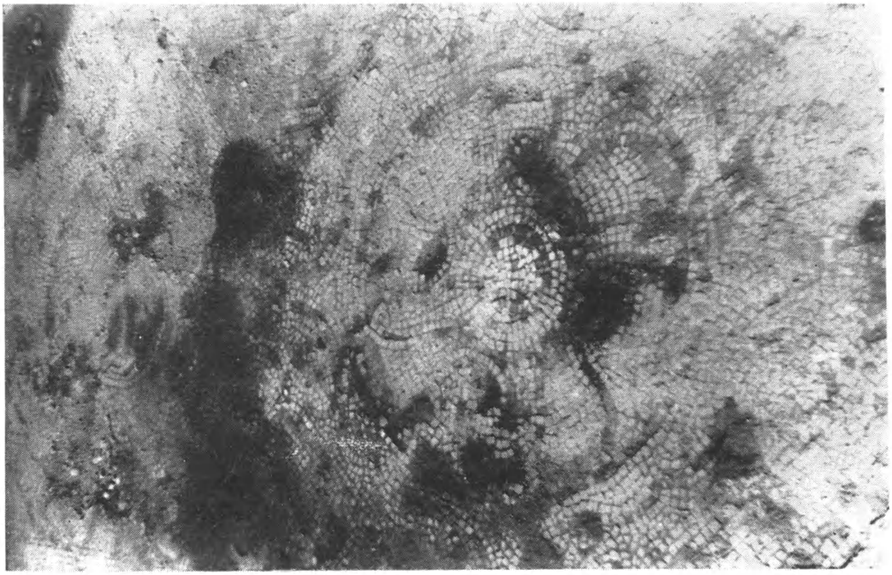

β. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς Β Ἀμφιπόλεως.

α. Τμῆμα τοῦ νοτίου κλίτους τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Β Ἀμφιπόλεως.

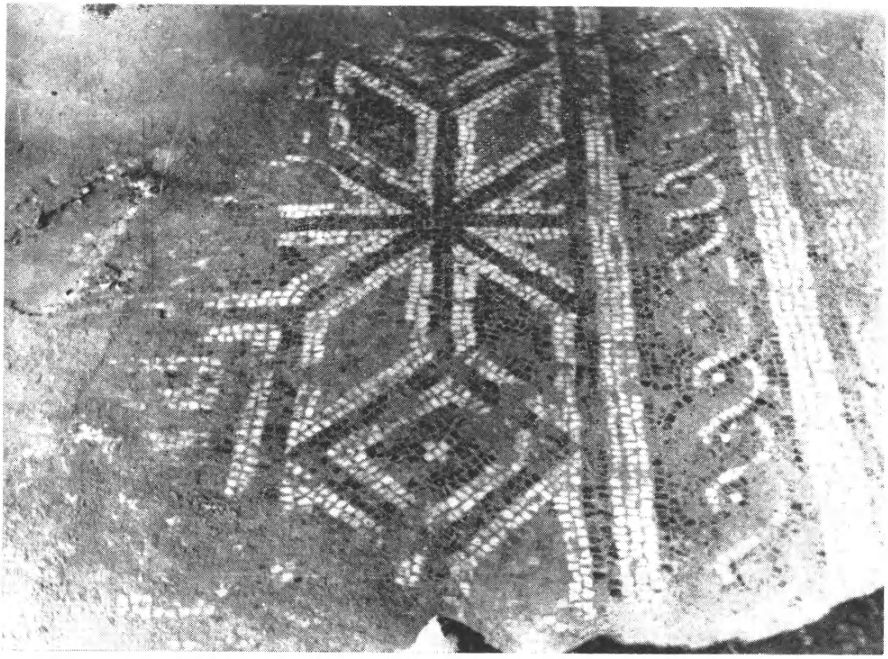

β. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς βασιλικῆς Γ' Ἀμφιπόλεως.

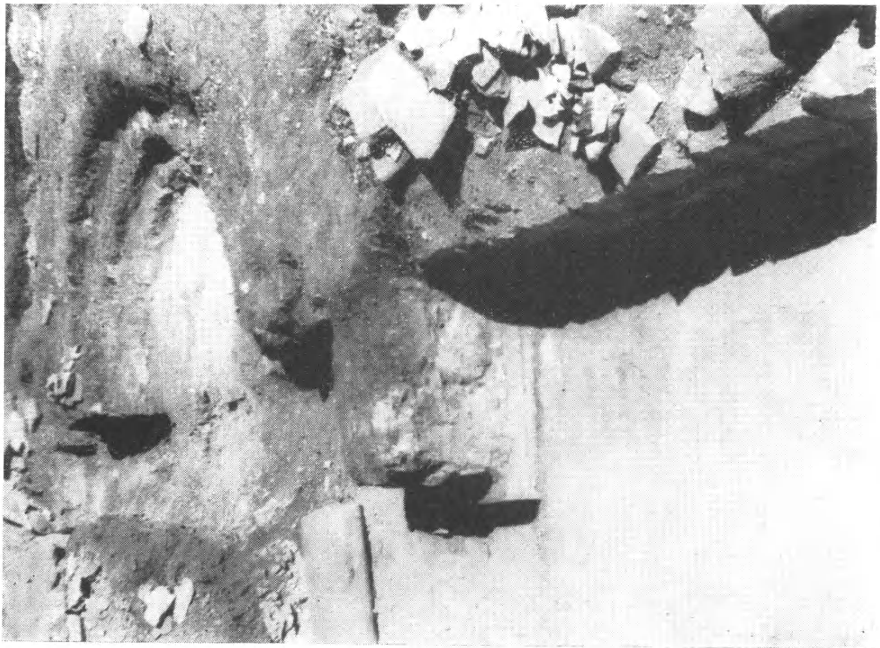

α. Ἡ κόγχη τῆς βασιλικῆς Β' Ἀμφιπόλεως.

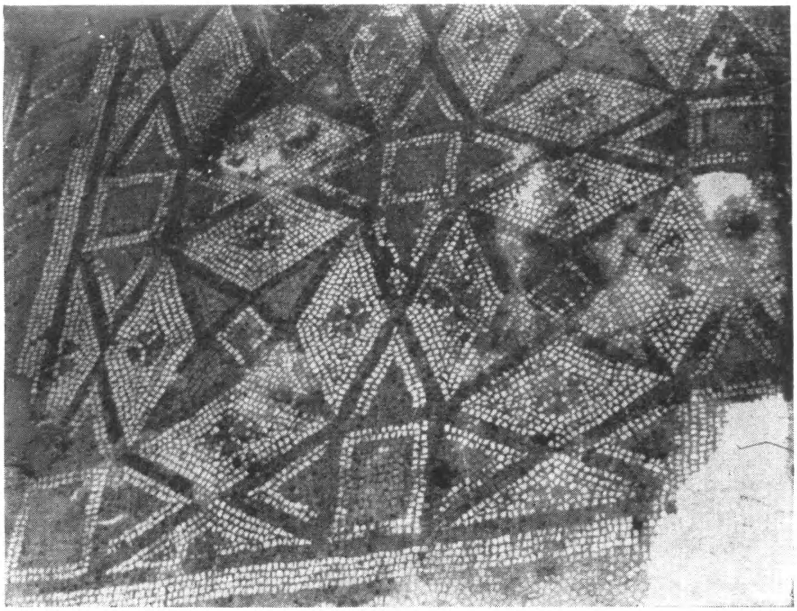

α. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς βασιλικῆς Γ 'Αμφιπόλεως.

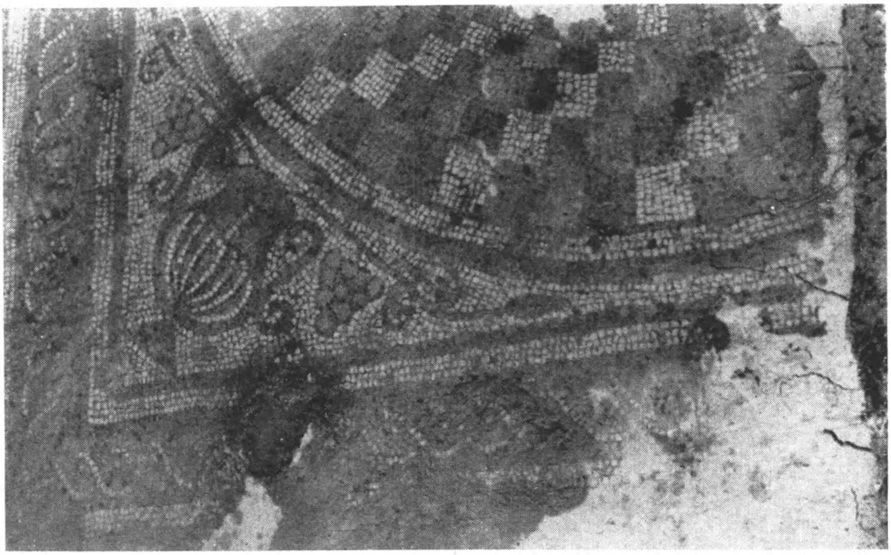

β. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς βασιλικῆς Γ 'Αμφιπόλεως.

α. Κιονόκρανον τῆς βασιλικῆς Γ 'Αμφιπόλεως.

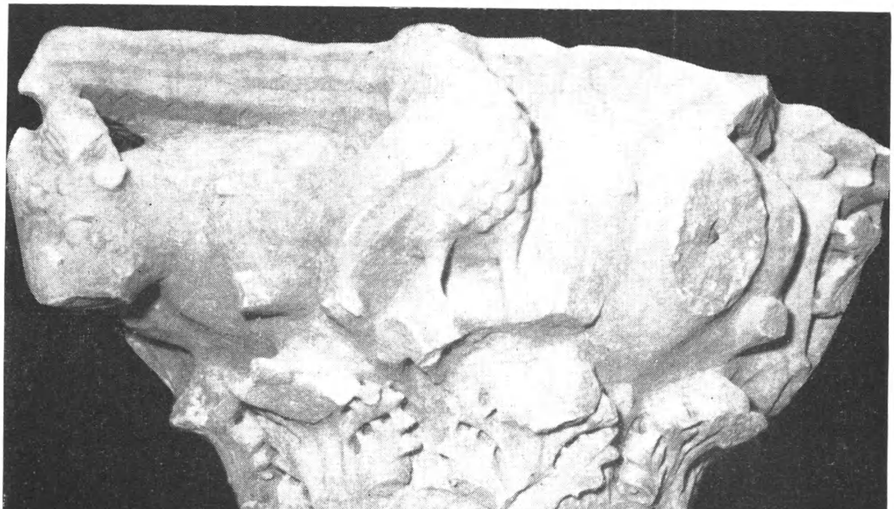

β. Κιονόκρανον τῆς βασιλικῆς Γ 'Αμφιπόλεως.

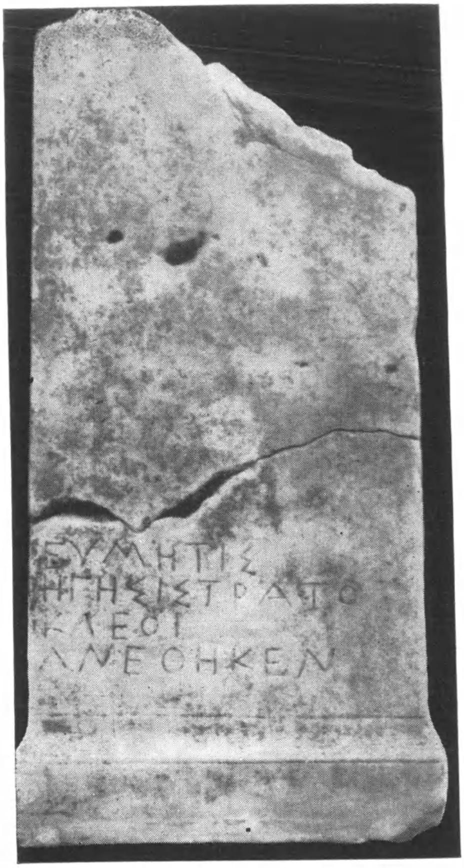

α. Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ πρὸς τὴν Μοῦσαν Κλειώ.

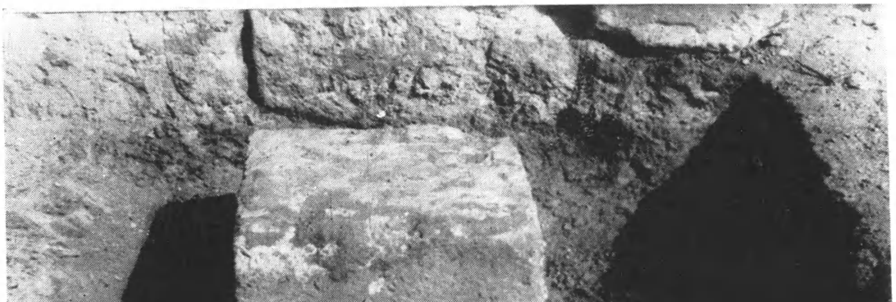

β. Βάσις πεσσοῦ ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ τῆς Κλειοῦς.

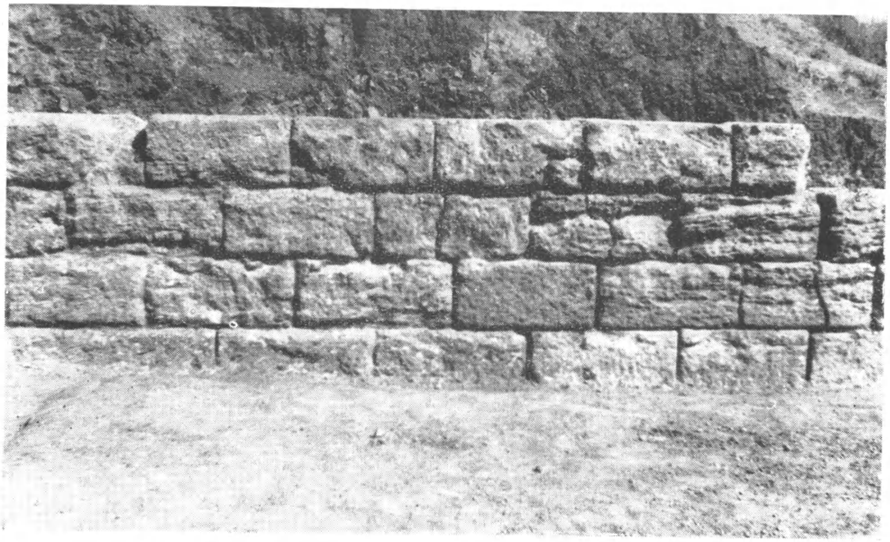

α. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ Ἱεροῦ τῆς Κλειοῦς ἐν Ἀμφιπόλει.

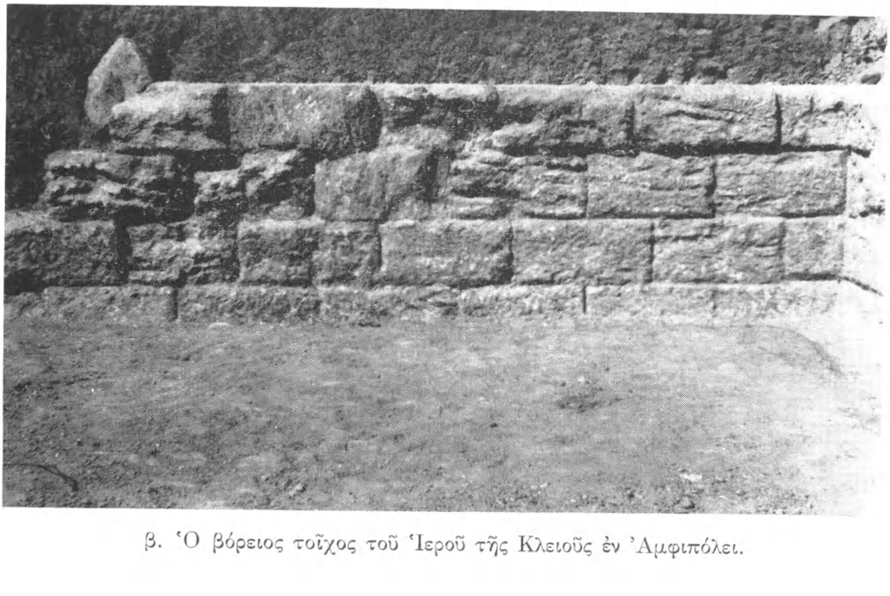

β. Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ Ἱεροῦ τῆς Κλειοῦς ἐν Ἀμφιπόλει.

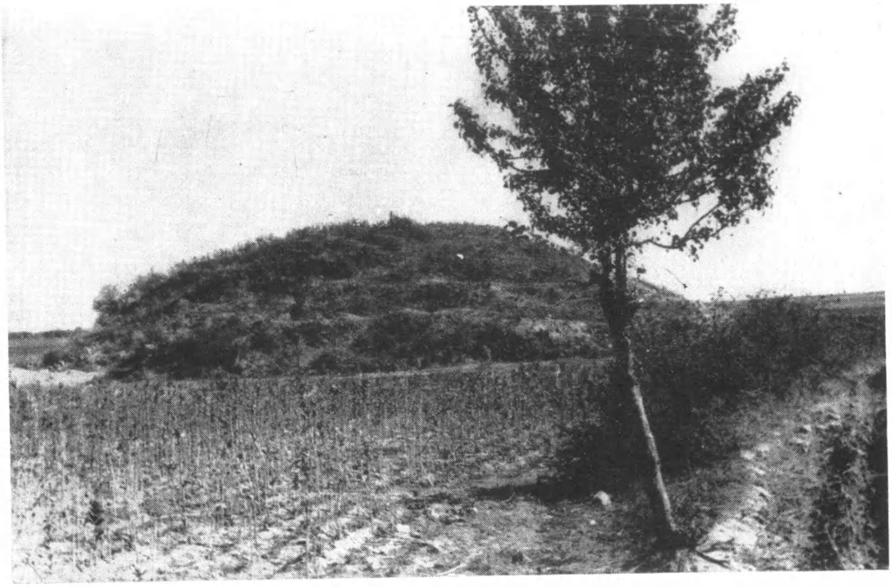

α. Ἄποψις ἀπὸ ΝΔ. τοῦ τύμβου Νικησιάνης Παγγαίου.

β. Ὁ τρίτος τάφος τοῦ τύμβου Νικησιάνης κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀνευρέσεως.

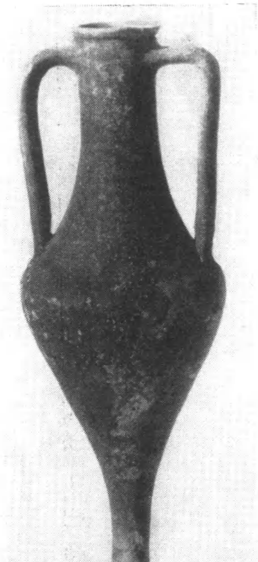

γ. Ὀξυπύθμενος ἀμφορεὺς ἐκ τάφου τοῦ τύμβου Νικησιάνης.

α. Χαλκοῦς κάδος μὲ στόμιον κοσμούμενον ὑπὸ λεοντοκεφαλῆς ἐκ τοῦ τύμβου Νικησιάνης.

β. Χαλκοῖ ἐπάργυροι κάνθαροι καὶ σκύφος ἐκ τοῦ πέμπτου τάφου τοῦ τύμβου Νικησιάνης.

γ. Χρυσοῦς στατὴρ τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Β′ ἐκ τάφου τοῦ τύμβου Νικησιάνης.

Χαλκᾶ νομίσματα τοῦ Φιλίππου Β', τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς πόλεως τῶν Φιλίππων.

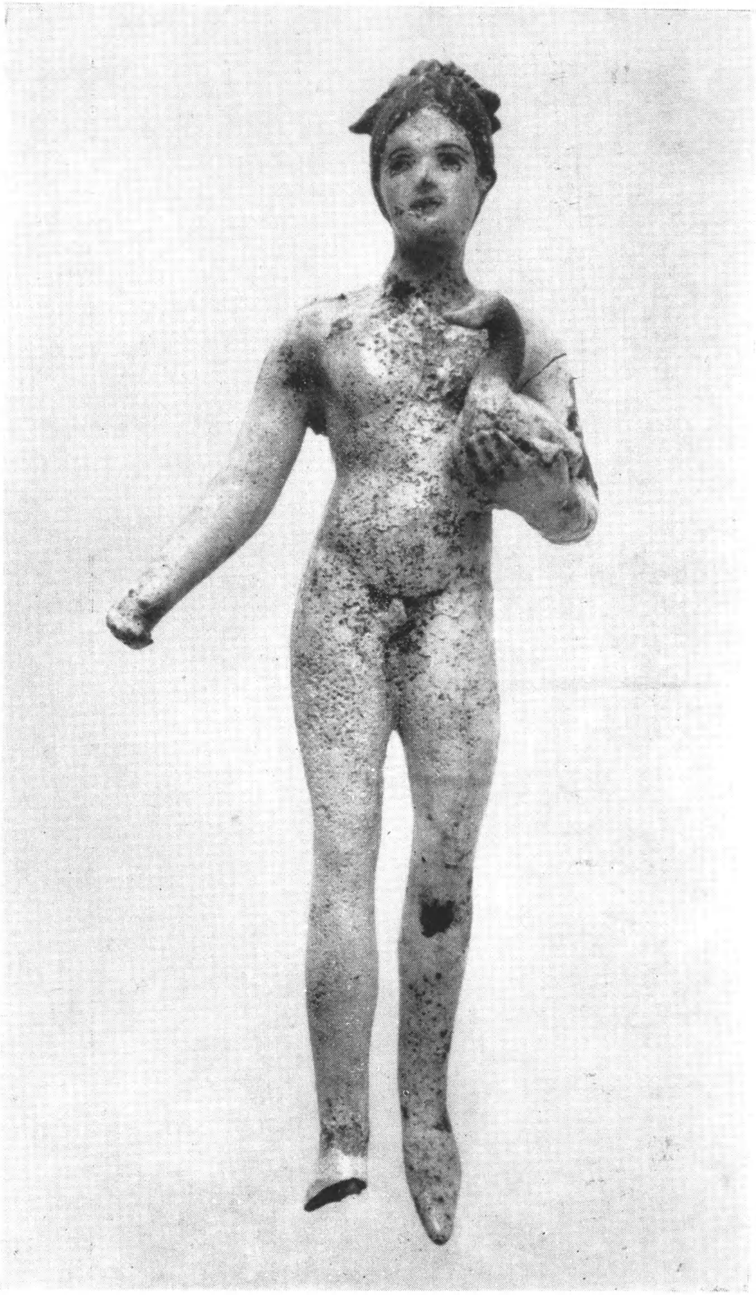

Εἰδώλιον Ἔρωτος κρατοῦντος πτηνὸν ἐκ τοῦ τετάρτου τάφου τοῦ τύμβου Νικησιάνης.

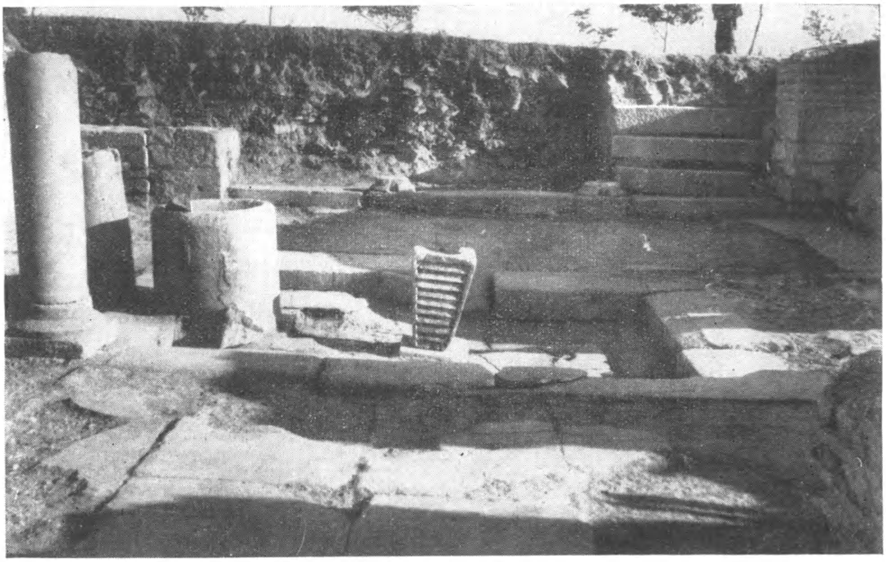

α. Ἡ κατὰ τὸ μέσον τῆς ὑπαιθρίου αἰθούσης μνημειώδης κρήνη.

β. Ὁ ΒΔ. τοῖχος τοῦ διαμερίσματος τῆς φιάλης.

α. Τὸ ἀναβρυτήριον τῆς φιάλης.

β. Θωράκιον μετὰ μονογραφήματος τοῦ Χριστοῦ περιβαλλομένου ὑπὸ στεφάνου δάφνης.

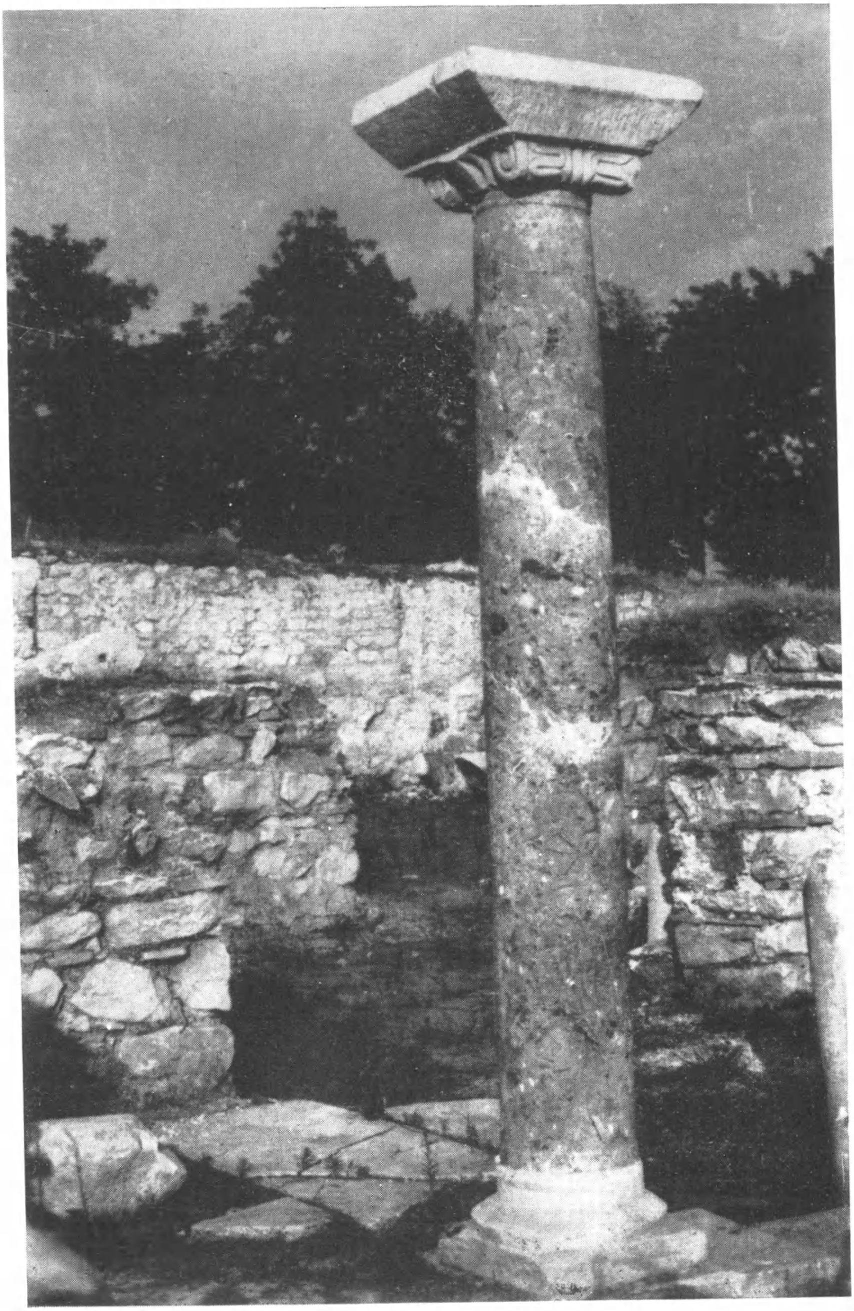

Ὁ ἐπανατοποθετηθεὶς κίων τῆς φιάλης.

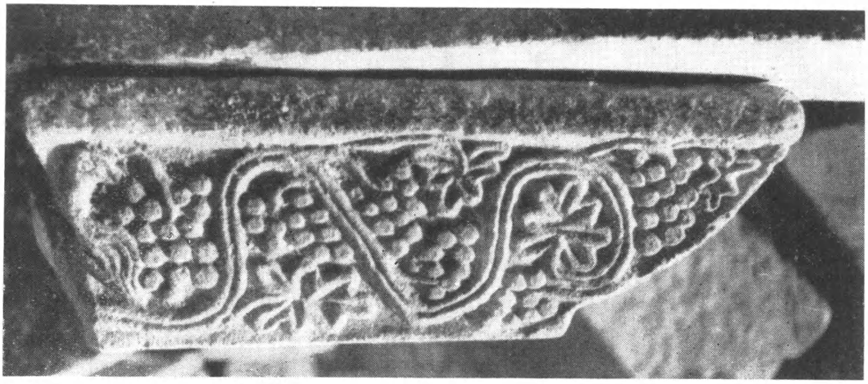

α. Κιλλίβας μετὰ κοσμήσεως κληματίδος.

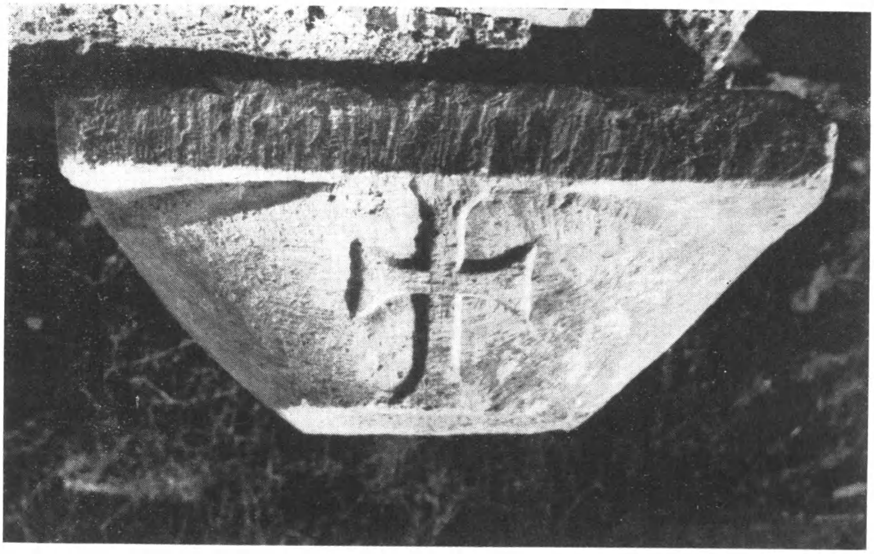

β. Ἁπλοῦν κιονόκρανον μετὰ σταυροῦ κατὰ τὴν στενὴν ἐξωτερικὴν πλευράν.

α. Ἡ ΒΔ. κόγχη τοῦ ἀνασκαπτομένου κτηρίου.

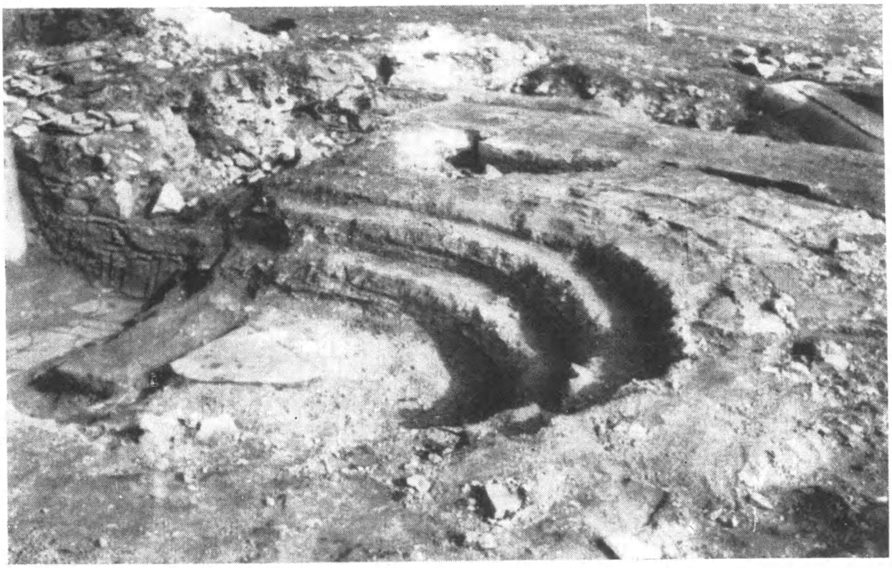

β. Ἡ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κτηρίου μεγάλη ἀψὶς μετὰ τοῦ συνθρόνου.

α. Τμῆμα πλινθοδομῆς ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς θόλου τοῦ κυκλικοῦ παρὰ τὴν κόγχην κτίσματος.

β. Τμῆμα τοῦ ὑπερθύρου τῆς βασιλικῆς πύλης τοῦ Ὀκταγώνου.

α. Ὁ στυλοβάτης καὶ οἱ κίονες τῆς στοᾶς, ὡς εὑρίσκοντο κατὰ τὴν ἀνασκαφήν.

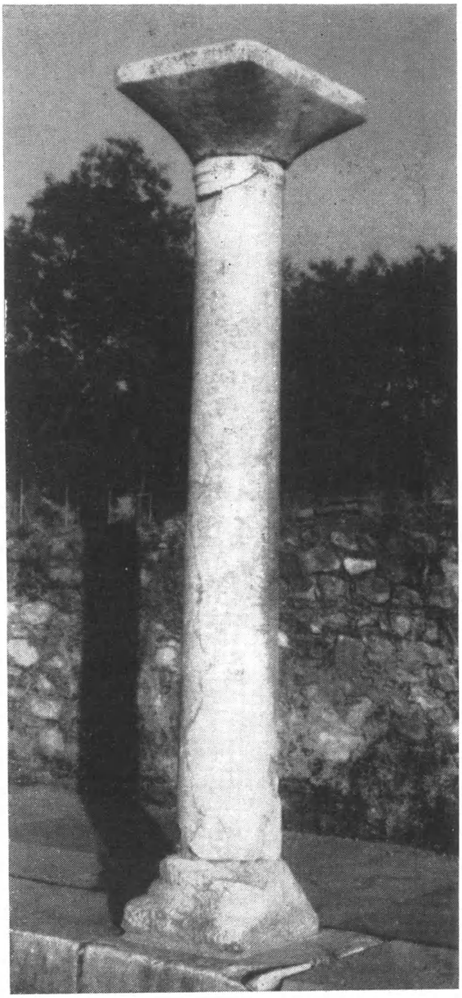

β. Ὁ ἀναστηλωθεὶς κίων τῆς στοᾶς.

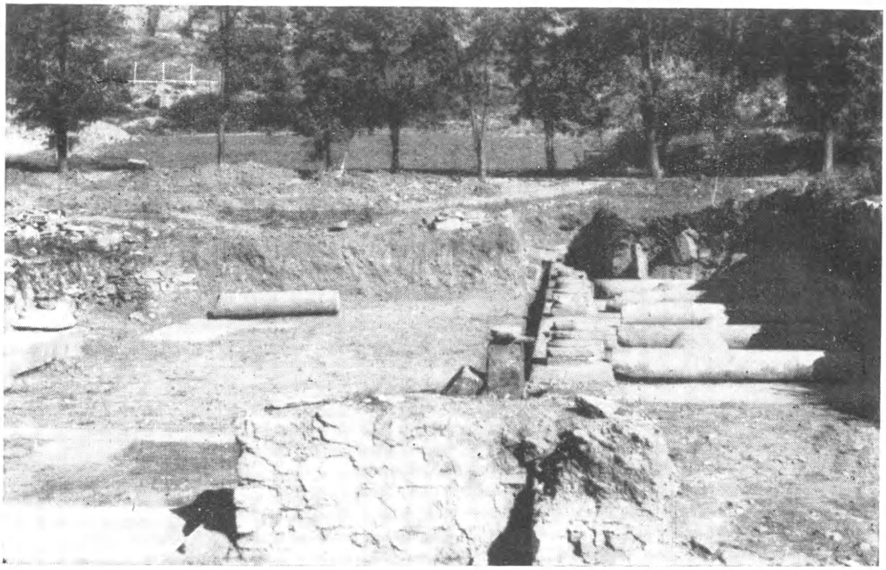

α. Ἡ ἀποκαλυπτομένη στοὰ μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ στυλοβάτου, τῶν κατὰ χώραν βάσεων καὶ τῶν κιόνων.

β. Διακόσμησις τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς στοᾶς.

α. Ὄστρακα ἐπὶ τῆς πυρᾶς τοῦ τύμβου Σ.

β. Πελίκη ἐκ τοῦ τύμβου Σ.

γ. Μικραὶ ὑδρίαι ἐκ τοῦ τύμβου Σ.

α. Τὰ σιδηρᾶ ὅπλα τοῦ ἑλληνιστικοῦ τάφου τοῦ τύμβου Ψ.

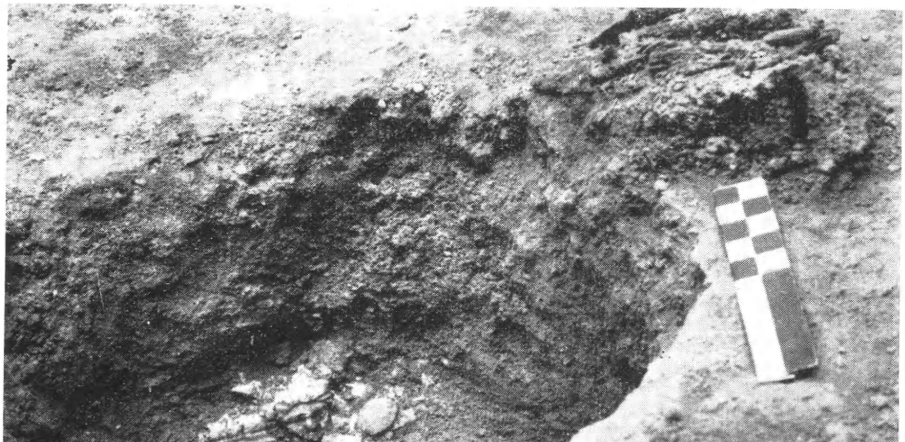

β. Κεφαλὴ Ἡλίου καὶ δέσμη βελῶν, τύμβου Ω.

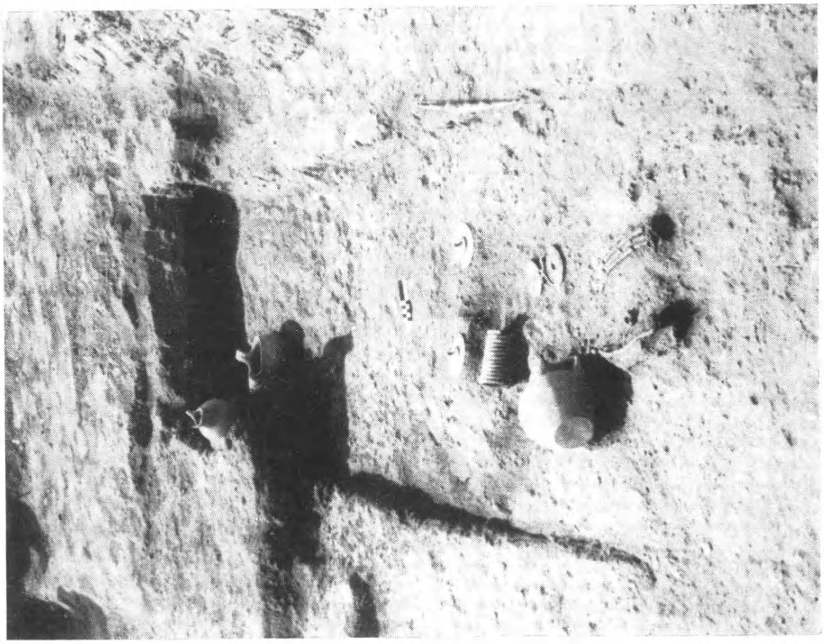

β. Ταφὴ Γ I.

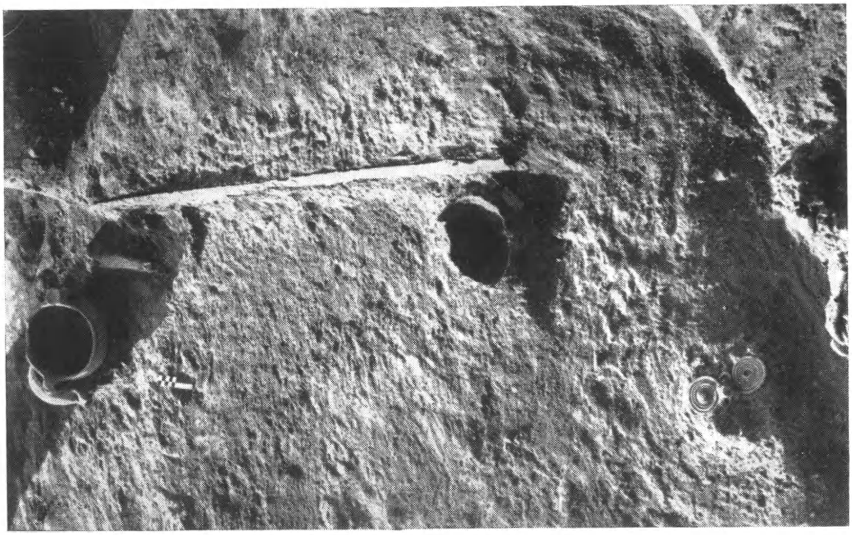

α. Ξίφος ταφῆς Γ I.

α. Τὸ ἀγγεῖον Υ2.

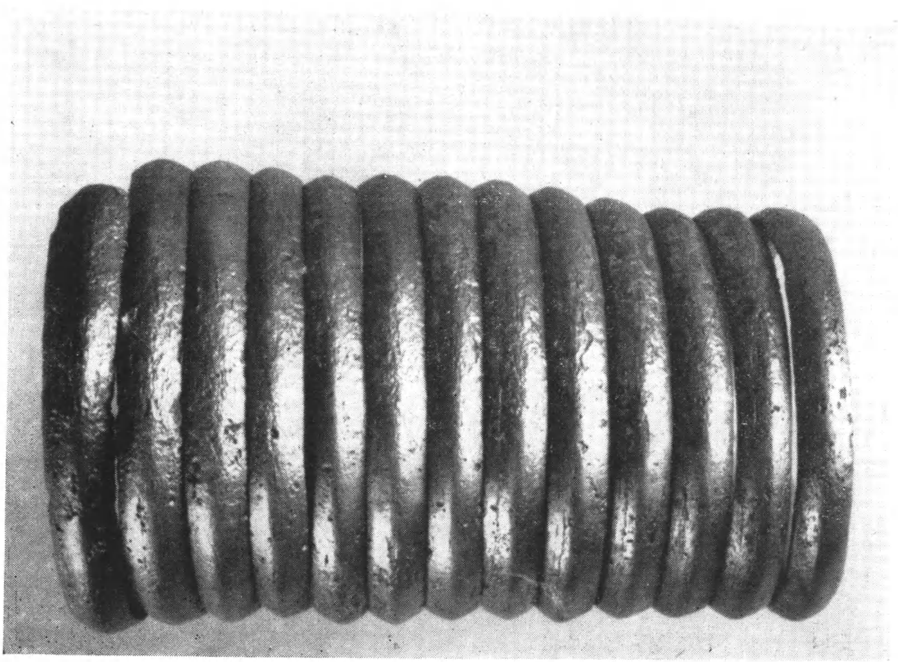

β. Ψέλιον ταφῆς Υ Ι.

α. Χαλκοῦν ὀμφάλιον (shield-boss) ταφῆς Υ Ι.

β. Χαλκοῦν διάδημα ταφῆς Υ ΙΙΙ.

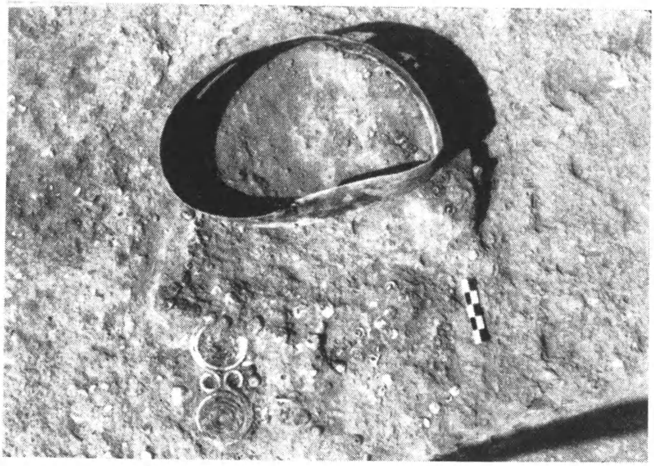

α. Τὰ κοσμήματα τῆς κεφαλῆς τῆς ταφῆς Υ III.

β. Τὸ ἀγγεῖον Υ6.

γ. Τὸ ἀγγεῖον Φ1.

δ. Τὸ ἀγγεῖον Υ8.

α. Χαλκοῦς τρίδυμος διπλοῦς πέλεκυς ἐκ τῆς ταφῆς Φ III.

β. Ταφικὸς πίθος 1 τοῦ τύμβου Φ.

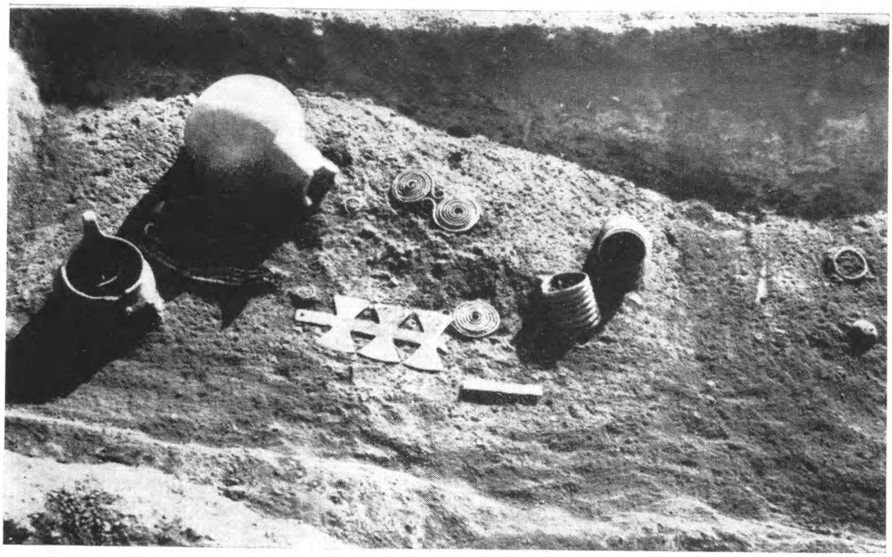

α. Ταφὴ Φ ΙΙΙ.

β. Ταφικὸς πίθος 2 τοῦ τύμβου Φ.

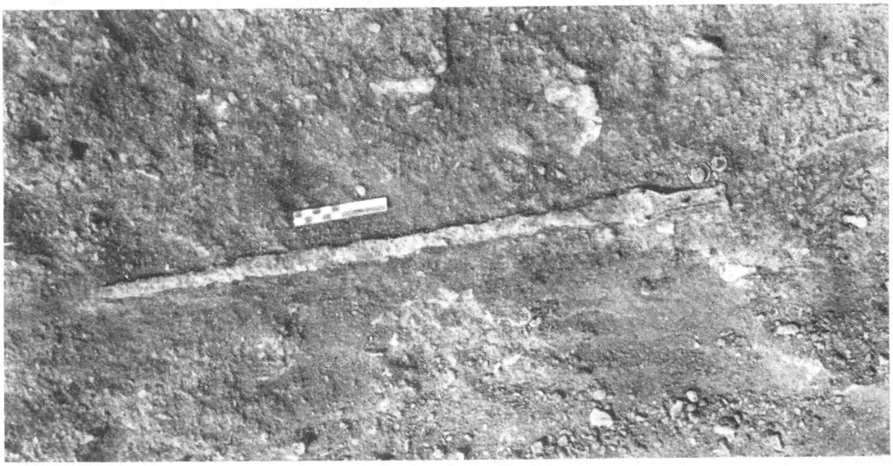

α. Ξίφος ταφῆς Χ ΙΙ.

β. Τὸ ἀγγεῖον ΑΛ1.

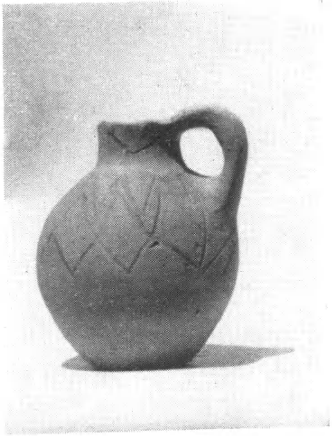

γ. Τὸ ἀγγεῖον ΑΛ9.

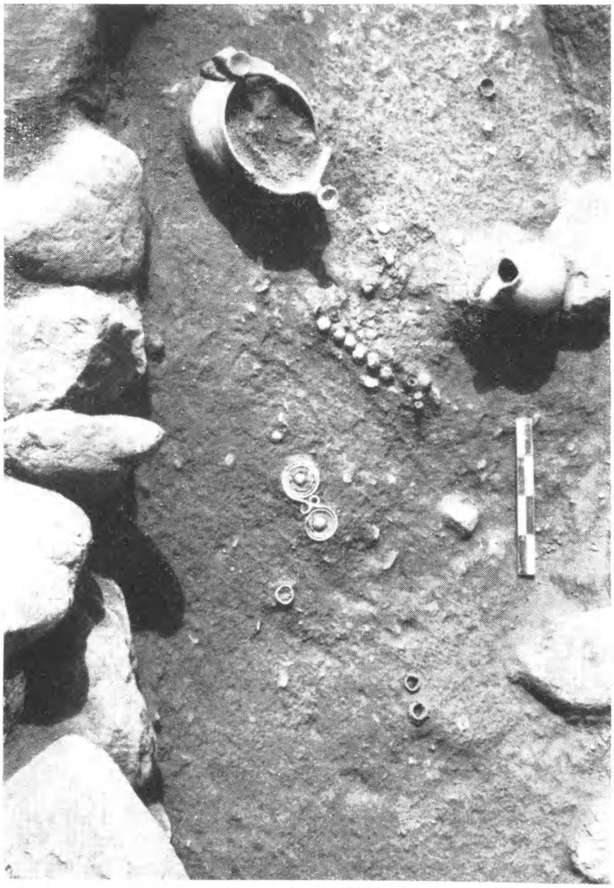

α. Ταφὴ ΑΑ V.

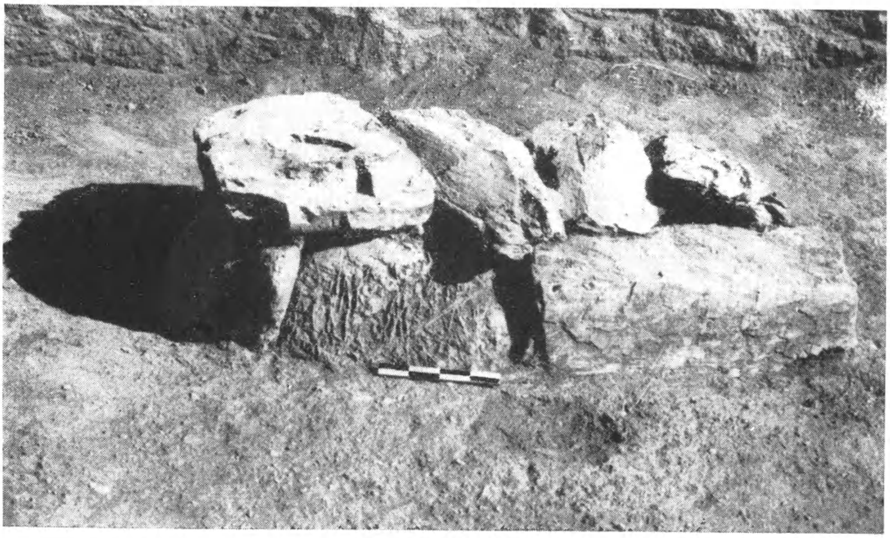

β. Τάφος ἐκ λίθων τύμβου ΑΑ.

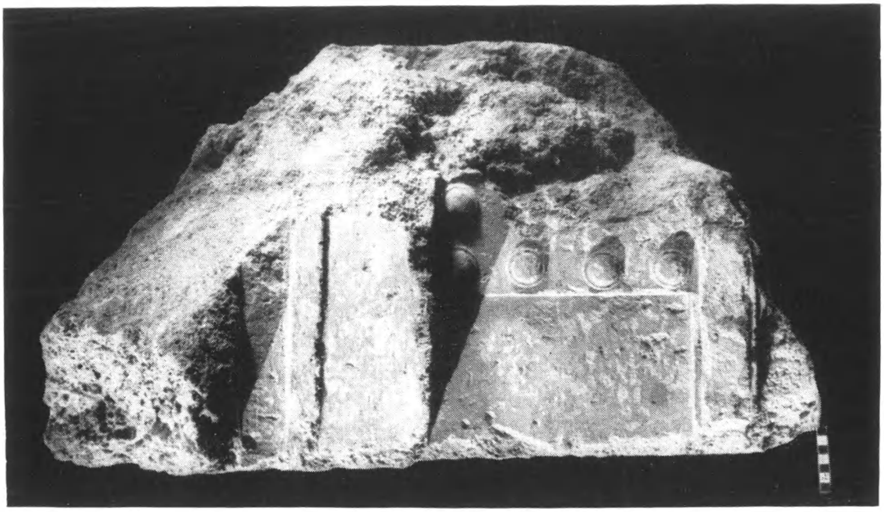

α. Ἐκ τῆς προσόψεως τοῦ μεγάλου τάφου τῶν Λευκαδίων
(τεμάχιον ὑπ' ἀριθ. 1).

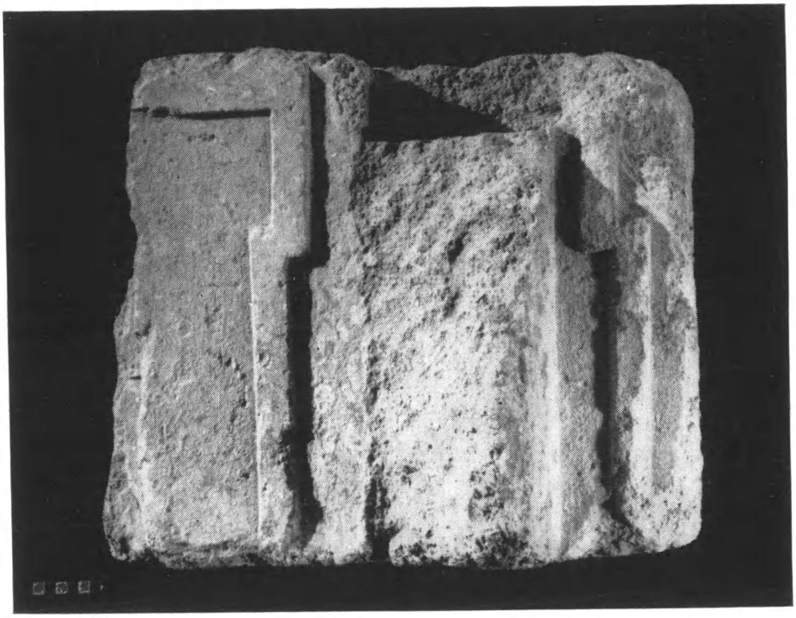

β. Μέρη θυρωμάτων καὶ λείψανα ἡμικίονος ἐν μέσῳ
(τεμάχιον ὑπ' ἀριθ. 3).

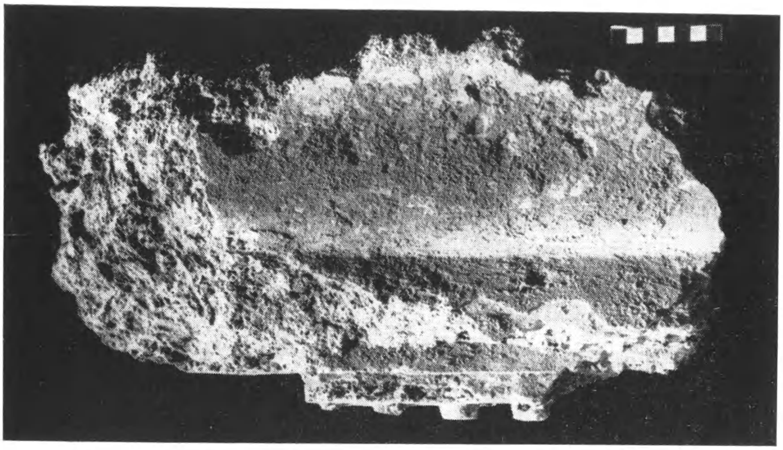

α. Θραῦσμα ἐκ τοῦ δωρικοῦ γείσου μετὰ σίμης
(τεμάχιον ὑπ' ἀριθ. 32).

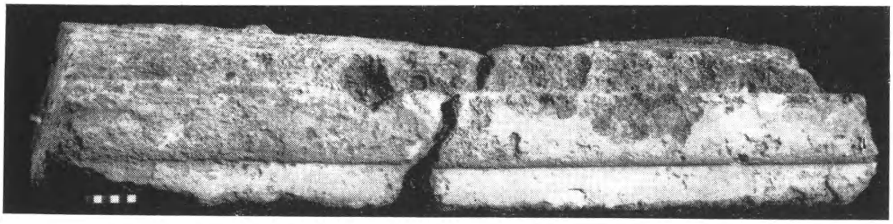

β. Δύο συνανήκοντα τεμάχια ἐπαετίου γείσου μετὰ σίμης
(τεμάχια ὑπ' ἀριθ. 36 καὶ 37).

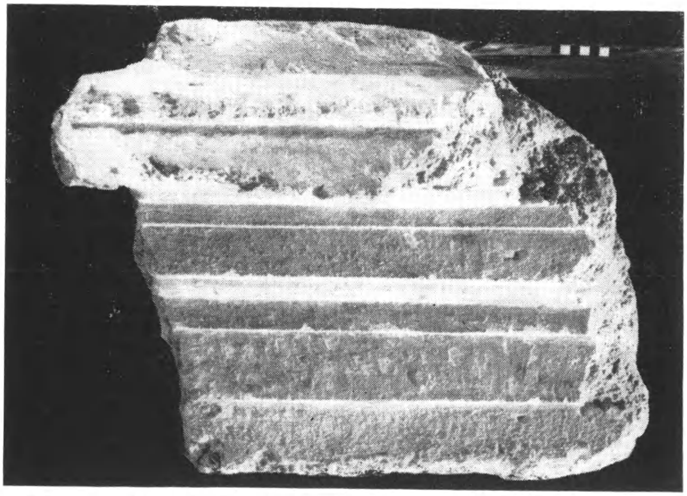

γ. Ἐπιστύλιον ἄνω ὀρόφου μετὰ ὁριζοντίου γείσου καὶ μικροῦ μέρους τοῦ τυμπάνου
(τεμάχιον ὑπ' ἀριθ. 58).

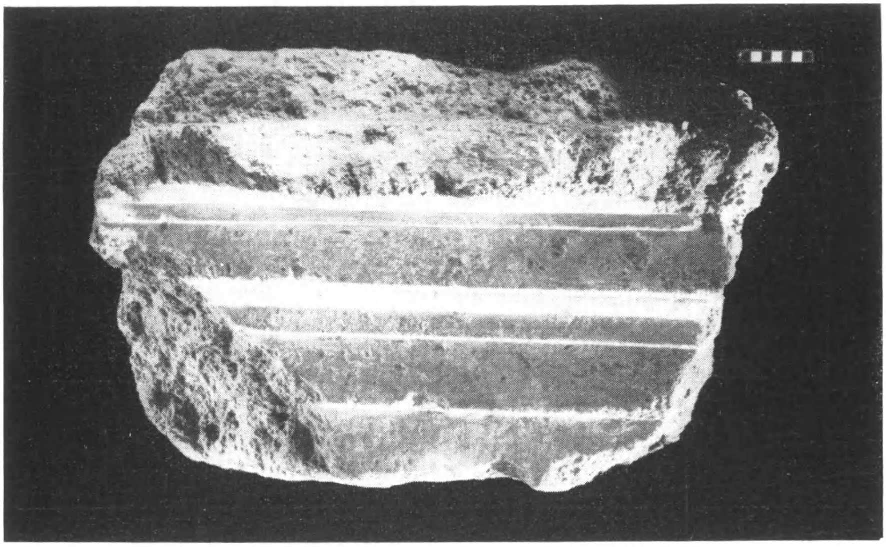

α. Τεμάχιον ὑπ' ἀριθ. 60, ὅμοιον πρὸς τὸ ἐν πίν. 75γ.

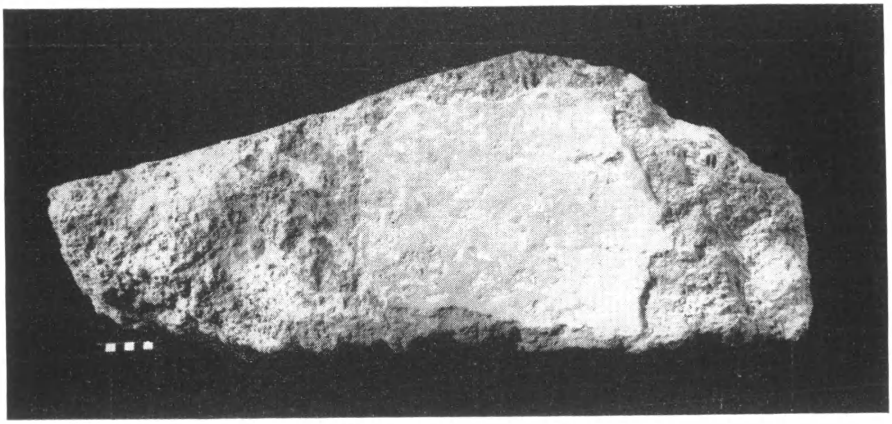

β. Λίθος τοῦ τυμπάνου τοῦ ἀετώματος
(τεμάχιον ὑπ' ἀριθ. 61).

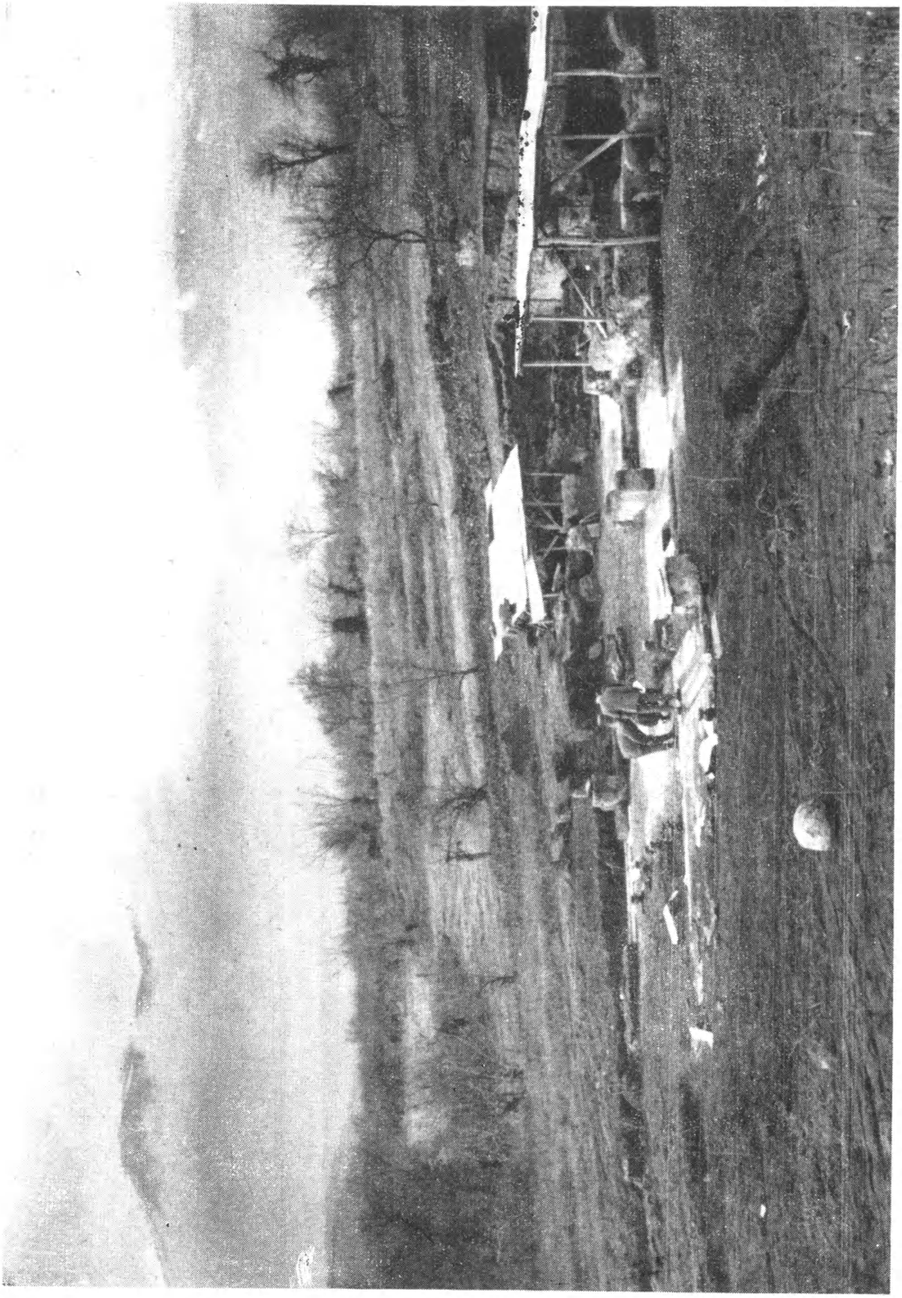

Γενικὴ ἄποψις τῆς ἀνασκαφῆς. Ἀριστερὰ αἱ αἴθουσαι μὲ τὰ ψηφιδωτά. Δεξιὰ οἱ κλίβανοι καὶ ἡ αἴθουσα μὲ τὰ ὑπόκαυστα.

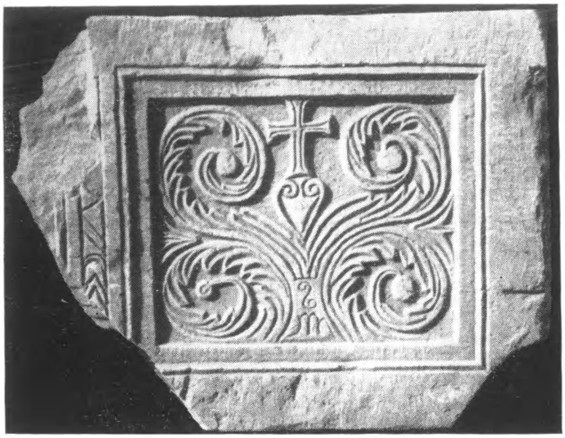

α. Διπλοῦν παλαιοχριστιανικὸν θωράκιον.

β. Κορινθιακὸν ἐπίκρανον παραστάδος ρωμαϊκῶν χρόνων.

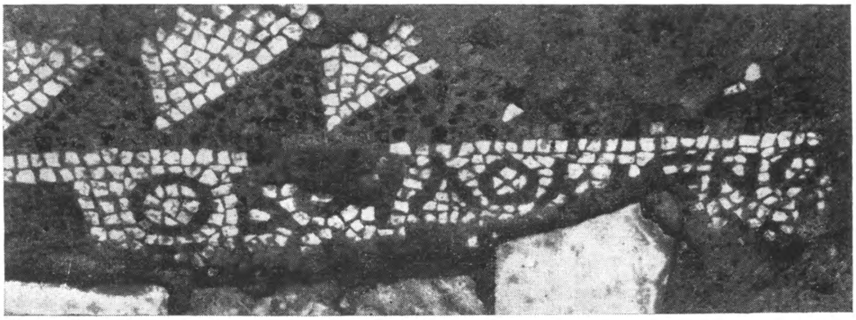

γ. Ψηφιδωτὴ ἐπιγραφὴ πρὸ τοῦ κατωφλίου τῆς αἰθούσης Α.

δ. Ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐκ τῆς αἰθούσης Α.

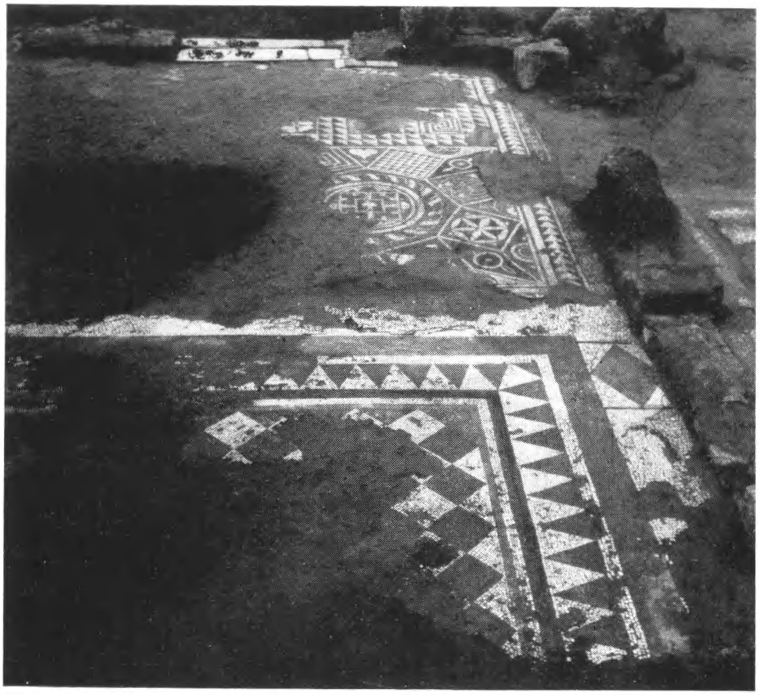

α. Μεγάλη αἴθουσα (Α,Β) μὲ τὸ δάπεδον ἐστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ σχηματίζοντος διάχωρα.

β. Λεπτομέρεια ψηφιδωτοῦ κεντρικοῦ τμήματος.

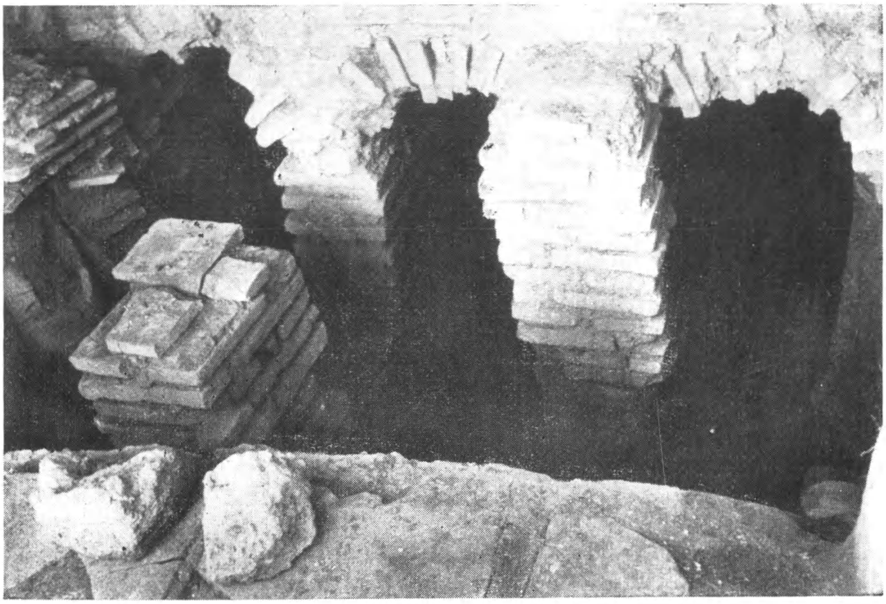

α. Αἱ στοαὶ τοῦ κλιβάνου ὀπτήσεως τῆς πρώτης ὁμάδος.

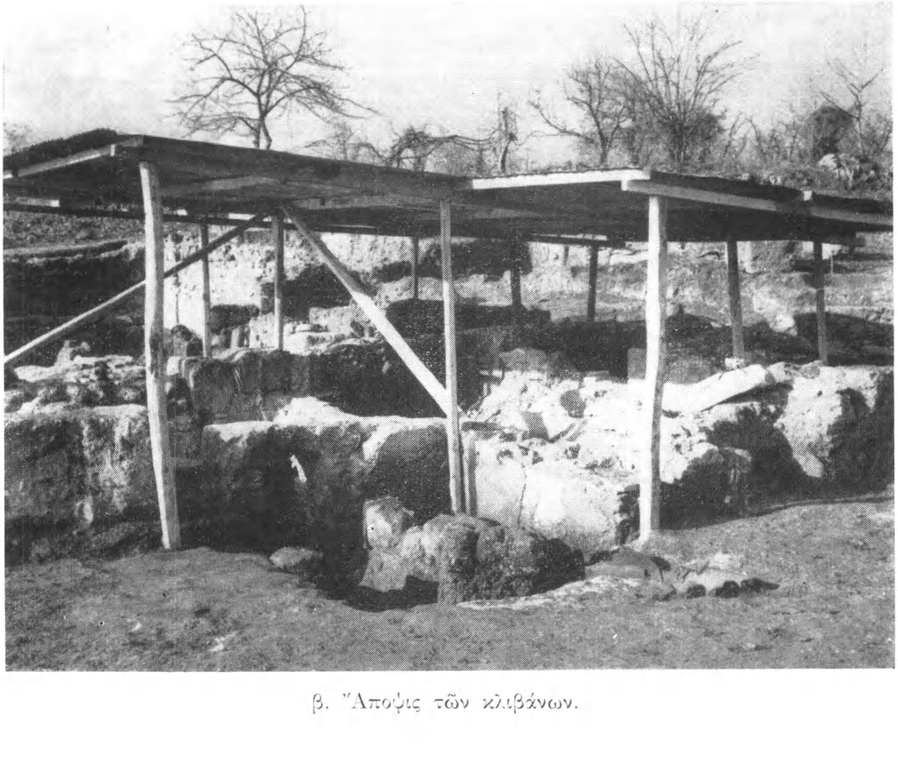

β. Ἄποψις τῶν κλιβάνων.

α. Αἴθουσα μετὰ πλινθίνων στυλίσκων ὑποκαύστου καὶ ἐγκοπῶν εἰς τὸν τοῖχον.

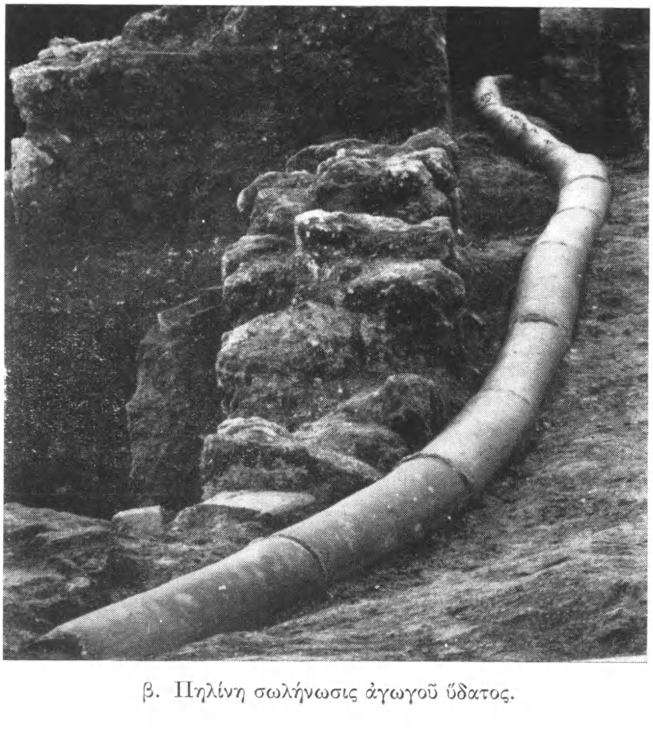

β. Πηλίνη σωλήνωσις ἀγωγοῦ ὕδατος.

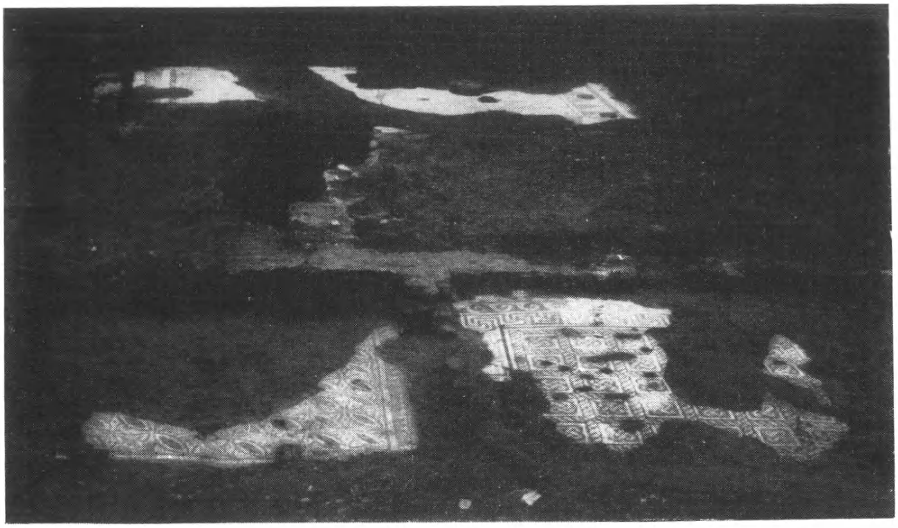

α. Αἴθουσαι ἐπὶ τοῦ λόφου μετὰ ψηφιδωτῶν δαπέδων.

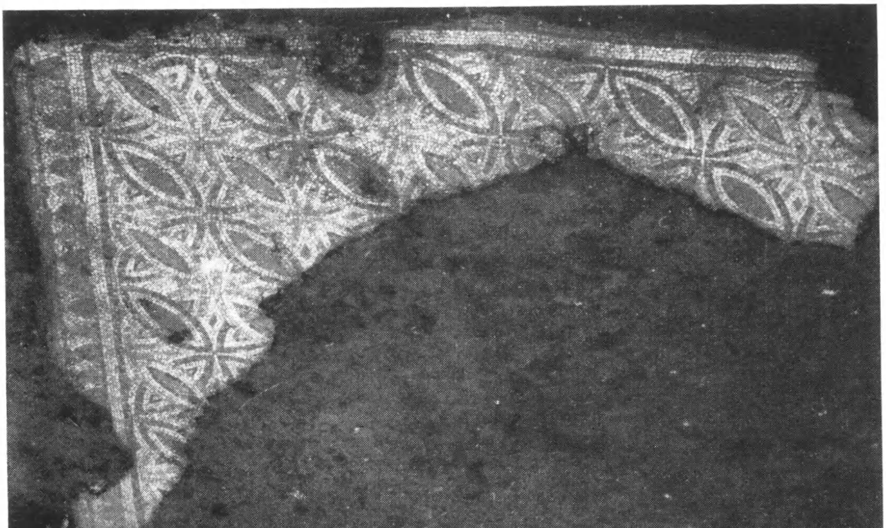

β. Ψηφιδωτὸν δάπεδον κτηρίου τῆς δευτέρας ὁμάδος, ἐπὶ τοῦ λόφου.

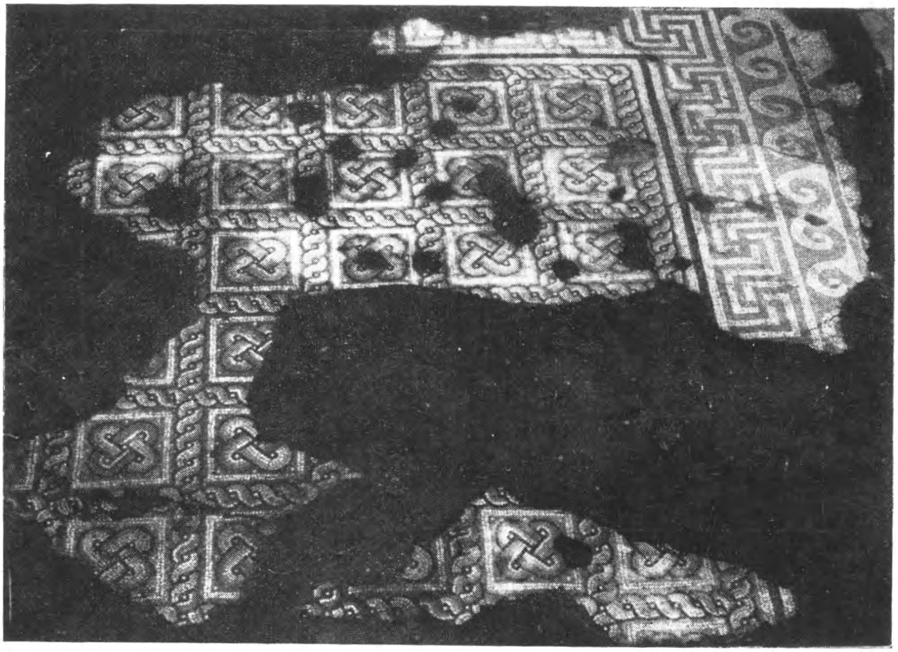

α. Ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐκ τῶν κτηρίων τῆς δευτέρας ὁμάδος Λευκαδίων.

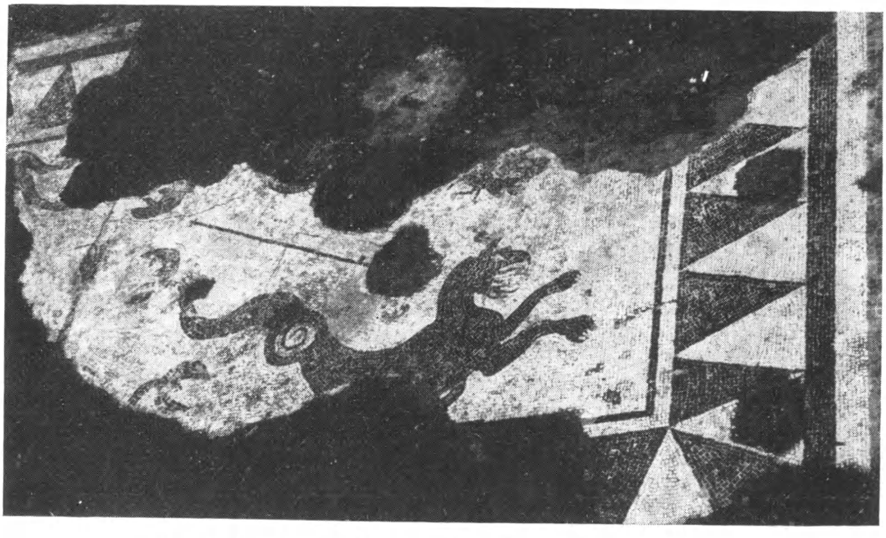

β. Ψηφιδωτὸν δάπεδον εἰκονίζον γρῦπα μὲ οὐρὰν ὄφεως.

α. Ὑπόγειος οἰκοδομή, ὄψις πρὸς τὸν ποταμὸν «Ἀραπίτσα».

β. Ὑπόγειος οἰκοδομή, δυτικὴ πλευρὰ μὲ τὴν κλίμακα καθόδου.

α. Τὸ νότιον τμῆμα τῆς μετ' ἀντηρίδων κόγχης τοῦ ἱεροῦ ἐξωτερικῶς.

β. Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα εὐθυντηρία τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ.

α. Τὸ παρὰ τὴν ἁγ. Τράπεζαν δάπεδον τοῦ ἱεροῦ.
Δεξιᾷ τὸ βάθρον τῶν ἱερέων τοῦ β' βαθμοῦ.

β. Δεξιᾷ τὸ παρὰ τὴν ἁγ. Τράπεζαν τμῆμα τοῦ ἱεροῦ· ἀριστερᾷ τὸ βάθρον τῶν ἱερέων καὶ ὁ στυλοβάτης τῆς μεταξὺ ἱεροῦ καὶ βορείου πτερυγίου κιονοστοιχίας.

α. Νικόπολις. Βασιλικὴ Δ. Τὸ χωριστὸν διαμέρισμα τοῦ Ν. πτερυγίου.

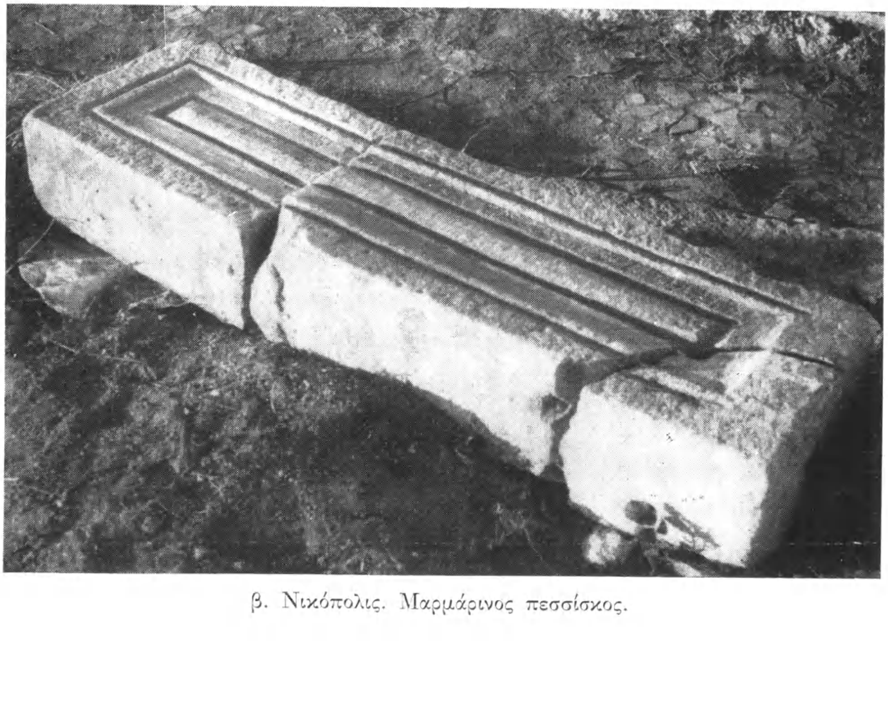

β. Νικόπολις. Μαρμάρινος πεσσίσκος.

α. Ὁ βόρειος στυλοβάτης τοῦ μέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς Δ.

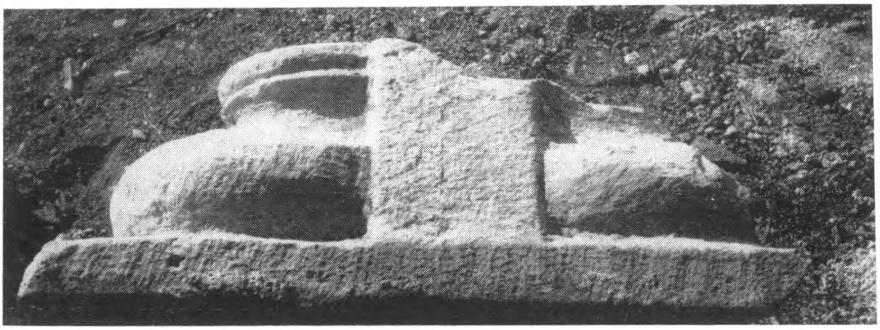

β. Βάσις ἀμφικιονίσκου παραθύρου τῆς βασιλικῆς Δ.

α. - β. Κορινθιακὰ κιονόκρανα ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ μέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς Δ.

γ. Ἐπίθημα κιονοκράνου τῆς βασιλικῆς Δ.

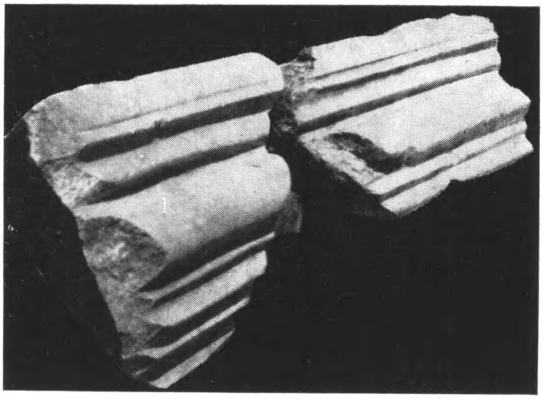

δ. Τεμάχια τοῦ μετὰ γλυφῶν παραθύρου τῆς βασιλείου πύλης.

α. Ἄνοιγμα μεταξὺ τοῦ χώρου Α καὶ Β (ἀπὸ Β.).

β. Πειοειδὴς κατασκευὴ ἐξωτερικῶς τοῦ χώρου Ε (ἀπὸ ΝΑ.).

α. Ἀντηρὶς ἐξωτερικῶς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς (ἀπὸ Δ.).

β. Διάμεσος τοῖχος μεταξὺ τῶν χώρων Α καὶ Β. Ἐξωτερικῶς ἀντηρίς (ἀπὸ ΒΔ.).

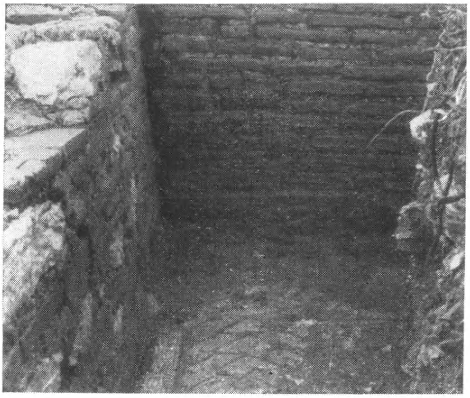

α. Ἐσωτερικὴ ὄψις μέρους τοῦ πλινθοκτίστου νοτίου τοίχου (νοτιοανατολικὴ γωνία τῆς αἰθούσης Α) (ἀπὸ Β.).

β. Ἄποψις τοῦ νοτίου τοίχου (ἀπὸ Δ.).

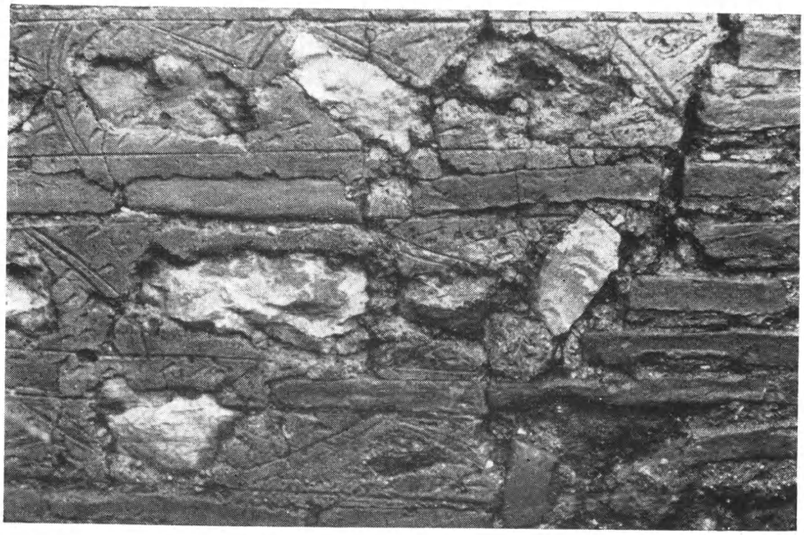

α. Λεπτομέρεια τοιχοδομίας (τοῖχος μεταξὺ τοῦ χώρου Α καὶ Β) (ἀπὸ Δ.).

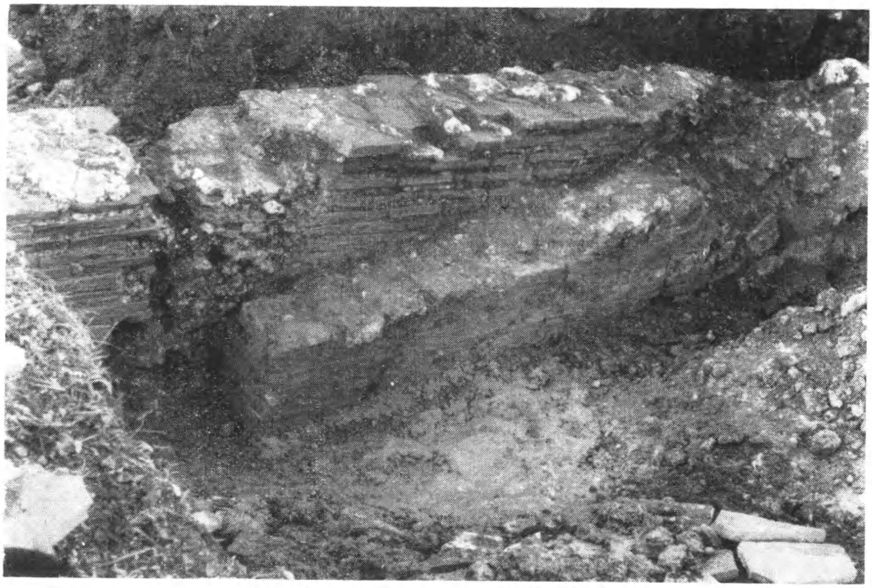

β. Συστήματα τοιχοδομίας τῆς αἰθούσης Α. Νοτία πλευρά (ἀπὸ ΒΑ.).

α. Λεπτομέρεια τοιχοδομίας τῆς ἀψῖδος τῆς αἰθούσης Α.

β. Ἄποψις τοῦ δυτικοῦ πέρατος τῆς ἀψῖδος μετὰ τῆς ἀντηρίδος (ἀπὸ Β.).

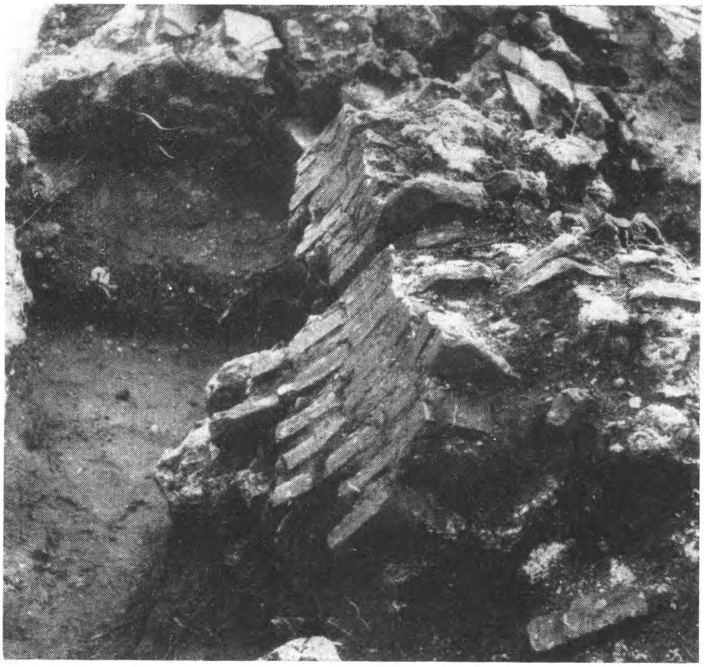

α. Μᾶζα πλινθοδομῆς κοίλης.

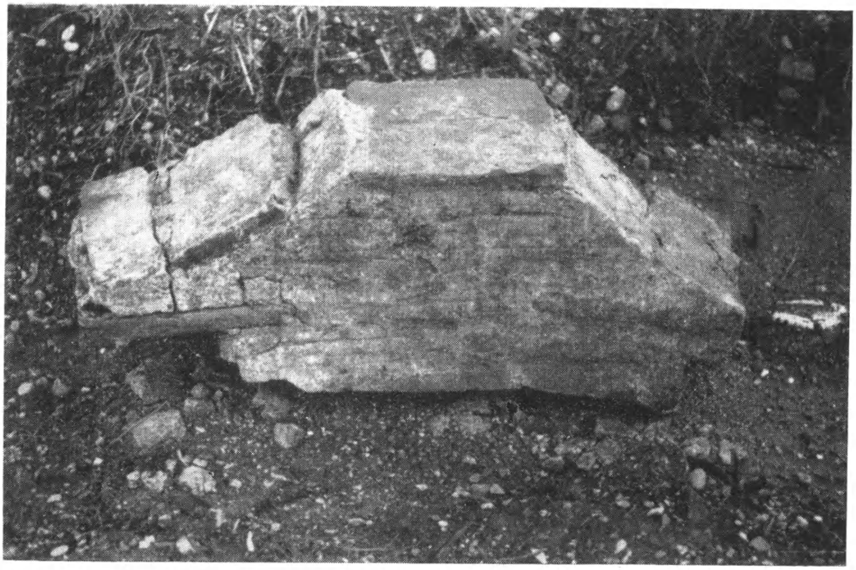

β. Μᾶζα πλινθοδομῆς κοίλης μετὰ λειψάνων τόξων παραθύρων.

α. Πλίνθοι ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς «Φτελιᾶς».

β. Τεμάχιον ψηφιδωτοῦ τοῦ διαχώρου τῆς ἀψῖδος.

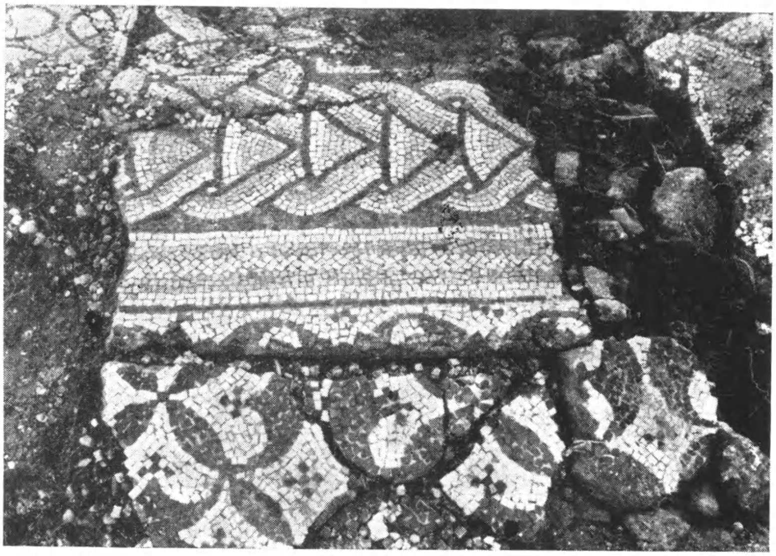

α. Πλαίσιον διαχώρων κατὰ τὴν χορδὴν τῆς ἀψῖδος.

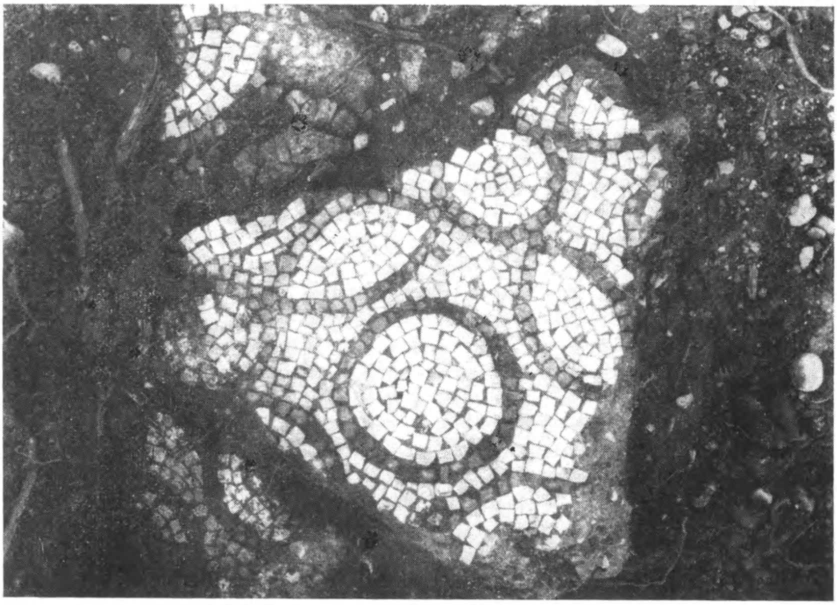

β. Διασωθὲν τεμάχιον ψηφιδωτοῦ τοῦ βορείου διαχώρου.

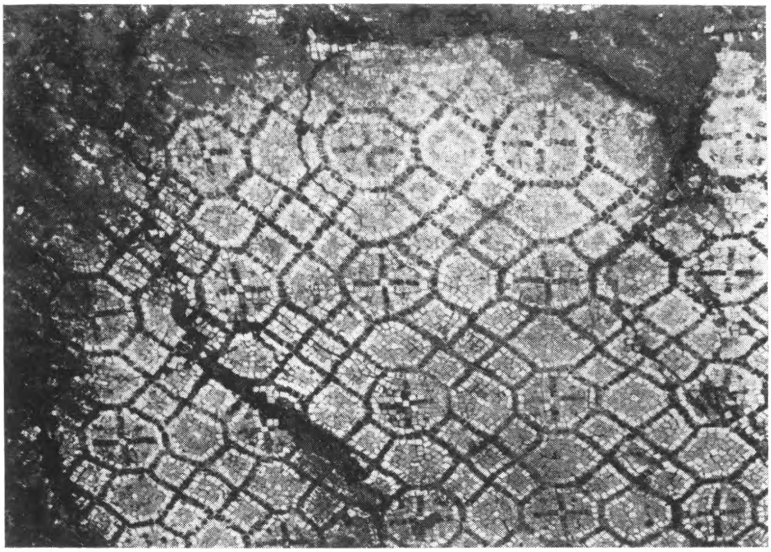

α. Ψηφιδωτὸν τοῦ νοτίου διαχώρου.

β. Πλαίσια νοτίου διαχώρου.

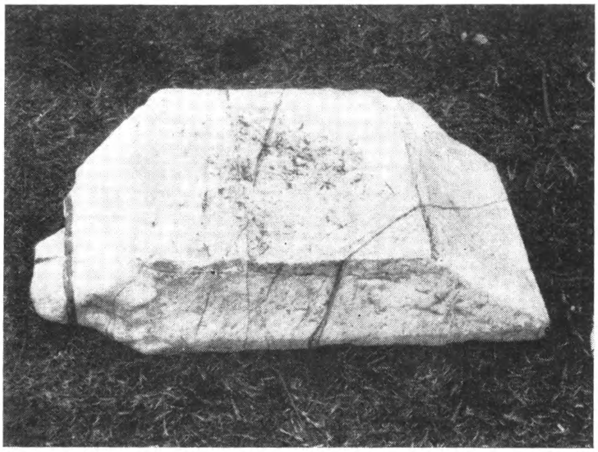

α. 'Επίθημα περισυλλεγὲν ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Φτελιᾶς.

β. Τεμάχιον ἰωνικοῦ κιονοκράνου περισυλλεγὲν ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Φτελιᾶς.

α. Προϊστορική πρόχους.

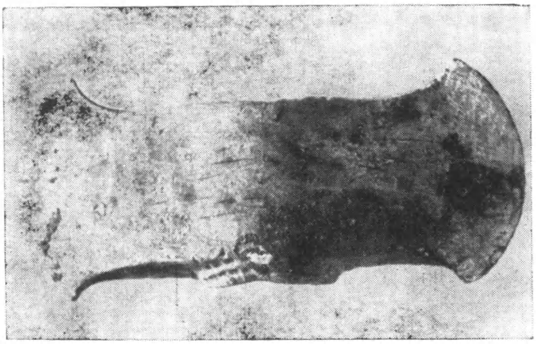

β. Χαλκοῦς ἀμφίστομος πέλεκυς (λάβρυς) ἐκ Δωδώνης.

γ. Χαλκοῦν νόμισμα τῶν χρόνων τῆς Ἠπειρωτικῆς Δημοκρατίας (180-168/7 π.Χ.).

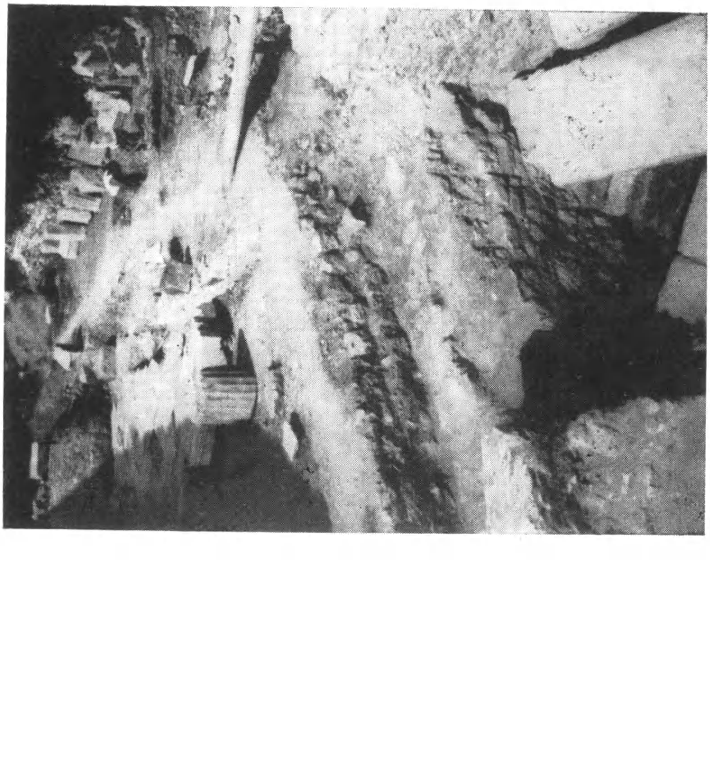

α. Τὸ θεμέλιον τοῦ καμπυλογράμμου οἰκοδομήματος τῆς Παλαιοπόλεως.

β. Ὀχετὸς παρὰ τὸ θεμέλιον τοῦ καμπυλογράμμου οἰκοδομήματος.

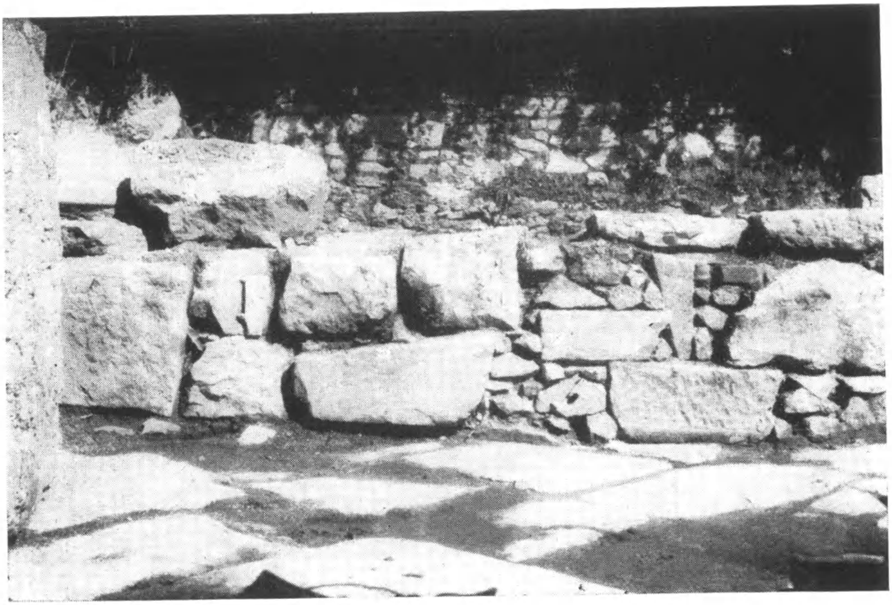

α. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη χρησιμοποιηθέντα εἰς τοῖχον τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς.

β. Πύραυνον ρωμαϊκοῦ λουτροῦ Παλαιοπόλεως Κερκύρας.

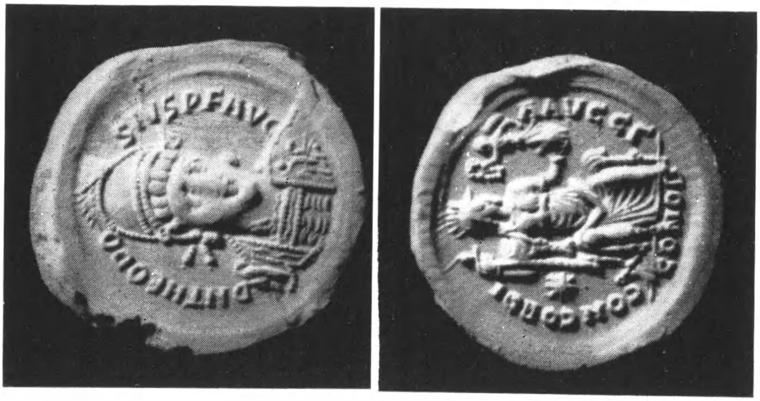

β. Χρυσοῦν νόμισμα Θεοδοσίου Β΄.

α. Μαρμαρίνη κεφαλή, ἴσως Διονύσου.

α. Ἄποψις τοῦ ρωμαϊκοῦ βαλανείου τῆς Σάμης, γνωστοῦ ὡς «ρακόσπιτον».

β. Λίθινον κατώφλιον θύρας τοῦ θαλάμου Γ.

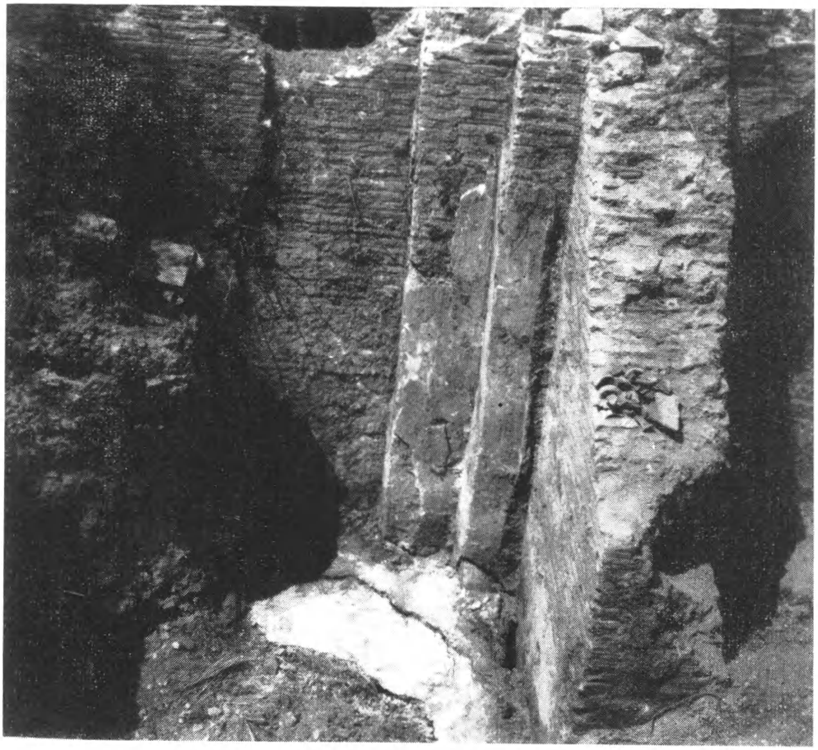

α. Ἐσωτερικὴ γωνία τοῦ θαλάμου τοῦ θερμοῦ λουτροῦ τῆς Σάμης.

β. Τοξοκόρυφα ἀνοίγματα τῶν θεμελίων.

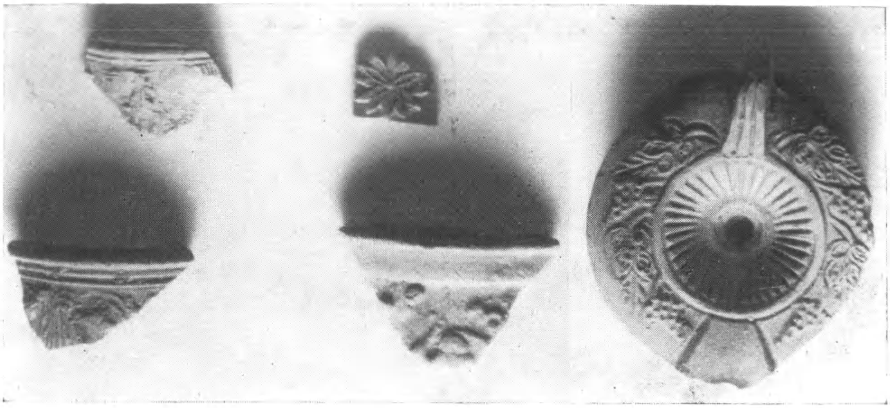

α. Ὄστρακα ἀγγείων μὲ ἀνάγλυφον κόσμησιν ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ βαλανείου τῆς Σάμης καὶ λύχνος ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ βαλανείου.

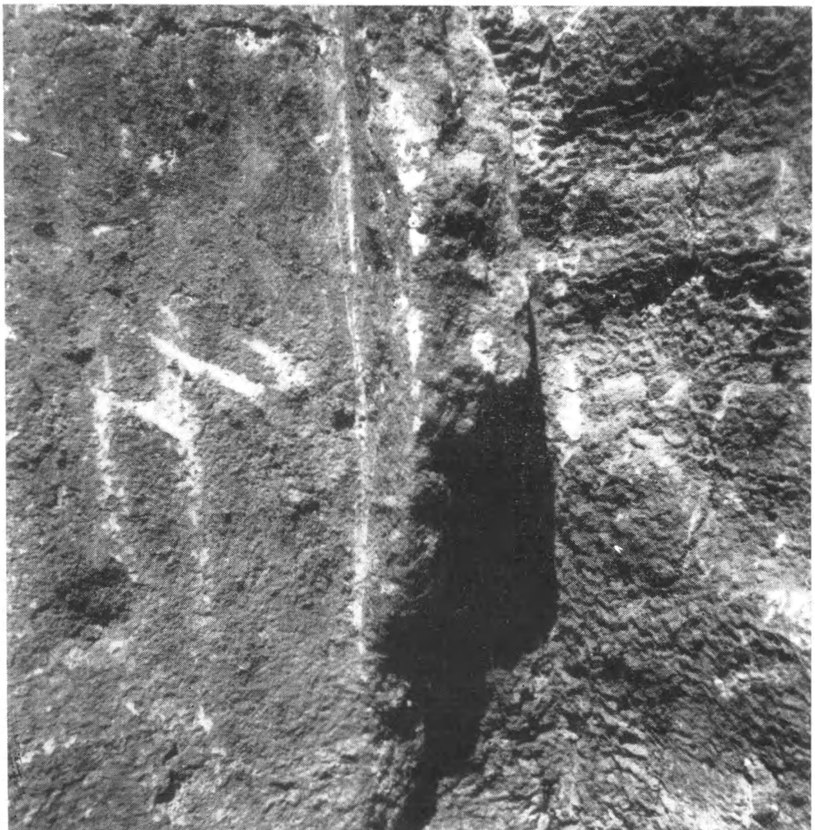

β. Διπλοῦν τοίχωμα διὰ τὴν κυκλοφορίαν τῆς θερμότητος.

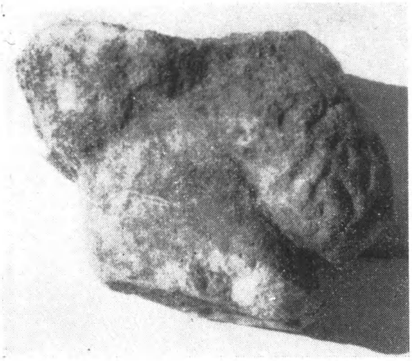

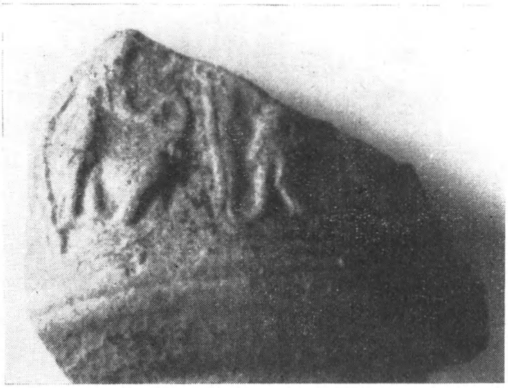

α. Ἀπότμημα μαρμαρίνης κεφαλῆς καὶ β. Ἀγγεῖον μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ βαλανείου τῆς Σάμης.

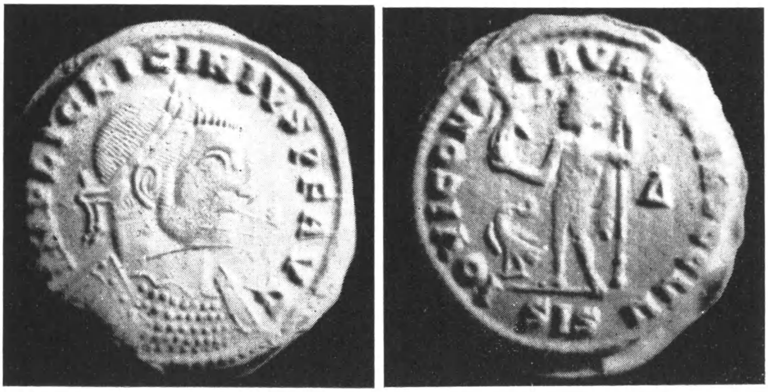

γ. Νόμισμα τοῦ Λικινίου πατρός.

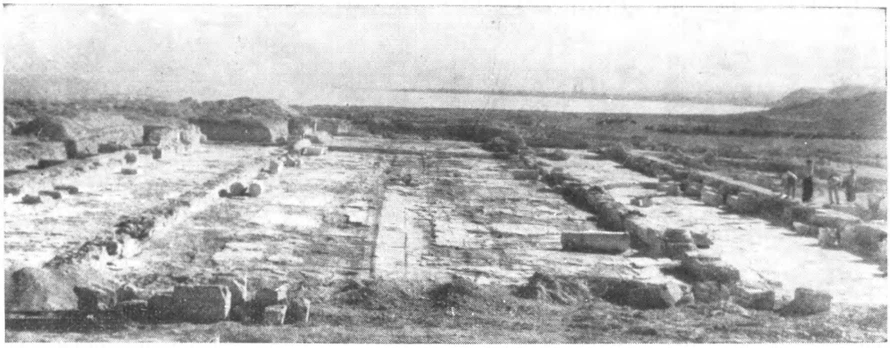

α. Λέχαιον. Ἄποψις τῆς βασιλικῆς (ἀπὸ Δ.).

β. Ἄποψις τοῦ μεσαίου κλίτους καὶ τοῦ βήματος τῆς βασιλικῆς (ἀπὸ ΒΔ.).
(Ἐπὶ τοῦ δαπέδου αἱ δύο παράλληλοι, κάθετοι πρὸς τὸ φράγμα τοῦ πρεσβυτερίου γραμμαὶ σημαίνουν τὰς θέσεις τῶν στυλοβατῶν τῆς σολέας).

α. Λείψανα τοῦ ἄμβωνος (ἀπὸ Ν.).

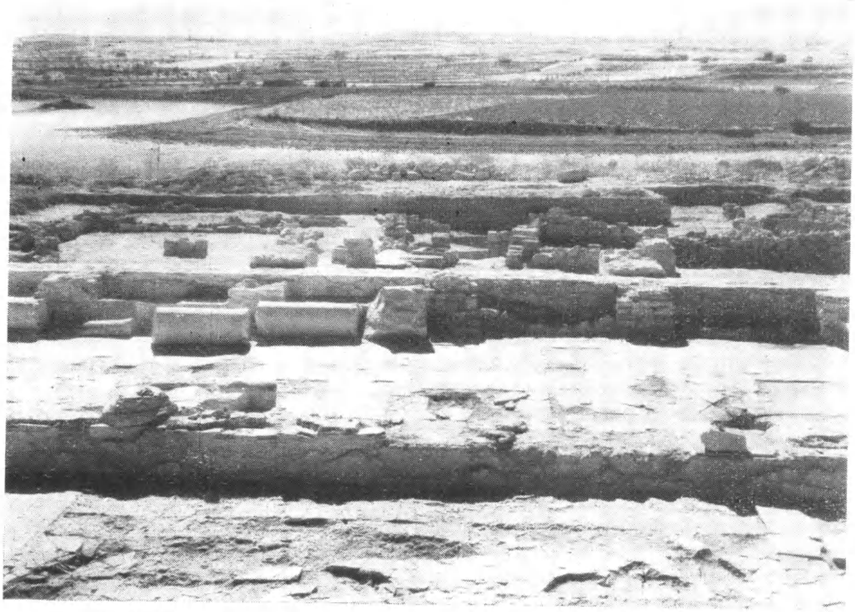

β. Τμῆμα τοῦ νοτίου στυλοβάτου καὶ τοῦ νοτίου κλίτους (ἀπὸ Β.).

α. Ἄποψις τῆς σειρᾶς ποδαρικῶν ἐσωτερικῶς τοῦ νοτίου τοίχου (ἀπὸ ΒΑ.).

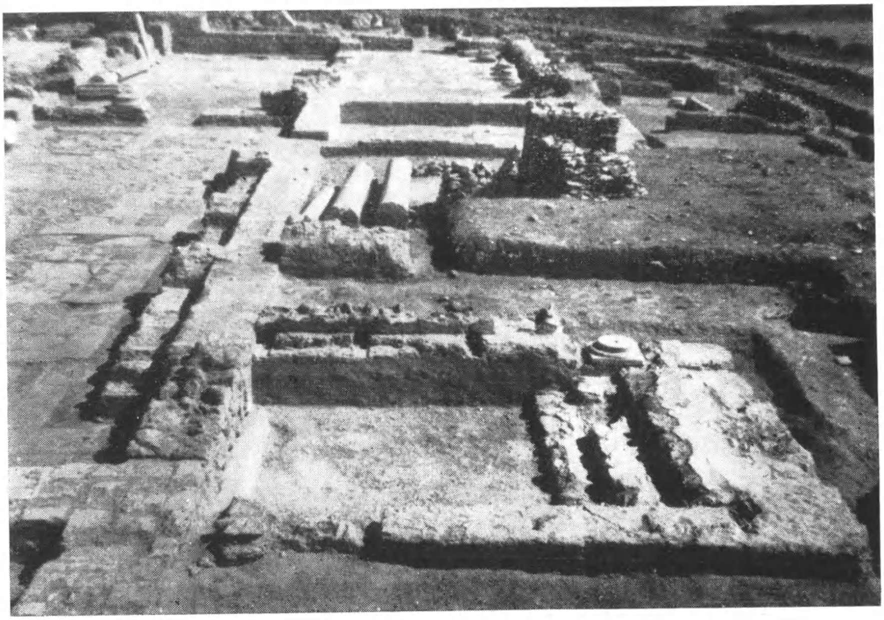

β. Προστῷον θύρας ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου (ἀπὸ Δ.).

α. Μερικὴ ἄποψις τῶν νοτίων προσκτισμάτων (ἀπὸ Β.).
(Τὸ ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου διακρινόμενον ἀριστερὰ ἄνοιγμα διηνοίχθη μεταγενεστέρως).

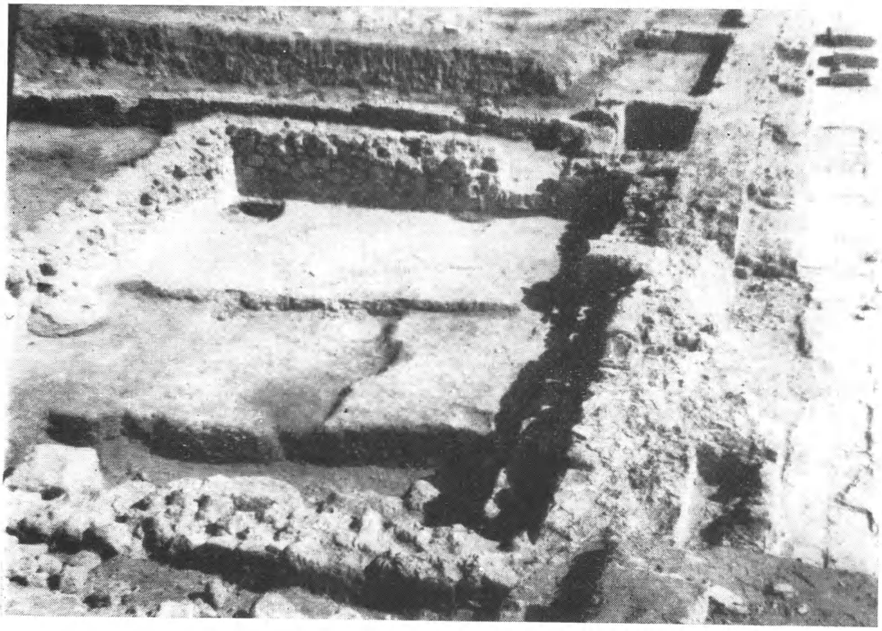

β. Ἄποψις βορείου προσκτίσματος (ἀπὸ ΝΔ.).

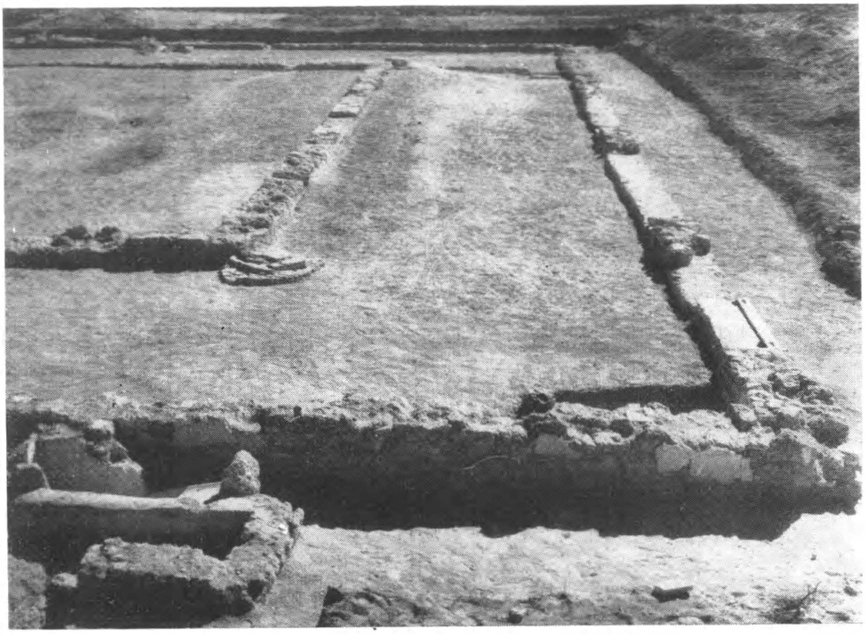

α. Ἄποψις τῶν δυτικῶν μερῶν τῆς αὐλῆς (ἀπὸ Β.).

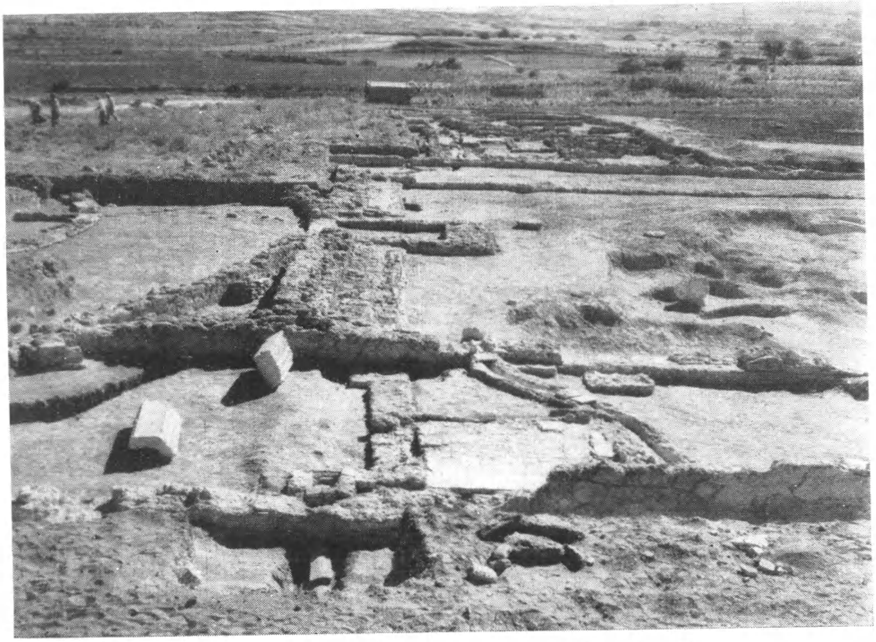

β. Ἄποψις τῶν ἀνατολικῶν μερῶν τῆς αὐλῆς (ἀπὸ Β.).

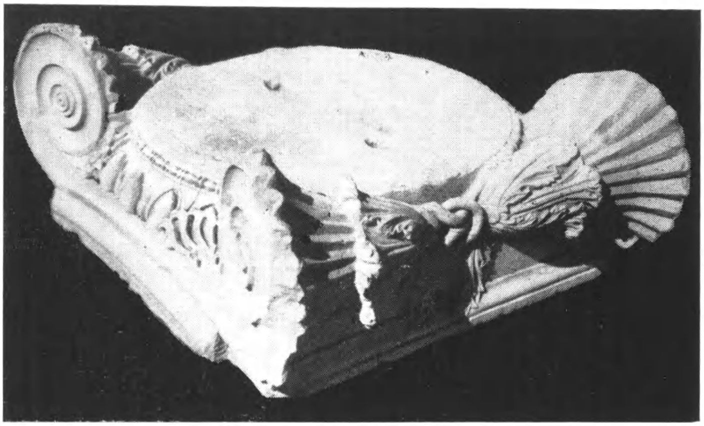

α. Ἰωνικὸν κιονόκρανον ἑνὸς ἐκ τῶν τεσσάρων μεγάλων κιόνων.

β. Κιλλιβαντοειδὲς ἐπίθημα.

γ. Θεοδοσιανὸν κιονόκρανον (ἐκ τῆς νοτίας μακρᾶς κιονοστοιχίας).

δ. Λεπτομέρεια τοῦ κιονοκράνου τοῦ πίν. 113 γ.

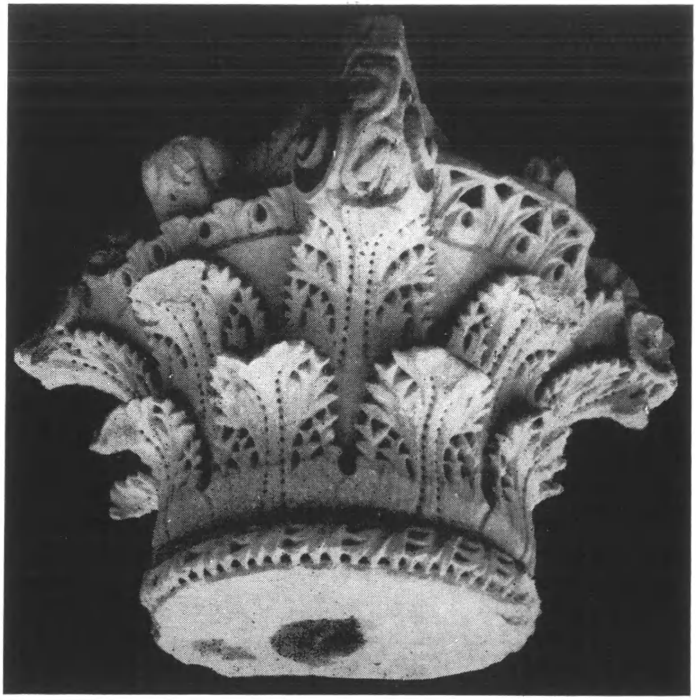

α. Θεοδοσιανὸν κιονόκρανον.

β. Σύνθετον ἰωνικὸν κιονόκρανον βυθισμένον ἐντὸς τοῦ νοτίου κλίτους.

γ. Ἡμίεργον κιονόκρανον.

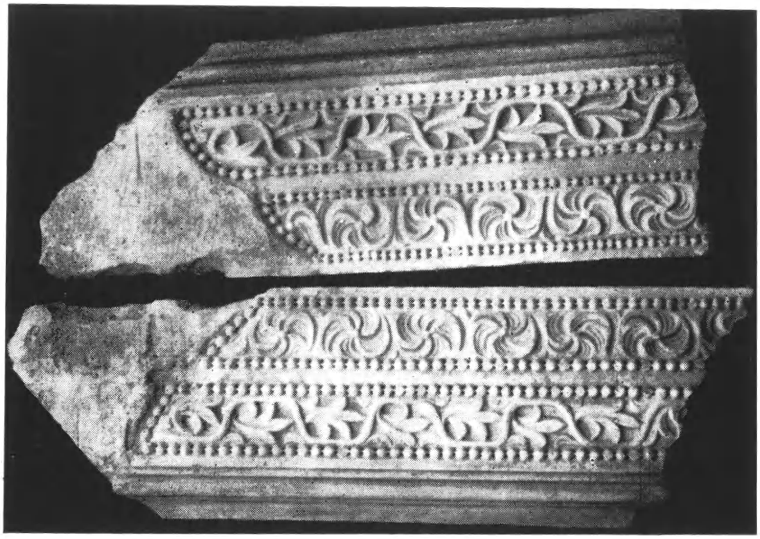

γ. Περιθυρώματα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Λεχαίου.

α. Ὑπέρθυρον ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Λεχαίου. Λεπτομέρεια.

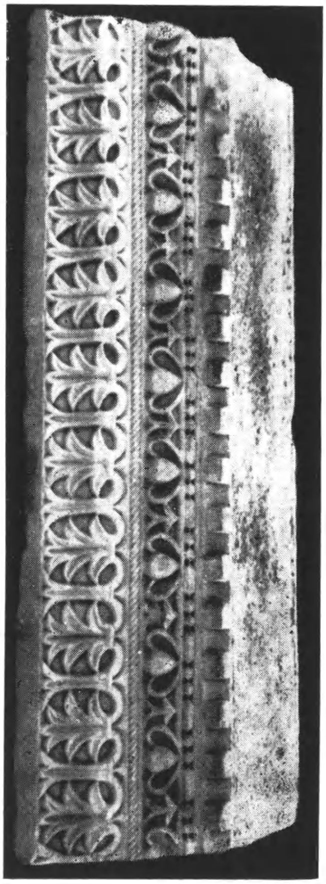

β. Γεῖσον ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Λεχαίου.

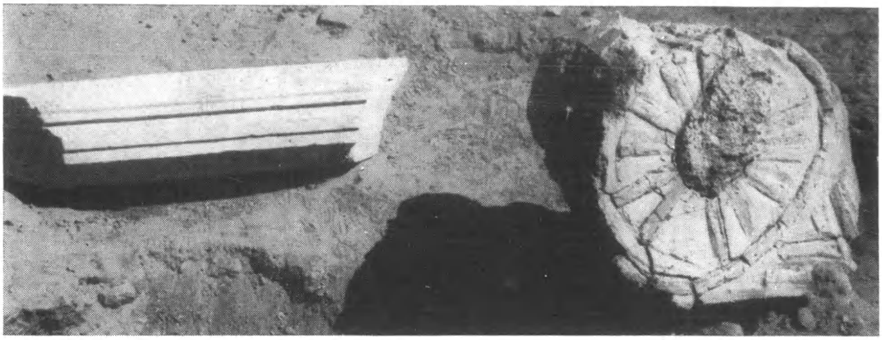

α. Μᾶζα τοίχου καὶ περιθυρώματος (ἐντὸς ἐπιχώσεως ὑπὸ τὴν στάθμην τῆς αὐλῆς).

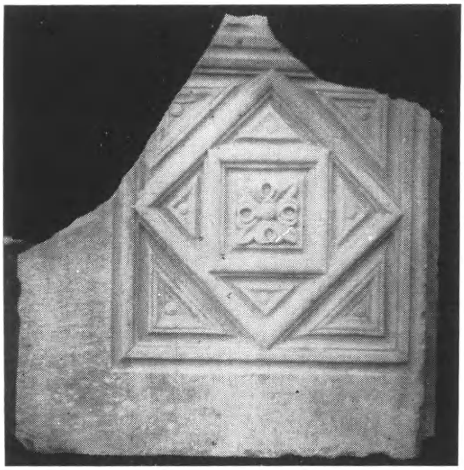

β. Θωράκιον ἐκ βόθρου ὑπὸ τὴν στάθμην τῆς αὐλῆς.

γ. Ἄποψις μέρους δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους (ἀπὸ ΝΑ.).

α. Τὸ ἀκκούβιτον τῆς νοτιοανατολικῆς οἰκίας (ἀπὸ Β.).

β. Λείψανα κατοικιῶν — τῶν οἰκιῶν 2 καὶ 4 — ἐντὸς τῆς βορείας στοᾶς τῆς αὐλῆς (ἀπὸ Α.).

α. Νοτιοδυτικὰ προσκτίσματα καὶ λείψανα τῆς οἰκίας 3 (ἀπὸ Δ.).

β. Ἡ οἰκία 5 (ἀπὸ Β.).

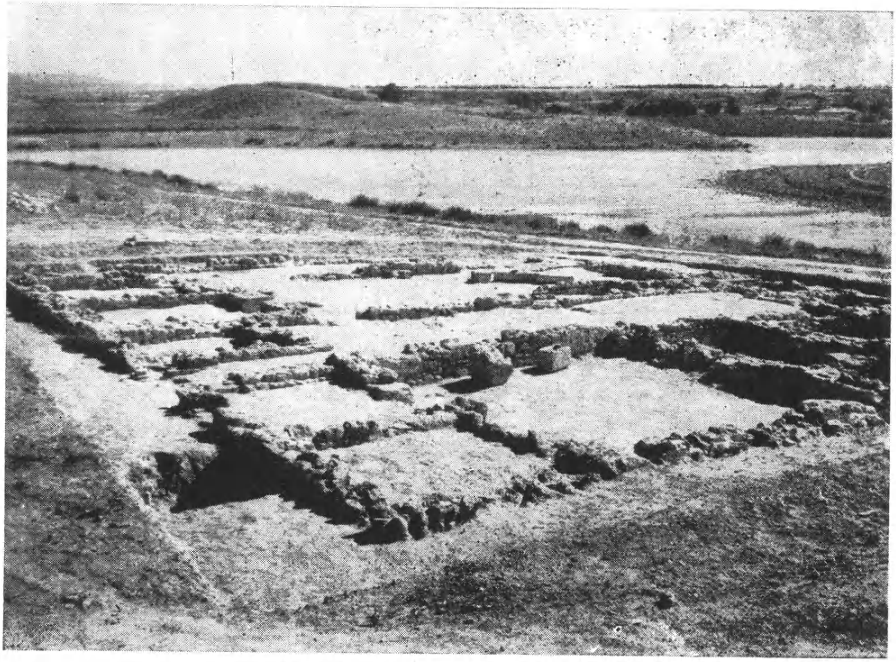

α. Ἄποψις «ἀγρεπαύλεως» (ἀπὸ ΒΔ.).

β. Σιδηροῦν κηροπήγιον (μανουάλι) ἐντὸς χώρου τῆς οἰκίας 3.

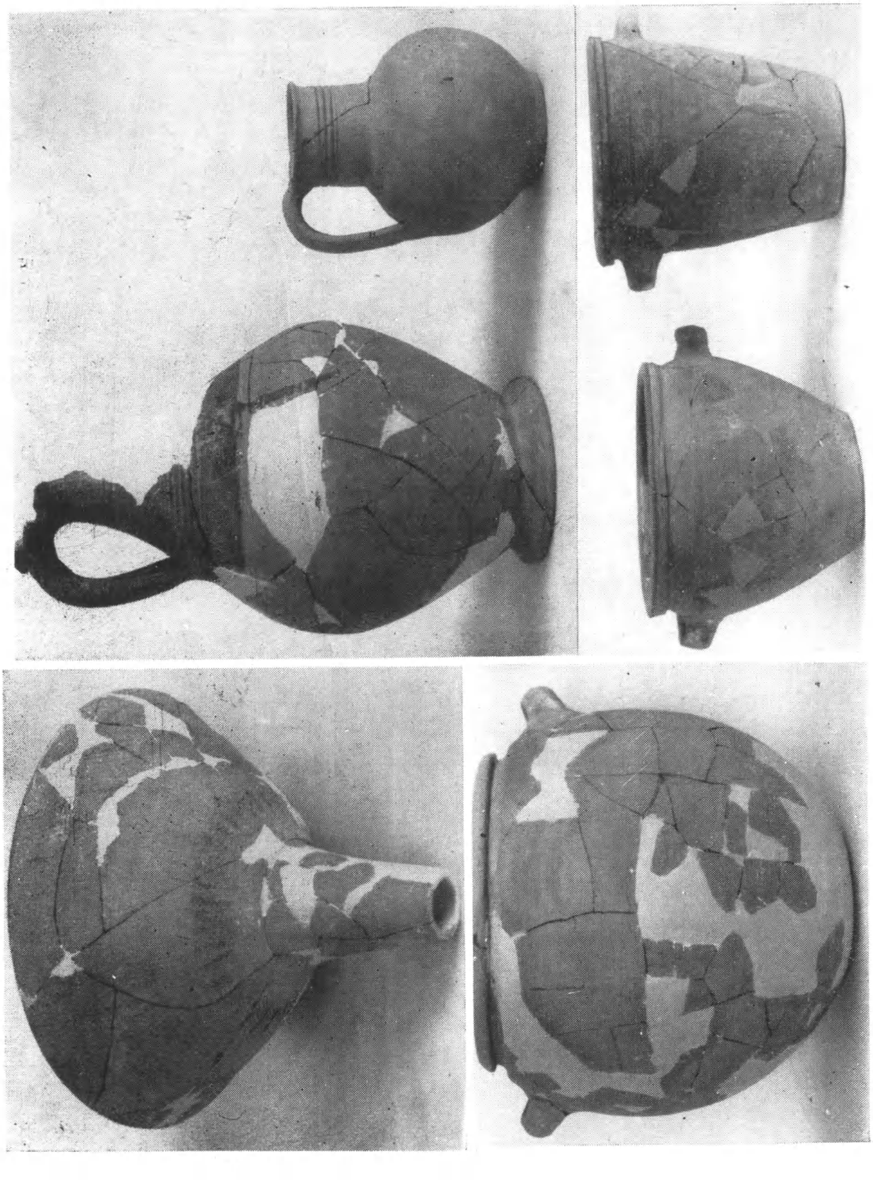

Δείγματα ἀγγείων.

«Γέμισμα» Βορείου Κυκλωπείου τείχους.

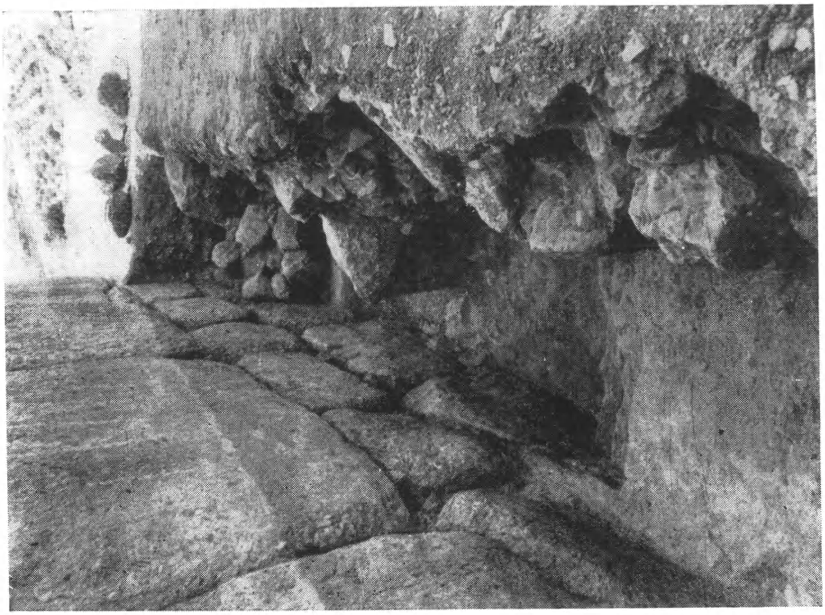

β. Θεμέλια τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου τῆς Πύλης τῶν Λεόντων.

α. Οἱ ὑπὸ τὴν ἐπικλινῆ ἄνοδον (Ramp) εὑρεθέντες ἀρχαιότεροι δρόμοι **Β** καὶ **Γ**. **Α** ὀγκόλιθοι «γεμίσματος» τοῦ Ramp.

α. Καμπὴ πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ Βορείου Κυκλωπείου τείχους.

β. Κλῖμαξ. Κυρία καὶ πρώτη ἄνοδος πρὸς τὸ ἀνάκτορον.

α. Ἄποψις τοῦ λόφου τῶν Μυκηνῶν ἀπὸ Δ., ὡς ἔχει σήμερον. **Α** θέσις ἀναλημματικοῦ τοίχου. **Β** πιθανὴ πρὸς τὴν κλίμακα ἀνάβασις.

β. «Θησαυρὸς» χαλκῶν ἀντικειμένων.

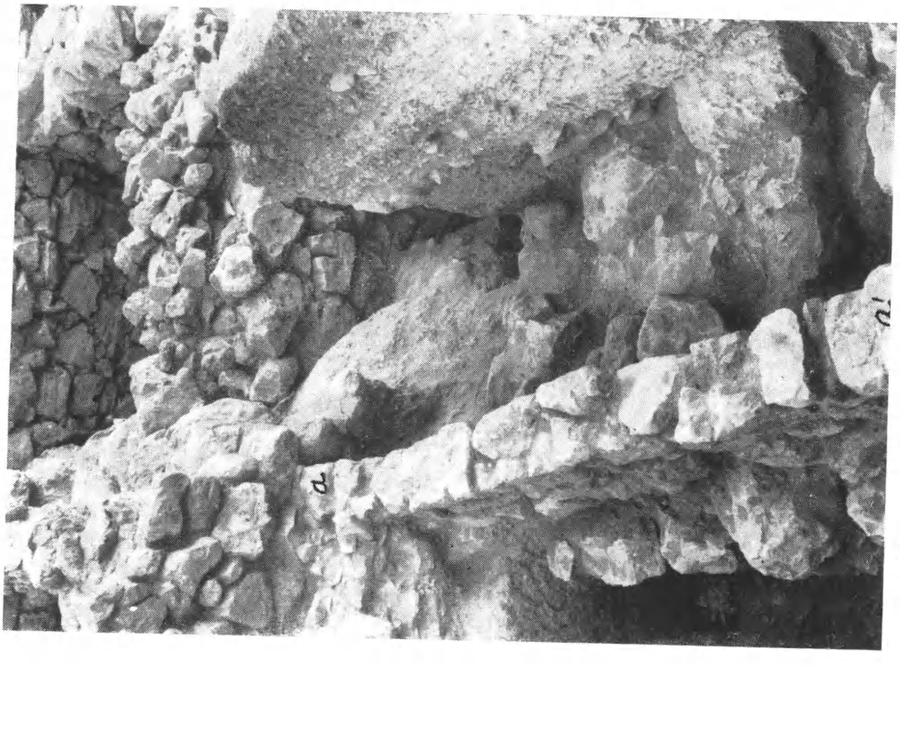

α. Ἑλληνιστικὸς τοῖχος (α–α′) ἄνωθεν τοῦ ἀνατολικοῦ θεμελίου τῆς Δυτικῆς Οἰκίας.

β. Πίθος χρησιμεύων ὡς δεξαμενὴ ἑλληνιστικῆς οἰκίας ἀνεγερθείσης ἄνωθεν τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἄκρου τῆς Δυτικῆς Οἰκίας.

α. Ἡ σχηματιζομένη κατ' ὀρθὴν γωνίαν στροφὴ πρὸς Α. τοῦ ἀνατολικοῦ θεμελίου τῆς Δυτικῆς Οἰκίας (**α-α'**).

β. Ἀγγεῖα ἐκ τῶν **ἀποκαλυφθέντων** κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἑλληνι**στικῶν** τάφων.

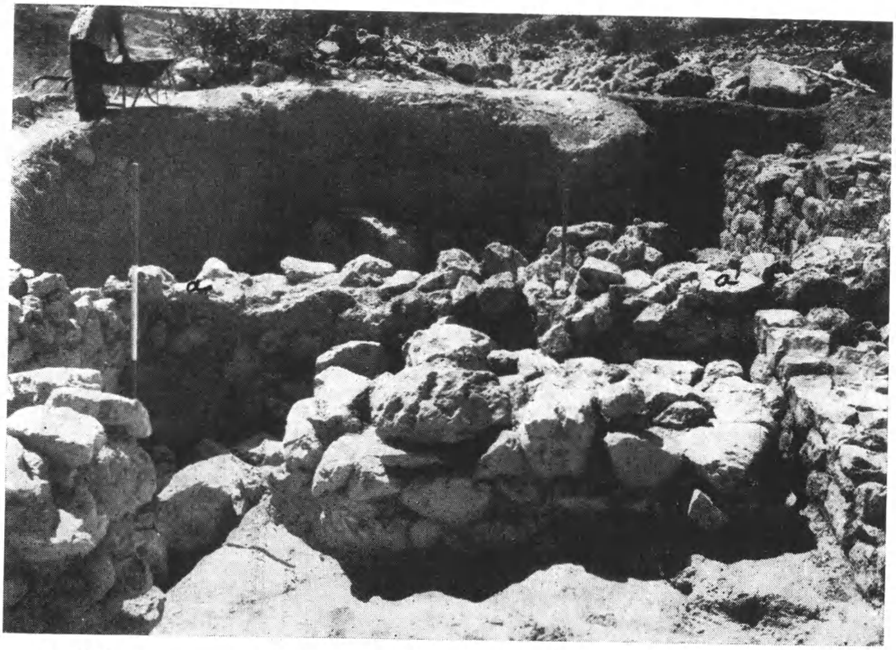

α. Ἑλληνιστικὸς τοῖχος (α–α') ἄνωθεν τοῦ νοτίου θεμελίου τῆς Δυτικῆς Οἰκίας.

β. Μεταγενέστερος εἰς τὸ βάθος τῆς εἰκόνος τοῖχος χωρίζων εἰς δύο τὴν πρὸ τοῦ μεγάρου τῆς Οἰκίας αὐλήν.

α. Τὸ βορείως τοῦ μεταγενεστέρου τοίχου τμῆμα τοῦ ὀχετοῦ μὲ τὴν διακλάδωσίν του πρὸς τὸ μαγειρεῖον.

β. Τὸ νοτίως τοῦ μεταγενεστέρου τοίχου τμῆμα τοῦ ὀχετοῦ.

Ἡ ἀφετηρία τοῦ ὀχετοῦ εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς Οἰκίας.

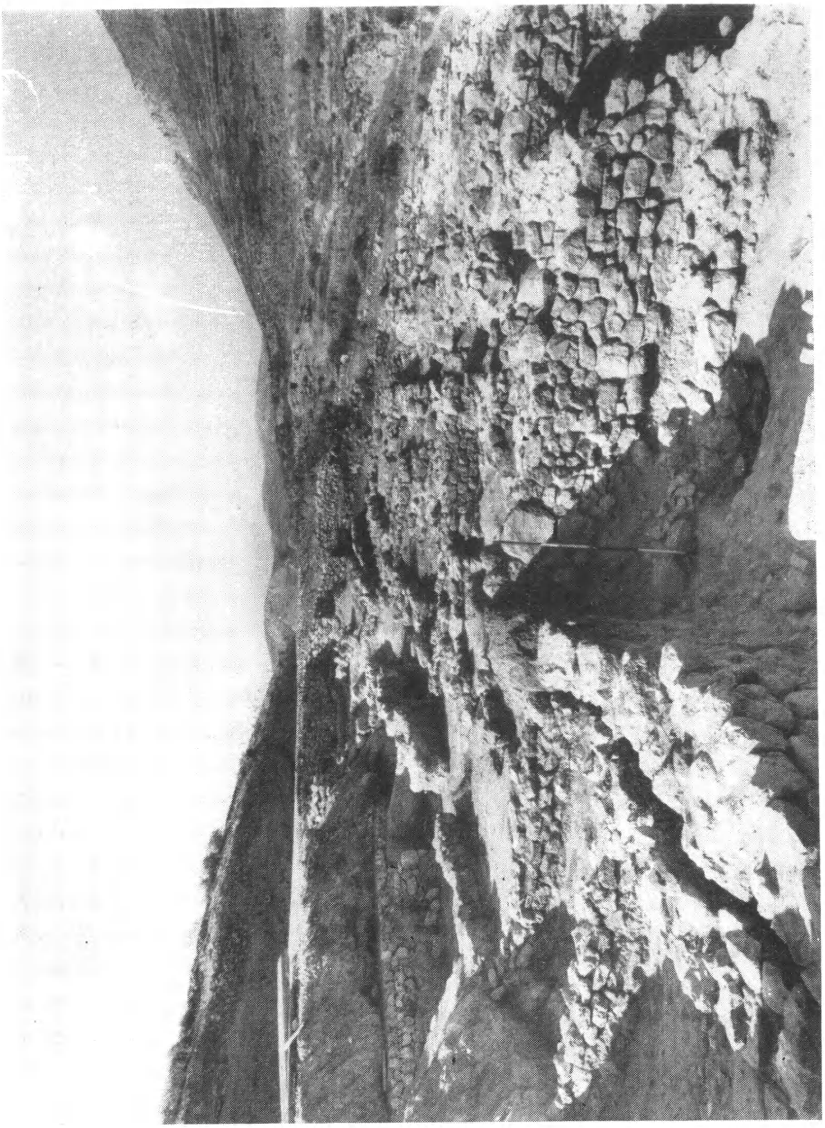

Ἡ σχηματιζομένη καταφέρεια τοῦ ἐδάφους νοτιοανατολικῶς τῆς Δυτικῆς Οἰκίας (κάτω δεξιά).

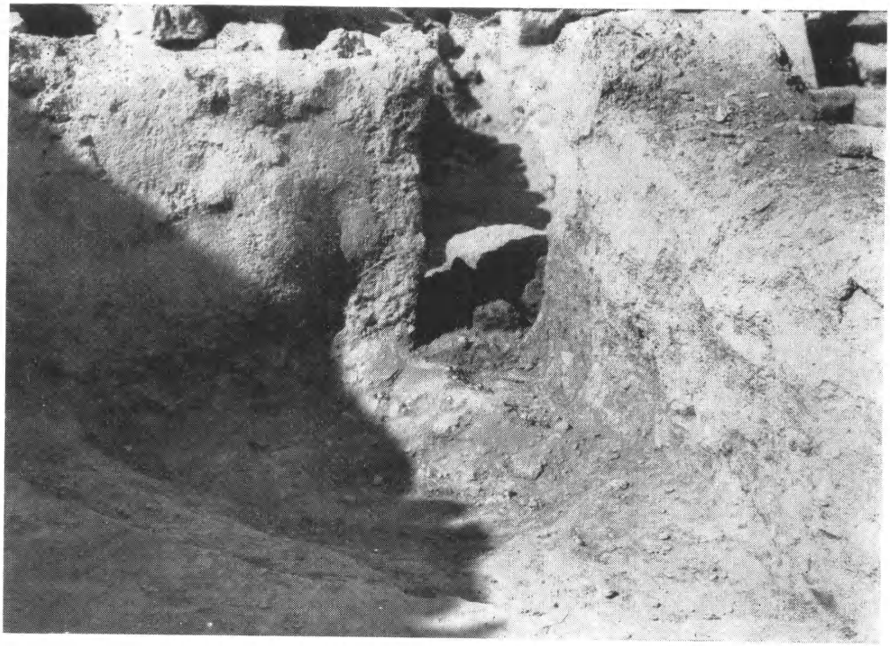

α. Ἡ ἑστία ἐκ Ν.

β. Στρωματογραφία εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ μεταξὺ τῶν δύο Οἰκιῶν δρόμου.

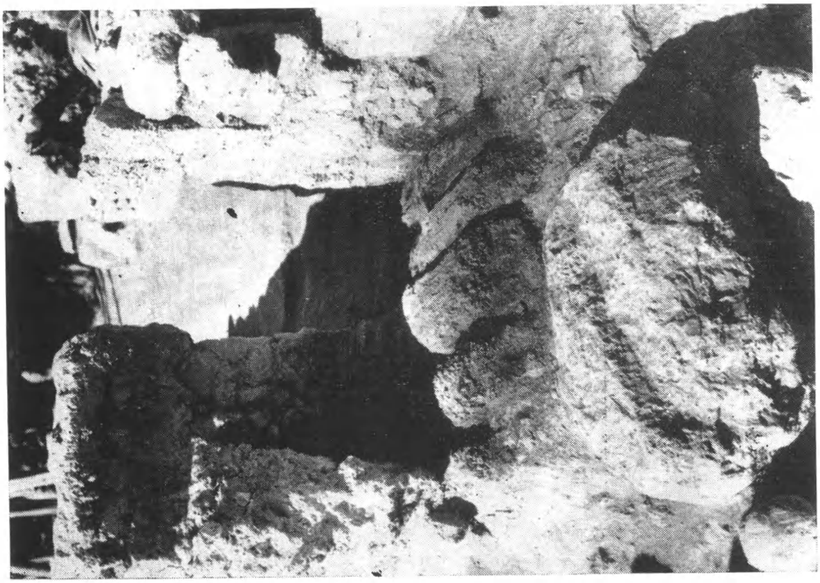

α. Ἡ ἑστία μὲ τὰ ἀπηνθρακωμένα τεμάχια ἐκ κορμῶν δένδρων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἐκ Β.

β. Ἡ ΒΑ. ἐξωτερικὴ γωνία τοῦ τετάρτου δωματίου τῆς Οἰκίας μὲ τὸ κονίαμα ὄπισθεν (εἰς τὴν εἰκόνα δεξιὰ) τῆς ἐξωτερικῆς σειρᾶς τῶν λίθων.

Λαξεύματα ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου διὰ τοποθέτησιν κλίμακος πρὸς τὸ δῶμα τοῦ ἀνακτόρου.

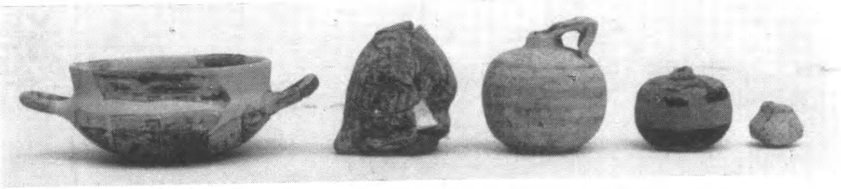

α. Ἀρχαϊκὰ ἀγγεῖα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν εἰς ναὸν Βασσῶν.

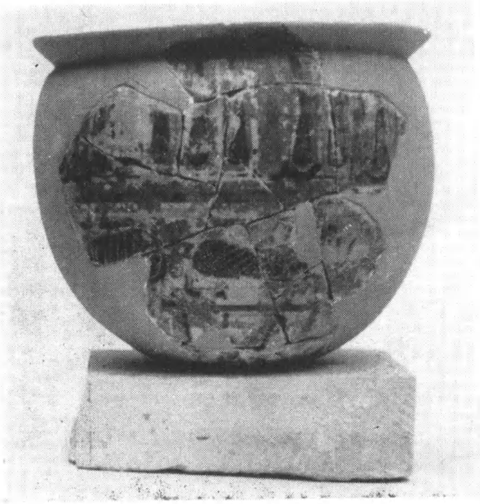

β. **Ἀγγεῖον** ἀνατολίζοντος ρυθμοῦ. γ. Ἀκροκέραμος προϊκτινείου ναοῦ Βασσῶν.

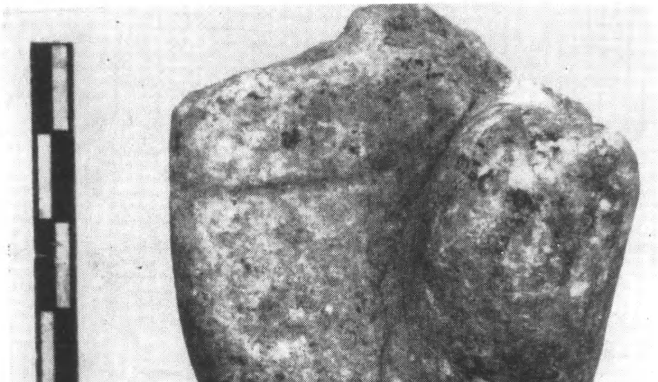

δ. Μαρμαρίνη χεὶρ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος.

α. Τὸ λάξευμα τοῦ βράχου πρὸ τῆς Α. εἰσόδου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος.

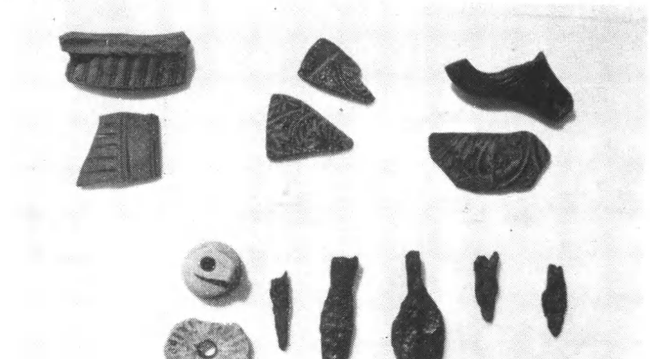

β. Ὄστρακα ἀρχαϊκῶν (σειρὰ μεσαία καὶ κατωτέρα) καὶ ἑλληνιστικῶν (σειρὰ ἀνωτέρα) χρόνων.

α. Οἱ ἀποκαλυφθέντες κατώτατοι σφόνδυλοι τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τῆς Ἀγορᾶς τῆς Μεσσήνης. Ὄψις ἀπὸ Βορρᾶ.

β. Πώρινον κορινθιακὸν κιονόκρανον μὲ παράστασιν πτερωτῆς Νίκης ἐν τῷ κέντρῳ.

Προσθία καὶ ὀπισθία ὄψις τοῦ εὑρεθέντος ἀγάλματος Ἀπόλλωνος ἢ Διονύσου.

Ὄψις τοῦ ἀποκαλυφθέντος ὀπισθίου τοίχου τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς.

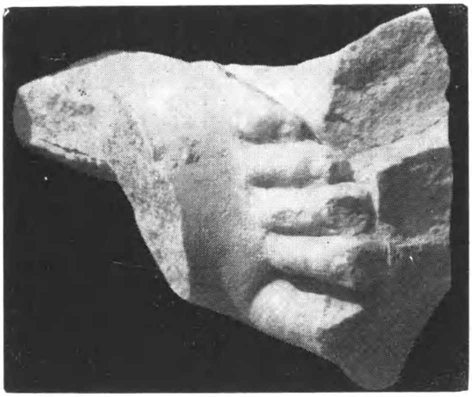

β. Μαρμάρινος πούς ὑπερφυσικοῦ μεγέθους.

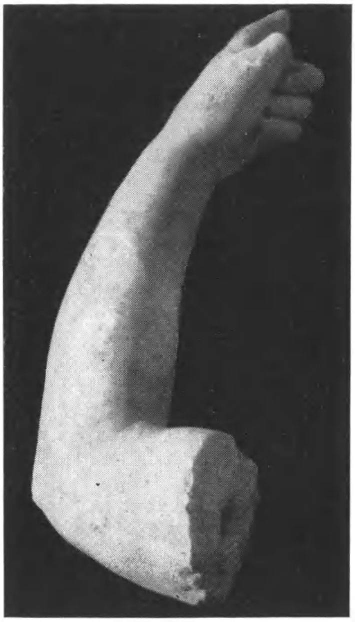

γ. Ἀριστερὰ χεὶρ μαρμαρίνου ἀγάλματος ὑπερφυσικοῦ μεγέθους.

α. Ὁ ἀποκαλυφθεὶς ὀπίσθιος τοῖχος τῆς βορείου στοᾶς τῆς Ἀγορᾶς.

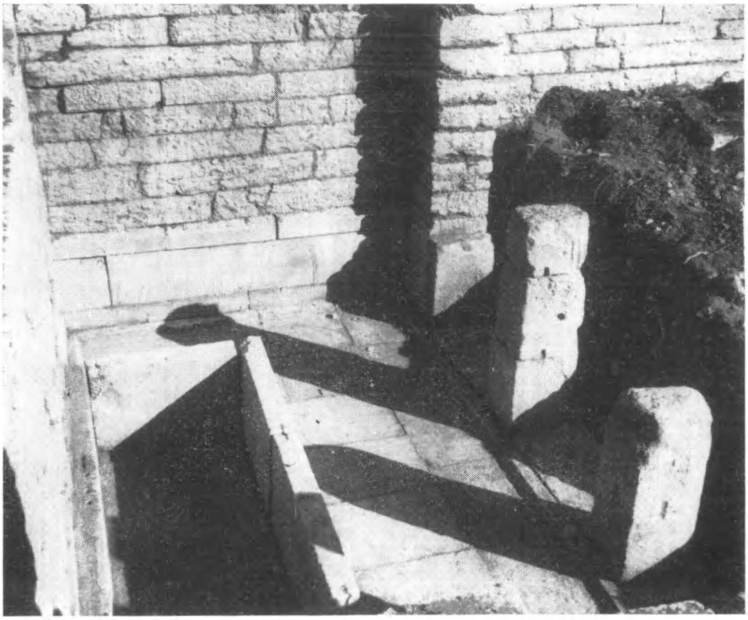

α. Ὄψις τοῦ Οἴκου Α ἐκ τῶν ἄνω ἀπὸ Δυσμῶν.

β. Ὄψις τοῦ Οἴκου Α ἀπὸ Νοτιοδυτικῶν.

Δύο ὄψεις τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς μνημειώδους κλίμακος, ὡς εὑρέθη κατὰ τὴν πρώτην φάσιν τῆς ἀνασκαφῆς.

Φωτογραφία τμήματος τῆς εὑρεθείσης πρὸ τῆς μνημειώδους κλίμακος ρωμαϊκῆς ἐπιγραφῆς.

α. Ὄψις τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ προπύλου τῆς Ἀγορᾶς πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως.

β. Ὄψις τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς μνημειώδους κλίμακος.

Ἄποψις τῆς ἀναστηλωθείσης ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ Προπύλου ἀπὸ ΝΑ.

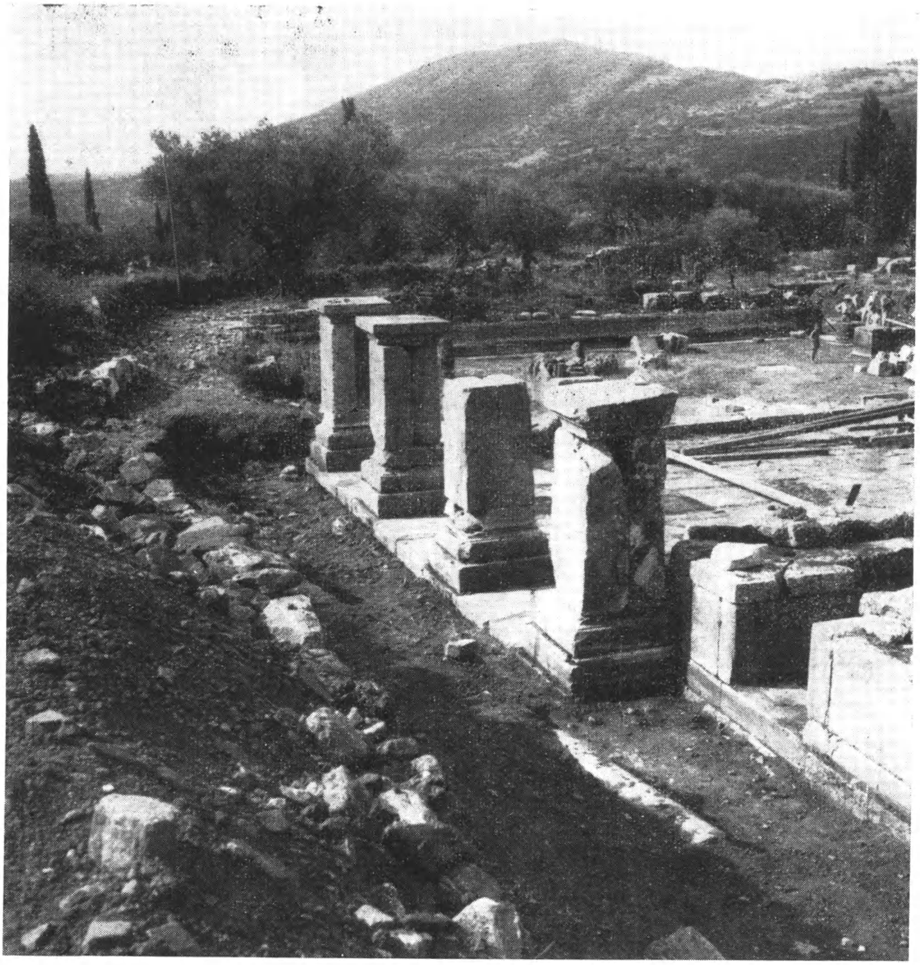

Ὄψις τῆς ἀναστηλωθείσης ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ Προπύλου ἀπὸ ΒΑ.

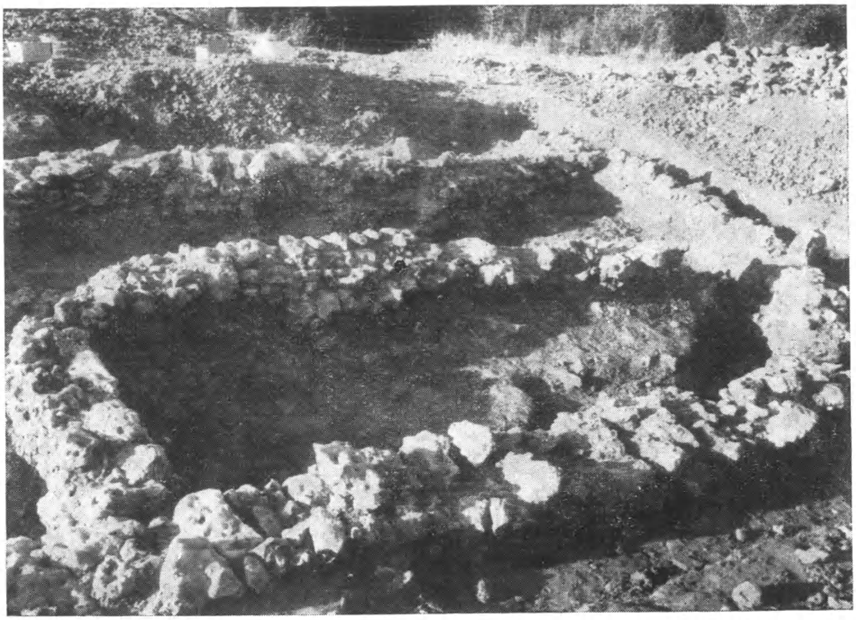

α. Κουκουνάρα (Καταρραχάκι). « Μέγαρον ».

β. Κουκουνάρα. Γουβαλάρη τύμβος 2, τάφος 1.

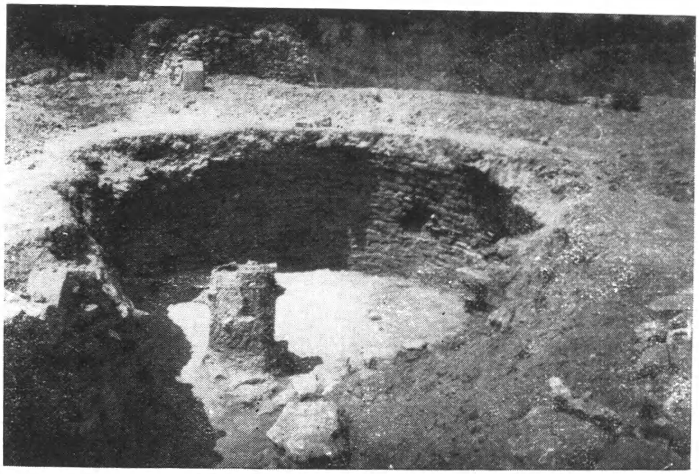

α. Κουκουνάρα. Γουβαλάρη τάφος 1 ἐκ Ν.

β. Κουκουνάρα. Γουβαλάρη τ. 1. Σκελετὸς ἐλάφου.

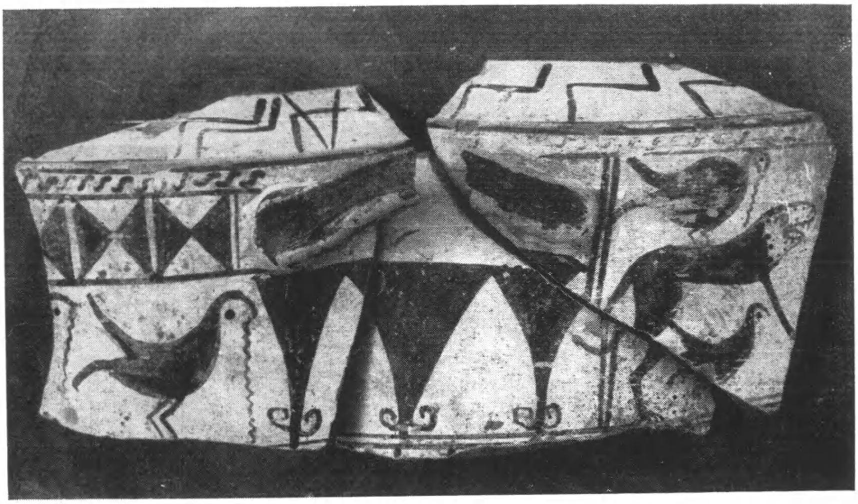

α. Κουκουνάρα. Γουβαλάρη τ. 1. Ἀγγεῖον ἐκ τοῦ στρώματος Ἑλληνικῶν θυσιῶν.

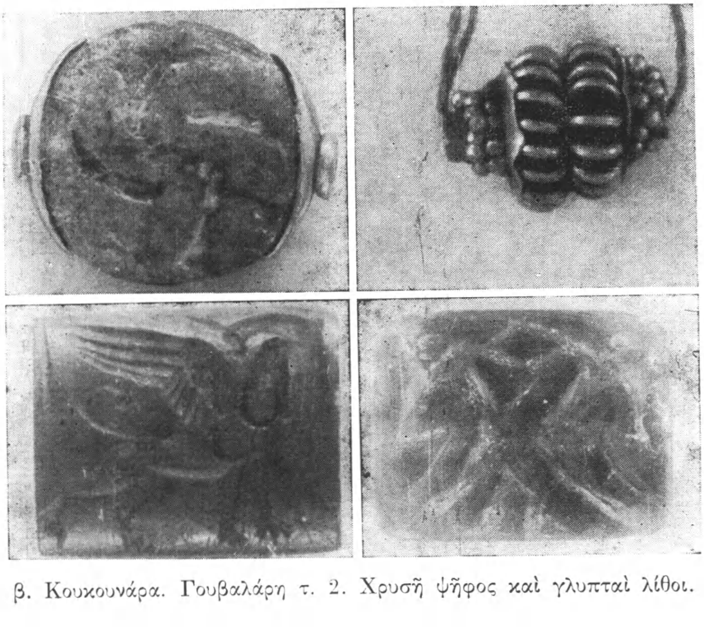

β. Κουκουνάρα. Γουβαλάρη τ. 2. Χρυσῆ ψῆφος καὶ γλυπταὶ λίθοι.

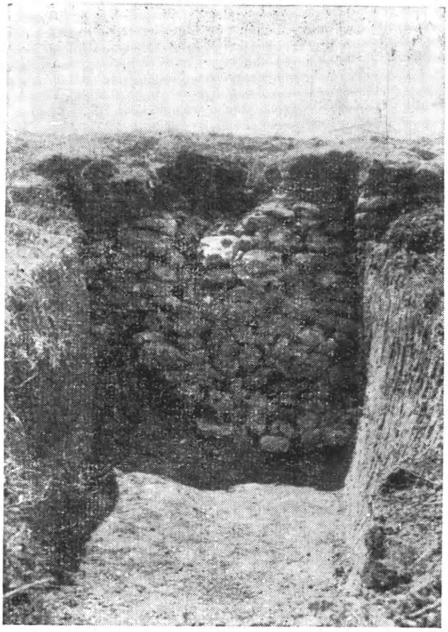

α. Κουκουνάρα. Γουβαλάρη τ. 2 ἐκ Β.

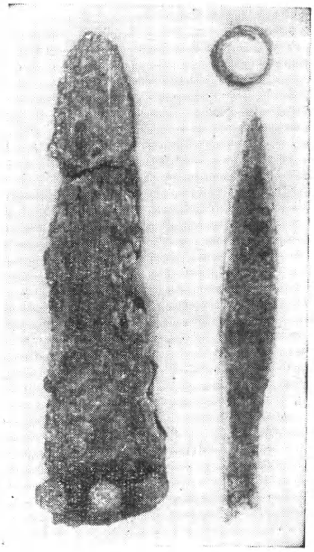

β. Κουκουνάρα. Ἀκόνας τ. 2. Ἐγχειρίδια.

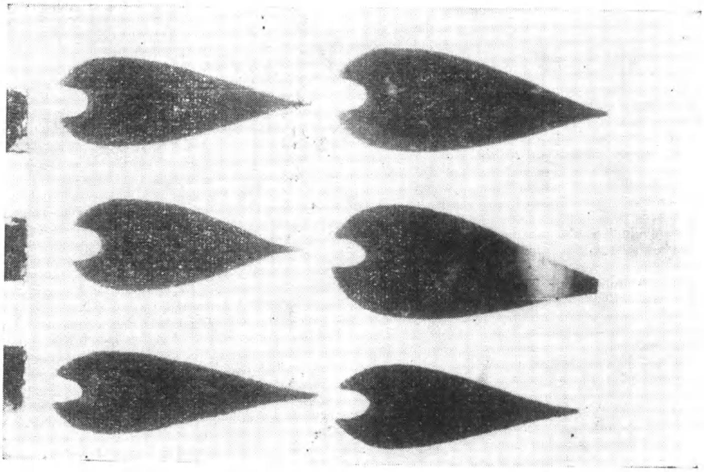

γ. Κουκουνάρα. Γουβαλάρη τ. 2. Λίθινα βέλη.

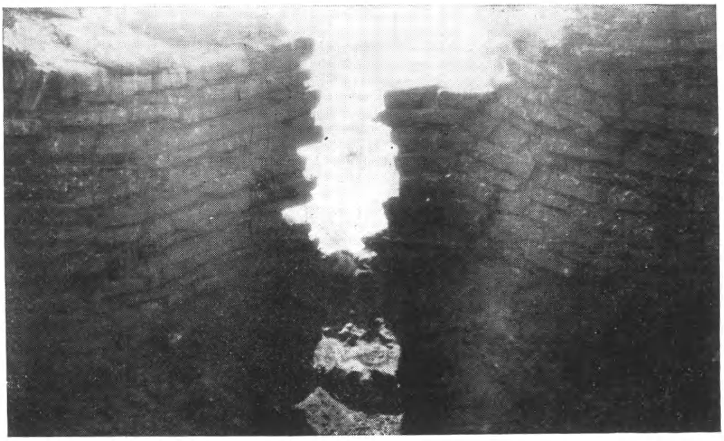

α. Κουκουνάρα. Ἀκόνας τ. 1. ἐκ Β.

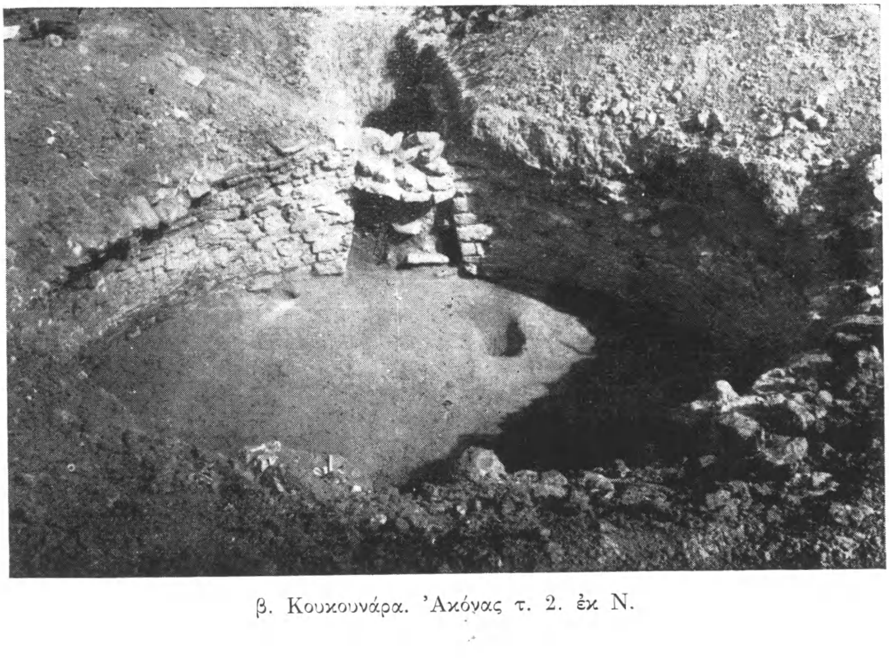

β. Κουκουνάρα. Ἀκόνας τ. 2. ἐκ Ν.

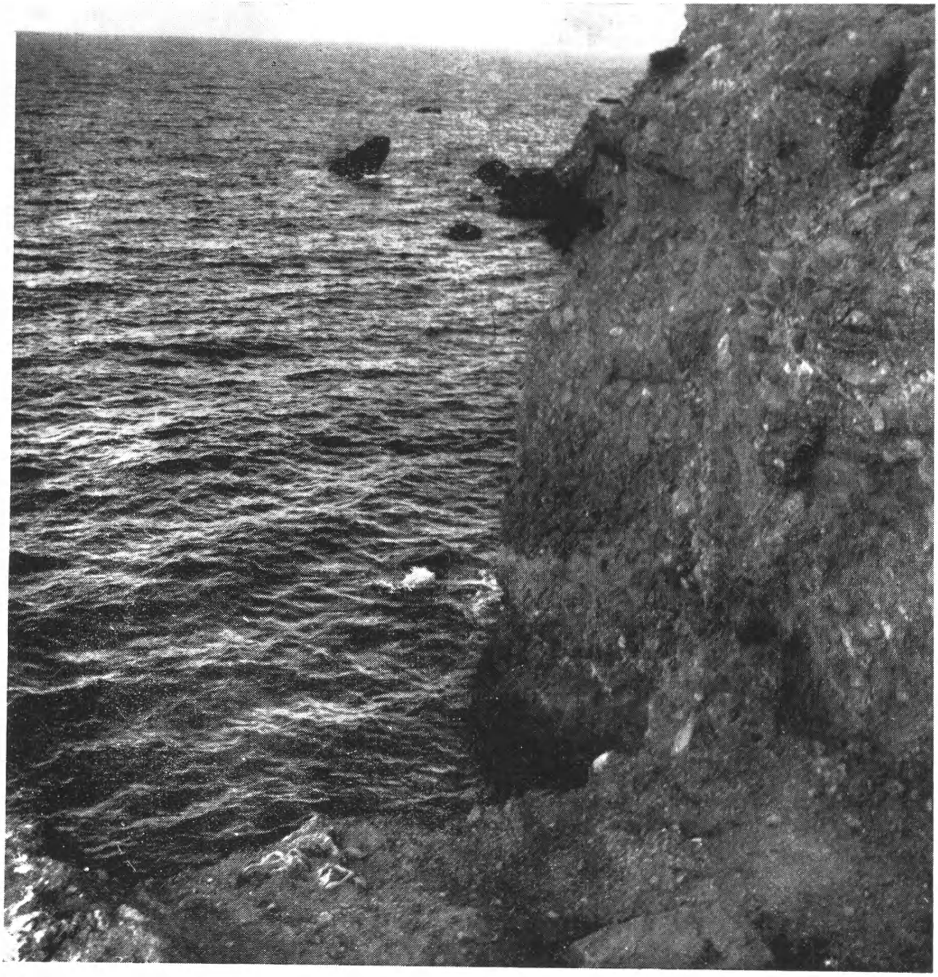

Ἡ ὑπὲρ τὴν θάλασσαν κλειτὺς τοῦ λόφου, ἐφ' ἧς ἀνοίγονται σήμερον οἱ τάφοι Α καὶ Β.

Ὁ ἀνοικτὸς πρὸς τὴν θάλασσαν δρόμος τοῦ τάφου Β καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις τοῦ τοίχου τῆς εἰσόδου.

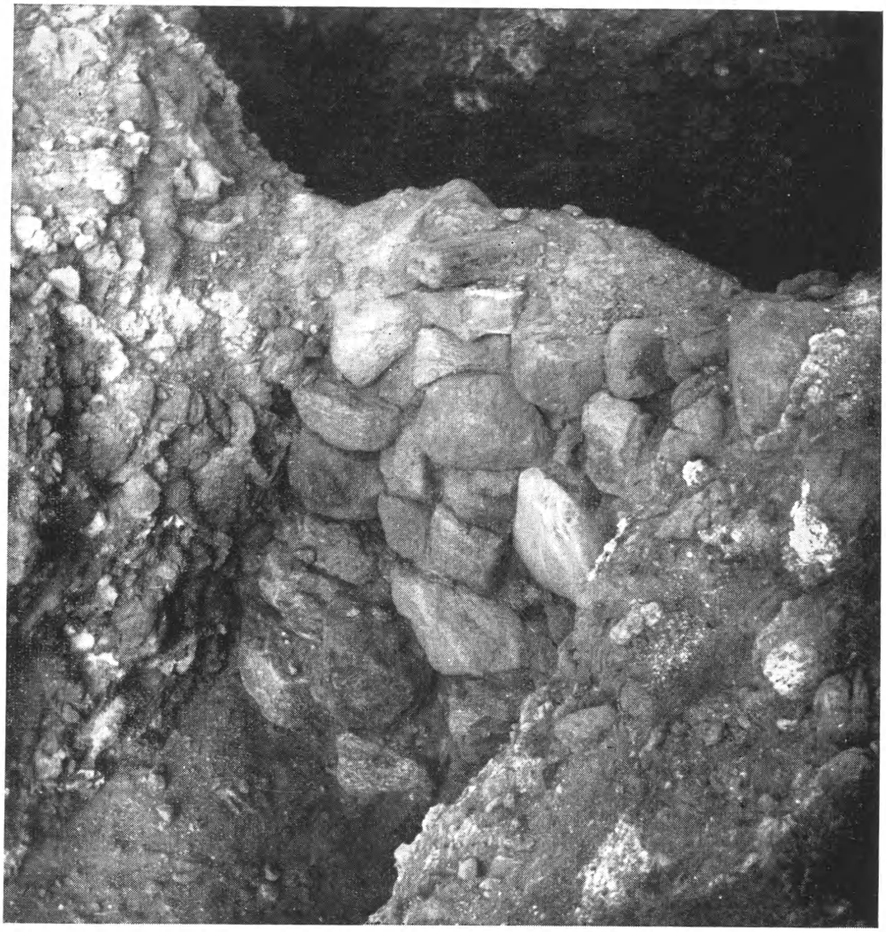

Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ τοίχου τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου Β.

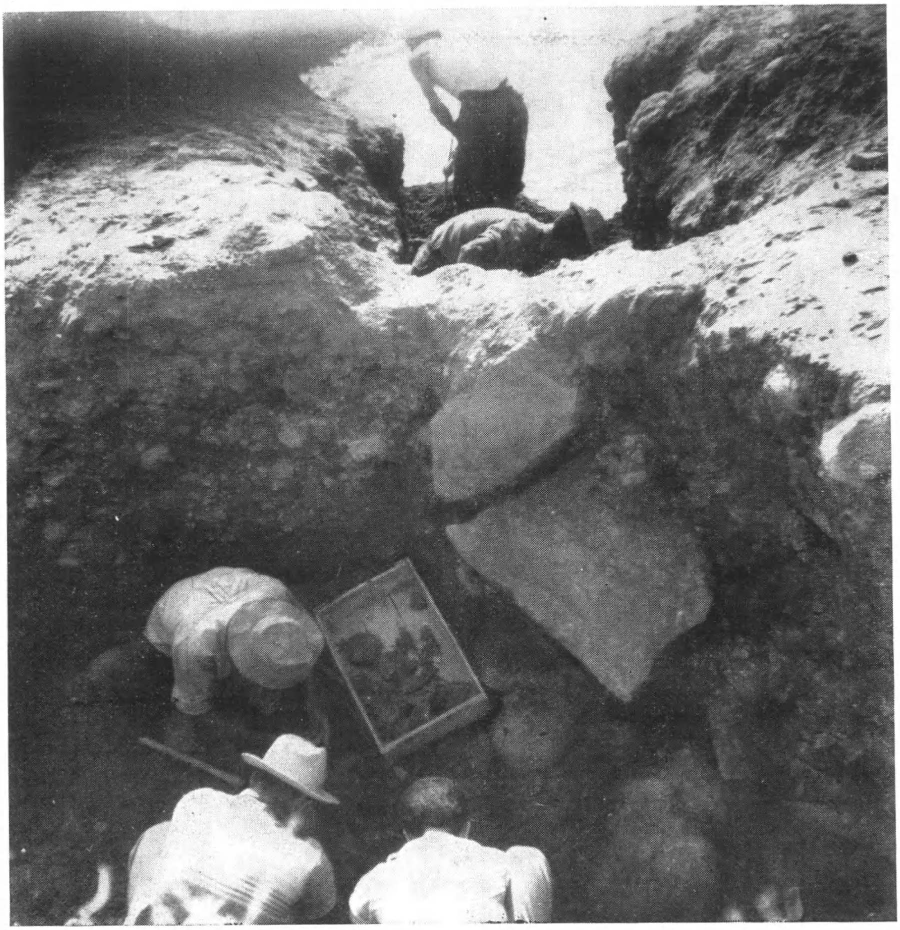

Πλὰξ καὶ ἀγγεῖα εὐθὺς μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου.

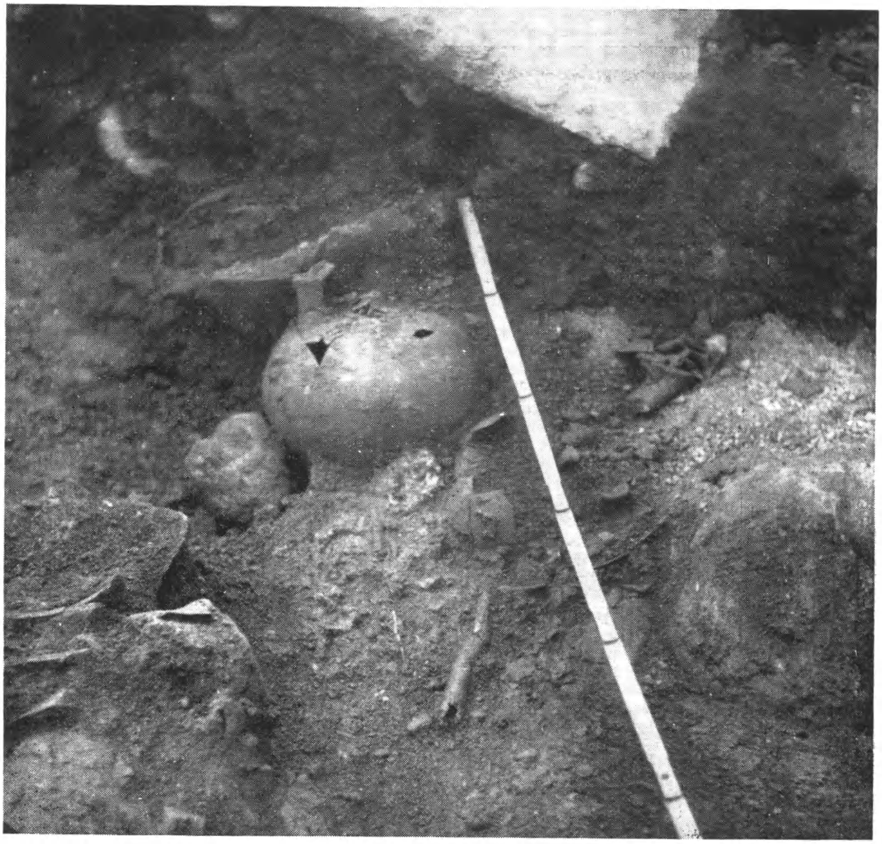

α. Ὀστᾶ καὶ ἀγγεῖα ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου.

β. Νάξος. Σφραγιδόλιθος (φωτογραφία ἐξ ἐκμαγείου).

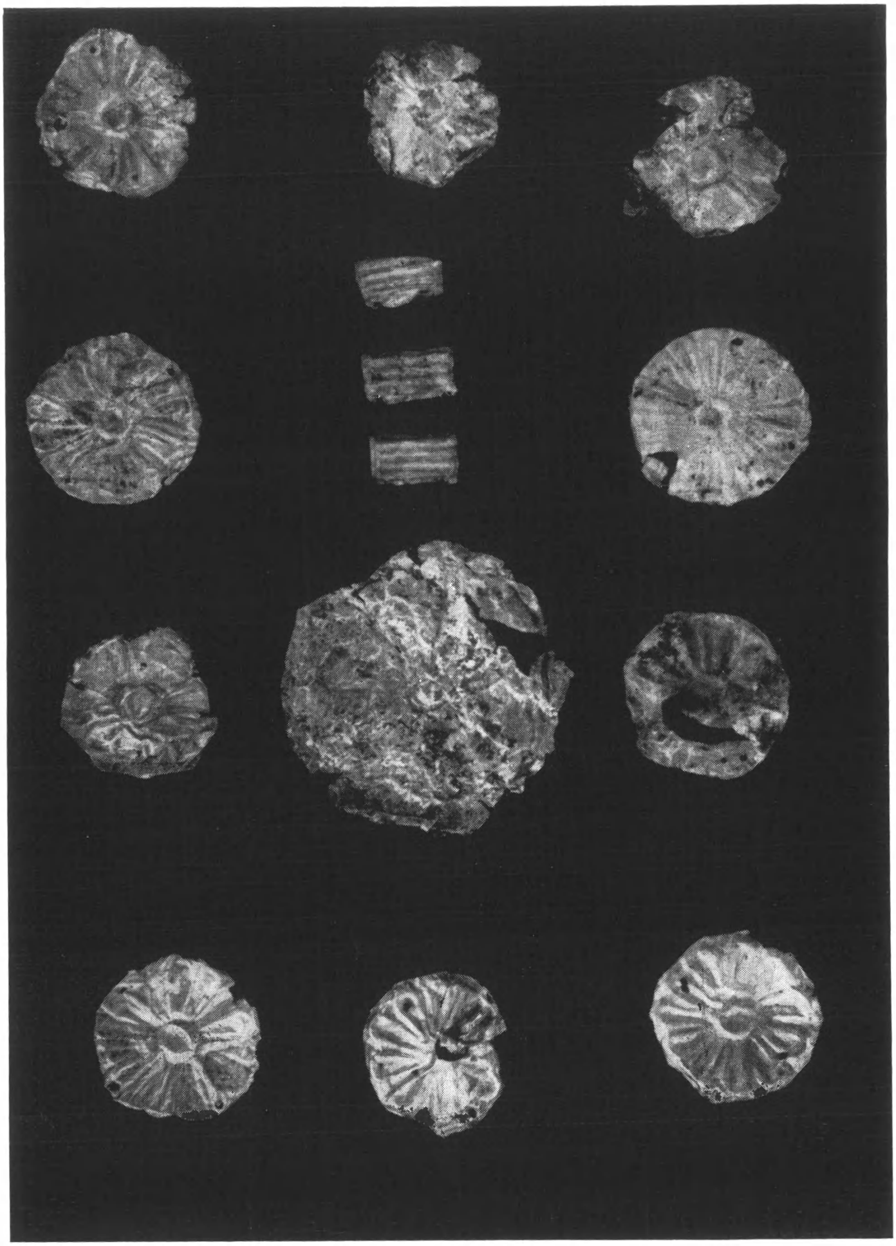

Ρόδακες καὶ τρία τριγλυφοειδῆ κοσμήματα.

α. Νάξος. Ὑδρία μὲ προχοὴν καὶ πλαστικοὺς ὄφεις

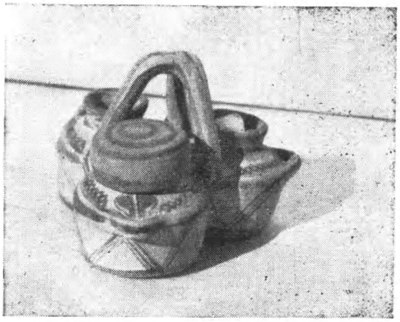

β. Νάξος. Σκεῦος ἐκ τριῶν συμπεφυκότων ἀμφορίσκων.

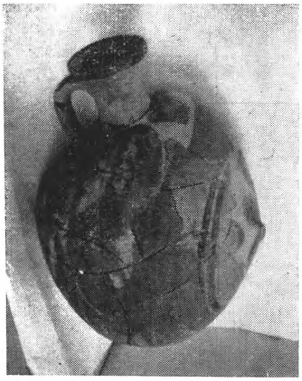

γ. Νάξος. Ἀγγεῖον εἰς σχῆμα «φλασκίου».

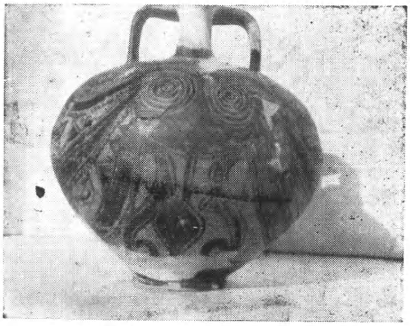

δ. Νάξος. Ἑτερόστομος ἀμφορεύς.

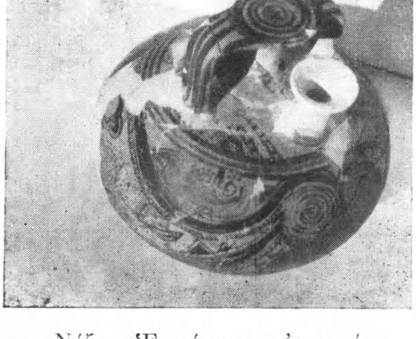

ε. Νάξος. Ἑτερόστομος ἀμφορεύς.

στ. Νάξος. Ἑτερόστομος ἀμφορεύς.

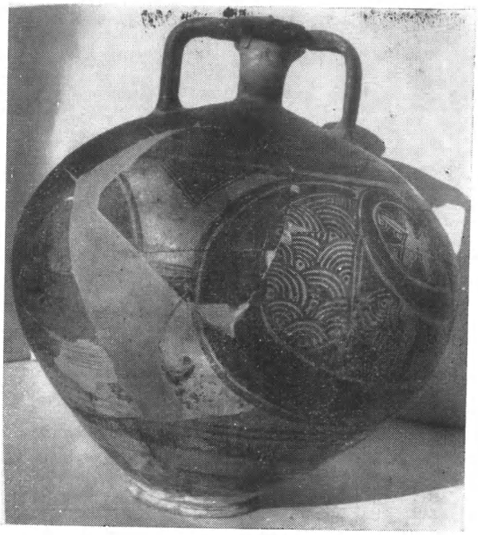

α. β. Νάξος. Δύο ὄψεις ἑτεροστόμου ἀμφορέως.

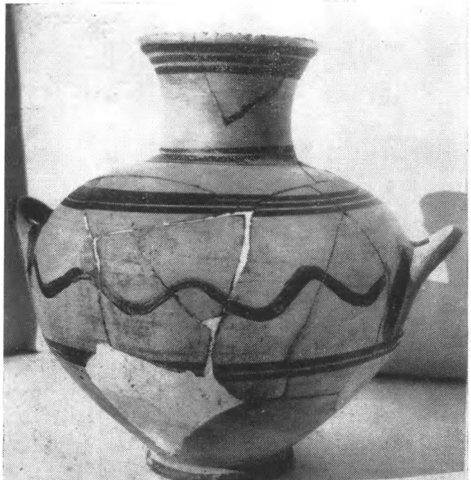

γ. Νάξος. Ἀμφορεὺς μεθ' ὁριζοντίων λαβῶν γραμμικῆς διακοσμήσεως.

α. Οἰκόπεδον Πανοπούλου. Τὰ δάπεδα τῶν ἀνασκαφέντων χώρων.

β. Ἀρχαῖος τοῖχος καὶ τὸ παρ' αὐτὸν φρεάτιον ὑπὸ τὴν οἰκοδομὴν Βαρέλη.

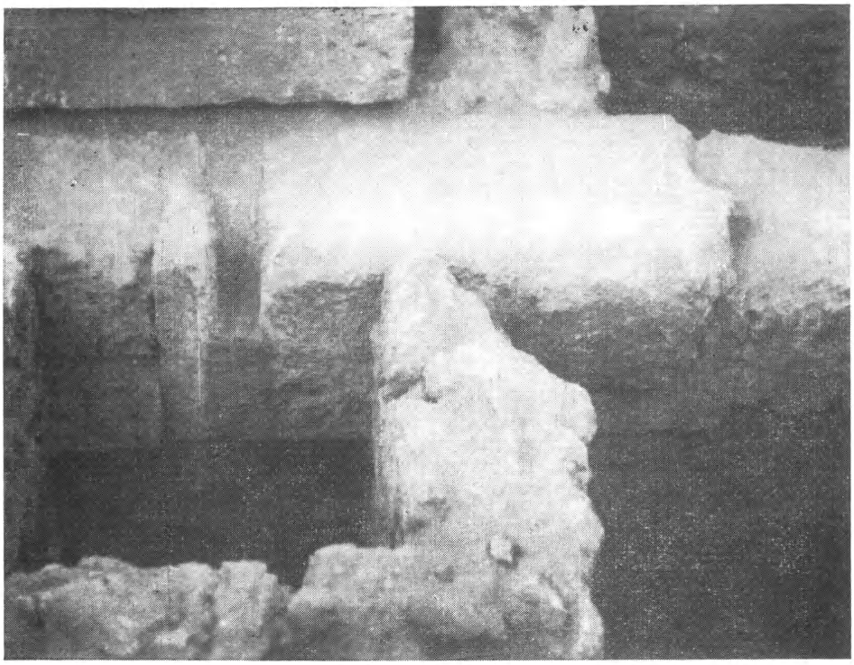

α. Οἰκόπεδον Βαρέλη. Ἐγκοπὴ πρὸς διοχέτευσιν τῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας οἰκίας ὑδάτων ἐντὸς τοῦ φρεατίου.

β. Ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ ἀπὸ Α. πρὸς Δ. τοίχου τοῦ ἀποτελοῦντος τὸ νότιον ὅριον τῆς ὁδοῦ Ρ1β.

Ὁ ἀπὸ Α. πρὸς Δ. τοῖχος, ὁ ἀποτελῶν τὸ νότιον ὅριον τῆς ὁδοῦ Ρ1β. Λῆψις ἀπὸ Δ.

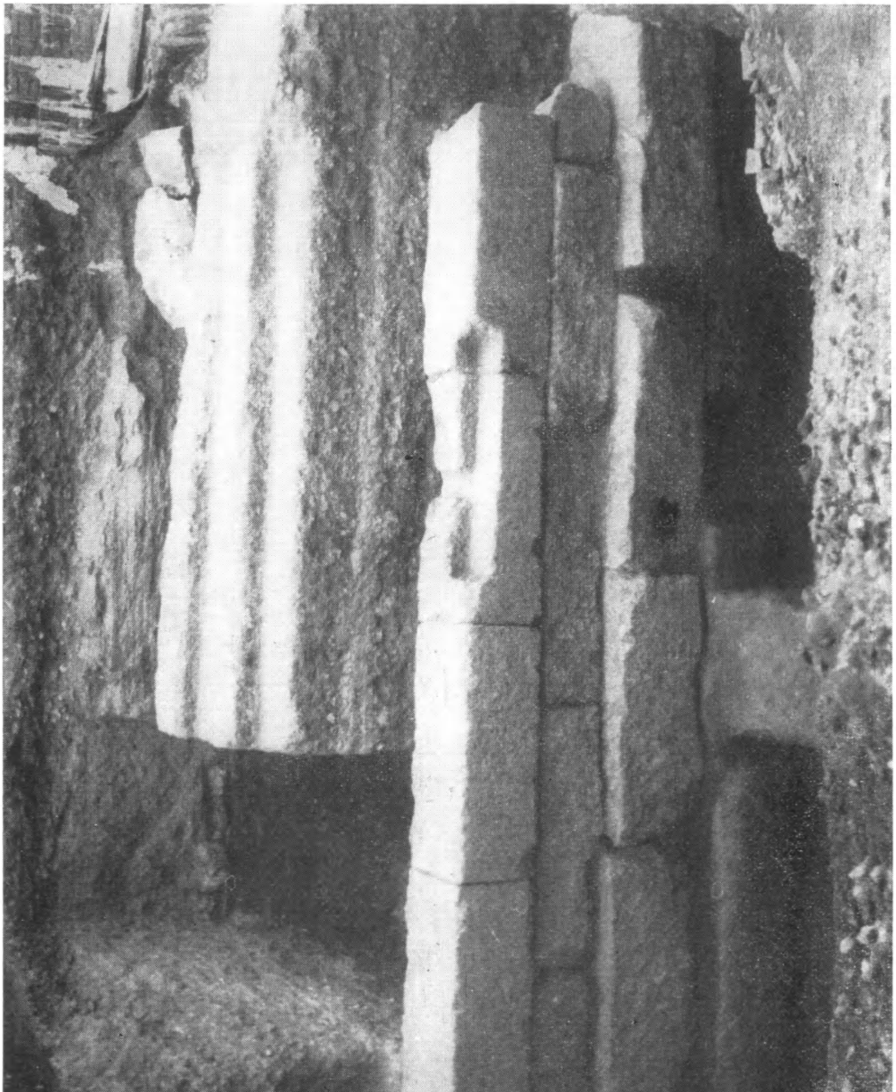

Ὁ τοῖχος καὶ τὰ ὁδοστρώματα τῆς ὁδοῦ Ρ1β. Ἄποψις ἀπὸ Ν.

α. Τὸ φρεάτιον Φ1 τῆς ὁδοῦ Ρ1β. Ἄποψις ἀπὸ Α.

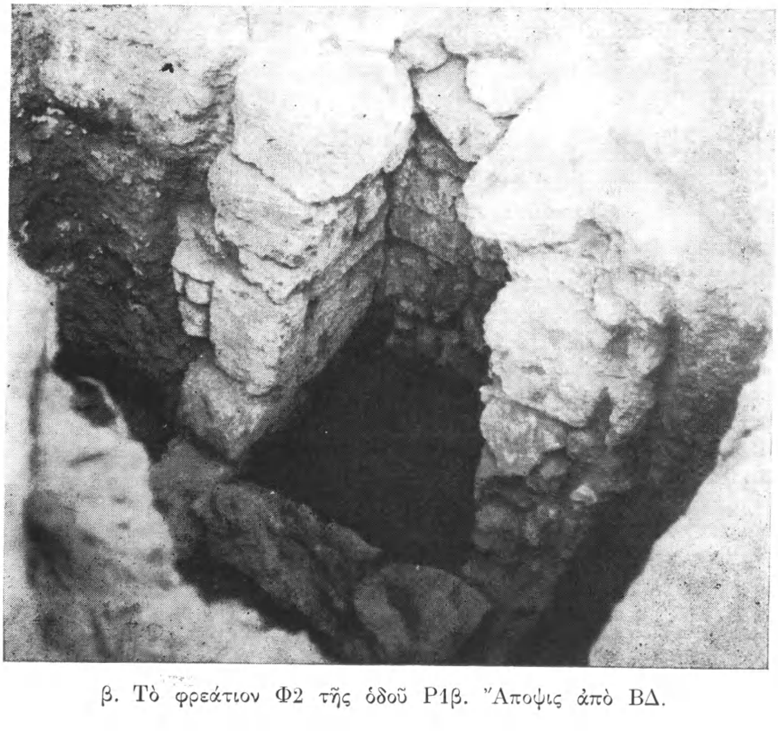

β. Τὸ φρεάτιον Φ2 τῆς ὁδοῦ Ρ1β. Ἄποψις ἀπὸ ΒΔ.

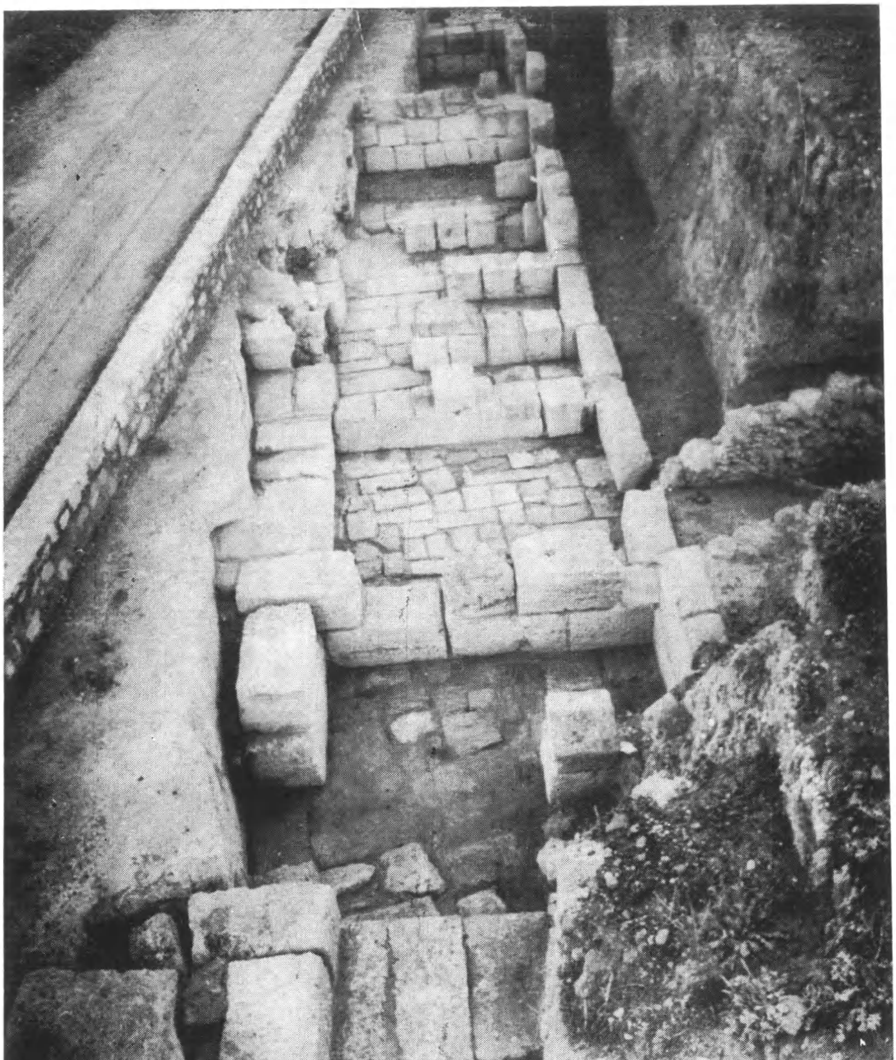

Τάφοι παρὰ τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Θ. Σοφούλη.

Τάφοι ἀποκαλυφθέντες εἰς θέσιν Κορακόνερο ἐν Ρόδῳ.

α. Ἐκ τῆς γεωμετρικῆς νεκροπόλεως Κῶ.

β. Ἀγγεῖον ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ Σεραγίων.

γ. Ἀψιδωτὸν οἴκημα ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ Σεραγίων.

α. Ἀνασκαφὴ ΥΜ ΙΙΙ οἰκιῶν εἰς Κεφάλι Χόνδρου. Ἀρχὴ ἐργασίας καθαρισμοῦ. Ὄψις ἐξ Ἀνατολῶν.

β. ΥΜ ΙΙΙ οἰκίαι εἰς Κεφάλι Χόνδρου. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἀνατολικοῦ τομέως.

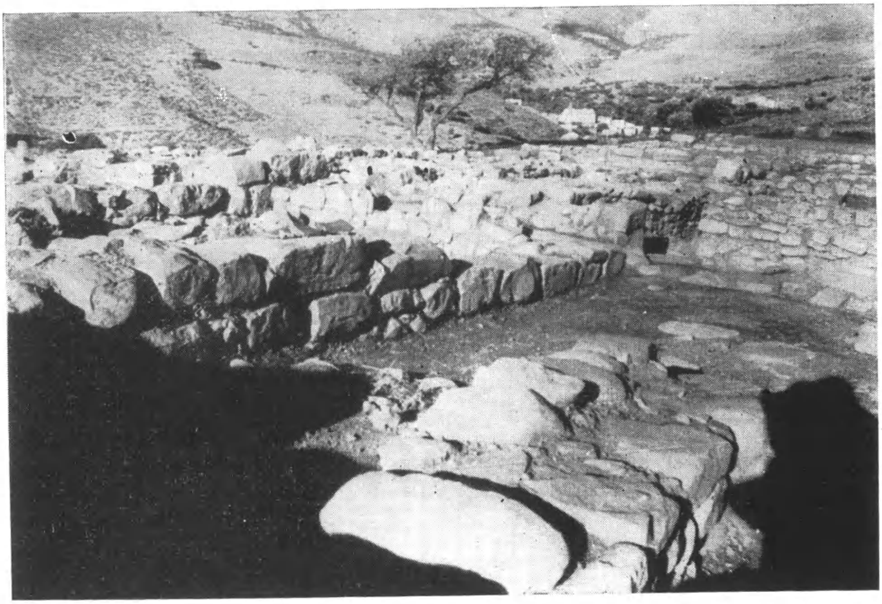

α. ΥΜ III οἰκίαι εἰς Κεφάλι Χόνδρου. Ὄψις τοῦ ἀνατολικοῦ τομέως ἐκ ΝΔ. ὁρωμένου.

β. ΥΜ III οἰκίαι εἰς Κεφάλι Χόνδρου. Ὄψις ἐκ ΝΑ. τοῦ πλακοστρώτου δωματίου μὲ τὴν ἑστίαν Ι[1].

α. ΥΜ III οἰκίαι εἰς Κεφάλι Χόνδρου. Ἡ θύρα τοῦ δωματίου N¹ καὶ ἡ μικρὰ κλιμακίς του ἐκ Ν. ὁρώμενα.

β. ΥΜ III οἰκίαι εἰς Κεφάλι Χόνδρου. Ἡ κλιμακὶς τοῦ δωματίου Υ¹ ὡς εὑρέθη.

_ Ὁ χῶρος τοῦ ἀποθέτου τοῦ Μινωικοῦ Ἱεροῦ Ρουσσῶν Χόνδρου Βιάνου πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

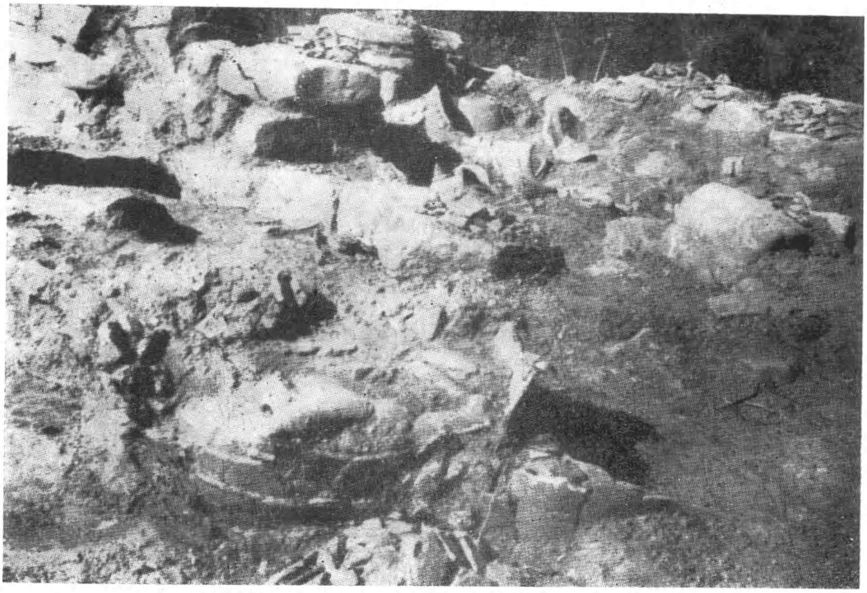

β. Ἱερὸν Ρουσσῶν Χόνδρου. Πίθοι τοῦ κέντρου τοῦ δωματίου A^1. Εἰς τὸ βάθος τὸ δωμάτιον A^2.

α. Ἱερὸν Ρουσσῶν Χόνδρου. Τὰ ἀγγεῖα τοῦ δωματίου Α² ἐκ ΒΑ.

β. Ἱερὸν Ρουσσῶν Χόνδρου. Ἐργασία καθαρισμοῦ πίθων εἰς τὸ δωμάτιον Α².

α. Ὄψις τῆς ΜΜ οἰκίας Α Ἀχλαδιῶν Ρίζας ἐκ ΒΔ. κατὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς.

β. Β. πρόσοψις τῆς ΜΜ οἰκίας Α Ρίζας Ἀχλαδιῶν ἐκ ΒΑ.

α. Α. πρόσοψις καὶ τμῆμα τοῦ περιβόλου τῆς ΜΜ οἰκίας Α Ρίζας 'Αχλαδιῶν ἐκ ΒΑ.

β. ΜΜ οἰκία Α Ρίζας 'Αχλαδιῶν. Τὰ δωμάτια Ε καὶ Δ μὲ τὸ περιεχόμενόν των ἐκ ΒΔ.

α. ΜΜ οἰκία Α Ἀχλαδιῶν Ρίζας. Ὄψις ἐκ ΒΔ. τῶν δωματίων Ε καὶ Δ μετὰ τοῦ περιεχομένου των.

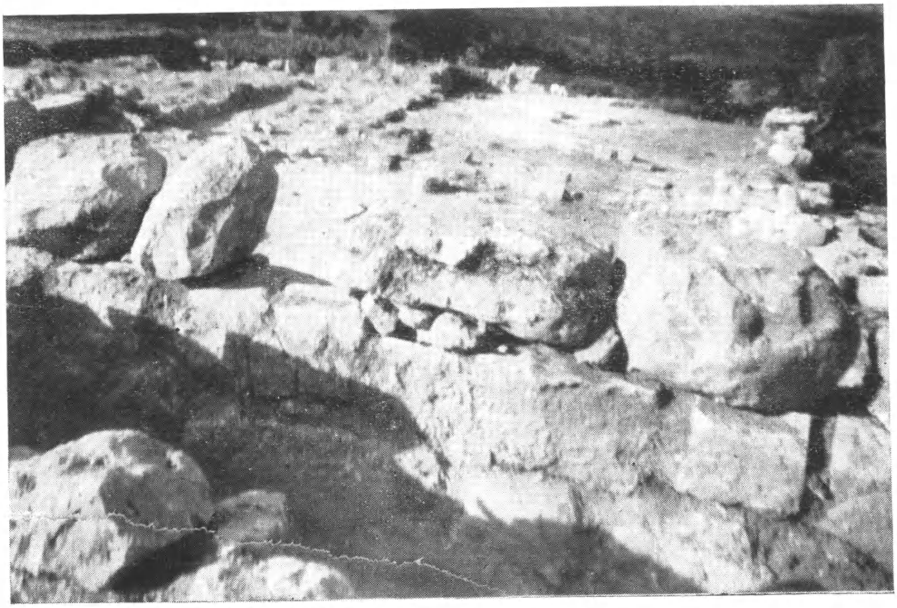

β. Ὄψις τῆς οἰκίας Α Ρίζας Ἀχλαδιῶν ἐκ Ν.

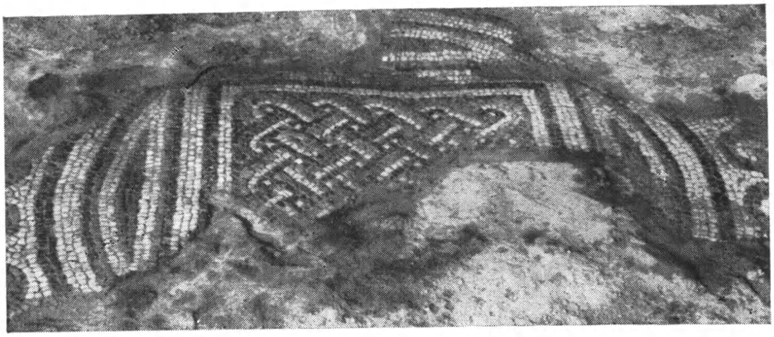

α. Ἓν τῶν διαχώρων τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ μέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς Καστρίου.

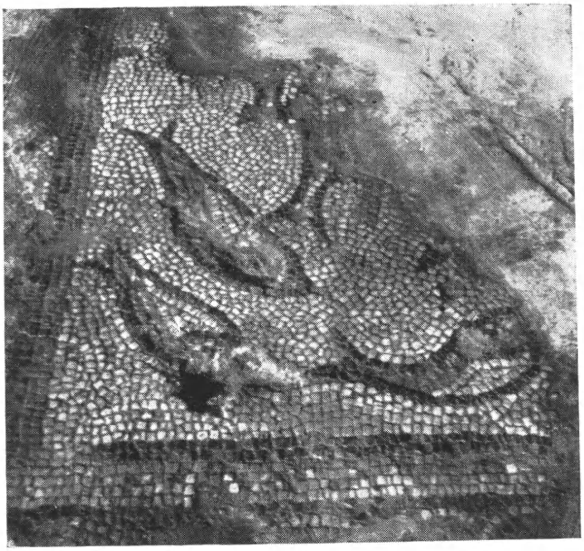

β. Διάχωρον μετὰ παραστάσεως συμβολικῶν ἰχθύων ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ μέσου κλίτους.

α. ΜΜ οἰκία Α Ρίζας 'Αχλαδιῶν. Τμῆμα τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐπιμήκους ἀποθέτου νοτίως τοῦ δωματίου Γ.

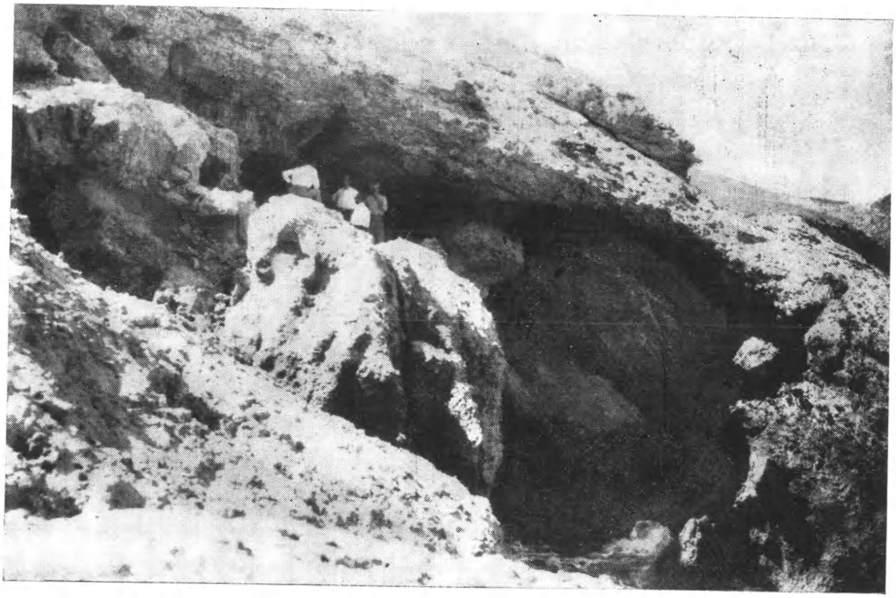

β. Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ σπηλαίου Κουφωτοῦ 'Αγ. Φωθιᾶς.

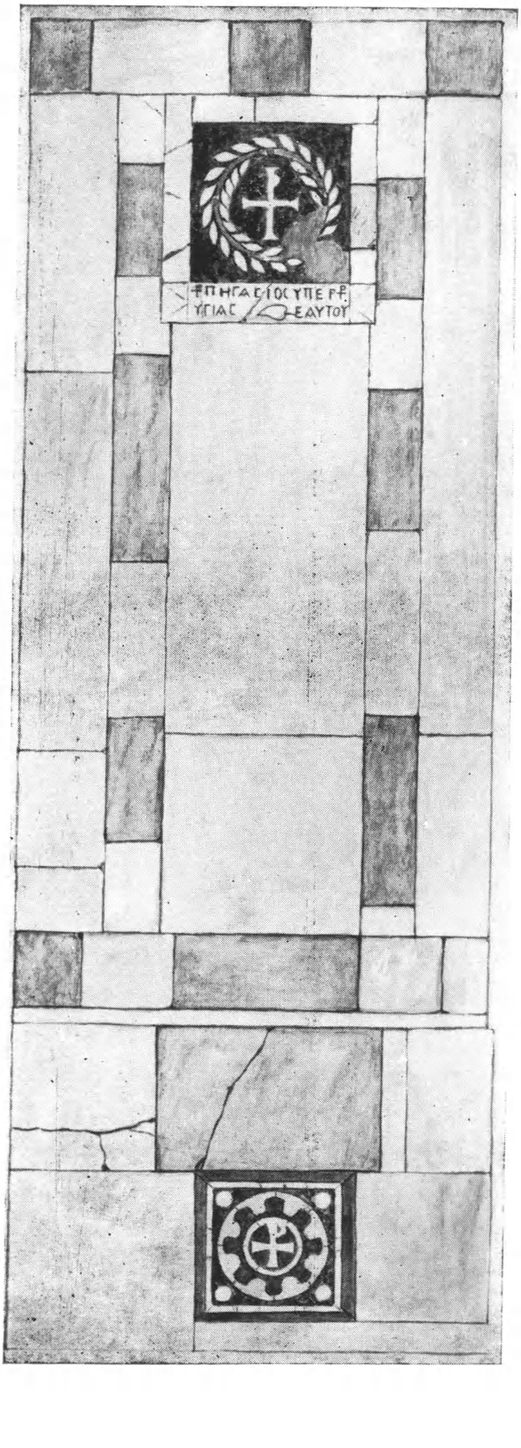

β. Λεπτομέρεια τοῦ ὑπὲρ τὴν ἐπιγραφὴν ὀμφαλίου.

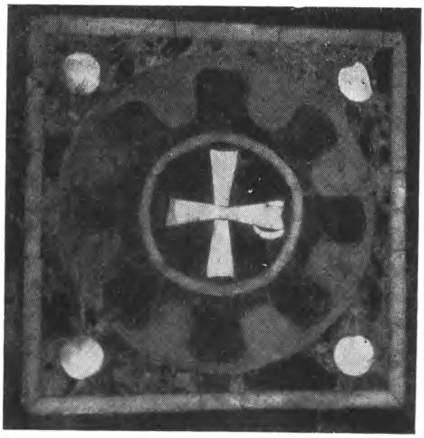

γ. Λεπτομέρεια τοῦ ὀμφαλίου τοῦ β τάφου.

α. Κάλυμμα τῶν τάφων α καὶ β (εἰκ. 11).

←

α. Ληκυθόσχημα ἀγγεῖα εὑρεθέντα ἐντὸς τῶν τάφων τοῦ νοτίου παστοφορίου.

β. Ἡ πλαγία ὄψις τῆς μαρμαρίνης στρωμνῆς τῆς κλινοειδοῦς ρωμαϊκῆς σαρκοφάγου, ἥτις ἐχρησιμοποιήθη ἀργότερον ὡς βάσις τῆς Ἁγ. Τραπέζης τῆς βασιλικῆς τοῦ Καστρίου.

α. Τὰ δύο κλίτη τῆς βασιλικῆς Βερὰν Ἐπισκοπῆς.

β. Ἡ μεσαία ἀψὶς τῆς βασιλικῆς Βερὰν Ἐπισκοπῆς.

α. Τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς βασιλικῆς ἀνασκαπτόμενον (ἀψῖδες).

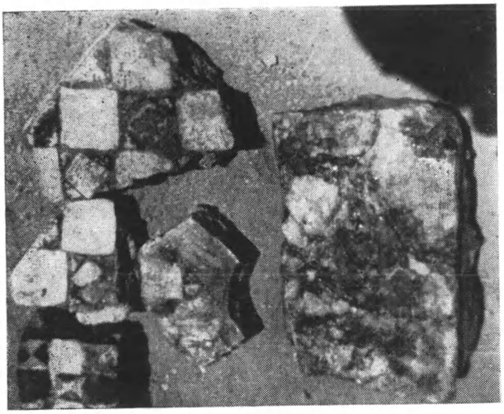

β. Τεμάχια μαρμαροθετήματος τῆς βασιλικῆς Βερὰν Ἐπισκοπῆς.

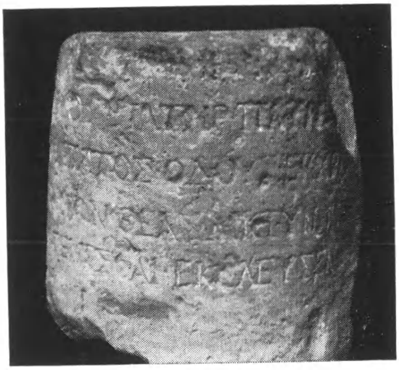

γ. Ἐπιγραφὴ ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπὶ στήλης.

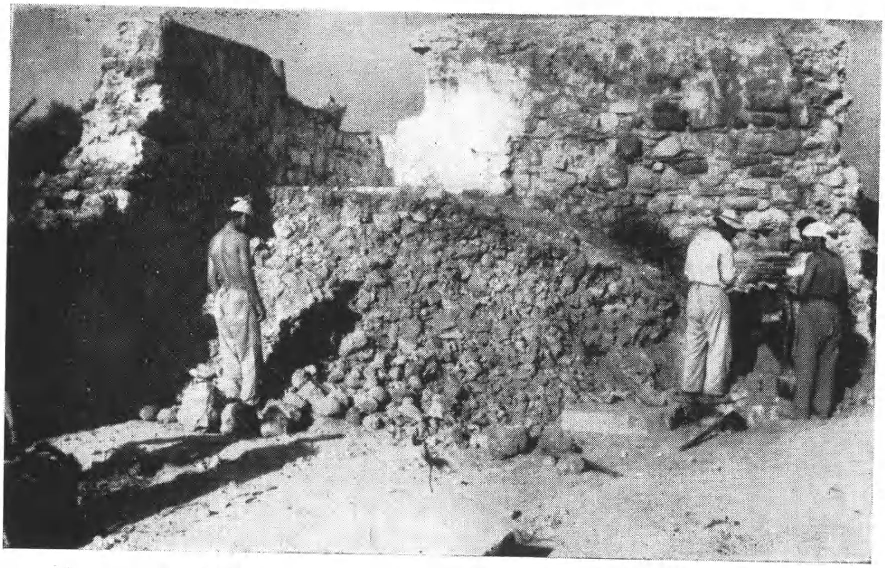

α. Ἐπίχωσις κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς βασιλικῆς.

β. Τάφος κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς βασιλικῆς.

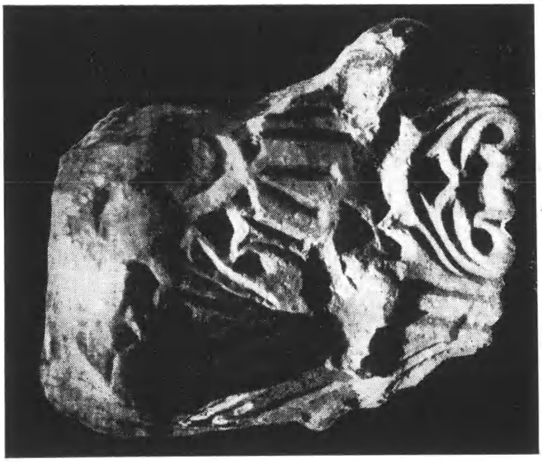

α. Τμῆμα παλαιοχριστιανικοῦ κιονοκράνου ἐκ τῆς βασιλικῆς.

β. Κιονόκρανον ἐκ τῆς βασιλικῆς.

γ. Τμῆμα κιονοκράνου ἐκ τῆς βασιλικῆς.

δ. Τμήματα κιονοκράνων 11ου-12ου αἰῶνος.

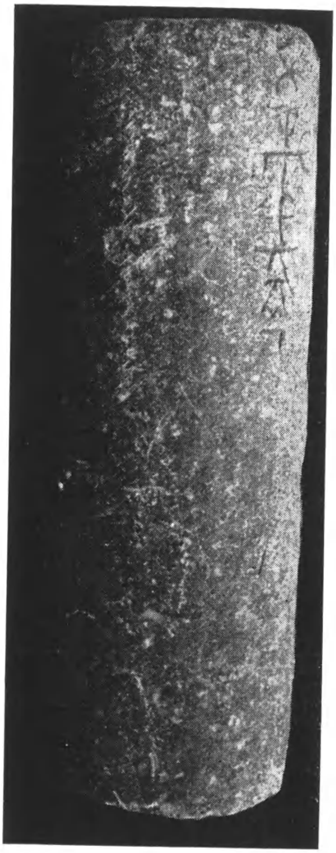

α. Κίων μετ' ἐγχαράκτου συντομογραφικῆς ἐπικλήσεως.

β. Τμῆμα ἐπιστυλίου τῆς βασιλικῆς.

δ. Τμῆμα θωρακίου παλαιοχριστιανικῶν χρόνων ἐκ τῆς βασιλικῆς Βερὰν Ἐπισκοπῆς.

γ. Βυζαντινὸν ἐπιστύλιον μετὰ τοξυλλίων ἐκ τῆς βασιλικῆς.

α. Τμῆμα θωρακίου ἐκ τῆς βασιλικῆς.

β. Ἐπιπεδόγλυφον μὲ παράστασιν λέοντος.

γ. Τμῆμα θωρακίου.

δ. Πώρινον ἄγαλμα ἐφήβου ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων.

α. Ὁ ἐν Αἰγίνῃ ναὸς τῆς Ἀφαίας πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως τοῦ 1959.

β. Ὁ ἐν Αἰγίνῃ ναὸς τῆς Ἀφαίας ἀπὸ ΝΑ. μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ 1959.

α. Ὁ ἐν Σουνίῳ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ 6ου βορείου κίονος.

β. Ἄποψις τοῦ ἐν Σουνίῳ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν ἀπὸ ΝΑ.

α. Δελφοί. Ἡ ἱερὰ πομπικὴ ὁδὸς πρὸ τῶν ἐργασιῶν τακτοποιήσεως αὐτῆς.

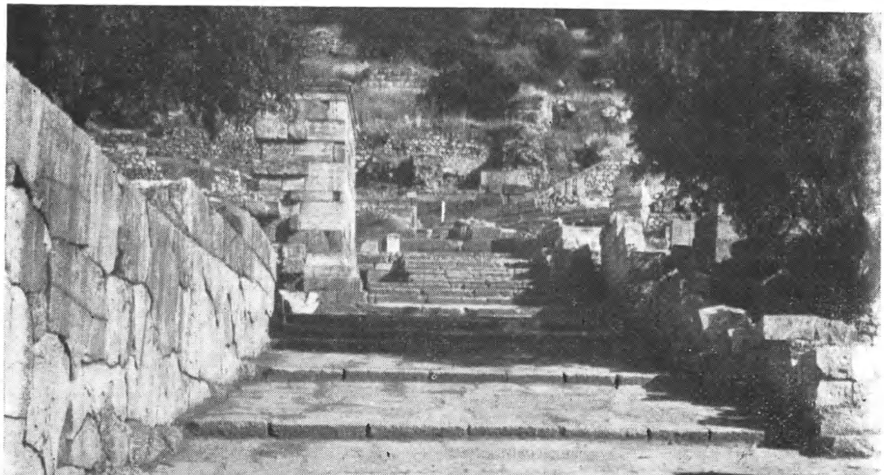

β. Ἡ ἱερὰ πομπικὴ ὁδὸς μετὰ τὰς ἐργασίας τακτοποιήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως.

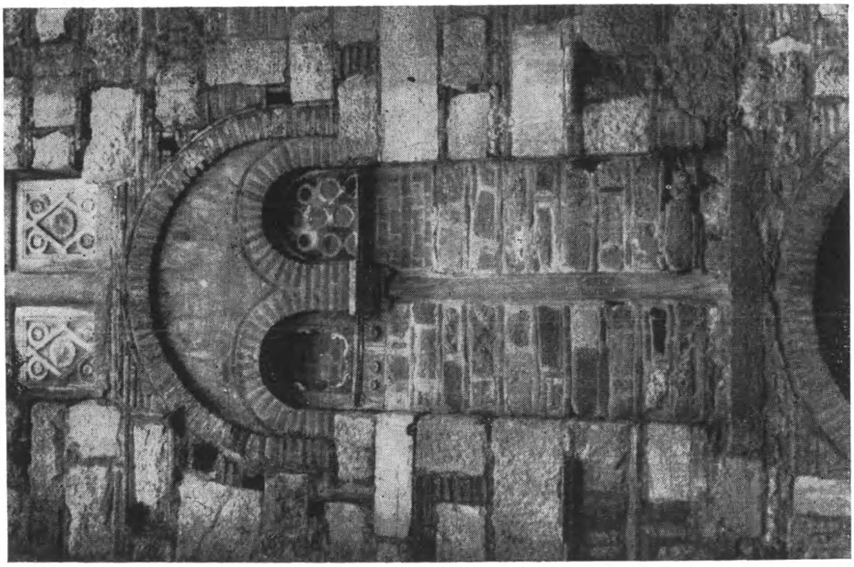

α. Ὅσιος Λουκᾶς. Παράθυρον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ καθολικοῦ πρὸ τῆς τοποθετήσεως τῶν φεγγιτῶν αὐτοῦ.

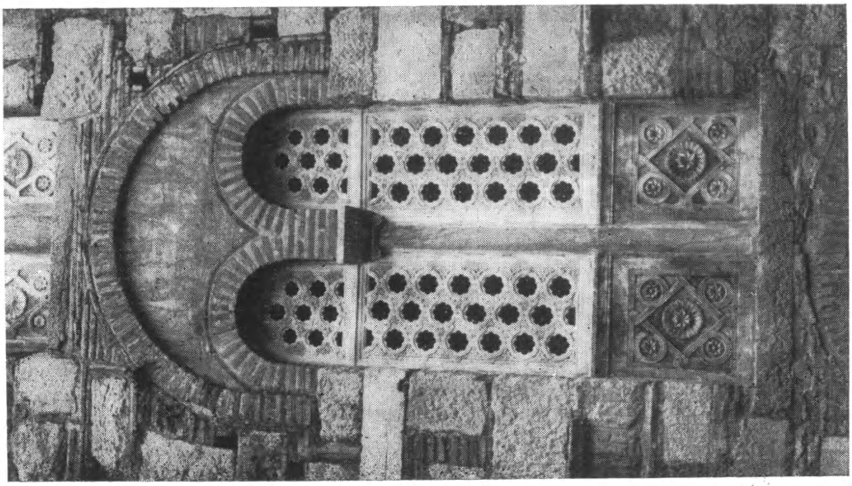

β. Τὸ αὐτὸ παράθυρον μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν φεγγιτῶν αὐτοῦ.

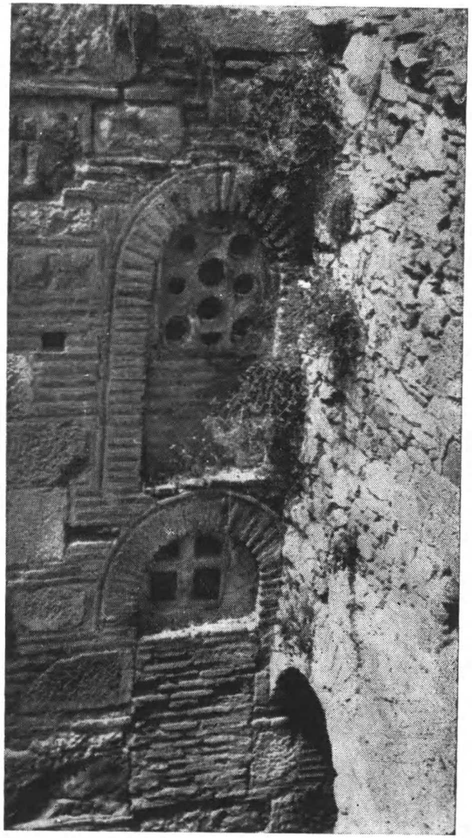

α. Ὅσιος Λουκᾶς. Δύο παράθυρα τῆς Ν. πλευρᾶς πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως.

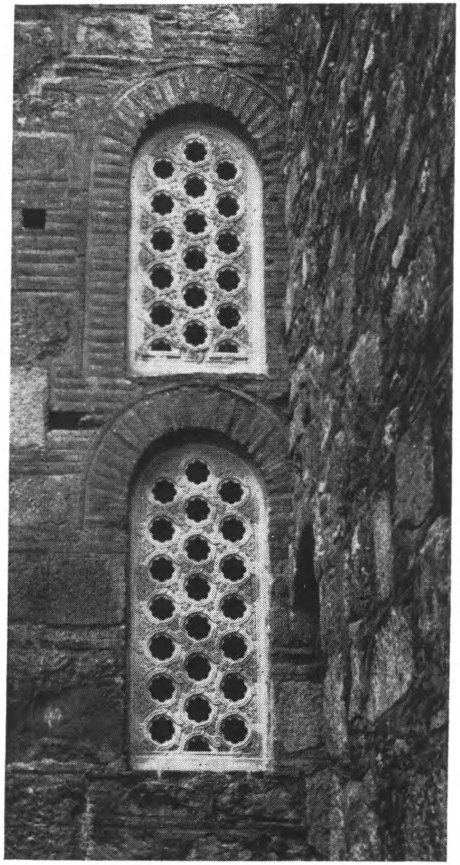

β. Τὰ αὐτὰ παράθυρα ἐκφραχθέντα καὶ διὰ φεγγιτῶν ἐφοδιασθέντα.

α. Ὁ Ἅγιος Συμεὼν τῆς Ὑπαπαντῆς μετὰ τὴν ἐπισκευήν.

β. Ἡ ἀναστηλουμένη Τράπεζα τῆς Παρηγορητίσσης Ἄρτης.

α. Ὁ Ἅγ. Νικόλαος τῆς Ροδιᾶς πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως. Ὄψις ἀπὸ ΒΔ.

β. Ὁ Ἅγ. Νικόλαος τῆς Ροδιᾶς μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως. Ὄψις ἀπὸ ΝΔ.

α. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Ἁγ. Νικολάου τῆς Ροδιᾶς μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως.

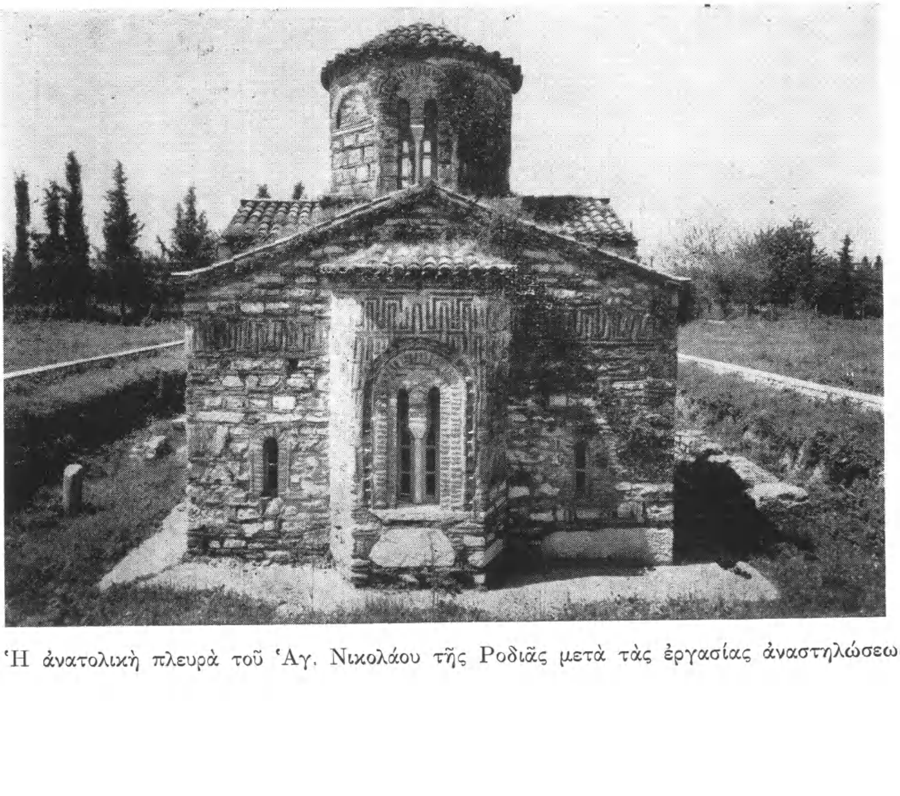

β. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Ἁγ. Νικολάου τῆς Ροδιᾶς μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως.

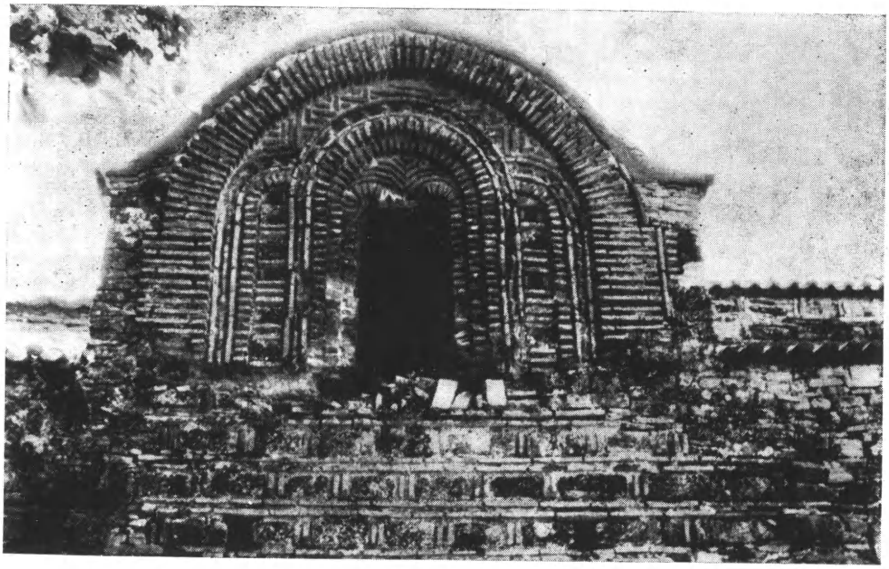

α. Τὸ παράθυρον τῆς Παναγίας Βελλᾶς πρὸ τῶν ἐργασιῶν τῆς ἀναστηλώσεως.

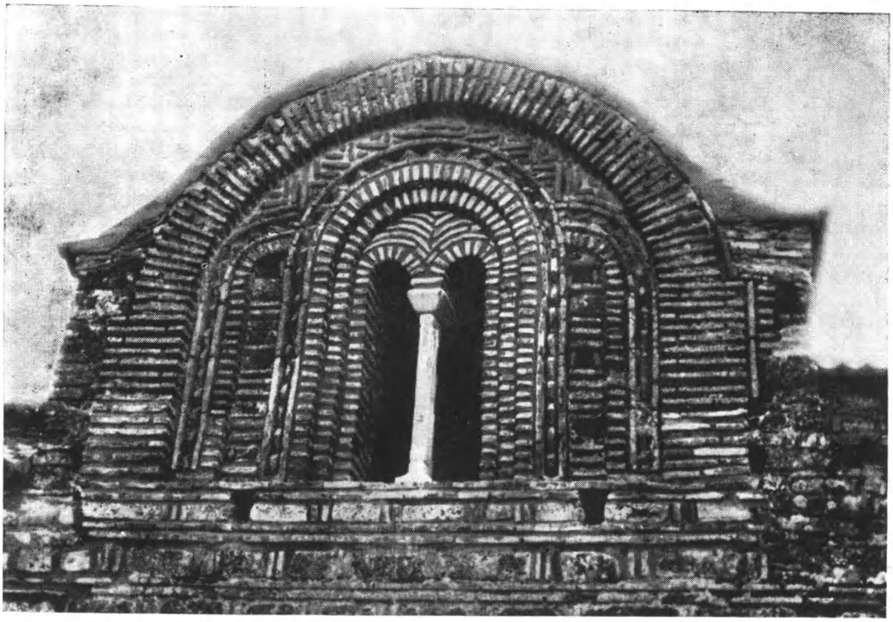

β. Τὸ παράθυρον τῆς Παναγίας Βελλᾶς μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν αὐτοῦ.

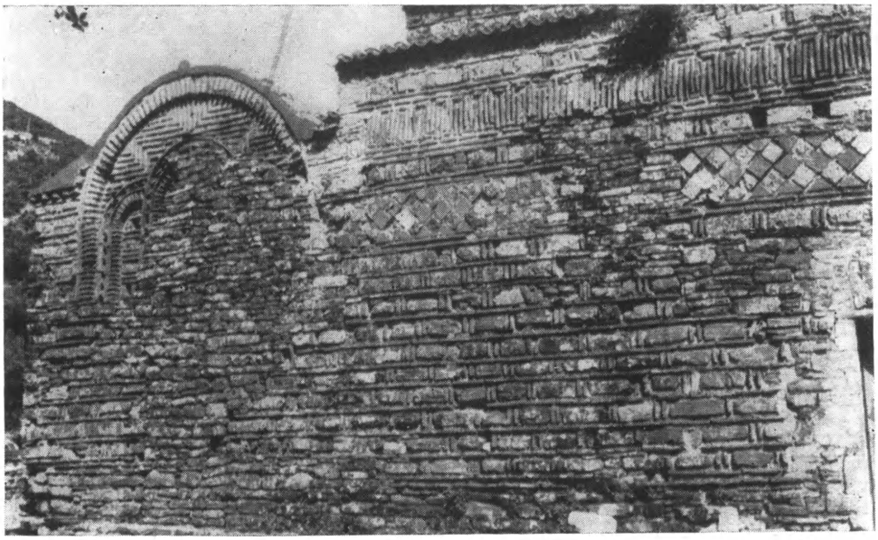

α. Ἄποψις τῆς μακρᾶς πλευρᾶς τῆς Παναγίας Βελλᾶς πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀποκαταστάσεως αὐτῆς.

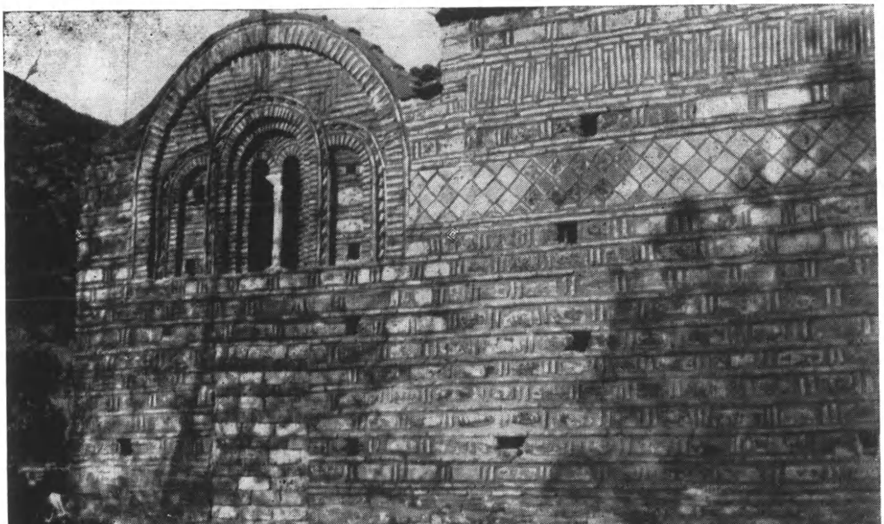

β. Ἄποψις τῆς πλαγίας πλευρᾶς τῆς Παναγίας Βελλᾶς μετὰ τὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως τῆς ζατρικιοειδοῦς ζωφόρου.

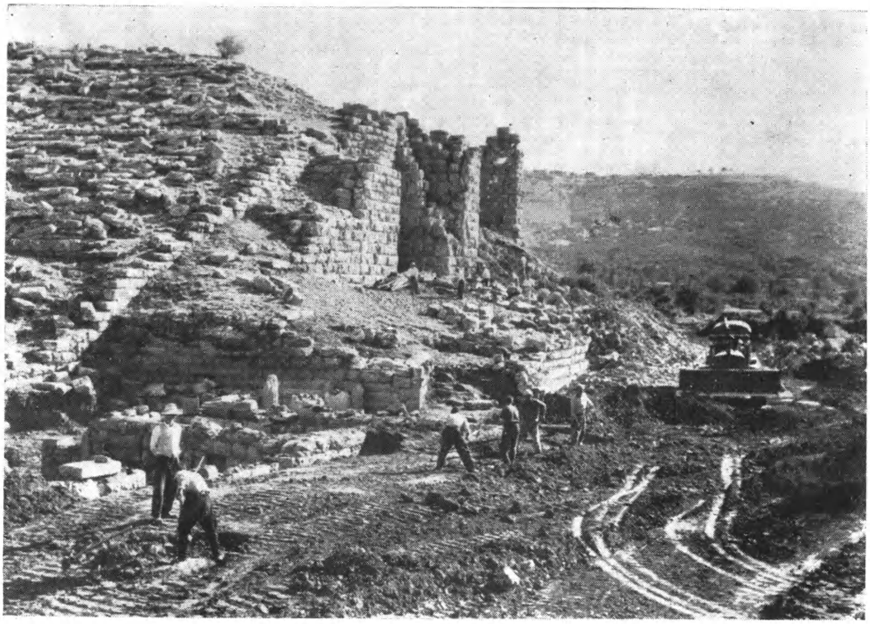

α. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ θεάτρου τῆς Δωδώνης μὲ τὰ ἀναλήμματα αὐτῆς.

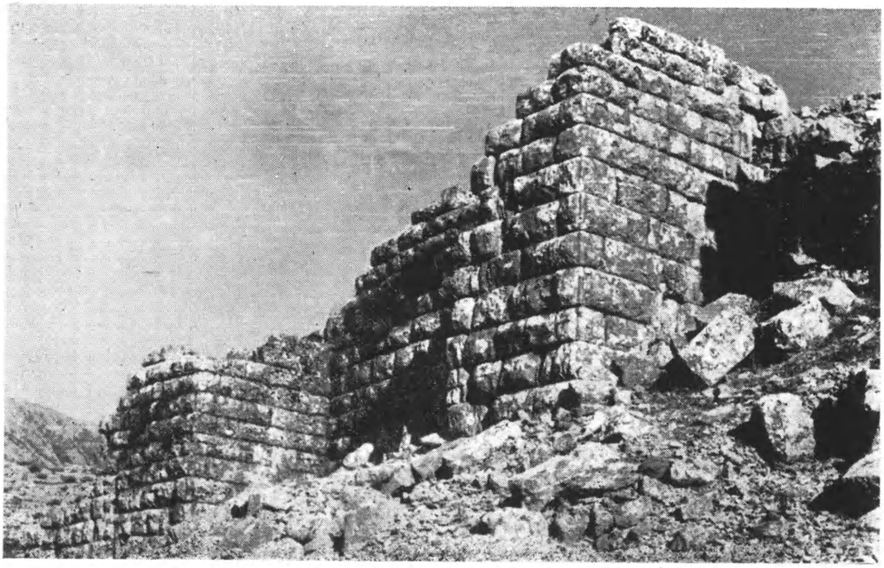

β. Τὸ ἀνατολικὸν ἀνάλημμα τοῦ θεάτρου τῆς Δωδώνης πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ.

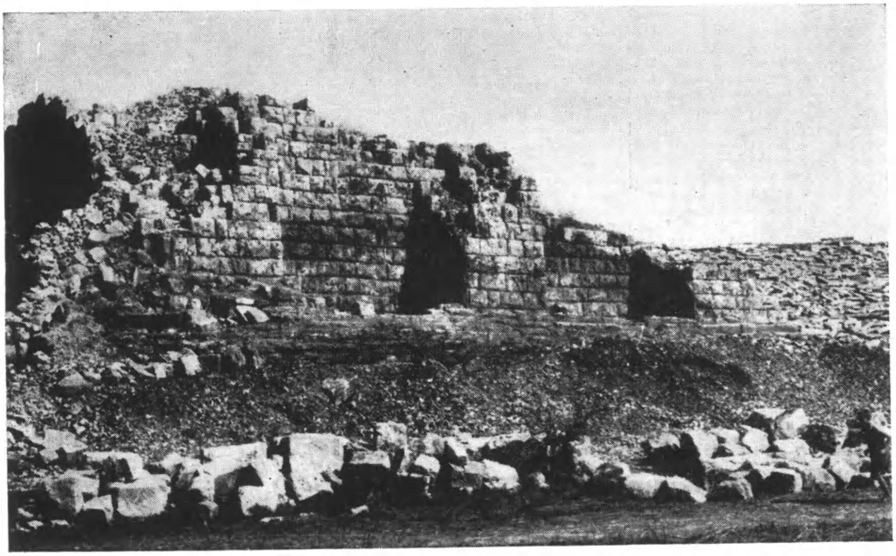

α. Θέατρον Δωδώνης. Τὸ δυτικὸν ἀνάλημμα μετὰ τὸν καθαρισμόν.

β. Τὸ Δ. ἀνάλημμα μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμὸν καὶ τὴν ἀποκάλυψιν
20 σειρῶν ἑδωλίων σταδίου(;).

α. Τμῆμα τῆς ὀρχήστρας τοῦ 'Ωδείου Πατρῶν
πρὸ τῆς ἀναμαρμαρώσεως αὐτῆς.

β. Μία τῶν κλιμάκων τοῦ κοίλου τοῦ 'Ωδείου Πατρῶν
πρὸ τῆς ἀναμαρμαρώσεως αὐτοῦ.

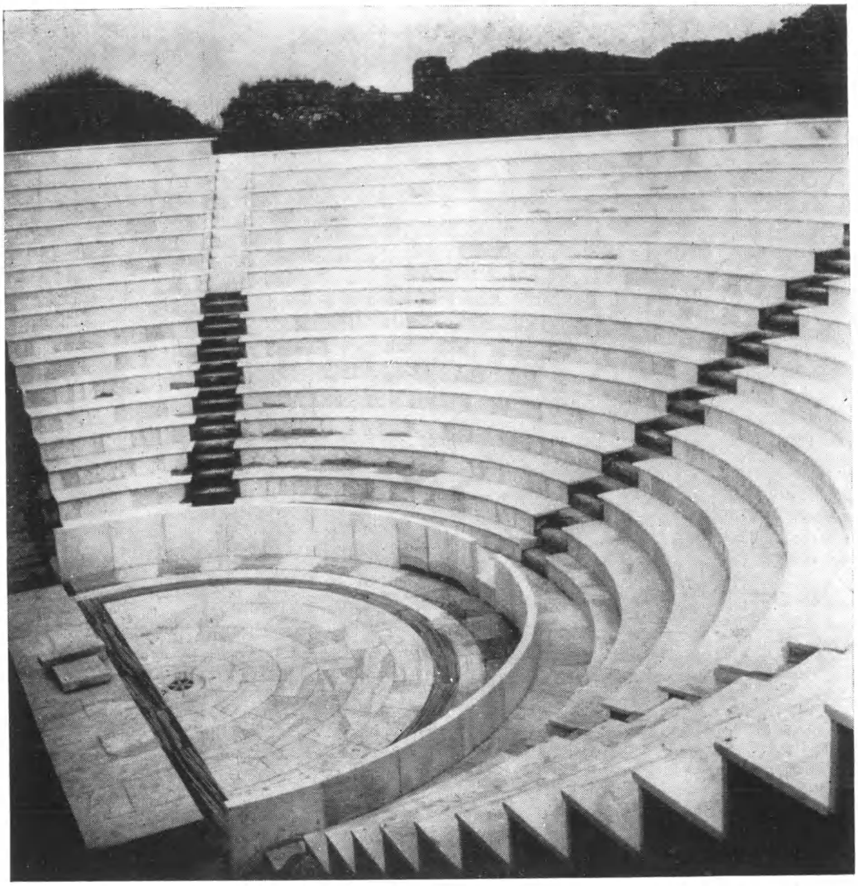

α. Τὸ κοῖλον τοῦ Ὠδείου Πατρῶν μετὰ τὴν ἀναμαρμάρωσιν αὐτοῦ.

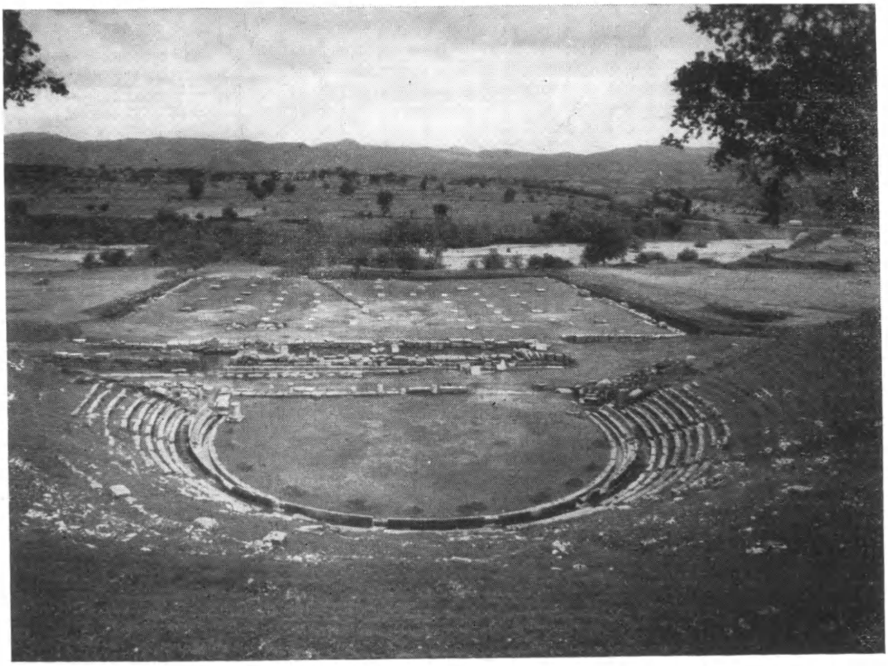

β. Τὸ θέατρον τῆς Μεγαλοπόλεως καὶ τὸ Θερσίλιον μετὰ τὸν καθαρισμὸν αὐτῶν.

α. Ὁ βυζαντινὸς ναὸς τοῦ Πλατανίτη πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως αὐτοῦ. Ν. πλευρά.

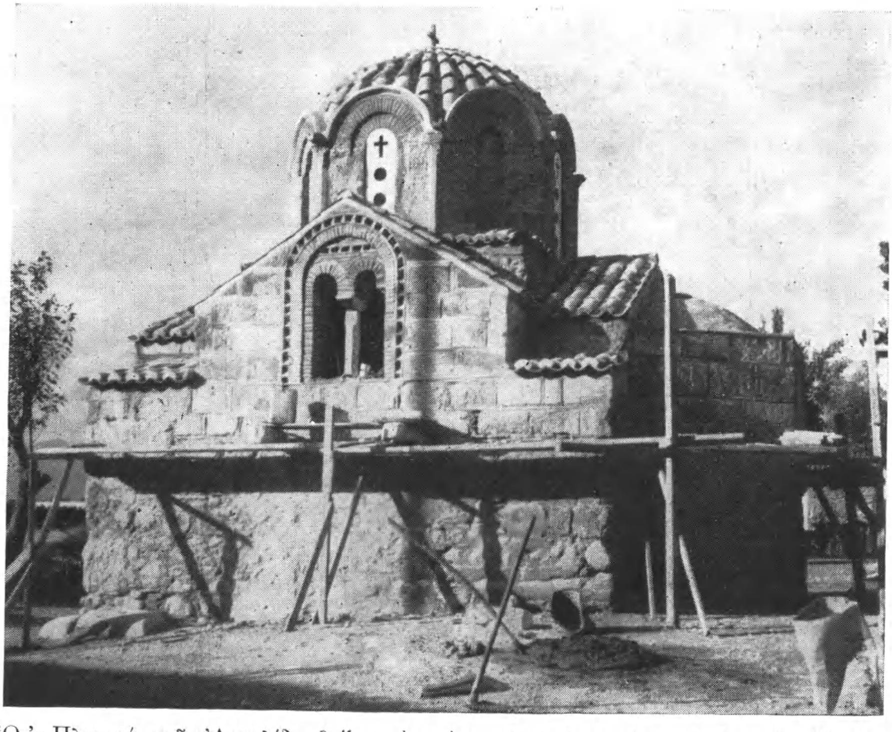

β. Ὁ ἐν Πλατανίτῃ τῆς Ἀργολίδος βυζαντινὸς ναὸς μετὰ τὰς ἀναστηλωτικὰς ἐργασίας. Ν. πλευρά.